

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ BİLİM DALI

XIX. YÜZYIL'DA AVRUPA DEVLETLERİNİN
BALKAN POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN
Umran GÖKYER

2011

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ BİLİM DALI

**XIX. YÜZYIL'DA AVRUPA DEVLETLERİ'NİN BALKAN
POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

HAZIRLAYAN

Umran GÖKYER

Jürimiz, 28/06/2011 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK
2. Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK
3. Doç. Dr. Süleyman İLHAN
- 4.
- 5.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek lisans Tezi****XIX. Yüzyılda Avrupa Devletlerinin Balkan Politikası****Umran GÖKYER****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı****ELAZIĞ – 2011, Sayfa: XI+389**

19. yüzyıl Avrupa dış politikasının Akdeniz ve çevresinde özellikle 1870'lerden sonra Balkanlar'da şekillendiği bir yüzyıldır. Bu yüzyılda Milliyetçilik cereyanları ile başlayan isyanlar, sömürgecilik zihniyeti ile hareket eden Avrupalıların temel silahı olmuştur.

Bu çalışmada Avrupa devletlerinin 19. yüzyıl Balkan politikası ile ilgi genel bir tablo oluşturulmak istenmiştir. Balkanlar'da büyük devletlerin menfaat çatışması, sıcak denizlere inmek isteyen Rusya'nın faaliyetleri, onu durdurmak isteyen ve Akdeniz hâkimiyetini elinde tutmaya çalışan İngiltere'nin takip ettiği siyaset; birliğini yeni tamamlayan Almanya'nın Avrupa'da sükûneti sağlama çabaları ve bu olmayınca da Osmanlı İmparatorluğu'na ve Avusturya'ya yakınlaşması ve Balkan politikaları üzerinde durulmuştur. Çalışma sürecinde, Rusya'nın Balkan politikası üzerinde önemli ölçüde çalışmanın olduğu ve olaylara genelde Rusya ya da onun karşısında duran İngiltere cephesinden bakıldığı ya da Balkan uluslarının ayrılış süreçlerinin ayrı ayrı ele alındığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Panslavizm, Balkan isyanları, Milliyetçilik akımı, Sömürgecilik, Şark Meselesi, Avrupa'nın Balkan Politikası

ABSTRACT

Master Thesis

The Balkan Policies Of European States at Xixth Century

Umran GÖKYER

Fırat University

Institute of Social Sciences

Department of Modern History

ELAZIĞ – 2011, Page: XI+389

It was the 19th century at which the European Foreign Policy took shape at the Mediterranean and its around and Balkans especially after 1870's. The riots starting with the currents of nationalism became the basic weapon of Europeans who had been moving with the colonial mentality.

In this study, a general view has been emphasized about the European states' Balkans policy at the 19th century. Powerful states' conflicts of interest in Balkans, the activities of Russians who wanted to reach to warm seas, the policy of Britain who wanted to stop Russians and maintain its domination on the Mediterranean, the efforts of Germany, who had just completed its own unity, to provide tranquillity in Europe and as a result of failure of this, its causing Germany's convergence with Ottoman Empire and Austria and Balkan policies have been focused. During the study period, it has been determined that there have been considerable numbers of work on Balkan policy of Russia and in general the events have been viewed through the eyes of Russia or Britain who was the enemy of Russia, or the freedom processes of Balkan nations which have been discussed separately.

Key Words: Balkans, Panslavism, Balkan's Riots, Currents of Nationalism, Colonialism, East Qestion, European States' Balkan Policy.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
1. BALKAN YARIMADASI'NIN COĞRAF İ VE SİYAS İ KONUMU.....	1
1.1. Coğrafi Konumu ve Fizikî Coğrafya	1
1.2. Beşerî ve Siyasî Coğrafya	2
2. XIX. YÜZYILDA AVRUPA'NIN SÖMÜRGEÇİLİK EMELLERİ İÇİN	
KÖRÜKLENEN “MİLLİYETÇİLİK” AKIMI.....	4
2.1. XIX. Yüzyıl'da Yaşanan Siyasî Olaylarda İktisadî Etmelerin Rolü.....	8
2.2. Sömürgeçiliğe Paralel Olarak Gelişen Milliyetçilik	9
2.3. Yeni Bir Diplomasi Aracı Olarak “Milliyetçilik”	12
3. SULTAN II. ABDÜLHAMİT'İN BALKAN SİYASETİ	18
4. BALKANLAR'IN OSMANLI DEVLETİ'NDEN KOPUŞ SÜRECİ	19

BİRİNCİ BÖLÜM

1. XIX. YÜZYILDA İNGİLTERE'NİN BALKAN POLİTİKASI

1.1. İngiltere'nin Akdeniz Politikası.....	21
1.1.1. XIX. Yüzyıla Kadar İngiltere'nin Akdeniz Politikası	21
1.1.1.1. İngiltere'nin Akdeniz Hâkimiyeti İçin Rusya ve Fransa İle Mücadelesi	23
1.1.1.2. İngiltere'nin Rusya Tehlikesi Karşısında Değişen Osmanlı Politikası ...	25
1.1.1.3. İngiltere'nin Rusya'ya Karşı Osmanlı Devleti'ni Desteklemesinin	
Nedenleri	26
1.2. İngiltere - Osmanlı Münasebetleri	27
1.2.1. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İngiliz-Osmanlı Münasebetleri ve İngiltere'nin	
Osmanlı Politikası	27
1.2.2. İngiltere'nin Osmanlı Politikasının Değişmeye Başlaması	32
1.3. İngiltere ve Rusya'nın Akdeniz'de Hâkimiyet Kurma Mücadelesi.....	35
1.3.1. İngiliz-Rus Rekabetinin Başlaması (1774-1792)	35

1.4. II. Abdülhamit'in Denge Politikasında İngiltere	41
1.5. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısından Sonra İngiltere'nin Balkan Politikası Ve Osmanlı Devleti'ne Karşı Tutumu.....	44
1.5.1. 93 Harbi Sırasında İngiltere'nin Osmanlı ve Balkan Politikası	44
1.5.2. Ayastefanos Antlaşması'ndan Sonra İngiltere'nin Osmanlı ve Balkan Politikası	48
1.5.3. 1878 Berlin Antlaşması'ndan Sonra İngiltere'nin Osmanlı Politikası	49
1.6. Balkan Uluslarının İsyanlarında İngiltere'nin Takip Ettiği Politikatutumu.....	60
1.6.1. İngiltere'nin Bağımsız Romanya'nın Kuruluşuna Desteği ve Fransa'nın Bu Konudaki Girişimleri.....	60
1.6.2. İngiltere'nin Bağımsız Bulgaristan'a Desteği	65
1.6.3. Sırbistan Meselesi Sırasında İngiltere'nin Tutumu	78
1.6.3.1. Sırbistan Meselesi Sırasında Balkanlar'da Rus-İngiliz İhtilafı.....	81
1.6.3.1.1. Londra Protokolü (31 Mart 1877) ve Osmanlı Devleti'nin Tepkisi	85
1.6.4. Makedonya Meselesi ve İngiltere.....	86
1.6.5. İngiltere'nin Bağımsız Arnavutluk'a Desteği	98
1.6.6. Yunanistan'ın Hâmîsi İngiltere	99
1.6.6.1. Yunan İsyanlarında İngiltere ve Rusya'nın İşbirliği (1826-1827).....	104
1.6.6.1.1. Navarin Olayı (1827)	106
1.6.6.2. İngiltere'nin Himayesinde Hızla Genişleyen Yunanistan	108

İKİNCİ BÖLÜM

2.XIX. YÜZYILDA ALMANYA'NIN BALKAN POLİTİKASI

2.1. Siyasal Bir Güç Olarak Almanya'nın Ortaya Çıkışı.....	111
2.1.1. Bismarck ve Takip Ettiği Politika	112
2.1.2. Alman Birliğinin ve Alman İmparatorluğu'nun Kuruluşu (1871)	119
2.1.2.1. Alman İmparatorluğunun Ortaya Çıkışı İle Avrupa Muvazenesinde Meydana Gelen Değişmeler	119
2.2. Almanya'nın Yayılma Hırsı Ve Balkanlar Üzerindeki Etkisi	121
2.2.1. 1870'lerden Sonra Almanya'nın Balkan Politikası	125
2.3. Almanya Ve Şark Politikası	131
2.3.1. 1878' e Kadar Almanya ve Şark Politikası.....	131
2.3.2. 1878' den Sonra Almanya'nın Şark Politikası	133

2.4. Osmanlı Devleti İle Almanya Arasındaki Yakınlaşma.....	137
2.5. Berlin Kongresinden Sonra Almanya'nın Balkanlar Üzerinde Takip Ettiği Politika	147
2.6. Sultan II. Abdülhamit'in Denge Siyasetinde Almanya.....	149
2.6.1. II. Abdülhamit'in Haçlı İttifakı Değerlendirmesi.....	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.XIX. YÜZYILDA RUSYA'NIN BALKAN POLİTİKASI

3.1. Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Rüyası.....	155
3.1.1. Rusya'nın Siyasal Bir Güç Olarak Ortaya Çıkışı ve Geleneksel Rus Dış Politikasının Oluşması.....	156
3.1.2. Rusya'nın XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti Üzerinde Takip Ettiği Politika	159
3.1.2.1. 93 Harbi Öncesi Balkanlar'da Yaşanan Buhranlar, Rusya'nın İzlediği Politika ve Avrupa Devletlerinin Konuya Yaklaşımları	169
3.1.2.2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi).....	174
3.1.2.2.1. Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları	178
3.1.2.3. Çar I. Nikola'nın Balkanlar'ı Paylaşma Politikası.....	186
3.2. Sultan II. Abdülhamit'in rusya hakkındaki fikirleri.....	192
3.3. Rusya'nın Balkan İsyanlarındaki Rolü	193
3.3.1. Rusya'nın Bulgaristan Politikası	193
3.3.1.1. Bulgar Kavminin Uyanışı.....	196
3.3.1.2. Rusya Bulgar Milliyetçilerini Kucaklıyor	203
3.3.1.3. Bulgarlar'ın Silahlı Hareketlere Başlaması	207
3.3.1.4. 1877-1878 Savaşı Sırasında ve Savaş Sonrasında Rusya'nın Bulgaristan Politikası.....	227
3.3.1.5. Doğu Rumeli Meselesi Ve Bölge Üzerindeki Rus-Bulgar İhtirasları...231	
3.3.1.5.1. Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan İle Birleşmesi.....	232
3.3.1.5.2. İstanbul Konferansı (5 Kasım 1885).....	233
3.3.1.5.3. Saxe-Couburg'lu Ferdinand'ın Prens Seçilmesi	239
3.3.2. Rusya'nın Yunanistan Politikası	244
3.3.2.1. Yunan İsyanı'nın Başlaması	244
3.3.2.2. Rusya'nın Yunan İsyanı'na Müdahalesi	254
3.3.2.2.1. 1829 Edirne Antlaşması.....	256

3.3.2.3. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan Yönetimine Müdahaleleri	262
3.3.3. Rusya'nın Sırbistan Politikası	265
3.3.3.1. Sırp İsyanı'nın Başlaması	265
3.3.3.2. Rusya'nın Sırp İsyanları'na Karışması (1806-1829)	267
3.3.3.3. 1856-1861 Sırbistan Olayları	270
3.3.3.4. 1876-1878 Sırbistan Olayları ve Avrupa Devletlerinin Destekleri	274
3.3.4. Rusya'nın Romanya Politikası	279
3.4. Balkanlar'da Rus-İngiliz İhtilâfi	280
3.5. Panslavizm Politikası	291

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM307

4. XIX. YÜZYILDA AVUSTURYA'NIN BALKAN POLİTİKASI

4.1. Balkanlar'ın Paylaşılmasında Avusturya – Rusya Ortaklığı	307
4.1.1. Grek ve Dakya (Daçya) Projeleri	307
4.2. Avusturya'nın Balkanlar'da Genişleme Arzusu	310
4.2.1. 93 Harbi Sonrasında Avusturya'nın Balkan Politikası	317
4.3. Avusturya'nın Bosna-Hersek Politikası	318
4.3.1. XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısına Kadar Bosna ve Hersek	318
4.3.2. XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısından Sonra Avusturya'nın Bosna ve Hersek Politikası	321
4.3.2.1. Berlin Memorandumu	323
4.3.3. Ayastefanos Antlaşması'ndan Sonra Avusturya Macaristan'ın Bosna-Hersek Politikası	324
4.4. Avusturya İle Bulgaristan Arasındaki Yakınlaşma	329
4.5. Makedonya Üzerinde Avusturya-Rusya Ortaklığı	331
4.5.1. Mürzsteg Programı	334

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. XIX. YÜZYILDA FRANSA'NIN BALKAN POLİTİKASI

5.1. Fransa'nın Osmanlı Ülkesindeki Menfaatleri	341
5.2. Fransa'nın Akdeniz Hâkimiyetini Ele Geçirme Arzusu	343
5.2.1. Akdeniz Hâkimiyeti İçin Körüklenen Milliyetçilik Akımı	343
5.3. 1878'den Sonra Fransa'nın Sömürgecilik Politikası	348

5.4. Sultan II. Abdülhamit'in Fransa Hakkındaki Fikirleri.....	351
5.5. Eflâk-Buğdan Meselesinde Fransa'nın Rolü.....	352
5.6. Jön Türkler Döneminde Osmanlı-Fransız İlişkisi.....	359
SONUÇ	361
EKLERİN LİSTESİ.....	365
KAYNAKÇA.....	381
ÖZGEÇMİŞ	389

ÖNSÖZ

Araştırmanın konusunun Balkanlar olmasının birçok nedeni var. Dün olduğu gibi bugün de kaynayan bir kazan görünümündeki Balkanlar, tarih boyunca birçok kavimin istilasına hedef olmuştur. İstilacı kavimler, genel olarak Boğazlar ve Trakya üzerinden; Güney Rusya ve Aşağı Tuna vadisinden ve Avusturya ve Macaristan'dan Balkanlar'a girmişlerdir.

Bugün Yugoslavya'nın parçalanması ile birlikte Balkanlar'da sayıları 10'a kadar çıkan siyasal birimlerde, en az 9-10 ayrı konuşma dili ve 3 tek Tanrılı (Semavi) dine bağlı 75 milyondan fazla insan yaşamaktadır. Bölgeden Osmanlı İmparatorluğu'nun çekilmesiyle başlayan kargaşa dönemi, günümüze değin uzana gelmiştir. Kendi içindeki anlaşmazlıklar, bunun neticesinde meydana gelen dış müdahaleler ile bunların meydana getirdiği kararsızlık, Balkan siyasetinin ve stratejisinin egemen niteliğini teşkil etmektedir. Bu nedenle, bugün de, dün olduğu gibi, istikrarsız bir bölge görünümünü yansıtmaktadır. Neredeyse Balkanlar'daki mevcut tüm devletlerin arasında, ikili ya da çok yanlı, toprak, sınır ve azınlık sorunları vardır ve daha da devam edecek gibi görünmektedir.

Kısacası etnik ve dini yapısıyla bir mozaiği andıran Balkanlar, tarihin her döneminde bir kaos ortamının yaşandığı ve diğer devletler tarafından da istilaya uğrayan bir coğrafya olmuştur.

Bu istila ve göçlerin bıraktığı izleri hala Balkanlar'da görebiliriz. Balkanlar'ın siyasi coğrafyası bugünkü karmaşık durumunu yansıtan jeopolitik bölünmelere sahne olmuştur. Bununla birlikte, etnik ve demografik özelliklerin çeşitliliği, Balkanlar'ın tarih boyunca topografyasının belirlenmesinde etkili olmuştur. Balkan toplumlarının aralarındaki ilişkiler, daima rekabet ve mücadele karakteri taşımış; böyle bir durumun yaşanmasında bölge dışı güçlerin kışkırtmaları da önemli bir etken olmuştur. Bölgede geçmişte yaşanan ve günümüze değin gelen sürtüşmeler, savaşlar ve kaos ortamı, Balkan devletlerinin, kendi güvenliklerini sağlamak ve geleceklerini garanti altına alabilmek için bölge dışından müttefik edinme çabaları, beraberinde dış müdahaleleri de getirmiştir. Böyle olunca da Balkanların parçalanma sürecini başlatan XIX. yüzyıl önemli bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmam sırasında hiçbir zaman desteğini esirgemeyerek, bana sürekli olarak rehberlik eden ve büyük hoşgörü gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e çok teşekkür ederim. Ayrıca arşiv araştırmaları ve kaynak taraması aşamasında bana yardımcı olan arkadaşlarım Seda KÖSEOğLU ve Cemile GEZER'e; vakitlerinden çaldığım çok değerli eşim Yrd. Doç. Dr. Necmi GÖKYER'e ve küçük ikizlerim şimal ve İlbey'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Elazığ-2011

Umran GÖKYER

KISALTMALAR

B. E.O.	: Bab-1 Âli Evrak Odası
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
C. HR.	: Cevdet Hariciye
çev.	: Çeviren
DH. MKT.	: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Edt.	: Editör
İ. DUİT.	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İ.Ü. E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
No	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
Y. EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y.A. HUS.	: Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
Y.PRK. AZJ.	: Yıldız Perakende Evrakı, Arzuhal ve Journaller
Y.PRK. BŞK.	: Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Başkitabeti
Y.PRK. EŞA.	: Yıldız Perakende Evrakı, Elçilik ve Şehrebenderlikler Tahriratı
Y.PRK. HR.	: Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Hariciye Nezareti
Y.PRK. TKM.	: Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.PRK. TŞF.	: Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Teşrifat-ı Umûmiye Dairesi

GİRİŞ

1. BALKAN YARIMADASI'NIN COĞRAF İ VE SİYAS İ KONUMU

1.1. Coğrafi Konumu ve Fizikî Coğrafya

Balkan Yarımadası, Avrupa'nın beş büyük yarımadasından biri olup, kıtanın güneydoğusunda yer alır. “*Dağlık yer*” anlamına gelen Balkanları, Karadeniz ile Adriyatik denizi arasındaki genellikle dağlık ve engebeli sahalar oluşturur. Balkanlar'da Alp dağlarının kollarından olan Dinar, Pindus, Balkan, Rodop ve Karpat dağ sıraları yer alır. Bölge, Jeostratejik bakımından Orta Avrupa'ya ve Akdeniz'e uzanması nedeniyle önemli bir yere sahiptir.

Fizikî coğrafya açısından Balkanlar'ın sınırları kuzeyde Tuna Nehri ve Sava Irmağı; kuzeydoğuda Karadeniz; güneydoğuda Ege Denizi; güneyde Akdeniz; güneybatıda İon Denizi ve batıda Adriyatik ile çevrilidir.

Adını batıdan doğuya uzanan ve Bulgaristan'ı ikiye bölen dağ silsilesinden alan Balkan yarımadasının *doğu*, *güney* ve *batı* sınırları hakkında mevcut görüş birliğine rağmen kuzey sınırları tartışmalıdır. Bazı coğrafyacılar bölgenin kuzey sınırını Tuna ve Drava nehirleri olarak kabul ederken, bazı coğrafyacılar da bu sınırı Karpat dağlarının doğusundan geçirirler. Böylece bu ikinci sınırlamaya göre Balkan yarımadası 1.000.000. km² kadar bir yüzölçümünü kaplamaktadır. Yarımadanın dikkati çeken ilk özelliği dağlık oluşudur. Zor geçit veren dağlar çeşitli bölgeler arasında, bilhassa batıda irtibatı güçleştirerek kültür, dil ve geleneklerin çok farklı biçimde gelişmesine sebep olmuştur. Kuzeyde yarımadasının en büyük akarsuyu Tuna nehridir. Diğerleri Sava, Drava, Morava, Drina olup hepsi de Tuna'ya katılır. Olt ile Prut nehri ve kısmen de Tiza ise kuzeyden eklenerek Tuna'yı dünyanın sayılı suyu bol nehirlerinden biri haline getirirler. Güneyde Ege denizine dökülen nehirlerin en önemlileri Vardar, Struma-Karasu, Mesta-Karasu ve Meriç'tir. Bunların yanında Adriya denizine dökülen Drin gibi küçük nehirler de vardır.

Balkanlar'ın kuzeyi her çeşit ulaşımaya uygun olmasına karşılık, orta ve güney bölgeleri kolay geçit vermez. Bu nedenle eski tarihlerden beri geçit arayan kimseler iki ana yolu takip etmek zorunda kalmışlardır. Bunlardan biri Belgrad-Niş-Filibe-Edirne-İstanbul yolu; diğeri ise Belgrad-Niş-Selânik-Kavala-Keşan-İstanbul yoludur. Ayrıca

Arnavutluk'un Draç Limanı'ndan Selânik'e ve oradan İstanbul'a giden bir yol daha vardır ki Roma İmparatorluğu zamanında bu yol Roma lejyonları tarafından Ortadoğu'ya ulaşmak için kullanılmıştır. Osmanlı Türkleri ise aksi istikamette doğudan batıya doğru ilerlerken yine bu yolları takip etmişlerdir. Bugün dahi ana demiryolu ve karayolu şebekeleri aynı güzergâhları takip etmektedir.

Balkan Yarımadası'nın coğrafi konumu bakımından taşıdığı öneme bakacak olursak: Avrupa'nın diğer bölgelerine geçit veren, Asya'nın bitişiğinde (özellikle Anadolu'nun komşusu olması önemini daha da arttırır) ve Afrika'ya yakın olması nedeniyle, daima imparatorluklar arasında bir buluşma, mücadele ayrıca cazip bir fütühat alanı olduğunu görürüz.

1.2. Beşerî ve Siyasî Coğrafya

Balkanların fizikî coğrafyası, beşeri ve siyasî coğrafyası üzerinde büyük etki göstermiş ve böylece her bakımdan kendine mahsus bir özellik arz etmiştir.

Batı ve güneye hâkim sarp dağlar toplumlararası irtibatı güçleştirdiği için her bölge kendine has kültür, dil ve din gruplarının gelişmesine sahne olmuştur. Her ne kadar bugün Balkanlar'da mevcut her ülke tek dil, din ve kültüre sahip olduğunu iddia ediyorsa da bunların hepsinde çeşitli dil ve din ayrılıkları ve onların sebep olduğu gerginlikler hüküm sürmektedir. Örneğin millî bir devlet olarak ortaya çıkan Yunanistan'da birbirini anlayamayan veya güçlkle anlayan en az yedi ana dil grubu vardı. Böyle olunca da Yunan hükümeti bu dillerin üstünde klasik Helen dilinden kaynaklanan yeni bir millî dil oluşturmak zorunda kalmıştır.

Beş ayrı guruba ayrılan Balkan dillerinin birincisi *Slav dilleri* (Sırpça ve Hırvatça ağızları, Makedonca ve Bulgarca, Slovenler, Çekler, Slovakların kullandıkları diller); ikincisi *Latin kökenli* Romence ile Ulahça; üçüncü dil grubu *Rumca*; dördüncü dil grubu *Arnavutça*; beşinci dil grubu ise *Türkçe*'dir¹.

Siyasî coğrafya açısından ise Balkanlar; Eski Yugoslavya'nın parçalanması ile kurulan Slovenya, Bosna-Hersek, Yugoslavya Federasyonu (Sırbistan ve Karadağ), Hırvatistan, Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin Trakya kesimini kapsar.

¹ Kemal H. Karpat, "Balkanlar", *DİA* c. V, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 25-27

Coğrafi konumu itibariyle büyük önem arzeden Balkanlar tarih boyunca büyük güçlerin geliştiği coğrafyaların arasında yer alması nedeniyle hep bir çekişme alanı olduğunu ve bölgedeki büyük güçlerin Anadolu, Orta ve Batı Avrupa'da kurulup geliştiğini görürüz. Dünyanın en büyük iki imparatorluğundan birincisi olan Roma'nın kurulduğu İtalya, Balkanlar'ın batısında; ikinci büyük imparatorluk olan Osmanlı'nın kurulduğu Anadolu ise doğusundadır.

Tarih boyunca kurulan büyük devletlerin hareketleri hep birbirleri üzerine, doğu-batı, kuzey-güney doğrultusunda gerçekleşmiş ve bu hareketleri sırasında geçiş noktası Balkanlar üzerinden olmuştur. Bu da Balkanlar'ın önemini arttırmıştır.

Kuruluşundan itibaren Osmanlı padişahlarının da ilk hedefi Balkanlar olmuş, ard arda yapılan fetihler neticesinde Balkanlar'ın tamamında Osmanlı egemenliği sağlanmıştır. Ancak 1683 II. Viyana Kuşatması ile aldığımız darbe, Osmanlı'nın yeni yerler alma faaliyetlerine son verirken, bölgeden adım adım geri çekilmemizin de başlangıcı olmuştur. Osmanlı otoritesinin bölgedeki zafiyeti Yakınçağa gelindiğinde Balkanlar'ın, Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya arasında bir mücadele alanı haline gelmesine neden olurken; XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölge dışı devletler İngiltere ve Fransa da bu mücadelelere müdahil olmuştur. Özellikle Fransız İhtilâli'nin getirdiği milliyetçilik akımının tesirini en fazla gösterdiği bölge haline gelen Balkanlar, aslında Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun menfaat alanı için açıktan veya gizliden dolap çevirdikleri, çatıştıkları ve savaştıkları bir yer haline almıştır. Tabii ki bu çatışmaların ortasında kalan Osmanlı Devleti olmuş, bölge, büyük devletlerin çabaları sonucunda elimizden çıkarken, geride kalan Müslümanlar açısından günümüze kadar yaşanacak olan birçok haksızlık ve dramın da başlangıcını oluşturmuştur.

Yine XX. yüzyılın başlarında yaşanacak olan I. Dünya Savaşı'nın kıvılcımı da buradan ateşlenmiştir. İşte Balkanlar'ın coğrafi konumunun arzettiği büyük önem, tarihin neredeyse her döneminde bölgenin daima büyük güçlerin işgaline uğraması ve onlara tâbi olmasına neden olmuştur.

Balkanlar, bazı noktalardan Batı Avrupa'dan ayrılmaktadır. Balkan halklarının çoğunluğu Slav ve Grek'tir. Dini açıdan ise Ortodoks olup, Batı Avrupa'nın Katolik mezhebinden ayrılır. Tarihte hiçbir zaman Balkanlar da dahil olmak üzere Orta ve Doğu

Avrupa ile Batı Avrupa bütünleşmemiştir. Aksine tarih boyunca Avrupa’da meydana gelen savaşlar, Latin-Anglo Sakson,-Katolik olan Batı Avrupa bloğu ile Slav-Ortodoks-Cermen olan blok arasında geçmiştir.

Hemen her kavimden, dil, din ve ırktan toplulukların mevcut olduğu Balkanlar’da yoğunluk, Türk, Bulgar, Yunan, Sırp, Ulah, Makedon, Arnavut, Boşnak, Hırvat, Romen ve Çingenelelerden oluşuyordu. Dini bakımdan, Hristiyanlık ve İslâmiyet hâkimdi. Sözü edilen kavimlerin net çizgilerle belirlenmiş toprakları da yoktu. Hemen her devletin diğer devletin sınırları içinde bir azınlık nüfusu bulunmakta, bir devletin sınırları içerisinde bulunan azınlıklar, öteki devlet için bir müdahale veya baskı aracı, tahrik ve teşvik edilecek bir unsur olarak görülmekteydi².

Tabî ki bu durum tarih boyunca devam ettiği gibi günümüzde de hala devam etmekte ve belli aralıklarla yaşanan çatışmalar, Balkanlar’ın kaynayan bir kazan görünümünü devam ettirmektedir.

2. XIX. YÜZYILDA AVRUPA’NIN SÖMÜRGEÇİLİK EMELLERİ İÇİN KÖRÜKLENEN “MİLLİYETÇİLİK” AKIMI

XIX. yüzyılda yaşanan olaylar tüm dünyayı etkilediği gibi Osmanlı Devletini de derinden etkilemiş ve imparatorluğun üzerinde bir daha iyileşemeyecek yaralar açmıştır. Sanayi İnkılâbı’nın getirdiği *sömürgecilik* yarışı ve Fransız İhtilâlinin getirdiği *milliyetçilik* akımı bu yüzyıla damgasını vurmuştur.

Bu yüzyılda milliyetçilik akımı, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkan Yarımadası’ndaki ulusları arasında kendisini gösterirken, bölgede menfaatleri olan devletler tarafından körüklenecek, Osmanlı’nın çöküşünü hızlandıracak isyanlar artarak devam edecektir.

Aslında Osmanlı Devleti tarihi içinde gayrimüslimlerin çıkardığı isyanları inceleyecek olursak bunların iki kısımda ele almamız gerektiği görülür. Bunlardan:

1. Günlük olaylardan kaynaklanan ve bağımsızlık amacı gütmeyen isyanlar
2. Bağımsız olmak amacıyla çıkarılan ayrılıkçı isyanlardır.

² Mustafa Öztürk, “Osmanlı Devleti’nden Günümüze Balkanlar”, *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005, s. 173-174

XV. ve XVII. yüzyıllar arasında çıkan isyanlar çok büyük ölçüde bağımsızlığa yönelik, ayrılıkçı isyanlar değildir. Bunlar daha çok ekonomik nedenlerden, XVII. ve XVIII. yüzyılda çıkan isyanlar ise merkezi otoritenin zayıflamasından ileri gelmektedir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise isyanların niteliğinin değiştiğini görürüz. Özellikle gayrimüslimlerin çıkardığı ayaklanmaların büyük bir kısmı bağımsız olmaya yöneliktir. Fransız Devrimi ile dünyaya yayılmaya başlayan çeşitli kavramlar: *vatan*, *millet*, *milliyet*, *milliyetçilik*, *özgürlük*, *demokrasi* ve *cumhuriyet* gibi kavramlar, çok değişik etnik topluluklardan oluşan Osmanlı Devleti'ni parçalamak için kullanılacaktı.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zayıflık ve geri kalmışlık da bu kavramlara eklenince Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu hazırlanacaktı. Aslında bu kavramlar özellikle *demokrasi* ve *cumhuriyet* sadece Osmanlı için değil, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İngiliz İmparatorluğu, Rus Çarlığı, Almanya, İtalya ve monarşi ile yönetilen diğer devletler için de tehlikeliydi. Fakat bu devletler Avrupa'nın en güçlü devletleri olduğu gibi, dünya politikasına da yön veren devletlerdi. Bu devletlerin toplumları da çeşitli etnik gruplardan oluşmasına rağmen, söz konusu devletlerin güçlü olması nedeniyle sorun çıkmıyor veya çıkmasına izin verilmiyordu. Buna karşılık Avrupa devletleri, Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimleri, bağımsızlık için kışkırtıyor, destekliyor ve yardım ediyorlardı. Osmanlı Devleti ise zayıflığı ve geri kalmışlığı nedeniyle bu olaylara engel olamıyordu³.

Üstelik Osmanlı Devleti, dil ve etnik meselelere gerekli önemi vermediği için takip ettiği politika ile Balkan Hristiyanları arasında milliyetçiliğin gelişmesine yardım etmiş oldu. Nihayet İttihat ve Terakki yönetimi zamanında ise idarecilerinin büyük bir kısmı Balkan milliyetçiliğini taklit etmekle yetinmişlerdir⁴.

XIX. yüzyıl Avrupa büyük devletlerinin, her taraftan Doğu ülkelerini istila ettiği ve buna yönelik politikalar ürettiği bir yüzyıldır. Yüzyılın sonlarına doğru dünyada sömürgeleştirilebilecek alan kalmadığından, Avrupa devletleri arasındaki ekonomik ve siyasal çatışmaların odak noktası Avrupa içlerine ve özellikle Balkanlar bölgesine kaymıştır. Tabii ki bu istila hareketlerinden en ziyadesiyle etkilenen devletlerden biri de, giderek zayıflayan, içten ve dıştan gelecek darbelerle parçalanmaya müsait olan

³ Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, Mili Eğitim Basımevi, Ankara, 2002, s. 41-42

⁴ K. Karpat, "Balkanlar", s. 27

Osmanlı Devleti olmuş; tüccar zihniyetli Avrupa'nın büyük devletleri, dört bir taraftan Osmanlı toprakları üzerine çullanmıştır.

Oral Sander, *Siyasî Tarihi*'nde Avrupa'nın sömürgeci zihniyetinin Balkanlar'a kayışını şu sözleriyle çok güzel bir şekilde ifade etmiştir: *“XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde yeryüzünde paylaşılacak, peşkeş çekilebilecek yer kalmadı. Savaş bulutlarının yarattığı panik duygusuyla titreyen Avrupa parmakları, dünya haritasında gezine gezine, yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında sabitlenmişti. Gerginliklerin boşalım alanı burası olabilir miydi? Olabilirdi, ama bu dağlık bölgenin bir tek kusuru bulunuyordu: Avrupa'nın içinde olmak. Orada başlayan “sömürge çatışması” Avrupa'yı felaketine götürdü”*⁵.

Sanayileşmiş Avrupa devletlerinin Uzakdoğu'daki sömürgelerine giden en kısa yol Osmanlı topraklarından geçiyordu. Dolayısıyla sömürge yolları üzerinde güçlü bir Osmanlı Devleti Avrupa devletleri için istenen bir durum değildi. Rusya ve Avusturya gibi güçlü devletlerin Akdeniz'e inmesi de Fransa ve İngiltere'nin işine gelmiyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin tamamen yıkılması da Fransa ve İngiltere için istenmeyen bir durumdu. Bu devletlerin menfaatlerinin korunması için en iyisi istenildiği zaman kullanılabilir zayıf bir Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetinin devamıydı. Bu politika 1853 Kırım Savaşı'na kadar sürmüştü bu tarihten sonra Avrupa devletleri, yavaş yavaş Osmanlı Devleti'ni tamamen yıkmaya şeklinde bir politika izlemeye başlamıştır

Birer kara devleti olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rus Çarlığı'nın sömürge yarışına katılabilmesi, sıcak denizlere açılabilmesiyle mümkündür. Sıcak denizlere giden yol ise Osmanlı topraklarından geçiyordu. Yani Doğu Akdeniz'de güçlü bir Fransa veya İngiltere yerine, zayıf bir Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya için de en uygun olanıydı. Bu temel nedenler, Osmanlı topraklarındaki ayaklanmaların niteliğini değiştirdi⁶. Artık gayrimüslim tebaanın çıkardığı isyanlardaki temel amaç bağımsızlıklarını kazanmak olacaktı.

Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı maliyesinin ve borçlarının idaresi, **Düvân-ı Umûmiye** adı verilen bir Avrupa konsorsiyumunun denetimine geçmesiyle, Osmanlı Devleti, kalıntılarına göz diken akbabaların kendi aralarındaki çekişmeleri neticesinde,

⁵ Oral Sander, *Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, İmge Yayınları, Ankara, 2009, s. 245

⁶ Y. Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, s. 42

parçalanmaktan geçici bir süre için de olsa kurtulabilmişti. Ne var ki paylaşım, I. Dünya Savaşı'nın bitiminde, Avrupa'nın Yakın Doğu'da (ve genel olarak bütün dünyada) **sömürgeciliğinin** en yüksek noktasına ulaştığı bir dönemde gerçekleşmiştir.

Sömürgeci Avrupa zihniyetinin doruk noktasına ulaştığı XIX. yüzyılda Avrupalının artık tek bir derdi vardır, Osmanlı topraklarını ele geçirmek. Doğu'ya karşı en saf, yani hem en ideal hem de en katıksız sömürgeciliğin sempatisini geliştiren ve kendinden öncekilerin aksine Lamartine ötekiliğini çok aza indirdiği Doğu'yu kabullenir ve kucaklar. Ne var ki, bu kabulleniş Doğu'yu Batı'nın basit bir eklentisi sayan bir istilayı andırmaktadır. Artık Doğu, Denise Brahimi'nin söylediği gibi "*Taşan fazlalığın yerini alan büyük bir boşluk gibi, Avrupa'nın tamamlayıcısı*" haline gelir. Fikri anlamda bu boşluğu doldurmak isteyenlerden biri de Lamartine'dir. Bu konuda Avrupa'nın büyük devletlerinin istek ve arzularını da ifade eden sözleriyle Doğu'ya bakışını şöyle özetlemektedir:

"Parisli ya da Londralı filanca bankerin dörtte biri kadar zengin olsaydım on yılda Suriye'nin çehresini yenileyebilirdim... Avrupalı bir serden geçti adım adım ilerleyerek, Lübnanlı Marunileri operasyonlarına eksen alarak, kendisi ilerlerken Doğulu Hristiyanları eylem, yönetim ve devşirme aracı olarak kullanıp arkasında örgütleyerek İzmir'den Basra'ya, Kahire'den Bağdat'a kadar Asya'yı kolayca fethedebilir... Bana göre Asya'nın kalbi olan bu yerde bir Avrupa kolonisi kurmanın, Antikçağ uygarlığının çıktığı bu yerlere modern uygarlığı götürmenin ve kendi ağırlığı altında çöken ve üstünde kendi kendini mahvettiği o harabelerin tozundan ve çölden başka hiçbir mirasçısı olmayan Türk İmparatorluğu'nun şu koca parçalarından uçsuz bucaksız bir imparatorluk kurmanın tam zamanıdır".

Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere artık Doğu; ancak Batı'nın ona üflediği solukla var olabilir ve sadece Avrupa'nın sömürgecilik misyonuna destek olacak bölgedeki Hristiyanlar olabilirdi. Nitekim Lamartine'in kaleme aldığı bu satırlar 1833'te, Dürzilerle Maruniler arasındaki çatışmaların, her birinin hamisi, İngiliz ve Fransızların kıskırtmasıyla alevlenmeye başladığı sıralarda yazılmıştı. Sonuç olarak bu yüce ruhta, sömürgecilik ruhunun bütün bileşenlerini yoğunlaşmış bir halde bulabiliriz. İstilacı bir cömertlik, fetihçi bir kurtarıcılık, ötekinin inkârı, onun fiziksel ve insani kaynaklarını sömürme, yabancı egemenliğini dayatmak amacıyla yerel özerklik hareketlerini ve düşmanlıkları kullanma, Avrupalı güçler arasında rekabet. Emperyalist güçler

arasındaki rekabet doğrudan askeri işgali uzun bir süre geciktirmişse de yağma vakti geldiğinde bölgenin parça parça edilmesinde büyük rol oynamışlardır⁷.

2.1. XIX. Yüzyıl'da Yaşanan Siyasî Olaylarda İktisadî Etmenlerin Rolü

XIX. yüzyıl Akdeniz ve çevresindeki siyasî ve askeri olayları anlatırken unutmamız gereken en önemli hadise bunların nedeninde yatan iksitadî etmenlerdir. Bu yüzyılda Avrupa, Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumunun olduğu gibi kalmasını kendi çıkarları açısından uygun görmüştür. Genel olarak bir tarım ülkesi olan ve sınırlı bir sanayiye sahip olan Osmanlı Devleti daima tüketici bir ülke olarak kalmalıydı. Avrupa sanayi ve ticareti XIX. yüzyıl'da büyük bir hızla gelişmekteydi. Dolayısıyla tüketici bir Türkiye, Avrupa'nın üretim fazlası için iyi bir pazar idi. Diğer taraftan, Türkiye'de liberal akımlar meydana gelir, eğitim ve öğretim ilerler ve memleketini doğal kaynakları ve üretiminin gelişmesini sağlayacak olan uygulamalı bilimler kök salacak olursa, halkın birçoğunun gereksinmesi yerli üretimce karşılanacak ve neticede Avrupa'nın Türkiye'ye ihracatı azalacaktı.

Sanayi devrimini başlatan İngiltere, Avrupa'da makineyle mal yapıp satma tekeline sağlamıştı. Sanayi üretiminin artması ve güç teknik sorunların üstesinden gelinmesiyle, sermaye öylesine bir artış kaydetti ki sermaye sahipleri, paraları kullanabilmek için yeni yatırım alanları aradılar. İlk sermaye fazlaları yerli sanayiye yatırıldı. Uluslar arası alanda XIX. yüzyılın ortalarında yaygın olan serbest ticaret iktisadı, her ne kadar pazarların genişlemesiyle yerli sanayinin gelişmesine imkân veriyse de tüm sermaye fazlasının kârlı bir şekilde kullanılmasını sağlayamıyordu. Bu şekilde *yeni ve bakir ülkelerde işletilecek* veya *Avrupa'dan borç isteyen devletlerin tahvillerine yatırılacak* büyük bir sermaye fazlası meydana gelmişti. İngiliz sermaye sahipleri, sermaye fazlasını az faizle yerli sanayiye yatırmaktansa yabancı tahvil ve senet satın almayı daha kârlı buldular.

Fransa'da ise sanayi devrimi XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra başladı. İngiltere hızla makine mamülü üretirken, Fransızlar henüz elleriyle çalışıyorlardı. Fransız sanayisi ancak yüzyılın üçüncü çeyreğinde önemli bir gelişme kaydetmiş ve Fransa dünya pazarlarında, İngiltere ile rekabete başlamıştır. Gelişmenin en hızlandığı

⁷ Thierry Hentch, *Hayali Doğu, Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, (çev. Aysel Bora), Metis Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 178, 179, s. 210

devir 1860'dan sonra serbest ticaret siyasetini uygulayan II. Napoleon dönemi olmuştur. Avrupalı çalışıyor, tasarruf yapıyor, paralarını yatırıp spekülasyon yapıyordu. Avrupa'nın bu eylemlerinin Avrupa dışındaki etkileri yarattığı maddî sonuçlardan daha önemli olarak ortaya çıkıyor; Osmanlı Devleti de özellikle bu etkilere hedef oluyordu. Osmanlı'nın ilk olarak Kırım Harbi sırasında İngiltere'den aldığı dış borç, 1854-1875 arası giderek katlanmış, Avrupa'dan borç aldığı paranın miktarı bir milyar doları aşmıştı. Faiz ve itfa akçesinin ödenmesi devleti adeta iflasın eşiğine getirmişti. XIX. yüzyılda *“bağımsız milli” devlet* fikri galip gelmekle beraber bu galibiyetin birtakım devletlerin iflasıyla lekelendiği de görülüyordu. Osmanlı maliyesinin iflasından sonra Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin 1882'de kurulmasından çok önce, Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğu'na bir takım önemli alanlarda müdahale etme hakkını elde etmişlerdi⁸. Artık Osmanlı her alanda Avrupa'nın pençeleri altındaydı.

2.2. Sömürgeciliğe Paralel Olarak Gelişen Milliyetçilik

XIX. yüzyılda devletlerarası ilişkileri derinden etkileyecek gelişmeler yaşanacak bu gelişmeler, bu yüzyılın ardından dünyayı o güne kadar görmediği bir felakete sürükleyecekti. Bu felaket I. Dünya Savaşı'ydı ve nedenleri de bu yüzyılda oluşacaktı. Devletlerarası ilişkileri derinden etkileyen iki büyük gelişme *milliyetçilik* ve *sömürgecilik* olacak; bundan sonra milliyetçilik akımı Avrupa büyük devletlerinin sömürgeci emellerine hizmet edecekti. Dolayısıyla da bu yüzyılın başlıca çekişme alanı kozmopolit yapısıyla parçalanmaya elverişli olan Balkanlar olacaktı.

Sömürgecilik, tabiri bugünkü anlamından biraz daha farklı da olsa, tarihin çok eski dönemlerine kadar gider. Yeniçağda ise Avrupa'da meydana gelen **"büyük ticaret inkılâbı"** (coğrafi keşifler, yolların değişmesi vb.) sömürgeciliğin hızla gelişmesine ve devletlerarasında büyük rekabet yaşanmasına neden oldu. Avrupalılar, uzak yerlerdeki varlıklarını bildikleri; fakat ulaşamadıkları zenginlikleri aramak ve onlara egemen olmak için fetih hareketlerine giriştiler. Böylece, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren, büyük bir değişiklikle, dünya politik ve ekonomik hayatında yeni bir güç merkezi olarak **“Atlantik bölgesi”**⁹ ortaya çıktı.

⁸ Donald C., Blaisdell, *Düyûn-ı Umûmiyye Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi*, (çev. Ali İhsan Dalgıç), Nesnel Yayınlar, İstanbul, 2008, s. 29-33

⁹ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı'dan Bugüne İktisadi Bunalım ve Fiyat Artışları”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Ekim 1977, Sayı 10766, s. 13

XVIII. yüzyılın sonlarında önce İngiltere’de başlayan ve daha sonra batı Avrupa ülkelerine geçen **Sanayi İnkılâbı**, Coğrafi Keşiflerle başlayan sömürgecilik hareketlerine ivme kazandırmıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde dünyada sömürge edilmemiş yer neredeyse kalmamıştır. Avrupa’nın ulaştığı refah seviyesini koruyabilmesi, sanayinin korunması ve devamına bağlıydı ki bu da hammadde kaynaklarına ve pazarlara giden yolların emniyetini sağlamaya bağlıydı. Çünkü sanayinin bütün hammaddesinin, sürekli olarak kendi coğrafyasından sağlanması mümkün değildi. Üstelik iç piyasada tüketilemeyen mamül maddelerin dış pazarlara sunulmaya ihtiyacı vardı. Hal böyle olunca da tek çıkar yol **sömürgecilik**¹⁰.

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa’da başlayan sanayileşme, büyük ölçüde hammadde gereksinimi doğmuştu. Fabrikalar için gerekli hammaddelerin çoğu kıta dışında bulunuyordu. Bu nedenle sanayileşmiş Avrupa ülkeleri arasında sanayileşmemiş ülkeleri sömürge ve toplumlarını köle yapma yarışı başladı. Bu faaliyet için adım atılan ilk yer Afrika oldu ve daha XVII. yüzyıldan itibaren başladı. Sanayileşmeye geçememiş bir ülke olan Osmanlı Devleti ise Avrupa devletlerinin iştahını kabarttı. Çünkü gerek hammadde ve gerekse pazar açısından oldukça verimliydi. Bu nedenle de giderek zayıflamakta olan Osmanlı Devleti’nin güçlenmesine asla izin verilmemeliydi. Bunun için ise en iyi yol, çeşitli etnik grupları ayaklandırmak suretiyle Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalamaktı¹¹.

Sömürgeciliğe çok yakın bir sözcük olan **“emperyalizm”** ise, özellikle Avrupa’nın büyük devletlerinin XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, öteki kıtalar üzerinde genişlemelerine verilen bir addı ve 1870 sonrası dönem **“emperyalizm çağı”** olarak tarihe geçti. Sömürgecilik her ne kadar uzun bir geçmişe sahipse de, Avrupa’nın XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sanayi İnkılâbı ile karşılaştığı ekonomik ve toplumsal sorunlara çözüm getiren yöntem olarak yenidir. Almanya’nın 1870 ve İtalya’nın 1871’de siyasal birliklerini tamamlamasıyla, eski dönemlere oranla büyük bir hız kazanmıştır. Bu yarışa İngiltere, Fransa ve Hollanda’nın yanında Almanya, İtalya, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya da katılmıştır. Bu nedenle de emperyalizm, sömürgecilikten hem nitelik hem de nicelik bakımından farklıdır.

¹⁰Mustafa Öztürk, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları ve Bunun Osmanlı Dış Politikasına Etkisi (19. Yüzyıl)”, *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi-2*, (Edt: Mustafa Bıyıklı), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008, s. 351-353

¹¹ Y. Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, s. 42

Afrika ve Asya, Avrupa'nın amacına hizmet edecek özelliklere sahipti ve yatırımcı şirketlerin rahat çalışabilmesi için sömürge alanlarının ve sömürgelere giden yolların güvenlik altına alınması şarttı. Bunun da en güvenilir yolu, sömürgelerin doğrudan doğruya denetim altına alınmasıydı. Böylece, *ekonomik bakımdan yayılma*, aynı zamanda *siyasal yayılmayı* da gerektiriyordu. 1879'da Almanya ve 1892'de Fransa'da yaşanan gümrük vergilerini arttırma eylemi tüm Avrupa devletlerinde uygulandı. Böylece, Avrupa devletleri arasındaki yükselen gümrük duvarları, ticaretin sömürgelere yapılmasını zorladı. Üstelik Coğrafî Keşifler sonucunda Avrupa'da benimsenen ve yeni bir ekonomik model olan *merkantalizm* şunu gösteriyordu ki, sanayi çağında hiçbir devlet uzun süre kendi kendine yeterli olamaz ve bu nedenle de her devletin gümrük duvarlarıyla koruyacağı bir sömürge imparatorluğuna sahip olması gerekir.

İşte bu noktada Avrupa'nın sömürgecilik ve emperyalist yayılmasını kolaylaştıracak yeni araçlara ihtiyaç vardı. Bu araçlar, aynı dönemde ortaya çıkan Fransız İhtilali'nin getirdiği yeni fikir akımları olabilirdi ki bunlar da *milliyetçilik* ve *liberalizm* idi¹².

XIX. yüzyıl Avrupa siyasî tarihini yazan bazı tarihçiler eserlerine **Years of Nationalism European History**(1815-1890), **The Age of Nationalism and Reform** (1850-1890) gibi isimler vermişlerdir. Balkanlar'daki milliyetçilik hareketleri incelendiğinde, sadece sonuç aşamasında değil, doğuş ve gelişme aşamalarında da dış destek boyutunun özel bir önem arz ettiği görülür. Geniş bir içeriği olan milliyetçilik kavramını çeşitli kısımlara ayırırsak bunlardan biri de Doğu Avrupa milliyetçiliği olur. Doğu Avrupa milliyetçiliğini diğerlerinden ayıran en önemli özellik *dış tesirler, ayaklanmacılık ve bağımsız bir devlet kurma arzusunun* olmasıdır. Özellikle Balkanlar kısmının bir diğer ortak özelliği de XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar yani yaklaşık beş asır Güneydoğu Avrupa'ya hâkim olmuş Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bağımsızlık kazanma mücadeleleri ve bunun ortaya çıkış şeklidir¹³.

XIX. yüzyılı önceki yüzyıllardan ayıran temel özelliklerden biri de *milliyetçilik*'tir. Milliyetçilik akımının yayılması, bunu müteakip yaşanan

¹² M. Öztürk, "Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları ve Bunun Osmanlı Dış Politikasına Etkisi (19. Yüzyıl)", s. 351-353

¹³ Ömer Turan, "Balkan Milliyetçiliğinde Rusların Rolü, Günümüze Yansımaları", *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005, s. 255

imparatorlukların parçalanma süreci ve büyük devletlerin sömürge amaçlarına ulaşmak amacıyla milliyetçiliği Balkan ulusları üzerinde tasvip ve tahrik etmeleri bu yüzyılın karakteristik özelliğidir.

Bu yüzyıla kadar Avrupa, feodal bir temel üzerinde bir araya gelmiş birçok siyasî birimden oluşmaktaydı. Bu yüzyılda ise küçük siyasal birimleri bir araya getirecek ve büyük imparatorluklar içinde yaşayan ulusların bağımsızlıklarını sağlayacak, endüstrileşme ve liberalizmin yanında önemli bir payı olan milliyetçilik akımı kendini güçlü bir biçimde duyurmuştur¹⁴.

XIX. yüzyılda Milliyetçilik hareketlerini izlediğimizde, yeni bir diplomasi aracı olarak, sömürgeciliğe paralel olarak geliştiğini görürüz. Sömürgeci Avrupa, yeni dönemde hedef ülke üzerindeki siyasî ve ekonomik emellerini gerçekleştirebilmek için etnik ve dinî unsurları tahrik ve teşvik politikasını benimsediler. Özetle sömürgeciliğin yayılmasında milliyetçilik hareketleri, kültürel bir zemin oluşturmuştur. Osmanlı Devleti de, Avrupa'nın bu yeni politikasından üzerine düşen payı fazlasıyla almıştır¹⁵. Oysa milliyetçilik duygusu yaratılıştan gelen bir duyguydu ve tarih boyunca hep vardı. Ama bir *baskı unsuru* ve bir *diplomasi aracı* olarak kullanılması yeniydi ve o da Fransız İhtilâli'nin bir neticesiydi. Böylece Fransa, milliyetçilik unsurunun tahrik ve teşvik edilmesi suretiyle dünya siyasî tarihine yeni bir diplomasi aracı kazandırmış oluyordu. Kutsal İttifak devletleri olan İngiltere, Avusturya-Macaristan, Prusya ve Rusya ile uzun savaşlar yapan Fransa, bu devletlerin içinde bulunan azınlıkları tahrik ve teşvik etmeyi bir ideoloji halinde benimsedi ve **“Hürriyetlerine kavuşmak isteyen milletleri kardeş olarak kabul ettiğini”** ilan etti. Böylece milliyetçilik cereyanları Avrupa'da gelişirken, en büyük etkileri gösterdiği ilk alan Balkan Yarımadası oldu.

2.3. Yeni Bir Diplomasi Aracı Olarak “Milliyetçilik”

XIX. yüzyıl boyunca Avrupa'da dönemin büyük devletleri İngiltere, Fransa ve Rusya, milliyetçiliğin bir diplomasi aracı olarak kullanılmasını benimsediler. Bu yeni diplomasi aracı, sadece Avrupa'daki rakiplerine karşı değil bütün hedef ülkelere karşı, özellikle sömürgecilik tarihinde parçalanması ve paylaşılması hayal edilen Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı unsuru olarak ortaya çıktı. Böylece milliyetçilik akımları

¹⁴ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 188

¹⁵ M. Öztürk, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları”, s. 353

daha doğrusu milliyetlerin kışkırtılması suretiyle milli menfaatlerin tahakkuku modası, bu yüzyıla damgasını vurdu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti içindeki her milliyet ve dinin arkasında batılı bir devlet vardı ve her milliyet bir din veya mezheple bütünleştirilmişti¹⁶.

Bu suretle Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı *milletler sorununun asrı* olarak tarihe geçmiştir. XIX yüzyıla kadar *Pax Ottomana* diye adlandırılan imparatorluğun siyasal birliği, bir Roma İmparatorluğu görünümündeydi. *Tuna'dan Fırat kıyısına, Kafkaslar'dan Afrika çöllerine kadar* çeşitli ırk ve dinden toplulukların bir arada yaşadığı ve Türk dilini yazıp konuşan kozmopolit bir yönetici sınıfın çekip çevirdiği bir devlet ve toplum yapısı vardı. Türklük bu yapıda bir temel motifti; fakat bilinç ve ideoloji olarak ortaya çıkması son asrın olgusudur.

Bu birliğin parçalanmasındaki ve en büyük etmen Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımının Balkanlar ve nihayet Yakındoğu halkları üzerinde yarattığı etkidir. Ancak sadece bununla açıklanması yeterli değildir. Osmanlı kavimleri arasında milliyetçilik ideolojisi, çok zayıf olan burjuvazinin yayabileceği bir akım değildi. Kaldı ki Balkanlar'da milliyetçi bir ideolojinin yayılmasında gerçek anlamda bir burjuvazi ve burjuva ideolojisi ile ilgisi çok az olan *Ortodoks kilisesinin rolü* büyük olmuştur¹⁷. Balkanlar'daki istikrarsızlığının başlıca nedeni buradaki Osmanlı tebaasının büyük bir çoğunluğunu Ortodoks kilisesine bağlı Hristiyanlar oluşmasıydı. 1789 Fransız ihtilâli ile doğan ve bilhassa 1848 yılında Orta Avrupa ve Macaristan'ı saran hürriyet ve milliyetçilik prensiplerinin yavaş yavaş Balkanlar'a akması ile bu bölgedeki ayrı bir kültür ve dine mensup zümrelerin Bâb-ı Âli tarafından idaresinin hiç de kolay olmayacağı görülüyordu. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması Balkanlar'da milliyetçilik prensibinin temellerini atmış ve 1848 ihtilâlleri ise diğer gayrı Müslim zümrelerin arzularını kamçulamaya başlamıştı. Bu durumun Osmanlı Devleti üzerindeki müspet etkisi, idarecileri devlet sınırları içinde ciddi bir idari ıslahat yapmaya sevk etmiş olmasıydı. Günün koşulları, yaşanan siyasî buhranlar neticede reformların yapılmasına uygun bir ortam sunmuyordu ve bu durumda devletin dağılması pek tabî karşılanabilirdi. Fakat Asya ve Avrupa arasında işgal ettiği kıymetli stratejik durumu

¹⁶ M. Öztürk, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Balkanlar", s. 178-179

¹⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2006, s. 147-148

dolayısıyla Bâb-ı Âli, büyük devletlerin siyasî ve iksitadî menfaatlerini eşit ağırlıklara bölen bir devlet şeklinde yaşamasına devam ediyordu¹⁸.

Sanayileşen Avrupa devletlerinin Uzakdoğu'daki sömürgelerine giden en kısa yol Osmanlı topraklarından geçtiği için, özellikle İngiltere ve Fransa sömürge yolları üzerinde güçlü bir devletin varlığını istemiyorlardı. Fransa ve İngiltere için istenildiği zaman kullanılacak kadar zayıf bir Osmanlı Devleti onlar için en ideal olanıydı.

Birer kara devleti olan Avusturya-Macarasitan İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası'nın sömürge yarışına katılabilmemesinin tek yolu sıcak denizlere çıkabilmeleriyle mümkündü. Sıcak denizlere giden yol ise Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarından geçiyordu. Yani Doğu Akdeniz'de güçlü bir Fransa veya İngiltere yerine zayıf bir Osmanlı Devleti Avusturya ve Rusya için de en uygun olanıydı¹⁹.

İlginç olan bir diğer nokta, Fransız İhtilali'nin ideolojisi olarak bilinen milliyetçiliğin *Balkanlar'da*, bu devrime ve milliyetçi hareketlere düşman olan *Avusturya* ve *Rusya* tarafından desteklenmiş olmasıdır. Avusturya; Balkanlar'da XVIII. yüzyıldan beri kurduğu ticari ilişkiler dolayısıyla; Rusya ise daha çok kilise ve propaganda ile etkin olabilmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerinin sarsılması ve çöküntüye uğraması ilk olarak Balkanlar'da başladı²⁰.

Balkan Slavlarının milliyetçilik hareketlerinin gelişmesinde Rusya'nın rolü çok büyük oldu. Ticaret ve sanayide bir üstünlüğü olmayan bu hantal ülkenin Balkanlar üzerindeki nüfuzunu F. Engels şöyle açıklamıştır: “*Batılı diplomatların Türkiye üzerindeki görüş ve düşünceleri, birtakım değersiz bilgilere dayanır. İngiltere, Fransa, hatta Avusturya uzun bir zamandır karanlıkta el yordamıyla belli bir doğu siyaseti araştırırken; bir başka devlet hepsini geride bıraktı. Geleneklerinde ve kurumlarında, özünde ve davranışlarında yarı Asyalı olan Rusya'nın Türkiye'nin gerçek durumunu ve yapısını kavrayabilecek nitelikte insanları vardı. Rusya'nın dini, Avrupa Türkiye'sindeki insanların onda dokuzunun diniyle aynıydı. Dili Türk uyruğundaki yedi milyonun diline çok benziyordu. Bu imkânlar Rus diplomasisinin faaliyet olanağını*

¹⁸ Yuluğ Tekin Kurat, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, *Bellekten*, c. 26, S.103, T.T.K Ankara, 1998, s. 568-56

¹⁹ Y. Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, s. 42

²⁰ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 147

arttırdı. Ortodoks Kilisesi, Rusya'nın başlıca yardımcısı idi"²¹. Gerçekten de Rusya, Balkanlar'ı parçalayan birinci devletti. Önce *Ortodoksluk*, ardından *Slavcılık* ilkesini uygulayarak Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandıracaktı.

Fransız İhtilalinin getirdiği milliyetçi akımlar nedeniyle dağılan tek imparatorluk Osmanlı değildi; fakat ne Rusya, ne de Avusturya-Macaristan topraklarında milliyetçi akımlar bu derecede aktif ve silahlı eyleme dönüşmüş de değildi. 1804 Sırp ayaklanması ve özerkliği, ardından 1821-1829 Yunan ayaklanması ve bağımsızlığı bu yönde etkilerde bulundu. Ardından da diğer Balkan ulusları bağımsızlıklarını kazanıncaya kadar bu faaliyetlere devam ettiler.

Osmanlı Devleti'nde etnik kimliğin biçimlenmesi her şeyden önce modern Balkan dünyasının oluşumu tarihi oldu. Balkanlarda milliyetçilik; Hristiyan halklar yani Hellenler ve Slavlar arasında oluşmuş ve Slav milletler Hegelien teleoloji tarih anlayışıyla, XIX. yüzyıl milliyetçi tarih anlayışının denilebilir ki en usta örneklerinden birini vermişlerdir. Buna karşılık Türk, Arnavut gibi Müslüman halkların milliyetçiliği ve Ortadoğu'da modern milliyetçilik olan siyonizmin Osmanlı toprağında yerleşmesi daha geç olmuştur. Hatta Arap milliyetçiliği de esas itibariyle XIX. yüzyıla özgüdür ve örgütlenme ve etniklik bakımından I. Dünya Savaşı'nda imparatorluk yıkılana kadar pek önemli bir olay sayılamaz.

XIX. yüzyıl boyunca modern milliyetçilik *Osmanlılık-Ottomanisme* ideolojisi tarafından önlenmiştir. Osmanlıcılık klasik imparatorluğun tarihi bir tortusu değildir; tamamıyla bu yüzyılın şartları içinde modern bürokrasinin yarattığı ve her dini ve etnik gruptan Osmanlı'nın mensup olduğu seçkin sınıfın bir ideolojisidir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hakların milliyetçiliği ve bu imperial ideoloji birbirine zıt iki akımdı. Örneğin Yunan ayaklanması sırasında Hellenlerin milliyetçiliği ile Hellen unsurun elinde ve yönetiminde olan Fener Rum Patrikhanesi arasındaki zıtlık, hatta gerilim bunun örneğiydi. Milliyetçilik Hellen-Türk çatışmasını Osmanlı elit çevrelerine kadar sürükleyemedi; ama Hellen elitiyle Yunan adaları ve anakarası arasındaki gerilimi başlattı.

Osmanlı cemiyetine baktığımızda Fransız aydınlanması ve milliyetçiliğinden önce Hellenler ve Slavlar arasındaki milliyetçilik fikirlerinin var olduğunu görürüz. Bu

²¹ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 147-148

Fransız ekolünün asıl etkilediği unsur Türklere'dir. Özellikle Trablugarp Savaşı, Balkan faciası, Türk unsuruna milliyetçiliği nazarı değil, tecrübelerle ve silinmez izlerle öğretmiştir²².

Balkan uluslarını Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtan Rusya için Yunanlı, Bulgar'dan ayrı ve imtiyazlı bir yere sahipti. Rusya için Bulgarlar ve Sırlar; Avusturya-Macaristan için Sloven ve Hırvat; Türkler için de Arnavut ve Boşnak her zaman daha yakındı. Bunların içinde Rusya ve Türkiye'nin yaptığı tasnifin kendilerine göre bir nedeni var ve bir ölçüde gerçeğe dayanmaktadır. Balkanların bir önemli kısmının dindaşı ve ırkdaşı Rusya'dır. Bir önemlice kısmının dindaşı da Türkler; bu gerçek Balkanlıların bir kısmının baskıya uğradıklarında ve beynelmilel sorunların altında kaldıklarında yönecekleri adresin kimler olduğunu belirliyor; Osmanlı Devleti ve Rusya da bu nedenle hiçbir zaman Balkan çekişmelerinin dışında kalamıyorlardı.

Balkan milliyetçilikleri (Türkler ve Arnavutlar hariç) Balkan milletlerinin kendi içlerinde olduğu kadar dışarıda da geliştirilip desteklenmişlerdir. Slav kavimlerin milliyetçiliğini; Çekler ve Ruslar besledi, bilimsel kimliğin araştırılması ve siyasî destek yönünden. Yunanlıları ise bütün Avrupa bilimsel, mali, siyasî hatta askeri yönden destekledi. Tarihte Batı Avrupalı gönüllülerin ölmeye gittiği savaş Yunan ayaklanması diye bildiğimiz uzun savaşı. Bu tip bir romantik kitle desteğini, Avrupa bir daha ancak İspanya iç savaşında gördü.

1870 yıllarının ortalarında Osmanlı Devleti çok bunalımlı bir döneme girmişti. Tanzimat hareketi beklenen sonuçları getirmemiş, devlet dışı karşı saygınlığını da yitirmişti. İçte ise durum hiç de iyi değildi. Kırım Savaşı'ndan beri sorumsuzca alınan dış borçlar ve bunların alabildiğine bir savurganlıkla harcanması devlet maliyesini iflasın eşiğine getirmişti. Aynı sıralarda Hersek eyaletinin Nevesin kasabasında Osmanlı vergi memurlarıyla yerli halk arasında çıkan bir tartışma, kısa zamanda büyüyerek bir ayaklanma biçimine girmiş, **Panslavizmin** etkisindeki bütün Balkan Slavları, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmışlardı. Çok geçmeden Sırbistan ve Karadağ prensleri devlete

²²İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik", *13. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler*, TTK, Ankara, 2002, c. II, s. 24-33

savaş ilan ederken, Bulgaristan'da kan gövdeyi götürmüştü. Böylece **Şark Meselesi** diye tarihe geçen bunalım meydana gelmişti²³.

Gerçi Şark Meselesi Şark'ta olmaktan ziyade Garp'taydı ve Osmanlı Devleti'nin mevcudiyeti Avrupa hükümetlerinin menfaatlerine bağlı ve onlarla ayakta durmaktaydı. Bundan sonra, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte ortaya çıkan olaylar, meydana gelen her türlü çekişmeler ve düşmanlıklar devletlerarası bir heyette halledilmeye çalışılacaktı. Özellikle Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı yönetiminin zayıflamasıyla Balkanlar'daki durum daha da kötüleşecek, dost sayılan İngiltere bir yandan Kıbrıs'ı işgal ederken diğer yandan Afrika'da ilerlemelerine devam edecek; Fransa Tunus ve Fas'ı alırken; siyasal birliğini tamamlayan ve İngiltere'ye karşı rakip olmak isteyen Almanya ise Afrika'da sömürgeler elde etmek için uğraşacaktı. Büyük devletler elele verip Osmanlı Devleti'ni küçük küçük parçalara ayıracaktı²⁴.

XIX. yüzyılda Balkan ülkelerinde milliyetçi eylemlere yön veren akımlar, **bağımsız kilise, özerk yönetim istekleri** biçiminde gelişti. Sonunda büyük devletlerin aralarındaki çatışma ve uzlaşmalarla bağımsız devletlerin doğuşuna zemin hazırlandı. Bu gelişmeler her şeyden önce, Balkan halklarının iksitadî birliğinin parçalanması ve siyasal boyutta da bir birilerine düşmanlık duyguları beslemeleriyle sonuçlanmıştır. Milliyetçilik, Osmanlı kavimlerinin bünyesinde doğmuştu; ama kısa zamanda büyük devletler tarafından yönlendirilip kışkırtıldı. Bu olgu egemen millet denen Türkler için de geçerlidir.

Netice olarak Coğrafi keşiflerle başlayan ve Sanayi İnkılâbından sonra çılgın bir yarışa dönüşen sömürgecilik, Avrupalı devletlerin doymak bilmeyen hırslarını arttırmıştı. Dünyanın sömürge edilebilecek siyasî açıdan zayıf; ancak yer altı ve yerüstü kaynakları bakımından zengin alanlarını tamamıyla ele geçiren Avrupalı büyük devletler yeni arayışlar içerisinde girmişlerdi. Şimdi hedeflerinde zayıflamış imparatorlukların toprakları vardı ve bunların içerisinde en iştah kabartanı da Osmanlı'ydı. Sömürge politikalarının vasıtası olarak kullanılacak en önemli unsur Hristiyan halktı. Yani **himaye siyaseti** olarak adlandırdıkları bu uygulama ile Rusya

²³ Bekir Sıtkı Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", *Bellekten*, c. LII, TTK Basımevi, Nisan, 1988, s. 197-198

²⁴ BOA, *Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Hariciye Nezareti Maruzatı, (Y.PRK.HR)*, Dosya No: 17, Gömlek Sıra No: 63, 29/Z/130 (14 Temmuz 1893), s. 1-18

Ortodoksları, Fransa Katolikleri, İngiltere ise Protestanları kucaklayacaktı. Artık Osmanlı iç politikasında bile yalnız değildi. Her fiilinde Avrupalı devletler onun gözetmeni ve rehberi olacaktı. İstedikleri payı alıncaya kadar...

3. SULTAN II. ABDÜLHAMİT'İN BALKAN SİYASETİ

II. Abdülhamit Balkan devletleri ile Türkiye arasındaki durumu göstermek için Yıldız sarayındaki bahçıvanın şu izahını benimsemişti: *“Bir elma, bir armut, bir erik, bir çam ve bir meşe ağacı o şekilde dikilmişlerdir ki, meşe diğer bütün ağaçlara hakim durumda idi. Fakat diğer ağaçlar, alttaki dallarının güneş ve havasına mani olduğundan bunlar da çürüyerek yere düşüyordu. Bu diğer ağaçlar, yükselmek için kavgaya tutuştular. Sizin varlık sebebiniz şudur ki, hiçbir ağaç diğerinden daha mükemmel değildir ve her ağaç kendi yerinde ancak, iyidir”*. Abdülhamit buna kıyasen diyor ki, *“Balkanlar’da da hal böyledir. Romanya, elma ağacı; Sırbistan, erik ağacı; Yunanistan çam, Bulgaristan da armut ağacıdır. Bizim Türkiye’imiz de meşe ağacıdır ki çürümüş olan dalları, evvelce düşmüştür. Benim kanaatime göre bu gövde için bir fenalık teşkil etmez. Zira bu çürümüş dallar bizim ağacımızın sıhhati için bir tehlike teşkil eder”*.

II. Abdülhamit bu benzerlikten yola çıkarak, Balkan siyasetini bu devletlerarasındaki mevcut anlaşmazlıklar üzerine kurmuş ve onlarla münasebetini bu anlaşmazlıklar esasına göre tesis ve devam ettirerek aralarında bir ittifakın meydana gelmemesine gayret sarfetmiştir²⁵.

Büyük güçleri her fırsatta birbirlerine düşürmeyi dış politika anlayışının bir mihenk taşı haline getiren II. Abdülhamit diplomasisinin en mükemmel olarak uygulandığı alan hiç şüphesiz ki Balkanlar olmuştu.

1878 Berlin Konferansı'nın uluslar arası arenaya kazandırdığı Balkan devletçiklerinin, herhangi bir şekilde fikir ve güç birliği yapmalarını, Osmanlı Devleti'ne karşı genişleme siyasetine kalkışmalarını engelleyebilmişti. Bu devletleri birbirlerine karşı oynayarak Balkanlar'da yöresel bir kuvvet dengesinin kurulmasını ve barışın korunmasını başarmıştı. Bulgar yayılmacılığına karşı Yunan unsurunun karşı koyabileceğine inanmıştı. *“Çok şükür Bulgarlarla Yunanlılar, birbirlerinden ateş ile su*

²⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 168

gibi nefret eder” diyordu. Bu düşünce ile II. Abdülhamit, Yunanlılara daima yumuşak davranmış, 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması’ndan sonra onlarla anlaşmazlıkların kesin olarak halledilmesi için Girit adasının bile verilmesini düşünmüştür. 93 Harbi sırasında Petrograd ile müttefik olarak hareket eden Romanyalıları Rusya’dan koparmaya çalışmış ve Besarabya’nın Ruslara kaptırıldığını hatırlatarak Romanya’yı bu konuda ikna etmeyi becermişti. Balkanlar’da Rusya’nın saldırgan tutumu karşısında Avusturya’yı Rusya’nın karşısına dikmiş ve bu yolla statükonun korunmasını sağlamıştı. Bunun dışında padişah, Boğazların İngiltere veya herhangi bir Avrupa devleti tarafından, Rusya’ya saldırmak için bir geçit yolu haline getirilmeyeceğine dair güvence verildiği takdirde Petrograd’la anlaşabileceğini dahi iddia ediyordu. Hatta Rusları Osmanlı ile barış içinde bir arada yaşamaya zorlamak için Japonya ile bile anlaşmayı düşünmüştü²⁶.

4. BALKANLAR’IN OSMANLI DEVLETİ’NDEN KOPUŞ SÜRECİ

1829’dan sonra Balkanlar’da yaşanan olaylar Osmanlı İmparatorluğu’nun bölgedeki idarî ve siyasî hâkimiyetlerinin gittikçe zayıfladığını göstermekte devam ediyordu. Teselya ve Epir hattının güneyinde müstakil bir Yunanistan kurulmuş, Tuna nehri ile Karpat dağları arasındaki otonom Eflak ve Buğdan beylikleri 1861’de birleşerek, resmen tanınmış olmasa bile bağımsız bir Romanya devletinin temelini atmış bulunuyorlardı. Sırbistan ise 1830’da muhtariyetini tanıtmış ve Osmanlılar 1867’de Sırbistan kalelerindeki bütün kuvvetlerini çekerek Sırlara istiklâllerini zımnen vermişlerdi. Dinarik Alplerinin kenarındaki Karadağ ise coğrafi yapısı ve cenkçi halkı yüzünden hiçbir zaman Osmanlılar tarafından tamamen işgal edilemediğinden, muhtariyetini Bâb-ı Âli’ye tanıtmıştı. Böylece 1875’e gelindiğinde, Balkanlar’daki Osmanlı toprakları kuzey batıda Bosna ve Hersek eyaletleri, bitişiğindeki Yeni Pazar sancağı, Arnavutluk, Makedonya, Teselya, Bulgaristan ve Trakya’dan ibaretti²⁷.

Dış tahriklerle, Avrupa büyük devletleri tarafından desteklenen isyanlarla koskoca bir imparatorluk paramparça edilecekti. Gerek Balkanlar ve gerekse Osmanlı coğrafyasının diğer alanlarında arka arkaya çıkan isyanlarda Avrupa devletleri daima aynı usulü takip etmişlerdi. Bu usul ile geniş Osmanlı vilayetlerine, adım adım

²⁶ Mim Kemal Öke, *Osmanlı Araştırmaları III, “Şark Meselesi” ve II. Abdülhamid’in Garp Politikaları* (1876-1909), İstanbul, 1982, s. 268-269

²⁷ Y. T. Kurat, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, s. 568

bağımsızlık verilmek suretiyle devletten kopartılmış, kopuş süreci beş safhada gerçekleştirilmiştir:

- Birinci safha** : İslahatlar yolu ile koparılmak istenen bölgelerin halkında milli ve dini bilinci uyandırmak,
- İkinci safha** : Milli bilinci uyandırılmış halkı isyanlara teşvik etmek,
- Üçüncü safha** : İsyanın devlet tarafından askeri bir harekât ile bastırılmasını sağlamak,
- Dördüncü safha** : Sıkıntıları Avrupa devletlerinin bir araya geldiği uluslar arası bir konferansta çözüme kavuşturmak: İsyan eden bölgeye, Osmanlı hâkimiyetinde kalmak ve ıslahat yapılmak şartı ile muhtariyet verilir.
- Beşinci safha** : Gelinmek istenen son noktadır. Muhtariyeti yetersiz bulan halklar tam bağımsız olmak isterler ve bağımsızlık verilen devletlerden herbirisi, zikredilen safha sürecinde kendisini himaye eden efendisinin hâkimiyetine girer²⁸.

Özetle Balkanların tarihinde büyük bir yeri olan Osmanlı Devleti döneminde -ve özellikle XIX. yüzyılda- Balkan yarımadasının ve Osmanlı Devleti'nin merkezi konumu, bu kritik coğrafî bölgeyi *İngiltere, Rusya, Habsburg İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Almanya*'nın çıkarlarının çakıştığı ve çarpıştığı bir bölge durumuna getirmiş sayısız müdahale, isyan ve savaşlara yol açmıştır. Yüzyılların yorgunluğunu taşıyan devlet bu son gelişmelerle daha da bitkin düşmüş nihayetinde dıştan aldığı darbeler sonucunda da büyük bir gürültüyle çökmüştür.

²⁸ M. Öztürk, "Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları", s. 376

BİRİNCİ BÖLÜM

1. XIX. YÜZYILDA İNGİLTERE’NİN BALKAN POLİTİKASI

1.1. İngiltere’nin Akdeniz Politikası

1.1.1. XIX. Yüzyıla Kadar İngiltere’nin Akdeniz Politikası

XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa’daki siyasî dengeler değişmeye başlamış, Fransa Akdeniz’deki üstünlüğünü kaybederek, hâkimiyeti İngiltere’ye kaptırılmış ve Akdeniz *imparatorluk yolu* olmuştur. Sömürgecilikte en ön safta yer alan İngiltere, Yedi Yıl Savaşları’nda (1756-1763) Fransa-İspanya ittifakına galip gelmiş; sömürge alanlarını hızla genişleterek Hindistan’a yerleşmiş, Afrika’nın pek çok bölgesini sömürgelerine katmıştı²⁹. Güç dengelerinin el değişmesi belli aralıklarla devam etmiş, Fransa, 1799-1812 yılları arasında yine dünyanın en güçlü devleti haline gelmiştir. 1769 yılında Osmanlı İmparatorluğu’ndan bu sıfatı alan İngiltere, 30 yıl sonra Fransa tarafından ikinci dereceye itilmiştir. Ancak bu durum geçici olmuş, 1812 yılında İngiltere, gene tartışmasız bir şekilde dünyanın birinci gücü haline gelmiş ve bu durumunu 1940’a kadar 128 yıl devam ettirmiştir. Böylece 1447-1769 arasında 322 yıl Osmanlı, 1769-1812 ile 1812-1940 arasında 158 yıl İngiltere, 1799-1812 arasında 13 yıl Fransa, dünyanın en mühim devleti olmuşlardır³⁰.

XVIII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadar sürecek olan gelişmelerin ortak noktası, Osmanlı Devleti’nin Batı’da iki süper güç ile karşı karşıya kalması olmuştur. Fransız İhtilali’nin Fransa’nın milletlerarası politikanın bir kuvveti olmaktan çıkarması ile XVIII. yüzyılın sonunda *İngiltere* tek süper güç olarak sahneye çıkmıştır. Napoleon dönemi Fransası, İngiliz İmparatorluğu’nun bu üstünlüğüne; ancak çok kısa bir süre meydan okuyabilmiştir. Diğer taraftan Fransız İhtilâli patlak verdiği sıralarda Avrupa’da yeni bir süper güç daha doğuyordu. Çar Petro’nun *Rusya*’sı.

Napoleon Savaşları, batıda tartışmasız iki süper gücün varlığını ortaya koymuştur: İngiltere ve Rusya. Tam da bu sıralarda Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren, “kendisini yıkarak boğazlar yoluyla sıcak denize çıkmak isteyen” Rusya’ya karşı, aynı vaziyeti kendisi için tehlike olarak gören İngiltere’ye dayanmaya

²⁹ M. Öztürk, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları”, s. 357

³⁰ Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, c. VI, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 407

başladı. Böyle Osmanlı Devleti günümüze kadar devam edecek olan yeni bir politika başlatmış oldu. O da büyük devletlerden herhangi birinin kendisini tehdit etmesi halinde, bir başka büyük devlete dayanma yani “*denge politikası*”ydı³¹.

XIX. yüzyılın başlarına kadar İngiltere, Osmanlı Devleti’nin durumuyla fazla ilgili değildi. Çünkü Osmanlılar güçlü oldukları sürece İngiltere için çok önemli olan *İmparatorluk yolunun* bekçiliğini yapmış oluyorlardı³². Fakat II. Katherina ve Avusturya Kralı II. Joseph’in, 1781 yılında bir araya gelerek, Osmanlı ülkesini “*Grek Projesi*” ile taksim etmeleri ve 1783 yılında *Rusya’nın Kırım’ı işgal etmesi* İngiltere’yi harekete geçirecek bir gelişme olmuştur. Osmanlı Devleti ise bu olay karşısında 1787 yılında Rusya’ya savaş açmış; ancak sonuçta 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması ile Kırım’ın Rusya’ya ait olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine İngiltere, Rusya’nın Osmanlı Devleti ile yaptığı her savaş sonunda, bir adım daha güneye yakınlaştığını görünce, Rusya’nın kendisi için kuvvetli bir rakip olacağını anlamış ve ilk defa Osmanlı’nın mukadderatı ile yakından ilgilenmeye başlamıştır³³.

Bu noktada artık Akdeniz Avrupa’nın büyük güçlerinin (İngiltere, Rusya, Avusturya, Fransa ve Prusya) çatıştığı bir arena halini alıyordu. Bu yüzyıl boyunca her biri bir diğerine üstün gelmeye çalışacaklardı. Tarih boyunca önemini kaybetmeyen Akdeniz, XIX. yüzyılda Avrupalıların egemen olmak istediği bunun için bölge halklarını imparatorluklara karşı kışkırttığı, kimi zaman diplomasi, kimi zaman askeri savaşların ve buhranların yaşandığı yer halini alıyordu. İngiltere, Akdeniz egemenliğini elinde tutmak istiyor; Fransa İngiltere’yi alt ederek Akdeniz’in üstünlüğünü yeniden ele geçirmek istiyor; kuzeyde büyüyen Rusya daha fazla güçlenmek için Akdeniz’e inmek istiyordu. İşte bu noktada Akdeniz, Avrupalıların kılıçlarını çektiği ve uğruna imparatorlukları yıktığı yer haline geliyordu.

Fernand Braudel’in Akdeniz ile ilgili şu sözleri aslında buranın önemini özetlemek açısından ilgi çekicidir:

“Akdeniz’i ihtirasla sevdim, kuşkusuz kuzeyden geldiğim için, tıpkı çok sayıda başkaları gibi ve birçok insanlardan sonra. Ona, uzun inceleme yıllarımı sevinçle tahsis

³¹ Fahir Armaoğlu, “Türkiye ve Batı Dünyasına Genel Bir Bakış (Dün-Bugün-Yarın)”, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Enstitüsü, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 216-217

³² Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1972, s. 70

³³ R. Salim, Burçak, *Türk-Rus- İngiliz Münasebetleri*, İstanbul, 1946, s. 10-11

ettim... Akdeniz bir deniz bile değildir; o bir denizler bütünüdür ve bu denizler adalarla dolu, yarımadalarla kesilmiş ve dallı budaklı kıyılarla çevrelenmişlerdir. Akdenizin hayatı karaninkine karışmıştır... Onun tarihi onu çevreleyen karasal dünyadan ayrılamaz. Uzun süreden beri tanımlanmış, açık, hemen tanınabilir nitelikte olduğu ve genel tarihi onun coğrafi sınırlarına göre keserek kavrayabileceğimiz bahanesiyle Akdeniz'in belirlenmesi gerekli bir tarihsel kişilik olduğu sonucunu ortaya koymayan tarihçiye ne yazık”³⁴.

İngiltere, daha XVII. yüzyıldan itibaren Akdeniz ile özellikle ticari yönden ilgilenmeye başlamıştı. 1713 yılında yapılan “**Veraset Savaşları**” sonrasında Akdeniz’i Atlas Okyanusu’na bağlayan Cebelitarık Boğazı’na yerleşmişti. Bu tarihten itibaren de, Akdeniz’e kesin olarak yerleşmek çabalarına girişmişti. XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, İngiltere Akdeniz’deki etkinliğini arttırdığı gibi, dünyanın diğer yerlerinde ele geçirdiği topraklarla büyük bir sömürge imparatorluğu haline geldi. Bu imparatorluğun en önemli yerlerinden birisi de **Hindistan**’dı. Bir ada devleti olan İngiltere, bu kıymetli sömürgesi ile arasında bir emniyet zinciri meydana getirmek istiyordu. Şüphesiz bu zincirin önemli halkaları da Akdeniz’den ve Ön Asya’dan geçecekti³⁵. Bundan sonra cereyan edecek olayların ana merkezi bu noktadaydı. Bir yandan Akdeniz’e inmek isteyen Rusya diğer yandan bunu önlemeye çalışan ve bölgedeki gücünü korumak isteyen İngiltere’nin aynı bölge üzerindeki menfaat çatışmaları, Osmanlı Devleti’nin varlığını devam ettirmesinde ve ömrünün uzamasında da önemli bir rol oynayacaktı.

1.1.1.1. İngiltere’nin Akdeniz Hâkimiyeti İçin Rusya ve Fransa İle Mücadelesi

İngiltere’nin XIX. yüzyılda takip ettiği politikanın temeli, imparatorluğun beyni olan Londra ile kalbi olan Hindistan arasındaki bağı güvence altına almaktı. Bu iki merkez arasındaki zincirin kopması halinde imparatorluğun yok olacağını biliyor ve dahiyâne bir şekilde zincirin her halkasına yerleşmeyi uygun görüyordu³⁶. Hint sömürgelerine yönelecek muhtemel saldırılara set çekebilmek için, Hindistan’a açılan

³⁴ Fernand Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara, 1992, s. 15-16

³⁵ Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada’nın İngiltere’ye Devri)*, İÜEF, Basımevi, İstanbul, 1978, s. 31

³⁶ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta doğu-siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, s. 100

tüm ulaşım yollarını kara ya da deniz olsun kontrolü altına almak İngiltere'nin dış politikadaki temel taşlarından biri oldu. Osmanlı coğrafyası, Avrupa için Asya'ya açılan bir köprüydü. Bu nedenle İngiltere, Rus saldırıları karşısında Türkleri korumak zorunda olduğunun farkındaydı ve bu da kendi menfaatleri açısından gerekliydi. 1798'de Napoleon'a, 1830'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya, 1853'de Ruslara karşı Osmanlı ile işbirliği yapan İngiltere bu tutumunu 1878 Berlin Antlaşması'na kadar sürdürecekti³⁷.

İngiltere, Avrupa dışında büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuştu. İngiltere politikasının hedefi, Avrupa'da genişlemek, ya da Avrupa devletleri üzerinde bir nüfuz kurmak değildi. Bununla birlikte yine de bir umumi Avrupa politikası vardı. Bu politikanın da temel prensibi bu kıtada bir denge kurmaktı. Avrupa devletlerinden herhangi birisinin diğerlerinden daha üstün ve hâkim bir duruma geçmemesi İngiltere'nin milli güvenliği için gerekliydi. Bu prensibin bir neticesi olarak İngilizler de Fransızlar gibi, Rusya'nın Avrupa içlerine sokulmasını istemiyordu. Fakat Rus ilerleyişinin durdurulması yolunda Londra kabinesinin düşüncesi III. Napoleon'un düşüncesinden farklıydı. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuvvetli bir durumda olmasının, amacının gerçekleşmesinde en önemli unsur olduğuna kanaatindeydi³⁸. Zaten bu düşüncesinden dolayı da XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Rusya her defasında Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısına dikildiğinde, onun emellerine set çekmek için Osmanlı'nın yanında yer alacaktı.

1580 yılından başlayarak 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na kadar geçen süreçte, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında pek önemli bir gelişme olmamış, Osmanlı padişahları tarafından İngiliz tüccarlarına verilegelen ticaret imtiyazları "*Ahidnameler*" sürekli olarak genişletilmiştir.

XVIII. yüzyıl süresince İngiltere dış politikada asıl rakibi Fransa'ya karşı olarak Rusya'dan yana tavır sergilemiş, hatta Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesine ses çıkarmamıştır. Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine giderek kuvvetlenmesi ve Karadeniz'den Akdeniz'e çıkmak suretiyle İngiltere'nin "Hindistan Yolu"nu tehdide başlaması er geç Rusya'ya karşı düşmanca bir tutumun başlamasına neden olacağı muhakkaktı. Fakat Rusya'nın Türkiye'ye karşı fütuhatçı teşebbüslerine

³⁷ M. Kemal Öke, *Osmanlı Araştırmaları III, "Şark Meselesi" ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları*, s. 250

³⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s.51-52

İngiltere ilk önceleri ses çıkarmak şöyle dursun, taraftar bile olmuştur. Üstelik Rusya ile ticaret hacmi de o sıralarda çok geniştir. İngiliz siyasî çevrelerinde, Türkiye'ye karşı fazla ilgi olmadığı gibi, bazı çevrelerde Türk düşmanlığı hüküm sürmekteydi. Ancak 1789 Fransız Devrimi ile birlikte Avrupa'da İngiltere'nin çok duyarlı olduğu güç dengesi değişmiş Rus tehdidi açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Böylece, İngiltere'nin Rus yanlısı politikasının temeli değişmişti. Bunun sonuçları Viyana kongresi sırasında İngiltere'nin izlediği dış politikada açıkça görülmüştür. Bunun öncesi, İngiltere, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak amacıyla, 1790'da Prusya ve Hollanda ile bir ittifak da yapmış bulunuyordu³⁹.

1.1.1.2. İngiltere'nin Rusya Tehlikesi Karşısında Değişen Osmanlı Politikası

İngiltere'nin Rusya'ya karşı tutumun değişmesi genç **William Pitt**'in iş başına geçirilmesi ile gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti üzerinde Rusya tarafından baş gösteren tehlike büyüdüğü nispette kendi menfaatleri açısından da tehlikenin büyüdüğünü gören İngiltere, bu defa Osmanlı yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Bu siyaset, ilk defa açık olarak İngiliz Başvekili William Pitt (genç) tarafından açık bir şekilde formüle edilmişti. Rusya'nın Karadeniz sahiline yerleşmesinin İngiltere'nin menfaatlerine zarar getireceğini hemen kavramıştı. Rusya'nın Türkiye'yi yutmaya hazırlandığı ortadaydı. Halbuki İngiltere'nin menfaati icabı "*Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumak amaçlı bir politika*" izlemesi gerekiyordu.

1768-1774 Rus-Türk Harbi sırasında, Rusların Karadeniz sahillerine inmeleri İngiliz devlet adamları arasında haklı olarak endişe uyandırmıştı. Pitt, Rusların bir Türk kalesi olan Ocakov (Özi)'un Rusların elinde kalmasına asla muvafakat edemeyeceğini beyan etmişti (1791). Ona göre: "*Rusya'nın, Türkiye aleyhine büyümesi, İngiltere'nin ticari ve siyasî menfaatlerine aykırı idi.*" Pitt, Özi kalesi meselesi yüzünden Rusya ile harbi bile göze almış; fakat o sıralarda İngiliz politikacıları bu kadar ileri gitmeyi uygun görmemişlerdi. Rusya'nın Akdeniz'e inme çabaları ve bunun yaratacağı tehlikeyi görmüş olan Pitt, savaşı durdurması için 27 Mart 1791'de Rusya'ya bir ultimatom göndermişti. Özi Kalesi'nin Rusya'nın eline bırakılmasının doğru olmayacağını ileri süren Pitt, 29 Mart 1791'de, Parlamentoda uzun bir nutuk çekti ve bu mesele İngiliz Parlamentosu'nda uzun tartışmalara yol açtı. Başvekil bu kalenin Rusya'nın elinde

³⁹ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1952, s.38-39; O. Sander *Siyasî Tarih*, s. 206.

birakılması halinde, bu baskının devamlı artacağını ve *Akdeniz'deki İngiliz ticaretinin zarar göreceğini* ve *Hindistan Yolu emniyetinin de tehlikeye düşeceğini* ispata çalıştı. Fakat Pitt'in siyasî muhalifleri aynı görüşte değillerdi. Çok büyük bir hatip ve siyasetçi olan Fox ile yine bu devrin en mühim simalarından olan Edmund Burke, çok sonraları Gladstone'in yaptığı gibi, tam bir Türk düşmanlığı içinde konuştular. Onlara göre barbar Türklerin Avrupa'dan kovulmaları ve Rusya'nın İstanbul'da yerleşmesinden İngiltere'nin kaybedeceği hiçbir şey yoktu ve belki de kazanacakları şeyler vardı. Neticede Pitt, Parlamentoda çoğunluk sağlayamadı ve Oçakov'un Rusya'nın elinde bırakılmasına muvafakat etmekten başka çaresi kalmadı.

İngiltere bu tarihten sonra, giderek artan bir biçimde Rusya'ya karşı bir tavır alırken, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün ve varlığının devamının kendi menfaatleri için elzem olduğunu anlamıştı. Bu nedenle 1878'e kadar bu politikayı devam ettirmişti⁴⁰.

1.1.1.3. İngiltere'nin Rusya'ya Karşı Osmanlı Devleti'ni Desteklemesinin Nedenleri

İngiltere, Osmanlı Devleti'ni destekleme gereksinimi niçin duymuştu? Bu sorunun cevabı Hindistan ile ilgiliydi. **1756-1763** yılları arasında devam eden **Yedi Yıl** savaşları sonrasında İngiltere, Fransa'nın elindeki Hindistan sömürgesini ele geçirdi. İngiltere'nin burayla bağlantısı, *Mısır, Akdeniz ve Cebelüttarik Boğazı*'ndan geçmekteydi ki bu yola *İngiltere'nin İmparatorluk Yolu* deniliyordu. Osmanlı, Rus-Avusturya savaşlarına kadar bu yol için herhangi bir tehdit mevcut değildi. Ancak Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni parçalayarak, onun yerine eski Bizans'ı kurmak istemesi ve özellikle Rusya'nın Boğazlara yerleşme arzusu birdenbire İngiltere'nin imparatorluk yolu ve Uzak Doğu sömürgelerini ciddi bir tehdit ile karşı karşıya bıraktı. O halde Rusya'nın Boğazlardan Akdeniz'e inmesi önlenmeliydi. Bunun tek yolu Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcudiyetini devam ettirmesini sağlamaktı. İşte bu sebepten, 1791 yılından itibaren İngiltere, Rusya'nın Akdeniz'e inmesine engel olabilmek için, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünden yana bir politika izlemeye başladı.

⁴⁰A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.39-40; A. Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış* (1553-1952), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1952, s. 12-13; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi* (1789-1914), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.8

Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'nin bu yeni politikasını görmesi ve kendisine yönelen tehlikelere karşı büyük bir devlete dayanarak, varlığını devam ettirmesi yani bir **“denge politikası”** izlemeye başlaması; ancak **1798'de Fransa'nın Mısır'ı** işgal etmesinden itibaren mümkün olabildi. Napoleon'un Mısır'ı işgali hem İngiltere'yi hem de Rusya'yı telaşlandırmıştı. Çünkü İngiltere'nin Hindistan ile bağlantısı kesiliyordu. Rusya telaşlanmıştı çünkü Napoleon Mısır'dan sonra Suriye'yi işgal ederek, kuzeye doğru çıkmaya başlayınca, Osmanlı Devleti'ni yıkabilirdi. Sebebi açıktı: Rusya, zayıf bir Osmanlı Devleti'nden Boğazları alabilirdi; ancak Fransa'nın elinden alması o kadar da kolay olmazdı. Bu sebeple hem İngiltere ve hem de Rusya Osmanlı Devleti ile birer ittifak yaparak, Napoleon'u Mısır'dan çıkarmayı başardılar⁴¹. Fransızları Dalmaçya kıyılarından ve Mısır'dan uzaklaştırmayı başaran İngiltere bu arada Ebukır'da Fransız donanmasını yakarak, Akdeniz'de Fransa'ya karşı üstünlüğünü sağladı (1 Ağustos 1798). Bu son gelişmeler, İngiltere'nin Mısır'ın kendisi için ne kadar önemli olduğunu anlamasını sağladı. Bu arada Yedi Ada ile Malta'ya 1815 yılında yerleşmişti. Fransızların Süveyş Kanalı'nı açma etütlerini yapması İngiltere'yi yeniden endişeye sevk etti. Buna karşılık olarak 1839'da Aden'i zapt etti. Böylece, İngiltere XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Akdeniz'in kilit noktalarından olan Cebelitarık, Malta, Yedi Ada ve Süveyş Kanalı'nın açılması halinde Akdeniz'in bir kapısı olacak Aden'e yerleşmiş oldu.

Böylece XIX. yüzyılın ortalarında İngiltere Akdeniz'de birincil güç haline gelirken, aynı zamanda Akdeniz'i çevreleyen toprakların büyük bir kısmına sahip olan Osmanlı Devleti üzerinde de siyasî ve ekonomik oldukça geniş imkânlar sağlamış ve bunları daha da geliştirme çabasına girmişti.⁴².

1.2. İngiltere - Osmanlı Münasebetleri

1.2.1. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İngiliz-Osmanlı Münasebetleri ve İngiltere'nin Osmanlı Politikası

Napoleon Bonaparte'ın 1798'de Mısır'ı işgal etmesiyle İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında tarihte ilk defa olmak üzere askeri bir ittifak yapıldı. 1815 Viyana Kongresi zamanında, İngiltere'nin Türk menfaatlerini gözetmek yolundaki bazı

⁴¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1990*, C. I (1914-1980), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1993, s. 44

⁴² R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması* s.31-32

teşebbüsleri ise Rusya tarafından sonuçsuz bırakıldı. Fransız İhtilali'nin doğurduğu görüşlerin yayılması, Avrupa'da liberal fikirlerin artması, filhellenizm taraftarlarının çoğalması, Türk-İngiliz münasebetleri üzerinde de etki yaptı. İngiliz kamuoyunda Türk sultanlarının despotik idaresi, Osmanlı Devleti'nde Hristiyanların baskı altında oldukları iddiası, İngiliz kamuoyunun özellikle liberal çevrelerinde Türk aleyhtarı siyaset takip etmelerine yol açtı. Bundan dolayı Yunanlıların bağımsızlık davaları İngiliz halkının çoğunluğunda sempati ile karşılandı. İstanbul'daki **İngiliz elçisi Canning**'in şahsen Yunan bağımsızlığının tanınmasında mühim rolü olmuştu. Osmanlı Devleti'nin içinde devam edip giden düzensizlik İngiltere için bir endişe kaynağı oldu. Bunun içindir ki 1839'da Türkiye'de Tanzimat Fermanı'nın ilanı, İngiltere'de hoş karşılandı. Üstelik bu hareketin başında Mustafa Reşit Paşa gibi, İngilizlerin sempatisini kazanmış bir kişinin bulunması, İngiltere'de iyi bir yankı uyandırdı⁴³.

1838'de İngiltere ile imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı ekonomisinin kapitalist dünya ekonomisine açılması sürecinde önemli bir dönüm noktası oluşturdu. Bu tarihlere gelindiğinde dünya pazarlarında İngiltere sanayisi ile başa edebilecek bir ülke yoktu. Ancak, sanayi devrimini henüz tamamlayamayan diğer Avrupa ülkeleri himayeci önlemlerle İngiltere'nin kendi pazarlarına girmesini engelliyorlardı. Bu durumda İngiltere ticaret ve sanayi sermayesi için tek çare, çevre ülkelerinin pazarlarını ve hammaddelerini ticarete açmaktan geçiyordu. 1820'lerden 1840'lara kadar gerek işbirlikçi sınıflarla anlaşarak, gerek silah zoruyla 1838 anlaşması benzeri pek çok ticaret anlaşması imzalayan İngiltere ve diğer Avrupalı devletler karşısında, siyasî, askeri ve mali açıdan güçsüz Osmanlı Devleti'nin uzun bir süre direnmesi beklenemezdi. İngiliz diplomasisi Osmanlı bürokrasisinin zayıf bir anını kollamaktaydı. Bilinmeyen, anlaşmanın imzalanıp imzalanmayacağı değil, ne zaman imzalanacağı idi. Zamanlamayı ise siyasî konjonktür belirleyecekti. Beklenen fırsat, Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ile ortaya çıktı. Dış ticarete devlet tekelleri İngiltere'nin Mısır'daki çıkarlarına darbe vururken, Mehmet Ali'nin askeri gücü Osmanlı saltanatını tehdit eder bir hal almıştı. Bir yandan Mehmet Ali Paşa tehlikesi, öte yandan Rusya'nın artan nüfuzu karşısında Osmanlı bürokrasisi, kurtuluşu İngiltere'ye sığınmakta, Osmanlı ekonomisini İngiltere'ye açmakta ve karşılığında İngiltere'nin siyasî ve askeri desteğini aramakta buldu. Bu anlaşmanın esas önemi,

⁴³ A. Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, s. 15

gümrük vergilerinin düzeylerine ilişkin düzenlemelerinde değil; gümrük duvarları açısından Osmanlı bürokrasisinin bir daha geri dönmek üzere bu anlaşmayı kabul etmesidir. Bu tür bir anlaşma imzalandıktan sonra, Avrupa ülkeleri, gümrük vergilerini daha düşük düzeylere indirmek için 1838 öncesinde olduğu gibi Osmanlı bürokrasisinin güç duruma düşeceği mali ve siyasî konjonktürün oluşmasını beklemişlerdir. Bu tarihe kadar olağanüstü gümrük vergileri, özellikle savaş yıllarında maliyeye ek gelir sağlamakta başvurulan bir yöntemdi. Bu yöntemden vazgeçmekle Osmanlı maliyesi, buhran dönemlerinde başvurabileceği önemli bir gelir kaynağını kaybediyordu. Nitekim bir sonraki savaş döneminde, Kırım Harbi sonrasında, Osmanlı maliyesi olağanüstü gümrük vergileri uygulayamayacak ve ağır mali buhran koşullarında ilk kez Avrupa para borsalarına açılmak zorunda kalacaktı.

XIX. yüzyılın ilk yarısı Türk-İngiliz münasebetlerinde, İstanbul’da birkaç defa vazifede bulunan ve uzun zaman İngiltere’yi temsil eden **Stratford de Redeliff** (Stratford Canning)’in şahsiyeti ve faaliyetleri bilhassa önem taşımıştır. 1842-1858 yılları arasında Osmanlı Devleti’nin iç ve dış siyaseti meselelerinde büyük bir nüfuz icra eden Canning, Türkiye üzerindeki Rus emellerine set çeken en mühim şahsiyet olmuştur.

1860’ların sonuna kadar İngiltere’nin politikası, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün korunması yönündeydi. Bu ilkenin ardında bir yandan Rusya’nın güneye inişini engellemek ve İngiliz sömürge imparatorluğunun en değerli parçası Hindistan’ın yolunu açık tutmak, bir yandan da Osmanlı Devleti’nin sunduğu Pazar ve yatırım olanaklarından yararlanmak yatıyordu. İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nin yanında Kırım Savaşı’na girişinin temel nedeni bunlardı⁴⁴. 1854-1855 Kırım Harbi’nde Rusya’nın mağlup olması, bir müddet için Rusların Karadeniz’deki faaliyetlerinin durdurulması, Türkiye’de reform hareketinin yeni bir hamlesi sayılan 1856 “Hatt-ı Hümayun”unun hazırlanması, 1856 Paris Antlaşmasının belli başlı neticeleri, esas itibariyle Canning’in diplomatik faaliyetinin neticesi olmuştur⁴⁵.

30 Mart 1856’da imzalanan Paris Barış Antlaşması’nın 7. maddesi ile her ne kadar Osmanlı Devleti Avrupa devletler topluluğuna dahil edilerek, toprak bütünlüğü

⁴⁴ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Maya Yayıncılık Ankara, 1984, s. 18-20, 75

⁴⁵ A. Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, s. 15

onların garantisi altına alınmıyorsa da aslında bu tarihten itibaren bir daha rahat yüzü görmeyecekti. Bu antlaşmadan sonra, Suriye'nin ayaklanması, Eflak ve Buğdan'ın birleşmesi, Sırbistan olayları ve Karadağ'ın baş kaldırışı gibi olaylar artık çöküşe doğru gittiği açıkça belli olan Osmanlı Devleti'nin başına bir sürü gailer getiriyordu⁴⁶. Paris Barış Antlaşması ile Eflak-Buğdan'ın özerkliğini kabul eden Osmanlı, Sırbistan'a da ayrıcalıklar vermiştir. Bu da Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında dönüm noktasını oluşturmuştur. Nitekim özerkliğini alan Eflak-Buğdan, Fransa ve Rusya'nın desteğiyle 1859 yılında birleşmiş, 1878 yılında bir başka Osmanlı-Rus savaşı sonrasında da tam bağımsızlığını kazanmıştır⁴⁷.

Kırım Harbi sonrasında imzalanan Paris Antlaşması ile “*Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak*” adeta bütün Avrupalı diplomatlar tarafından kutsal bir karar gibi kabul edilmişti. Ama buna rağmen bazı durumlarda bu kararları ihlâl etmekten çekinmediler. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması Avrupalı bir iki devletin menfaatleri için gerekli sayıldıysa da diğer bir ikisi için de dağılması menfaatleri icabı görüldü. Devletlerden diğer bazıları ise Osmanlı Devleti'nin herhangi bir soruna yol açmadıkça, devletlerarasındaki dengeyi sağlamak üzere devamını arzu ediyorlardı. Herhalde bu devletlerin menfaatleri icabı takip ettikleri siyaset, birbirleriyle zıt olmakla beraber kabul ettikleri kararları himaye etmeleri, görüş ayrılıkları ve devletlerin iktidarını denge ve eşitlik altına almıştır. Avrupa devletleri, her ne zaman genel durumu korumaya yönelik gizlice tedbir almaları gerektiğinde, kendi faydaları için Osmanlı Devleti'nin haklarını feda etmekten, öteden beri geri kalmamışlardı⁴⁸.

1856'da imzalanan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü garanti eden Paris Antlaşması, Padişah'ın hareket özgürlüğünü teminat altına alır gibi görünen 9. Maddesi, Avrupa kabineleri tarafından başka şeklide yorumlanarak bu özgürlüğün Hristiyan uyrukluların aleyhine dönüştürüleceği noktaları sınırlandırmak için kullanılmıştır. Böylece Avrupa devletleri ilk kez Osmanlı iç işlerini karışma hakkını elde etmişlerdir. Hristiyan uyrukluların haklarını ilk olarak saptayan 3 Kasım 1839 tarihli Hattışerif'te çok genel ifadeler kullanılmıştı. Bu sebepten, 1 Şubat 1855 tarihli Viyana Protokolü, “Hristiyan uyrukluların bağımsızlıklarından” söz ediyordu.

⁴⁶ Reşat Sagay, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1972, s. 83

⁴⁷ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 310

⁴⁸ BOA, *Y.PRK.HR*, 17/63, s. 6

İstanbul'daki İngiliz sefiri 1856 Ocak ayında Bâb-ı Âli'ye bir nota vererek, “*Hristiyanların dini ayrıcalıklarıyla, bunların toplumsal ve siyasal durumlarını saptayacak olan idari reformların aynı belgede yer almalarının zorunlu olduğunu*” vurguluyordu⁴⁹. Artık her yönüyle Osmanlı Devleti Avrupa'nın denetimine giriyordu. Zaten bundan sonraki süreçte hep azınlık ve onların dini, kültürel haklarını korumak adına bir dizi ıslahat isteyerek Osmanlı'yı köşeye sıkıştırarak, müdahalelerde bulunan, gerçekte ise devleti parçalayarak, kendi paylarına düşeni almak isteyen Avrupalı büyükler, Osmanlı'nın sonunun başlangıcını hazırlamış oluyordu. 1856-1876 yılları arasında Islahat Fermanı'na dayanan yabancı devletler, Osmanlı Devleti'nin içişlerine daha fazla karışma imkânı bulmuşlardır. Eflak ile Buğdan'ın birleşmesi ve Sırbistan'a verilen ayrıcalıkların arttırılması bunun tipik örnekleridir.

İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana olması hatta bir dereceye kadar güçlenmesini istemesi, tabî ki ona duyduğu sempatiden değil menfaatlerinden kaynaklanıyordu. Büyük bir sömürge imparatorluğunun sahibi olan İngiltere'nin en gözde sömürgesi Hindistan'dı ve burayı teşkilatlandırmak, sömürmek ve güvenliğini sağlamak gerekliydi. Bu gerekliliğin karşısında duran başlıca tehlike ise Rusya'ydı. Çünkü Rusya'nın da başlıca isteği sıcak denizlere ulaşmak, Orta Asya ve Uzak Doğu'ya sahip olmaktı. Öyleyse Rusya, Osmanlı ve İngiltere için müşterek bir tehlike olarak karşılarında duruyordu. Mevcut bu durum da İngiltere'yi Osmanlı Devleti'ne yakınlaştırmaya zorluyordu. Üstelik İngiltere'nin doğu ticaret yollarının emniyeti için olsun, Akdeniz havzasında ticari ve iksitadî çıkarlar sağlamak için olsun bir Akdeniz politikasına da sahip bulunuyordu. Zayıflayan bir Osmanlı İngiltere için tehlike oluşturamazdı. Oysa Rusya, Fransa, Avusturya gibi iksitadî bir gelişme safhasında bulunan devletler de Akdeniz'e yerleşmek ve yayılmak hayalindeydiler. Bu hayaller Akdeniz'deki dengelerin, İngiltere'nin aleyhine değişmesine neden olabilirdi.

Sömürge İmparatorluğunu ayak tutmak arzusu ve Akdeniz siyaseti, İngiltere'ye, Avrupa politikasında takip edeceği yeni politikanın esaslarını çizme zorunluluğunu oluşturdu. Buna göre de Avrupa devletleri arasında bu devletlerden her hangi birinin kıtaya tahakküm etmesine izin vermemek ve bir denge siyaseti uygulamak takip edeceği siyasetin temelini oluşturdu. Bu politik sebepler İngiltere'yi Osmanlı'ya yakınlaştıran, bir başka yakınlaşma sebebi de ticari ilişkilerdi. 1838'de imzalanan

⁴⁹ D. C. Blaisdell, *Dünyân-ı Umûmiyye Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi*, s. 35

Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile büyük bir ayrıcalık elde eden İngiltere için Osmanlı kârlı bir hammadde kaynağı ve elverişli bir pazardı. Ayrıca 1856'dan beri, türlü imtiyazlar ve muafiyetler elde eden İngiltere Osmanlı topraklarına yerleşmeye başlamıştı bile. İşte bütün bu sebepler İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün taşıdığı önemi idrak etmesine sağlamıştı. Hatta 1839'da İngiliz devlet adamlarından Chatham: "*Osmanlı Devleti'nin yaşamakta devam etmesinin, İngiltere için hayati bir zaruret olduğunu kabul etmeyen kimse ile ben konuşmam*" demek suretiyle, bunu açıkça ifade etmiştir⁵⁰.

1.2.2. İngiltere'nin Osmanlı Politikasının Değişmeye Başlaması

1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra, İngiltere için Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü, Hindistan'a giden stratejik yol üzerinde bulunan Mısır'ın doğrudan denetlenmesinden daha az önem taşımaya başladı. Öte yandan, 1860'lardan sonra Osmanlı Devleti, İngiliz sanayi malları için en büyük pazarlardan biri olma niteliğini de giderek kaybetmeye başladı. Bütün bu nedenlerle 1860'ların ikinci yarısında İngiltere, İmparatorluğun bütünlüğünü korumak doğrultusundaki, uzun zamandan beri sürdürdüğü politikayı terk etmeye başladı. Bu politika değişikliğinin kâğıt üzerine dökülmesi ise 1870'lerin sonunda gerçekleşti. Mısır'ın işgalinden sonra, 1890'larda İngiltere Mısır'daki egemenliğinin kabul edilmesine karşılık, Almanya ile Osmanlı Devleti üzerinde açıkça çatışmaya girmekten kaçındı⁵¹.

II. Abdülhamit'in tahta çıktığı yıllarda, 93 Harbi'nden sonra İngiltere'nin Osmanlı politikasının değiştiği netçe görülmeye başlandı. Savaşın sonunda imzalanan Berlin Antlaşması üzerine Osmanlı Devleti'nin çaresiz olarak servet ve hukukundan bir kısmını ziyan etmiş olan padişah; ancak bu zarar ile devletin çöküşüne mani olabilmisti. Üstelik Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonra henüz Osmanlı Devleti'ne yakınlık gösteren büyük devletlerin alışıla gelen yaklaşımlarında da değişiklikler olmuş; Osmanlı Devleti'nden pay almaya çalışırken, diğer yandan da Osmanlı Devleti'ne yaklaşan ve dost görünen yeni devletler ortaya çıkmıştı. 1878 Berlin Antlaşması'ndan

⁵⁰ M. Öztürk, "Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları", s. 358-360

⁵¹ Ş. Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi*, s. 76

en az istifade eden devletler varsa da onlar da kendi aralarında savaş durumunda bulunanlardı⁵².

1878 Berlin Antlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir politik değişme yapan en büyük devlet hiç kuşkusuz ki İngiltere idi. 1877'de başa geçen **Salisbury** hükümeti Osmanlı Devleti'nin son günlerini yaşamakta olduğunu görmüş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Rusların batıda İstanbul'a, doğuda ise Erzurum'a kadar ilerlediklerini görünce telaşa kapılmıştı. Salisbury, Osmanlı Devleti'nin bir başka Rus saldırısına karşı koyamayacağını düşünmüştü. Savaş sonrasında imzalanan 1878 Berlin Antlaşması ile *Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını sona erdirmiş*, Osmanlı'dan hissesine düşen payı almaya karar verdiği gibi, kendi menfaatlerine dokunulmamak kaydıyla, diğer Avrupalı devletlerin toprak almalarına karışmayacaklarını bildirmişti⁵³.

Akdeniz'in iki çıkış kapısı olan Cebelitarık ve Süveyş'te elinde tuttuğu imkânlar İngiltere'ye, Akdeniz politikasında esas amacı olan kesin hâkimiyeti sağlamıyordu. Hatta İngiliz donanmasının büyüklüğü de, devrin teknik şartları icabı buna yetmiyordu. Akdeniz'de İngiliz güvenliği için yeni savaş limanları ve üslerin kurulması; XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Akdeniz çevresinde kurulan yeni siyasî güçlerin tepkisi ile karşılaşabilirdi. Bu sebepten ötürü 1878 yıllarına gelindiğinde İngiltere, sömürge imparatorluğunun yollarını güvence altına almak için, Akdeniz'de "geçici üsler" formülüne kuvvet vermeye başladı. Bunları de kendisine güçlük çıkarmayacak yarımadalar ve adalar olarak seçmeye özen gösterdi. İşte bu geçici üs formülünün Akdeniz'deki bir uygulaması da Kıbrıs üzerinde oldu.

İngiltere'nin Akdeniz'deki en büyük rakibi Rusya idi. Bu nedenle Çarlık Rusya'sının geleneksel politikasının hedefleri ile İngiltere'nin çıkarları, Osmanlı topraklarında çatışmaktaydı. Bu nedenle İngiltere, Rusya'yı mümkün olduğu kadar kuzeyde tutmak siyasetini kendisine esas almıştı⁵⁴.

Akdeniz'de tam bir güvenlik koridoru oluşturmak isteyen İngiltere, Kıbrıs'ı üs edinmek, bir müddet sonra da Mısır'ı işgal etmek için harekete geçecekti. Mısır,

⁵² BOC, Y.PRK.HR, D. No: 17/ 63, s. 1.

⁵³ H. Bayram Soy, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)* Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 17

⁵⁴ R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, s. 32-33

Akdeniz'i koruyan bir karakol durumundaydı ve İngiltere'nin eline geçerse zaten Osmanlı Devleti'nin varlığının devamına ihtiyacı kalmayacaktı. Ve bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcudiyeti İngiltere'yi zaten ilgilendirmezdi. Çünkü Kıbrıs ve Mısır'ı alarak bölge üzerindeki denetimini ele geçirmiş, Hindistan'ın güvenliğini sağlamış olacaktı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde Osmanlı Devleti'ni gözden çıkarmış olan İngiltere, yeni politikası için hiç vakit kaybetmeden harekete geçti. İngiltere artık, Rusya'nın güneye sarkıp İngiliz İmparatorluğunu tehdit etmesini, Osmanlı aracılığıyla değil, bizzat kendisi, bir takım tedbirler alarak önlemeye karar vermişti. Bu tedbirlerden birincisi, Osmanlı topraklarından bazılarını kendi kontrolü altına almaktı. Bu amaçla da yerleştiği ilk yer **Kıbrıs** (1878) oldu. Berlin Kongresi kararlarıyla olmasa bile aynı günlerde İngiltere'nin baskı ve tehditleriyle Türkiye ve İngiltere arasında yapılan gizli bir antlaşma ile İngilizlerin Kıbrıs'a yerleşmesi sağlanmıştır. Yani Berlin Kongresi ile Osmanlı topraklarının bir tür paylaşılması yapılmıştır. Kıbrıs, İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nden fiilen koparıp eline geçirdiği ilk toprak parçasıydı. Kırk yıllık Osmanlı-İngiltere dostluğu böylece sona ermiş oluyordu. Bir zamanlar Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunan İngiltere şimdi onun yıkıntıları üzerinde, kendisine bağlı devletler kurma politikasını benimsiyordu. Böylece Rusya'nın güneye sarkmasını engelleyecekti. Çünkü 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde kuzeydoğu Anadolu bölgesindeki stratejik kentler Rusya'nın eline geçmişti. Bununla birlikte, İngiltere'nin Kıbrıs'a daha önce göz koyduğu ve Rusya'nın bu kentleri eline geçirmesinin; ancak bir bahane olduğu açıktır.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçtiğinin belirginleştiği dönüm noktası ise Türklerden nefret etmesiyle tanınan Liberal Parti Lideri **Gladstone**'un iktidara geçmesidir⁵⁵.

Zaten bu dönemden sonra özellikle Balkanlar'da çıkan isyanların kısa bir süre sonra muhtariyet ve bağımsızlıkla neticelenmesinin önemli sebeplerinden biri de İngiltere'nin bu politika değişikliğidir. Yüzyılın sonlarındaki rekabetin ana hedefini de Osmanlı coğrafyasını paylaşmak amacı taşıdığını söylemek de mümkündür. Bu rekabet,

⁵⁵Oral Sander, *Ana'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 253; F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, c. I, s.530; Bekir Sıtkı Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", *Bellekten*, c. III, s. 207.

Avrupa’da bilinen silahlanma yarışlarının doğmasına ve bloklaşmaların ortaya çıkmasına, bu da yirminci yüzyılın başlarında I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesine neden olacaktır⁵⁶.

1.3. İngiltere ve Rusya’nın Akdeniz’de Hâkimiyet Kurma Mücadelesi

1.3.1. İngiliz-Rus Rekabetinin Başlaması (1774-1792)

İngiltere’nin XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Amerika Birleşik Devletleri’nin istiklâline kavuşması ile birlikte Amerika kıtasından çekilmesi ve ardından Hindistan’ı “en kârlı sömürgesi” haline getirmesi, Osmanlı Devleti’ne yönelik yeni politikasının belirlenmesinde en önemli tayin edici unsur olmuştur. Bu politika kendisini, 1768-1774 Türk-Rus Harbi’nde Türkiye’nin Rusya’ya yenilmesi sonucu imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’nın şartları gereği hemen göstermiştir. Bu antlaşma ile Kırım’a - Rusya’ya ilhakının bir başlangıcı olarak- bağımsızlık verilmesi, Osmanlı Devleti’nin Ortodoks tebaası üzerinde ona himaye hakkının tanınması, Karadeniz’in ve bütün Osmanlı limanlarının Rus ticaret gemilerine açılması vs. İngiltere’yi Rusya aleyhine tavır koymak konusunda ilk defa ciddi olarak düşündürmeye başlamıştı.

İşte, İngiltere nezdinde “Rus tehlikesi ve tehdidi” bu noktada başlıyordu. Hele, Çariçe II. Katerina’nın birçok entrikalar çevirerek 1783’de Kırım’ı ülkesine ilhakla Karadeniz’e ayak basması sonucu burada Sivastopol limanını kurup donanma inşasına başlaması İngiltere’nin gözünü iyice açtı. Aynı tarihte William Pitt başbakan olmuş, Avusturya ve Prusya ile birlikte Kırım’ın ilhakına karşı olduğuna dair tavır koymuştu. İngiltere o yıllarda Amerika işleriyle uğraştığı için bu tavrını daha ileri götürememişti.

Kırım’ı ilhaktan cesaret alan II. Katerina, İngiltere ve Prusya’nın pasifliği, Fransa’nın dostluğunda (o yıllarda yeni bir ticaret antlaşması sonucu Fransız-Rus dostluğu kurulmuştu) faydalanarak, Osmanlı İmparatorluğu’nu büyük devletlerarasında paylaşmak peşine düştü. Adına “**Grek Projesi**” denilen, Rusya ile Avusturya arasında yapılan bu paylaşım antlaşmasına göre: *Sırbistan, Bosna-Hersek, Dalmaçya, Mora, Kıbrıs, Girit Avusturya’nın* hissesine ayrılıyor, II. Katerina’nın gözdesi General Potemkin başkanlığından Besarabya, Eflak, Buğdan da “**Dakka Krallığı**” planlanıyor; Arnavutluk, Bulgaristan, Kuzey Yunanistan, Makedonya, Trakya ve İstanbul’u içine

⁵⁶ M. Öztürk, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları”, s. 379

alacak şekilde Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması kararlaştırılıyor, başına II. Katerina'nın torunu Konstantin'in getirilmesi düşünülüyordu. Fransa'nın payına da gıyabında Mısır ve Kıbrıs ayrılıyordu.

Grek Projesi İngiltere'de, onun *Hindistan yolu güvenliğini tehdit eden bir proje* olarak algılandı. Rusya ve Avusturya, adı geçen projeyi gerçekleştirmek için 1787'de Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiler. Osmanlı Devleti de Kırımı geri almak için harbe hazırlanıyordu⁵⁷.

Rusya'nın Avrupa için tehlikeli olduğunu ilk ilan eden, karşılıklı ticari menfaatlere dayanan dostluğun, artık bozulmakta olduğunu ilk sezen İngiltere oldu. Şark'ta bir buçuk asırlık gelecekteki siyasetini ilk görüp gösteren ve İngiltere menfaatlerinin, İngiltere ticaret İmparatorluğunun tehlikeye girebileceğini ilk ilan eden İngiliz Başvekili, II. Pitt olmuştur.

W. Pitt, 15 Nisan 1791'de İngiliz Avam Kamarası'ndaki nutkunda, Rus tehlikesinden uzun uzun bahsetmiş ve kamara mensuplarının dikkatlerini çekmişti. Pitt, bu nutkunda "*Rusların bütünü işgal ettikleri memleketleri muhafaza ile hareketlerini sonuna kadar görüp, Türkleri Avrupa'dan kovmalarına müsaade etmek bizim için hiçbir zaman zararlı değildir, diyenlerle konuşmaya bile lüzum görmem*" demiştir. Rusya'nın Kırım Hanlığının istilası üzerine açılan savaş sonrasında Fransa, Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmış, bunun üzerine İngiliz diplomasisi Osmanlı Devleti lehine hareket etmiş ve harpten nispeten de olsa daha az zararlı çıkmasını temin etmiştir. Fransa'dan boşalan Osmanlı Devleti nezdindeki yerini almaya çalışan İngiltere, böylece bu konudaki ilk ciddi adımını atmış oluyordu⁵⁸.

İngiltere için Türkiye'nin önemini anlamaya başlayan Başbakan Pitt, bu harpte Osmanlı Devleti'ne destek verdi. II. Katerina, ikinci bir Çeşme-Mora Harbi denemesi için 1788'de Baltık filosunu Akdeniz'e hareket ettirmiş, İngiltere izin vermediğinden filo yoluna devam edememiş, Çariçe bundan büyük hayal kırıklığına uğramıştı.

⁵⁷ Süleyman Kocabaş, *İngiliz Tuzakı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü 1783-1923*, Vatan Yayınları, İstanbul 2003, s. 18-20

⁵⁸ Raif Karadağ, *Şark Meselesi*, Nidâ Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 92-93

1789'da İngiliz Başbakanı W. Pitt, Rusya'nın artık doymak bilmeyen ihtiraslarına bir set çekmenin zamanının geldiğini söylüyor, devam etmekte olan Türk-Rus Harbi'nin, harp öncesi statukonun korunması şartıyla sona erdirilmesini istiyordu⁵⁹.

1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'nda İngiltere Başbakanı William Pitt, Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin yaratacağı tehlikeyi görmüş bir şekilde Rusya'nın savaşı durdurması gerektiğini anlamıştı; ancak Rusya harbi durdurmaya niyetli görünmüyordu. Bu durum karşısında Pitt daha da sertleşti. 27 Mart 1791'de Rusya'ya bir ultimatom gönderdi ve İngiliz donanmasının Karadeniz'e açılmasını istedi. İngiliz muhalefетinin şiddetle karşı çıkması üzerine Pitt, bu isteğini geri aldı. Ama bu tarihten itibaren, giderek artan bir şekilde Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve varlığını korumayı, 1878'e kadar bir politika ilkesi olarak devam ettirdi⁶⁰.

Rus Partisinden Fox, Pitt'in aksine "*Ortadoğu Sorunu'nun çözümünde Rus-İngiliz işbirliği, İngiliz menfaatlerine daha uygundur*" diyordu. Pitt ise, Rus tehlikesi karşısında Osmanlı Devleti'nin yaşatılmasında kararlı idi. "*İngiltere için, Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalması bir ölüm kalım meselesidir. Bunun aksini söyleyen kişilerle tartışmaya girmem*" diyordu.

Pitt, Rusya'yı durdurmakta ısrarlı idi. 1790'da ona karşı Prusya ile ittifak yaptı. Haziran 1792'de İngiltere ve Prusya'nın Petersburg Büyükelçileri Buğ ve Dinyester nehirleri arasındaki arazinin Rusya'ya verilmesi şartıyla sulh yapılmasını istediler. Pitt, bu arada Rusya'yı barışa zorlamak için "İsveç Kralı Konsnovi'yi Rusya üzerine saldırttı. Rusya her taraftan tehdit edilmekteydi. II. Katerina, büyük planından (Grek Projesi) vazgeçerek 1792'de Yaş Antlaşması'nı imzalamaya mecbur oldu ve Türkiye'den pek az arazi almakla yetinmek zorunda kaldı. Müttefiki Avusturya'nın da Fransa'da 1789 İhtilali ortaya çıkınca, bunun ülkesine de sıçrayacağından korkarak erkenden harbi bırakması Rusya'yı barışa mecbur etmişti⁶¹.

12 Ekim 1808'de Napoleon ile Rus Çarı Alexandre'ın Erfurt'da buluşarak, Eflak-Buğdan ve Finlandiya'yı Rusya'ya bırakan bir antlaşma imzalamaları, Osmanlı-İngiliz yakınlaşmasını daha da güçlendirdi. Yine bu tarihlerde, 1804'lerde başlamış olan

⁵⁹ S. Kocabaş, *İngiliz Tuzağı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü 1783- 1923*, s. 18-20

⁶⁰ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, s. 8

⁶¹ S. Kocabaş, *İngiliz Tuzağı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü 1783- 1923*, s. 21

Sırp isyanı, Rusya'nın destek ve yardımı ile devam ediyordu. Ayrıca Eflak-Buğdan'da, Osmanlı Devleti aleyhine olaylar gittikçe geliyordu. İçte ve dışta bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yakınlaşma devam ediyordu. 1808'de Çanakkale'ye gelen yeni İngiliz elçisi ile görüşmeler başladı. İstanbul Hükümeti, bu yolla artık güvenini kaybettiği Fransa'nın değil, İngiltere'nin aracılığı ile Rusya'nın istediği Eflak-Buğdan'ı vermeden, St. Petersburg ile bir barış yapabileceğini umuyordu. İngiltere ise Osmanlı Devleti ile yapılacak barış sayesinde hem ticaret hem de siyasî çıkarları bakımından büyük yararlar sağlayacağından, bir İngiliz-Osmanlı anlaşmasının gerçekleşmesini istiyordu. Böylece Napoleon ile Çar Alexandre arasında, Osmanlı ve İngiltere aleyhine olarak yapılan **Tilsit ve Erfurt Antlaşmaları**, bu iki devlet arasında bir savunma antlaşmasına zemin hazırlamış oldu. **5 Ocak 1809'da Çanakkale (Kale-i Sultaniye) Antlaşması** imzalandı. Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile her şeyden önce, savaş halinde bulunduğu İngiltere ile barış yapmış ve aynı zamanda onun müttefiki haline gelmişti. **Çanakkale Antlaşması** ile:

Boğazlardan savaş gemilerinin geçmesi, eskiden olduğu gibi yasak olacaktı. Barış zamanında bütün devletler ile İngiltere de bu kurala uyacak deniliyordu. **Boğazların yabancı savaş gemilerine kapalılığı kuralı ilk defa** devletlerarası bir antlaşmada yer alıyordu. Böylece daha önce sadece Osmanlı ile Rusya arasında konu olan Boğazlar sorunu, İngiltere'nin girişimi ile devletlerarası bir nitelik almış oldu. Gerçi bu kuralı kabul edenler antlaşmada imzası bulunan bu iki devletti. Ancak İngiltere bu tarihten itibaren bu kuralı diğer devletlere de kabul ettirmek, boğazların kapatılmasını bir Avrupa Sorunu haline getirebilmek için elinden gelini yaptı. Böylece bu antlaşma ile İngiliz-Rus rekabeti ilk defa açıkça su yüzüne çıkarken, Osmanlı dış siyasetinde de büyük etkilere neden olacaktı. Antlaşmadan sonra, İngiliz elçisi, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ateşkes antlaşmasını, barış antlaşması haline getirmek için iki tarafa arabuluculuk yapmayı önerdiyse de, Rusya, İngiliz elçisinin hemen İstanbul'dan uzaklaştırılmasını istedi. Osmanlı Devleti bu öneriyi 23 Mart 1809'da reddedince de Rusya savaş açtı. 1806'dan beri devam eden savaş **1812 Bükreş Antlaşması** ile sona erdi. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, bu savaştan, Rusya'nın içinde bulunduğu zor durumdan dolayı, toprak kaybı yönünden oldukça az zararla kurtuldu. Ancak Rusya'ya Besarabya'yı ve Tuna'da geçiş hakkı vermekle, bu devlet karşısında biraz daha geriledi. Bu savaşın sonucu olarak yapılan Çanakkale ve Bükreş

Antlaşmaları ile Osmanlı Devleti, genel olarak dış siyasetinde Avrupa büyük devletlerinin etkilerinin daha da çoğaldığını gördü. Bundan sonra Avrupalı büyükler, denizleri ve toprakları üzerinde çıkar çatışmaları içerisine girdiler⁶².

İstanbul ve Boğazlar'ın Rusya'nın eline düşmekten kurtulması, İngiltere ve Fransa'nın, Rusya'nın bu emellerine karşı koymaları ile mümkün olabildi. Özellikle, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün muhafazası, İngiltere ile Rusya arasında, 1841'den sonra birkaç defa tanzim edilen "Boğazlar statüsü" ile sağlandı. Bu antlaşmalar neticede, bu iki devlet arasındaki kuvvet muvazenesinin, yani İngiltere'nin üstünlüğünün bir sonucuydu. Özellikle Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra İngiltere, Rusya'nın Akdeniz'e inmesini önlemek için her türlü tedbire başvurmuştur. Fransa'nın menfaatleri de bu yönde olduğundan, İngiltere'ye destek vermişti⁶³.

Boğazlar meselesinin 1841'de Londra Muahedesiyle Rusya'nın çıkarına uygun olarak çözülmesi, Rusya ile İngiltere'yi uzun zamandan beri ayıran problemi ortadan kaldırmıştı. Ruslar, İngilizlerle "Şark Meselesi"nde geniş bir anlaşmaya varılabileceği ümidini taşımaya başladılar. 1844'de Çar Nikola, İngiliz Başvekilinin telkini ile İngiltere'yi ziyaret etti. Bu ziyaretinde, Rusya ile İngiltere'nin Türkiye'de Hristiyan tebaa çıkarına elbirliği ile çalışmaları gereğini öne sürdü. İngiliz hükümeti Çar'ın düşüncesini kabul etmediği gibi, red de etmedi. Rus-İngiliz dostluğu nazarı olarak 1848'e kadar sürdü.

Rus ordularının Macar ve Leh asileri üzerine insafsızca yürümleri, Eflak-Buğdan'a girmeleri, Rusya'nın Macar mültecilerini Bâb-ı Âli'den geri istemesi, buna karşılık İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin mülteciler hakkındaki cesaretli hareketini tasvip etmesi, donanmasını Çanakkale boğazı önlerine göndermesi, Sen-Petersburg ile Londra'nın arasını açtı. İngiltere'de kamuoyu Ruslar aleyhine dönmeye başladı. Rus genişlemesinin İngiliz hayati menfaatleri için bir tehlike teşkil etmekte olduğu yolunda açıklamalar yapıldı. Lord J. Russel bir konuşmasında: "*Eğer Rusya'yı Tuna üzerinde durduramazsak, günün birinde İndus kıyılarında durdurmak zorunda kalacağız*" dedi.

İngiltere'nin İstanbul'daki elçisi Stratford Redeliffe aynı düşüncede idi. Buna rağmen, Çar Nikola, İngiltere ile Osmanlı toprakları üzerinde görüşmeye karar verdi. 9 Ocak 1853'te Sen-Petersburg'un kış sarayında verilen bir baloda İngiliz Elçisi Sir

⁶² Rifat Uçarol, *Siyasî Tarih*, Hv. Bas. ve Neş. Müdürlüğü, Ankara, 1979, s. 58-67

⁶³ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 98

George Hamilton Seymour ile bir konuşma yaptı. Bu konuşma hasta adam saydığı Türkiye'nin ölümü üzerinedir. Çar uzun konuşmasında şöyle diyordu: “...*Kollarımız arasında hasta bir adam var. Çok hasta... Türkiye ansızın ölebilir. Bu takdirde üzerimizde kalacaktır. Ölüleri diriltmeyiz. Türkiye ölünce, bir daha dirilmemek üzere ölecektir. İşte bunun içindir ki size soruyorum: böyle bir olay karşısında kargaşalık, anarşi ve hatta bir Avrupa harbi karşısında kalmaktansa, önceden tedbirler almak daha akıllıca bir hareket olmaz mı? Elçi şu cevabı verdi. ‘Niçin daima Türkiye'nin öleceğini hesaba katarak bu felaketten önce veya sonra tedbirler almayı düşünmeli? Niçin hastayı tedavi etmeyi düşünmemeli?’*. Çar elçinin bu sözlerine aldırmandan konuşmasına devam ederek: *İstanbul'un Ruslar tarafından devamlı bir işgalini isteyecek değilim. Fakat bu şehrin Fransızlar, İngilizler veyahut başkaları tarafından işgal edilmesine de razı olamam. Eflak-Buğdan bugün fülen himayem altında bulunuyor. Bu durum devam edebilir. Sırbistan ve Bulgaristan da himayem altına girebilirler. Mısır'ın İngiltere için önemini takdir ediyorum. Bu yerle Girit adası da pek âlâ İngiliz hâkimiyetine girebilir*”.

İngiltere hükümeti, Çar'ın elçi tarafından bildirilen bu tekliflerini açık bir dille reddetti. Çar, bunun üzerine hasta adamın mirası hakkında tek başına tedbirler almaya kalkıştı. Hareket noktası olarak da ***Kutsal Yerler*** problemini ele aldı⁶⁴.

1875'e gelindiğinde Şark Meselesi'nde herhangi bir değişiklik olmamıştı. İngiltere'nin 1869'da açılan Süveyş Kanalı'ndan geçen ticaret trafiğinin emniyeti için tarafsız bir Osmanlı Devleti'nin varlığına her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardı. Rusya'nın Doğu Avrupa'daki bekçisi olan Avusturya-Macaristan ise ticaretini Tuna nehrine borçlu olduğundan, buradaki statukonun fırsat kollayan komşusunun lehine değişmesine hiç de izin vereceğe benzemiyordu. Rusya ise fırsat kollamakta devam ediyordu⁶⁵.

Rusya'nın Türkistan'ı işgali, İngiltere ile Rusya arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirdi. Rusların Hindistan sınırlarına yaklaşmaları ve Afganistan'a nüfuz etmek istemeleri, 1885-1886 yıllarında az daha bir İngiliz-Rus harbine sebep oluyordu. Ancak

⁶⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 221-222

⁶⁵ Y. Tekin Kurat, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, s. 569

Rusya'nın İngiltere karşısında duramayacağı anlaşıldığından, Rus hükümeti Afganistan'da İngiliz nüfuzunun yerleşmesine boyun eğmek zorunda kaldı⁶⁶.

1.4. II. Abdülhamit'in Denge Politikasında İngiltere

İngiltere'ye karşı hayranlığı olmakla beraber, II. Abdülhamit'in İngiltere'den oldukça çekindiğini görürüz. Ona göre III. Selim zamanından beri Osmanlı Devleti'nin başına gelen bütün felâketlerin başında İngiliz entrikaları bulunmaktadır. Selânik'te bulunduğu sırada bir gün doktoru Atif Hüseyin'e İngiltere hakkında şöyle demişti. “*Evvelce de söylemiştim yine de söylerim. Bize her fenalık İngilizlerin eli altından çıkar. Fransızlar da bizim hayrımızı istemezler. Benim felâketim İngilizlerin eliyle olmuştur. Daha evvel Sultan Aziz vakası da yine İngilizlerin teşvikiyle, Mithat Paşa ve komitesi tarafından vukua geldi.*”

Yine II. Abdülhamit'e göre İngilizlerin nazarında hiçbir vaadin kutsal bir değeri yoktu. Nitekim Mısır'ı işgal ettikten sonra, İngiliz devlet adamlarının bu bölgede mevcut durumu değiştirmeyeceklerine dair vermiş oldukları sözleri çok çabuk unutmışlardır. Mısır'da milliyetçilik fikirlerini yayarak Türk düşmanlığı yapan İngiltere, Mısır hidivini halife yapmak ve Arabistan'ı da hâkimiyeti altına alarak Müslamanlarca kutsal olan Mekke ve Medine'yi elinde bulundurmaya da gözüne kestirmiştir. II. Abdülhamit, İngiltere'nin bu amaçla Aden'i bir askeri üs haline getirdiğini ve bilimsel araştırmalar adı altında Arabistan'a bir hayli casus gönderdiğini ve onlara su gibi para akıtarak Osmanlı aleyhinde tahrikleri sürdürdüğünü ifade etmektedir.

II. Abdülhamit, İngiltere'nin bu siyasetini, Balkanlar'da Berlin Antlaşması ile önlemiş olduğu büyük Bulgaristan projesinin avukatlığını, sonradan üzerine almış olması hususuna da bağlanmaktadır. Açıkça söylememekle beraber II, Abdülhamit kendi devrinde, İngiltere'nin Balkanlar'da Slavcılığı Rusların, Mısır ve Arabistan'daki İslâmcılığı Türklerin elinden almaya girişmiş bulunmaktadır. Bundan başka Ermeni menfaatlerinin korunmasında da Ermenilerden daha Ermeni olmuştur.⁶⁷

Sultan II. Abdülhamit'in, Almanya'nın dışındaki devletleri, Türkiye'ye yönelik geçmişte yaşanan ve gelecekte de yaşanacak olan sömürgecilik ve yayılcılık emelleri

⁶⁶ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'e kadar)*, s.362

⁶⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 173, 185-186.

sebebiyle düşman görüp Almanya'ya ağırlıklı politika takip etmesine rağmen, bu devletleri büsbütün darıltacak, hal ve hareketlerin içine girmediği görülmüştür. Bu politikasının karakterini Avlonyalı Cemalettin Paşa'ya şöyle açıklamıştı: *“Medeni adam, dostunu düşmanını tefrik etmemeli, her ikisine de aynı muameleyi yapmalı. Zira düşmanlarına açıkça husumet göstermek akıl kârı değildi. Dostlara da fazla güvenmek ahmaklıktan ileri gitmez, biz daima İngiltere'nin dostu gözükeceğiz; fakat onun hislerini, fikirlerini, siyasetini de bileceğiz ...”*.

II. Abdülhamit'in kızı Ayşe Osmanoğlu'na söyledikleri: *“Ben Alman politikasına çok ehemmiyet vermekle beraber öteki büyük devletleri de gözden kaçırmaktan ve gücendirmekten daima sakındım. Politikamı daima terazi ile tarttım... Ben hiçbir devlete söz verip bağlanmadım. İngiltere'nin ve Fransa'nın gözleri daima şarkta idi. Bilhassa Müslümanlarla aramızda nifak çıkarmak emelleriydi. Kuvvetimizi bu suretle kırmak istiyorlardı. Halifelik politikasıyla bunu önlemek istiyordum. Bir çıbanbaşı çıkartmamak için çok çalıştım ”*diyordu⁶⁸.

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra İngiltere'nin Osmanlı politikası net bir şekilde değişmiştir. Ve bu tarihten sonra İngiltere, her taşın altından çıkmaya başlamıştır. Ortadoğu'da egemen olmak faaliyetlerinin yanında; artık Balkanlar'daki meselelerde de el altından ya da açıktan buradaki ulusların Osmanlı aleyhtarı girişimlerini desteklemiştir.

Osmanlı Devleti'ne karşı en yakın dost olarak görülen İngiltere, gerek Giritlilere ve gerek Yunanlılara gizliden gizliye destek vermiş; Bulgarların ayaklanmaları sırasında asilerin askerlerimize silahlarını terk ile bağlı oldukları hükümete itaate çağırın öğüt verici bildirimleri dahi imzadan kaçınmıştır. Bu konuyla ilgili olarak II. Abdülhamit şöyle söylemiştir: *“ ... pek çok günahsız Müslüman'ın ateşe atılarak çeşitli işkencelerle öldürülmelerine seyirci kalmış, Müslüman kadın, çocuk ve sakatların diri diri gazla yakılmaları gibi vahşilik yapmış bir iki Bulgar'ı telef etmek mecburiyeti duyulur duyulmaz medeniyetten ve insanlıktan söz ederek kıyametler koparmışlardır. Bulgarların, mazlum Türklere yaptıkları vahşiliklere inanmak istememiş. Devleti Aliyye'nin bu iş hakkındaki şikâyetlerine kulak asmamış olması, sözü edilen devletler ittifakının varlığına delalet eder”* demiş ve İstanbul Konferansı sırasında sözde dost

⁶⁸ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis kitapları, İstanbul, 2007, s. 55-56.

görünen İngiltere'nin delegesi Salisbury'nin kullandığı dil ve Rusya'ya sahip çıkmasıyla Osmanlı Devleti'ne karşı ne kadar dost olduğunu açıkça gösterdiğini belirtmiştir⁶⁹.

II. Abdülhamit'e göre önceleri, Slavcılığa cephe alan devletlerin başında gelen İngiltere, Bulgarları sözde Rus nüfuzundan kurtarmak için himaye etmeye başlamıştı. Londra'da komiteler kurmalarına, bu komitelerin tertip ve teşvikiyle Türklerin aleyhine bir çete harbi yapmalarına müsaade etmiş ve Türklerin bu çeteleri ortadan kaldırmalarına itiraz etmiştir. Fransa da Rusya ve İngiltere ile dostluğuna toz kondurmamak için Slavcılık davasının gelişmesine göz yummaya başlamıştır. Bu durumda, II. Abdülhamit, Balkanlar'da Slavlara karşı yardımcı olarak Yunanistan'ı ve Almanya'yı görmekte ve Almanya için de “çok şükür, Fransa'nın yerini tutacak bir Almanya var” demektedir. Açık ifade etmemekle beraber İngiltere'nin Balkanlar'da Slavcılığı Rusların elinden almaya girişmiş olduğunu düşünmekteydi⁷⁰.

Bütün bunlara rağmen Sultan Abdülhamit, İngiltere'nin tamamen küstürülmesinden yana değildi. Çünkü İngiltere'nin uluslararası politikada düzenin ve barışın korunmasında önemli bir rolü olduğunun ve adeta bir manivela gibi hareket ederek devletlerarasındaki dengeyi sağladığının farkındaydı. Bu nedenle, 1890'lardan itibaren Osmanlı Devleti'nin eski gücünü bulacağından artık ümidini kesen ve onu kendi kaderine terk eden İngiltere'ye bir takım problemler çıkartıyor ve Londra'yı Devleti-i Aliyye'nin hala işbirliğine ihtiyaç duyulan hatırı sayılır bir güç olduğuna inandırmaya çalışıyordu. Bu amaçla Basra Körfezi'ne ve Yemen'e ordu yollamış ve senelerce unutulmuş bu Arap ülkelerini yeniden Osmanlı bayrağı altında birleştirmek istemişti⁷¹.

Tunus'a yerleşen Fransa ve Trablusgarp'ı elde etmek amacı güden İtalya da İngiltere'ye meyletmişti. Durum böyle olunca da II. Abdülhamit İngiltere'ye karşı şöyle bir program takip etmeyi uygun görmüştü:

⁶⁹ Mehmet Hocaoglu, *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları (Belgeler)*, Kamer yayınları, 85-86.

⁷⁰ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, s. 168; İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu.*, dipnot 1, s. 184

⁷¹ M. Kemal Öke, “Şark Meselesi” ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları, s. 271

- a. Arabistan'ı müdafaa için Şam'dan Mekke'ye giden bir demiryolu yaptırarak muhtemel bir İngiliz istilâsına karşı kolaylıkla asker sevkini sağlamak,
- b. Müslümanlar arasındaki dayanışmaya arttırmak,
- c. Alman dostluğunu sağlamak ve bütün bunlardan da mühim olarak günün birinde, Hindistan'ın İngiltere'ye karşı ayaklanmasını görmektir.

Hayal ile hakikatin karıştığı bu program, İngiltere'nin realist siyasetini kolaylıkla önleyecek mahiyette olmamakla beraber II. Abdülhamit için tek çıkar yolu⁷².

Daha saltanatının ilk yıllarından itibaren, büyük devletlerin kendi aralarındaki menfaat çatışmalarını gören II. Abdülhamit, bu rekabetten istifade etmeyi çok iyi bilmiş ve onların İstanbul'daki elçilerini birbirlerine düşürmek kaydıyla, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyabilmiştir.

1.5. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısından Sonra İngiltere'nin Balkan Politikası Ve Osmanlı Devleti'ne Karşı Tutumu

1.5.1. 93 Harbi Sırasında İngiltere'nin Osmanlı ve Balkan Politikası

24 Nisan 1877 tarihinde savaşın başlamasından birkaç hafta sonra büyük devletlerin, muharipler arasında aracılık etmekte oldukları ve bir barış yapılacağına dair bazı şaiyalar ortaya çıkmıştı. Bu konuyla ilgili devletlerden biri de İngiltere idi. Barışın yeniden oluşturulması için ilk faaliyetlere dair şaiya, daha net bir sonuç elde edilmeden 1877 Haziran ayının ilk haftalarında çıkmıştı. Bu şaiya sebep olan olay ise, Baron Orezi'nin Viyana sefirimiz Aleko paşa'ya söylediğine göre, Londra'daki makamına dönmekte olan Rus sefiri Şuvalof'un İngiltere'ye ulaştırılmak üzere Petersburg'tan bir nota getirmesiydi. Anılan nota, İngiliz Hükümeti'nin Mısır, Süveyş, Boğazlar vs. mühim mevkiiler hakkında Rusya'nın savaş amaçlarını iyi anlamak maksadıyla 6 Mayıs'ta verdiği notaya cevap teşkil eden Prens Gorçakov'un, Lord Derby'ye bu hususta teskin edici ve teminat veren mektubudur.

Aynı günlerde diğer büyük devletlerin aşağı yukarı İstanbul Konferansı'ndaki esaslar çerçevesinde Rusya'nın ilk başarısını müteakip, yapacakları bir barış arabuluculuğu teşebbüsüne İngiliz hükümetinin de iştirak edeceği mümkün

⁷² E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, s. 186

görülmekteydi. Nitekim Lord Derby, savaşıla ilgili olarak Londra sefirimiz Musurus Paşa ile konuşurken *bundan böyle sulhu iade etmeyi artık imkân dahilinde zannetiğini* söylemişti. Musurus Paşa ise *Türkiye'nin her an sulha hazır olduğunu; ancak istiklâl ve haysiyetini rencide edebilecek şartları hiçbir zaman kabul edemeyeceği* cevabını vermişti. Yine aynı günlerde Almanya'nın kendi menfaatlerini gözeterek arabuluculuk rolü oynayabileceği söylenmekteydi. Şansölye Bismarck, İngiltere'nin Berlin sefirine barış için aracılık yapabileceğini; ancak bunun için de kendisine müracaat edilmesinin şart olduğunu söylemişti.

Temmuz ortalarında Rus askerleri Balkanlar'ı aşır, Yeni Zağra'ya ulaştıklarında Fransız hariciyesi, İngiltere'ye barış için aracı olmanın zamanı gelip gelmediğini soruyordu. Dük Deczes'e göre, İngiltere'ye bu konuda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun da yardımını temin etmek güç olmayacaktı. Bunun olabilmesi için Almanya'nın, Rusya'yı Avusturya'ya karşı tahrik etmekte ve Avrupa'da onu yalnız bırakmak amacıyla çalışmakta olduğunu Viyana'da ihsas etmek yeterli olacaktı.

Bununla beraber durumu daha etraflıca gören İngiliz Hariciye Bakanı Lord Derby, aracılık teklif etmek zamanının henüz gelememiş olduğu kanaatindeydi. Zira Prens Gorçakov ve Kont Şuvalof'un barış istedikleri her ne kadar biliniyorsa da General İgnatiev ve İmparator Alexandre'ın etrafındaki askerler savaşıa devam etmekte kesinlikle kararlıydılar. Türkler strateji bakımından mağlup görünmekle beraber kesin bir yenilgiye uğramamışlardı. Balkanlar'ın bir geçidini ele geçirmekle Ruslar, bütün Balkanlar'ı işgalleri altına almış olmaktan çok uzaktılar. Hatta Edirne bile henüz herhangi bir tehdiide maruz bulunmamaktaydı.

Bu nedenledir ki ne Türkler kendilerini yenilmiş sayacaklar, ne de Ruslar emellerine ulaşmadan herhangi bir aracılık teklifini ret edeceklerdi⁷³.

Avusturya ile **Peşte Antlaşması**'nı imzalayan Rusya 24 Nisan 1877'de ordularını Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçirmişti. Ancak İngiltere bu defa müdahaleye yanaşmamıştı. Zira İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair Rusya'dan teminat almıştı. Yalnız her ihtimale karşı hazırlıklı bulunmak gayesiyle de donanmasını Çanakkale önlerine göndermeyi ihmal etmemişti. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde Osmanlı'nın aldığı darbeler Edirne'yi alan Rusya'nın Çatalca önlerine kadar gelmeleri

⁷³ Bekir Sıtkı BAYKAL, "93 Harbi esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri", *Bellelen*, c. V, S. 19 (Temmuz 1941) TTK Basımevi, Ankara, 1995, s. 352-357

Rusya'ya İstanbul'un yolunu açmış ve Osmanlı Devleti 30 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesini ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos Barış Antlaşmasını imzalamaya mecbur kalmıştı. Antlaşmanın şartları çok ağırdı. A. Debidour'a göre: "...beklenildiği gibi Çar tarafından elde edilen başarıların kaba ve merhametsizce takdisinden başka bir şey değildi."⁷⁴

Savaş öncesi Avrupa büyük devletleri Osmanlı Devleti'nin durumuna karşı kayıtsız kalmıştı. Avrupa gazeteleri Rus ilerleyişi ve Avrupa'nın bu konudaki tutumunu eleştiren yazılar yayınlıyordu. Fakat 93 Harbinin başlaması Osmanlı Devleti'nin menfaatlerinin, Avrupa'nın genel menfaatleriyle beraber olduğunu bu devletlere de göstermiş oldu. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü sadece Osmanlı için değil, Şark'ta menfaatleri bulunan bütün düvel-i muazzama için gerekliydi. Osmanlı Devleti'ne bağlı Slav eyaletlerine muhtariyet verilmesi farz olsa bile Osmanlı'nın toprak bütünlüğü korunmalıydı. Avrupa devletleri, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü bozacak herhangi bir faaliyetin karşısında duracaktı. Çünkü bu türlü bir girişim Bosna, Hersek, Bulgaristan halkını tahrike sevk etmekten başka bir işe yaramayacak, bu da Bâb-ı Âli'nin durumunu hepten fena bir hale sokacaktı. Her ne zaman Şark'ta Avrupa menfaatleri bahsolunsa İngiltere'nin menfaatleri ön planda bulunduğundan Rusya'ya muhalefet etmesi lazım gelecekti⁷⁵. Nitelikle 31 Ocak 1878'de akdedilen mütareke gereğince Rus kuvvetleri Yeşilköy'e kadar gelmesi, Rusya'nın tarihi amaçlarını gerçekleştirmesi için sadece birkaç adım daha atması gerektiğini gösteriyordu ki bu durum İngiltere'yi hiç memnun etmemişti. 1877-1878 Osmanlı Rus harbi sonrasında sağladıkları başarı ve Edirne Mütarekesi'nde kabul ettirdikleri şartlar, Rusya'yı Avrupa kuvvetler dengesini kendi çıkarları ve istekleri doğrultusunda düzenleyecek bir üstünlüğe ulaştırmıştı. Bu durumu ile İstanbul'u da alarak Boğazlara yerleşme ihtimali, o güne kadar savaşa tarafsız kalan İngiltere'yi harekete sevk etti. Özellikle Plevne'nin düşmesinden sonra Rusya'nın İstanbul'a hâkim olabileceği ihtimali İngiltere'yi endişelendirdi. Çünkü böyle bir son İngiltere'nin Orta Doğu, Akdeniz ve Hindistan hâkimiyetini tehlikeye düşürecekti. Üstelik Avrupa'da izlemekte olduğu "baskül" siyasetinin bozulmaya yüz tuğunu görünce gelişmelere müdahale etmeye karar verdi. Ancak tek başına yenik Osmanlı Devleti yanında Rusya'ya karşı bir savaşa girmek de

⁷⁴ R. Sagay, XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler, s. 84

⁷⁵ BOA, Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Hariciye Nezareti Maruzatı (Y. PRK.HR), Dosya No: 2, Gömlek Sıra No: 37, 29/Z1294 (4 Ocak 1878), s. 1

istemiyordu. Çünkü Fransa, Prusya yenilgisinden sonra, bu gibi dış ilişkilerden elini eteğini çekmek zorunda kalmıştı. Almanya da daha önce yapılan “Berlin memorandumı” gereğince, böyle bir ittifaka girmeye bilirdi. Bu sebeplerden dolayı İngiltere, kendi çıkarlarına göre hareket etmeye karar verdi. İngiltere’nin bu davranışı, Rusya’nın tek başına, Osmanlı Devleti’nin paylaşılması demek olan “Şark Meselesi”ni halletmesine razı olmayacağını göstermiş oldu. Diğer Avrupa devletleri de “Şark Meselesi”ne ilgileri oranında, Rusya’ya karşı harekete geçtiler.

Rus ordusunun İstanbul civarına gelmeleri ve İstanbul’a yüz binlerce göçmenin toplanması ile halkta bir dehşet havasının esmesi, İngiltere’yi tarafsızlıktan çıkardı. Boğaziçi’ne bir filo göndermek istediğini Bâb-ı Âli’ye bildirdi. Ancak bu girişim Osmanlı’yı endişelendirdi, çünkü Rusya bunu bahane ederek İstanbul’a girebilirdi. Fakat İngiltere kararında ısrar ederek, gerekirse zor kullanacağını bildirdi. Böyle bir durumda yani filonun zorla Çanakkale Boğazı’ndan geçmesi halinde, gemilere ateş açılmasının İngiltere ile savaşa girilmesi demek olacağından iş protesto ile geçştirildi. Ayrıca bu durum Edirne’de bulunan Rus Başkomutanına bildirildi. O da verdiği cevapta, İngiliz donanması İstanbul önlerine geldiği takdirde, Rus kuvvetlerinin de buna karşılık olarak İstanbul’a gireceğini bildirdi. Böylece, İngiltere ile Rusya, boğazlar sorunundan dolayı bir defa daha karşı karşıya gelmiş oluyordu. Osmanlı Devleti iki ateş arasında kalmıştı. İngiltere’nin gemileri Rusya’ya karşı düşmanca bir niyetle göndermediği hususunda teminat vermesi ortadaki gerginliği biraz daha azalttı.

14 Şubat 1878 günü Çanakkale Boğazı’ndan Marmara Denizi’ne giren İngiliz filosu Tuzla önlerine gitti. Bunun üzerine Rus Başkomutanı 21 Şubat günü Bâb-ı Âli’ye gönderdiği bir ultimatom ile en geç iki gün içerisinde 10-12 bin askerin Ayastefanos’a yerleştirileceğini bildirdi. 23 Şubat günü Ruslar Ayastefanos’a geldiler. Böylece Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin her türlü siyasî desteğinden yoksun bir halde, askeri bakımdan tehlikeli bir durumda; İngiliz filosu Adalar önünde, Ruslar Yeşilköy’de olduğu halde gelişecek olayları beklemekteydi. Sonuçta bu şartlar altında, Ayastefanos’ta Türk ve Rus temsilcileri arasında yapılmakta olan barış görüşmeleri Rusların isteği ile hızlandırıldı ve 3 Mart 1878 günü tarihe Ayastefanos Antlaşması (San Stefano) adı ile geçecek olan barış antlaşması imzalandı⁷⁶.

⁷⁶ R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, s.24-26

Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti bütün Balkan Yarımadası'nı terk ediyordu. Bu toprakların büyük bir kısmı Rusya tarafından bir Bulgar uydu devletine dönüştürülmüştü. Avrupalı büyük devletlerin bu durumu kabullenmesi imkânsızdı ve derhal harekete geçilmeliydi. Nitekim öyle olacak ve Rusya, yapılacak olan Berlin Antlaşması ile ele geçirdiği toprakların bir kısmını Osmanlı Devleti'ne iade edecekti⁷⁷.

İngiliz siyasetçileri nihayet Rus tehlikesini görmüşler ve Başbakan Disraeli (sonraki Lord Beaconsfield)'nin takip ettiği siyasete uygun olarak, "*Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusların eline düşmekten kurtarmak*" için donanmayı İstanbul'a göndermeyi karar vermişlerdi. Marmara'ya giren İngiliz donanması burada demir attı. Rusya, İstanbul'a karşı harekete geçmeye kalkarsa bu donanma derhal müdahale edecekti. Ki bu durum İngiliz-Rus savaşına neden olabilirdi. Ne var ki Rusya buna cesaret edemezdi çünkü bu savaşta oldukça büyük kayıplar vermişti.

Üstelik Rusya'nın Balkanlar'da birdenbire üstünlük sağlaması Avusturya'nın da hiç hoşuna gitmemişti. Viyana'da Rusya'ya karşı sesler yükselmeye başlamıştı⁷⁸.

1.5.2. Ayastefanos Antlaşması'ndan Sonra İngiltere'nin Osmanlı ve Balkan Politikası

İngiltere, Rusya'nın Balkanlar'ı Türk hâkimiyetinden almaya kesinlikle niyetli olduğunu biliyordu. Büyük Bulgaristan'ın kurulmasıyla Rusya, Kavala'da, Akdeniz'e ulaşmış oluyordu. Anadolu'nun kuzeydoğusundaki Kars, Ardahan, Batum ve Doğu Bayezid'i alarak Dicle ve Frat havzasına inmek için kuvvetli üsler elde etmiş oluyordu. Bunun dışında Teselya ve Girit'te ıslahat yapmayı ve bu ıslahat hususunda Osmanlı Devleti ile istişarede bulunmayı kabul ettirmiş bulunduğu için Yunanistan'ın da Rus nüfuzu altına girmesi muhakkaktı. Bütün bunlar, İngiltere'nin Hindistan sömürgesi ve doğu ticareti için öldürücü bir darbe demektir. Bu sebeple İngiltere, 4 Martta Avusturya'nın Ayastefanos Antlaşması'nın bir konferansta görüşülmesi için yapmış olduğu teklifi kabul etti. Rusya'yı böyle bir konferansı kabul etmeye zorlamak için de

⁷⁷ Michael Palairat, *Balkan Ekonomileri 1800-1904, Kalkınmasız Evrim*, çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 197

⁷⁸ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 84-85

martta ihtiyatlarını silâhına çağırıldığı gibi bir ay sonra da Hindistan ordusundan 12 bin kişilik bir kuvveti Malta adasına getirmeye teşebbüs etti⁷⁹.

Bununla birlikte yapılacak kongrenin başarılı olması için, İngiltere ve Rusya'nın daha önceden birçok hususta anlaşmaları gerekiyordu. Bu nedenle de 30 Mayıs 1878'de de Rusya ile İngiltere arasında Londra gizli anlaşması imzalanarak, kongrede görüşülecek hususlar konusunda mutabakata varıldı. Ancak bundan sonra, Bismarck'ın arabuluculuğu ile Berlin'de bir kongre toplanması temin edilebildi. Kongreye 1856 Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler katılacaklar ve dolayısıyla Türk-Rus ihtilafı, bir kere daha genel bir Avrupa meselesi haline getirilmiş olacaktı⁸⁰. İngiltere ile Rusya arasında gerçekleşen bu gizli görüşmede, İngiltere daha ziyade Ayastefanos Antlaşması'yla kendi menfaatlerine darbe indirecek hususlarda düzeltmeler yapmıştı.

Ayastefonos Antlaşması diğer Avrupalı devletlerin de kabul etmesi mümkün değildi. Bu konuda Avusturya ile İngiltere hemfikirdi. Bismarck da Avusturya tarafına dönünce, yeni bir savaşa girmek istemeyen Rusya, Şark Meselesini ele alacak milletlerarası bir konferansın Berlin'de toplanmasına rıza göstermişti.

1.5.3. 1878 Berlin Antlaşması'ndan Sonra İngiltere'nin Osmanlı Politikası

Bu sıralarda kendi çıkarlarının peşinde olan İngiltere, Rusların Balkanlar'a ayak basmış olması ve Kars'ı elde etmesi bu devletin Akdeniz'e doğru sarkmasına yardım etmiş olduğundan derhal harekete geçmeliydi. Bunu önlemek için Kıbrıs'ın İngilizlerin elinde bulunması gerekiyordu. Britanya Hükümeti, Osmanlı Devleti'ne verdiği 48 saatlik bir ultimatom ile Kıbrıs'ın işgal ve idaresinin kendisine bırakılmasını istiyordu. Osmanlı Devleti 25 Mayıs 1878'de buna razı olmuş ve anlaşma 4 Haziran 1878'de imzalanmıştı⁸¹.

Kıbrıs Antlaşması (Convention) imzalanmış ve İngiltere bu anlaşma ile Rusya'nın Anadolu'daki muhtemel ilerleyişini taahhüt etmiş oluyordu. Bu suretle Kıbrıs'ın İngiliz işgali altına verilmesi doğrudan doğruya Rus baskısı ve tehlikesinin, yani 1877-1878'deki Türk mağlubiyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Oysa burada İngiltere direk olarak kendi menfaatleri için harekete geçmişti. 1869'da Süveyş

⁷⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 68-70

⁸⁰ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 88

⁸¹ R. Sagay *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri*, s. 84

Kanalı'nın açılması ile Hindistan yolunun güvenliğinin sağlanması, İngiltere için büsbütün önem kazanmıştı. Halbûki Rusların bir taraftan Bulgaristan üzerinden Ege Denizi'ne çıkması, diğer yandan Kars kalesini ele geçirmek suretiyle ve Eleşkirt ovasına el uzatmakla İskenderun körfezine, yani Akdeniz'e sarkma ihtimali belirmişti. Dolayısıyla İngiltere'nin, Akdeniz'deki durumu ve Hindistan Yolu büyük bir tehdit altına girmiş oluyordu. İşte İngiltere buna mani olabilmek için Kıbrıs'ı işgal ile adada bir askeri üs tesisine karar vermişti. Kıbrıs yine Osmanlı ülkesi olarak kalacak; Rusya şayet Kars, Ardahan ve Batum'u Türkiye'ye iade edecek olurlarsa, İngiltere de Kıbrıs'ı işgale bir son verecekti⁸². Ancak bunun böyle olmayacağı çok kısa bir zaman sonra ortaya çıkacaktı. II. Meşrutiyet'in ilanı sırasında ortaya çıkan iç ve dış karışıklıklardan istifade eden İngiltere adayı resmen işgal edecekti.

İngiltere Kıbrıs'ı isterken, elçisi vasıtasıyla gönderdiği tebliğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumu ona bir bir hatırlatıyor ve Kıbrıs'ı istemelerindeki onlarca makul gerekçeleri şu şekilde sıralıyordu:

“Osmanlı orduları mağlup olmuştur. Osmanlı hükümeti çaresizlik içindedir. Bunlar inhitatın bariz delillerini teşkil eder. İngiltere Ayastefanos Antlaşması'nın Balkanlar'a müteallik bazı maddelerinin Avrupa ve bilhassa İngiliz menfaatine uygun bir şekilde tadil edilebileceğini ümit etmektedir. Fakat bu ümit Asya'daki Osmanlı memleketleri üzerine çöken Rus tehlikesini uzaklaştırmak hususunda mevcut değildir. Bu tehlike nedir? Türlü cinsten halk ile meskûn Osmanlı Asya'sı memleketleri, kendi kendilerini idareye ve istiklâl arzuları bulunmadığı cihetle yabancı fatihlerin istibdatçı idaresini temsil eden Osmanlı hanedanına milli bir histen ziyade kuvvetle bağlı bulunuyorlar. Fakat Rusya, Kars, Ardahan ve Batum'u işgal etmiş bulunmakla Anadolu, Suriye ve Irak ahalisini tahrik ederek Osmanlı ordusuna karşı kışkırtabilirler. Osmanlı Devleti'nin zaafı ortaya çıktığı için böyle bir tahrik halinde bu ahali inhitat halinde bulunan devleti terk ederek başka idare aramaya başlayacaktır. Bu ise Osmanlı Devleti'nin sonu demek olacaktır. Osmanlı hâkimiyetinin Asya'da devamı için bir şart vardır. O da, Rusya'nın zapt ettiği yerler geri alınsın veya alınmasın istikbalde Rusya tecavüzünü silah kuvvetiyle önlemeye muktedir bir devletin ittifakı kefaletidir. İngiltere böyle bir kefaleti vermeyi iki şarta bağlı olarak kabul edebilir. Birincisi Asya'da bulunan Hristiyan vs. tebaanın halini islah için Osmanlı hükümetinin resmen teminat

⁸² A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 88-89

vermesidir. İkincisi, İngiltere'nin taahhüdünü yerine getirebilmesi için İngiltere'ye Suriye veya Anadolu sahillerine yakın bir yerin verilmesidir. İngiltere bu maksat için Kıbrıs adasına münasip ve kâfi görmektedir. Kıbrıs Osmanlı Devleti'ne ait olmakta devam edecek, vermekte olduğu vergiyi, Osmanlı hazinesine vermeye devam edecek ve sadece askeri ve stratejik mülâhazalarla İngiltere tarafından kullanılacaktır. Rusya işgal ettiği vilayetleri, söz konusu Anadolu vilayetlerini iade ettiği vakit, İngiltere de Kıbrıs'tan çıkacaktır.”

İngiltere Elçisi bu talimatın Osmanlı Devleti tarafından kabul gördüğü takdirde, İngiltere'nin Osmanlı hükümetinin menfaatleri için çalışacağını aksi takdirde çalışmayacağını bildiriyordu. Bu teklif bir mazbata haline getirilerek imza için Hariciye Nazırı Saffet Paşa'ya sunulduğunda, Hariciye Nazırı itirazda bulunmak istediye de İngiliz elçisi, “Eğer Osmanlı hükümeti bu anlaşmayı kabul etmezse, kongrede barış şartlarını değiştirmeye İngiliz murahhasları çalışmayacak olduktan başka İngiliz devleti donanması kuvvetiyle cebren Kıbrıs'ı istilâ edecektir” dedi. Kıbrıs'ın bu surette İngiltere'ye terki çok tenkit edildiyse de Osmanlı Devleti'nin yapacağı bir şey yoktu. Rusya'nın, İstanbul üzerine ani bir saldırısından endişe ediliyordu. Yeni toplanacak kongrede, Osmanlı hükümetinin yalnız kalmasından da çok ağır neticeler doğması hesaba katılıyordu. İşte bu endişeler neticesinde Bâb-ı Âli, İngiltere ile gizli bir ittifak antlaşması yaparak, Kıbrıs'ı ona devretmeyi kabul etti. Bu antlaşma önceleri gizli tutulduysa da kongre sırasında açıklandı ve bu durum Rusya'yı çok kızdırdı⁸³.

Rusya'nın Bulgaristan ıslahatı için değil, kendi gayeleri için savaştığını nihayet anlayan Avrupa büyük devletleri, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nin sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşmasının ağır şartları karşısında harekete geçerek, Berlin Kongresi'ni düzenlemiş, Orta doğudaki dengeyi yeniden düzene koymuşlardı⁸⁴.

Ne var ki Berlin Anlaşması'nın şartları da Osmanlı Devleti için oldukça ağırdı. Polonya'nın taksiminden veya 1815 Anlaşmalarından beri hiçbir devlet bu kadar açık bir surette soyulmamıştı. Herkes dost olsun, düşman olsun “hasta adam” üzerine aynı şiddette saldırmışlar ve onu aynı kayıtsızlıkla parçalamaya koyulmuşlardı. Bundan dolaydır ki Berlin kongresini takip eden devrelerde Osmanlı Devleti egemenliğinin mukayyet ve hatta bazı yönlerden lafzi bir karakter taşıdığı görülür. Nitekim Lord

⁸³ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* c. VIII, s. 71-73

⁸⁴ Y. Tekin Kurat, “1877-1878 Osmanlı Rus Harbinin Sebepleri”, s. 567

Salisbury, Osmanlı Devleti'ne ancak izafî bir bağımsızlık tanıyor, Lord Derby de "hükümlerinin yavaş yavaş hiçe indirilmiş olduğunu" beyan ediyordu. Neticede, Osmanlı Devleti, birçok teşebbüslerden sonra, nihayet Avrupa'nın büyük devletleri tarafından, parçalanmaya başlanıyordu⁸⁵.

Eski Tuna vilayetinin neredeyse tamamını içeren bir Bulgar Prensiği kurularak, Dobruca'nın büyük bir kısmı Romanya'ya, Niş bölgesi de Sırbistan'a verildi. Bulgaristan'ın, Rusya'nın etki alanı için bulunduğu, sesiz sedasız kabul edildi. Rusya'nın yayılcı girişimlerini önlemek amacıyla Balkan sıradağlarının güneyinde kalan Plovdiv ve Sliven sancakları birleştirilerek oluşturulan Özerk Doğu Rumeli eyaleti, uluslar arası yönetime emanet edildi. Gerek Bulgaristan ve gerekse Doğu Rumeli eyaleti, teoride Osmanlı egemenliği altında bulunuyordu. Ama uygulamada, Bâb-ı Âli bu topraklar üzerindeki denetim olarak adlandırılabilir her türlü etkisini tamamen kaybediyordu⁸⁶.

Kongre görüşmeleri sırasında İngiliz delegeleri Avusturya'yı Şark'a doğru yürümeye teşvik etti. Sözde bir yandan da Osmanlı Devleti'nin haklarını koruyor gibi görünseler de artık Osmanlı Devleti'nin emniyet ve itimadını kaybetmişlerdi⁸⁷. İngiliz baş delegesi, Yunanistan hudutlarının genişletilmesi, Bosna-Hersek eyaletlerinin Avusturya'ya verilmesi, Yunanlılar ve Ermenilerle meskûn mahallerde ıslahat yapılması konularının da görüşmelere dahil edilmesini teklif etti. Çünkü İngiltere ne Avusturya'nın ne de Rus nüfuzunun Balkanlar'da güçlenmesini istemiyordu. Bozulan dengenin yeniden sağlanması için ise kendisi de Yunanistan üzerinde nüfuz sahibi olmalıydı. Zaten İngiltere bu şekilde hareket etmezse, Yunanistan ya Avusturya'nın ya da Rusya'nın peşine takılacaktı.

İngiltere'nin, Ermeniler lehinde ıslahat yapılmasını direktmesindeki neden ise, Anadolu'nun kuzeydoğusunda toprak elde etmiş olan Rusya'nın Ermenilerin avukatlığını ele alıp, Anadolu'yu da Balkanlaştırmaya kalkışacağından korktuğu içindi. Osmanlı delegeleri bu teklifler karşısında şaşırıp kaldılar. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin menfaatini koruyacağı yerde aksine bu menfaatleri baltalamaya çalışıyordu. Fakat Bismarck, tahakkümcü idaresiyle, bu itirazları etkisiz bırakıyordu. Almanya Şansölyesi

⁸⁵ R. Sagay, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri*, s. 85

⁸⁶ M. Palaret, *Balkan Ekonomileri*, s. 197-198

⁸⁷ BOA, *Y.PRK.HR*, D.No: 17/63 , s. 3

vazifesini İngiltere, Rusya ve Avusturya arasında varılan mutabakatı tescil ettirmek suretinde anlamıştı⁸⁸. Bu suretle idare edilen kongre, bir aylık bir çalışma sonucunda sona eriyor, Avrupalı büyük devletler menfaatlerini sağlamak suretiyle Osmanlı topraklarından hissesine düşeni el birliğiyle koparmayı başarıyorlardı.

Rusya için zarar olan Berlin Antlaşması İngiltere için bir zafer olarak görünüyordu. Çünkü İngiltere, Rusya'yı hor ve hakir etmekten ibaret olan asıl maksadını elde etmişti. Avusturya'ya Bosna-Hersek verilmiş ve nihayet Kıbrıs adası alan İngiltere Anadolu sahili üzerinde mühim bir harp mevkiinde elde etmiş oluyordu. Fakat bu muzafferiyet hakiki olmaktan çok zahiriydi. Eğer İngiltere hükümeti daima Osmanlı Devleti'ni iyi bir niyetle müdafaa etse ve Kıbrıs'ı işgal etmekten vazgeçse, Avusturya'nın hırslarını tahrik etmeseydi birkaç sene sonra Balkanlar'da kendi ticareti yararına gelişme olacak, Avusturya ve Almanya ticaretinin yerini kendi ticareti alacaktı. Üstelik Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunun sona ererken, Rusya nüfuzunun kendisinin yerini aldığını görmeyecekti. Ayrıca iyi niyetle öteden beri verilmiş olan imtiyazları da muhafaza edebilecekti⁸⁹.

1797-1878 devresi Osmanlı Devleti'nin Rus tehlikesine karşı varlığını devam ettirebilmek için, İngiltere'ye dayandığı bir devreydi. Bu devre görüldüğü gibi Berlin Antlaşması ile sona eriyor, İngiltere Rusya'ya karşı Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçiyordu. Çünkü 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı göstermişti ki, Osmanlı Devleti artık çok zayıftır ve yıkılmaya mahkûmdur. İmparatorluğu ayakta tutmaya çalışmak artık boşunadır. Öyleyse Rusya'nın Akdeniz'e inmesini önlemek için yeni bir politika üretilmelidir. Bu politikaya göre Osmanlı Devletinasıl olsa yıkılacaktır öyleyse bu devleti Rusya yıkıp, yıkıntıları üzerine o yerleşeceğine, İngiltere yerleşip, Rusların Akdeniz'e uzanması engellenmelidir. Bunun da iki yolu vardır:

1. Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları üzerinde kendisine bağlı veya kendi kontrolü altında bağımsız devletler kurmak ki bunu gerçekleştirmek isteyen İngiltere 1878'den itibaren Anadolu'daki Ermenileri kışkırtarak Doğu Anadolu'da kendi nüfuzu altında bağımsız bir Ermenistan kurma faaliyetlerine girişmiştir. Bağımsız Ermenistan'ı tampon bir bölge olarak kullanarak, Rusya'nın güneye inmesini engellemek istiyordu.

⁸⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 775-76

⁸⁹ BOA, *Y.PRK.HR*, Dosya No: 17 /63, s. 2-3

2. Osmanlı Devleti'nin stratejik öneme sahip alanlarına İngiltere'nin yerleşmesini sağlamaktır. Nitekim bunun için de ilk adım olarak Kıbrıs adasını,⁹⁰ 1882 yılında da Mısır'ı işgal etmiştir.

Berlin Kongresi sonuçlandığında, Prens Gorçakov “*Yüz bin askeri ve yüz milyon rubleyi bir hiç için harcadık*” diyordu. Osmanlı Devleti erimişti; ama Rusya da kârlı çıkmamıştı. Muhafazakâr Disraeli hükümeti ve o paraleldeki Bismarck “*Avrupa Türkiye'sini kurtardık*” diyordu. Oysa kurtarılan bir şey yoktu, sadece Osmanlı'ya yaşama şansı tanınmış; Rusya ise frenlenmişti. Ancak gelişmeler bu iki devletin - Almanya ile İngiltere'nin- uyumunu ortadan kaldırdı. Gladstone başkanlığında liberaller işbaşına gelince, muhafazakâr Disraeli hükümetinin “Türk taraftarı” olmakla suçladıkları dış politikasını terk ettiler. Gladstone, Karadağ'ın kesin bağımsızlığı için Eylül 1880'de İngiliz donanmasına Arnavutluk kıyılarında gövde gösterisi yaptırırken, Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeye kalktı. Ancak İngiliz kamuoyunun baskısı ile ada Britanya himayesinde kaldı. Bu andan itibaren Bismarck İngiliz politikasına sırt çevirdi. Bismarck “*Profesör Gladstone parlak zırhu içinde ama gövde gösterileri komediye dönüştü*” diyordu. Liberal hükümet bir müddet sonra gerçeğe dönüp, Türk düşmanı politikasını frenlediyse de, Osmanlı Devleti artık İngiliz karşıtı dönemine girmişti. İngiliz politikası da Rusya'ya karşı takındığı Osmanlı taraftarı tutumdan, daha doğrusu, bu konudaki hayırhah tarafsızlığından vazgeçti⁹¹.

Hemrada Trist Gazetesi 19 Şevval 1297 tarihli nüshasında İngiltere'nin Şark Meselesi ve Osmanlı Devleti ve halifenin durumu ile ilgili özetle şu yorumlarda bulunmuştur:

“Berlin Konferansı Memalik-i Osmaniye'nin birinci mukasemesi (taksim) ve şimdiki konferans ise ikincisidir. Mukadderatına dair nasıl manalar çıktığını ve devletin başına neler geleceği İstanbul'da pekâlâ bilinmektedir.

İngiltere, Şark Meselesi'nde şimdiki hayallerini başka bir surette gösteriyor. Eskiden İstanbul'da kendi nüfuzunu kurmak şartıyla Devlet-i Osmaniye'nin bekasına çalışırdı. İngiltere'nin şimdiki politikası Devlet-i Osmaniye'nin bekasını temenni-i farz olunmasından tevelliüt ediyor. Bununla beraber İstanbul'da yine nüfuz kurmaya

⁹⁰ F. Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1990, c. I (1914-1980), s. 45

⁹¹ İ. Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, s.44

çalışması padişah tarafından muhalefet görmesi, Lonra'da bir hareket gibi sayılıyor. İngiliz kraliçe hazretlerinin büyük elçisi Avrupa nazarında gülünç bir hale geldi diyebiyorlar. İngilere öc almak için her türlü vasıtayı mümkünce sahiptir. İstanbul'da hiddet büyüktür. Müslüman ahali bütün emirleri münakkat görüyor. Böyle bir halde, bir değişikliğin meydana gelmesi müşkül görünüyor. Mevcut durumun mesuliyeti zat-ı şahaneye râci' (ilgili) olunup, devletin selameti tahtı saltanatın devamına bağlıdır... Abdülazizin hali zamanında olduğu gibi, işler o dereceye geliyor”⁹².

Zaten İngiltere Yunanistan'ın istiklâlini kazanma savaşıdan beri Osmanlı Devleti'nin enkazından en geniş hisseyi almak için yok olmasını geciktirme politikasını takip etmişti. Berlin Antlaşması imzalandığı sırada Lord Beaconsfield'in fikri bu merkezdeydi. Gladstone ise “Avrupayı garbi gibi vâsi” bir memlekette on sekiz milyon nüfusdan mürekkep bir millet ile bir hali fetret ve keşmekeşten intizam ve saadet tevlid etmek daiyesinde bulunmak dirayetsizlikdir” diyerek saldırılara başlamıştı. Berlin Antlaşması üzerinden iki sene sonra serbest taraftarlardan oluşan bir heyeti vükelâ geldiği zaman Osmanlı Devleti'ne karşı açıktan açığa düşmanlık etmiş ve bundan sonra bütün İngiliz kamuoyunu Osmanlı Devleti'ne karşı tahrik etmişti. O tarihten itibaren İngiliz hükümeti Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tutum izlemeye başlamıştır⁹³.

Filistin'in kendisi için büyük bir lokma olduğunu anlayan Yasef Nassi gözünü Kudüs'e yakın bir yer olan Kıbrıs'a göz dikmiş; ancak bu hayalden öteye geçememişti. Yasif Nassi'den üç yüzyıl sonra Kıbrıs'a ilgi duyan bir başka Yahudi olarak Benjamin Disraeli ortaya çıkmıştır. İngiltere'de yaşayan Yahudi bir alienin çocuğu olarak dünyaya gelen Disraeli, 17 yaşında sinagogla ilişkisini kesmiş ve vaftiz olarak Hristiyanlaşmıştı. Ancak, Türkiye'nin Londra Başkonsolosu Gadban Efendi'nin 1890'larda, şair Abdülhak Hamid'e söylediği gibi, “din değiştirmesi, İngiltere'de yükselme amacı taşıyordu, samimi değildi”. Nitekim 1830'da daha genç bir yazar olarak, siyonizmin mukaddes kabul ettiği Kudüs ve çevresini ziyaret etmiş buradan döndüğünde ise Siyonist duygularla dolu bir roman yazmıştı. “*Taucred*”. Bu romanında “*Kıbrıs'ı ve Kudüs'ü İngiltere'nin bir gün mutlaka alacağı*” kehanetinde bulunmuştu.

Romanları edebiyat eleştirmenlerince dikkate bile alınmayan, milletvekili seçildiği gün İngiliz meclisinde alaya alınan Yahudi asıllı Benjemin Disraeli, “**Lord**

⁹² BOA, *Yıldız Esas Evrakı*, (Y. EE.), 147/96, 23. Ş. 1297 (31 Temmuz 1880)

⁹³ BOA, *Y.PRK.HR*, Dosya No: 17 /63, s. 4

Beaconsfield” adıyla bir müddet sonra Anglo-Saksonların başına geçmişti. İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalama politikasının ilk göstergesi, Kıbrıs adasının işgal ve yönetimini ele geçirmesi olmuştu. Yahudi propagandası ile başa geçen Disraeli (Lord Beaconsfield), ilk iş olarak “Toucred” romanındaki düşünüyü gerçekleştirmeye çalışmıştır. Birçok İngiliz siyasetçinin tepkisine rağmen, meşhur rakibi Gladstone’un “mecnunca” bulduğu bir mukavele ile Osmanlı Devleti’nin 93 Harbi’nde düştüğü siyasla boşluktan yararlanarak Kıbrıs’ı İngiltere’ye kazandırmıştı. Birçok İngiliz araştırmacıya göre sadece Kıbrıs’ın alınmasında değil, İngiltere’nin Ortadoğu’ya yönelik tüm politikalarında Siyonizm’e uygun adımlar atmıştır. 1880’de Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını isteyen Gladstone’un başa geçmesi ve 15 Nisan 1881’de Disraeli’nin ölümü üzerine Yahudilerin Kıbrıs üzerindeki düşünceleri sonuçsuz kalmıştır⁹⁴.

Osmanlı Devleti 1878’de, Berlin Konferansı’nda İngiltere’den Rusya’ya karşı destek sağlamak ümidini taşıyarak, Kıbrıs adasının mülk olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda kalması koşuluyla “*yalnızca idaresini*” İngiltere’ye kiraladı ve İngiltere 12 Temmuz 1878’de Ada’ya ayakbastı. İngilizler Kıbrıs’ta idareye el koyunca, reorganizasyon ve tensikat maskesi altında, işbaşında bulunan Türk memurları emekliye sevk ederek yerlerine Rumları atadı. Bunun doğal bir sonucu olarak, Kıbrıs Türk halkı ekonomik sıkıntıya düşerek Ada’dan ayrılmak zorunda kaldı. Böylece nüfus dengesi Türkler aleyhine değişti. İngilizlerin Güney Ege adalarının, Girit’in ve Kıbrıs’ın stratejik deniz ticaret yolları üzerinde bulunması, Süveyş Kanalı’nın açılmasından sonra daha da önem kazanmıştı. Kıbrıs, Doğu Akdeniz’de, Orta-Doğu petrol bölgesine yakınlığı dolayısıyla da, yüzyılın başından itibaren, bölgedeki stratejik önemini korudu ve II. Meşrutiyetin getirdiği karışıklıklardan istifade eden İngiltere Kıbrıs’ı resmen işgal etti⁹⁵. Böylece İngiltere hem Ege Denizinin Akdeniz’e açılan noktasını, hem Doğu Anadolu’yu ve hem de Süveyş Kanalını kontrol etme imkânını kazandı⁹⁶.

Osmanlı Devleti’nin parçalanması yolunda İngiltere’nin ikinci faaliyeti, 1882’de Mısır’ı işgal etmek, bir diğer yol da Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Protestanların koruyuculuğunu üstlenmek olmuştur. Mısır’ı işgal etmeden önce İngiltere, Küçük

⁹⁴ Ahmed Uçar, “Siyonizm’in Kıbrıs Projesi”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 41, Rehber Matbaacılık, Ağustos 1997, İstanbul, s. 12-13

⁹⁵ Erol Manisalı, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 2003, s. 17-21

⁹⁶ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1990*, c. I (1914-1980), s. 45

Asya'nın Rusya'nın eline geçmesinden ziyadesiyle korkuyordu. Çünkü bu durum İngiltere'nin Hindistan'daki varlığını tehlike altına alıyordu. Daha sonraları ise eline geçirdiği yeni vasıtalarla bu yöndeki menfaatlerini güvence altına alan İngiltere harisane ümitler üretmeye başladı. Artık Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü İngiltere'yi hiç ilgilendirmiyordu; çünkü o kendisini güvence altına almıştı.

Mösyö Desi1877'de yazdığı bir eserde İngiltere için Mısır'ın mevkie önemini: *“Devletin inkırazı kanaldan Hindistan ile muvâsalatımızı hal-ı muhatrayı ilga edeceğinden, ba'demâ Süveyş Kanalı'nın murâkaben mutlaka münhasıran bize aid olmak icab ederse de bu selahiyet: ancak Mısır'a sahip olan bir devlet-i muazzama tarafından isti'mâl olunabileceğinden İngiltere'nin Mısır'ı vaz'-ı yed etmesi vücûb-i mutlak tahtındadır”* diyerek açıkça söylemiştir.

Adı geçen müellif görüşlerine şu şekilde devam ediyordu: *“ İngiltere devleti Şark ile muvasalatını tayin eden silsile-i asliyeye 1882 sene-i miladiyesinde vaz'-ı yed etti. Bugün Süveyş Kanalı'nın malik-i hakikiyesi oldu. Yani Mesele-i Şarkıye'nin bu suğra boğazı elyevm onun elindedir. Binaenaleyh bir zaman inkırazının haşyet eylediği Devlet-i Aliyye'nin bugünkü fütühatını temin için izmihlalini temennî ediyor”* şeklinde açıkça ifade ediyordu.

İngiltere her sanattan önce tüccardı ve bu durum İngiliz kavmi için en temel unsurdu. İngiliz halkının milli menfaatleri onları bir arada tutan en temel unsurdu. Bu itibarla İngilizler siyasî haklardan hiç birini ticari menfaatlerine tercihen nazarı itibara almazdı. Mısır'ı işgal ederek Uzak Doğu ile ulaşımını temin ve teyit eden İngiltere ayrıca Akdeniz'deki nüfuzunu da ziyadesiyle arttırmıştı. Böylece bölgedeki ticaretini güçlendirerek, kendisine yeni bir çıkış kapısı elde etmiştir. Bu nedenle İngiltere Mısır'ı elinde bulundurmaya mecburdu. Mısır kendi elinde oldukça Afrika'daki fetih hareketlerini genişletebileceğini iyi bilen İngiltere Mısır'ı işgal ettikten sonra güneye doğru asker sevkiyatını arttırmıştır. Bu sevkiyatlar zorluk içinde olsa da asıl maksat Afrika'nın bu bölgelerini ele geçirerek Ümit Burnu'ndaki İngiliz sömürgelerine ulaşım Sudan'ı oraya ilhak etmektir. Büyük müstemlekeler elde etmek üzere derhal faaliyete başlayan İngiltere, bundan sonra işgal hareketlerine hız vermiş Kongo'nun büyük bir kısmını işgal ederek bu bağlantı yolu ile Afrika'yı kuzeyden güneye bölmüştür. Mısır'ın işgali İngiltere'nin hırslarını kamçılıyordu Bu konuyla ilgili olarak Lord Salisbury bir nutkunda:

“ Nil sevhilinde lüzumundan ziyade İngiliz altın ve havfi heder edilmiştir.” diyerek İngiltere’nin bu bölgedeki varlığını devam ettirmesinin esas dava olduğuna işaret etmiştir. Böylece bu politikasıyla İngiltere Paris Antlaşması’nı kendi eliyle ihlal etmişti. Mısır’ın İngiltere tarafından işgaline ne Osmanlı Devleti ne de büyük devletler muvafakat etmemişti. Avrupalı büyük devletlerin özellikle de Fransa’nın tepkileri üzerine 1884 yılında İngiltere, memleketin asayişine herhangi bir hanel gelmediği takdirde askerlerini Mısır’dan hemen ihrac edebileceğini Fransa’ya açıkça taahhüt etti. Gerçi bu tahhüdün asıl amacı hukuki anlamda Osmanlı Devleti’ne üstün gelmek olsa da Nil sahiliyle alakadar olan Avrupa devletleri İngiltere’nin bu taahhütlerini bir senet olarak kabul etmişlerdir. Rusya, Fransa ve Almanya ihtarlarına sürekli olarak devam etmişlerdir. Gerçi yüzeysel olarak edilen protestolara İngiltere’nin pek de ehemmiyet verdiği sözyelenemezdi⁹⁷.

İngiltere 1890’lardan itibaren Türkleri gözden çıkarmaya başlamıştı. İngiliz Bahriye istihbarat (Naval Intelligence) şefi Ekim 1896’da “İngilizler Mısır ve Kahire’yi elde tutsun yeter, İskenderiye’deki deniz üssü Hindistanı elde tutmamızı sağlar” diyordu. 1869’da Süveyş Kanalı’nın açılmış olması bu düşünceleri doğrulamaktadır. Lord Salisbury Boğazlar’ın bile Rusya’ya bırakılmasında sakınca görmüyordu. İngiltere’nin Kırım Savaşı’ndan beri yanlış ata oynadığı kanısındaydı⁹⁸. İngiltere, Mısır’ı elinde bulundurmak için İstanbul’u Rusya’ya terk etmeyi teklif etmişti ve bunun nedenini de Lord Salisbury irad ettiği bir nutkunda açıkça şöyle ifade etmişti:

“İstanbul’un bizce olan ehemmiyet-i sabıkası şimdi mevcut değildir. Bizi Şarkı Aksa’ya isâl edecek kapılar var ise onlar da Mısır ve Süveyş Kanalı’dır. Eğer Rusya Devleti, Mısır’daki işgal askerimizi tasdik edecek olur ise yakın bir günde İstanbul’u istila etmesine hiçbir mahzur tasavvur edemeyiz.” Bu da gösteriyordu ki herhangi bir tereddüt içeren durumda İngiltere Rusya’ya sığınacaktı. Gerçi eski siyasetten yana olan bazı İngiliz politikacılar buna inanmak istemezse de, bunun olabileceği kuvvetle muhtemeldi⁹⁹.

XIX. yüzyılın sonlarında Türkiye’nin bir numaralı düşmanı artık İngiltere’ydi. Artık Rusya ikinci sıraya düşmüştü. Hatta İngiltere, daha da ileri giderek 1896’da

⁹⁷ BOA, Y.PRK.HR, Dosya No: 17/ 63, s. 11-13

⁹⁸ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, s.46

⁹⁹ B.O.A, Y.PRK.HR, 17/63, s. 15

Rusya'ya Türkiye'yi paylaşım teklifinde bile bulunmuştu. Kıbrıs, Mısır gibi Osmanlı topraklarını işgal etmiş, Türkiye'yi bölmeye yönelik Ermeni ve Makedonya eşkıyasına destek vermişti. Türk-Yunan anlaşmazlıklarında hep Yunanistan'ın yanında yer almıştı. Bu nedenle de II. Abdülhamit devletin varlığını devam ettirmek için İngiltere'ye karşı Almanya'ya yakınlaşmaya başlamıştı. Bu durumu II. Abdülhamit siyasî hatıratında şöyle dile getirmiştir: *“Balkan haydudunu vurmak üzere her elimizi kaldırdığımızda, Rusya'yı yahut İngiltere'yi karşımızda bulduk. Zaten İngiltere ile Rusya, evimizi harap eden iki fareye benziyorlar. Eskiden Fransa, bu iki iğrenç kemiriciye karşı istediğimiz vakit çıkarabileceğimiz emin bir müdafimizdi. Fakat Fransa, her gün biraz daha fazla bizden ayrılıyor. Allah'a şükür, bunu telafi için Almanya ile dostluk kurmuş bulunuyoruz. Bu namuslu müttefikimiz, herkesi hizada tutmasını bilecektir”*¹⁰⁰.

İngiltere'nin 1878 Berlin Antlaşması sonrasındaki İngiltere'nin yeni politikası Osmanlı'ya şunu göstermişti: Artık hem İngiltere, hem de Rusya Osmanlı Devleti'nin düşmanıdır. Her iki devlet de kendi menfaatleri için devleti yıkma çabasına girmişlerdir. Bu durumda yeni bir dayanak unsuru aramak gerekiyordu. 1888'den beri II. Wilhelm Almanya'sının yeni politikası, Osmanlı Devleti için Almanya'yı yeni bir denge unsuru olarak ortaya çıkardı¹⁰¹.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra dış siyasette Almanya'ya yakınlaşmaya başladı. Almanya'nın faaliyetleri, Batı Asya'dan Fransa ve Rusya'yı bertaraf etmek için o kadar zahmet çekmiş olan ve bu yüzyıl süresince nüfuzunu sessizce Arap Yarımadası'nın hemen her tarafına yaymış bulunan İngiltere'nin hiç hoşuna gitmemişti. Karşısında Türklere baş kaldırmış veya bağımsız, politik statüleri belirsiz bir şekilde yaşayan kabileler bulan İngiltere, tedrici bir surette Doğu kıyısında Bahreyn Adalarını ilhak etmişti. Kuveyt ve Katar yarımadasına ayak basmış, Maskat'ta üstün bir vaziyet elde etmişti. Güney sahilinde Aden'de ve daha bazı yerlerde yerleşmiş, 1903'de himayesini kesin olarak Hadramut'a kabul ettirmişti. Halbûki şimdi, bu sabırlı çalışmaların vereceği olumlu neticeler, Almanların Mezopotamya'da yerleşmek istemeleriyle, tehlikeye girmek üzereydi. Fakat Almanya, İngiltere'nin endişelerine hiç

¹⁰⁰ II. Abdülhamid, *Siyasî Hatıratım*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 145

¹⁰¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, c. I, s. 46

ehemmiyet vermediği gibi, Osmanlı Devleti içindeki nüfuzunu günden güne kuvvetlendiriyordu¹⁰².

1.6. Balkan Uluslarının İsyanlarında İngiltere'nin Takip Ettiği Politikatutumu

1.6.1. İngiltere'nin Bağımsız Romanya'nın Kuruluşuna Desteği ve Fransa'nın Bu Konudaki Girişimleri

XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde *Memleketeyn* (Eflak-Buğdan) de Osmanlı Devleti için bir sorun oldu. Romen milliyetçileri bu iki toprağın birleşmesi ve bağımsızlık için harekete geçtiler. 1848 Avrupa ihtilâllerinin Osmanlı Devletidahilinde görülen en mühim akislerinden biri şüphesiz ki Eflâk'da meydana gelen harekettir. Ki bu ihtilâl neticesinde ortaya çıkan durum, Bulgarların 1850'de Vidin'de çıkardıkları isyan üzerinde de kuvvetli bir etki yarattı.

Romenler arasındaki ilk isyan hareketi, Avusturya İmparatorluğuna dahil olan Transilvanya Romenlerinin Macarlara karşı ayaklanmalarıyla başladı. Kısa sürede bu ayaklanma Memleketeyn'e de sirayet etti. Buğdan'daki ayaklanma girişimi Prens Mihal Sturca'nın aldığı tedbirler sayesinde neticesiz kaldıysa da, 25 Haziran 1848 günü Bükreş'teki liberal vatanseverlerin oluşturduğu ihtilâlciler, yönetimi ele geçirmeyi başardılar. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Amedî-i Divan-ı Hümayun Fuad Efendi'yi Bükreş'e gönderdi. Özellikle Ruslara karşı cephe alan ihtilâlciler, Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmak istiyorlarsa da, Rusların entrikaları sonucunda, Bükreş'e gelen Osmanlı askerleriyle Romenler arasında bir çarpışma oldu. Neticede Osmanlı kuvvetleri suçluları yakalayıp tevkif edip, hapse attılar. Bu durumu bahane eden Rusya, Bükreş'e bir işgal ordusu gönderdi. Babı âli, Rus ordularının gereksiz olduğunu söylediysede, Rusya eğer işgal ordusunu geri çekerlerse isyanın yine başlayacağını öne sürdü. Yeni teşkilat tamamlanıncaya kadar burada kalacaklarını bildirdiler. Rusya'nın işgal girişimi, İngiltere ve Fransa'yı tepkisiz bırakmadı. Her iki devlet de, Rus askerinin Memleketeyn'den bir an evvel çekilmesi ve Rusların müdahalelerini ilerletmelerine meydan verilmemesi için Bâb-ı Âli üzerinde baskı yapmaya başladılar. Özellikle Fransa, Balkanlar'da Rus nüfuzun önlenmesi için bundan sonra da Osmanlı Devleti'ni sürekli olarak teyakkuza davet etmeye başlamıştır. Nitekim 1848 ihtilâllerinin ardından

¹⁰² R. Sagay, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri*, s. 86

Rusya ile Batı Avrupa devletleri arasında artan bu rekabet sonunda Kırım Harbi gibi silahlı bir ihtilafa dönüşmüştür¹⁰³.

II. Abdülhamit, Romanya'nın Rusya ile Avusturya arasında, iki ateş arasında kalmış durumda olduğunu, Osmanlı menfaatleri düşünüldüğünde, Romanya'nın Avusturya ile mukadderat birliği yapmasını uygun buluyordu. Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün sağlanmasını kendi çıkarları açısından gerekli gören İngiltere, Eflak ve Buğdan'ın birliğine ve bağımsızlığına taraftar görünmüyordu. Kaldı ki, Fransa, milliyet prensiplerinin avukatı kesilmek suretiyle ve Romen birliğinin sağlanarak bağımsızlıklarını kazanmasıyla, Avrupa'da Fransız nüfuzunun da artmasına ve gelişmesine sebep olacaktı. Bundan başka, Romen milli birliğinin kurulması başka milletlerin birlik ve bağımsızlıklarına da örnek olacak ve Avrupa'nın dengesini kökünden sarsılacaktı¹⁰⁴.

İngiltere'nin Berlin Antlaşması'ndan sonra Balkan politikası, Türkiye'nin Avrupa'dan Asya'ya çekilmesini sağlamak olmuş bu politika Lord Gladstone tarafından açıkça dile getirilmeye başlanmıştı. Daha, 1830 yılında bağımsız Yunanistan'ın kuruluşundan beri İngiltere, Rusya'nın güneye yayılmacılığının önüne engel olmak için, bağımsız devletçiler kurma projesini ciddi olarak ele almış, henüz Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası takip ettiği için bu işe fazla girmemiş, kendisinin dışında cereyan eden gelişmelere de seyirci kalmıştır. Bunlardan biri, 1848'den itibaren Eflak ve Buğdan Prenslükleri'nin "Romanya" adıyla birleşme cereyanı ortaya çıkınca, Londra da dahil olmak üzere bütün Avrupa başkentlerinde "Romanya ile Türkiye arasında tampon bir devlet olarak teşekkül etme kabiliyetine sahip" düşüncesi uyanmıştı.

Voyvodalıklar Paris antlaşmasıyla büyük devletlerin, ortak kefaleti altına girmişti. III. Napoleon milliyetçilik taraftarı olduğu için, Paris kongresinde birleşmeyi savunmuştu. Osmanlı'yı zayıflatacağı için Rusya da onunla aynı fikirdeydi. Memleketyn'de yapılan seçimlerde (1857) birlikçiler kaybettiler. Seçimlerin hileli olduğunu iddia eden Fransa, Rusya, Prusya ve Piomente seçimlerin iptalini istediye de

¹⁰³ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Le Tanzimat et la Question Bulgare)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1943, s. 12-16

¹⁰⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 52

Osmanlı bu teklifi reddetti. III. Napoleon, seçimlerin istediği gibi sonuçlanmamasını kendisi için bir yenilgi saymıştı ve bu yenilginin altında kalmak niyetinde değildi¹⁰⁵.

5 Ağustosta Fransa İstanbul'daki elçisini Bâb-ı Âli nezdinde bir teşebbüste bulunmaya memur etti. Thouvenel seçimlerin hükümsüz olduğunun ilan edilmesini isteyecek, isteği kabul edilmediği takdirde pasaportlarını isteyecekti. Rusya Prusya ve Piyemonte de Fransa'yı bu teşebbüste destekleyecekler ve onun gibi siyasî münasebetlerin kesilmesine kadar gideceklerdi. Fransız elçisi, İstanbul'da Kırım savaşının arefesinde Prens Mençifkof'un oynamış olduğu rolü tekrarlamaya başladı. Bâb-ı Âli'ye tehdit üzerine tehdit yağdırdı. Bu sırada, III Napoleon İngiltere'nin yardımını sağlamak için Wight adasında Osborne'de İngiltere Kraliçesi ile bir görüşme yapıyordu. İmparator bu görüşmede, Türklerin barbar olduklarından, Avrupa'dan kovulmaları gerektiğinden bahsediyordu. Daha sonra İngiltere'ye Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini bile teklif etti. İngiltere Mısır'ı alacak, Fransa da Fas'a Sardunya ve Tunus'a yerleşecekti. İmparator, Prens Albert ile mülakatında da Avrupa'nın ırklara göre düzenlenmesinden bahsederek Danimarka'nın Germenlerle Skandinavlar arasında taksiminden, Akdeniz'in Latinlere, Şarkın da Ruslara bırakılmasından söz etti. III. Napoleon, tezatlarla dolu bu teklifleri ile İngilizlere 1853'te Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimini teklif etmiş olan Rus Çarı Alexandre'ı hatırlatmış oluyordu. Ne Kraliçe Victoria ne de kocası prens Albert, Osmanlı'nın toprak bütünlüğü prensibinden ayrılmak istemiyorlardı. Bununla beraber, ayaklarına kadar gelen ve hülyalar içinde bulunan imparatoru da büsbütün boş döndürmek istemediler. Buğdan seçimlerinin yenilenmesi konusunda kendisini, Bâb-ı Âli nezdinde desteklemeyi vaad ettiler. Bâb-ı Âli, önceleri seçimleri yenilememek için ayak diretti. Ancak bu yüzden uluslararası bir bunalım çıkınca seçimlerin yenilenmesini kabul etmek zorunda kaldı. Yeniden yapılan seçimleri birlikçiler kazandı. Büyük Devletler, *Memleketeyn'in ayrı prensler yönetiminde birleşik bir prenslik* olmasını kararlaştırdı (1858)¹⁰⁶.

Avrupa dışında büyük bir sömürge imparatorluğu geliştiren İngiltere, Avrupa'da ne genişlemek ne de Avrupa devletleri üzerinde devamlı bir nüfuz sağlamak amacı gütmüyordu. Fakat bununla beraber İngiltere'nin genel bir Avrupa politikası vardı. Bu

¹⁰⁵ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi*, c. III, Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem yayınları, İstanbul 1995. 140

¹⁰⁶ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 57-58; S. Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", s. 140

politikanın temel prensibi muvazenedir. Avrupa’da herhangi bir devletin bir diğerine hakim bir duruma gelmemesi her şeyden evvel, İngiltere’nin güvenliği için gereklidir. Tıpkı Fransa gibi İngiltere de Rusya’nın Avrupa içlerine sarkmasını istemiyordu. Fakat Rus ilerleyişinin durdurulmasına dair izlenecek yol hususunda Fransa’dan farklı düşünüyordu. İngiltere’ye göre ancak Osmanlı Devleti kuvvetli olursa Rus ilerleyişi durdurulabilirdi. Bu nedenle de Eflâk-Buğdan’ın birleştirilmesi ve bağımsızlığına taraftar görünmüyordu. Kaldı ki bu birlik sağlanırsa Fransa’nın Avrupa’daki nüfuzu artacaktı. Ayrıca Eflâk-Buğdan birliği sağlanırsa bu Balkanlar’daki diğer milletlerin birlik ve bağımsızlıklarını kazanmalarında örnek olacaktı. Fakat Paris Antlaşması’ndan sonra da III. Napoleon her ne pahasına olursa olsun Eflâk-Buğdan’ın birleştirilmesini istiyor, Osmanlı Devleti ve Eflâk-Buğdanlılar üzerindeki baskılarını eksik etmiyordu.

6 Ocak 1857’de Paris Kongresinin çözmemiş olduğu Eflâk-Buğdan ile ilgili meselelere bir çare bulmak için yeniden bir kongre yapılmasına karar verildi. Paris’te yeniden toplandıığında, Avusturya kuvvetlerinin Eflâk-Buğdan’ı boşaltması dile getirildi. Fransa hükûmetinin resmi organı olan Moniteur’de yayınladığı bir notada, Eflâk-Buğdan’ın birliğini kurmasını istediğini açıklıyordu (5 Şubat 1857). Rusya, Prusya ve Piyemonte, III. Napoleon’un Eflâk-Buğdan’ın bir idare altında birleşmesi konusundaki isteklerine ortak çıkıyordu. Osmanlı Devleti bu iki memleketin ayrı ayrı idare edilmesini istiyor, onun bu düşüncesi İngiltere ve Avusturya tarafından destekleniyordu. Buğdan’da tatbik edilecek seçim usulü ise bizzat Fransız elçisi tarafından kaleme alındı. 19 Eylül’de Buğdan’da, 26 Eylül’de Eflâk’ta yapılan seçimlerde bu iki memleketin “*Romanya*” adıyla birleştirilmesine karar verildi. Bu siyasî amaç güden manevralar karşısında Bâb-ı Âli Eflâk-Buğdan divanlarını kapattı. Bu durum karşısında Avrupalı devletler konuyu yeniden tartışmaya başladılar. III. Napoleon İngiltere kraliçesi ile yaptığı görüşmeden sonra Çar Alexandre ile de bir görüşme yaparak, Balkanlar’da Fransa ile Rusya’nın daha sıkı işbirliği yapmalarını sağladı. Prusya ile Piyemonte, Fransa yanında, Avusturya ile İngiltere de Osmanlı Devleti tarafında bulunuyordu.

Eflâk ve Buğdan meselelerini yeniden görüşmek üzere 22 Mayıs 1858’de Paris Konferansı yapıldı¹⁰⁷. Uzun tartışmalardan sonra konferans, Fransızların isteklerinden fedakârlık yapmaları sonucunda: Osmanlı hâkimiyetinde kalmak suretiyle “*Eflâk-*

¹⁰⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 51-62

Buğdan Birleşik Memleketleri” adını alması ve Osmanlı Devleti’ne her yıl vergi vermesi karara bağlandı. Burada alınan kararlarla hukuki açıdan Osmanlı Devleti’ne bağlı olmakla beraber, isim şekil ve idare yönünden birlik yolunda bir ilerleme kaydetti. Ancak Eflâk-Buğdanlılar bu ilerlemeyi de yeterli görmediler. İki voyvodalık da aynı kişiyi-Alexandre Couza (Kuza)’yı- seçince birleşme bir oldubittiye geldi (5 Şubat 1859). Ancak Couza başta kaldığı sürece durumun devamı kabul edildi. 23 Şubat 1866’da Couza darbeyle devrilince, Romenler Hohenzollern hanedanından Prens Şarl’ı başlarına geçirdiler. Osmanlı hükümeti Şarl’ın irsî hükümdarlığını tanımakla, özerk prenslik olarak Romen birliği süreklilik kazanmış oldu¹⁰⁸. Böylece Eflâk ve Buğdanlıların arzu ettikleri birlik, hiç olmazsa şekil yönünden gerçekleşmiş oldu. Fransa seçimlerden beş gün sonra Albay Couza’yı müşterek olarak kabul etti.

Osmanlı Devleti, bu durumun mevcut anlaşmaların hükümlerine aykırı olduğunu ileri sürmesi üzerine Avrupa büyük devletleri Nisan 1859’da Paris’te yeni bir toplantı yaptılar. Avusturya delegesi bu toplantıda Osmanlı Devleti’nin itirazlarını kabul ederken, İngiltere, Rusya, Fransa ve Prusya, Eflâk ve Buğdan’da sözde yeni bir karışıklığa mahal bırakmamak için, bahsedilen seçimi bir oldubitti olarak kabul ettiler. Neticede yalnız kalan Osmanlı Devleti durumu kabullenmek zorunda kaldı.

24 Eylül 1859’da padişah yayınladığı bir ferman ile Albay Couza’yı Eflâk-Buğdan Voyvodası olarak tanıdı. Ancak Avrupalı devletler şu hususa dikkat etmemişlerdi: Eflâk-Buğdan hem ayrı ayrı idare edilecek hem de bir voyvodanın başkanlığında milli bir birlik teşkil edeceklerdi. Böyle bir durum akla, mantığa ve gerçeklere aykırıydı. Bâb-ı Âli bu durumu kefil devletlere bildirdi. İki memlekette ayrı ayrı çalışan bakanlar heyetleri ile divanların birleştirilmesini ve iki memleketin müşterek meclisleri hakkında karar verilmek üzere kurulmuş bulunan merkez meclisinin kaldırılmasını istedi. Fransa ve İngiltere bu sefer birlikte hareket ederek, ileri sürülen isteğin kabul edilmesini tavsiye ettiler. Ancak bu tavsiyeden ileri gitmedi. Eflâk-Buğdan’ı büsbütün kaybetmek istemeyen Osmanlı Devleti şu şartla mevcut durumu kabule yanaştı: Couza’nın voyvodalığı süresince Eflâk-Budan’ın bakanlar heyetleri ile divanları birleştirilecek ve Fokşan’da toplantılarını yapan merkez meclisi dağıtılacak, Couza’nın istifası veya ölümü halinde eski idare 1858 Paris Antlaşması’nın hükümleri

¹⁰⁸ S. Akşin, “Siyasal Tarih (1789-1908)”, s. 140

çerçevesinde kurulacaktı. Birleşmiş memleketlerin ilk müşterek meclisi 5 Şubat 1862’de Bükreş’te toplandı. Artık Romanya Birliği fiilen gerçekleşmiş sayılabildi¹⁰⁹.

Netice olarak 1856 Paris Antlaşması ile İngiltere, Rusya’nın Balkan meselelerine tek taraflı müdahalesini akim bırakmak için, önceden kendilerine Rusya’nın desteği ile vermiş muhtar Romanya, Sırbistan ve Karadağ’ın bu statülerini adı geçen antlaşmaya taraftar devletlerin kefaletlerine aldirtmişti. Bunun anlamı, bunlar üzerindeki Rus nüfuzunu giderek kırıp İngiltere’nin nüfuzunu kurmaktı. Rusya’nın muhalefetine rağmen, İngiltere ve Fransa 1859’da “Romanya” adı altında birleşmeyi kabul etmişlerdi. Her iki devlet de “Bağımsız Romanya”yı Rusya’ya karşı “tampon devlet” olarak görüyorlar, bu düşünceyledir ki, ona Ayastefanos Antlaşması ile verilen bağımsızlığı Berlin Antlaşması’na da taşıyarak onaylıyorlar, bu destekle Romanya üzerindeki Rus nüfuzunu kırmaya çalışıyorlardı¹¹⁰.

1.6.2. İngiltere’nin Bağımsız Bulgaristan’a Desteği

Sultan II. Abdülhamit’in tahta cülûs ettiği zamanlar Osmanlı Devleti gerek içerde ve gerekse dışarıda büyük karışıklıklar içerisindeydi. Özellikle Balkanlar’da yaşanan olaylar giderek Avrupa devletlerin müdahale edecekleri birer konu haline gelmiş Rusya’nın kışkırtmaları ile Osmanlı aleyhine oluşan Avrupa kamuoyu devleti iyice köşeye sıkıştırmıştı. Bir yandan Bulgar ayaklanmaları, diğer yandan Sırbistan ve Karadağ ile pek çetin muharebeler devam ediyordu. Bulgaristan isyanı yüzünden, Avrupa büyük devletleri ve hele Rusya ile aradaki siyasî münasebetler pek gerginleşmişti.

Balkan devletleri içinde en çok Bulgaristan’dan çekinen II. Abdülhamit, “*Bulgarların masum kuzu postuna bürünmüş yırtıcı kurtlar*” olduğunu düşünüyor, Balkanlar ve özellikle Makedonya’daki huzursuzluğun başlıca sebebi olarak Bulgarları görüyordu. Bulgarlar Avrupa’da kopardıkları gürültülerle Rusya ile İngiltere’yi de kazanmaya muvaffak olmuşlardı. Rusya ise Panslavluluk ile Bulgarları, Boğazlara kadar

¹⁰⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 51-63

¹¹⁰ Süleyman Kocabaş, *İngiliz Tuzağı Osmanlı’nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere’nin Rolü 1783-1923*, s. 206-207

yaymak istemişti. İngiltere'nin büyük Bulgaristan'a önce aleyhtar iken sonradan taraftar olmasını Rusya'nın nüfuzunu durdurmak maksadı ile izah etmekteydi¹¹¹.

XIX. yüzyıl Osmanlı topraklarının her köşesinde Avrupa devletlerinin cirit attığı bir dönemdi. Osmanlı Devleti'nin varlığını hedef alan provakasyon ve yıkıcı faaliyetlerin başında yabancı kolejler çok önemli rol oynamıştır. Elçilikler kanalıyla ve misyonerlik faaliyetleriyle Osmanlı Devleti içerden çöküşe zorlanıyordu. Ve bu amaç için kolejler bir üs görevi görmüştür. Ünlü kâşif ve misyoner David Livingstone “*Coğrafi harekâtın bittiği yerde misyoner faaliyeti başlar*” diyordu.

1820'den itibaren Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıklar hakkında geniş bir istihbarat toplayarak özellikle Ermeni, Rum ve Kürtlerle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Misyoner casuslardan biri olan Eli Smith, 1833'de yayınlanan “*Researches in Armenia*” isimli eserinde Osmanlı sınırları içerisindeki faaliyetleriyle ilgili şunları söylüyordu: “*Hristiyanlar arasında çalışmak suretiyle, düşman topraklarının ta kalbine kolayca girme imkânına kavuşmuş oluyoruz.*” Samuel Cokord Barlett, “*Misyoner faaliyetleri açısından Türkiye Asya'nın anahtarıdır.*” diyordu. Nitekim büyük çalışmalar sonucu Amerikalı misyonerler ilk Protestan kilisesini Temmuz 1846'da İngiltere'nin yardımıyla açtılar. Misyonerlerin faaliyetlerinde neşriyat çok önemli bir yere sahipti. Türkiye'nin her tarafına broşürler gönderiliyor, kitaplar basılıyordu. 1840-1863 yılları arasında Ermenice, Ermeni ve Grek harfli Türkçe, Kürtçe, Bulgarca ve Türkçe dillerinde 160 bin kutsal kitap yayınlamışlardır. Bunlar *British and Foreign Bible Society, American Bible Society, American Tract Society* tarafından finanse edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin güvenliğine yönelik provakasyon ve yıkıcı faaliyetlerde casus misyonerlerin teşvikiyle artmış, semereleri elde edilmeye başlanmıştı. Robert Kolej'in kurucusu Syrus Hamlin'in bayrağını açtığı Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması davasının sonuçlandırılmasında damadı ve Robert Kolej Müdürü George Washburn önemli bir rol oynamıştı¹¹².

1850'lerden itibaren Bulgar olaylarında İngiltere aktif bir şekilde rol almaya başlar ve **1850 Vidin İsyanı** ve bilhassa başıbozukların, asilerin tedibinde gösterdikleri

¹¹¹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 187

¹¹² Emrah Tekin, “Ecnebi Kolejlerin Tarihi Misyonu”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S.36, Asır Mtb. İstanbul, Mart 1997, s. 48-49

şiddet ve yolsuzluklar, İngiliz diplomasisini harekete geçirmekte geciktirmez. İngiltere'nin tepki vermesindeki gerçek sebep Hristiyanların katledilmesinden çok, Rusya'nın işe müdahale edebileceği endişesiydi. İşte özellikle bu yüzden İngiltere Hariciye Nazırı Palmerston, Bâb-ı Âli'ye bir ihtar yazısı gönderdi. Bu yazıda Palmerston “*Devlet-i Aliyye İngiltere Devleti'nin ianesini istihsal ve hüsn-i isti'dad ve mahabbetini celbetmek ister ise bu makûle cürm ü fezahat edenleri muhkem tedip etmek lazımdır*” diyordu. Bundan bir müddet sonra İngiliz Elçiliği'ne, Vidin'de reayaya karşı yeniden bazı haksız muameleler yapıldığına dair haberler gelince, Elçi Sir Stratford Canning, hükûmetinin ihtarını daha kati bir dille tekrarladı. Elçi sözlerinde: “*Artık merkumların (reayanın) giriftar oldukları mesâib-i adâdenin sâye-i merhamet-vâye-i hazret-i mülûkânede tahfif ve teskinine bakılarak şimdiye kadar mücerred havf u haşyet nazırı ile teneffür etmekte oldukları hükûmete fîmaba'd rabt-ı kalple itimad eylemelerini müstelzim bazı tedabirin cânib-i Devlet-i Aliyye'den itti haz buyurulması lâzımdır*” diyordu. Elçinin sözlerinde Saltanat-ı Seniyyenin yüksek menfaatlerinin itibarını arttırma arzusuyla ihtar edilen bu noktalar, aslında İngiltere'nin Balkanlar'dan Akdeniz'e ilerleyen Rus nüfuzu karşısında duyduğu kaygıyı gösteriyordu¹¹³.

Bundan sonraki süreçte İngilizlerin, Bulgar ayaklanmalarındaki ilgi ve destekleri giderek artmaya başladı. 1876 Bulgar ayaklanması sonrasında Panslavistlerce girilen ve İngiliz liberallerince de benimsenen Türkiye aleyhindeki kampanya, İngiltere'de etkisini gösterdi. İngiltere Dışişleri Bakanı Derby, 29 Ağustos 1876'da İstanbul Büyükelçisi Elliot'a “*Bulgaristan olaylarının Türkiye'ye karşı sempatiyi tamamen yitirdiğini... ve Rusya'nın Türkiye'ye savaş ilan etmesi halinde İngiltere hükûmetinin fiilen müdahale edemeyeceğini*” bildirdi.

Panslavizm ve Rusya, İngiltere'de büyük bir zafer kazanmıştı. Artık Türkiye yalnız kalmış demektir. Birkaç ay içinde İngiltere'de durum Türkiye aleyhine döndürülmüştü. İngiliz liberalleri, aptalca ırkçı Panslavizme alet olmuş, onun dümen suyunda sürüklenmişlerdi. İngiltere Hükûmeti, Bulgarlık davasının avukatı kesilmişti. Ayaklanmaya karıştıkları için yakalanıp mahkemeye verilen ve hatta yargılanıp hüküm giyen Bulgarların serbest bırakılmaları, buna karşılık ayaklanmada şiddet kullandıkları iddia edilen başıbozukların cezalandırılmaları için İngiltere, Türkiye'ye çok sert diplomatik baskılar yapmaya başladı. İngiliz arşiv fonları, bu aylarda Türkiye'ye ne

¹¹³ H. İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s. 69-72

derece sert baskılar yapıldığını gösteren belgelerle doludur. İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Elliot, 9 Ağustos 1876 tarihli bir telgrafında, “*Benim kullandığım dilden daha sert bir dil kullanılamaz*” diyordu. Baskılar sonucunda ayaklanmaya fiilen karışmış olan Bulgar isyancıları serbest bırakılırken, Bulgar isyancıları tarafından yakılıp yıktırılan Bulgar köyleri Türk hükûmetince yeniden yaptırılıyordu. Bundan başka Bulgarlara bol miktarda para yardımı yapılıyor, özellikle İngiltere, suçlu Bulgarları kurtarıırken suçsuz Türklerin cezalandırılmasını istiyordu.

İngiliz Muhalefet Partisi Lideri Gladstone, Bulgar meselesini hükûmeti yıpratmak için bir araç olarak kullanmaya başladı. Gladstone, Türkiye'ye ve Türklere karşı ateş püskürüyordu. Onun partisinin de teşvikiyle İngiltere'de Türkiye aleyhtarları kampanya bir kat daha hızlandı. Türk düşmanı Gladstone, parlamentoda ve meydan kürsülerindeki nutuklarından başka, 6 Eylül'de ***Bulgaristan Mezalimi ve Doğu meselesi*** adlı meşhur broşürünü yayınladı. Broşür çıkar çıkmaz kapışıldı ve üç dört gün içinde 40 bin nüsha satıldı. Mr. Gladstone, broşürünü Rusçaya da çevirtmek için hemen Mr. Alexandre adındaki bir adamını Petersburg'a gönderdi. Alexandre, 18 Eylül 1876 günü Petresburg Panslavist komitesi tarafından alkışlarla karşılanarak kendisine ziyafet verildi. Bu ziyafette yaptığı konuşmada “... *ölülerin kanı dinin harcıdır... Bugün Bulgaristan'da merhametsizce akıtılan kanın... muzaffer bir mahsul vereceğine kuvvetle inanıyorum... Bugün hep birlikte, Türkiye'nin bu feci durumuna son verilmesini kuvvetle istiyoruz. O Türkiye ki, insanlığın yüz karasıdır, yüzyılımızın lekesidir ve medeniyetin ilerleyişini kösteklemektedir...*”. İngiliz liberalleri ile Rus Panslavistleri, kucaklaşıyorlar ve Türkiye'ye karşı ortak cephe kurmuş oluyorlardı. İngiltere'de de, tıpkı Rusya'da olduğu gibi, Türkiye'nin ve Türklerin cezalandırılması isteniyordu. Daha da ötesi, “Türk meselesi”ne köklü hal çaresi bulmak için Avrupa kıtasından Türklerin atılması gerektiğini açıkça savunanlar da az değildi. Rumeli Türkleri bu gelişmeleri uzaktan uzağa ve kaygıyla izliyorlardı. Rusçuk'taki İngiliz konsolosu R. Reade, bu konuda şunları yazıyordu:

“*Tuna vilayetinde Müslümanlar, Rusların buraya ancak kendilerini Avrupa kıtasından atmak için gelecekleri kanaatindedirler ve bu durumda ne için yaşayacağız? diye sormaktadırlar. Aynı şekilde, kendilerinin Avrupa'dan atılmalarını isteyen İngiltere'deki nutuklardan ve yazılardan da çok iyi haberdar olduklarını duymaktayım...*”

İngiltere'nin Türklerden birçok kişinin tutuklanmasına neden olan baskıları artarak devam etti. 21 Eylül 1876'da, İngiltere Dışişleri Bakanı Derby, serbest bırakılan Bulgarlara maddî yardım yapılması, aynı zamanda başıbozukların cezalandırılması için sultan nezdinde yeniden teşebbüse geçilmesi talimatını verdi. 7 Ekim'de İngiliz Büyükelçisi Elliot'ın Sultanla görüşüp başıbozukların cezalandırılmasını tekrar istemesi sonucunda, bu senenin sonunda -İstanbul konferansı toplandığı sırada-, bunların cezalandırılması için Türkiye üzerine yapılan baskı daha da şiddetlendi.

Bulgar ayaklanması sonunda Türklere karşı pek sert baskılar yapılırken, bir başka baskı konusu da Sırbistan ile ilgili olmuştur. 1876 Temmuzundan beri devam eden Türk-Sırp savaşı, aynı yılın sonbaharında Türkiye lehine dönmüştü. Türkiye'nin Sırbistan'ı yenmesinden korkan İngiltere ve Rusya Sırbistan'ı kurtarmak amacıyla yeniden harekete geçerek müzakere yapılması hususunda şiddetli baskılarda bulundular. İngiltere Dışişleri Bakanı Derby, İstanbul büyükelçisi Elliot'a gönderdiği 6 Eylül 1876 tarihli talimatından, mütareke yapılması için Türkiye nezdinde sert teşebbüste bulunmasını istedi ve aksi takdirde Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasını önlemek için İngiltere'nin hiçbir şey yapamayacağını bildirdi¹¹⁴.

İngiltere, Devlet-i Aliye'nin idaresinin yolsuzluğundan, memurlarının ehliyetsiz ve zalimliklerinden, halka eşit muamele yapmadıklarından söz ederek ahaliye bazı imtiyazlar verilmesini, Hristiyanların daima zulüm gördüklerini, refah ve mutluluklarını sağlama maksadıyla ıslahat tekliflerinde bulunuyordu.

Gladstone bütün İngiliz gazeteleriyle, Bulgarların Türklerden çekmekte oldukları mezalim ve işkenceleri Karadağlıların yoksul olduklarını, ekip biçecek toprakları olmadığını, Giritlilerin de bir takım mezalim ve işkence altında bulduklarını, Devlet-i Aliye'nin bunlar hakkında ıslahat yapmak istemediğini ve yapamayacağını yayınlıyordu. Sırpların da refah ve mutluluklarının sağlanmasının gerekli bulunduğunu ileri sürdüyordu. İngiltere İstanbul'da büyük devletlerin katılacağı bir konferans düşünüyordu. Bu konferansta, Sırbistan, Karadağ ile Devlet-i Aliye, Girit ve Rumeli'nin durumları, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Bâb-ı Âli'nin sebep olduğu gerginlik ve soğukluk, gazetelerin yayınları, kamuoyundan Rusya

¹¹⁴ Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler*, c. II, Bir Geçiş Yılı-1879, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1970, s. CXXX-CXXXVII.

aleyhindeki kaynaşmalar sebebiyle elçilerin Konferansta ağır teklifler yapacakları anlaşılıyordu. Osmanlı Devleti bu konferansı engellemek istediye de başarılı olamadı.

Rusya'nın kati tutumu karşısında İngiltere, Şark meselelerinin müzakeresi ve bunlara bir netice verilmesi için, Ruslar tarafından istenen genel konferansın toplanmasına onay verdiler. Ancak Ruslar, konferansta Osmanlı Devleti tarafından bir murahhas bulundurulmamasını isteyince; İngiltere, bu fikri kabul etmeyerek Osmanlı murahhaslarının da konferansa katılabileceklerini söyledi. Rusya, topladığı orduya dayanarak, takındığı sert duruşa rağmen, İngiltere kabinesinin kati dileğini reddedemedi. Bâb-ı Âli böyle bir konferansın toplanmasının devletler hukukuna ve devletin istiklâl ve bütünlüğüne aykırı olduğunu söylediye de İngiltere'nin Osmanlı'yı ikna edecek şekilde izahatlar yapması, bu konferansın yapılmaması halinde Rusların bundan ne derecede istifade edecekleri yönündeki gözdağı veren nitelikteki izahatları Bâb-ı Âli'ye konferansın yapılmasını kabulden başka çare bırakmadı.

Neticede İstanbul konferansı toplandı. 24 Aralık'tan 20 Ocak'a kadar 9 toplantı şeklinde geçen konferansta alınan kararlar kabul edilemeyecek kadar ağırdı. Osmanlı Devleti önce İngiltere, ardından da Fransa tarafından yardım ve himaye göreceğini düşünerek yanılmıştı. Konferans kararları ile ilgili Fransızlar hiçbir mevcudiyet göstermediler. Konferansta İngiltere'yi Lord Salisbury temsil ediyordu ve baskılar onun aracılığıyla devam ediyordu. Berlinde Prens Bismarck ile görüştüktan sonra, İstanbul'a dönen İngiliz Murahassı Marki dö Salisbury de, beklenen yardımı yapmadı.

Salisbury'nin daha ilk toplantıda sarf ettiği sözler ve hele padişaha takdim ettiği muhtıra, devletin resmi mahfillerini hayret ve sıkıntı içinde bıraktı. Salisbury bu muhtırada vekillerin davranışlarından şikâyet ediyor; Rusya'nın büyük güce sahip olmasından ötürü, çıkacak savaşın sonucunun acıklı olacağı uzun uzadıya belirtiyordu. Ayrıca oldukça karanlık bir tablo çiziyor, Osmanlı'nın konferansa ret cevabı vermesi halinde başına gelecek felâketler etraflıca anlatılıyor, Osmanlı Devleti'nin dış politikadaki yalnızlığını açıkça ifade ediyordu. Salisbury bu muhtirasında kısaca şöyle diyordu:

“Devlet-i Aliyye bugünkü günde gayet tehlikeli bir vaziyettedir. Rusya'nın 250 bin kişilik bir ordusu, Eflak, Buğdan ve 150 bin kişilik bir ordusu da, Anadolu hudutlarında toplanmıştır. Eğer Rusya Tuna nehrini geçerse, Avusturya Devleti de

Bosna-Hersek'e asker sokacaktır. İtalya da Bulgaristan hadiseleri yüzünden Osmanlı memleketlerine girmek ve yerleşmek emelindedir. Binaenaleyh Avusturya böyle bir harekette bulunursa, İtalya'yı da tutmak kabil olmayacaktır.

Yunanlılar da ülkelerini büyütmek hırsına kapılacaklar, hatta İranlılar bile hudutlarını genişletmek sevdasına düşeceklerdir.

İşte Osmanlı Devleti bu arada böyle birçok düşmanla savaşa girişmek mecburiyetin kalacaktır.

Vakıta askeriniz çoktur. Lâkin muktedir kumandan ve lüzumu kadar mühimmatınız ve hele hazinenizde bunlara yetecek paranız yoktur. Bir savaş kapısı açılırsa, hariçten yardımcı bulamayacaksınız. Çünkü Fransa pek çok zarara uğradığından, uzak yerlerde savaşa girişmeye kudreti kifayet etmez. İngiltere Devletince de muavenet imkânı yoktur, çünkü Bulgaristan'da cereyan etmiş olan vahşiyane muamelelerden, İngilizler pek ziyade müteessir olduklarından, bu hoşnutsuzluk sürdükçe; İngiliz ulusu, hiçbir hükûmet heyetine size yardıma izin vermez.

Eğer şimdiki kabine böyle bir meyilde bulunsa, hemen düşer ve yerine Gladstone partisi geçer. Gladstone partisinin devletini Avrupa kıtasından tamamıyla çıkartmak azminde bulunduğu da malûmdur.

Binaenaleyh, hükümetinizce nihayet derecede ihtiyatkârane hareket olunması mülkü ve yurdu kurtarmak için, temele dokunmayacak her fedekârlığa tahammül edilmesi lazımdır”¹¹⁵

Bu muhtırayı getiren kişi, Lord Salisbury'nin Mithat Paşa ile özel bir mülakat isteğinde bulunduğunu bildiriyordu. Bir gün sonra özel mülakat yapıldı. Bu mülakatta Lord Salisbury “Gençsiniz konferans kararlarını kabul sizin için hayırlıdır. Bâb-ı Âli itidalli davranmalıdır. İş bu kerteye gelmiştir. Önceki Kırım savaşında olduğu gibi Fransızlar ve İngilizler size fiilen yardım edemezler. Fransızların durumu malumdur. İngiltere yalnız başına yardım edemez.” dedi¹¹⁶.

¹¹⁵ Halil Sedes, *1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasî Olaylar*, Başlangıç II. Kısım, II. Bası, Çituri Biraderler Basımevi, İstanbul 1946, s. 102-106

¹¹⁶ M. Hocaoğlu, *II. Abdülhamid'in Muhtıraları*, s. 33-41

1877-1878 Osmanlı Rus harbi sonrasında imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne vergi bağı ile bağlı, kuzeyde Tuna, doğuda Karadeniz, güneyde Ege denizi ve batıda Arnavutluk'a kadar uzanan geniş topraklarda Rus nüfuzu altında büyük bir Muhtar Bulgar Prensiği kurulmuştu. Ancak daha uygulanmadan Avrupalı büyük devletlerin Rusya'nın güneye inmesinden duydukları endişeyle harekete geçilmiş, Ayastefanos Bulgaristan'ı küçültülerek, Tuna Vilayeti'nin Sofya, Vidin, Rusçuk, Tırnova ve Varna sancakları üzerinde Muhtar bir Bulgar Prensiği kurulmuştu¹¹⁷.

1878 Berlin Antlaşması'na göre, Osmanlı hâkimiyetine bağlı olarak kurulan Bulgaristan Prensiği'ndeki Türk unsurun hukuku antlaşmanın 4. maddesi ile garanti altına alınmıştı. Buna göre Bulgaristan Emaret İdaresi, Bulgaristan'daki meskûn Türk, Rûm, Rumen vesaire toplulukların menfaat ve haklarını garanti altına almış oluyordu. 5. maddede ise ülkede din ve mezhep ayrılığı yapılamayacağı, farklı din ve mezhepten olanların da Bulgarlar gibi medeni ve siyasî haklardan yararlanacağı, istediği sanatı ve mesleği seçebileceği, devlet memurluğuna girebileceği belirtiliyordu. Bulgaristan Emareti'nin Osmanlı Devleti'nce tanınması, azınlığın hak, hukuk ve menfaatlerinin korunması şartına bağlıydı. Bulgaristan, devlet olarak ortaya çıkarken bu hususlara riayet edeceğini garanti ediyordu¹¹⁸.

Bu arada İngiltere'de Nisan 1880 yılında yapılan genel seçimlerde iktidarda bulunan Disraeli'nin Muhafazakâr Partisi yenildi ve Gladstone'un Liberal Partisi kazandı. 18 Nisan'da Disraeli istifa ederek Gladstone hükümeti kuruldu (28 Nisan 1880). Seçim kampanyası sırasında tartışılan en mühim husus dış siyasetti. Dış siyasette de belki en çok üzerinde durulan husus Osmanlı siyaseti idi. Gladstone'un zaferi, Osmanlı dostluğu yerine Rus dostluğunun tercihi olarak değerlendirildi. Osmanlı Devleti'nin uluslar arası siyasette İngiliz desteği elde edebilme ümidi artık tamamıyla kalmıyordu¹¹⁹.

Berlin Antlaşması ile teminat altına alınmış gibi görünen azınlık hakları sadece antlaşma metninde kaldı. Müslümanlara karşı başlatılan baskılar şiddetini artırarak

¹¹⁷ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri, (Osmanlı Devleti Antlaşmaları)*, c. I, Ankara, 1953, s. 387-424.

¹¹⁸ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1994, s.110

¹¹⁹ S. Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", s. 164-165

devam etti. Ne gariptir ki Gladstone, bütün İngiliz gazeteleriyle, Bulgarların Türklerden çekmekte oldukları mezalim ve işkenceleri dünya kamuoyuna duyururken, Türklerin uğradıkları mezalimleri kulak tıkadı. Aslında Türklerin uğradıkları haksızlıklar ve zulümler herkes gibi Gladstone tarafından da gayet iyi biliniyordu.

Nitekim Hariciye Nezareti Makamına 21 Mayıs 1880 tarihiyle Osmanlı Devleti'nin Londra Sefaretine gelen telgraf şu şekilde tercüme edilmişti: Bulgaristan'da bulunan Müslümanların Bulgarlar tarafından görmekte oldukları mezalim ve tecavüzleri haberdar etmek üzere Mösyö Pruman Mark tarafından Mösyö Gladstone bir mektup yazılmıştır. Mösyö Gladstone tarafından 17 Mayıs 1880 tarihiyle verilen cevabi mektupta: "*Vaz' eylediğiniz esas aynı hakdır. Dermiyan ettiğiniz ahval hükümetin nazar-ı dikkati ehemmiyetini celb etmiş olduğunu me'mûl ederim. Fakat bunun aksi takdirinde ahvaliyi mebhuseyi yeni hariciye nazırına tayin olunacağı anda beyan eyleyeceğim mukaderdir.*"...¹²⁰.

1878 Vidin'deki Türklerde haftada üç kez Tuna'dan vapurlarla İstanbul'a taşınmaktaydı. Bulgaristan'dan göç hareketi geneldi ve Bulgaristan Emareti limanlarından İngiliz, Fransız, Rus ve Türk vapurları ile muhacirler İstanbul'a getirilmekteydi.

Şarki Rumeli'nin 1885 yılında Bulgaristan'a ilhak edilmesiyle Müslümanlara yönelik zulüm ve baskı daha da artmıştır. Müslüman ahali kendilerine göç izni verilmesi için Bâb-ı Âli'ye müracaat etmişlerdir. Eğer izin verilmezse 740.000'den fazla Müslüman'ın "*mahv ve yok*" olacağını öne sürmekteydiler. Osmanlı Devleti'nin, Müslüman halkın daha fazla zarara uğramasını önlemek için göçü kolaylaştırmaktan başka çaresi yoktu. Bundan hareketle göç edenlere kolaylıklar sağlamak amacıyla, mevcut Muhacirin Komisyonu'ndan ayrı olarak padişahın riyasetinde bir komisyon daha kuruldu. Göç edecek ahalden takriben 160.000 kadarı serhad vilayet olan Edirne ve Selânik'i maddî ve manevî açıdan kuvvetlendirmek amacıyla bu bölgelerdeki boş arazilere yerleştirilmiştir. Geri kalan muhacirler ise Aydın, Karesi ve Hüdavendigâr vilayetlerine iskân edilecekti¹²¹.

¹²⁰ BOA, *Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Hariciye Nezareti Maruzatı*, Dosya No: 5, Gömlek Sıra No: 15, Belge 1, Varak, 1, 1297. Ca. 11 (21 Mayıs 1880)

¹²¹ N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, s.150

Yüce Sobranya tarafından 25 Haziran 1887’de Fransız asıllı Sax Couburg Gotha hanedanından Ferdinand¹²², Bulgaristan Prensi olarak seçildi. ¹²³ Viyana’da doğmuş bu zat Alman ırkındandı. Avusturya ve İngiltere tarafından adaylığı desteklenmişti. Seçimin muteber olması için Berlin Antlaşması’na katılan devletlerin muvafakati ve Padişahın tasvibi gerekliydi. Oysa Ferdinand bu kaideye uymadan Bulgaristan’a gelmişti.

Prens Ferdinand Couburg’un Bulgaristan’a gelmesi üzerine İngiltere Sefareti Baş Tercümanı Sir Sandison’un şifahi ifadesine göre, İngiltere Osmanlı Devleti’nin Berlin Muahedesi gereğince tayin olunan ve düveli muazzama tarafından kabul ve tasdik edilen hükümlere uygun hareket etmesini ümit ettiğini söylüyordu.

İngiltere’nin Bulgaristan olayları ile ilgilenmediği, Bulgaristan’ın umuru vazifesi haricinde olduğuna ve bu duruma asla ehemmiyet vermediğine dair bazı şaiyalar ortada dolaşıyordu. Bunun doğru olmadığına dair tutulan kayıta şöyle deniliyordu:

*“İngiltere devleti Bulgaristan umur-ı vazifesi haricinde olub, buna ehemmiyet vermediğine dair bazı şaiyalar deveran etmekde ise de, bunun katta esas olmadığını ve İngiltere devletinin hakkı hazreti Padişahide ve Devlet-i Aliyye hakkında olan hayırhahlığını asla tağyir etmeyub bâki bulunduğunu esnayı mükâmelede Sir Sandison’un başkaca ifade ettiği maruzdur”*¹²⁴.

Sadârete yazılan tezkirenin suretidir (Yıldız’ul Hümayûn Başkitâbet Dairesi):

“Bu sabah Sir Sandison Mabeyn-i Hümayân’a gelüb ‘Prens Ferdinand Couburg’un Bulgaristan’a gelmesi üzerine İngiltere sefiri emir eder ki zat-ı hâzret-i şehriyari Berlin mu’âhedesince tebîd olmayan ve düvel-i muazzamanın kabul ve tasdiki tahtında bulunmayacak infâz-ı hükm-i hükümdarîye müteâllik bir teşebbüsün veyahud uygunsuz bir tedârik icrasını tecviz etmeyeceklerdir. Zira aksi takdirde Bulgaristan emâretince sefaret ve me’ali-i mûcib olacağı misillü ve Devlet-i Alîyye’nin dahi

¹²² Prens Ferdinand’da meşhur bir aileye mensuptur. Saxe Couburg ailesi Ortaçağ’daki Witting graflarının bir kolu idi. Güya Bulgar tarihince bu grafların Slav silsilesindendirler. Babası Prens Agust Saxe Couburg, annesi ise Prenses Cleamentien’dir. Clementien, Fransa İmparatoru Ludwig Philip’in kızıdır.

¹²³ Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaleti’nden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996s, 154–155

¹²⁴ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Baş Kitabeti*, (Y. PRK. BŞK), Dosyan No: 11, Gömlek Sıra No: 89, 30. Za. 1304, (20 Ağustos 1887)

memalik-i azimenin mebde ve mukkadimesi olabilir' demiş olması üzerine ûtbe-i ûlyayı hâzret-i padişahîye ârz-ı keyfiyet olundukda Devlet-i Aliyye'nin bu meselenin bidâyetinden berü gayget ihtiyâtkârane bir meslek ittihâz eylediği ve Berlin Muahedesi'ni ihlâl eden Prens Ferdinand ile Bulgarlar olduğundan bunun mes'ûliyeti onlara racî' olmak lazım geleceğine cevaben beyân ve ifade buyrulmasıyla mumâileyh Sandison, Devlet-i Alîyye'nin bu mes'ele hakkında ittihâz buyurduğu meslek ihtiyâtkârî mûcib-i teşekkür olub; ancak Frens Ferdinand Bulgarlar tarafından intihâb olunması akibinde canib-i Bâb-ı Âliyeden düveli muâzzamaya keşîde olunan telgrafnâme Prens mumâileyhin intihâbının Devlet-i Âliyyece kabûlünü ima edeceğini ve ilerüde bunun düvel-i mu'âzzama tarafından sened-i ittihâz olunabilmesi muhtemel idüğü hususi olarak ifade eylemiştir.

Dünki gün yine bu mes'ele için Avusturya Sefâreti Baş Tercümanı Baron Kal dahi Mabeyn-i Hümayûna gelerek sefirnâme icrâ eylediği tebligat cümlesinden olmak üzere *'Prens Ferdinand'ın düvel-i sa'ire-i mahzîye muvafâkatıyla Bâb-ı Âlice tasdik olunmadıkca Bulgaristan Prensi sıfatıyla tanınması Berlin Mu'âhdedenâmesi ahkâmına mugayir ise de düvel-i mu'azzamanın muvafâktına hasıl olmaksızın bir na'ibin nasbı ve dahi âhidnâme-i mezkûre muhalif olur idi'* dediği gibi Rusya Maslahatgüzârı Mösyö Arnun'un dünki gün hariciye nazırı paşa hazretlerinin nezdine âzmetiyle icrâ eylemiş olduğu tebligatı havî olub 29 Zilkaade 1304 tarihli tezkire-i hususîye-i sadâret penahîlriyle arz ve takdim kılınmış olan zekerede dahi Prens Ferdinand'ın be'îdi ve Rusya tarafından beyân olunan şera'ite tevfiken bir na'ibi-i muvakkat ta'yini için hümayûn bilcümle mesa'îsini sarf etmiş lazıl olduğuhu ve eğer Bâb-ı Âli düvel-i mu'azzamaya bu serite resmen teklif edecek olur ise düvel-i müşarûnileyhin bu babda itirâz etmeyecekleri Rusya devletince zan edilmekte bulunduğunu ve Rusya devleti ile diğere esas üzerine i'tilaf mümkün olmadığını ve Devlet-i Âliyye hali hazıra müsa'âdeda devam edecek olur ise hükümet-i metbu'âsının Devlet-i Âliyye Berlin Mu'âhdedenâmesini fesh ve ifâya hazır ve amâde-i âd iylemek mecbur olarak bu halde netayîc-i usûle göre merkezin başka çaresi kalmayacağını maslahat güzâr mumâileyhin Bâb-ı Âli'ye tebliğ me'mur olduğu görüşülmüştür. Muhtac-ı tekrar olmadğı üzere Devlet-i Âliyye'nin bu mes'ele hakkında ittihâz eylediği hatt-ı hareket-i meslek ihtiyâtkârî olub; ancak İngiltere ve Avusturya tercümanlarıyla Rusya Maslahat güzârının tebligat-ı vakâlarına hususiyle Sandison'un sûret-i hususiyede cevaben vuku

bulan beyanâtına göre: Devletler Pernes Ferdinand'ın Bulgarlar tarafından ba'de-l intihâb bulgaristan'a gelmesine Devlet-i Âliyye'nin inzimâm-ı muvafâkiyle hasıl olmuş bir hal nazarıyla bakmakta ve buna cânib-i Bâb-ı Âli'den düvel-i mu'azzamaya keşîde olunmuş bir telgrafnâme-yi ilerüde sened-i ittihâz etmek tasavvûrunda bulunmakta oldukları anlaşılabilir, bunun neticesi ise Berlin Muâhedenâmesi ahkâmının ihlâl-i mesuliyetinin Devlet-i Âliyye'ye tahmili gibi şimdiye kadar vukû'undan hâzır olunan ve ittihâz olunan meslek-i ihtiyâtkâriye küllîyen mübayin olan bir sûrette müncer olacağından bu babda olan mütala'â-ı mahsûse-i sedâret-i penahîlerinin seri'ân arz-ı ûtbe-i aliyen ve prens Ferdinand'ın Bulgarlarca intihâbının ve Devlet-i Âliyye'ce kabulünü imâ edecek yolunda düvel-i mu'azzamaya cânib-i Bâb-ı Âli'ye'den telgrafnâme keşîde olunub olmadığına dahi enbâ buyurulması muktezâyı emr u ferman hâzret-i hilâfet-i penahîyeden olmağla ol babda Zilkaâde 304/ 8 Ağustos 1303. Aslına mutabıktır.”¹²⁵

1.6.2.1. Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la Birleşmesi

“Doğu Rumeli” tâbiri ilk defa Ayastefanos Antlaşması'nın Rusya ile İngiltere arasında sebep olduğu ihtilaf neticesinde ve İngiliz başvekili tarafından ortaya atılmıştı. İngiltere'nin, büyük Bulgaristan'ın kurulmasına karşı gösterdiği şiddetli muhalefet karşısında Rusya, büyük Bulgaristan topraklarından bir kısmının “Doğu Rumeli” adıyla muhtar bir vilayet haline getirilmesine muvafakat etmiş, bu vilayetin sınırlarını tespit etmiş ve muhtariyet statüsünün hazırlanmasını Berlin muahedesini imzalayan devletlerin temsilcilerinden kurulan bir komisyona havale etmişti. Bu komisyon tarafından meydana getirilen ve 228 sayfa tutan nizamnamede, Doğu Rumeli vilayeti, padişahın siyasî ve askeri hâkimiyetinde bırakılmıştır. Padişah vilayetin kara ve deniz sınırlarının emniyetini sağlamak için, sınır üzerinde tahkimat yapabilecek ve orda kuvvet bulundurabilecektir. Genel Vali, vilayetin iç ve dış güvenliğinin tehdit edilmesi halinde kuvvet isteyebilecektir. Padişah, bu hususta teşebbüse geçerken, Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin İstanbul'daki elçilerini durumdan haberdar edecektir.

Beş yıl için tayin edilen Hristiyan bir genel vali, padişahı, Doğu Rumeli'de temsil edecektir. Vilayetin asayişî milis kuvvetler tarafından sağlanacaktır. Bu suretle

¹²⁵ BOA, Y. PRK. BŞK, D.N:11/89

Doğu Rumeli'ye muhtar bir idare şekli verilmiştir. Padişahın vilayet üzerindeki hâkimiyeti sınırlanmıştı; çünkü gerek valinin tayininde gerekse vilayete gerektiğinde asker sokmakta, büyük devletlerle danışmaya ve birinci halde muvafakatlerini almaya ikinci halde ise onları ikna etmeye mecburdu¹²⁶.

İngiltere, Ayastefanos Antlaşması'ndaki Bulgaristan'ın bağımsızlığını Berlin Antlaşması'na taşıyarak burası üzerinde Rusya yerine kendi nüfuzunu kurmaya çalışmıştı. Ancak Doğu Rumeli meselesi'nde İngiltere'nin Osmanlı Devleti aleyhine izlediği politika ülke içindeki bazı gazeteler tarafından eleştiriliyordu¹²⁷.

Gerçekten de İngiltere'nin istediği bu nüfuz kurulmuş, Ruslar, Ermeni Meselesi konusunda da aynı akıbete uğrayacaklarından “*Ermenistan Bulgaristan'ı istemiyoruz*” sözlerini sarf etmişlerdi.

Berlin Antlaşması ile Büyük Bulgaristan'dan alınan Doğu Rumeli'ye de muhtariyet idaresi verilmişti. Bu bölge halkının yarıdan fazlası Müslüman'dı. Büyümek yolunda Bulgaristan'ın ilk hedefi, Doğu Rumeli'yi topraklarına ilhak oldu. Bulgarlar, buna yol açmak için 16 Eylül 1885'de buranın başkenti Filibe'de isyan çıkardılar. II. Abdülhamit'in asker gönderme yetkisi olduğu halde göndermemesi, karışıklıkları daha da arttırdı. Başta İngiltere olmak üzere Rusya hariç, büyük devletler müdahale ederek Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesini istediler. Rusya'nın “statukonun korunması” isteği, Bulgaristan'daki nüfuz mücadelesini kaybetmesinden kaynaklanmıyordu. İngiltere, Avrupa Türkiye'sinde Rusya'nın saldırısı karşısında kuvvetli bir Bulgaristan engeli dikmeye çalıştığı için bu birleşmeyi destekledi. Kâmil Paşa da hatıralarında, İngiltere'nin Doğu Rumeli'nin ilhakını bu doğrultuda desteklediğinden bahseder.

Sultan II. Abdülhamit, askeri müdahalenin zorluklarını düşünerek, muhtar olan Doğu Rumeli'yi, zaten muhtar olan Bulgaristan'a bağlanmasını onayladı. Sultan, İngiltere'nin Bulgarlar'a verdiği desteği, “*Slavcılığı Rusya'nın elinden almak*” şeklinde yorumlarken, Mısır'ı işgalini de “*İslamcılığı Türklerin elinden almak*” şeklinde değerlendirir.

¹²⁶ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 103

¹²⁷ Morning Post Gazetesi'nde Şarkî Rumeli'deki İngiliz politikasının tamamı için bkz.; BOA, *Y.PRK. BŞK*, 3/63, 07/Za/1297 (11 Ekim 1880)

Doğu Rumeli Bulgaristan ile birleştikten sonra, İngiltere'nin emeli, Osmanlı Devleti'ne gevşek bağlarla bağlı Bulgaristan Prenslığı'ni bağımsız devlet haline getirmek oldu. İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi **Sir William White** (1887-1891 yılları arasında), Bulgaristan'a bağımsızlık verilmesi taraftarıydı. Bunu isterken şunu düşünüyordu: Kuvvetli bir Bulgaristan kurulacak olursa, bu devlet, Rusya'nın güneye sarkmasına engel teşkil edecek. Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhak edilmesine White'nin de parmağı vardır. Ama bu meseleyi o kadar ustaca halletti ki, padişahı bile gücendirmede. White, Osmanlı sınırlarının arkasında ve Rus sınırlarının önünde kuvvetli bir kale inşa edilmesinin Osmanlı Devleti için kötü bir sonuç olmadığını padişaha söylemişti. Padişahın cevabı ise '*Kaleler bazen içten çöker*' olmuştu. Nitekim zaman padişahı haklı çıkaracaktı.

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçileri, Bağımsız Bulgaristan kurulmasının sürekli takipçisi oldular. II. Abdülhamit'in hatıralarında yer aldığı üzere, İngiliz büyükelçisi 1904'te Sofya'ya kadar gitmişti. Bu görüşmelerde İngiltere, büyük bir Bulgaristan devletinin kurulmasına ve Ege Denizi'ne kadar inmesine itiraz etmeyeceğini bildirdi. Kuvvetli bir Bulgar devletini, Rusya'nın ilerlemesine mani olacak, sağlam bir duvar olarak düşündüğü açıkça görülüyordu. İngiltere, Bulgarlar'ı kendisine borçlu hissettirmek için uğraşıyordu. Eğer bağımsız bir Bulgaristan kurulacaksa bu Rusya'nın desteğiyle değil İngiltere'nin desteğiyle ve İngiliz uydusu olarak kurulmalıydı.

1908 Jön Türk İhtilâlinin getirdiği kargaşalık ortamını fırsat bilen Bulgaristan 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etti. Bu bağımsızlığın İngiltere tarafından hemen tanınması, Jön Türklerin tepkilerine sebep oldu. İhtilâlin ilk günlerinde İngiltere lehine olan hava gittikçe dağılmaya başladı¹²⁸.

1.6.3. Sırbistan Meselesi Sırasında İngiltere'nin Tutumu

1876 yılına gelindiğinde Bosna ve Hersek isyanı nedeniyle Avrupa politikasının ağırlık merkezi Balkanlar'a intikal etmişti. II. Abdülhamit tahta çıktığında devlet, Sırbistan ve Karadağ ile harp halindeydi. Bosna-Hersek isyanı ve Bulgaristan'da yaşanan olaylar Avrupa büyük devletlerinin Osmanlı Devleti nezdinde asiler lehinde teşebbüste bulunmalarına sebep olmuştu. Gerek isyan gerekse bu teşebbüsler Sırbistan ve Karadağ'a bağımsızlıklarını kazanmak veya hiç değilse muhtariyet imtiyazlarını

¹²⁸ S.Kocabaş, *İngiliz Tuzağı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü*, s. 207-209

genişletmek için ümit veriyordu. Sırp lar ve Karadağlılar, Hersek isyanının başlangıcından beri, isyancılara yardım etmeye başlamışlardı. Her iki yerden isyan bölgelerine gönüller gidiyor, Osmanlı ordusuna karşı, yapılmakta olan gerilla harbini kuvvetlendirerek, savaşın uzamasına neden oluyorlardı. Bunun dışında Belgrat'ta basın, açıkça Yugoslav birliği için neşriyat yaparak Sırp ların, Hırvatların, Slovenlerin ve Bulgarların bağımsızlıklarını kazanmaları gerektiğini savunuyorlardı¹²⁹.

1876 'da Sırbistan ve Karadağ'ın, Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşın bitimine kadar İngiltere bu konuyla ilgili olarak tarafsız kalmış görünüyordu. Ancak bundan sonra konuya müdahil olan İngiltere Rusya'yı önlemek adına Osmanlı'nın pek de yararına olmayan gelişmelerin yaşanmasında başı çekecek ve Osmanlı ile eyaletleri arasında arabuluculuk yapmaya başlayacaktı. Başlangıçtaki tarafsız tutumundan vazgeçen İngiltere; Almanya, Avusturya ve Rusya'nın Balkan statukosunu değiştirmelerine muhalif bulunmakla beraber tek başına bu statukoyu olduğu gibi savunmayı imkânsız gördüğünden Balkan olaylarında teşebbüsü ele alarak Osmanlı hükümetini bazı tavizlerde bulunmaya zorlamak suretiyle de olsa, bölgedeki sükûnu sağlamaya çalıştı.

Savaş, Sırbistan ve Karadağ'ın saldırıları ile başladı. Ne var ki Sırbistan yapılan savaşlarda başarılı olamadı. Karadağ da savaşlarda kesin bir sonuç alamadı. Prens Milan 24 Ağustos'ta büyük devletlerin Belgrat'taki temsilcilerine müracaat ederek, mütareke yapılması için arabuluculuk yapılmasını istedi. Bu sıralarda Bulgar olaylarından dolayı Rusya kamuoyu Osmanlı Devleti aleyhine idi. İngiltere'de de Bulgar olaylarından ötürü muhalefet partisi ve kamuoyu Osmanlı Devleti'nin aleyhine idi. Gladstone 6 Eylül'de yayınladığı broşürde Türklerin Avrupa'dan kovulması gerektiğini savunuyordu.

İngiltere hükümeti, bu durum karşısında, hem umumi efkârı yatıştırmak hem de Rusya'ya, diplomatik hareket teşebbüsünü kaptırmamak için büyük devletlerin de muvafakatını sağlayarak Osmanlı hükümetine, mütareke imzalamasını tavsiye etti. Bu nedenle İngiltere Hariciye Nazırı Lord Derby'nin Londra'daki Osmanlı Elçisi Musurus Paşa'ya ve İstanbul'daki İngiliz Elçisinin Bâb-ı Âli'ye yaptıkları beyanat şöyleydi:

“Osmanlı Devleti vakit kaybetmeksizin muharebeyi durdurmalıdır. Eğer durdurmaz olursa Rusya'nın Slavcılığı sebebiyle mütareke temini için kuvvete

¹²⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s.14-15

başvurması mümkündür". İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yaptığı mütareke teklifini diğer devletlerde desteklediler. Bu suretle büyük devletlerin, Osmanlı-Sırp ve Karadağ harbi karşısında harbin başlangıcından beri devam ettirdikleri tarafsız durum sona ermiş oldu¹³⁰.

İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve İtalya'nın arabuluculuğu üzerine Sırbistan ve Karadağ ile muharebenin iki ay müddetle durdurulmasına karar verildi. Bu arada adı geçen devletler tarafından Sırbistan ve Karadağ'a ihtarlarda bulunmak üzere memurlar gönderildiği ve bu nedenle ordular tarafından ona göre muamelelerde bulunulması gerektiği söylenince, Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa ve İşkodra Kumandanı Derviş Paşa ve Hersek Kumandanı Ahmed Muhtar Paşa'ya durum bildirildi¹³¹. Osmanlı Devleti, kendi hâkimiyeti altındaki Sırbistan ile resmi bir mütareke yapmayı kabul etmeyerek Serdarı Ekrem Abdülkerim Paşa'ya savaşı durdurmasını emretti¹³². Bundan sonrada 14 Eylül'de şu barış şartlarını hazırlayarak büyük devletlere sundu:

- Sırp beyi İstanbul'a gelerek Padişaha üzüntülerini belirtecek,
- 1867'de muhafazası Sırp Beyi'ne verilmiş olan kaleleri iade edecek (Sokad ve Eskice-Ujitza kalleri Sırlara verilmiş, Müslümanların yalnızca kalelerde oturmasına müsaade edilmişti. 10 Nisan 1867'de bu kalelerde Sırp bayrağı ile birlikte Osmanlı bayrağı bulunması şartıyla kaleler Sırbistan'a bırakılmıştı.)¹³³
- Milis askerleri terhis edilecek
- Asayişin sağlanması için 10 binden fazla nizamiye askeri ile iki bataryadan fazla top bulundurulmayacak, miktarı sonradan tespit edilecek harp tazminatı verilecek. İleri sürülen bu şartlar İngiltere tarafından kabul edilmedi. 21 Eylül'de Büyük devletlerin de onayını alarak bazı şartlar ileri sürdü. Bunlara göre:
 - a. Sırbistan ve Karadağ'ın savaştan önceki imtiyazları devam edecek.
 - b. Bosna ve Hersek'te muhtariyet idaresi kurulacak.
 - c. Bulgaristan'da Andrassy lâyihasında belirtilmiş olan esaslar dairesinde ıslahat yapılacaktır.

¹³⁰ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 20-23

¹³¹ BOA, *Cevdet Hariciye (C. HR.)*, Dosya No. 106, Gömlek No: 5278, 18/11/293 (6 Kasım 1876)

¹³² E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 20-2

¹³³ S. Akşin, "Siyasal Tarih 1789-1908", s. 140-141

d. Bundan başka Sırbistan'la iki aylık bir mütareke akdedilecektir.

İngiltere'nin bu istekleri, Osmanlı hükümetini telaşlandırmıştı. Çünkü İstanbul'da bu gibi tekliflerin; ancak Rusya tarafından öne sürülebileceği yönünde bir kanaat vardı. Bu tekliflerle Osmanlı ordularının başarısı göz ardı edildiği gibi, Bosna-Hersek, Bulgaristan gibi üç büyük bölgede Osmanlı hâkimiyeti zayıflatılmak istenmişti. Osmanlı hükümeti bu sebeplerden dolayı teklifleri reddetmek istedi. Bununla birlikte imtiyaz koparmak ve ıslahat yaptırmak gibi bahanelerle yabancı devletlerin sık sık yaptıkları ve son defa da İngiltere tarafından yapılmış müdahaleye bir son verilmesi için meşrutiyet idaresinin kurulmasına da ayrıca karar verildi. Ve alınan bu karar ilgili devletlere duyuruldu.

Mütareke ve barış şartlarının tespiti ile uğraşıldığı sırada Sırbistan, ordularının eksiklerini tamamlamakla uğraşıyordu. Rusya'dan, subay, silah ve harp malzemesi getirtmiş, savaş mevzilerini tahkim etmişti. Başta İngiltere olmak üzere büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin aleyhine döndüğünü gören Sırp'lar 25 Eylül 1876'da tekrar savaş hazırlıklarına başladılar¹³⁴. Savaşın ikinci safhasında da Osmanlı orduları başarı kazanınca Sırp Prensi Milan yine Rusya'dan yardım istedi. Rusya 31 Ekim'de Bâb-ı Âli'ye verdiği ultimatomda derhal Sırbistan ve Karadağ ile mütareke yapılmasını aksi takdirde Rusya ile harbi göze alması gerektiğini söyledi. Rusya'nın ultimatomuyla mütareke yapıldı; ama Rusya ile İngiltere arasında ihtilaf başlamış oldu.

1.6.3.1. Sırbistan Meselesi Sırasında Balkanlar'da Rus-İngiliz İhtilafı

Rusya, Osmanlı Devleti'ne verdiği ultimatom ile Sırbistan'ın ezilmesine mani olmuştu. Bunun dışında Balkanlar'daki anlaşmazlıkların çözülmesinde de teşebbüsü İngiltere'nin elinden almış, Osmanlı hükümeti karşısında başlıca muhattap durumuna gelmişti. Mütarekenin imzalanmasını müteakip 2 Kasım 1876'da Çar II. Alexandre, İngiltere elçisi ile yaptığı bir mülâkatta Balkan buhranı konusuna, Avrupa büyük devletleri müdahale etmezse, Rusya'nın tek başına hareket edeceğini söylemişti.

Rusya'nın tek başına Balkan buhranını çözmeye kalkışması, Balkanları istila etmesi ve tamamen nüfuzu altına alması demektir. Böyle bir durumda Hindistan yolu tehlikeye girecekti. İngiltere'nin doğu politikası bu yolun güvenliğini sağlama esasına

¹³⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 20-23

dayanıyordu. Bu sebeple Rus Çarı'nın tek taraflı hareket kararı Londra'da büyük bir heyecan uyandırdı. İngiltere bunu önlemek için 5 Kasım'da, Muhtariyet ve ıslahat meselelerin devletlerarası bir konferansta görüşülmesini teklif etti. Bundan başka İngiliz başvekili 9 Kasım'da Rusya'nın tek taraflı olarak Balkan buhranını halletmeye İngiltere'nin razı olmayacağını, bir ziyafet sırasında verdiği bir nutukta sert bir şekilde belirtti: *“İngiltere devleti asla muharebeden çekinmez. Ve başka devletler gibi harpten kolayca çekilmez. Başlayacağı muharebeyi yirmi yıl devam ettirmeye muktedirdir. İngiliz donaması Çanakkale boğazına gönderilecektir”*. Ancak bu sözler Çar II. Alexandre'ı tahrik etti. Çar 12 Kasım'da Moskova Belediyesinde çektiği bir nutukta İngiliz Başvekiline cevap verdi. Bu konuşma İngiltere'nin tehditine mukabil bir tehditti. Rusya konferans teklifini kabul ediyordu; ancak varılacak kararlar ne olursa olsun bunların uygulanması için bir teminat da istiyordu. Çar'ın bu konuşmasından bir gün sonra Rus Başvekili Prens Gorçakov ilgili devletlere gönderdiği bir tahriratla kısmi seferberlik yapacağını açıkladı. Yani İngiliz Başvekilinin yaptığı tehdit, Rusya'yı yumuşatmamış daha da sertleştirmişti.

Osmanlı Devleti, Rus Çarının herhangi bir bahaneyle savaş çıkarmak arzusunu bildiğinden; İngiltere'nin Balkanlar'da yapılacak ıslahatın, altı büyük devletin katılımıyla yapılacak bir konferansta görüşmesi teklifini kabul etti. Bununla beraber böyle bir konferansın toplanması, İstanbul'da devletin içişlerine karışmak olduğu yönünde düşüncelerde hakimdi. Nitekim Osmanlı Hariciye Nazırı bu konuyla ilgili düşüncesini İngiliz elçisine hissettirmiş ve ondan şu cevabı almıştı: *“Konferans görüşmelerinde Osmanlı Devleti'nin istiklâli ve mülûk bütünlüğü riayet görecektir görüşmeler, Sırbistan ile Karadağ'ın savaştan önceki hallerine getirilmesi, Bosna ve Hersek'te muhtariyet idaresinin kurulması ve Bulgaristan'da da ona yakın ibir idareninin tesisi konularına inhisar edecektir”*. Bunun dışında İngiliz elçi, bundan başka evvelce Eflâk-Buğdan ve Sırbistan kalleri için de bu gibi konferansların Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletlerarasında aktedilmiş bulunduğunu ve bunların devletin içişlerine müdahale gibi sayılmış olmadığını hatırlatmıştır. Osmanlı hükümeti bu teminat üzerine İstanbul Konferansı'nın toplanmasını kabul etti.

Bu sırada Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa istifa ederek, yerine Mithat Paşa sadrazam olarak tayin edildi (13 Aralık 1876). Mithat Paşa Kanun-ı Esasi taraftarı olduğu gibi Avrupa'nın yıllardan beri istemekte olduğu ıslahatın hararetle bir taraftarı

idi. Fakat bu ıslahatın Avrupa'nın müdahalesi ile vukubulmasını istemiyordu. Paşa, bu hususta bazı İngiliz politikacıları tarafından da desteklenmekteydi.

23 Aralık'ta İstanbul Konferansı toplandı. Toplantıya Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerin elçileri katılıyordu. Bu nedenle konferansa **“Elçiler Konferansı”** adı da verilmişti. Konferansta İngiltere'yi Sömürgeler Nazırı Salisburry, temsil ediyordu. Görüşmeler Osmanlı Devleti'nin arzuladığı şekilde gitmemişti. Osmanlı delegelerinin konferans sırasında düştüğü zor durumdan; ancak İngiliz ve Fransız delegeleri destekleriyle kurtarabilirdi. Ne var ki İngiliz Başdelegesi Salisburry, Balkan buhranlarının çözümü konusunda başvekili ile aynı istikamette düşünmüyordu. Ona göre geçici bir zaman için de olsa Rusya'dan yana bir tavır sergilenmeliydi. Fransız başdelegesine gelince, hükümetenin, Fransa üzerine çöken Alman baskısını hafifletmek hususunda Rusya'ya yakınlaşmak hususundaki düşüncesini paylaşmaktaydı. Bu sebeple Rus başdelegesi Genearl İgnatiev İstanbul Konferansında başlıca müteşebbisdi. Nitekim rus Elçiliğinde Osmanlı delegeleri bulunmaksızın diğer delegelerin katılımıyla yapılan bir toplantıda konferans görüşmelerine mesnet teşkil edecek maddeler tesbit edilmesi ve bunların savunulmasına oybirliği ile karar verilmişti.

Büyük devletlerin aldığı kararlar oldukça ağırdı. Sırbistan ve Karadağ ile savaştan önceki statuko esasları dairesinde ve bu iki memleket lehinde bazı sınır düzeltilmeleri yapılarak barış yapılması, bunun dışında Bosna-Hersek ve Bulgaristan için de müştereken geçerli olmak üzere kararlar alındı. Osmanlı delegeleri bu teklifleri itiraz edince, bu tekliflerde ufak değişiklikler yapılmış ve bu son şekil ile kabul edilmeleri için Osmanlı Devleti'ne bir haftalık mühet verilmiştir. Bu müddetin sonunda ve tekliflerin reddi halinde, Elçilerin ve delegelerin İstanbul'u terekedecekleri belirtilmişti. İngiltere ve Fransa delegeleri böyle bir durumdan harp çıkması halinde, hükümetlerinin Osmanlı'ya karşı harbetmiyeceklerini de ilave etmişlerdi.

Konferans delegeleri, bu ağır tekliflerin kabulü konusunda İngiliz delegesinin Osmanlı hükümeti nezdinde teşebbüslerde bulunmasını istediler. İngiliz başdelegesi Salisburry ilk olarak Sultan II. Abdülhamit'e bir layiha sunarak tekliflerin kabul edilmesi gerekliliği ve bunların reddi halinde ise meydana gelecek durumu şöyle belirtti:

“Rusya Osmanlı Devleti’ne karşı harbe girişecektir. Osmanlıların askeri çok ise de subay kadrosu ve maliyesi harb için yeter değildir. Böyle bir harbte Osmanlı Devleti’ne yardım edecek bir devlet de bulunmayacaktır. Rus ordusunun Tuna’yu geçmesi üzerine, Avusturya’nın, İtalya’nın Yunanistan’ın ve hatta İran’ın bile göz koymuş oldukları Osmanlı topraklarını istila etmeleri ihtimal dahilindedir. Bütün bu düşmanlarla Osmanlı Devleti nasıl harp edecektir.”

Daha sonra İngiliz başdelegesi konferans tekliflerini inceleyerek bunların, devletin şeref ve haysiyetine dokunur bir tarafı bulunmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Salisbury, aynı maksatla Sadrazam Mithat Paşa’ya da mahrem bir mektup yazarak konferans tekliflerini kabul etmesi için ısrar etmiştir. Adı geçen mektubun en dikkat çekici yerleri şunlardı:

“Size delege sıfatıyla değil Türkiye’nin dostu ve yardımcısı olan yegâne devletin mümessili olarak hitabediyorum. Devletler tafından yepilan tekliflerin kabul veya reddi size tâbidir. Vatanınızın mahv ve selameti sizin elinizdedir... Sarayı tehdit eden yegâne tehlikenin Rusya ile bir harb olduğu zannedilmemelidir. Eğer bu harp patlarsa buna her taraftan gelen haberlere göre Türkiye az zamanda mağlup olacaktır.

...Konferans dağılır dağılmaz Avrupa, Türkiye’nin kendi nasihatlarına ehemmiyet vermediğine kani olacak, herkes Osmanlı İmparatorluğu’nun yakın bir ölüme mahkûm bulunduğu inancaktır. Hazineniz boştur. İstkras edecek para bulamayacaksınız, Hristiyanlarla meskûn vilayetleriniz isyan etmek için hiçbir fırsatı kaçırmayacaklardır. Zira kudretli komşunuz, Avrupa’nın tarafızlığından emin olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nu mahvetmek için çıkacak ilk fırsatı kaçırmayacaktır”.

Bununla beraber Rusya, Osmanlı Devleti ile tek başına harbe tutuşmak halini de göz önünde bulundurarak, daha konferans tekliflerinin reddedildiği gün yani 15 Ocak 1876’tan itibaren diğer Avrupa devletleleri ile diplomatik ilişkilere girdi. Rusya’nın Avusturya ve Almanya’nın desteğini almasından sonra diplomatik faaliyetlerine devam ederek büyük devletlerin elçilerine tahriratlar göndererek, İstanbul Konferansı kararlarının kabul ettirilmesi yönündeki girişimleri sonucunda İngiltere, Osmanlı Devleti ile mevcut ihtilafın halli için kuvvet kullanılmasına muhalif olduğunu; fakat barışçı tedbirleri incelemeye hazır bulunduğunu bildirdi. Rusya’nın Avrupalı büyük devletlerle bir protokol hazırlanması yolundaki çalışması hususunda İngiltere

başlangıçta direndiyse de sonuçta diğer devletlerin kabul etmiş olduğu hususlara muvafakat etti.

1.6.3.1.1. Londra Protokolü (31 Mart 1877) ve Osmanlı Devleti'nin Tepkisi

Bu suretle İstanbul Konferansı'na katılan devletlerarasında Londra'da, **31 Mart 1877'de Londra Protokolü** imzalandı. Böylece aralarında Osmanlı Devleti'ne karşı kurulmuş olan müşterek cephenin devam etmekte olduğunu da göstermiş oluyorlardı. Protokol özetle: Osmanlı Devleti'nin Hristiyan halk için vaadetmiş olduğu ıslahatı yerine getirmesini istiyordu. Bosna-Hersek ve Bulgaristan için daha önce kabul edilmiş ıslahatın tatbik edilmesini görmek istediklerini belirten Avrupalı devletler; Sırbistan ile yapılan barışı tanıdıkların, böyle bir barışın lehinde hudut tashihi yapılmak suretiyle Karadağ ile de akdedilmesini lüzumlu görmediklerini; Osmanlı ordusunun, güvenliğin korunmasından fazla olan miktarının silahsızlandırılmasını tespit ettiler. Bundan başka yapılacak ıslahatın, İstanbul'daki elçileri aracılığıyla kontrol edileceğini de protokole eklediler.

İngiltere, Avrupa barışının korunması ve Osmanlı Devleti ile Rusya'nın askerlerini dağıtmaları şartıyla protokolü imzaladı. Eğer bu şartlara uyulmazsa İngiltere protokolü hükümsüz sayacaktı.

Londra Protokolü İstanbul'da soğuk bir şekilde karşılandı. Paris Antlaşması hükümlerine aykırı olan bu protokol hükümleri Osmanlı Devleti'ni küçük düşüren hükümler içeriyordu. Özellikle Osmanlı Parlamentosu, kendileri için ıslahat istenen eyaletlerin Hıristiyan mebuslarını da ihtiva ettiği için; artık Avrupa devletlerinin Hristiyanlar lehinde herhangi bir müdahalesi hukuki temelden mahrum demekti. Özellikle büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ndeki elçilerinin ve konsoloslarının ıslahatı kontrol ve murakebeye kalkışmaları ise şeref ve haysiyet kırıcıydı. Bütün bu yönler dikkate alındığında Osmanlı'nın bu protokolü kabul etmesi mümkün görünmüyordu. Neticede Meclis-i Vükelâ protokolü reddettiğini açıklayarak, Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'da da kabul gördü. 12 Nisan'da ayrıntılı bir nota ile durum ilgili devletlere bildirildi. Bu hareket çoktan beri işaretleri belirmiş olan Osmanlı-Rus savaşının yakın sebebini teşkil etti.¹³⁵

¹³⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 25-40

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında gerçekleşen süreçte ise Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçen İngiltere, Berlin Antlaşması ile kendi durumunu güvence altına almış; Sırbistan ile birlikte Romanya, Karadağ'ın Osmanlı Devleti'nden koparılmasına ses çıkarmadığı gibi kendisi de Osmanlı topraklarından pay almak için vakit kaybetmeden harekete geçmiştir.

1.6.4. Makedonya Meselesi ve İngiltere

Osmanlı Devleti zamanında coğrafi bir yer adı olarak kullanılmayan Makedonya kelimesi, Fransızca'da “*Macedoine*” şeklinde yazılıp “*karışık, çeşitli parçalardan oluşan yamalı bohça, sebze ve meyve salatası*”¹³⁶ anlamına gelmektedir. Coğrafi bir ad olarak ise çok sonraları kullanılmaya başlayan Makedonya'nın, bir yer ismi olarak telaffuz edilmeye başlanması XIX. yüzyılda Avrupalılar tarafından gerçekleşmiştir. Makedonya tabirinin ilk çağlarda bu bölgede yaşayan “*Maked*” veya “*Maketler*”den geldiği düşünülmektedir¹³⁷.

XIX. yüzyılın ortalarında, Avrupa coğrafyacıları, Makedonya'nın sınırlarını şu şekilde tanımlıyorlardı: “Kuzeyde Sar Planina, güneyde Olimpos ve Pindus, doğuda Rodop, batıda Ohri Gölü: 62.000 km. karelik bir arazide iki milyon kişinin barındığı topraklar, Selanik ve Manastır eyaletlerini, 1877'de kurulan Kosova eyaletinin bir bölümünü ve Selfice özerk sancağını oluşturuyordu.”¹³⁸ Ancak, Osmanlı yönetimi “*Makedonya*” terimini resmen kullanmaktan kaçınarak, bölgeyi “*Vilayet-i Selase*” (Üç Vilayet) olarak isimlendirmiştir¹³⁹.

Aşağı yukarı *Kosova*, *Selanik*, *Manastır* olmak üzere üç Osmanlı vilayetini kapsayan Makedonya birçok ulustan insanın yaşadığı bir uluslar mozağı görünümündeydi. *Türkler*, *Rumlar*, *Bulgarlar*, *Sırpalar*, *Ulahlar*, *Arnavutlar*, *Yahudiler* yan yana yaşamaktaydılar. *Vilayet-i Selase* de denilen Selanik, Manastır ve Kosova üçgeninden oluşan Makedonya'da sayısal olarak Müslümanlar üstün durumdaydı¹⁴⁰.

¹³⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, c. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 344

¹³⁷ Fikret Adamır, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Olusması ve Gelişmesi, Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik, 1876–1923*, İstanbul 1995, s. 540

¹³⁸ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi (14-20. Yüzyıl)*, (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), Milliyet Yayınları, I. B., İstanbul, 1993, s. 364

¹³⁹ Gül, A. Tokay, “Makedonya Sorununa Tarihsel Bir Bakış 1878–1908”, (Der. Kemali SAYBAŞILI-Gencer ÖZCAN), *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar, I.B.*, İstanbul, 1997, s.23

¹⁴⁰ M. Kemal Öke, “*Şark Meselesi*” ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları, s. 259

Bölgedeki nüfus itibariyle en fazla olan topluluk Türkler'di. 1878-1912 yılları arasında Makedonya'da gözü olan Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Romanya'nın verdiği rakamlar değişiyordu. Bahsedilen milletlerin her biri bu bölgeyi kendi topraklarına katmak istediklerinden, bölgedeki nüfus çoğunluğunu kendi milliyetleri doğrultusunda açıklıyorlar, bölgedeki nüfuslarını arttırabilmek için değişik zamanlarda kendi nüfusları lehine sonuçlanan nüfus sayımları yaptırıyorlardı¹⁴¹.

Stratejik bakımdan büyük bir öneme haiz olan Makedonya, XIX'uncu yüzyılın ortalarından itibaren özellikle komşularının oldukça fazla dikkatini çekmeye başlamış bu da Makedonya Meselesi'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Stratejik açıdan çok önemli olan bu bölgenin konumuna baktığımızda: Tuna Nehrini Ege Denizine bağlayan Vardar Ovası ile yine Ege Denizi ile Sofya'yı bağlayan Struma Ovasına sahipti. Ayrıca, Ohri, Manastır ve Florina aracılığı ile Adriyatik'i Ege Denizine bağlayan büyük Egnatia Yolu da bu bölge içindeydi. Selanik'e gelince, bütün yolların birleştiği büyük bir limandı ve Osmanlı Devletinin ikinci, Tuna Nehrinin güneyinde kalan Balkanların ise üçüncü büyük şehriydi¹⁴². Hal böyle olunca da komşuları tarafından paylaşılammakta haklılık arzediyordu.

Makedonya bir mesele olarak Osmanlı Devleti'nin karşısına XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra çıkmıştır. Net bir tarih verecek olursak Makedonya Meselesi, 1876'da sözde Balkanlar'da yaşanan buhranlara bir çözüm getirmek üzere toplanan İstanbul Konferansı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin sorunlarına bir sorun daha olarak eklenmiştir. Bundan sonra Makedonya Meselesi resmen ortaya çıkmış her etnik ve dini grup, ayrı bir Avrupalı büyük devletin nüfuzu altına girmiştir¹⁴³.

Avrupa'da güç dengelerinin değişmesi, özellikle Osmanlı Devleti'nin büyük bir güç kaybına uğradığını gören Avrupalıların İstanbul Konferansı sırasında Osmanlı'nın aleyhine ve egemenlik haklarına aykırı olarak ıslahat kararları almasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu kararları kabul etmemesi bölgedeki tansiyonun artarak büyük bir gerilim yaşanmasına neden olmuştur. Bu gerginlikler sonrasında Osmanlı-Rus savaşı başlamış ve gerek savaş sırasında gerekse sonrasında Makedonya'da Müslüman halka

¹⁴¹Kemal Beydilli, "*Sultan II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair*", Osmanlı Araştırmaları, c. IX, İstanbul, 1989, s. 80

¹⁴²G. Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 365

¹⁴³Orhan Sakin, Uğurhan Demirbaş, *Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Gen. Müd. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1996, s. 10

karşı başlatılan kıyamlar büyük oranda Anadolu'ya göçlerin yaşanmasına neden olmuştur¹⁴⁴.

Makedonya'nın kozmopolit durumun kavrayan Avrupalı devletler, Berlin Antlaşmasının 23. ve 61. maddeleri uyarınca Makedonya'daki azınlıklar ve Ermeniler lehine Bâb-ı Âli'nin bu bölgelerde bazı düzenlemeler yapmasını öngörmüştü. Osmanlı hükümeti bu yükümlülüğü yerine getirdiği takdirde buna karşılık olarak da onlar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı üzerine alıyorlardı. (Bu bölgenin büyük bir parçası Ayastefanos Antlaşması ile Bulgaristan'a verilmiş; fakat Berlin Antlaşması'nda yeniden Osmanlı Devletine iade edilmişti.) Sultan II. Abdülhamit, ıslahat konusunda Avrupa devletlerine söz vermiş; fakat Avrupa devletlerinin konuyla çok da yakından ilgilenmemeleri nedeniyle ıslahat tasarılarını rafa kaldırmıştı¹⁴⁵.

3 Mayıs 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşmasıyla Kosova, Manastır ve Üsküp vilayetleri Bulgaristan'a verilmiş, Arnavutluk sınırından Karadeniz'e kadar uzanan geniş sahada "Büyük Bulgar Prensiği" kurulmuştu. 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması ile bu üç vilayete "Makedonya" (Osmanlı litaratüründe Vilayet-i Selase-Üç Vilayet) adı verilerek Osmanlı Devleti'ne iade edilmiş, adı geçen antlaşmaya "Ermeni Islahatı" gibi, "Makedonya Islahatı" adı altında bir ıslahat maddesi 23. Madde olarak koydurulmuştu. Bulgarlar, bir ara buranın kendilerine verildiğini asla unutmadılar. Çünkü Ayestefanos'a göre, Makedonya, Bulgaristan'a verilmişti ve bu durum da, bölgede hak iddia etmelerinde yeterliydi. Fakat Avusturya ve İngiltere buna karşı çıkarak, bu bölgeyi Bulgaristan'ın elinden almıştı. Bu durumu içlerine sindiremeyen Bulgarlar, 1897'den başlayarak, bölgede yoğun bir tedhişçilik faaliyetine giriştiler¹⁴⁶.

Berlin Andlaşmasından sonra hayal kırıklığına uğrayan Bulgaristan, kendisine ait olduğuna inandığı toprakları yeniden elde etmek için Makedonya üzerinde yayılmacı bir politika izlerken, iki yol takip etmiştir: Birincisi, bölge içinde Bulgar Kilisesinin faaliyetlerini arttırmak, ikincisi ise, halkın genel bir isyana hazırlanması için devrimci çeteler oluşturmaktı. Bulgar destekli çete faaliyetlerinin yoğunluk kazanmasına zemin hazırlayan olay, 1885 yılında Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesidir. Bu

¹⁴⁴ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri, (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 3

¹⁴⁵ M. Kemal Öke, "*Şark Meselesi*" ve *II. Abdülhamid'in Garp Politikaları*, s. 259

¹⁴⁶ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 147

olaydan sonra, bölgenin Bulgar denetimine girmesinden endişelenen diğer Balkan devletleri ve özellikle Yunanistan Makedonya'daki faaliyetlerini arttırmıştır¹⁴⁷.

Makedonya, içinde *Türkler, Bulgarlar, Rumlar, Sırlar, Arnavutlar, Makedonlar, Ulahlar ve Yahudilerin* yaşadığı bir “milletler mozaiği” idi ve bu mozaiğin en büyük parçasını Müslümanlar oluşturuyordu. Ama Hristiyan Avrupa'nın genel eğilimi, Müslümanları demokratik hakları olabilecek bir insan topluluğu saymak yönünde değildi. 900 bin nüfusla Bulgarlar, Hristiyanlar arasında başta geliyor, peşlerinden 300 bin ile Rumlar, Sırlar ve Ulahlar takip ediyordu. Bölgede bu unsurlar karmakarışık durumda oturuyor ve onun için de, Avrupalıların kafasında buranın er geç Osmanlı egemenliğinden çıkması muhakkak görünüyordu. Bununla birlikte bölgenin bütünüyle ya da parça parça kime ait olacağı büyük bir sorun olduğundan, kurulu düzen sürüp gidiyordu.

Selânik, Kosova ve Manastır'dan meydana gelen Makedonya'nın durumu, Doğu Rumeli'ye pek benzemiyordu. Doğu Rumeli'nin Bulgar prensliğinden ayrı tutulması daha çok politik bir karardı. Makedonya ise, Balkan milletlerinin her biri için bir yayılma alanı ve iştah kabartan bir topraktı. Bölgenin kozmopolit yapısı Makedonya üzerindeki emellerin gerçekleşmesini zora sokuyordu.

Amaçları, Makedonya'nın bütününe sahip olup, Ege denizine inmek olan Bulgarlar, en fazla Berlin Antlaşması'nın ardından, bir Bulgaristan prensliği kurulması üzerine Makedonya ile ilgilenmeye başladılar. Onlar da Orta Çağ'da bir dönem Bulgar İmparatorluğu kurup Makedonya'yı idare etmişlerdi. 1878'den sonra Bulgar aydınları, Makedonya'da gayet faal bir şekilde Bulgarlaştırma siyasetine giriştiler. Bu arada Bulgarlar, öbür unsurları kaçırtmak ya da sindirmek ve bu yoldan kendi haklarını Avrupa kamuoyuna duyurmak için tedhişçilik, propaganda vb. yollardan yararlanıyorlardı. Bu faaliyetlerinde çoğunluk oldukları yerlerde muvaffakta oldular¹⁴⁸. Öbür unsurların da bir takım karşı hareketleri şüphesiz ki oluyordu. Osmanlı yönetimi ise, Makedonya'da egemenliğini sürdürebilmek için asayişî sağlayabildiği görüntüsünü vermeye çabalıyordu.

¹⁴⁷ Gül A. TOKAY: “Makedonya Sorununa Tarihsel Bir Bakış:1878-1908”, s.26-28

¹⁴⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 147

Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesiyle, Makedonya ıslahat yapılmak koşuluyla, Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. Buna rağmen Bulgarlar, Makedonya'yı topraklarına katmak hayalinden asla vazgeçemediler. Makedonya'daki komite faaliyetleri Bulgar komiteleri ile başlamıştır. Bulgar komitelerine karşı diğer hükümetler de kendi komitelerini kurdular. Böylece Makedonya; Bulgar, Yunan, Sırp ve Arnavut komitelerinin birbirleriyle mücadele ettiği bir bölge haline geldi.

Makedonya için çalışan Bulgar komiteleri, maddî ve manevî Bulgaristan'ın yakın desteğini gördüler. Hem bölge halkını etkilemeye çalışıyorlar hem de çeşitli faaliyetlerde bulunuyorlardı. Halkı Osmanlı yönetimine karşı kıskırtan Bulgarlar, bir taraftan da Avrupalı devletlere Osmanlı yönetimini şikâyet etmekten geri kalmıyorlar, Osmanlı zulmünden kurtulmanın tek çaresi olarak Makedonya'nın Bulgaristan'a bağlanmasını ileri sürüyorlardı. Bu amaçla İngiliz gazetelerinde yazılar yayınlıyorlardı¹⁴⁹. Kurdukları komitelerle Makedonya'da huzuru bozup, güvenliği sarsarak kıyamlarda bulunarak Osmanlı yönetiminden ayrılmak ve Avrupalılara devletin düştüğü zor durumu göstererek onlardan destek almak istiyorlardı. Konuyla ilgili olarak birçok şifreli telgraflar İstanbul'a geliyor, devlet olabildiğince bu hareketleri durdurmaya ve Avrupalıların konuya müdahil olmasını önlemeye çalışıyorlardı.

31 Mart 1893 tarihinde Kosova Kumandanlığı'ndan gelen şifreli telgrafta Makedonya'da kıyam etmek üzere kurulan ve faaliyete geçecek olan çeteden bahsediliyordu. Makedonya'da kıyam etmek üzere kurulan bir çetenin sınırı geçmeye hazırlandığına dair Bulgaristan komiserliği başkıtabetinden gelen telgraflar üzerine, devlet yapılacak tecavüzlerin önlenmesi için her türlü tedbirin alınmasını bildiriyordu. Makedonya'da fesat çıkarmak için Rahova taraflarından sınırı geçerek tecavüzlerde bulunmak üzere eşkiya Stefan Kaptan ve eşkiya reisi Kiçko'nun hazırlanmakta olduğu ve ikisinin birleşerek Somako ve Dobraniçe arasında Rodob Balkanlarını geçerek Razlık yönüne doğru dağılacakları bu nedenle bahsedilen eşkiyaların tecavüzlerinin

¹⁴⁹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 49; Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi yayınları, İstanbul, 1996, s. 7-16

önlenecek, mazarratları esbabının istihsal emrolunuyordu (22 Nisan 1893)¹⁵⁰. Bunun gibi daha nice çete bölgede faaliyet göstercekti.

Ne var ki Makedonya'yı kendi topraklarına katmakta ısrar eden sadece Bulgaristan değildi. Makedonya ile Yunanistan ve Sırbistan'ın da sınırı olması sebebiyle, bu devletlerin de bölge üzerinde emelleri vardı. Burada yaşayan Rum ve Sırp nüfusunun yanında, tarihte kurdukları imparatorluklar ve devletlerin bir parçası olduğunu ileri sürerek Makedonya'yı kendilerine bağlamak istiyorlardı. Osmanlı Devleti de bu vilayetini korumak için tedbirler almaya başlayınca, burası dört devlet arasında "mülkiyetine sahip olmak" uğrunda 1895'den itibaren kavgalara sahne oldu. Bulgarlar gibi Yunanlılar ve Sırp'lar da komitecilik yapıyorlardı; ancak onlarınki Bulgarlar kadar etkili değildi¹⁵¹.

Sırp'lar da Makedonya'ya tarihi bağlarla bağlıydılar. Makedonya, eskiden bir aralık Duşan tarafından kurulmuş olan Sırp İmparatorluğu'na dahil olmuştu. Bundan başka Sırp'lar, bölgenin kuzeybatısında çoğunluğu oluşturuyordu. Avusturya'nın engel olması üzerine, Adriyatik üzerinde bir limana sahip olamayınca, Ege denizine inmeyi düşünmüşlerdi. Bu sebeple de Makedonya'nın bütününe veya büyük bir kısmına sahip olmak istiyorlardı¹⁵².

1878 Berlin Antlaşması'ndan hemen sonra Sırbistan da Makedonya üzerindeki emellerini gerçekleştirmek üzere harekete geçerek, bölgedeki faaliyetlerini arttırdı. Hatta Sırp Başbakanı Nikola Paşiç Makedonya ile ilgili "*Makedonya hiçbir zaman ve hiçbir şekilde ayrılmamak şartıyla Sırbistan'a ilhak edilmelidir; çünkü geçmişte Makedonya'yı alan Balkan Devleti, Balkan yarımadasına hakim olmuştur.*" şeklinde beyanlarda bulunurken; Dışişleri Bakanı Milovan Milovaniç de "*Makedonya meselesi Sırp'ların lehine halledilmelidir; çünkü Sırbistan'ın Makedonyasız hiçbir geleceği yoktur*" diyerek Başbakan Paşiç'e destek veriyordu¹⁵³.

Ulahlar azınlıkta olmakla birlikte, Romanya tarafından destekleniyorlardı. Bu suretle Romanya da, Makedonya yönünde genişlemeyi ümit ediyordu. Arnavutlara

¹⁵⁰ BOA, *Babıali Evrak Odası, (BEO)*, Dosya No. 187, Gömlek Sıra No: 13968, Belg: 3, Varak: 4, 07. L. 1310 (24 Nisan 1893)

¹⁵¹ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.144

¹⁵² E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 147-148;151-152

¹⁵³ Yusuf Hamza, *II. Abdülhamid ve Makedonya Meselesi*, Sultan II. Abdülhamid Dönemi Paneli, (II), İstanbul, 2000, Bilge Yayınları, s. 85

gelince onlar batı bölgesinde çoğunluktaydılar. Yahudiler, büyük şehirlerde ve en çok Selanik'te yoğundular.

Hristiyanların hemen hepsi Ortodoks mezhebinden olup, Abdülaziz devrine kadar, Fener Rum kilisesine bağlıydılar. 1870'de Bulgarlar, Rum kilisesinden ayrılarak bağımsız bir kilise kurunca Makedonya için büyük bir huzursuzluk kaynağı oldu. Rum ve Bulgar kiliseleri Hristiyanları kendilerine bağlamak için mücadeleye giriştiler. Sırlar ve Romanyalılar bu durum karşısında milli kiliseler kurmak düşüncesine kapıldılar. Özetle, din de milliyet gibi Makedonya meselesinin alevlenmesine yardım eden bir faktör oldu. Artık Makedonya, aynı mezhebe tâbi iki kilise arasında bir mücadele sahası idi. Bulgar Prensiği'nin teşkilatlanıp, Rus nüfuzundan kurtularak Doğu Rumeli'yi ilhak etmesi; Sırbistan'ı mağlubiyete uğratması ve daha sonra da Makedonya ile ilgilenmeye başlaması, Makedonya'da din faktörü yanında milliyet faktörünün mücadele amili haline gelmesine neden oldu.

1886'dan itibaren Bulgaristan, amacını gerçekleştirmek için geniş bir eğitim politikasına girişerek, Makedonya okullarına Bulgar öğretmenler tayin ettirdi. Bu öğretmenler aracılığıyla Makedonya'nın Bulgaristan'la birleşmesi fikrini yaymaya çalıştı. Bu çalışmaların neticesinde 1890'da ilk "**Makedonya Komitesi**" Sofya'da kuruldu. Ardından Yunanlılar ve Sırlar da benzer komiteler kurdular. Fakat Sofya'daki Makedonya Komitesi en faal olanı idi. Bu komite, resmi makamlar tarafından da teşvik görüyordu. Kabul edilen başlıca yöntem Makedonya'nın asayiş ve huzurunu bozmaktı. Bu suretle de Avrupa'nın dikkatini çekmek ve Osmanlı Devleti'ni ıslahat yapmaya mecbur etmek istiyorlardı. Bu komite, 1895'de küçük çapta da olsa bir isyan hareketi hazırlamayı başardı. Fakat Bulgaristan Prensiği'nin müdahalesi sağlanamamıştı. Osmanlı Devleti bu küçük çaplı hareketi bastırmayı başardı. Bulgar Prensi Ferdinand, bu sırada Osmanlı ile iyi geçinmek niyetindeydi. Açıktan açığa komitacıları himaye edemiyordu.¹⁵⁴

Makedonya meselesinde Bulgarların rakipleri sadece Yunanistan ve Sırbistan değildi. Rusya ve Avusturya da işin içindeydi. Makedonya'da ıslahat yapılmasının baş teşvikçileri de bu iki devletti. Makedonya'nın, Bulgarların nüfuz alanına düşmesinden korkuyorlardı. Aslında 1880 gibi erken bir tarihte Osmanlı Hükümeti bir "Rumeli

¹⁵⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 147-148;151-152

Vilayetleri Nizamnamesi” hazırlamıştı. Berlin Antlaşması’nın 23. Maddesine cevap veren bu nizamnamenin Avrupa devletlerince de uygulanmasına yarar görülmüş; fakat daha önemli uluslararası sorunların doğması nedeniyle Makedonya ıslahatı unutulmuştu. Bundan faydalanan II. Abdülhamit, nizamnameyi onaylamamış ve söz konusu ıslahat da rafa kaldırılmıştı¹⁵⁵.

Rusya, konuya Slavlık bakımından yaklaşırken, gerçekte kendi politik çıkarlarını gözetiyordu. Ayastefanos’ta, Makedonya’yı Bulgaristan’a veren Rusya artık rahatsızdı. Çünkü Bulgaristan Rusya’nın çizdiği rotanın dışına çıkmıştı. Gerekirse Makedonya, Balkan devletleri arasında paylaşılmalı ve hiç biri Balkanlar’da tek başına güç oluşturmamalıydı.

Avusturya ise, Makedonya’ya bir açılım alanı olarak bakıyordu. Bu bölge ve çevresi, Fransa ve Almanya gibi büyük devletlerle sarılı olan Avusturya için, denize açılmak için bir pencereydi. Özellikle de ticari bakımdan. Çünkü iki demiryolu hattı bu konuda çok önemliydi. Biri Niş-Sofya-İstanbul, diğeri ise Saraybosna-Yenipazar-Üsküp-Selanik idi.

Rusya ve Avusturya’nın aynı düşüncede olması, Mayıs 1897’de aralarında yapılan bir anlaşma ile neticelendi. Buna göre, Makedonya’nın durumu aynen korunmalıydı. Eğer bu sağlanamazsa, bölge, Balkan devletleri arasında pay edilmeliydi. Bu durum karşısında Bulgaristan, Makedonya’daki terör faaliyetlerini arttırdı. Huzuru sağlamaya çalışan Osmanlı Devleti’nin kuvvetleriyle çatıştılar ve kendileri, başlı başına bir huzursuzluk kaynağı oldular. Diğeri taraftan da konuyu uluslararası platforma taşıdılar. 1901’de Amerikalı rahibe Miss Stone’u kaçıran, fidye aldılar. Bu olay, hem Makedonya problemini Amerikan kamuoyunun gündemine taşıdı, hem de Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde gerginlik yarattı.

23 Eylül 1902’de girişilen *Yukarıcuma Ayaklanması*, bütün dikkatleri Makedonya üzerine çekince, Osmanlı Devleti, diğeri devletlerin müdahalesini önlemek için, geniş yetkilerle donatılan bir Genel müfettişi (Hüseyin Hilmi Paşa), 3 Aralık 1902’de Selanik’e gönderdi. Ama Bulgar komitacılarının girişimleri son bulmadı. 1 Mart 1903’de ilk sabotaj gerçekleştirildi ve Selanik-İstanbul demiryolu tahrip edildi. 27 Nisan 1903’te Selanik-İstanbul arasında çalışan bir Fransız gemisine bomba koydular.

¹⁵⁵ M. Kemal Öke, “Şark Meselesi” ve II. Abdülhamid’in Garp Politikaları, s. 260

Ermeniler gibi, Osmanlı Bankası'na bomba attılar. 2/3 Ağustos 1903 gecesi Aya İlya Yortusu'nda büyük bir ayaklanma başlatılarak, üç ay kadar süren bir kargaşa ortamı hazırladılar. Bulgaristan, Makedonya'da ortaya konan tüm bu olayları yakından izledi. Sultan II. Abdülhamit, Ermeni İslahatları'nı uygulamadığı gibi, Makedonya İslahatları'nı da uygulamadı. Bunun üzerine Makedonya'da da şiddet olayları başladı. Kendi aralarında teşkilatlanan Makedonya Bulgar, Sırp ve Rumları büyük devletler tarafından da teşvik ve yardım görünce, 1895'den itibaren adına **Makedonya Komitacıları** veya **Balkan Komitacıları** denilen terör örgütleri ve şiddet olayları çıkmaya başladı. Başlangıçta aynı amaç için çalışan bu komiteler, bir süre sonra, iki genel gruba ayrılarak faaliyetlerine devam ettiler. Bunlar, Makedonya'nın bağımsızlığını isteyen "*Makedonya Makedonyalılarındır*" sloganıyla hareket eden *Santralistler* ve "*Makedonya Bulgarlarındır*" diyen ve Bulgaristan'a bağlanmasını isteyen *Vırhivistler* idi.¹⁵⁶

Sultan II. Abdülhamit devrinde, Osmanlı Devleti'nin başını ağrıtan iki mesele, Asya'da Ermeni Meselesi, Avrupa'da Makedonya Meselesi olmuştu. Asya'da yalnız Ermenilerle mücadele edilirken, Avrupa'da Makedonya Bulgarları, Yunanlılar ve Sırpılları ile bunlara destek veren bu isimlerle anılan komşu devletçiklerle mücadele ediliyordu. Her iki meselede de ilkin ıslahatlar ön plana çıkarılmış, daha sonra da bağımsızlığa gidilen yol açılmıştı.

Balkan Komitacıları, hem kendi aralarında hem de Osmanlı Devleti ile savaşıyorlardı. Aralarındaki savaşın sebebi, Makedonya'nın yalnızca Bulgar, Rum ve Yunan olduğunu ispatlayarak, burasını bu adlarla anılan devletlere ilhak etmekte. Osmanlı Devleti ile kavgalarının sebebi ise, bu devleti yıpratıp bölge üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini tamamen sona erdirmektir.

Balkan Komitacıları'na büyük devletlerin desteği söz konusu olunca, karşımıza çıkan devletlerin başında yine İngiltere'nin olduğunu görüyoruz. Sultan II. Abdülhamit, Almanya'da tahsil görmüş Erkân-ı Harp Kaymakamı İbrahim Hamdi Bey'i, Makedonya olaylarını incelemek için buraya göndermiş, Temmuz 1902'de Sultan'a sunduğu raporunun girişinde, İngiltere'nin son 20-25 sene içinde Osmanlı Devleti'nin birinci düşmanı makamına geldiği'nden bahisle, İngiltere Devleti'nin Osmanlı ile harp

¹⁵⁶ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.144-148

etmediği halde, Ruslarla harp etmiş olmasına nazaran daha büyük zarar gördüğü üzerinde duruluyor, İngiltere'nin Makedonya'dan amacı şöyle dile getiriliyordu: *“Makedonya mesele-i mühime-i siyasîyesinde içeriden içeriye İngiltere'nin parmakları vardır. Çünkü öteden beri ittihaz etmiş oldukları mesleki siyasîye-i katiye: Umum memaliki şahanenin herhangi bir tarafında ve her ne surette olursa olsun şayan-ı münakaşa bir mesele-i müstakiliyyeyi siyasîye (bir Şark meselesi) vücudua getirmeye mesai sarfı ve gayretle daimi surette Avrupalılar'ın ve özellikle Ruslar'ın Makedonya meselesi ile uğraşarak ve vechile Rusların fevkalade dikkatlerini Hind'den çevirmek ve Avrupa hükümetlerinin efkâr-ı enzarını Mısır ve Sudan meselelerinden uzaklaştırarak Hint'de, Mısır'da, Sudan'da, Transuval'da vs. istediği gibi at oynatmak hususunda serbest kalmaktır.*

Öteden beri İngilizlerin vücuda getirdikleri Şark meselesi ile Ruslarla Avrupalılar aynı derecede iştilal edip, bir cihetten maksatlarına nail olduktan başka, diğer cihetten dahi muvaffak olmak istemektedirler. Binaenaleyh, İngilizlerin meslek-i politikaları bir taşla iki kuş vurmak kabilindedir. Bircümle Şark Meselesi'nin ortaya çıkmasına ceha ile intizar eylemekle Makedonya'da dahi karışıklıkların meydana gelmesine gizlice yardım etmektedirler.”

İbrahim Hamdi raporunda, İngilizlerin Bulgarlar'ı Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtırlarken Girit'i örnek gösterdiklerini yazmakta, burada çıkan isyanlar üzerine büyük devletlerin müdahale ettikleri üzerinde durarak, sonunda, *“Bir Hristiyan valinin emir ve idaresinde tefviz ile isiklaliyet ve serbestilerinin ilan olunabileceğine”* onları inandırmaya çalıştığı, *“bunun Bulgarların ekmeğine tereyağı sürdüğü”*nü belirtmektedir.

İbrahim Hamdi, Girit'te İngiliz konsolosluğunda bulunan Sir A. Biyutti'nin *“Girit İhtilali'nin meydana getirilmesinde birinci derecede vasıta”* olduğu üzerinde durduktan sonra, aynı şahsın Selanik'e konsolos tayini ile bu sefer de Makedonya İhtilâli'ne destek verdiği üzerinde durur.

İbrahim Hamdi ayrıca, Makedonya Meselesi'nde, Rusya'nın Bulgarlar'a *“teşvik ve himâye”* vermediğinden bahsederek, Fransa, Almanya, Avusturya ve İtalya'nın da destek vermediğini belirtir. Anderson'un yazdıkları: *“O günlerde Rusya'nın Bâbîâli ile ilişkileri nispeten iyi idi. Rusya hükümeti, ihtilâl hareketlerinden nefret ediyor. Bulgar*

hükümetini uyararak, onlara yardım etmiyordu. Buna sebep, Ermeni Meselesi'nde olduğu gibi, Makedonya Meselesi'nde de inisiyatif ve nüfuzu İngiltere'ye kaptırmasından ileri geliyordu. Sonra, Uzakdoğu işleri ile uğraştığı için Balkan meseleleri ile meşgul olacak vakti yoktu.

Makedonya Olayları'nın görgü tanığı Tahsin Uzer de hatıralarında, Londra Balkan Komitesi Başkanı Lord Boxstone'nin, Bulgarlar'ın kışkırtmada büyük rol oynadığından bahisle şunları yazar: *“Makedonya ve Rumeli'nin akıbetini ele alan tarih incelenirken Lord Boxstone'u alçaklık ve kötülüğün doruğunda görmemek kabil değildir”*.

Sultan II. Abdülhamit'in yazdıkları: *“Senelerdir hudutlarımızı geçip, eyaletlerimize giren müdahaleleriyle sulh ve sükûneti bozan Bulgar çetelerinin beslenmesi için Londra'daki Balkan Komitesi'nin büyük miktarda para dağıttığı aşikârdır. En büyük çetinliği de İngilizler gösterdiler. Tuhaftır ki, Makedonya Hristiyanlarına ilgileri, Britanya petrol şirketlerine ödün vermeyi bir defa daha reddettiğinden, sonra kendilerini gösterdiler.”*

Sultanın kızı Şadiye'nin yazdıkları: *“Almanya ile hakiki yakınlaşma, Kıbrıs ve Mısır'dan sonra Girit üzerinde, Yunanistan lehine İngiltere'nin bakıları görülmeye başladığı vakit vuku buldu. Girit'in müdafaası ile ilgili yunan Muharebesi'ni müteakiben, artık, İngiltere'nin karşısına çıkmak icap ediyordu. Almanya ile işbirliği siyaseti, bu gaye ile artan bir hızla inkişaf kaydetti. İşte bu tekarrup, Makedonya Meselesi'ni davet etti. Balkanlar'da komitacı adı verilen silahlı siyasî çetelerin faaliyetleri başladı.”*

İngiliz belgelerinde de Makedonya Meselesi'ne destek verildiğinden bahsedilir. İngiliz ajanı G. H. Fitzmaurice'den Mr. Tyrell'e 12 Nisan 1908'de gönderilen bir yazıda şunlar yer alıyordu: *“1878'deki Berlin Antlaşması'na göre İngiltere moral bakımından Makedonya reformlarının öncüsü olmuştur. Türkler, bunu bu bölgenin kendilerinden ayrılışı saymaktadırlar. Şüphesiz Türkler bu görüşlerinde haklıdırlar. İngiliz hükümetleri, ister liberal, isterse muhafazakâr olsun Makedonya'daki tutumlarına devam etmelidirler”*¹⁵⁷.

¹⁵⁷ S. Kocabaş, *İngiliz Tuzağı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü*, s. 210-213

Ekim 1904'te Rusya ve Avusturya Hariciye Nazırları Balkanlar'da barışın ve statukonun devamını sağlamak iddiasıyla Mürzsteg'de, Makedonya için yeni bir program hazırlayarak Berlin Antlaşması'nı imzlayan diğer devletlerin de onayını alıp Osmanlı Devleti'ne bildirdiler. Mürzsteg Programı'nın tatbikiyle Makedonya'da ıslahat faaliyeti yeni bir safhaya girmiş oldu. Görünürde Osmanlı bu bölgede hâkimiyet haklarına eskiden olduğu gibi sahipti. Fakat gerçekte bu hâkimiyet, ıslahatın kontrolü yabancı devletlere intikal ettiği için, çok zedelenmişti. Osmanlı hükümeti, zaten kendi vasıtalarıyla hâkimiyetini kullanamaz hale gelmişti.

Genel Müfettiş Hilmi Paşa, Makedonya'ya gittiğinde ilk işi asayişin sağlaması oldu. Ancak bu ortamda hiçbir ıslahat ve faaliyette bulunmak mümkün değildi. Makedonya'da sorunlar bitmiyordu. Bu başarısızlıklar üzerine, ıslahatın mali konulara teşmil edilmesi düşüncesi ortaya atıldı. Teklif ilk önce İngiltere tarafından öne sürüldü. 16 Ocak 1905'de İstanbul'daki İngiltere, Avusturya ve Rusya elçileri bab-ıâyi'ye bir mal, ıslahat projesi teklif ettiler. Projenin esasları şöyleydi:

- a. Üç vilayetin mali idaresi Osmanlı Bankasına geçecek ve bu bankanın Selânik, Manastır ve Üsküp şubeleri işbu vilayetlerin muhasebe dairelerini teşkil edecekti.
- b. Bu üç vilayetle sancak ve kazaların ayrıca bütçeleri olacak, orada Osmanlı tebasından altı maliye müfettişi bulunacak, bunların faaliyeti Osmanlı Bankasının, umumi müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın ve Avusturya ve Rus sivil memurlarının murakabesine tâbi olacaktı.

Fakat büyük devletlerarasında bu konuda bir ittifak sağlanamadığı için Bâb-ı Âli teklifi kabul etmedi. Neticede 26 Ekim 1905'de devletlerarası bir mili komisyon kurulması üzerinde mutabık oldular. Osmanlı Devleti buna muhalefet edince, Almanya dışındaki beş büyük devlet aşırı bir gösteri ile baskı yapmaya karar verdiler. Akdeniz filoları 2 Aralık 1905'de midilli adasını işgal edip gümrük, posta ve telgraf merkezlerine el koydular. II. Abdülhamit bunun üzerine, mali komisyon marifetiyle mali murakabeyi de kabul etmeye mecbur kaldı¹⁵⁸.

Tüm bunlara rağmen Makedonya'nın hali ıslah edilemediği gibi, din ve ırk farklılıkları nedeniyle yaşanan huzursuzluklar artarak devam etti. Bu arada

¹⁵⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s.159-161

faaliyetlerini Makedonya’da sürdüren Jön Türkler, Makedonya’yı Türkleştirmeye kalkışınca Makedonya Meselesi daha müzmin bir hale geldi. Bu sorunlar Balkan harbine kadar devam etti ve Balkan savaşlarının da başlama sebebi oldu. Türkleri Balkanlar’dan tamamıyla çıkarmak için harekete geçen Osmanlı’dan ayrılma küçük Balkan devletleri ittifak ederek Osmanlı Devleti üzerine saldırıya geçtiler.

Balkan Savaşları sona erdiğinde, Osmanlı Devleti sadece II. Balkan Savaşı sırasında Edirne ve Kırklareli’yi kurtarabilmiş; bize bağlı olan son Balkan ulusu Arnavutluk da dahil olmak üzere Batı Trakya, Makedonya ve Gökçeada ile Bozcaada dışındaki tüm Ege adaları elimizden çıktı.

1.6.5. İngiltere’nin Bağımsız Arnavutluk’a Desteği

Arnavutluk halkının çoğunluğu Müslüman olması sebebiyle, Avrupa’da Osmanlı hâkimiyetinden çıkan son bölge oldu. Makedonya gibi burası üzerinde de Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve büyük devletlerden İtalya’nın gözü vardı. İtalya, Arnavutluk’la deniz yolu ile uzak komşusu olduğu için buradan arazi ilhakını pek mümkün görmüyordu. Bu durum karşısında İtalya, Arnavutluk’a Elen, Cermen ve Slav nüfuzunun hâkim olmaması için “bağımsız Arnavutluk” fikrine destek vermeye başladı. İngiltere de bu fikirde olup, İtalya’nın Arnavutluk’taki politikasını onaylamıştı.

İngiltere, Arnavutların en birinci hâmisi olmuştu. Aynı zamanda Arnavutluk Meselesi, İngiltere için Türkler’in Avrupa’daki vaziyetlerini sarsmak hususunda da bir muavin silah teşkil ediyordu... Bir taraftan Bâb-ı Âli’ye mütemadiyen yaptığı tehdit ve notalarla Arnavutluk’ta sükûnun tekrar tesis edilmesini ve ıslahat yapılmasını isteyen İngiltere, diğer taraftan Türkiye tarafından yapılan gayretleri el altından men etmekte ve neticede Türk idaresinin iktidarsızlığını ortaya sürmekte idi. Arnavutluk’a oluk gibi İngiliz parası ve silahı akıyordu.

Arnavutluk, Balkan Harbi’nde Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan arasında parçalanıp ortadan kaldırılmak tehlikesi ile karşı karşıya geldi. Rusya hariç, diğer büyük devletler, bölgede “denge”yi korumak için Arnavutluk’un paylaşılmasına izin vermediler. Arnavutların 28 Kasım 1912’de -Osmanlı Devleti I. Balkan Savaşı’ndaydı- bağımsızlık ilanı bunlar tarafından tanındı. Devlet başkanlığına İsmail Kemal getirildi. Osmanlı Meclis-i Mebusan’ında Mebus olan, İngiliz taraftarlığı ve İtilafçılığı ile tanınan

İsmail Kemal'in öteden beri İngilizler hesabına çalıştığı biliniyordu. Devlet başkanlığı getirilmesiyle Arnavutluk İngiliz nüfuzuna girdi¹⁵⁹.

1.6.6. Yunanistan'ın Hâmîsi İngiltere

Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesine girerek, Avrupalı devletleri arkasına alması ve nihayetinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelmesi, Osmanlı tarihi açısından oldukça önemli bir hadisedir. Çünkü Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında yeni bir süreç olmuş; arkasından diğer Balkan uluslarına da bağımsızlığa giden yolu açmıştır. Yunanlılar, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan ilk ulus değildir; ancak ondan ayrılmayı başaran ilk ulustur. Bu kadarıyla kalmamış tüm Avrupa kamuoyunu ve büyük devletleri yanına çekmeyi de başaran Yunanlılar, diğer Balkan uluslarının da iştahını kabartmış, onun bağımsızlık sürecini örnek alan diğer uluslar da arka arkaya Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmışlardır.

Gerçekten de Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra I. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Balkan ulusları, Osmanlı Devleti'nin girdiği her savaştan yararlanarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bu bağımsızlık hareketlerinde, Fransız İhtilâli'nin getirdiği milliyetçilik akımı ve Avrupa devletlerinin desteği olduğu kadar, Osmanlı Devleti'nin de giderek zayıflamasının etkisi büyüktür. Yunanistan'ın bağımsızlığı için çaba gösteren iki devlet *Fransa* ve *Rusya* olmuş, ardından *İngiltere* de büyük bir Grek destekçisi haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını sürdüren İngiltere, 1821 Mora İsyanı'ndan sonra Grek bağımsızlığını desteklemeye başlamıştır. Bunun temel sebebi nasılsa bağımsızlığını kazanacak olan Grek yarımadasının Rus etkisi altına girmesini engellemek ve İngiltere'nin yardımından doğacak minnet duygularından yararlanarak bu devlet üzerindeki etkisini attırmaktır. Böylece, stratejik bir öneme haiz olan Doğu Akdeniz'de olası Rus genişlemesine karşı bir bağlaşıklık kazanmış olacaktır¹⁶⁰.

Asırlarca Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti olan Yunanistan'ın bağımsızlık faaliyetlerine girişmesinde elbette ki milliyetçilik akımının Balkanlar'da başlattığı etki büyüktü. Ancak Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasına en büyük

¹⁵⁹ S. Kocabaş, *İngiliz Tuzağı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü*, s. 214-215

¹⁶⁰ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 298-299

desteği arlık Rusya'sı vermiş; ardından İngiltere Yunanistan'ın en önemli hamîsi durumuna gelmiştir. Çarlık Rusyası'nın elbetteki Yunanlılar ile etnik bir bağı yoktu. Ancak Balkanların çoğunluğu Ortodokstu ve bu noktada Slav-Ortodoks olan Rusya'nın Yunanlılar üzerinde oynayacağı koz mezhep birliği içinde olmalarıydı.

Yunanistan'ın bağımsızlığa giden yolda destekçileri Avrupalı devletler olmuşlardı. Ne ilginçtir ki Napoleon Savaşları'ndan sonra yapılan Viyana Kongresi'nde milliyetçilik cereyanının önüne set çekmek isteyen Avrupalı devletler bu toplantı sırasında riyakâr tavırlarını açıkça sergilemişler; kendilerine karşı milliyetçilik akımını durdurmaya çalışırken Osmanlı Devleti'ne karşı bu akımı tahrik edici ve kışkırtıcı bir güç olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Yunanistan bağımsızlığını kazanırken ve kazandıktan sonra *irredentist* (yayılmacı) politikası Osmanlı Devleti'ne karşı takip ederken, Avrupalı devletler hep kendisine destek vermiştir. Avrupalı büyük devletler, “*şark Meselesi*”nin hiçbir noktasında aynı düşünmedikleri halde Yunan yayılmacılığını Osmanlı Devleti'ne karşı desteklerken uyum içinde hareket etmişlerdi. Osmanlı'ya karşı bu uyumlu hareketi destekleyen Avusturya, Rusya gibi devletler, Avrupa'nın başka yerlerindeki milliyetçi karakterli hareketleri ise bastırmaya çalışmışlardı. Henüz kendi çıkarları açısından Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana olan İngiltere de Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettiği bu politikadan vazgeçmiş, diğer devletlerle beraber hareket etmeyi seçmiştir. Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra da destekleri sona ermemiş ve Avrupalı büyükler, Yunan yayılmacılığının Osmanlı Devleti'nin küçülmesi sürecindeki bütün aşamalarında destekçisi olmaya devam etmiřlerdir¹⁶¹.

Topraklarını sürekli olarak genişleten ve hızla büyüyen Yunanistan'ın arkasında en büyük destekçi olarak İngiltere hep yer almış; Birinci Dünya Savaşı'nda bu devletle savaşmamış olmamıza rağmen Paris Barış Konferansı'nda başta İzmir olmak üzere Batı Anadolu toprakları İngiltere tarafından Yunanistan'a adeta gümüş bir tepsi içinde hediye olarak sunulmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında da Yunanlıların saldırılarının arkasında yer alan İngilizlerin bu politikaları; ancak milli mücadelede kazanılan başarımız ile nokatalanabilmiştir. Hatta haritada Anadolu'nun hemen yanıbaşında bir parçası olarak

¹⁶¹ şükrü S., Gürel , “Tarihsel Boyutuyla Türk-Yunan İlişkileri”,*Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu* (Dün-Bugün-Yarın), Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Enstitüsü, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 128

duran adaların hepsi de Yunanistan'a hediye edilmiştir. İngiltere'nin bu tutumunda tâbi ki geleneksel İngiliz menfaatlerinin korunması esası yatıyordu. Londra'dan Hindistan'a uzanan yolda İngiliz egemenliğini -özellikle Akdeniz'de- zedeleyecek tüm tehlikeler yok edilmeliydi. İşte İngilizlerin Yunanlıların arkasında yer almasındaki en temel sebep yine Akdeniz hâkimiyeti ile ilgiliydi.

İngilizler 1713'te Cebelitarık, 1802'de Malta adasına yerleşmişlerdi. Akdeniz kontrolleri altında bulundurmayı, Asya'daki sömürge imparatorluklarına götüren yolların selameti bakımından lüzumlu görüyorlardı. Yunanistan'da, Fransa'nın veya Rusya'nın nüfuz sahibi olması işine gelmezdi¹⁶². Bu nedenle bağımsız bir Yunanistan ortaya çıkacaksa da bu kendi nüfuzu altında olmak kaydıyla gerçekleşmeliydi.

Rusya'nın destekleri sonucu 1814'de Odesa'da üç Yunanlı tüccar tarafından kurulan *Etnik-i Eterya Cemiyeti* bağımsız bir Yunanistan'ın kurulmasında en büyük etken oldu. Bu cemiyetin temel hedefi Büyük Yunanistan'ı gerçekleştirmektir. Sadece eski Yunanistan değil, İstanbul da alınarak Bizans İmparatorluğu yeniden canlandırılacaktı¹⁶³. II. Abdülhamit, Yunanlılara karşı daima mülayim davranılmasına taraftar çıkmış ve hatta Berlin Antlaşması'ndan sonra onlarla mevcut ihtilafın kesin olarak halledilmesi için Girit adasının bile kendilerine verilmesini düşünmüş; ancak İngiltere'nin buna razı olmayacağını hissettiğinden vazgeçmiştir¹⁶⁴.

1820'lerin sonuna kadar Yunanistan konusunda çekimser olan İngiltere, bu tarihten sonra Yunanistan lehine harekete geçmiştir. Bu durumda İngiliz kamuoyunun da büyük etkisi olmuştu. Öyle ise her zaman kendisinin Akdeniz egemenliğine potansiyel bir tehlike olarak karşısında duran Rusya'ya karşı kendisi Yunanlıları kullanmalıydı. O dönemlerin İstanbul sefarethanelerinde görevli bulunan Lord Canning hatıratında Rusya hakkında şöyle söylüyordu: “Yunanlılar'a karşı sempati besliyor, Yunan davasını benimsiyordu. Dolayısıyla Yunan eyaletlerini sonradan bağımsız birer devlet olmasına elverecek biçimde ayarlamaya çalıştı. Böylece Yunanlılara sempati beslediğini gündün güne belirten İngiltere'yi atlatıp, bu konuda hareket eden ilk devlet olma şansını kazanacak, bir yandan Osmanlı

¹⁶² E.Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 78

¹⁶³ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. II, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1901, s. 130

¹⁶⁴ E.Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. s. 188

İmparatorluğu'ndaki azınlıkların koruyucusu sıfatını elde edecek, bir yandan da Yunanistan üzerinde bir vesayet hakkı koparacaktı.”¹⁶⁵.

1829 yılında bir deniz yüzbaşı olarak İstanbul'a gelen ve amiral rütbesine yükseldikten yıllar sonra Türkiye'ye yeniden gelen Sir Adolphus Slade'in Yunanlılarla ilgili söyledikleri oldukça ilgi çekicidir. Daha sonraları Kırım Savaşına katılan ve “Müşavir Paşa” olarak da tanınan Sir Adolphus Slade, Türkiye hakkında biri “Kırım Harbi” olmak üzere iki kitap yazmıştır. Sir Adolphus Slade “Türkiye Seyahatnamesi” adlı kitabında Yunanlılar'la ilgili olarak şu görüşlere yer vermiştir:

*“ Yunanlılar hakkında hiçbir millet İngilizler kadar hayal inkisarına uğramamıştır. Hâlbuki İngilizlerin, Yunan adalarında yine bu milleti idare etmekte oldukları cihetle, onlardan maruz kalacakları alçaklığın, nankörlüğün derecesini bilmeleri lazım gelirdi. İdare ettiğimiz bu Yunan adaları ahalisini Sir T. Maitland'ın metanetinden, azminden ve hayırlı sertliğinden başka hiçbir şey yola getirimezdi. Bereket versin ki; Sir Maitland öyle nazariyatlı, ezberden 'Yunansever'lerden değildir. 1822 senesinde tam vaktinde ahalinin silahlarını toplaması ve ileri gidenleri asması bu adalarda oturan İngilizleri kılıçtan geçirilmekten kurtarmıştır. İşte bundan dolayı Şark memleketlerinde şu söz meşhur olmuştur: **Yunanlıları idare etmeyi bilen milletler yalnız Osmanlılar'la İngilizler'dir.***

Avrupa, eğer şimdiye kadar gözünü açmadıysa, bundan sonra açacak, Yunanlılar gibi layık olmayan bir millet için eski bağları kırdığına ve o kadar büyük bir adaletsizlik irtikap ettiğine pişman olacaktır.

Yunanlılar için hürriyet ile eşkiyâlık aynı kelimelerdir. Onlar eşkiyâlık olmayınca hürriyet kelimesinde bir mana bulmazlar. Kendilerini makul hadler içine sokmak için alınacak her bir tedbire zulüm ve istibdat diye haykırırlar ve edep, namus sahipleriyle, onların mallarını korumak isteyen herhangi hükümdar ve idare adamı için de 'Bir Türk Paşası! derler.’’

Türkiye'ye gelmeden önce Sakız adasını ziyaret eden Sir A. Slayde, Yunan isyanı sırasında Türklerin sesini duyuramadıklarını ve Türklerin, Yunanlıların Avrupa'ya duyurdukları hikâyelerine cevap verecek gazetelerden mahrum

¹⁶⁵ Lord Stratford Canning, *Türkiye Anıları*, (çev. Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, 1999, s. 34

bulduklarını belirterek Avrupa'nın tutumunu da eleştiren sözlerine şöyle devam ediyordu:

“ Uğursuz bir saatte Sakızlılar, mazhar oldukları bu fevkalâde rahat, saadet ve zenginliğin neden ileri gelmiş olduğunu unuttular ve Sisamlılar'a uyararak Yunan ihtilâlîne karıştılar. Lakin Sakızlılar'ın kadınlaşmış elleri ihtilâl silahını kuvvetle tutumadı. Yaptıkları iş, zayıf ve onlara emniyet göstermiş olan Türklerle, adadaki muhafız askerleri öldürmekten ibaret oldu. Sonra, yani öldürülen Türklerin öcünü alacak olan, taassupla, hiddetle, ganimet isteği ile yanan başka Türkler adaya atlayınca cezalarını çektiler. Bugün öyle bir devirde yaşıyoruz ki, taçlar düşüp tahtlar devriliyor, devletler başka devletlerarasında taksim ediliyor. Yüzbinlerce insan muharebelerde kırılıyor, sefaletle ölüyor ve bu işler çabuk çabuk tekerrür ediyor. İşte böyle bir zamanda Sakız adasının uğradığı felaketin etrafta bu derece gürültüye, telaşa sebep olması haylice taaccübe şayan görünür. Bunun sebebi pek basittir: Bu hadisede felakete düşenler Hristiyanlardır, hücum etmiş olanlar Müslümanlar'dır! Eğer hücum edenler Hrisitiyanlar, felakete uğrayanlar da Müslümanlar olsaydı kimse ağzını açıp bir söz söylemezdi.

Sakız işinde Rumlar, Yunanlılar Avrupa'ya kendi hikâyelerini istedikleri şekilde anlattılar. Türkler ise ya aleyhlerinde neler söylendiğini bilmediklerinden yahut da söylenenlere ehemmiyet vermediklerinden susup kaldılar. Bundan dolayı Türklere, kolayca birçok barbarlıklar isnat olundu. Bereket versin ki; Türkler bu isnatlara cevap verecek gazetelerden, matbuattan mahrum bulunuyorlar da Hrisitiyanlık alemeninin namus ve şerefi lekelenmekten kurtuluyor... ”¹⁶⁶

Aslında Napoleon savaşlarından beri İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünden yana bir tavır izlemişti. Yunan isyanları başladığı zaman İngiltere Başbakanı **Canning**, bu politikayı devam ettirdi. Fakat isyan geliştikçe ve İngiltere'de kamuoyu Yunan asilerine sahip çıkınca Canning, Mart 1823'de Yunan asilerini bundan böyle muharip olarak tanıdığını ilan etti. 1825'te Yunan asileri, İngiltere'ye Yunan devletini himayesine almasını teklif ettilerse de, bu teklifleri kabul edilmedi.

¹⁶⁶ Cevat Ülkekel, “Yunan Kimliği ve Pangalos'a Hatırlatmalar”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 44, Asır Matbaacılık, İstanbul, 1997, s. 37

I. Nikola tahta çıktıktan hemen sonra Yunan sorununu çözmek için harekete geçerek 17 Mart 1826'da Osmanlı Hükümetine bir ultimatom gönderdiği sırada, İngiltere, kendisinin Yunan sorununun da devre dışı bırakıldığını düşündü. Bir yandan kamuoyunun baskısı, diğer yandan Mehmet Ali Paşa'nın Mora seferi, İngiltere'nin hiç hoşuna gitmedi. Üstelik Mora ve Girit valiliği kendisine verilen Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetli bir şekilde Doğu Akdeniz'e yerleşmesi İngilizlerin menfaatlerine uygun gelmiyordu. Doğu Akdeniz'de kuvvetli bir Mısır Paşası veya kuvvetli bir Rusya yerine zayıf bir Osmanlı Devletine küçük bir Yunanistan, İngilizlerin daha çok işine gelirdi. Bu nedenle Rusların Yunan asileri lehinde yapılmasını teklif ettikleri tedbirleri incelemeyi kabul etti. Madem bir Yunanistan doğacaksa İngiltere'nin nüfuzu altında doğmalıydı ¹⁶⁷.

1.6.6.1. Yunan İsyanlarında İngiltere ve Rusya'nın İşbirliği (1826-1827)

Rusya ve İngiltere, sözde İbrahim Paşa'nın Mora'da yaptığı zulümlere bir son verebilmek amacıyla görüşme yapılması kararını aldılar. Bu amaçla İngiltere, 4 Nisan 1827'de Wellington Duka'sını St. Petersburg'a gönderdi. Henüz Akkerman Sözleşmesi imzalanmadan, İngiltere ile Rusya arasında **4 Nisan 1826'da St. Petersburg Protokolü** imzalandı. Böyle bir anlaşmanın yapılma gerekçesi Rumların, Bâb-ı Âli ile bir barış yapmaları için İngiltere'ye başvurmuş olmalarıydı. Rus Çarı ise buna muvafakat ediyordu. Çünkü "din, adalet ve insaniyet" namına Yunanistan ve Arşipel adalarında kavganın sona ermesini arzu ediyordu. Protokol şu hükümleri taşıyordu:

- Yunanlılar, Osmanlı Devleti'ne vergi vererek, tek bir devlet haline getirilecek ve bu devletin liderleri (autorités), Bâb-ı Âli'nin iştirakiyle bu mevkiye getirilecek.
- Türkler Yunanistan'dan çıkarılacak tabî olarak mal ve mülkleri doğrudan doğruya Hristiyanlara kalacaktı.
- Rusya ve İngiltere *-hakikatte sadece Rusya-* Türkiye hesabına topraklarını genişletmeye, yeni ticaret imtiyazları koparmaya veya tek başına olarak nüfuz kurmaya kalkışmayacaklardı.
- Müzakereler bundan sonra da, aracı devlet sıfatıyla İngiltere tarafından; fakat Rusya'nın desteklemesiyle idare olunacaktı.

¹⁶⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 116-117; R. Uçarol, *Siyasî Tarih*, s. 100-101

Bu protokolde alınan kararlar ile bağımsız bir Yunanistan'ın doğması için ilk adım atılmış oluyordu. Bundan sonra İngiltere ve Rusya, imzalamış oldukları protokolü diğer Avrupa devletlerine bildirerek, onların da bu kararları kabul etmesi daveti yapıldı. Ne var ki protokol imzalanırken ne Prusya'nın ne de Bourbonların idaresindeki Fransa'nın Yunan meselesi hakkındaki hususi siyasetleri nazar-ı dikkate alınmamıştı. Rusya'nın Balkanlar üzerindeki siyasetini yakından takip eden Metternich'in Avusturya'sı bu protokolü reddetti. Çünkü bu işin gerçekleşmesi, milliyetçilik cereyanlarının zaferi ve Rusya'nın bir başarısı olacaktı. İngiltere ile yaptığı bu anlaşma ile Çar, Şark Meselesi'nin bu ikinci kısmında sağlam bir esasa dayanmıştı. Metternich Wellington Dukası'nın Petersburg'a yapmış olduğu bu ziyaret ile alay ediyordu. Zaten muharebe edemeyen, bir aracılığa asla yanaşmayan; "*Bâb-ı Âli'nin bir dostu olup Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış barışını*" canı gönülden ister gibi görünen bir devletin başvekilinden başka türlü bir davranış da beklenemezdi. Prusya da tıpkı Avusturya gibi protokolü reddetti.

4 Nisan'da Reisülküttâb Pertev Efendi, Padişah katında 1826 protokolünün hiçbir değeri olmadığını söyledi. Çünkü ne Rusya'nın ne de İngiltere'nin Padişaha ait yerler hakkında karar almaya hakları yoktu. Hatta aynı protokol yalnız bir hiçten ibaret olmakla kalmıyor, üstelik Türkiye'nin şeref ve haysiyetine karşı bir suikast manasını taşıyordu.¹⁶⁸

Fransa, 1815'te kendisine karşı kurulmuş kutsal ittifakı parçalamak amacıyla protokole katılmak niyetinde olduğunu bildirdi. Zaten bu sıralarda Rusya ile Fransa birbirlerine yakınlaşmıştı. Ancak bu durum İngiltere'nin işine gelmiyordu. İngiltere insiyatifi elden bırakmamak için, Rusya ve Fransa ile bir bağlaşma yapmak üzere harekete geçti. Bunun üzerine 6 Temmuz 1827 yılında Londra'da **İngiltere, Rusya ve Fransa** arasında görüşmelere başlanarak **Londra Antlaşması** imzalandı.

Bu Antlaşmada: Türkiye, St. Petersburg Protokolü'nü kabul ettiği takdirde, asilerle Osmanlı Devleti arasında bir mütareke yapılacağını ve bundan sonra Yunanistan devletinin kurulacağını, kabul edilmediği takdirde de protokolü imzalayan üç devletin Yunan isyancılarına yardım edeceği belirtiliyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'ni yola

¹⁶⁸ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 313-314, 328

getirmek için onu baskı altında tutacakları yazılmış bulunuyordu. Osmanlı Devleti'ne bir ay süre tanınacaktı.¹⁶⁹.

Bundan sonraki süreçte Osmanlı Devleti'ni ikna için Rus, İngiliz ve Fransız temsilcilerinin baskıları hiçbir netice vermedi. Daha Londra Muahedesi imzalanmadan, 9 Haziran'da Sultan Mahmut resmi bir beyanname ile görüşlerini açıkladı. Kendisi bağımsız bir hükümdardı ve Rumlar meşrû hükümdarlarını karşı asi idiler. Avrupa devletlerinin hareketlerine esas tuttıkları hürriyet ve tarafsızlık ile acı acı alay ediyordu. Bir avuç haydut ile imparator elbette ki anlaşma yapamazlardı. “*Bâb-ı Âli'nin cevabı, meselenin başında vermiş olduğu cevabın daima aynı kalacaktır*” deniliyor ve böylece Osmanlı Devleti'nin konuyla ilgili son sözü vurgulanmış oluyordu.

1.6.6.1.1. Navarin Olayı (1827)

İngiltere, Fransa ve Rusya aldığı kararları, 16 Ağustos 1827'de Osmanlı Devleti'ne bildirdiler. Ancak Osmanlı hükümeti, Türklerin Yunanistan'dan atılması demek olan Londra Antlaşması'nın hükümlerini, kendi iç işlerine müdahale olduğu gerekçesi ile kabul etmediğini açıkladı.

Bunun üzerine İngiliz, Fransa ve Rusya Akdeniz'deki filolarına, Mora'yı abluka ederek bir mütareke imzalatmak görevini verdiler. Müttefik filoları Türk ve Mısır donanmasının bulunduğu Navarin'i kuşattılar. Türk asker ve donanmasının Yunanistan'dan ayrılmasını istediler. Bu istekleri kabul edilmeyince de, müttefik donanması 20 Ekim 1827'de Navarin'e girdiler. Yapılan deniz muharebesi sonucunda, Türk-Mısır donanmasını yaktılar. Uzaktan direktiflerle bu muharebeye sebep olan diplomatlar, aslında böyle bir şeyin olmasını istemediklerini belirtiyorlardı. Fakat Clarence Dukası, İngiliz Amiral Codrington'a “*fırsat düştüğü takdirde barut yakmasına*” kesin olarak müsaade etmiş olmakla işin nihayet bu kadar ileri götürülmesine neden olmuştu. Galip devletler, hiç vakit geçirmeden muharebe meydanından uzaklaşırken sadece Rus Amirali Heyden, burada kalarak tüyler ürpertici faciadan memnun görünüyordu¹⁷⁰.

Navarin Olayı, Mora'da Türk kuvvetlerini üstün durumdayken yenilmiş bir duruma getirmiş, Fransa, Rusya ve Yunanistan'da büyük bir sevinçle karşılanmıştı.

¹⁶⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 117; R. Uçarol, *Siyasî Tarih*, s. 102

¹⁷⁰ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 329, 334

Yalnızca İngiltere ve Avusturya bu durumdan pek memnun olmamışlardı. Çünkü Metternich'in milliyetçilik düşüncelerine karşı kurduğu ittifak sistemi ile Çar'ın kurduğu Kutsal İttifak sistemi çökmüş oluyordu. Metternich, "*Navarin ile tarihte yeni bir devir başlıyor*" dedi. İngiltere'de de pek memnuniyet verici bir olay olarak karşılanmadığı gibi, Londra Hükümeti olayı "felaket" diye vasıflandırdı¹⁷¹.

İngiltere ve Avusturya'nın Navarin Olayı karşısındaki bu tutumlarının temel sebebi Rusya ve Fransa'nın Boğazlar ve Balkanlar üzerinde ortaya çıkan istekleriydi. Ayrıca bu oyunda yegâne kazanan Rusya idi. Ve Rusya'nın güneye inmesine engel olabilecek bir güç kalmamıştı. Navarin Olayı, Osmanlı açısından da çok önemli bir olaydı. 16.000 mil kıyısı bulunan Osmanlı Devleti bu olay ile birden bire donanmasız bir deniz imparatorluğu haline gelmişti. Bu da imparatorluğun geleceği bakımından birçok felaketin de habercisiydi ve Navarin olayı bir Haçlı savaşı olarak nitelendirildi. Hükümet, ortada bir savaş durumu olmadığı halde donanmasını yok eden bu üç devletten tazminat ve tarziye istedi. Üç devletin İstanbul'daki elçileri ise Navarin olayının sorumluluğunu Türk komutanlarına yüklediler. Onların bu suçlayıcı açıklamaları kabul edilmeyince de İstanbul'u terk ettiler. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere, Fransa ve Rusya ile diplomatik münasebetleri kesilmiş oldu.

Rusya gelişmelerden oldukça memnundu, çünkü tarihi emellerini gerçekleştirme fırsatını yakalamıştı. Ancak, Rusya'nın bitmek bilmez istekleri ve davranışları İngiltere ve Fransa'yı endişelendiriyordu. Bu nedenle, kuzeyden gelecek tehlikeye karşı bir set oluşturmak ve Rum isyanını sonuçlandırmak için, çıkabilecek bir Osmanlı-Rus savaşını önlemeye en azından geciktirmeye çalıştılar. Fransa ve İngiltere, Türklerle yeni bir savaş yapmak niyetinde değildiler. Bu nedenle de 9 Temmuz 1828'de aralarında bir protokol yaptılar. İki devlet, Mora isyanının tasfiyesi için anlaştılar. Daha sonra İngilizler, Mehmet Ali Paşa'dan Mora'daki askerlerini geri çekmesini istediler. Teklifin kabul edilmesi üzerine, iki taraf arasında 6 Ağustos 1828'de bu konuyla ilgili olarak bir sözleşme yapıldı. Eylül ayı başlarında da Fransızlar Mora'ya asker çıkartarak, burayı geçici olarak işgal etti. Bu arada İngiltere, İbrahim Paşa kuvvetlerini Mısır'a götürmek

¹⁷¹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 118

için Mora'ya gemiler gönderdi. Rusya ise Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişti (14Nisan 1828)¹⁷².

İngiltere ve Rusya'nın desteğiyle bağımsızlığını kazanan Yunanistan, buradaki Türk varlığını yok etmek için harekete geçmiş, burada yaşayan Türklerin birçoğunun katledilmesine ve göçe zorlanmasına neden olmuştur. İngiliz William St. Clair bu durumla ilgili olarak, yazmış olduğu eserinde şöyle ifadeler kullanmıştır: “*Yunanistan'daki Türkler hemen hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolmuşlardır. Bir hafta süren katliamdan sonra 20 binden fazla Türk öldürülmüştür. Bu katliam Mora'da artık öldürülecek Türk kalmayınca kadar devam etmiştir*”.

Avrupa'nın, Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmeleri ve azınlıklara yeni haklar sağlama çalışmalarını fırsat bilen Rumlar, Avrupalı devletlere yapmış oldukları yardımlarla, Osmanlı ticaretinde bir aracı sınıf oluşturarak, zenginleşmişler; bundan sonraki dönemlerde Osmanlı Rumları maddî ve manevî olarak Yunanistan'ı desteklemişlerdir. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin dağılma tehlikesine karşı olarak, Balkanlar'daki Rus yayılmasına önlemek amacıyla Yunanistan'ı desteklemiştir. Bu desteği alan Yunan çeteleri 1830'dan sonra Osmanlı toprakları içerisinde faaliyet göstererek, Doğu Rumeli vilayetindeki asayiş ortadan kaldırmışlardır¹⁷³.

1.6.6.2. İngiltere'nin Himayesinde Hızla Genişleyen Yunanistan

İngiltere, bağımsız Yunanistan devletinin kurulmasına vesile olmakla yetinmemiş, 1830'dan beri Türk-Yunan sınır ihtilafları ve toprak meselelerinde hep Yunanistan'ın yanında yer almış, Türkiye'nin aleyhine büyümesinde onu sürekli desteklemiştir. 29 Mart 1864'de *Yedi Ada-İyonya Adaları* (Osmanlı literatüründe Cezayir-i Sebe) denilen “*Korfu, Ayamavri, Pakros, İthaque, Kefalonya, Zanta ve Cergio-Cunta*” adalarının Yunanistan'a verilmesini sağlamıştır.

1856 Paris Kongresi'nde Yunanlılar, Yunan meselesinin milliyet prensibi ile ilgisi bakımından incelenerek Yunan sınırlarının genişletileceği hususunda karara bağlanacağını düşünmüşlerdi. Ancak bu düşünceleri gerçekleşmeyince hayal kırıklığına uğradılar. Çağdaş Yunan tarihçilerinden biri bu münasebetle Yunan siyasetini şu

¹⁷² E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 118-119; R. Uçarol, *Siyasî Tarih*, s. 103-104

¹⁷³ İbrahim Yılmaz Çelik, Ahmet Aksın, *Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 54-55

satırlarla tenkit etmiştir: “Eğer Kırım harbi sırasında, Yunanlıların başında Kavur gibi bir diplomat bulunsaydı ve Yunanistan Piyemonte hükümeti gibi, Osmanlı Devleti’nin müttefikleriyle anlaşsaydı, ihtimal ki daha kârlı çıkardı.”

Yunanlılar, daha Yunanistan devletinin kuruluşundan beri Osmanlı Devleti’ne karşı Rusya tarafından girilen amansız propagandalara kapılıp, diğer devletlerinin kuvvetlerini hesaplamadıkları için hata yapmışlardı. III. Napoleon, milliyet fikirlerinin şampiyonu, İngiltere liberalizm sisteminin müdafisi olmasına rağmen, Yunanistan’ı Rus nüfuzuna kaptırmamak için, Yunanistan hakkındaki siyasetlerini, taraftarı buldukları prensiplere göre ayarlayamıyorlardı. Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında tercih yapmak şıkkı karşısında kaldıklarında, Rus tehlikesine karşı daima Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünden yana davranıyorlardı. Bununla birlikte Yunanlılar, Paris Kongresi’nde elde edemediklerini, kongreden sonra da gerçekleştirmek için çalışmaya devam ettiler¹⁷⁴.

İngiltere, 1878’den sonra değişen Osmanlı Devletipolitikası çerçevesinde Yunanistan’a daha çok destek vermeye başlamıştır. 1877-1878 Türk-Rus Harbi’nde büyük devletler, Yunanistan’ı sıkıştırarak tarafsız kalmasını sağlamışlar, bunun karşılığı ona sulh antlaşması yapılırken toprak vaadinde bulunmuşlardı. Nitekim Berlin Antlaşması’na Türk-Yunan sınırında Yunanistan lehine düzenleme yapılması maddesi de dahil edilmişti. Sultan II. Abdülhamit, bu maddeyi görmemezlikten gelerek İngiltere ve Fransa’nın baskısı üzerine 25 Şubat 1881’de yapılan antlaşma ile Tesalya Yunanistan’a bırakılmıştı.

Büyük devletlerden gördüğü destekten şımaran Yunanistan, bu sefer de Girit Adası’nı ilhak için harekete geçti. 1890’lı yıllarda Girit isyanları yeniden alevlendirildi. Bunları tahrikte İngiliz konsolosu Biyutti’nin büyük bir rolü oldu. İsyancı Rumlar, Yunanistan tarafından açıkça destekleniyordu. Adı geçen devlet Girit’e Miralay Vassos komutasında 13 Şubat 1896’da asker sevk etmiş, Tesalya cihetinden ise sınır tecavüzleri başlamıştı.

Bütün bu olup bitenler karşısında Sultan II. Abdülhamit’in sabrı taşıdı. 5 Nisan 1897’de Yunanistan’a harp ilan etti. Yunan ordusu kısa zamanda yenilmiş, Osmanlı ordusu 17 Mayıs’ta Atina kapılarına dayanmıştı. Sultan, büyük devletlerin müdahalesi

¹⁷⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VI, s. 84

üzerine savaşı durdurdu. Eğer bu müdahale olmasaydı, Yunanistan yeniden bir Osmanlı vilayeti haline gelecekti.

Barış antlaşması 9 Kasım 1897'de İstanbul'da imzalandı. Masa başında büyük devletler de vardı ve yine savaştan yenik çıkan Yunanlıların yanında yer almıştı. Savaşın galibi olan Osmanlı Devleti adeta mağlup muamelesi gördü. Girit'e Yunan Kralı'nın oğlu Prens Yorgi vali olarak atandı. Büyük devletlerin donanmaları Girit Adası'nı ablukaya alarak, Osmanlı askerinin buradan çekilmesi için 24 saatlik ultimatom verdiler. Sultan bunu çaresiz kabul etmek zorunda kaldı.

Netice olarak Girit adası Yunanistan'a manen ilhak edilmişti. Sulh masasında, Prens Yorgi'nin Girit'e vali olmasını İngilizler önermişler, Osmanlı askerini çıkarmaya yönelik operasyonda İngiliz donanması başrolü oynamıştı. Osmanlı ordusu, işgal ettiği Yunanistan topraklarını boşaltacak, harp öncesi sınırlara çekilecekti. İngiliz Başbakanı Lord Salisbury, "**Salibin girdiği bir memleket, tekrar hilale devredilemez.**" şeklindeki meşhur sözünü bu sırada sarf etmişti. 1897 Türk-Yunan Harbi'nde cephede harp muhabiri olarak bulunan İngiliz gazeteci Smith Barlett, hatıralarında İngiliz kamuoyu ve hükümetinin Yunanlılar'ın yanında yer aldığından bahisle, bunun İstanbul'da İngilizler aleyhine kötü tesir meydana getirdiği üzerinde durarak şöyle söyler:

*"Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasındaki muharebenin hakiki sebebini bulmak kolay değildir. İngiltere'de Türkiye'den nefret edenler, her müşkül gibi bunu da Osmanlı hükümetinin fenalığına istinat etmek istiyorlar. Halbûki Yunanistan ve bilhassa Atina'daki politika reislerinin hurs ve gururu efkârına atf için elde pek çok sebep mevcuttur. Dünyada hiçbir memlekette mevcut Yunan hükümetinin politikacıları gibi boş ve kayıtsız kimse yoktur... Türk-Yunan muharebesi ve onun teferruatından olan ahvalin diğer bir sonucu, Türkiye nezdinde Alman ve Rus nüfuzunun artması olup, bu nüfuzu nazaran dahi harbin neticesi İngiltere için kötü olmuş ve İstanbul'da İngiliz nüfuzu ciddi bir surette gerilemiş ve hatta tamamen kaybolmuştur"*¹⁷⁵.

¹⁷⁵ S. Kocabaş, *İngiliz Tuzağı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü*, s. 215- 216

İKİNCİ BÖLÜM

2.XIX. YÜZYILDA ALMANYA'NIN BALKAN POLİTİKASI

2.1. Siyasal Bir Güç Olarak Almanya'nın Ortaya Çıkışı

Viyana Kongresi (1815)'nin, Avusturya'nın da etkisiyle, daha önceki dönemlerde olduğu gibi, parçalanmış olarak bıraktığı uluslardan biri de Almanlardı. Ancak Almanlar arasında, daha XIX. yüzyılın başlarından itibaren milliyetçilik, bağımsızlık ve demokrasi akımlarının etkisiyle, birlik için çalışmalar başlamıştı.

Almanlar arasında, Alman birliğini kurabilecek ve öncülük edebilecek güçte iki aday devlet vardı: *Avusturya* ve *Prusya*. Avusturya, bir Alman devleti olmakla beraber, kozmopolit yapıya sahip bir imparatorluk olduğundan, milli bir Alman politikası güdecek durumda değildi. Milli bir yapıya sahip olan ve iki yüz yıldan beri Avrupa dengesinde önemli rol oynayan Prusya ise, milli birliğin kurulmasında liderlik yapabilecek durumdaydı. Bu nedenle, Avusturya başkanlığında Büyük Almanya'yı kurmak isteyenlerden daha çok, Prusya başkanlığında küçük veya milli Almanya'yı gerçekleştirmek isteyenler daha çoğunluktaydı. Bundan dolayı da Alman milliyetçileri Prusya'nın etrafında toplanmaya başlamışlardı. Prusya ise, birliği gerçekleştirebilmek için Avusturya ile Fransa'yı yenmek ve Germen Konfederasyonu içerisinde yaklaşık kırka varan Alman prensliklerini kendisine bağlamak zorundaydı. Alman birliğinin temelinde yatan gerçek düşünce, şüphesiz ki milliyetçilikti. Bunun da Napoleon egemenliğine karşı koyulmak suretiyle temeli atılmıştı. Prusya'nın iç gümrük birliğini sağlaması ise, Alman birliğinin kurulması için atılan ilk adım oldu.

Prusya, 1818 yılında bir gümrük kanunu çıkartarak, ülke içerisindeki gümrüklerin hepsini kaldırmış, böylece Prusya'nın ekonomik birliğini sağlamıştır. Bundan sonra Prusya, diğer Alman devletleri arasındaki gümrüklerin de kaldırılarak, Almanya'da ortak bir gümrük yönetiminin kurulmasını önermiştir. Nitekim 1819'dan 1836 yılına kadar, Avusturya ve Bohemya hariç, diğer bütün Alman devletleri bu öneriyi kabul ederek, Alman Gümrük Birliği (Zollverein)'ni gerçekleştirdiler. Avusturya, ekonomik birliğin siyasî birliği getireceğini göz önünde tutarak, bu birliğin kurulmasına engel olmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Milli birliğin kurulmasını arzu eden Almanlar hareket geçmeye karar verdiler. Bu nedenle de, 1830 ve 1848'de Alman devletlerinde ihtilâller baş gösterdi. Bu ihtilâller sonucunda da Prusya dahil bazı

devletler anayasal yönetime geçtiler. Bu arada, 1849'da Frankfurt'ta toplanan Alman Parlamentosu, Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm'e Alman İmparatorluk tacını sundu. Fakat Kral, diğer nedenlerin yanı sıra, Avusturya'dan çekindiğinden tacı kabul etmedi. Bu ise, birliğin kurulmasını, bir süre sonraya, Bismarck'ın Prusya başbakanlığına gelmesine kadar geciktirdi. Alman birliğinin kurulmasında büyük rolü olan Bismarck, Avrupa'da takip ettiği politika ile de dikkatleri üzerine çekti.

2.1.1. Bismarck ve Takip Ettiği Politika

Alman birliğini kurmaya en güçlü adayı olan Prusya XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde parlamentolu bir yönetime sahip ve Avrupa'da etkinliği olan bir devlet olmuştu. Ancak 1861'de Prusya Kralı olan I. Wilhelm (1797-1881), ülkesinin ekonomik ve askeri bazı sorunlarının çözümlenmesinde güçlüklerle karşılaşmış, bunları giderebilmek için de, Savaş Bakanı Roon'un tavsiyesiyle 1862'de başbakanlığa Otto von Bismarck'ı getirmişti.

Alman birliğinin kurulmasında gerçekte birinci derecede rol oynayan Prens Otto von Bismarck (1815-1898), Brandenburg'da doğmuştur. Klasik orta öğrenimini yaptıktan sonra 1832'de hukuk öğrenimi için üniversiteye girmiş ve 1835'de bu okulu bitirmiştir. Bir süre devlet memurluğu, sonra da gönüllü askerlik yapan Bismarck, daha sonra kendi topraklarında tarımla uğraşmıştır. 1847'de Diyet Meclisi'ne üye seçilmiş, 1854'te Prusya'nın Petersburg elçiliğine, 1857'de de Paris elçiliğine atanmıştır. Bu görevleri ona, Avrupa politik ortamını ve çevresini yakından tanımak fırsatını vermiştir.

Bismarck, iktidarda bulunduğu döneme (1862-1890) adını verdirecek ve damgasını vuracak derecede güçlü bir devlet adamıydı. Kişi olarak inatçı, dik kafalı biriydi. İç politikasında, parlamenter yönetime, demokrasiye ve özgürlüklere karşıydı. Bu bakımdan tutucu ve antiliberalist bir politika izlemiştir. Dış politikasında ise, Alman birliğinin kurulmasını, (1871'den) sonra da bu birliğin sürekliliğini sağlamak istemiştir. Bu amaçla da önce savaş, sonra da barış taraftarı bir politika izlemiştir. Bismarck için, sürekli düşmanlıklar veya dostluklar yoktu, önemli olan Almanya'nın çıkarlarıydı.

Bu genel çerçeveye içerisinde Bismarck, Alman birliğinin, politika yoluyla değil, "demir ve kanla" yani kuvvet yoluyla kurulabileceği düşüncesindeydi. Bunu gerçekleştirebilmek için de dış politikası, önce Avusturya'yı Almanya'nın politik yapısından dışarı atmaya ve sonra Prusya'nın liderliği altında Alman devletlerinin

birliğini sağlamaya dayanıyordu. Bu amaçla da ilk iş olarak güçlü bir ordu kurmaya çalışmış, bu görevi de Roon ve Moltke gibi askeri otoritelere vermiştir. Hazırlığını tamamladıktan sonra ilk adım olarak Danimarka ardından Avusturya ve Fransa ile savaş yapmıştır.

Bismarck, Alman birliğini kurmak için silah ve diplomasi yoluyla savaşa hazırlanıyordu. Bu bakımdan, Avrupa büyük devletlerinin yardımlarını, hiç olmazsa tarafsızlıklarını sağlamaya çalışıyordu. İşte, bunları sağladıktan sonra, Danimarka'yla savaşa karar vermiştir.

Bir defa, Prusya, Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Avusturya'nın savaşa girmesine engel olarak, Rusya'nın sempatisini sağlamıştı. 1863'de meydana gelen Polonya Ayaklanmasında da Rusya'nın yanını tutarak, bu defa onun minnettarlığını kazanmıştı. Diğer taraftan, İngiltere ve Fransa arasındaki rekabet ve bu devletlerin Polonya tarafını tutması, özellikle 1856 Paris Kongresi'nden beri devam eden Fransa-Rusya yakınlığını bozmuştu. Prusya-Rusya dostluğu ise, Prusya'nın doğusunu güvenlik altına alması ve Avusturya'nın üzerinde bir baskı gücünün kurulması demekti. Bismarck, bu durumlardan yararlanarak, hem ordusunun gücünü denemek, hem de Avusturya'yı Almanya'dan çıkarmanın ilk adımını atmak üzere fırsat aramaya başladı. Ona bu fırsatı da; **Elbe Dukalıkları** adı verilen “*Schleswig, Holstein ve Lauenburg Dukalıkları*”nın yönetiminden doğan anlaşmazlık verdi.

Halkının büyük kısmı Almanlardan meydana gelen bu dukalıklar, Danimarka Kralı'na bağlı olmakla beraber, aynı zamanda Germen Konfederasyonu'na dahildi. Ancak, 1863'te Danimarka Schleswig'i doğrudan topraklarına kattı. Buna Germen Konfederasyonu karşı çıktı. Prusya da bu düşüncüyü destekledi. Prusya'nın bu vesileyle Konfederasyon üzerindeki nüfuzunun çoğalacağından korkan Avusturya da soruna karıştı. Ancak, Prusya olmadan harekete geçemeyeceğini anlayan Viyana Hükümeti, Danimarka sorununun Prusya tarafından çözümlenmesini ve kendisinin de bu işe yardımcı olarak katılmasını kabule mecbur oldu. Gerçekte ise Bismarck, iki dukalığı Prusya'ya katmak ve bundan sonra Avusturya ile hesaplaşmak istiyordu.

Bu hava içerisinde iki Alman devleti, Danimarka'dan, son uygulamalarından vazgeçmesini istediler. Bu önerileri kabul edilmeyince de, 1 Şubat 1864'te,

Danimarka'ya savaş ilan ettiler. Savaşı kazanan Prusya daha sonra Avusturya ile savaşarak, üstünlüğünü kabul ettirdi.¹⁷⁶

Bu gelişmeler sırasında İngiltere, Prusya'nın dikkatinin batıdan güneye ve doğuya doğru çevrilmesine, böylece de Orta Avrupa ile uğraşmasından memnun olduğundan tarafsız kalacağını bildirdi. Rusya da, Kırım Savaşı ve 1863 Polonya Ayaklanması sırasında Prusya'nın yaptığı yardımlardan dolayı ona minnettardı. Bunun ötesinde Orta Avrupa ve Balkanlar'daki en büyük rakibi olan Avusturya'nın yıpranması işine geliyordu. Bu nedenlerle Rusya'nın hiç olmazsa tarafsızlığı söz konusuydu.

Bismarck, bu çalışmalardan sonra, Avusturya'yı Gastein Antlaşması'na uymamakla suçlayarak, onu savaşa kışkırtmaya başladı. Bu da iki devlet arasındaki ilişkileri hızla gerginleştirdi. Bunun üzerine Prusya ve İtalya, Avusturya sınırlarına asker yığmaya başladılar. Bismarck; Avusturya'dan, Holstein'nin yönetimi ile bazı isteklerde bulundu. Avusturya, Prusya'nın diğer Alman devletleri üzerindeki durumunu daha da güçlendirecek bu istekleri kabul etmedi. Bunun üzerine Prusya, bu dukalığa asker göndererek, burayı işgal etti. Böylece 1866 Haziran ayında Prusya - Avusturya Savaşı başlamış oldu.

Prusya, savaşa gayet iyi hazırlanmıştı ve iki cephede savaş yapmak durumunda olan Avusturya'ya karşı kısa sürede üstünlük sağladı. Bismarck orduları, 3 Temmuz 1866'da *Sadowa (Königgratz) Savaşı*'nda Avusturya'yı kesin bir yenilgiye uğrattı. Prusya ordusu, kazandığı bu zaferden sonra, 15 Temmuz'da Viyana önlerine kadar geldi. Prusya Kralı I. Wilhelm ile Almanya'nın etkili komutanlarından Moltke, Viyana'yı işgal etmek istiyorlardı. Fakat Bismarck, bu düşünceye şiddetle karşı çıktı. Prusya Başbakanı, bu savaştan sonra, bir Prusya - Fransa savaşının çıkacağından emindi. Böyle bir savaşta ise, Avusturya'nın Avrupa güçler dengesindeki yerini koruması, kendi yararına olacaktı. Yani Bismarck, bundan sonra izleyeceği politikasını göz önünde tutarak ve bir de ne olursa olsun bir Alman devleti olan Avusturya'nın onur ve prestijini daha fazla kırmamak için, Viyana'nın işgaline razı olmadı. Hatta bu nedenlerle, Avusturya'ya ağır barış koşulları bile yüklemek taraftarı değildi. Sonuçta, Bismarck'ın görüşleri esas kabul edilerek, Prusya ile Avusturya arasında **23 Ağustos 1866'da Prag Antlaşması** imza edildi. Buna göre:

¹⁷⁶ Hermann Pinnow, *Almanya Tarihi*, c. II, (çev. F. Baldaş), İstanbul 1940, s. 412-415; Charles Seignobos, *Tarih-i Siyasî*, c. II, (çev. Ali Reşad), İstanbul, 1995, s. 175

- Germen Konfederasyonu kaldırılıyor, bunun yerine Avusturya dışarıda kalmak üzere, Almanya yeniden örgütleniyordu.
- Bu yeni örgütlenmeye göre, Main nehrinin kuzeyinde ve güneyinde iki Alman Konfederasyonu kuruluyordu. Kuzeydeki, Prusya'nın başkanlığında olacaktı.
- Schleswig ve Holstein 'i Prusya alıyordu.
- Avusturya, Venedik'i İtalya'ya veriyordu.

Görüldüğü gibi **Sadowa Savaşı**, yalnız Prusya - Avusturya arasındaki ilişkileri değil, Almanya'nın geleceğini de tayin etmiştir. Nitekim bu savaş ve sonucunda yapılan antlaşma ile Alman birliğinin kurulmasının iki büyük engelinden biri ortadan kalkmış oldu. Avusturya, Alman devletleri üzerindeki, yüzyıllardan beri süren hak ve yetkilerini Prusya'ya bırakmakla, Almanya üzerindeki bu devletin üstünlüğünü kabul etti ve kendisi de bundan böyle sadece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu haline geldi. Bundan böyle de, daha çok doğuya yönelik bir dış politika izlemeye başladı.

Bu savaşın sonucunda İtalya da, Avusturya'ya karşı Prusya'nın yanında savaşa katılmış olduğundan, bir başarı sağlayamamasına rağmen Venedik'i aldı. Bu amaçla da İtalya ile Avusturya arasında 3 Ekim 1866'da Viyana Antlaşması yapıldı.

Prusya devleti, Prag Antlaşması'ndan ve Elbe kıyılarındaki dukalıkların sınırları içine katılmasından sonra, olağanüstü güçlendi. Bismarck, bundan sonra antlaşma koşullarına göre, Kuzey Almanya Konfederasyonu'nu kurdu. Bu kuruluşu dahil olan devletler, kendi bağımsızlıklarını ve anayasalarını korumaktaydılar. Fakat dış politikalarında ve askeri konularda ortak bir hükümete (federal hükümete) bağlıydılar. Bu hükümetin başı da Prusya Kralı idi. Ayrıca, Konfederasyon'un temsilcilerinden oluşan bir Federal Meclis, bir de milletvekillerinden meydana gelen Millet Meclisi (Reichstag) kuruldu. 1867 yılında da Kuzey Almanya için bir anayasa yapıldı¹⁷⁷.

Böylece Bismarck, Kuzey Almanya Konfederasyonu'nu Prusya başkanlığında kurmakla, ulusal birliğin yaklaşık olarak yarısını gerçekleştirmiş oldu. Bundan sonra

¹⁷⁷ Charles Seignobos, *Tarih-i Siyasî*, c. II, s. 183

sıra, diğerk Alman devletlerini bu birliğe katmaya geldi. Ancak bu defa da karşısına engel olarak Fransa çıktı.

Fransa, Ren nehrinin doğusunda güçlü bir Alman devletinin kurulmakta olduğunu görerek, bundan endişe duymaya başladı. III. Napoleon, Prusya-Avusturya Savaşı'nın uzun süreceğini düşünmüş, buna göre bir hesap yaparak, tarafsız kalmıştı. Halbûki savaş çok kısa sürmüş ve Prusya'nın kesin zaferiyle sonuçlanmıştı. Bu ise, Avrupa güçler dengesini bir dereceye kadar bozmuş ve kendisine yeni güçlü bir rakip çıkarmıştı. Oysa yüzyıllardan beri Fransız dış politikasında, Almanya'da güçlü bir devletin ortaya çıkmaması esas alınmıştı. Ne var ki, III. Napoleon'un hesapları, İtalya'da, olduğu gibi, Almanya'da da hiç beklemediği yönde gelişmeler göstermişti. Bu nedenlerle Prusya, Alman birliğinin kurulmasını sağlamak, Fransa ise Prusya liderliğindeki Almanya'yı güçten düşürmek üzere çalışmalara başladı. Bu da, iki devlet arasındaki ilişkilerde, gerginliğin gittikçe çoğalmasına yol açtı.

Nitekim bir süre sonra III. Napoleon, vaktiyle kendisine tarafsız kalması halinde verileceği vaad edilen Ren boylarındaki toprakları Bismarck'tan istedi. Ancak bu isteği Prusya Başbakanı reddetti. Bunun üzerine III. Napoleon, kendisinin Belçika ve Lüksemburg'u topraklarına katmak istediğini ve bu amaçla Fransa ile Prusya'nın bir anlaşma yapmasını önerdi. Bismarck, bu önerinin kendisine yazılı olarak yapılmasını istedi. Amacı ise, bunu, Güney Alman devletlerini Fransa'ya karşı kışkırtmak için bir araç olarak kullanmaktı. Nitekim öneri yazılı olarak gelince, bu soruna Prusya'nın karıştırılmamasını bildirerek, Fransa'yı yalnız bıraktı.

Bismarck'ın bu şekilde politik bir oyun oynamasının nedeni, Fransa'ya sempati besleyen, aslında ise gümrük birliğine dahil olan Güney Alman devletlerini, politik yönden de kendisine bağlamak içindi. Zira bu devletler, ancak Fransa'nın kabul etmesiyle birliğe sokulabilirdi. Fakat III. Napoleon'dan böyle bir şeye razı olması beklenemezdi. Çünkü O, Fransa'nın jeopolitik yönden en zayıf olduğu bu bölgede, birliğine kavuşmuş güçlü bir Almanya'nın ne büyük bir tehlike olacağını görmeye başlamıştı. Bu durumda ise, Bismarck için sorunu savaşla çözümlenmekten başka çare kalmamış oluyordu. Nitekim her iki devlet de, bu sıralarda, savaş hazırlıklarını hızlandırmaya başlamıştı.

Fransa, ilk iş olarak, kendisine yardım edebilecek devletleri diplomasi yoluyla kazanmaya çalıştı. Ancak bunda başarı sağlayamadı. Buna karşılık Prusya, diğer Avrupa büyük devletlerinin tarafsızlıklarını elde etti.

Prusya - Fransa Savaşı'nın yakın nedeni ise, İspanya Krallığı seçimi sorunu oldu. 1868 yılında İspanya Kraliçesi Isabella, liberallerin bir darbesiyle tahttan uzaklaştırılmış, yerine yeni bir kral aranmaya başlanmıştı. 1869'da, Prusya Kral ailesi olan Hohenzollern'lerin Katolik kolundan Leopold, İspanya tahtına aday seçildi. Bu ise Paris'te büyük bir tepkiyle karşılandı. Çünkü İspanya'nın başına bir Hohenzollern'in geçmesiyle, Fransa, kuzeyden ve güneyden Almanlar tarafından kuşatılmış olacaktı. Fransa, bu durumun Avrupa güçler dengesini bozacağını bildirerek, Prusya'dan buna engel olmasını istedi. Bismarck, bu isteğin kabul edilmemesini önerdi. Fakat I. Wilhelm, Fransa ile bir sorun çıkarmaktan yana değildi. Bu nedenle, Fransa'nın baskısı ile Leopold, İspanya krallığından vazgeçti. Ancak Fransa, bu sorunu kapanmış olarak göreceği yerde, 13 Temmuz 1870'de Prusya'dan, bundan sonra da Hohenzollern prenslerinin İspanya tahtına çıkarılamayacağına dair garanti istedi. Prusya, Bismarck'ın etkisiyle bu garantiyi vermeyince de, Fransa, 19 Temmuz 1870'de Prusya'ya savaş ilan etti.

Bismarck, bu savaş için diplomasi ve askeri yönlerden iyi hazırlanmıştı. Prusyalılar, casusları vasıtası ile Fransızların askeri ve coğrafi durumlarını gayet iyi öğrenmişlerdi. Fransız ordusunun durumu ise hiç de iyi değildi. Üstelik Avrupa kamuoyu da Prusya'nın yanını tutuyordu.

Prusya ile Fransa'nın bu koşullar altında baş başa kaldığı sırada, savaş, fiilen 2 Ağustos 1870'de başladı ve başlangıçtan itibaren Prusya lehine gelişme gösterdi. Büyük bir güvenle ve "Berlin'e" parolası ile savaşa katılan Fransız birlikleri, çabucak düşman önünde bozulmaya başladı. Bunun üzerine İmparator III. Napoleon bizzat cepheye geldi. Fakat bu da durumu Fransız ordusunun lehine çevirmeye yetmedi. Sonuçta, 1 Eylül 1870 günü *Sedan*'da iki devletin orduları arasında büyük bir meydan savaşı yapıldı. Fransızlar kesin ve büyük bir yenilgiye uğradılar, 2 Eylül'de III. Napoleon, 80.000 kişilik askeri ile Prusya kuvvetlerine esir düştü. Bu haberin duyulması üzerine Paris'te ayaklanma oldu. 4 Eylül 1870'de toplanan Meclis, III. Napoleon'u tahttan indirerek, Cumhuriyet ilan etti. Böylece Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet kurulmuş oldu. Diğer taraftan, zaferi kazanan Prusya ordusu, Fransa topraklarına girerek ilerlemeye

başladı. Prusya orduları 19 Eylül'de Paris'i kuşatmaya başladı. Fransızlar çetin bir savunma yaptılar. Ancak sonunda, 28 Ocak 1871'de yenilgiyi kabul ederek ateşkes anlaşması imzalamaya mecbur oldular. Bunun üzerine, Almanya ile Fransa arasında, 26 Şubat 1871'de Versailles'de ön barış, arkasından da bu esaslar içerisinde 10 Mayıs 1871'de Frankfurt'ta asıl barış antlaşması yapıldı. Buna göre:

1. Fransa, Alsace-Lorraine'i Almanya'ya bıraktı.
2. Fransa, savaş tazminatı olarak Almanya'ya 5 milyar Fransız frankıvermeyi ve bu ödeninceye kadar Fransa'nın kuzey kısımlarının Almanya'nın işgali altında kalmasını kabul etti. (Fransızlar, bu parayı umulandan daha çabuk ödediklerinden, son Alman birlikleri 1873'deFransa'yı terkettiler)

Bu suretle *Sedan Zaferi* ve onun sonucunda yapılan bu antlaşma ile Bismarck, Fransa'nın Avrupa'daki üstünlüğüne son vermiş, hem de Alman birliğinin kurulmasına karşı olan son ve büyük engeli ortadan kaldırmış oldu¹⁷⁸.

Prusya'nın Avrupa'nın en eski ve büyük devletlerinden olan Avusturya ve Fransa'yı yenmesi Avrupa kıtasındaki muvazaneyi bozmuş ve yeni bir muvazenenin kurulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Bu noktada devreye giren ve Alman Şansölyesi olarak dış politikanın idaresini ele alan Bismarck, kurulacak yeni muvazenenin Alman menfaatlerine göre oluşturulması ve Alman nüfuzu altında devam etmesini istiyordu. Bunun için de her şeyden evvel, Almanya'nın dış siyaseti için bir takım prensipler tespit etmesi gerekiyordu. Bismarck'a göre bu prensiplerin en önemlisi Avrupa'da barışın korunmasıydı. Bismarck'a göre barışın korunması için Alman dış siyasetinin şu hedeflere yönelmesi gerekiyordu:

- Fransa'nın, Alsas-Loren'i geri alması maksadıyla bir öç alma savaşına girişmesini önlemek,
- Avusturya ile Rusya'nın Almanya'ya karşı ittifak yapmalarını önlemek ve bu iki devlet arasında, Almanya'nın da karışmasını neticelendirecek bir savaşa engel olmak.
- İngiltere ve diğer sömürgeci devletlerle Avrupa dışı sömürge problemlerinde çatışmamak için Almanya'nın bir sömürge politikası olmadığını dünyaya duyurmak ve buna inandırmak.

¹⁷⁸ H. Pinnow, *Almanya Tarihi*, s. 422 – 429

Bu hedeflere ulaşmak kolay olmayabilirdi; ancak imkânsız da değildi. Bismarck, 1871'den sonra Fransa'yı dış politikada tecrit etmeye ve Almanya, Avusturya ve Rusya arasında bir dostluk kurmayı başardı. Almanya için sömürge politikasının bir zaaf olduğunu; çünkü sömürgeler için kuvvetli bir donanmaya sahip olunması gerektiğini biliyordu. Oysa Almanya'nın coğrafî durumu buna müsait değildi. Bu durumu da defalarca verdiği nutuklarda açıkladı¹⁷⁹.

2.1.2. Alman Birliğinin ve Alman İmparatorluğu'nun Kuruluşu (1871)

1866 Sadowa Savaşı sonucunda, Prusya'nın liderliğinde Kuzey Germen Konfederasyonu'nun kurulması ile Alman birliğinin yarısı gerçekleştirildi. **1870 Sedan Savaşı** sonucunda ise birliğin tamamı sağlanmıştır. Nitekim daha Prusya ordularının Paris'i kuşatmaları sürerken, 18 Ocak 1871 günü, Versailles Sarayı'nın Aynalı Salonu'nda, Bavyera Kralı II. Ludwig, büyük bir törenle Alman hükümdarları ve bağımsız şehirleri adına, Alman İmparatorluk tacını **Prusya Kralı I. Wilhelm**'e sundu. Böylece **Alman milli birliği resmen kurularak** ilan edilmiş oldu.

Bismarck, bundan sonra, Versailles Sarayı'nda kurulan ve bütün Almanya'yı içine alan yeni Alman Birleşik Devleti'nin politik hayatını sürekli kılabilmek için, yeni bir örgütlenmeye gitti. Bunun için de, 14 Nisan 1871'de Alman İmparatorluk Meclisi (Reichstag), yeni İmparatorluk Anayasası'nı kabul ederek, hukuki açıdan da birliğin tamamlanmasını sağladı. İmparatorluğun başı da Alman İmparatoru olan Prusya Kralı idi. İmparator; devletin birliğinin temsilcisi, iç ve dış politikasının yürütücüsüydü.

Böylece Bismarck, diplomatik ve askeri alanlarda yaptığı uzun çalışmalar sonucunda, Almanya'nın birliğini gerçekleştirerek, yeni bir Almanya İmparatorluğu kurmuş, başka bir deyimle eserini tamamlamış oldu.

2.1.2.1. Alman İmparatorluğunun Ortaya Çıkışı İle Avrupa Muvazenesinde Meydana Gelen Değişmeler

1871 yılında Almanya birliğinin ve İmparatorluğunun kurulması, Avrupa'nın politik hayatına yeni bir gücün daha katılmasına yol açmıştır. Bu devletin, gerek kuruluşu sırasında, gerekse politik güç olarak ortaya çıkmasından sonra, Avrupa'nın, daha geniş anlamı ile dünyanın politik gelişmelerinde önemli değişmeler olmuştur.

¹⁷⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, s.166-167

Bir defa, 1815 Viyana Kongresi ile yeniden çizilen Avrupa'nın siyasî haritası ve güçler dengesi büyük ölçüde değişmiştir. Prusya'nın (1866) Sadowa Savaşı'nda Avusturya'yı kesin olarak yenmesi, Viyana statüsünün bu büyük koruyucusunun üstünlüğüne son vermiştir. Ayrıca Avusturya'nın, Avrupa'nın batısından uzaklaşmasına ve daha çok doğuya, yani Osmanlı İmparatorluğu'na dönük bir politika izlemesine neden olmuştur.

1856 Paris Antlaşması ile Avrupa'da kurulmuş bulunan statünün başlıca koruyucularından olan Fransa'nın Prusya'ya yenilmesi, İtalyanların Roma'yı alarak (1870) birliklerini tamamlamalarına yol açtığı gibi, Orta ve Doğu Avrupa'da (daha çok Osmanlı Devleti ile ilgili olarak) yeni gelişmelerin başlamasına neden olmuştur.

Nitekim Paris Antlaşması ile Rusya, Balkanlar'a inme politikasından vazgeçmek zorunda kalmış, Karadeniz'de donanma bulundurmamaya mecbur edilmişti. İşte Rusya, aşağıda belirtileceği üzere, Sedan Savaşı'nın yarattığı Avrupa'daki yeni durumdan yararlanarak, Karadeniz'in tarafsızlığını tanımadığını açıklamış ve Balkanlar'daki yayılma politikasına yeniden dönmüştür.

Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra, özellikle İmparatorluk başbakanı Bismarck'ın izlemiş olduğu diplomasi, Almanya'ya, Bismarck'ın başkanlıktan ayrıldığı yıl olan 1890 yılına kadar, kesin bir diplomatik üstünlük kazandırmış ve bunun sonucunda, Almanya'nın etrafında **Üçlü İttifak** dediğimiz bir kuvvetler bloku meydana gelmiştir.

Bismarck, 1870-1871 savaşında Fransa'yı ağır bir yenilgiye uğrattı 18 Ocak 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kuruluşu ilân edildikten sonra içte ve dışta olmak üzere iki sorunla karşı karşıya kaldı.

Bu sorunlardan ilki, gerçekleştirilmiş olan Alman milli birliğinin sağlam temellere oturtulmasıydı. Alman birliği, İtalyan birliğinin aksine diğer Alman devletlerinin Prusya'ya kendiliğinden katılmasıyla oluşmamıştı. Prusya'nın sırasıyla, Danimarka, Avusturya ve Fransa karşısında kazandığı askerî başarılar, Alman devletlerini birliğe katılmak zorunda bırakmıştı. Özellikle, Katolik güney devletleri için bu çok daha doğrudu. Yani, güney devletleri birliğe, Fransa'nın desteğinden yoksun kaldıkları için, adeta istemeye istemeye katılmışlardı. Bu nedenle Alman birliği çok sağlam temellere oturmuyordu. Birliğin sağlam temellere oturması için; ancak zamanla

güçlenecek bir yakınlaşmaya ihtiyaç vardı. Böyle olunca, Bismarck'a göre dışarıda ciddi bir sorun çıkmamalı veya çıkarmamalı ve dıştaki bu barış devresinden yararlanarak, birliğin içyapısını kuvvetlendirmeliydi. Demek ki dış münasebetlerde barışın egemen olması, birliğin güçlenmesi için zorunluydu.¹⁸⁰

2.2. Almanya'nın Yayılma Hırsı Ve Balkanlar Üzerindeki Etkisi

XIX. yüzyılın son çeyreğinde siyasal birliğini tamamlayan Almanya Avrupa güçler dengesini altüst ederek ortaya çıkmıştır. Sömürgecilik yarışında geç kalan Almanya'nın yayılma hırsı önceleri Osmanlı ülkesine doğru yöneldi. Bu yayılmacılık iksitadî, askeri ve siyasî ittifak alanlarında oldu.

Almanya XIX. Yüzyılın Fransız, İngiliz tipi kolonyalizmine geç kalmış ve şartlar dolayısıyla yeni bir nüfuz politikası türü yaratmıştı. Bu ülkelerde kurduğu nüfuz, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başındaki Almanya'nın tarihini meydana getirmiştir. Özellikle II. Abdülhamit dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman etkisinin yerleştiği bir kesiti oluşturmuştur.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı, Batı Avrupa'nın tümüyle sanayi toplumu özelliklerini kazandığı bir dönemdir. Sanayi imparatorlukları, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere dünyayı paylaşmışlar ve aralarındaki çatışmaları sona erdirerek, kısa sürecek altın çağlarına girmişlerdi. Sanayi toplumları arasına, biraz gecikmeyle, siyasî birliğini tamamlayan Alman İmparatorluğu da girebildi ve hatta bu gurubun öncü toplumlarından biri oldu. Ancak kolonyalizm aşamasına geç girişi, Almanya'nın uluslar arası politikada dengeyi bozan ve yeni gelişmelere yol açan bir unsur olmasına neden oldu. Prusya 1871'de Versailles'da Fransa'yı yenen muzaffer bir güçtü ve onun önderliğinde Alman İmparatorluğu ilan edilmişti. Bu yeni imparatorluk dünyanın egemen güçleri olan İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya'sı gibi yeryüzünün bakir alanlarında yeni paylar elde etmek peşinde koştu¹⁸¹.

Bu dönemde Balkanlar ve Orta Avrupa'da önde gelen güç Avusturya-Macaristan İmparatorluğu idi. Prens Bismarck'ın akılcı diplomasisinin egemen olduğu bu dönemde Almanya uzlaşmacı ve dengeci bir dış politika izledi. Avrupa'daki durumunu

¹⁸⁰ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, c. I, s. 20-21

¹⁸¹ Bekir Sıtkı Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", *Bellekten*, , c. LII, s. -200-201

Avusturya'yı ezerek sağlamlaştırdı. Ancak hayat alanını denizaşırı bölgelerdeki her olay ve etkinlikte Almanya'nın söz sahibi güç olarak yer almasını sağlamaya yönelik bir politika izledi ve bunda kısmen başarılı da olunmuştu. Bismarck, Alman milli birliğini kurmak için 1866'da Avusturya'yı savaş alanında yenerken, bu Alman devletinin ilerde kendisine lazım olabileceğini görmüş ve bu nedenle de ona yenik devlet muamelesi yapmamıştı. 1866'dan sonra da Avusturya ile münasebetlerini geliştirmeye önem vermişti. 1871-1872 devresinde, iki devlet imparatorlarının karşılıklı ziyaretleri ile bu münasebetler daha da gelişmiştir. Bu iki devlet arasındaki ilişkilerin bu kadar gelişmesinin temel sebebi Rusya'ydı ve Rusya da bu yakınlaşmayı endişe ile izlemekteydi. Çünkü iki devletin yakınlaşması ve iyi ilişkiler kurmaya çalışması, Rusya'nın güneyinde güçlü bir Pan-Cermen blokunun kurulması demekti¹⁸². Bu da Rusya'nın Balkanlar üzerindeki emelleri önüne büyük bir set çekebilirdi.

Avrupa'nın saldırıya en açık olan büyük devleti, hemen hemen hiçbir yanında doğal engellerin bulunmadığı ve doğuda Rusya ile batısında Fransa'nın yerleştiği Almanya idi. Almanya'nın bu durumu, devletin tüm tarihi boyunca etkisini gösterecekti. Coğrafyasının bu azizliği, Almanya'da 1871'den sonra askeri açıdan her an saldırıya hazır durumda bulunmak, içte de sıkı bir milli birlik kurmak eğilimi gibi sıkı bir Alman disiplini oluşturmuştu. İşte tüm bu düşüncelerin ışığında Bismarck, Fransa ile Rusya'nın kendisine karşı birleşmesini önlemeyi Alman dış politikasının ana çizgisi yaptı. Bu nedenle 1872 yılında Bismarck, Avusturya ile Rusya'yı yanına alarak **Birinci Üç İmparatorlar Birliği**'ni kurdu. Bu birliğe girerken Rus Çar'ının düşüncesi "Kutsal İttifak"tan kalma "*monarklar arası dayanışma*"nın sürdürülmesi, Avusturya İmparatorunununki ise, Balkanlar'daki gelecek genişleme çabalarında Almanya'nın önce sempati ve sonra etkin desteğini sağlamaktı. Bu birliğin önemli maddelerine göre:

- a. Avrupa'nın statukosu kabul ediliyordu.
- b. Barış tehlikeye düşerse, taraflar aralarında görüşmelerde bulunacaklardı.
- c. Balkanlar'da çıkacak herhangi bir anlaşmazlık birlikte çözülecekti.(Bismarck, Rusya ile Avusturya'nın çıkarlarının bu bölgede çatışacağını anlamıştı)
- d. Devrimci ayaklanmalara karşı ortak bir tutum alınacaktı.
- e. Taraflar bir başka devletle ittifak yapmayacaklardı.

¹⁸² F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s.21-24

Böylece, 1872 yılında tıpkı 1815'te olduğu gibi, Orta ve Doğu Avrupa'nın üç tutucu monarşisi birleşmiş oluyordu. Ancak, Bismarck'ın da korkulu bir biçimde beklediği gibi, birlik 1875 yılında başlayan Balkan bunalımları sırasında dağıldı¹⁸³.

1875'de Alman gazeteleri Almanya'nın, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgali için destek verdiğini yazıyordu. Bu durumdan rahatsız olan Prens Bismarck, Dersaadet'teki Alman Sefaretine gönderdiği mektupta: "*Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgali hakkında gazetelere hiçbir beyanatta bulunmadığını ve gazetelerdeki neşriyatın sırf kendi fikirleri olduğunu*" bildiriyordu¹⁸⁴.

5 Eylül 1875 tarihiyle Prens Bismarck tarafından Dersaadet Almanya sefaretine irsal olunan mektubun özeti şöyleydi: "*Almanya İmparatorluğu evrakı havadisatın hiç birini tebligat-ı politikaya vasıta-i ittihaz etmediği gibi, dost devletlerle ilgili politik meseleleri gazeteler aracılığı ile mevzu bahis etmemiştir. Bu neşriyatta yer alan Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakı konusunda doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak hiçbir şey açıklamamıştır. Hersekteki ihtilâl ile alelumum Şark Meselesi'ne dair Almanya gazeteleri arasında cereyan eden iddialar tamamen muharrirlerin kendi düşüncelerinden ibarettir. Bununla beraber Fransız Deba Gazetesi, Hersek Meselesi'nde kabul ettiğimiz yolun hilafına ve manasız bir takım şayialar çıkarmak maksadıyla gazetelerimizin bazı bendlerini nakil ve derc etmiş olduğundan bu asılsız iddaların cerh ve tekzib etmenizi rica ederim*"¹⁸⁵.

Fransız Deba Gazetesi'nin 3 Eylül 1875 tarihli nüshasında yer alan bir özete göre; Berlin'de Prens Bismarck yanlısı gazeteler Bosna-Hersek'in Avusturya'ya ilhakını destekliyorlardı. 27 Ağustos'ta Viyana'dan İstandor Gazetesi'ne gönderilen bazı özel tahrirlere bakılırsa, Viyana'daki Alman Sefiri General İsviç, *Avusturya Devleti'nin, Balkan taraflarına doğru sınırlarını genişletmesine devlet matbuatının hiçbir diyeceğinin olamayacağını* alenen beyan etmişti. Bu gazetelerden bazıları ise Bosna ve Hersek'in ilhakı ile iktifa edilmeyip, adeta bundan yüz sene önce Lehistan'ı

¹⁸³ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 250-254.

¹⁸⁴ BOA, *Dosya Usulü İradeler Tasnifi*, (DUİT), Dosya No: 77, Gömlek Sıra No: 2, 04.Ş.1292 (5 Eylül 1875)

¹⁸⁵ BOA, *Dosya Usulü İradeler Tasnifi*, (DUİT), Dosya No: 138, Gömlek Sıra No: 7, Belge: 3, Varak: 3, 24.Ş.1292 (25 Eylül 1875)

aralarında taksim etmiş olan üç devlet arasında, Osmanlı Devleti'nin topraklarının da taksimi talep edilmekteydi¹⁸⁶.

1875 Balkan bunalımlarından sonra sarsılan denge nedeniyle, Bismarck, hiç olmazsa Avusturya'yı sürekli olarak yanında tutmak istemiş ve 1879'da bir ittifakla Avusturya'yı Almanya'ya bağlamaya muvaffak olmuştur.

Avusturya'yı yanına alan Bismarck, bu durum karşısında Rusya'nın savaş tehlikesine karşı Rusya ile dostluk kurmaya ve bunun resmi bir ittifakla güçlendirilmesine çalıştı. Bu yüzden, 1875 Balkan bunalımının hızı kesildikten sonra, Rusya ile Avusturya'yı Balkanlar'da yeniden anlaştırdı ve **1881'de İkinci Üç İmparatorlar Birliği**'ni kurdu. Burada ittifaka varılan en önemli hususlar şunlardı:

- Avusturya'nın 1878 Berlin Antlaşması ile kazandığı haklara saygı gösterilecek (Bosna-Hersek'in işgal ve yönetimi bu antlaşma ile Avusturya'ya bırakılmıştı);
- Osmanlı Devleti'nin başka bir devlete boğazlarda üs vermesi önlenecekti (Burada İngiltere ya da Fransa kastediliyordu).

Bismarck'ın bu akıllı ve Almanya'yı Avrupa'nın siyasî bakımından en etkin devleti haline getiren tasarıları, Avusturya ile Rusya'nın Balkanlar'da birbirleriyle çatışan faaliyetlerde bulunmalarını engelleme amacını taşıyordu. Ne var ki Balkanlar'da 1885-1886 yıllarında temelini milliyetçilikten alan bunalımlar başlayınca, Rusya ile Avusturya'nın araları bozulacaktı. Bunun üzerine Bismarck yine akıllı bir politika takip ederek 1879 ittifakı da dahil olmak üzere 1887'de **Alman-Rus Güvence Antlaşması**'ni imzaladı. Buna göre: Taraflardan biri bir üçüncü devletle savaşa girerse, ötekisi tarafsız kalacak; ancak taraflardan birinin Fransa ya da Avusturya ile yapacağı savaşta bu hüküm işlemeyecek; Boğazların kapalılığına uyulacak; Almanya Rusya'nın Balkanlar'daki haklarını koruyacaktı. Böylelikle Bismarck'ın, Almanya'nın güvenliği için istediği düzenlemeler bu tarihe kadar gerçekten başarılı olmuştur.

Bismarck'ın Almanya'nın güvenliği ve Avrupa barışı konusundaki düzenlemeleri devam etmiş, 1881'de Avusturya ile Sırbistan arasında gizli bir antlaşma yapılarak, Sırbistan üçlü birliğe müdahil olmuştur. 1883'de de Avusturya ile Romanya

¹⁸⁶ BOA, *Dosya Usulü İradeler Tasnifi*, (DUİT), 138/7

arasında bir savunma ittifakı imzalanmıştır. Tüm bu önemli düzenlemelerin sonucu olarak 1888'e gelindiğinde, Almanya'nın kıta üstünlüğü açıkça ortaya çıkmıştır¹⁸⁷.

2.2.1. 1870'lerden Sonra Almanya'nın Balkan Politikası

1871 yılında siyasal birliğini kuran Almanya, milli birliğini kuvvetlendirmek için daha ziyade iç siyasete dönük çalışmalar içerisindeydi. Prens Bismarck'a göre, Almanya'nın gelişebilmesi için, barış içinde geçecek zamana ihtiyaç vardı. En büyük korkusu da Avrupa'da Almanya'ya karşı, özellikle içinde Fransa'nın da yer alacağı bir ittifakın kurulmasıydı. Ayastefanos Antlaşması ile ortaya çıkan problemler Almanya'yı memnun ediyordu. Çünkü Avrupa devletlerinin dikkatlerinin kendisinin dışında bir yöne çevrilmesi, Bismarck'ın isteğinin gerçekleşmesini sağlıyordu¹⁸⁸.

1876 yılı Avrupa politikasının ağırlık merkezinin Balkanlar'a kaydığı bir yıldır. Aslında Almanya'nın Balkanlar'da herhangi bir menfaati bulunmamakla birlikte Fransa'nın Avusturya ve Rusya ile anlaşarak kendisine karşı bir intikam savaşı politikası tutturmasına engel olmak düşüncesiyle bu iki devletin Balkanlar'da meşgul olmalarını ve hatta bu bölgede çatışmalarını kendisi açısından yararlı görüyordu¹⁸⁹.

Lord Derby, yakın bir zamanda Berlin'de Prens Bismarck, Avusturya Hariciye Nazırı Kont Andrassy ve Rus Hariciye Nazırı Prens Gorçakov arasında bir mülakatın gerçekleşeceğini biliyordu. Her ne kadar bu mülakatın esas konusunun ne olduğu ve neya dayanılarak yapıldığı hakkında net bir bilgisi yoksa da tahminlerde bulunuyordu. Ona göre Almanya'nın musalahı Şarkıyye ile ilgili doğrudan doğruya bir ilişkisi yoktu ve bu nedenle İngiltere ile bir husumete girmesi muhtemel değildi. Almanya'nın tek temennisi Avusturya ile Rusya arasında mevcut bulunan ittifakı muhafaza etmektir¹⁹⁰.

Nitekim 1876'da yapılan İstanbul Konferansı kararları reddedilince Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı tek başına harekete geçmeden önce diplomatik girişimlere başlamış, Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı aleyhinde veya tarafsız kalması için çaba harcamaya başlamıştı. Bunun için de ilk önce kendisi gibi Balkanlar'da en fazla çıkarı

¹⁸⁷ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 250-254

¹⁸⁸ R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, s.29

¹⁸⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, s.15

¹⁹⁰ BOA, Dosya Usulü İradeler Tasnifi, (DUİT), Dosya No:138, Gömlek Sıra No: 36, Belge:3, Varak: 3, 16/R/1293 (11 Mayıs1876).

olan Avusturya'dan başlamıştı. Avusturya ile Reichstad'ta mutabık kaldıkları esasları bir muahede haline getirmeyi, Avusturya'nın tarafsız kalmasını sağlamayı başarmıştı.

Rusya'nın, Avusturya ile böyle bir antlaşmayı imzalamasında Almanya'nın büyük rolü olmuştu. Alman Başbakanı Bismarck, Almanya'nın Orta Avrupa'da nüfuzunu üstün kılmak için Almanya, Avusturya ve Rusya arasında Üçlü İttifakı kurabilmeyi başarmıştı. Rusya'nın Fransa ile bir ittifak yapmasını engellemek ve Avusturya'yı meşgul etmek için alınacak tek tedbir, bu iki devleti Balkanlar'da meşgul etmektir. Bu sebeple Çar II. Alexandre'ın savaş hakkındaki tereddütlerini yenecek telkinlerde bulundu. Çar'a, Almanya'nın sempatisinden emin olmasını, Alman Genel Kurmayı tarafından Balkan harekâtı hakkında tanzim edilmiş olan bir plan bile gönderdi. Bu planda, Tuna'nın aşılmaz bir engel olmadığı, Balkanlar'ın gerçek stratejik önemi haiz bulunduğu; fakat Türklerin onları müdafaa edecek kudrete sahip bulunmadığı, 20 bin kişilik bir kuvvetin Osmanlı mukavemetini ezmeye yeteceği açıklanıyordu¹⁹¹.

1878 Berlin Antlaşması ile ortaya çıkan felaket, Osmanlı Devleti'nde galeyana ve kızgınlığa yol açarken ortaya yeni bir rakip çıkıyordu: Bismarck... Bismarck ve II. Wilhelm, Osmanlı Devleti ve özellikle bu devletin Asya toprakları üzerinde elde etmek istedikleri hedeflerin gerçekleşmesi için "dostane bir diktatörlük" kurmak niyetinde idiler. Almanya, bunu temin etmek için de her şeyden evvel askeri ve mali bir yardımı, ticarî ve sınaî teşebbüsleri, nihayet diplomatik bir himaye siyasetini etkili birer vasıta olarak görecekti. Osmanlı'ya yakınlaşmayı siyaset olarak benimseyen Almanya, İngiltere'nin bu konudaki endişelerine hiç de önem vermeyerek, Osmanlı siyaseti üzerinde gündend güne nüfuzunu güçlendirecekti¹⁹².

1870'lerde Alman İmparatorluğu en parlak dönemini yaşıyordu. Alman birliği kurulmuş, Avusturya-Macaristan ve Rusya İmparatorlukları ile üç imparatorun bağlaşması meydana getirilmiş, Başbakan Bismarck'ın kuvvetli kişiliği ile dünya siyasetinin ağırlık noktası Berlin'e kaymıştı.

Ayastefanos Antlaşması yapılıncaya kadar Bismarck Reichstag'da (imparatorluk meclisi) uzun bir nutuk çekmiş, bu nutukta Doğu Avrupa'da olup bitenlerin, özellikle yeni

¹⁹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 38

¹⁹² R. Sagay, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri*, s. 86

kurulan siyasî teşekküllerin Avrupa siyaseti için bir tehlike teşkil ettiğini, bunun Avrupa'yı yakından ilgilendirdiğini ve bu nedenle uluslararası bir toplantıda bu meselenin bir çözüme bağlanması zaruretinin ortaya çıktığını söylemişti.

Gerçekte Almanya, Ayastefanos Antlaşması ile güç bir duruma düşmüştü. Hele ondan sonra Avusturya ile İngiltere'nin Rusya'ya karşı çıkmalarından da endişe duymuştu. Çünkü Avusturya, Rusya ve Prusya arasında Üç İmparator Antlaşması diye bir anlaşma vardı ve Bismarck bu antlaşmanın her ne pahasına olursa olsun çözülmesine, ortadan kalkmasına engel olmak istiyordu. Şimdi Rusların Balkanlar'a bu derece sarkmaları Bismarck'ı bu siyasî bağlantının bozulması korkusuna düşürüyor ve bu takdirde Avrupa siyasetinin hakemi durumuna gelmiş olan kendisinin mevkiini kaybedeceğinden korkuyordu. Avusturya ile Rusya kapışırlarsa bütün kurduğu siyasî bina birdenbire çökecekti. Yani Üç İmparatorlar Bağlaşması ve kendisi siyasî üstünlüğünü yitirecekti. Onun için ne Rusya'yı darıltmak ne de Avusturya'yı darıltmak istememekteydi. Çünkü bu takdirde bina yıkılacaktı. Bu nedenlerle birbirlerine dış bilemekte olan Avusturya, İngiltere ve Rusya'yı birbirleriyle uzlaştırma yolundan başka çıkar yol görülmemekteydi. Bismarck yeni bir savaşın çıkmasını kesinlikle istemiyordu; çünkü bu takdirde elinde bulundurduğu siyasî hegemonyayı yitirmek tehlikesi mevcuttu. İngiltere ile Avusturya-Macaristan'ı Rusya ile kapıştırmaktan alıkoymak, aralarındaki sorunları barışçı yoldan çözmek için elinden geleni yapmaya karar verdi¹⁹³.

Ayastefanos Antlaşması Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzunu iyice arttırmıştı. Öyleyse bir şeyler yapılmalıydı ki Rusya'nın nüfuzu kırılsın. Almanya'nın araya girmesiyle antlaşmanın yeniden ele alınabilmesi kararı gerçekleşti. Bismarck yeni bir kongre yapılmasından yanaydı; fakat tam, "*namuslu bir komisyonculuk*" (afidellal) yapmaktan başka bir rolü olmayacağını da belirtti. Yani Rusya'nın beklediğinin hilafına olarak Almanya'nın Rusya'ya tamamıyla destek vermeyeceğini açıklamış oluyordu¹⁹⁴.

Prens Bismarck'ın teklifiyle toplanacak kongrenin, Berlin'de olması diğer devletler tarafından kabul edildi. Berlinde toplanacak kongre, Almanya'nın Avrupa siyasî çevrelerinde bir üstünlük kurmasını sağlayacaktı. Bu bakımdan Bismarck, bir yandan Rusya'yı yapılan barış antlaşmasının esaslarını düzeltmeye yanaştırmak, diğer

¹⁹³ B. Sıtkı Baykal, , "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", s. -200-201

¹⁹⁴ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 88

yandan İngiltere ve Avusturya'nın doğuda ayrı ayrı harekete geçmelerini önlemek için, onları tehdit ederek, Osmanlı Devleti'nin durumuna ne gibi bir yön verilecekse, onun Almanya başkanlığında bir devletlerarası kongrede yapılmasını istiyordu¹⁹⁵.

Kongre toplandığında, kongre başkanı seçilen Bismarck, her vesile ile Osmanlı Devleti'ne çok sert muamele etmekten kendini alıkoyamamıştır. Tabii ki bunda Bismarck'ın, Osmanlı Devleti hakkında fikirlerinin payı vardı. Bismarck, Osmanlı Devleti'nin istikbalinden pek ümitli değildi. Yapılan veya yapılacak olan ıslahatlara hiç güvenmiyordu. Zaten Şark milletleri hakkında hiçbir sempatisi olmadığını da defalarca dile getirmişti. Osmanlı diplomasisini temelsiz görüyor ve bu konuyla ilgili olarak düşüncelerini şöyle ifade ediyordu: “*Türkler diplomaside, kendileri sevki tabilerine terk ederler. Düşmanlarının düşmanlarını kendi dostları sanırlar*”. Bu görüşe sahip olan Bismarck kongre öncesinde de Osmanlı üyelerine şu ihtarda bulunmuştur: “*Bugünkü durumu sizden saklamak istemem. Kongrenin Osmanlı Devleti için toplandığı zannına kapılarak kendinizi aldatmayınız. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan Ayastefanos Antlaşması, Avrupa devletlerinin mefaatlerine dokunur bazı maddeleri ihtiva etmeseydi olduğu gibi bırakılırdı. İşte bu menfaatlerin uzlaştırılması için bu kongre toplanmıştır.*” Kongre devam ederken de Bismarck sık sık “*Kongre, Osmanlı Devleti için değil, fakat Avrupa barışının muhafazası için toplanmıştır*” sözünü sık sık tekrarlamıştır. Onun bu muamelesi diğer delegelere cesaret vermiş, Osmanlı delegeleri küçük düşürülerek yalnız bırakılmıştır¹⁹⁶.

Tasarlanan kongre, nihayet 13 Haziran'da Berlin'de toplanarak bir ay çalışmalarını sürdürmüştür. Buraya **Disraeli, Gorçakov, Andrassy, Bismarck ve Waddington** (Fransa Hariciye Nazırı) gibi Avrupa'nın belli başlı devlet adamları ve diplomatları katılmışlardı. Osmanlı Devleti'ni de **Mehmed Ali Paşa, Karateodori Paşa, Berlin Seferi Sadullah Bey** temsil etmişlerdi. Bismarck'ın riyasetinde toplanan ve sırasına göre komisyonlar halinde çalışan kongrede, Ayastefanos Antlaşması'nın bütün maddeleri ve hemen hemen hepsi de Rusya'nın aleyhine olarak değiştirildi¹⁹⁷.

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti bu kongre sırasında düşünölmüş falan değildi. Berlin Kongresi, Balkanlar'da artan Rus nüfuzunu kırmak için yapılmıştı. Bismarck'ın

¹⁹⁵ R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, s.29

¹⁹⁶ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 74-75

¹⁹⁷ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 88

da belirttiği gibi Osmanlı Devleti için değil. Buna rağmen yalnızlığını gören ve diğer Avrupalı devletlerin onun topraklarını taksim için nasıl çalıştıklarını anlayan Osmanlı Devleti bu kongreden sonra, varlığını devam ettirebilmek için siyaseten Almanya'ya yakınlaşmayı uygun bulmuştu. Berlin Kongresi'nde Almanya Osmanlı Devleti'nin arkasında yer almamıştı. Fakat Osmanlı Devleti'nden herhangi bir maddî kazanç da sağlamamıştı. İşte Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya yakınlaştıran tek sebepte buydu. Üstelik Berlin Kongresi sırasında o güne kadar Osmanlı Devleti'nin yanındaymış gibi görünen İngiltere de sadece kendi menfaatlerini düşünmüştü. Siyasal yalnızlığa düşen Osmanlı Devleti'nin, Almanya'dan başka yakınlaşabileceği bir seçeneği zaten yoktu.

Bismarck, Gastein'da kaplıca tedavisi gördüğü sırada, Bavyera Kralına gönderdiği 10 Eylül 1879 tarihli mektubunda, Rusya'nın yeni bir savaş çıkarma tehlikesine karşı duyduğu kaygıları, izlenmesi gereken politikaları, şöyle izah ediyordu: *“Alman İmparatorluğu ile iki büyük komşusu Avusturya ve Rus İmparatorlukları arasında barış ve dostluğu eşit şekilde muhafaza etmek için yaptığım çabalardan ötürü duyduğunuz memnuluğu evvelce Majestenez bana bildirmek lütfunda bulunmuşsunuz. Son üç yıl içinde, Rus politikası, Panslavizmin harb ve ihtilâl temayüllerine kendisini kaptırdığından, bu iş daha güç bir hale gelmiştir. Rusya ile Avusturya arasında çıkacak bir harpte Alman İmparatorluğunun tarafsız kalıp kalmayacağını taahhüt şeklinde resmen bildirmemiz, daha 1876 yılında Livadia'dan mükerreren istenilmişti. Cevap vermekten kaçınmamıza imkân olmadı. Neticede Rusların kopardıkları harp fırtınası geçici olarak Balkan istikametini aldı. Bu harp sonucunda Rusya'nın kazandığı ve kongreden sonra da büyük kalan başarılar, Rus politikasının hararetini, barışsever Avrupa için temenni edildiği derecede söndürememiştir. Rus emelleri, gene sükûneti bozacak ve huzursuzluk yaratacak mahiyettedir. Taassup halinde Slav birliğini yaratmak çabasının Çar Alexandre'in hisleri üzerindeki tesiri artmış ve maalesef anlaşıldığına göre Kont Şuvalof'un ciddi şekilde gözden düşmesiyle bu diplomatın eseri olan Berlin kongresi de Çar nazarında değerini kaybetmiştir.*

... Çar Alexandre'in Türklerle harbi istememesine rağmen muhakkak ki Panslavist tesirlerin baskısı altında bu harbi yaptığını ve bu cereyanı doğuran parti, arkasındaki tahrikler Çar üstünde bugün eskisinden daha fazla ve daha tehlikeli bir tesirde bulunacak kadar nüfuzunu arttırdığına göre, bu partinin, batı tarafından daha

başka harp teşebbüsleri için Çar Alexandre'in imzasını alabileceği hakkındaki endişeler de çok yerindedir.

...Bu şartlar altında barışın gelecekte ve belki de yakın bir gelecekte Rusya tarafından tehdit edileceği kanaatine varmaktan kendimi alamıyorum. Harp başladığı takdirde, Rusya'nın Fransa ve İtalya'dan yardım görüp göremeyeceği hakkında son zamanlarda yaptığımız tahkikat üzerine edindiğimiz bilgilere göre böyle bir yardım bahis konusu olamayacaktır. İtalya, kuvvetsiz bir haldedir. Fransa da, şimdi harp etmek istemediğini ve Almanya'ya karşı müttefik olarak yalnız Rusya ile beraber bir taarruz harbine girişmek için kendisini yeter derecede kuvvetli hissetmediğini bildirmiştir.

...Avusturya ile Almanya arasında bir anlaşma yapılmalıdır. Böyle bir anlaşma yapılmazsa Avusturya, Rus tehditlerinin baskısı altında ve Almanya hakkında kesin bir kanaate varamayarak, nihayet ya Fransa ile ya da Rusya ile daha yakından temasa geçmeye çalışırsa, bunun için ona gücenilemez. Avusturya, Rusya ile anlaşacak olursa, Almanya, Fransa karşısındaki durumu dolayısıyla kıta üzerinde tamamen yalnız kalacaktır. Öyle olmaz da 1854'deki gibi Fransa ve İngiltere ile temasa geçerse, bu sefer Almanlar için yalnız Rusya kalacak ve Almanya tecerrüd etmek istemediği takdirde, Rusya'nın iç ve dış politikasının korkarım ki hatalı ve tehlikeli yolunu tutmaya mecbur olacaktır. Rusya bizi, ya kendisini veya Avusturya'yı seçmek zorunda bırakırsa, Avusturya bize muhafazakâr ve barışsever bir yol gösterir; Rusya ise bizi emin olmayan bir istikamete sevk eder"¹⁹⁸.

Bismarck politikası özellikle 1878 Berlin Kongresi'nden sonra Balkanlar'ın statüsünü yeniden saptamış ve bu bölgeyi Rusya'nın etki alanı olmaktan çıkarmıştı. Örneğin 1885-1887 yıllarında Bulgaristan Prenslığı'ne Couburglar yerine Avusturya hanedanlarından olan Battenbergler'den Prens Alexandre getirilmiş, böylece Bulgaristan, Avusturya ve Almanya'nın nüfuz bölgesine girmişti. Bu ülkenin ekonomik ve ticari yapısı zaten XVIII. yüzyıldan beri Tuna İmparatorluğu (yeni Avusturya) ve Almanya ile bütünleşmekteydi¹⁹⁹.

Berlin Kongresi resmi toplantılar dışında Bismarck'ın yönetimi altında olarak Rusya'yla İngiltere ve çoğu kez Avusturya devletleri arasında alınan kararların Avrupa

¹⁹⁸ O. Von Bismarck, *Düşünceler ve Hatıralar II*, (çev. Nijad Akipek), MEB Yayınları, 1991, s. 341-345

¹⁹⁹ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s.9-15

tarafından tasdik ettirilmesine resmi olarak alâyişle tescil olunmasına hizmet eden bir alet niteliği taşımaktaydı. Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile umduğunu bulamamış, kongrede yer alan her devlet kendi çıkarlarını düşünmüş ve bunların çoğunu da elde etmiştir. Balkan geçitlerinin savunması Türkiye'ye bırakılsın diye kurulmuş olan Doğu Rumeli Eyaleti gerçekte Osmanlı Devleti'ne; ancak pamuk ipliği ile bağlanmıştır. Nitekim ilk fırsatta Doğu Rumeli eyaleti birer kazanç olarak sayılabilecek bunlara karşılık doğuda Batum, Kars ve Ardahan Rusya'ya, batıda Bosna-Hersek eyaleti Türkiye'den koparılarak Avusturya'ya kalmıştır²⁰⁰.

2.3. Almanya Ve Şark Politikası

2.3.1. 1878' e Kadar Almanya ve Şark Politikası

Alman birliği 1871 yılında kurulduğunda, Şansölye Bismarck'ın temel amacı, Almanya'nın Orta Avrupa'daki yerini sağlamlaştırmak ve bunun için de olası bir savaştan uzak durmaktı. Alman ekonomisi öncelikle yeni pazar bulma peşindeydi. **Balkanlar** ve **Şark Meselesi** Bismarck siyasetinde ikinci sırada önem arz etmekteydi ve Şansölye fırsat buldukça Almanya'nın bu meselelerden uzak durduğunu tekrarlamaktan geri kalmıyordu. Bismarck, doğrudan Osmanlı Devleti'ne yönelik siyasî ve ekonomik taahhütleri de reddediyordu. Bismarck'ın takındığı bu ihtiyatlı tutum, Almanya'nın Orta Avrupa'daki konumunu sağlamlaştırılması amacına yönelikti. Ne var ki Bismarck'ın dış politikadaki bu tutumu onun görevinden uzaklaştırılmasına kadar devam edecek ve Almanya da sömürgecilik yarışında yerini alacaktı.

Bismarck'ın Avrupa ve sömürgeler ile ilgili olarak takip ettiği siyaset doğal olarak Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olarak takip ettiği siyaset üzerinde de etkili olmuştur. Bu sıralarda büyük devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki menfaatleri "**Şark Meselesi**" adıyla ifade edilmekteydi. Rusya, Avusturya, İngiltere, Fransa asırlardan beri bu konuyla ilgiliydi. Bu devletlerden her biri konuyu kendi çıkarları doğrultusunda çözmek istiyorlardı. Almanya'nın bu meseleye müdahil olması konuyu daha karmaşık bir hale getirebilirdi. Bunu gören Bismarck, Şark Meselesi'ne, hisse talebi ile karışmasını, büyük devletler arasında devam etmesini istediği denge

²⁰⁰ B. Sıtkı Baykal, , "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler", s. - 207

siyaseti için zararlı olarak görüyordu. Oysa Bismarck savaş istemiyordu²⁰¹. Zamanla Almanya'nın Şark Meselesi ile ilgili tutumunun değiştiğini görüyoruz. Bu değişimdeki dönüm noktası ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde imzalanan Berlin Antlaşması idi.

93 Harbi öncesinde bu konuyla ilgili olarak diğer Avrupalı büyük devletlerin olduğu gibi Almanya'nın da izlediği bir politika vardı. Ve mevcut politikanın mimarı da Bismarck idi. Bu tarihlerde Avrupa siyasetinin nazımı olan Bismarck'ın maksadı, bir yandan Rusya'yı gücendirmemek, diğer yandan Rusların muarızı olan Avusturya'yı okşamak ve kendi ittifakından uzaklaştırmamak idi. Şark buhranının neticesinde Fransa'dan başka bütün devletleri kendine muhtaç bir duruma sokmaktı. Böylece Almanya'ya karşı kurulacak bir koalisyon önlenmiş olacaktı.

Savaşın başlamasından sonra büyük devletlerin bu savaş sırasında dışişlerinin ana konusu barışın yeniden sağlanabilmesi için aracılık edilip edilmeyeceği ya da bu teklifin hangi devlet tarafından götürüleceği idi. Bismarck'a göre meselenin çözümü için henüz çok erkendi. Devletler arasında gizli görüşmeler devam ederken Rusya, Fransa'nın, İngiliz kabinesini bir aracılık için kazanmaya çalıştığını düşünüyordu ki Bismarck da aynı kanaatle idi. Rusya bir aracılık girişimine pek de meyil göstermiyordu; ancak böyle bir durum olursa onun nazarında tavassut edecek devlet; ancak Almanya olabilirdi. 1870 yılında Paris'in muhasarası uzayınca, tarafsız devletlerin Almanya ile Fransa arasında bir aracılığa teşebbüs etmeleri ihtimalinin kendisini ne kadar üzdüğünü ve zor durumda bıraktığını hatırlayan Bismarck, böyle bir hareketin şimdi de Rusya tarafından dostane olmayan bir hareket olarak telâkki edilebileceğini anlıyordu. Rusya, gizli ya da resmen aracılık talebinde bulunmadıkça hiçbir harekette bulunulmaması ve hadiselerin gelişiminin takip edilmesini Alman siyasetinin icabı olarak görüyordu. Eğer Ruslar değil de Türkler, Almanya'dan aracılık talebinde bulunacak olurlarsa şüphesiz bu durum Almanya'yı müşkül bir durumda bırakacaktı. Bismarck'ın bu mülâhazası o dönem Almanya'sının *Şark siyasetini* göstermesi bakımından oldukça karakteristik ve enteresandır. Çünkü Bismarck, büyük siyasette Türkiye'yi birinci derecede öneme sahip olmayan bir ülke olarak görmekte ve aynı zamanda Avusturya'ya karşı en büyük denge unsuru olarak saydığı Rusya'yı, Türkiye'nin en ufak bir miktarda menfaati uğrunda da olsa incitmeyi göze

²⁰¹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 167-168

alamamaktaydı. Bu da Bismarck'ın Şark politikasına tamamen uygun bir düşünceydi ve bu politikasını daima muhafaza edecekti.

İtalya ise birliğini sağladığından beri katılmış olduğu büyük devletler camiasında henüz pek silik duruyordu. Şark buhranı sırasında İtalya'yı müstakil bir politika yapan bir devlet olarak değil, özellikle başta Almanya olmak üzere diğer Avrupalı devletlerin isteklerine göre hareket eden ve onların izlerini takip eden bir devlet olarak görürüz²⁰².

2.3.2. 1878' den Sonra Almanya'nın Şark Politikası

Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Avusturya Almanya ve İtalya Şark Meselesi ile daha fazla ilgilenmeye başladılar.

Berlin Antlaşması'ndan itibaren Almanya, Şark meselelerine daha fazla önem vermeye başlamış hatta çoğu zaman üstün olarak Osmanlı Devleti'nin lehine arzusunu gerçekleştirmiştir. 1878 senesinden önce Almanya, Şark Meselesine karşı tamamıyla kayıtsız kalmıştı. Hatta Almanya Başvekili Bismarck Reichstag Meclisi'nde "*Şark Meselesi'nin Prusyalı bir silah-endâzının (denizeri) kemikleri kadar değeri yoktur*" diyerek Almanya'nın Şark Meselesi'ndeki yaklaşımını açıkça dile getirmiştir. Üstelik Prens Bismarck, Rusya hükümetini de Berlin Kongresi sırasında kendi iyi niyetine inandıracak derecede mahirane bir şekilde davranmıştır. Hatta ara sıra tertiplenmiş bir güvensizlik sergilemekle beraber Rusya hükümeti Almanya ile gizli olarak dostane bir münasebet kurmak ve hatta birlik olarak devam etmelerinin menfaatleri icabı olduğuna karar vermiştir. Bu durum yalnız geleceğin tertiplenmesine dair bir takım gizli siyaset icabıydı. Fakat aslı muhakkak olan ve Berlin Antlaşması'nın inkâr edilemez bir sonucu olan şey, Almanya'nın bu günden itibaren Şark'ta yerleşmiş olduğu ve bundan böyle bu meselede seyirci değil aktif rol alacağıdır. Artık Almanya Şark'taki geniş ticari menfaatlere sahip olmak için bundan sonra Osmanlı Devleti'ni himaye etme politikasını izleyecekti²⁰³.

Rusya, Bulgaristan'da Couburg Hanedanı'nı istemiyordu. Ancak Rusya'nın acemi manevralarından Avusturya-Macaristan ve Alman diplomasisi ustalıklı yararlanmasını bilmiştir. 1890'lara gelindiğinde Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan birlik peşindeydi. Balkanlar'da Rus nüfuzunun yayılmasını önlemek için Rusya'nın bu

²⁰² B. Sıtkı Baykal, "93 Harbi esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri", s. 352-358

²⁰³ BOA, Y.PRK.HR, Dosya No: 17/63, s. 4-5

konudaki beceriksiz müdahalesi istismar edildi ve bu olay Bulgaristan'ı görünüşte Rusya'dan daha da uzaklaştırdı²⁰⁴.

Almanya, 1880'lerde hammadde kaynaklarını ele geçirmek ve dış pazarlar sağlamak amacıyla dünyanın paylaşılması yarışına katıldığında, dünyanın en zengin bölgeleri İngiltere ve Fransa tarafından kapatılmıştı. Bu tarihten sonra ele geçirdiği Batı ve Doğu Afrika sömürgelerinin gelecekleri de pek parlak görünmüyordu. Buna karşılık, **Balkanlar** ve **Osmanlı Devleti üzerinde süregelen emperyalist rekabet**, bu bölgeleri Almanya'nın girişine açık tutabilmişti. Bu bakımdan özellikle Bismarck'ın çekilmesinden sonra gelişen **“Drang nach Osten- Doğuya Doğru İtiş”** Almanya için yapısal zorunluluklardan doğuyordu²⁰⁵.

Almanya, XIX. yüzyıl başlarından itibaren Uzakdoğu'ya yerleşmiş bulunan İngiltere ve Fransa ile bu sahada boy ölçüşemeyeceğini anlayınca yönünü Ortadoğu'ya çevirdi. Bu geniş ülkeler birer hammadde kaynağı ve Pazar olarak önünde uzanıyordu. Almanya, Orta Avrupa'daki müttefiki Avusturya aracılığıyla Balkanlar'dan bu ülkelere uzanabileceğini hesaplıyordu. Bu iki ülke ise Osmanlı Devleti ve İran'dı. Daha sonra yaşanacak gelişmeler, Alman nüfuzunun daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nda yoğunlaşacağını gösterecektir. Çünkü İngiltere'nin Güney İran'daki, Rusya'nın da Azerbaycan ve Horasan bölgesindeki emelleri Almanya'yı devreden çıkaracaktı.

Alman İmparatorluğu'nun yayılma politikası XIX. yüzyılın ikinci yarısında var olan koşullar ve büyük devletlerin çoktan belirlenen nüfuz alanları gibi nedenlerden ötürü başka bir mecraya sürüklenmişti. Almanya asla İngiltere, Fransa ve Çarlık Rusya'sı gibi kolaylıkla bir kolonyalist imparatorluk kuramayacaktı. Bölüşülen dünyada kendisine en yakın ve fazla engel görmeden sokulabileceği bir tek alan kalmıştı: Osmanlı İmparatorluğu.

Almanya Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar ve Güney Adriyatik gibi Avrupa eyaletlerinde ve Ege havzasında yeni bir rakiple daha karşılaşmıştı, İtalya... Bu nedenle de rahat hareket edemiyordu. Bununla beraber İtalya'yı Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın Balkanlar'daki kültürel ve iksitadî yayılmasını önemli ölçüde engelleyen bir güç saymamak gerekir. Zaten bölge Almanya tarafından Avusturya-

²⁰⁴ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, dipnot 1, s. 15

²⁰⁵ Ş. Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi*, s. 76-77

Macaristan'a bırakılmıştı. Almanya gözlerini Osmanlı'nın diğer bakir ve zengin alanlarına dikmişti. İtalya Osmanlı Devleti'nden kopan parçalarda bazen birincil, bazen ikincil bir kolonyalist güç olarak faaliyette bulunabiliyordu. Hammaddeye yönelik yatırımlarını Sırbistan, Karadağ ve Makedonya havzasında, altyapısal yatırımcı kolonyalizmini ise 1911'den sonra Trablugarb ve Ege adalarında sürdürdürebildi.

Bismarck'ın Balkanlar ve Orta Doğu'da etkin olmayan bir politika izlemesinin bir diğer nedeni ise Rusya idi. Fransa'ya karşı yeni kurulan Alman birliğini güçlendirmek için Bismarck, Rusya'nın nüfuz alanına müdahale ederek bir çatışmaya girmekten kaçındı. Ancak Almanya Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile olan yakınlaşması ve yayılcı faaliyetler dönemine giren Alman endüstrisinin zorlamasıyla Osmanlı topraklarına ve ekonomisine el attığında, Rusya'yı kaçınılmaz olarak daha fazla İngiltere ve Fransa saflarına itti²⁰⁶.

XIX. yüzyılın solarında sanayileşen ve dışa açılmaya başlayan Almanya'nın dış ve iç politik hayatında köklü değişimler meydana geldi. Bismarck döneminin politikası içte ve dışta büyük devletlerarası uyumu amaçlıyordu. *Avrupa uyumu-Concert Européé* prensibi, Bismarck'ın denizaşırı bir kolonyalist politikanın temellerini atmasına nedendir. Büyük devletlerle tatsızlık çıkarmaya niyeti olmayan Bismarck, Balkanlar ve Yakın Doğu'nun değerini “*Şark Meselesi'nin Prusyalı bir silah-endâzının (denizeri) kemikleri kadar değeri yoktur*”²⁰⁷ diye tanımlamış ve Almanya'nın bu meseleye karşı kesin alâkasızlığını açıklamıştır. Hiç şüphe yok ki, bu davranış Prusya Kralı Frederik II'nin takip ettiği siyasetin tam zıddı idi. Fakat zamanın gereklerine de uygundu. Almanya ile Osmanlı Devleti arasında müşterek bir sınır yoktu. Dolayısıyla Osmanlı topraklarında bir Alman yayılması söz konusu olamazdı. Şark meselesinde Rusya ile Avusturya'yı barış halinde, Almanya'ya bağlı tutmak da istiyordu. Bununla beraber Bismarck'ın yukarıdaki sözü yüzde yüz doğru ve samimi değildi. Bismarck, Almanya'ya, Avrupa'da, devletlerarası münasebetlerde hâkim rolüne sürdürmek için Şark Meselesi'nin göstereceği ihtilafı tahavvülleri istismar etmeyi de ihmal etmemiştir. Ayestafanos Antlaşması'nın değiştirilmesi için yapılan Berlin Kongresi bunun açık örneğidir. Her ne kadar bu kongrede Bismarck hiçbir menfaat sağlamadığını açıklamışsa da Avrupa dengesi için Bosna-Hersek'in Avusturya'ya kazandırılmasını

²⁰⁶ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 118-119, 25-26

²⁰⁷ BOA, Y.PRK.HR, Dosya No: 17/63, s. 4-5

sağlamıştır. Oysa 1885'ten sonra Almanya, tam tersine, Balkanlar ve Yakınoğu'ya yönelmek zorunda kaldı. 1887'de Rusya ile ittifak için İstanbul'u bile gizlice Rusya'ya vaat eden Almanya kısa zamanda bu tutumundan vazgeçmek zorunda kaldı.

1890'da Bismarck, II. Wilhelm tarafından, başbakanlıktan uzaklaştırılınca, Almanya açıkça saldırgan bir siyaset izlemeye başladı. Almanya eski Fransız ve İngiliz kolonilerinden elini çekip şiddetle *Orta Avrupa, Balkanlar ve Yakınoğu*'ya yöneldi. Bismarck'ın ılımlı diplomasisi onun uzaklaşmasıyla sona ermişti. 1887'de *Alldeutsche Verband* (Pancermen Birliği) kuruldu. Doğrudan Doğu Avrupa, Ukrayna, Orta Avrupa, Balkanlar ve Yakınoğu'da Almanları yerleştirip Ortaçağa özgü bir imparatorluk kurmayı amaçlayan bu çılgın cemiyetin üyeleri her sınıftan insanın katılmasıyla arttı ve zaman zaman devlet tarafından kullanılan, zaman zaman patavatsızlığıyla dışışlerinin bile başını derde sokan bir tempoda çalışmalarını sürdürdü²⁰⁸.

Berlin Antlaşması'ndan sonraki yıllarda Bismarck'ın dış siyaset prensiplerinde bazı değişiklikler yaptığını görüyoruz. Güney ve Batı Afrika'da sömürgeler elde eden Almanya, Avusturya'nın da Balkanlar'daki genişleme politikasını kendi menfaatleri yararına görmüştü. Bundan dolayı da Avusturya'yı Rusya'ya karşı tercih etmeye başladı. Bu durum Rusya-Almanya ilişkilerine olumsuz etki yaparken, Rusya'nın Fransa ve İngiltere'ye yakınlaşmasına neden oldu.

Bismarck'ın sömürge konusundaki fikirleri, özellikle 1880'den sonra kamuoyunu tatmin etmemeye başladı. Alman nüfusunun süratle artması, Alman endüstrisinin ve ticaretinin gelişmesi, basında sömürge politikasının izlenmesi yönünde yayınlar yapılmasına neden oldu. İngiltere'nin Mısır'a, Fransa'nın Tunus'a yerleşmesi bu yayınların, hükümet üzerinde büyük etkiler yapmasına neden oldu. Hatta Ocak 1882'de "*Alman Sömürge Cemiyeti*" kurularak Almanya sömürgecilik faaliyetlerine başladı. Ancak Alman halkı için bunlar da yeterli değildi. Bismarck'ın Şansöyelikten çekilmesinin ardından Alman İmparatoru II. Wilhelm'in dış politikayı, vasıtasız olarak idare etmeye başlamasıyla, halk ve hükümet, daha geniş bir yayılma ile ilgilenmeye başladılar.²⁰⁹

²⁰⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 168; İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, dipnot 1, s. 34-35

²⁰⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 169-170

Avrupa’da Alman güvenliği ve kıta barışı en önemli amacı olan Bismarck, Almanya için uzun vadeli tehlikeler taşıyacağına inandığı sömürgeciliğe önem vermemiştir. Ancak,1888’de Alman tahtına çıkacak olan II. Wilhelm, büyük devlet olmanın yolunun sömürgecilikte olduğuna inanmış, üstelik büyükannesinin sömürgelerine göz dikmişti (II. Wilhelm, İmparator Frederick ile İngiliz kraliçesi Victoria’nın en büyük kızının oğluydu). İktidarı tümüyle eline geçirdikten sonra sömürgeciliğe başladı. Gerek içte ve gerek dış politika stratejilerinde Bismarck ile çatışmaya düştü²¹⁰.

Kayzer II. Wilhelm, Osmanlı topraklarının Almanya’nın “Dünya Politikası” (Weltpolitik) anlayışı içerisinde önemli bir rolü olduğuna inanıyordu. Baltık Denizi’nden Basra Körfezi kıyılarına kadar yayılacak büyük bir dünya imparatorluğu düşleyen II. Wilhelm, Almanya’nın Ortadoğu’ya açılmasının, Balkanlar yoluyla Mezopotamya’ya sızmasının getireceği çıkarların cazibesıyla büyülenmişti. Anadolu, Almanya ekonomisi için hammadde kaynakları ve dışsatımı için Pazar kapılarını açabilecek başlı başına bir Arz-ı Mevud’du. Almanya’nın “*Doğu’ya Açılma Siyaseti*” (Drang Nach Osten) daha Alman Birliği kurulmadan önce Lagarde, List ve Rocher gibi Pan-Germen milliyetçileri tarafından savunulmuştu. Büyük Moltke’de aynı düşüncüyü savunmuştu. Türkiye’yi Alman İmparatorluğunun sömürgesi haline getirme siyaseti aslında 1899 baharında Alman banker ve işadamlarının Marmara denizi kıyılarından Basra Körfezine kadar uzanacak bir demiryolu hattının döşenmesi için Bâb-ı Âli’den gerekli ödünü koparmasıyla kesinlik kazanacaktı. Berlin-Bağdat demiryolu projesi Almanya’ya maden aramacılığından, petrol yataklarını işletmeye, sulama tesislerinin yapımından, ticari ayrıcalıklara kadar birçok alanda çıkar sağlamıştı²¹¹.

2.4.Osmanlı Devleti İle Almanya Arasındaki Yakınlaşma

1890’lardan itibaren kendisini dünyanın gelecekteki efendisi olarak görmeye başlayan Almanya’nın, Osmanlı ülkelerine karşı ilgisi daha Prusya Krallığı iken başlamıştır. Büyük Friedrich’in XVIII. yüzyıl sonlarında ülkemizle yakından ilgilenip, askeri bir ittifak girişiminde bulunduğu bilinmektedir.

²¹⁰ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 256

²¹¹ M. Kemal Öke, “*Şark Meselesi*” ve II. Abdülhamid’in Garp Politikaları., s. 251

1830'larda Türkiye'de genç bir subay olarak hizmet gören, sonraki genelkurmay başkanı Helmuth von Moltke, daha o zamandan bu ülkeyi sadece bir asker olarak değil, bir siyaset adamı ve adeta bir iktisatçı gözüyle incelemiştir. Hatta Moltke özellikle Tuna eyaletlerine Alman göçmenlerinin yerleştirilmesini öneriyordu. Aynı dönemde Alman iktisatçısı Friedrich Liszt, Balkanlar ve Ortadoğu'nun zenginliklerinin Alman tekniği sayesinde yakın gelecekte büyük kuvvet sağlayacak bir kaynak olduğu üzerinde duruyor ve Almanya'nın gözlerini bu bölgeye çevirmesini istiyordu.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarına yerleşmeyi de ciddi olarak düşünen Almanya'da, XX. yüzyılda beş milyondan fazla Alman nüfusu yurdunu terk etmiştir. Robert Anhegger'in araştırmasına göre, tartışılan ve tasarlanan bu göç projesi, Dobruca'da Akpınar, Atmaca, Malkoçi gibi bazı köyler dışında gerçekleştirilememiştir. Osmanlı makamlarının bu gibi projelere izin vermediği açıktır. Ancak Almanların Osmanlı topraklarına kolonizatör yerleştirme çabaları bir hayalden öteye gidememiştir²¹².

II. Wilhelm'in yenedünya politikasında Osmanlı'nın önemli bir yeri vardı. Kendisi, İstanbul'da diplomatik bir boşluk olduğunu anlamıştı. Fransa, Kanuni devrinden Napoleon Bonapart'a kadar, İstanbul'un dış politikada önemli bir dayanağıydı. Bu tarihten sonra, Fransa'nın yerini İngiltere almıştı. Ancak 1878'de Kıbrıs ve 1882'de Mısır'ın İngiltere tarafından işgali İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin arasını açmıştı. II. Wilhelm bu boşluğu doldurmaya kararlıydı. 1881'de Almanya'nın ileri gelen askerlerinden Baron Von Der Goltz'un başkanlığında bir askeri heyeti İstanbul'a gönderdi. Goltz, tam 12 yıl Osmanlı ordusunu yeniden düzenlemek ve güçlendirmek için çalıştı²¹³.

Osmanlı ordusunu düzenlemek için, Türk hizmetinde çalışmış olan Mareşal Baron Von der Goltz yayınladığı bir kitapta; Bismarck'ın Türkiye hakkında ortaya atmış olduğu bir fikri, genişletmiş ve izaha çalışmıştır. Kitabında: “ *Türklerle meskûn yerlerde Edirne, İstanbul ve Anadolu'da milli bir Türk devleti kurulmalıdır. Türkiye'nin geleceği, tabii sınırları içerisinde çekilerek orada kuvvetlenmeye çalışmasına bağlıdır. Türk kuvvetinin en derin ve sağlam kökleri Anadolu'dadır. Avrupa'daki ve Afrika'daki arazi terk edilmeli ve Anadolu'ya gelinmelidir. Bu bir zarurettir. Çünkü Osmanlı*

²¹² İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 47-48

²¹³ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 319

*Devleti suni bir şekilde teşekkül etmiştir. Osmanlı tebaasını teşkil eden fertler arasında ortak hiçbir bağ yoktur. Osmanlıların Avrupa'da kaybetmiş oldukları topraklara, gerçekte hiçbir zaman tam manasıyla sahip olmamışlardı. Buralarda ırk ve içtimai nüfuzları yerleşmemiştir. Bu hal, Besarabya'da, Bosna, Tuna Sırbistan, Yunanistan ve Erdel'de, Macaristan'ın Osmanlı hâkimiyetinde bulunmuş olan kısımlarında da böyle olmuştur. Türkiye'nin, Avrupa'da elden çıkardığı yerler düşman memleketleridir. **Türkiye'nin Balkanlar'da Türk olmayan toprakları terk etmesi lehine olacaktır.** Çünkü sınırların daralması halinde, dokuz düşman ile çevrili bulunan Türkiye; ancak üç düşman karşısında kalacaktır. Avusturya ile hududu kalmayacak, Trablusgarp, İtalya'ya bırakıldığı takdirde, Fransa ile de bir sınır davası bulunmayacaktır. Bundan başka hudutların çok geniş olması savunmayı güçleştirmekte ve herhangi bir devletin Türkiye ile ittifak etmesini de imkânsız hale getirmektedir.” İmparator II. Wilhelm'in bu fikirlerin bütününe olmasa bile bir kısmına ortak olduğuna ihtimal verilebilir²¹⁴.*

1878 Berlin Konferansı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da önemli oranda toprak kaybına neden oldu. Bulgaristan yarı bağımsız bir statüye kavuşurken, Bosna-Hersek ise hukuken Osmanlı toprağıyken, idaresi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılıyordu. Sırbistan ve Karadağ'ın önceden İmparatorluktan koptuğu göz önüne alınırsa, Makedonya hariç, Osmanlı'nın tamamen Slav tebaasını kaybettiğini söylemek yanlış olmaz. Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan gibi geleneksel güçler, imparatorluğun yağmasına yönelik bir politika izlemeye başlamışlardır. Berlin Kongresi bunun açık ve teatral bir görünümüydü ve bu durum Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinde önemli gelişme ve değişikliklere yol açacaktı²¹⁵.

Kesin bir tarih olarak 1878'den itibaren İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ne sırt çevirmeye başladığını görürüz. Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı bir set olarak koruyamayacağını görmesi ve imparatorluğun yerine kendisini yerleştirmek istemesi Osmanlı Devleti'ni ister istemez İngiltere ile karşı karşıya getirmiştir. Yeni bir politika oluşturmak zorunda kalan Osmanlı Devleti başka bir süper güce dayanmak arayışına girmiştir. Tam da bu sırada Batı'da yeni bir süper güç olarak ortaya çıkan Almanya'nın İngiltere ve Rusya ile çatışma durumuna girmesi, her ikisiyle de Orta Doğu'da, yani

²¹⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 179

²¹⁵ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, dipnot 1, s. 39

Osmanlı toprakları üzerinde mücadeleye girişmesi, Osmanlı Devleti’ni, İngiltere ve Rusya tehditlerine karşı, Almanya’ya yakınlaştırdı²¹⁶. Uzak Doğu’nun her tarafında Almanya ve İngiltere rekabet ediyor ve bölgede kendi ticari nüfuzlarını kurmaya çalışıyorlardı. Eşit şartlarda yarışan bu iki ülke arasında büyük bir düşmanlık yerleşmeye başlamıştı. Aralarındaki düşmanlık ateşi bir gün alevlenmesi muhtemel olduğu gibi, aralarında bir ittifak husulü halinde Rusya ve Fransa ile Almanya’nın İngiltere’yi Nil sahillerini terke mecbur etmeleri bile mümkün olabilirdi. Çünkü İngiltere’nin Mısır’a yerleşmesi Almanya gibi Rusya ve Fransa’yı da rahatsız ediyordu. İngiltere’nin Nil sahillerinde münferit hareketlerde bulunmasına meydan verilmemesini sürekli olarak devletlere ihtar eden Almanya’nın asıl maksadı da Afrika’da sömürgeler elde etmektir. Bu durum Almanya’nın dış siyasetinin temel konularından birini teşkil ediyordu²¹⁷.

Milliyetçi akımlar, iç ayaklanmalar ve dış müdahaleler yüzünden uzun süren savaşlar sonunda toprak kaybeden Osmanlı Devleti, dış politik güçler arasında denge oyunlarına başvurarak yaşama dönemine giriyordu. Osmanlı dış dünyaya nüfuz edecek bir ticari-endüstriyel kapasiteye sahip değildi. Üstelik bütün dünyada İslam’ın lideri rolünü üstlenen imparatorluk bu politikayı yürütecek gerçekçi araç ve kuvvete sahip değildi. Ancak sömürgelerde İngiltere, Rusya ve Fransa karşıtı bir politika gütmek durumundaydı. Bunu en azından görünüşte yapacaktı ve bu konuda da ona uyumlu rol oynayacak tek partner Almanya idi. Almanya bu durum sonucu ülkemizin tarih sahnesine çıkabildi. Berlin Kongresi’nden sonra ağır bir darbe alan Osmanlı Devleti, tarihi bir dönüm noktasına giriyordu. Osmanlı yöneticilerinin büyük devletlerarasında Almanya’ya yakınlaşma nedeni, Avrupa büyüklerinin dış politikalarındaki ilkelerin ve yöneldikleri etki alanlarının Osmanlı İmparatorluğu’nun yaşama şansına son verecek biçimde değişmesiydi²¹⁸.

Berlin Kongresi sonuçlandığında, Prens Gorçakov “*Yüz bin askeri ve yüz milyon rubleyi bir hiç için harcadık*” diyordu. Osmanlı erimişti; ama Rusya da kârlı çıkmamıştı. Muhafazakâr Disraeli hükümeti ve o paraleldeki Bismarck “*Avrupa Türkiye’sini kurtardık*” diyordu. Oysa kurtarılan bir şey yoktu, sadece Osmanlı’ya yaşama şansı tanınmış; Rusya ise frenlenmişti. Ancak gelişmeler bu iki devletin

²¹⁶F. Armaoğlu, “Türkiye ve Batı dünyasına Genel Bir Bakış (Dün-Bugün-Yarın)”, *Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu*, s. 217

²¹⁷ BOA, Y.PRK.HR, D.N:17/63, s. 14

²¹⁸ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, s. 42-43

uyumunu ortadan kaldırdı. **Gladstone** başkanlığında liberaller işbaşına gelince, muhafazakâr Disraeli hükümetinin “Türk taraftarı” olmakla suçladıkları dış politikasını terk ettiler. Gladstone, Karadağ’ın kesin bağımsızlığı için Eylül 1880’de İngiliz donanmasına Arnavutluk kıyılarında gövde gösterisi yaptırırken, Kıbrıs’ı Yunanistan’a vermeye kalktı. Ancak İngiliz kamuoyunun baskısı ile ada Britanya himayesinde kaldı. Bu andan itibaren Bismarck İngiliz politikasına sırt çevirdi. Bismarck “*Profesör Gladstone parlak zırhı içinde ama gövde gösterileri komediye dönüştü*” diyordu. Liberal hükümet bir müddet sonra gerçeğe dönüp, Türk düşmanı politikasını frenlediyse de, Osmanlı Devleti artık İngiliz karşıtı dönemine girmişti. İngiliz politikası da Rusya’ya karşı takındığı Osmanlı taraftarı tutumdan, daha doğrusu, bu konudaki hayırhah tarafsızlığından vazgeçti. Şimdi sadece Bismarck bir zamanlar muhafazakâr Disraeli’nin izlediği tutumu sürdürüyordu. Osmanlı bunun için Alman desteğini arıyordu. Berlin’de sultan adına Prens Bismarck ile görüşen Ali Nizami Bey, Bismarck’tan ordu ve sivil idareyi ıslah edecek uzmanlar isterken “Osmanlı sultanının Alman ittifak ve desteğini son derece arzu ettiğini de” bildirmişti. Bismarck, ilke olarak Osmanlı Devleti’nin bekasına şiddetle taraftar olduklarını; ancak iki devlet arasında Avusturya’nın bulunduğu ve bu nedenle önce Avusturya ile Osmanlı Devleti’nin iyi anlaşması gerektiğini söyleyip, İtalya’nın öyle yaptığını, Türklerin de Avusturya ile uyum sağlaması gerektiğini belirtti. Nitekim Avrupa dengesindeki gelişmeler Almanya ile Avusturya-Macaristan’ı bir araya getirince Osmanlı Devleti de Avusturya ile zoraki bir dostluğa gitti. Almanya Bismarck’tan sonra Rusya’ya karşı açıkça cephe aldı.

İngiltere dışında diğer Avrupa devletleri de Osmanlı İmparatorluğu’nda kuşkuyla izleniyordu. Avusturya, Haziran 1859’da Solferino ve Magenta savaşlarında bütün Kuzey İtalya’yı elden çıkarmıştı. 1866 Königsgraetz Savaşı’ndan sonra Schleswigi Almanya’ya ve Venedik’i İtalya’ya terk etmişti. Avusturya, İtalyan eyaletlerini de kaybettikten sonra, Avrupa’da kendisine hayat kalmadığını anladı. İmparatorluk XIX. yüzyıl ortalarından beri giderek gerileme dönemine girmişti. Sanayi gün geçtikçe Batı Avrupa ülkeleriyle rekabet gücünü kaybediyor, aydınlanma dönemindeki imparatorluk ulusları, ulusalcı akımlarının etkisiyle devletin birlik ve varlığını tehdit ediyorlardı. Bununla beraber 1866’dan beri sadece Habsburg tacının kişisel varlığı içinde imparatorlukta kalan, gerçekte bir ölçüde bağımsızlığını alan Macaristan krallığı güçleniyordu.

Viyana için denizaşırı koloniler elde etme şansı ve girişimi yoktu. Bu nedenle gözünü Balkanlar'a dikti. 1878 Berlin Kongresi'nde Bosna-Hersek'i ilk pay olarak aldı. Bosna-Hersek hem Avusturya imparatorluk tacına, hem de Macar kılık tacına tâbi idi. Sırbistan ve Romanya gibi küçük Balkan krallıkları ve Osmanlı Rumeli'si üzerinde büyük bir tehlike haline geldi. Avusturya'nın Balkanlar'ı yutmak ve Viyana-Selanik arasını ele geçirmek emeli gizli değildi ve Osmanlı yöneticilerini de, Sultan'ı da tedirgin ediyordu. Diğer taraftan İtalya'nın Balkanlar ve Osmanlı Afrika'sı üzerindeki emelleri, Rusya'nın tarihi politikası, Fransa'nın Tunus'u ilhakı ve Suriye-Lübnan'daki faaliyet ve girişimleri Bâb-ı Âli'yi Avrupa güçlerine karşı genelde kuşkulu bir tavıra sürükledi. Osmanlı yönetimi Almanya'nın, topraklarında günden güne artan bir nüfuz edinmesine ise diremedi. Böyle bir direniş için gerekli yapısal değişmeler meydana gelmemişti. İmparatorluğu fizikî olarak parçalamak isteyen İngiltere, Fransa ve Rusya karşısında, tarihinin son sayfaları yazılan Osmanlı İmparatorluğu'nun paniğe kapılması ve Almanya'ya kapılarını açması kaçınılmaz görünüyordu²¹⁹.

II. Abdülhamit, Osmanlı'nın Almanya'ya yakınlık duymalarının nedenlerinden biri olarak, her iki ulus arasındaki benzerliklerin etkili olduğunu söylemişti. Hatıralarında ağırbaşlılık, sabır, dürüstlük, tahammül gücü ve misafirperverliğin iki ulusun ortak niteliklerinden olduğunu yazan II. Abdülhamit, en önemli olarak Almanların da Türkler kadar yiğit ve cengâver olduğunu ve geçmişte nice imparatorluklar kurduklarını belirtmişti. Bunun dışında Almanya, Fransa ve İngiltere'nin aksine imparatorluk sınırlarındaki hiçbir Müslüman ülkeyi işgal etmemişti. İkinci Alman Reichinin Osmanlı Devleti'nin politikalarına saygı ve anlayış gösterdiği Bâb-ı Âli'nin gözünden kaçmamıştı. Berlin, Ermeni sorunun patlak verdiği sıralarda İngiltere gibi azınlıkların lehine ıslahat yapılmasında ısrar etmemiş ve Batı dünyasının "Kızıl Sultan" diye karaladığı sırada, II. Wilhelm Abdülhamit'i ziyarete gelmişti.

II. Abdülhamit için bu jestler tabii ki yeterli değildi ve bir ittifak için Balkanlar'da, Avusturya-Macaristan'a tesir edilmesini, söz konusu devletin bu bölgede Osmanlı Devleti aleyhine giriştiği genişleme politikasının engellenmesini istiyordu. II. Abdülhamit, bu konuda Almanya'nın üstleneceği rolü şu sözleriyle açıklamıştı:

²¹⁹ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 43-47

“Avusturya’nın menâifini bir şehrin sularını çevirmek gibi başka cihete atfederek o cihetten göstermek, yani Bosna-Hersek cihetinden Selanik üzerine olan meyelânını ve Balkanlar cihetinden adeta Dersaadet’e doğru vukuu melhûz bulunan harekâtını katetmek ve bu fırsattan istifade ile menba-ı fesad olan Sırp ve Romanya gibi küçük hükümetler üzerine Avusturya’nın sıkletini tahmil eylemek ve bu suretle hukuk ve menâifimizi ve hududumuzu velhasıl devletin müstakbelini temin etmektir”.

Bununla beraber Padişah, Üçlü İttifaka girmenin sakıncalarını da görmüştü. Çünkü böyle bir ittifaka müdahil olmak ileri de devlet için büyük sorunlara neden olabilirdi. Büyük güçlerden birini veya koalisyonunu hasım olacak bir genel savaştan çekiniyordu ki böyle bir durumda Osmanlı İmparatorluğu’nun beşte birini dağıtmakla kalmayı tümünden tasfiye olacağını öngörüyordu. Bu nedenle Almanya ile olan yakınlaşmanın temelini resmi ve siyasal bir içerik olarak değil de iksitadî düzeyde gelişmesi olarak yeğlemişti. II. Abdülhamit, Almanya’nın Osmanlı ekonomisine katkısı ve bu konuda mali yatırımları olduğu takdirde bu çıkarları korumak için Osmanlı Devleti herhangi bir önemli tehlikeye maruz kaldığında yalnız bırakmayacağına inanıyordu. Aslında, ihalesini Alman sanayicilerinin aldığı Haydarpaşa-Basra Demiryolu projesi sadece Türk ülkesini ekonomik kalkındırma planının bir parçası değil, aynı zamanda da yurt savunması için tasarlanmış yarı resmi bir tertip idi²²⁰.

Almanya ise Osmanlı’nın mevcut durumunu kendi lehine kullanmayı iyi biliyordu. Bir yandan Osmanlı ordusunu düzenleme çabalarıyla asker gönderen Almanya diğer yandan Alman tüccar ve bankerlerini de bu ülkenin topraklarına yerleştiriyordu. Avrupa devletlerinin yeni pazarlar, bol ve ucuz hammadde kaynakları arayışı, yeni nüfuz bölgeleri edinme savaşı 1880’lerde Almanya’nın da katılması ile yoğunluk kazandı. Osmanlı Devleti’nin henüz sömürge imparatorluklarından birine katılmamış olması, yarıya yeni başlayan Almanya için çekiciliğini arttırmaktaydı²²¹.

Berlin Kongresi sonrasında İngiltere’den boşalan yeri almak isteyen Almanya, Osmanlı Devleti’nin buna mecbur olduğunun onun da Almanya’ya mecbur olduğunun farkında olarak harekete geçmişti. Hatta Berlin’in en büyük bankerlerinden biri olan ve

²²⁰ Mim Kemal Öke, “Şark Meselesi” ve II. Abdülhamid’in Garp Politikaları s. 271-273

²²¹ Ş. Pamuk, Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi, s. 33

Prens Bismarck'ın da sırdaşı olarak tanınan Blancroder “*Saltanat-ı Seniyye'nin bekası ve muhafazası Almanya tarafından iltizam edilmektedir*” diye beyanatta bulunuyordu²²².

XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başları yabancı sermaye eliyle demiryolu yapımının en yoğun olduğu yıllardı 1888-1896 yılları arasında Alman sermayesi, İç Anadolu ve Makedonya'da, Fransız sermayesi Suriye, Makedonya ve Batı Anadolu'da demiryolu yapımına girişmiştir. 1880 sonrasındaki Alman-İngiliz ticari rekabetinin ve Osmanlı dış ticaretinde Almanya'nın hızla artan payı iki devleti karşı karşıya getirmiştir. Bu iki emperyalist ülke arasında Osmanlı pazarları ve hammaddeleri için sürdürülen rekabet, dünya çapındaki mücadelenin bir parçası haline gelmiştir. 1880'lerden itibaren İngiltere'nin deniz aşırı ticareti gerilemeye başlarken, Alman sermayesi demir-çelik, kimya sanayi ve diğer bazı dallardaki üstünlüğü ile devletin ve büyük bankaların desteğini kullanarak, saldırgan bir ticaret politikası izlemeye başlamıştır. İngiltere ile hem Avrupa'da, hem de çevre ülkelerinde rekabeti girişmiştir. Osmanlı Devleti bu ticari rekabetin en yoğun, Alman sermayesinin İngiliz ve bir ölçüde Fransız sermayesi aleyhine kazançlarının ise en belirgin olduğu alanlardan biri olmuştur.

Osmanlı toprakları içerisindeki etkinliğini arttıran Almanya, *Deutsche Bank*'ın bir şubesini İstanbul'da açıyordu. Alman sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu'na girişi, 1888'de Deutsche Bank önderliğindeki bir Alman grubunun Anadolu demiryolları imtiyazını alması ve ertesi yıl İzmit-Ankara demiryolunun yapımına başlamasıyla oldu. Yine 1888'de Deutsche Bank, demiryolu imtiyazının verilmesini hızlandırmak amacıyla yeni bir Osmanlı istikrazını Alman borsalarında satışa çıkarmayı üzerine almıştı. Böylece bu banka, Alman sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki öncülüğünü yaptı.

I. Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Osmanlı sınırları içindeki Alman-Fransız rekabeti, büyük ölçüde *Deutsche Bank-Osmanlı Bankası* rekabeti biçiminde gelişti. Deutsche Bank, Anadolu ve Bağdat demiryollarının yapımı için gerekli finansmanı sağlayarak ilk aşamada Alman demir-çelik sanayi ürünlerine ek pazarlar yaratıyor, demiryollarının tamamlanmasından sonra Anadolu'da Alman sanayi için yeni pazarlar ve hammadde kaynaklarının geliştirilmesine ön ayak oluyordu. Aynı Alman bankaları özellikle XX. yüzyılın başından sonra, Osmanlı Devleti'nin Almanya'dan yaptığı

²²² BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, (Y.A.HUS)*, 174/79, 22/ Za/1300 (24 Eylül 1883)

ithalatın finansmanı için yoğun biçimde ticari kredi sağlamışlardır. Demiryolları yapımı Avrupa sermayesi için birer kârlı yatırım iken, Osmanlı Devleti açısından, yabancı sermaye denetimindeki demiryolları yapımı, imparatorluğun emperyalist Avrupa devletleri arasında çeşitli nüfuz bölgelerine ayrılması sürecinde en büyük etken oluyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman nüfuz bölgeleri oluşturmanın en kestirme yolu demiryollarında yoğunlaşmıştı. 1882-1914 döneminde devlet borçları içindeki Fransız sermayesi, her yıl ortalama olarak, getirdiğinden yarım milyon sterlin fazlasını götürürken, aynı dönemde devlet borçlarına yatırılan Alman sermayesi ise, her yıl ortalama olarak, dışarıya aktardığından 150 bin sternlik katkı sağlıyor bu da Osmanlı bütçesinin dengelenmesi açısından büyük önem taşıyordu. İşte Almanya'nın çeyrek asırlık bir süre içinde Osmanlı İmparatorluğu'nda bu kadar etkili olabilmesinin ve Osmanlı Devleti'ni kendi yanında I. Dünya Savaşı'na sokabilmesinin temel nedenleri arasında yer almıştır.²²³.

Alman tüccarları ise ülkenin her köşesine rahatlıkla girip çıkabiliyordu. Osmanlı Devleti üzerindeki Alman nüfuzu, Osmanlı aydın ve yöneticilerinin Alman askeri disiplin ve başarılarına hayranlıkları artıyordu. İşte, II. Wilhelm'in 1898'de İstanbul'a yapacağı ikinci gezi iki ülke arasındaki ilişkileri daha da arttıracaktı. Bismarck'la çatışma pahasına 1898'de İstanbul'a gelen II. Wilhelm buradan Kudüs'e geçerek bir Protestan Kilisesi açtı. Bu hareketiyle İngiltere'nin Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Protestanlar üzerindeki etkisini kırmayı amaçlamıştı. Ayrıca, Almanya'nın bir sömürge imparatorluğu kurmasında ve Doğu'ya yayılmasında Müslümanların da yardım ve sempatisini kazanması gerekiyordu. Kayzer'in bu ikinci İstanbul ziyaretinin diğer bir amacı da Haydarpaşa-Bağdat demiryolunun yapımı için Alman Anadolu Demiryolları Şirketi'ne verilecek ayrıcalıklardı. Gerçekte, *Almanya'nın Yakındoğu politikası, bir demiryolu politikası* idi. 1888'de Anadolu demiryolları üzerinde yabancılara tanınmış olan tüm ayrıcalıklar, Alman şirketine devredildi. Bu proje Basra Körfezi'ne kadar bitirildiği takdirde, büyük deniz imparatorluğu olan İngiltere, Almanya karşısında sömürge avantajını yitirmiş olacaktı.

II. Wilhelm ile gerek iç ve gerekse dış politikada çatışan Bismarck istifa etmek zorunda kaldı. İkisi arasında düşünceler bakımından çok büyük farklılıklar vardı. Wilhelm'in yeni Genelkurmay Başkanı Weldersee, iki cepheli savaştan Bismarck kadar

²²³ Ş. Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi*, s. 33, 66, 74-77

korkmuyordu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Galiçya'da Rusya'ya karşı açacağı cephe, bu devletin Almanya'ya karşı doğuda açacağı cephedeki yükü çok hafifletebilir ve böylece savaşın ilk aylarında Fransa ile tüm gücüyle savaşan Almanya, Fransa'yı yendikten sonra yine tüm gücüyle Rusya'ya yüklenebilirdi. Mantıki olarak bu stratejik düşüncenin siyaset alanındaki yansımaları, Rus dostluğuna Bismarck kadar önem vermemekti. Üstelik Wilhelm'in Osmanlı Sultanı'nı ziyareti, Bismarck'ın Rusya'ya Yakınoğu'da destek sözüyle çatıştıyordu. Alman ulusal birliğinin kurucusu, Avrupa diplomasisinin en güçlü diplomatı ve belki de "İkinci Metternich", Alman siyasetinden çekilince, II. Wilhelm dizginleri sıkıca eline aldı. Yeni Şansölye Caprivi ve Dışişleri Bakanı Marschall, ne Bismarck diplomasisinin inceliklerini anlayacak yetenekteydiler ne de İmparator'a karşı çıkma cesaretleri vardı.

İktidarının ilk yirmi yılında II. Wilhelm'in Yakınoğu politikası başarıya ulaşmış sayılabilir. Ancak, bu başarı, Wilhelm'in II. Abdülhamit ile olan dostluğuna dayanıyordu. 1909'da II. Abdülhamit tahttan düşürölünce, Alman politikası da sınırlandı. Ancak bu sınırlanma çok kısa sürdü. Balkan bunalımları, Osmanlı yöneticilerini yeniden Almanya'ya yakınlaştırdı²²⁴.

XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa devletleri arasındaki uyum Türkiye aleyhineydi ve Almanya görünüşte Türklere karşı hayırhah bir davranış içindeydi. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda, Yunanistan'daki Osmanlı tebaasının haklarını savunan ve işlerini yüklenen tek elçilik, Almanya Elçiliği idi. Sözde Almanya'yı tek dost olarak gören ve ümidini Berlin'e bağlayan II. Abdülhamit, Balkanlar'da Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın emellerine karşı bir Balkan ittifakından bile söz ediyor, hatta girişimlerde bulunuyordu. Gerçekte II. Abdülhamit İngiltere ve müttefiklerine karşı Almanya'yı, Almanya'ya karşı İngiltere'nin müttefiklerinden bazılarını yedekte tutuyordu.

Balkan sorunlarında Almanya'dan da kuşku duyuluyordu. Almanya ise Bâb-ı Âli'nin bu kuşklarına karşı müttefik Avusturya'yı frenlemek ihtiyacını hissetmiştir. Ancak 1908'de Bosna-Hersek'in kesin olarak ilhakı Alman dış politikasını da zor bir duruma soktu. Ne var ki imparatorluğun kısa zamanda Balkanlar'daki egemenliğini kaybetmesi, Avusturya'yı Balkanlar'daki hayallerini gerçekleştirme konusunda küçük genç devletlerle karşı karşıya bırakacak ve Tuna monarşisi bunlarla beyhude bir

²²⁴ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 319-320, 258-259

çekişmeye girecekti. Artık Asya'ya çekilmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu büyük devletler içinde sadece Almanya destekleyecekti. Çünkü Alman sanayisinin hayati kaynakları Anadolu ve Mezopotamya'daydı ve ancak Alman kontrolünde bütünlüğüne sahip olabilen bir Osmanlı Devleti bu kaynakların güvenliğini sağlayabilirdi. Almanya'nın gündün güne artan petrol ihtiyacı için Romanya yeterli değildi. Mezopotamya'nın zengin petrol kaynakları ise denizciliği zayıf olan Almanya ve Avusturya-Macaristan bloğuna, Osmanlı Asya topraklarından geçen demiryoluyla aktarılabilirdi ki bu da Osmanlı Asya'sının bütünlüğünü sağlamakla mümkündü. 1870-1906 seneleri arasında Almanya'nın petrol tüketimi on kat arttı. Alman dış politikasının etkinliği de bu tür gereksinmelerle birlikte artıyordu. Almanya Osmanlı Asya'sının zenginliklerini ele geçirmek için o vakte kadar görülmedik, yoğun bir biçimde imparatorlukta yatırım faaliyetine girişti²²⁵.

2.5. Berlin Kongresinden Sonra Almanya'nın Balkanlar Üzerinde Takip Ettiği Politika

Berlin Kongresi'ne kadar, Bismarck'ın gayretleriyle, Rusya ile Almanya arasında iyi ilişkiler tesis edilmişti. Hatta 1872 yılında Rus Çar'ı, Alman İmparatoru ve Avusturya İmparatoru arasında "*Üç İmparator Birliği*" akdedilmişti. Ancak Berlin Antlaşması'ndan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmaya yüz tuttu. Çünkü Rus Panslavistleri ve Rus matbuatı Almanya'ya karşı şiddetli bir hücumla geçti. Bunun üzerine Bismarck, 1879'da Avusturya-Macaristan ile bir savunma ittifakı yaptı. Bununla Rusya tarafından vuku bulacak herhangi bir saldırı önlenilebilecekti. 1882'de bu ittifaka İtalya da katıldı. Böylece Fransa ve Rusya'dan korunmak amacıyla Almanya-Avusturya-İtalya İttifakı (Üçler İttifakı) meydana geldi. Rusya siyasî bir yalnızlık içindeydi. Çünkü Türkistan'ı ele geçirmesi Rusya ile İngiltere'nin arasını iyice açmıştı. Rusya büsbütün yalnız kalmamak için, 1881'de Avusturya ve Almanya ile "karşılıklı tarafsızlık" uzlaşması akdetti. Fakat Rusların Panslavist siyaseti, Avusturya'daki ve Balkanlar'daki Slavları kıskırtmaları, Avusturya ile Rusya'nın arasını açtı²²⁶.

Balkanlar'la ilgili genel bir değerlendirme yaptığımızda, 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra gelen ilk yıllarda Balkan Slavlarının Rusya ile Avusturya arasında paylaşılmış olduğunu görürüz. Bulgaristan Rusya'nın, Sırbistan Avusturya'nın

²²⁵ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 57-58

²²⁶ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'e kadar)*, s.362

etkisi hatta az çok egemenliği altındadır. 1885’de bu durum epeyce değişir ve Bulgaristan, Rus boyunduruğundan kurtulup, Avusturya’ya yaklaşır. Bismarck bunu çok tehlikeli bulur ve Rusya’nın da Sırbistan’ı ele almaya kalkışacağını ve bunu kolaylıkla başarabileceğini ve bunun gerçekleşmesi halinde Avusturya’nın kötü bir duruma düşeceğini görür ve söyler. Rusya’nın uzak doğu işlerine dalması, Japonya ile savaşa tutuşması, yenilmesi, iç durumunun karma karışık olması, 1910-1911 yıllarına kadar Avusturya’nın Balkanlar’daki üstünlüğünü sağlar. Ancak 1903’te Sırbistan’da, Avusturya satılmış olan ve ülkeyi Viyana’dan aldığı buyruklara göre yöneten (Kral Milan’ın 1885’te Sırbistan’ın Avusturya’ya katılmasını Viyana’ya önerdiğini bile Prof. Jaszi yazmaktadır). Rusya’ya eğilimli bir siyaset güdecek olan Kara Corceviş Hanedanı tahta çıkar; yani Bismarck’ın 1896’da söylemiş olduğu gibi Sırbistan, Avusturya başatlığından kurtulup Rusya’nın kucığına atılmaya koyulur. Gitgide Sırbistan büsbütün, Bulgaristan da kısa bir an için Rusya ile işbirliği yapar. Böylece Avusturya’nın Balkanlar’daki etkisi hemen hemen hiçe iner. Sırbistan’ın bu yola girmesi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun dağılma tehlikesiyle karşılaşmasını doğurur²²⁷.

Berlin Kongresi’nden sonra Osmanlı ise, yeniden dirilmenin yollarını aramaya başlamıştı. Arnavutluk, Kuzey Yunanistan ve Makedonya dışında Rumeli vilayetleri kaybedilmiş, doğuda Kars, Ardahan Rusya’ya bırakılmıştır. İmparatorluk artık, değişik etnik gruplardan oluşan Müslümanların çoğunlukta olduğu bir devlettir. Bu dönemde Batı emperyalizmine karşı ayakta durabilmek için II. Abdülhamit’in önderliğinde halifeliğin ön plana çıkarılarak Panislamizmin, yeni bir diriliş dönemi başlatarak ideoloji haline getirilmeye çalışıldığı bir döneme girilmiştir.

Panislamizm, bir zaman sonra Müslüman ülkelerde kolonileri olmayan ve Müslümanlara dost görünmeyi beceren Almanya’yı hayırhah bir müttefik olarak kabul etti. İngiltere, Fransa ve Rusya’nın Hristiyan azınlıkları kışkırtan ve hele İngiltere’nin meşrutiyeti teşvik eden davranışları II. Abdülhamit’i ürküten konulardı. Oysa Balkanlar’daki etnik guruplarla bu açıdan fazla ilgisi olmayan ve üstelik kendi demokratik geleneği de zayıf olduğu için Osmanlı’nın yönetimini hoşgörüyü karşılayan Almanya’nın ve otoriter Kayzeri Wilhelm’in, II. Abdülhamit yönetimine sevimli görüneceği kesindi. Almanya, Osmanlı’ya nüfuz ederken, İslamcı ideolojiye de

²²⁷ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. II, K.I, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 31-32

sempatik görünme gayretindeydi. Gerçekte İslamcılık da Almanya'yı Avrupalılar arasındaki yandaşı olarak görmüştür²²⁸.

2.6. Sultan II. Abdülhamit'in Denge Siyasetinde Almanya

Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki münasebetlerin rengi II. Abdülhamit devrinde değişmeye başlamış bu değişimle beraber Osmanlı Devleti'nin diğer büyük Avrupa devletleri ile ilgili devam ettirdiği dış politikadaki temel prensipler değişirken, Almanya ile olan ilişkiler gelişerek devam etmiştir. Siyasal yalnızlıktan kurtulmak ve varlığını devam ettirmek için büyük bir güce ihtiyaç duyan Osmanlı Devleti, İngiltere'nin bıraktığı boşluğu Almanya ile doldurmaya çalışırken, Almanya ise sadece ekonomik kaygılar ve İngiltere ile olan rekabeti nedeniyle Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmaya başlamıştır. Çünkü siyasal birliğini geç tamamlayan Almanya sömürgecilik yarışında geç kalmıştı. Almanya siyasal birliğini tamamlayıncaya kadar dünyadaki en değerli alanlar diğer Avrupalı devletler tarafından sömürge haline getirilmişti. İşte bu noktada Almanya'yı diğer Avrupa devletlerinin önüne geçirmese bile aynı sırada yer almasını sağlayacak tek bir önemli alan kalıyordu. Osmanlı ülkesi. Zayıflamakta olan bu devletin toprakları Almanya için iyi bir hammadde kaynağı ve elverişli bir pazardı. Bismarck dönemi Almanyası dış politikasını değiştirecek ve II. Abdülhamit dönemi ile başlayan Osmanlı-Almanya yakınlaşması başlayacaktı.

İngiltere, Fransa ve Rusya gibi üç büyük devlete karşı hiçbir sempati beslemeyen II. Abdülhamit'in Almanya'ya olan hayranlığı Amcası Abdülaziz ile birlikte Avrupa'ya yaptığı seyahat sırasında ortaya çıkmıştı. Almanların karakteri itibarıyla biraz ağır olmalarına karşın sadık bir dost olabileceklerini ve çalışkan olduklarını düşünüyordu. Bir işe girişmeden evvel gerekli bilgileri edindiklerini ve Fransızlar gibi politika ile uğraşıp vakitlerine boşa harcamadıklarını düşünüyor ve Almanları takdir ediyordu. Aslında II. Abdülhamit'in Almanya ile sıcak ilişkiler kurmak istemesindeki temel etmen, Rus baskılarına karşı Almanya'yı denge unsuru olarak kullanmaktı.

II. Abdülhamit'in Almanya ve Almanlar hakkındaki olumlu fikirleri Türk-Alman yakınlaşmasının doğmasında büyük etki yapmış, önce kültür alanında başlayan yakınlaşma daha sonra askeri ve ekonomik alanlarda devam etmiştir²²⁹.

²²⁸ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 64-66

Sultan II. Abdülhamit'in kızı Ayşe Osmanoğlu babasının Almanya İmparatoru, Türk-Alman ilişkileri ve bu vesileyle kendi devlet siyaseti hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“ Saltanat zamanında iki defa İstanbul’a geldi. Kendisini yakından tanıdım. Genç, faal, nazik, sevimli bir zattı. Bismarck’ı yere çarptıktan sonra onun rolünü kendi üzerine aldı. Fakat Bismarck kadar tecrübeli ve akıllı değildi. Güttüğü gaye Almanya’nın askeri kuvvetiydi. Ben Alman politikasına çok ehemmiyet vermekle beraber öteki büyük devletleri de gözden kaçırmaktan ve gücendirmekten daima sakındım. Politikamı daima teraziyle tarttım. İmparatorla şahsi dostlukta devamlı beraber Rusya İmparatoru’na da fırsat düştükçe dostluk gösterirdim. Coğrafi mevkiimiz bunu icap ettiriyordu. İkinci gelişinde, Almanya İmparatoru ile bir akşam hususi görüşmemiz esnasında birden bire kalktı. İki elimi tuttu ‘Avrupa’da bir harb zuhur ettiği takdirde bizim tarafa geçersiniz, değil mi Majeste?’ dedi. Cevaben, ‘Aziz dostumsunuz; fakat size şimdiden söz vermek hakkına haiz değilim, bunu ancak o zaman düşünebilirim.’ dedim. Devletimin menfaatlerini düşünmeden hiçbir devletin arzusuna hedef olamazdım. Avrupa’da siyasî vaziyet her an gerilmekte idi. Ne zaman olsa umumi bir harp çıkacaktı. Fakat bizim bir tarafa temayül göstermemiz, yavaş yanmakta olan bir ateşi alevlendirebilirdi. Buna sebep olarak biz gösterilirdik. Adımlarımızı saymaya, hesapsız hareket etmemeye mecburduk. Herkes ‘Ben diplomatım’ demek ile diplomat olamaz. Bismarck, hakiki diplomattı. Avrupa’nın ruhunu bilirdi. Kendisiyle hususi muhaberatım vardır. Aramızda karşılıklı birçok mektuplar gönderilmiştir. Almanlar askerlikte ve çalışkanlıkta birinci derecede bir milleti. Ama Rusların nüfus kuvvetine, İngilizlerin sinsi politikalarına karşı gelebilirler miydi, burası kestirilemezdi. Ben hiçbir devlete söz verip bağlanmadım. İngiltere’nin ve Fransa’nın gözleri daima Şarkta idi. Bilhassa Müslümanlarla aramızda nifak çıkarmak emelleriydi. Kuvvetimizi bir suretle kırmak istiyorlardı. Halifelik politikasıyla bunu önlemek istiyordum. Bir çıbanbaşı çıkartmamak için çok çalıştım... Alman imparatoru babasına ait bir baston ve altın bir tabaka verdi. ‘Bence çok büyük değeri olan, babam Friedrich’in kullandığı bu yadigârları aramızdaki dostluğun samimi bir hatırası olarak size takdim ediyorum.’ dedi”²³⁰.

²²⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 173-174

²³⁰ A. Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, s. 55-56

Almanya Osmanlı Devleti içinde nüfuz edebileceği iki alan bulmuştu. Biri ordu ve sivil yönetimdeki ıslahat diğeri ise demiryolu yapımıydı. Berlin Kongresi'nden sonra ortaya çıkan panik havasına kadar, Osmanlı ordusunda modern İngiliz, Fransız, Prusya sistemleri geleneksel Osmanlı sistemiyle bir arada götürülmüştü. Bu tarihten sonra ise Osmanlı ordusu artık Alman genelkurmayının stratejisine, onun tayin ettiği subaylara ve Alman endüstrisinin silahlarına bağlanıp, gittikçe Alman askeri sistemiyle bütünleşen bir ordu olmaya başladı. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Türkiye'de bir anlamda yeni bir dönem başlattı. Bütçenin yarıdan fazlası orduya ve bahriyeye ayrılmıştı. Osmanlı Devleti yaşama şansını yapacağı askeri reformlara bağlamıştı.

XIX. yüzyılda Almanlaşma sadece Osmanlı ordusuna musallat olan bir süreç değildi. Aynı olayı Avusturya da yaşamaktaydı. Rusya XVIII. yüzyıldan beri yaşıyordu. Hatta küçük Balkan devletlerinin bir kısmı da bu sürecin içine girmişti.

Yine bu yüzyılın sonunda Osmanlı bürokrasisinde belirgin bir modernleşme ve uzmanlaşma başladı. Gümrüklerde, maliyede, en önemlisi poliste yapacağı düzenlemeler için gerekli uzmanlar Almanya'dan sağlandı. Almanya'dan sağlanmasının birçok nedenleri vardı. Duyun-ı Umumiye kurulmuştu. Mali iflas dışında, ülkenin Girit, Doğu Rumeli, Makedonya, Yanya, Doğu Anadolu gibi vilayetlerinde yönetimin uluslar arası kontrol altına alınması isteniyordu. Asayişin sağlanmasıyla adli, mali reformların uluslararası sorun haline getirildiği bir döneme girilmişti. Bu nedenle merkezi idarede, maliyede, orduda, poliste, adliyede ve taşra yönetiminde köklü düzenlemelere ihtiyaç vardı.

Özellikle Fransız-Alman savaşında Almanya'nın galip olması, Sultan Abdülhamit'ten önce de askeri-sivil bürokraside Almanya'ya karşı bir hayranlık uyandırmıştı. Bismarck yönetimi Osmanlı hükümdarlarının isteklerini bazen kuşkuyla, bazen de kendisine özgü kaba ve hoyrat bir davranışla reddetmiş, Bismarck her zaman Rusya'yı Osmanlı'ya tercih etmişti. Hatta Karadeniz ve Balkanlar'ı Rusya'nın nüfuzuna terk etmeyi bile uygun bulmuştu. Çünkü Rusya'yı İngiltere ve Fransa'nın yanında görmek onun için bir kâbus idi. Almanya için gerçekçi olan bu Rus taraftarı politikayı ne yazık ki onun halefleri kavrayamadı ve Rusya'dan uzaklaşan Almanya, II. Abdülhamit'in çok işine yarayan bir dost oldu. Bismarck'ın Osmanlı karşıtı tüm tutumlarına rağmen yine Osmanlı'ya ilk askeri ve mülki uzman kadrosu da Bismarck döneminde gönderildi.

1898 Ekimi'nde Alman imparatoru II. Wilhelm ailesi ile birlikte İstanbul-Kudüs yolculuğuna çıktı. Bu gezi ve gezi esnasında imparatorun tutumu, Sultan Abdülhamit'te *Makedonya, Girit ve Ermeni* meselesinde Avrupa büyüklerine karşı kendisini destekleyecek bir müttefik bulduğu kanaatini pekiştirdi. Alman basınında imparatorun Kudüs gezisi bazı tartışmalara yol açtı. Revizyonist Sosyalist Parti, Bernstein ve Kautsky gibi liderler II. Abdülhamit yönetiminin Ermeni politikasına karşıyken, Vorwaerts gazesi ve başredaktörü Karl Liebknecht daha fazla Osmanlı yandaşı yayın yapıyordu. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'ya karşı desteklemek konusunda Karl Marx ve Friedrich Engels'in Kırım Savaşı'ndan beri izledikleri politika malumdur. Balkanlar ve İstanbul'da Çar'ı görmektense Sultan'ı görmeyi sosyalist gelecek açısından tercih ediyorlardı. Vorwaerts grubu, Şark Meselesini büyük devletlerin ve Rusya'nın karışmaması gereken bir alan olarak görüyordu. İmparator'un Doğu gezisi dış dünyada herkesi endişeye ve hiddete sevk etmiş, özellikle Papalık, Wilhelm'in Katolik koruyuculuğundan hoşlanmamış ve Fransa'nın bu rolünü tanımaya devam edeceğini belli belirsiz hissettirmişti.

İmparator Berlin'e döndüğünde kendisini karşılayan bakanlarına ve işadamlarına, Sultan'dan kopardığı hediyeleri, Köstence-İstanbul telgraf hattının inşa imtiyazını, ticari ilişkilerin yoğunlaşmasını, Anadolu demiryollarının Bağdat'a kadar uzatılması için Deutsche Bank'a verilen imtiyazı müjdeliyordu.

Almanya uzmanlarıyla ve silah ticaretiyle Osmanlı ordusuna, demiryollarıyla Ön Asya'ya ve dolayısıyla siyasal ve sosyal hayatın her alanına nüfuz edecek döneme girmişti²³¹.

2.6.1. II. Abdülhamit'in Haçlı İttifakı Değerlendirmesi

II. Abdülhamit, Başkâtip Ali Paşa'nın el yazısıyla kaleme alınan, Avrupa'nın siyasî durumuna dair bilgi verdiği ve *Haçlı İttifakı* adıyla bahsolunan yazıda bir takım değerlendirmelerde bulunmuştur. II. Abdülhamit'in yorumlarında, -konumuz açısından dikkatle takip edilirse- yaptığı saptamaların oldukça yerinde olduğu, hatta günümüzde Avrupa'nın doğu hakkındaki taraflı tutumlarını dahi göstermesi bakımından oldukça önemli değerlendirmeler yaptığı görülmektedir. Kendi içlerinde menfaat çatışmaları olsa da dünyanın diğer bölgelerinde yani kendi kıtalarının dışında meydana gelen

²³¹ İ. Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, s. 73-74, 83—87, 91

olaylarda ya sessiz kalmışlar ya da olayları kendi lehlerine çevirmek için el altından birbirlerini desteklemişlerdir. Netice itibariyle dünden bugüne Avrupa'nın kendi kıtasının dışındaki yerlere olan bakış açısı ve faaliyetlerinde pek de bir değişim olmamıştır.

II. Abdülhamit bu konuda, çoktan beri *Şark Meselesi* diye anılan konunun, Üçlü İttifakı meydana getirdiğini söylemiştir. Üçlü İttifakı oluşturan devletlerden Rusya, sözde şehir ve kasabalar fethiyle sınırlarını genişletmeye çalışıp, Hristiyanları himaye ve mutluklarını sağlamak bahanesiyle Panslavizm politikası izlediğini söylemiştir. Avusturya ve Almanya'nın ise kendilerini ileri atmamakla birlikte Rusya'nın niyet ve teşebbüslerine katılmadıklarını her fırsatta dile getirerek dünyayı aldatmaya çalıştıklarını ve özellikle Osmanlı Devleti'ni kandırmak istediklerini; ancak bin bir türlü hile ve oyunlarının zamanla ortaya çıktığını belirtmektedir.

Değerlendirmelerine devam eden II. Abdülhamit, Üçlü İttifak adıyla toplanan bu devletlerin birliğinin sadece bu üç devletten ibaret olmadığını bu oluşuma, bütün İslam milletlerinin aleyhine olmak üzere ABD, Brezilya, bir iki ufak krallık dışında bütün yabancı devletler ve özellikle İslam kardeşliği iddiasında bulunan İran'ın dahi birlik oldukları yorumunu yapmaktadır. Osmanlı Devleti'nin aleyhinde izlenen politik oyunlar sonucunda ard arda çıkan buhranların bunun ispatı olduğunu söylemektedir. Eğer genel ittifak tabirini ele alırsak, hislerimizi ispatlamak için ileri süreceğimiz deliller şunlardır diyen II. Abdülhamit aşağıdaki yorumları yapmaktadır:

“ İş bu genel ittifak yirmi seneden beri devletler arasında kararlaştırıldığı halde; Rusya'nın eski Rusya meselesinden dolayı yorulması ve niyetlerini gerçekleştirmek için bazı eksiklerini hazırlaması ve tamamlaması, Almanya'nın Fransa ve Avusturya ile bozuşup uğraşması, İspanya'nın iç savaşı; İngiltere'nin ABD ile arasının açılması üzerine, Hindistan sömürgesinden daha çok yararlanmaya çalışmasıyla meşgul olması; yabancı devletlerin Devlet-i Aliyye aleyhindeki kötü niyet ve kararlarının ertelenmesine sebep olmuştur. Ancak aralarındaki din birliği az bir zamanda bu uyuşmazlığı barış ve uzlaşmaya çevirmiştir. Rusya da hazırlığını tamamlamış, diğer devletlerden aldığı gizli talimat uyarınca işlerini yürütmeye mecbur olmuştur. Bir aralık Giritlilerle Yunanlıları tahrik, daha sonra Hersek meselesiyle Karadağlıları teşvik ile yetinmeyerek, Sırpı ve Rumeli'deki Bulgarları da isyana çağırmıştır. Ve bunlardan Giritlilerle Yunanlılara gizlice fiili yardımlarda bulunmuştur.

Herkes, Karadağlılara, Sırlar ile Rumeli Bulgarlarına da açıktan maddî yardımlarda bulunmuş; Devlet-i Aliye'yi her yandan şaşırtıp kuvvet ve gücünü kırmış ve ondan sonra da yine aldığı gizli talimat gereğinden olmak üzere savaş ilan ederek düşmanlığını açığa çıkarıp isteklerini sonuna ulaştırmıştır.

Yukarıda açıklandığı gibi, bütün yabancı devletlerin birlik ve ittifakları olmamış olsaydı, bunların yapmacık da olsa, dostluklarını belirtmeleri lazımdı. Hiç olmazsa İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından olsun, Devlet-i Aliye lehinde, Rusya'ya öğüt verici dil kullanmaları gerekirdi. Görünürde tarafsızlık gösterilmesi, Fransa'nın, Almanya'dan ve Almanya'nın da Fransa'dan çekinerek, uzaktan seyirci kalmaları bütün devletlerin ittifakından ileri geldiği gibi, Almanya, Fransa'dan çekindiğini beyan edip durur. Rusya ve Sırbistan'a önemli ve kudretli asker ve subaylarını göndermiş, onlara askeri hizmette bulunmak isteyenlere, tarafsızlığa aykırı olarak, engel olmamıştır. Savaş planları yapıp gönderildiği gibi, Bismarck tarafından gizli talimatlar da verilmiştir. Avusturya da Hersek meselesinin çıkmasında Kilk limanını nakliyemize kapamıştır.

Askeri satvetine dayanamayıp kaçan Hersek asilerine iyi kabul göstermiştir. Asilere her türlü yardımı yaptıktan sonra tedavi ederek yine askerimizin üzerine göndermiştir. Hersek asilerinin cinayetlerine, yaptıkları katliamlara, ev ve köyleri yakıp yıkma gibi cinayetlerine ses çıkarmadığı gibi tam tersine onları cesaretlendirip saldırtmıştır. Karadağlılar ile Sırlara bir şey demeyip belki de Rusya ile birlikte yardımdan geri kalmamıştır. Her Devlet-i Aliye'nin satın aldığı hayvanları bırakmamıştır. Bir müddet sonra da hayvanlar için bir hayli masrafları iddiasına kalkıştığı gibi bazı adamlarını teşvik ederek iş bu hayvanları yok pahasına sattırıp bedellerinin boşa gitmesine sebep olmuştur"²³². diyen Sultan II. Abdülhamit, Avrupalı büyük devletleri tek tek ele alarak değerlendirmelerine devam etmiş, bir bakıma dünden bugüne Avrupalı devletlerin kendi kıtaları dışındaki ülkelere ve milletlere dair yürüttükleri politika ve tutumlarında aslında hiçbir değişikliğin olmadığını yıllar öncesinden günümüze ışık tutacak şekilde dile getirmiştir.

²³² M. Hocaoglu, *II. Abdülhamid'in Muhtıraları*, s. 82-85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.XIX. YÜZYILDA RUSYA'NIN BALKAN POLİTİKASI

3.1. Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Rüyası

XVIII. yüzyıldan itibaren büyük bir güç olarak ortaya çıkan Rusya, Osmanlı Devleti'ni tehdit eden en önemli unsur olmuş, kendisini dünya devletleri arasına koyacak ve onlarla rekabet edecek tek yol olan güneye inme politikasını geleneksel bir hale getirerek, bu ideale ulaşmak için her yola başvurmuştur. Yaklaşık iki yüz yıl devam edecek bu politikada hedefe ulaşmak için bir yandan savaş yapan Rusya diğer taraftan çeşitli politik oyunlara başvurmuştur.

Önceleri din kardeşliği, mezhep birliği iddialarıyla Balkanlar'ı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtırken, daha sonraları özellikle -XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra- Panslavizmin önderliğini yaparak Slav kardeşliği maskesi altında, Balkanlar'da kendinden yana devletçikler oluşturmaya çalışmıştır. Rusya'nın, Slavcılık maskesinin altında yatan temel gaye ise Akdeniz'e ulaşabilmektir. Aslında Rusya'nın sıcak denizlere ulaşmasının birden çok yolu vardır. Baltık Denizi üzerinden, Kafkasya ve İran üzerinden ya da Karadeniz'e açılarak Boğazları almak suretiyle. Baltık Denizi'nden geçmesi zordu, çünkü buna güçlü Avrupa devletleri izin vermezdi. Kafkasya üzerinden ise coğrafi zorluklar karşısına büyük bir engel olarak çıkacaktı. Geriye tek bir yol kalıyordu ki o da Rusya için en kestirme ve en kolay olanıydı. Eski gücünü gün geçtikçe kaybeden ve "Rusya tarafından Hasta bir adam olarak nitelendirilen" Osmanlı ülkesi üzerinden Akdeniz'e inmek. İşte 1700'lerden itibaren başlayan ve devam eden süreçte Rusya önce Karadeniz kıyılarında üsler elde ederek Karadeniz'e ortak olmaya ve daha sonra da Boğazlar ve İstanbul'u alarak güneye inmeye çalışmıştır. Neyseki onun bu faaliyetlerini bölgede menfaatleri olan Avrupa büyük devletleri (özellikle İngiltere) uzunca bir süre önlemeye çalışmak için Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlar, bunun neticesinde de devletin ömrü uzamıştır.

Büyük devletlerin İstanbul'u ve Boğazları kendisine kaptırmayacağını anlayan Rusya bu defa da hareket alanı olarak yine Osmanlı toprağı olan Balkanları seçmiştir. Ki bu durum Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecini başlatmış, Balkan ulusları ardı ardına bağımsızlığını kazanma mücadelelerine girişmeye başlamışlardır.

3.1.1. Rusya'nın Siyasal Bir Güç Olarak Ortaya Çıkışı ve Geleneksel Rus Dış Politikasının Oluşması

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti için en büyük tehlike olan Rusya hakkında ve Rusya'nın tarihi politikalarının tayin edilmesinde önemli rol oynayan dönemleri ve hükümdarları hakkında bilgi edinmemizin, konunun anlaşılması açısından büyük faydası vardır.

XII. yüzyıla kadar bir sınır kasabası olarak devam eden Moskova Prensligi, Rusya'nın merkezi haline gelmiş, Batı ile Doğunun bir sentezi şekline dönüşüncüye kadar, Batı dünyası ve Bizans ile ticari ve dini bağlarını güçlendirmişti.

Rusya'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri, Rusya'nın XVIII. yüzyıldan itibaren güçlenirken, eski gücünü yitiren Osmanlı Devleti toprakları üzerinde genişlemek istemesiyle tayin ve tespit edilmişti. Sıcak denizlere inme hayali ve bu siyasetin mahkûmu olan başta Çarlar olmak üzere Rus devlet adamları ve generallerinin Türkiye'ye karşı takip edecekleri siyaset emperyalizm diye adlandırılan siyasetin ta kendisiydi. Rusya, Türkiye'ye karşı yürüttüğü emperyalist faaliyetlerini çeşitli maskeler altında gizlemekte ve Rusya'nın haklı bir dava peşinde koştuğunu göstermeye çalışmaktaydı. Başlangıçta, Hristiyan halklarının hakkı koruma iddiasıyla yürütülen bu siyaset zamanla, "*Ortodoks - Slav kardeşleri Türk boyunduruğundan kurtarma*" adını almış, Rus çarları adeta ilahi ve tarihi bir misyon üstlendiklerini iddia etmeye başlamışlardı²³³.

III. İvan, kendisini "*Tüm Rusların Çarı*" olarak ilan ederek, Bizans imparatorlarının sonuncusu olduğunu iddia etmişti. Bu iddiasını siyasî bir evliliğe dayandıran III. İvan, bundan dolayı da kendisini Bizans'ın varisi olarak görüyor, dini ve siyasî emellerinin temelinde İstanbul'a sahip olmak isteği yer alıyordu (1462-1505). Diğer taraftan da Rusya, Ortodoks Hristiyanlığın gerçek merkezi olarak kendisini görüyordu.

XVII. yüzyılın ortalarında, tüm Asya kıtasını doğuya doğru geçerek, Pasifik Okyanusu'na varan Rusya, XVIII. yüzyılın ortalarında Bering Boğazı'nı geçerek

²³³ Ak. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 99-100

Alaska'ya ulaştı. Ancak 1867'de bölgenin, ABD tarafından Ruslar'dan alınmasıyla Rusya'nın Amerika macerası sona erdi.

XVIII. yüzyılın sonlarında Osmanlı-Rus savaşlarının Osmanlılar aleyhine sonuçlanması, Rusların Karadeniz'in kuzeyine yerleşmelerine fırsat verdi. Böylece Rusya, Osmanlı Devleti'nin kuzeyinde ve pençeleri sürekli olarak ensesinde yer alan yeni bir güç olarak ortaya çıktı. Güçlenen Rusya'nın yayılması ve Osmanlı Devleti üzerinde takip ettiği politikanın esasını, Osmanlı Devleti'nin tasfiye edilmesi düşüncesi oluşturdu.

II. Katerina'nın projeleri, ileriki tarihlerde de hemen hemen aynı esaslara dayanan yani Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını amaç edinen yeni projelere esas teşkil etti. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran XIX. yüzyıl Balkan isyanlarında Rusya daima ön planda oldu. Bu isyanlarda Rusya'nın diplomasi araçları ise, *Ortodoksluğun hamisi* olduğu iddiası, *Avrupa'da gelişen milliyetçilik* ve *Panslavizm* cereyanları idi.

XIX. yüzyıla gelindiğinde zayıflamış olmasına rağmen büyük bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı gerek İngiltere ve gerekse Rusya için bir engel olarak karşılında duruyordu. Bütün Doğu Akdeniz, Adalar denizi, Boğazlar Osmanlı hâkimiyetindeydi. Bu haliyle dünyanın stratejik ve ekonomik merkeziydi. Bir yandan İngiltere'nin en değerli sömürgesi olan Hindistan'a giden yolların kesiştiği noktada, diğer yandan Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin en kestirme noktasındaydı. Bundan dolayı XIX. yüzyıl, genelde Akdeniz, özelde ise Osmanlı Devleti'nin paylaşılması üzerinde kurulan denge ile dünya siyasî tarihinin merkezinde yer almış ve dönemin en önemli tarihi olayları bu coğrafya üzerinde gerçekleşmiştir²³⁴.

Avrupa siyasetinde varlığını kuvvetle hissettirmeye başladığından beri ana hedefi Osmanlı Devleti'ni tasfiye etmek olan Rusya, bu uğurda kendisine üç hedef tayin etmişti ki bunlar:

- ⇒ Osmanlı topraklarını Rus imparatorluğuna katmak
- ⇒ Şartlar imkân verdiğinde aynı toprakları ilgili Avrupa devletleriyle paylaşmak

²³⁴ M. Öztürk, "Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları", s.358, 362,374

⇒ Osmanlı toprakları üzerinde muhtar ya da müstakil devletler kurulmasını sağlayarak, bu devletleri vakti geldiği zaman kendi himayesi altına almak²³⁵. (Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'a bağımsızlık verdirerek, 1783'de burayı işgal etmesi ve 1792 Yaş Antlaşması ile Kırım'ı resmen kendisine bağlaması bu duruma en net örneklerden biridir.)

Çar II. Nikola, babası III. Alexandre'ın ölümünden sonra 1 Kasım 1894'te başa geçti. Son Rus Çarı'ydı. Ortodoks mutlakiyetçiliğinin fanatik bir şampiyonu olarak kabul edilen hukuk yazarı Juriste Pobedonoscev tarafından yetiştirildiği halde, II. Nikola, cesaret ve kabiliyetten yana oldukça fakir idi. Çocukluk yönüyle XVI. Louis'den pek de farklı olmayan **Günce**'sinin yavanlığı ve boşluğu herkes tarafından biliniyordu. Orta boylu ve sağlığı bozuk, kör inançlara bağı, inadı enerji sanan, hükümet etmek isteyip de beceremeyen bu hükümdar, kara talihin yakasını bırakmadığına inanıyordu. Çevresine ve kendi kendine karşı son derece kuşkuluydu, kötü yıldızına güveni vardı sadece, kısmi tavizlerin bile tahtını sağlamlaştırmaya yeteceği bir devirde, kendisinde bulunmayan enerjiyi otokrasi fikrinden alacağına kanmıştı.

1894'ten itibaren Rusya askeri bir anlaşma ile Fransa'ya bağlıydı. 22 milyon kilometrekareleki arazisi, 160 milyon nüfusu ve sonsuz tabii zenginlikleriyle Fransa için de eşi bulunmaz bir müttefikti. Üç yüz yıldan beri imparatorluğun kaderini elinde tutan Romanof hanedanı, çeşitli Slav halklarıyla sayısız mahalli ırkların yan yana yaşadığı bu dağınık ve karmaşık ülkeye bir dil birliği ve siyasî bir bütünlük empoze etmeyi başarmıştı. Tek başına bütün Avrupa'ya kafa tutabilecek çapta görünen bu imparatorluğun temelleri, resmi dil olan Rusçanın kullanımı, bütün ülkeye ağını örmüş bulunan bürokrasinin kudreti ve kulların imparatora karşı dürüstlüğünü garantileyen Ortodoks kilisesinin her yerde hazır ve nazır oluşuydu²³⁶.

Rusya ile Almanya'nın geleneksel düşmanı Fransa arasındaki ittifaka karşın, Temmuz 1905'te Alman imparatoru II. Wilhelm'le Björkö'de bir ittifak antlaşması imzaladı. Asya'ya kişisel ilgi gösteren ilk Rus çarıydı. Trans Sibirya Demiryolu'nun yapımıyla yakından ilgilendi. Rusya'nın Japonların da toprak sahibi olduğu Kore'deki nüfuzunu korumaya ve güçlendirmeye yönelik girişimleri, Rus - Japon Savaşı'nın (1904

²³⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VI, s. 15

²³⁶ François-Xavier Coquin, *1917 Rus Devrimi*, (çev. Attila Tokatlı), İzlem Yayınları, İstanbul, 1966, s. 7-8, 19

- 1905) başlamasında önemli rol oynadı. Rusya'nın savaşta uğradığı yenilgi hem Nikola'nın Rusya'yı Çin, Tibet ve İran'ı denetimi altında tutan büyük bir Avrasya imparatorluğu durumuna getirme düşlerinin sonu oldu, hem de halkın hoşnutsuzluğunu artırarak 1905 Devrimi'ne yol açtı.

3.1.2. Rusya'nın XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti Üzerinde Takip Ettiği Politika

Rusya'nın Balkanlar'da bağımsız devletçikler kurma idealini gerçekleştirmede XIX. yüzyıl beklediği imkânları, ona sundu. XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için “*milliyetçilik yüzyılı*” olmuş; devlete bağlı Hristiyan unsurların milliyetçi duygularının uyandırılmasında Rusya baş etken olmuştur.

Nikerled Krayblis eserinde Erontal'a ait şu sözlere yer vermiştir: “ *Türkiye'ye ait olan meslelerin esasları Rusya'da bulunur. Çünkü Türkiye meselesini Rusya ihdas etmiştir*”²³⁷ diyordu. Ve gerçekten de XIX. yüzyılda Balkanlar'da yaşanan buhranlar ve ayrılıkların temelinde Rusya yer alıyor ve bu yüzyılda Rusya ile yapacağımız dört savaşın sonunda neredeyse Balkanların tamamı elimizden çıkarken, bir kısmının da ileri de ayrılması için zemin hazırlanmış oluyordu.

Yine Krayblis'in eserinde *Şark, bir Rusya Meselesi'dir* deniliyor ve bilhassa Yakındoğu işleri Petersburg ayarıyla harekete mecbur olan bir takım siyasî akreplere benzetiliyordu. Rusya'nın Şark siyasetine girişi öyle kuvvetli olmuştu ki, bir asırdan beri Avrupa'nın kontrolü ile idare edilen Yakındoğu meselelerinde Rusya siyaseti her zaman Avrupa siyasetine galip gelmeyi başarmıştı. Karadağ, Bulgaristan ve nihayet Makedonya'da da Petersburg dehasının bir buçuk asır önce keşfettiği çalışma usulleri büyük Avrupa devletlerinden bazılarını siyaseten mağlup, bazılarını manen tesir ederek böylece amacını tahakkuk ettirebilmişti. Bona-Hersek'ten başka hiçbir kurban vermeyen bu asrı muvaffakiyetin idaresinde mühim bir intizam ve bir usul-ü tensik (düzenlemeler) müşahade ediliyordu. Ne garipti ki Rusya tüm bu düzenli çalışmaları sonucunda yine de hiçbir şey elde edememişti.

İstanbul'u alabilmek için Türkiye'yi zayıf düşürmek politikası güden Rusya, Balkan milletlerine önce ayrılıkçı fikirler verip daha sonra bu fikirleri tahakkuk ettirmiş

²³⁷ Nikerled Krayblis, *Rusya'nın Şark Siyaseti*, (çev. Habil Adem), Aktif Yayınları, Erzurum, 2001, s. 1

buna rağmen hiçbir maddî menfaat temin edemediği gibi –siyasetinin galibiyetine rağmen- “*Türkiye’de nâfiz*” bir mevki-i siyasî de elde edememişti. İlk zamanlarda İngiltere’nin daha sonraları da Almanya’nın mukabeleleri karşısında “*ileri adım*” politikası hep başarısızlığa uğramıştı. İngiltere, Rusya’nın istila teşebbüslerine daima engel olarak, Rusyanın hiçbir siyasî menfaat elde etmesine izin vermemişti. Yalnız Balkanlar Meselesi, Rusya’nın arzusu yönünde hal ediliyordu ki bu durum da “*kurulan bir makinenin işinden başka bir şey değildi...*”²³⁸.

Daha yüzyıla yeni adım atmışken, 1804’de *Sırpların* isyanı ile başlayan bağımsız olma yolundaki hareketler, *Yunan, Bulgar, Mısır, Girit ve Ermeni* isyanlarıyla devam etmiş; Osmanlı Devleti üstüne çöreklenen Avrupalı devletlerin vurucu hamlelerinden tüm çabalarına rağmen kurtulamamıştır. Balkanlar yönünden aldığı ağır darbeler sonunun başlangıcını oluşturmuş; bu darbelerin sarsıntıları diğer yönleri de derinden etkileyerek, altı yüzyıllık ulu çınarın köklerinden ayrılarak büyük bir gürültüyle yere yığılmasına neden olmuştur.

Gerçekte Osmanlı Devleti ile en yakından ilgilenen devlet, Rusya idi. **Büyük Petro**’nun Azak denizini Rusya’ya kazandırdığı günden beri Rus politikasının başlıca hedefi, Karadeniz’i Rus gölü yapmak, İstanbul’u ve Boğazları Rusya’ya kazandırmak ve böylece Akdeniz’e ulaşmaktı.

Rus çarları, bu hedeflerine varmak için, içinde buldukları durumun yarattığı imkân ve şartlara göre üç metot kullanmışlardır. Bunlar:

- Birincisi, Osmanlı Devleti ile savaşarak, kendilerini İstanbul’dan ve Akdeniz’den ayıran engelleri ortadan kaldırmak.
- İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu’nda menfaatleri olan devletlerden, Avusturya, Fransa ve İngiltere ile fırsat yakaladıkça, Osmanlı topraklarını paylaşmak.
- Üçüncüsü ise Osmanlı Devletini himaye altına almaktı.

Ruslar 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tüm Ortodoksları himaye hakkını elde etmiş²³⁹, ticari bakımdan büyük ayrıcalıklar

²³⁸ N. Krayblis, *Rusya’nın Şark Siyaseti*, s. 1-3

²³⁹ Orijinal antlaşma metinlerinin hiç birinde Ortodoks Hristiyanların himayesinin Ruslara verildiğini belirten madde olmamasına rağmen Ruslar, 1775 yılında antlaşmanın değiştirilen Fransızca metnine

kazanmış; 1829 Edirne Antlaşması ile de bu haklarını tekrar tanıttıktan başka, ticaret gemileri için Boğazlardan geçit hakkını elde etmişlerdi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı, Ruslar'a Osmanlı İmparatorluğu'nda yeni imtiyazlar koparmak için güzel bir fırsat vermişti. İmzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması, Osmanlı-Rus münasebetlerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus himayesine girmesi safhasını açmıştı. Ancak Rusya'nın boğazlara sahip olabilme ihtimali ortaya çıkınca İngiltere ve Akdeniz'in müdahalesi Rusya'nın emellerini gerçekleştirmesine yine engel olmuştu²⁴⁰.

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti aleyhine çok büyük imkânlar elde eden Ruslara yine aynı antlaşma Kırım'ın işgalinin yolunu da açmıştır. Rusya'nın hedefleri daha **II. Katerina** zamanında büyük projeler halinde ortaya atılmıştır. Katerina sadece Kırım'ı almak ve boğazlar ele geçirmeyi değil, Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmayı arzulamıştır. Döneminde hazırlanan **Grek Projesi** ile “*Türklerin Avrupa'dan kovulmaları, İstanbul merkez olmak üzere bir Rus prensinin idaresinde bir Grek devleti'nin kurulması*” planlanmıştır. Bu maksatla, II. Katerina'nın Nisan 1799'da doğan ikinci torununa İstanbul'un kurucusu Bizans İmparatoru Konstantin'in adı verilmiş ve birçok Rum dadısı saraya alınmıştır.

Öte yandan bir de Eflak-Buğdan ülkelerinden ayrı bir “**Dakya Devleti**” kurulacak, bunun başına da Prens Potemkin getirilecekti. Bu planların gerçekleşmesi, Lehistan'ın taksiminde olduğu gibi, Avusturya ile anlaşmaya bağlı olduğu düşünüldü ve proje 13/24 Ekim 1782'de Viyana Sarayı'na bildirildi. Avusturya, bu projeye esas itibarıyla karşı çıkmasa da, Balkanlar'da ve Tuna boyunda genişçe bir saha istedi. Rusya'nın bunu kabul edeceği şüpheliydi. Böyle bir Grek devletinde elbette ki Rumların sayısı az kalacaktı. Buna da başta İngiltere ve Fransa olmak üzere diğer büyük devletler, Rusya'nın boğazları ele geçirmesi korkusuyla asla izin vermezlerdi. Dolayısıyla II. Katerina bu geniş hülyalarından vazgeçmek ve şimdilik Kırım'ın Rusya'ya ilhakı ve Karadeniz'e ulaşmakla yetinmek zorundaydı²⁴¹.

II. Katerina, dış siyasette I. Petro'nun prensiplerini uygulamaya çalışmıştı. Türkiye'ye karşı yürüttüğü siyasette Petro'dan daha başarılı olmuştu. Çariçe,

Ortodoks Hristiyanların Rusların himayesinde olduğunu belirten madde ekleyerek dünya kamuoyunda Osmanlı Devleti üzerinde baskı oluşturmaya çalışmışlardır. **Bknz:** Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 112-132

²⁴⁰ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, s. 137-138; M. Öztürk, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları s.361

²⁴¹ M. Öztürk, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları s.361

Karadeniz'e ayak basmak ve Lehistan'ı ortadan kaldırmak ile Rusya için büyük menfaatler sağlamıştı. Osmanlı Devleti'ni hem dıştan hem de içten yıkmak yolunda her türlü imkânı ele geçirmekle, gerçekten Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlamıştır. Rus tarihçileri, Rus tahtındaki bu Alman Prensesini bilhassa bu bakımdan övmüşlerdir. Başta I. Nikola olmak üzere, Rus çarları için II. Katerina'nın "Türk siyaseti" bir örnek teşkil etmiştir²⁴².

XIX. yüzyılda Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımının etkileri Balkanlar'da filizlenmeye başlamış; Rusların tahrik ve kışkırtmalarıyla Balkan ulusları arka arkaya ayaklanmışlardı. Önce Sırlar, ardından Yunanlılar, Bulgarlar, Rumenler ve diğerleri. Yunanlılar Slav asıllı değildi; ancak Rusya onlarla dini bir bağ kurarak etki alanına almıştı. Aralarında herhangi bir etnik bağ olmamasına rağmen her ikisi de Ortodokstu ve Rusya kendisini Ortodoks dünyasının merkezi olarak görüyordu.

Rusya'nın Yunanlıların koruyuculuğunu üstelenmeleri, XIII. yüzyılda yaşanan bir gelişmeye bağlıydı. XIII. yüzyılda İstanbul Fener Rum Patrikliğine bağlı olan Rus Patriki bağımsızlığını ilan ederek Kiev Patrikliği'ni kurmuştur. Rus Çarı Deli Petro 1721'de bu Patrikliği kaldırdı ve onun yerini bir Sinod Meclisi yönetimi aldı ve böylece ruhani yönetim Çarların eline geçti. İşte o zamandan itibaren Rus Çarları, Rus diyanet işlerinin başkanları, yani aynı zamanda Rusya'nın papaları oldular. Rus Çarlığı'nın İstanbul'a malik olmak amacı da bu ruhani hükümet dolayısıyla ortaya çıkmıştı. Rus Çarları sürekli olarak Rumların koruyucusu olduklarını bu nedenle ilan ediyorlardı²⁴³.

XIX. yüzyılın başlarından itibaren Balkan uluslarının koruyuculuğuna soyunup, kendinden yana devletçikler oluşturarak Akdeniz'e inmeyi hedefleyen Rusya, her defasında bir bahane ile Osmanlı'ya savaş açmış ve her savaş sonunda imzalanan antlaşmalarla Balkan uluslarına imtiyaz, özerklik ve bağımsızlık yolunu açmıştı.

1806-1812 savaşı sonrasında imzalanan 1812 Bükreş Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Rusya'nın içinde bulunduğu zor durumdan dolayı, az bir toprak kaybıyla kurtulmuştu. Nevar ki Rusya'ya Besarabya ve Tuna'da geçiş hakkı vermekle Rusya karşısında gerilemişti. Rusya Osmanlı Avrupa'sında etkinliğini arttırmıştı. Ayrıca Osmanlı Devleti, savaş ile doğrudan ilgili olmayan Sırlar'a iç yönetimlerinde özerklik

²⁴² A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.38

²⁴³ A. Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, (Hazırlayan H.V. Velidedeoğlu), Çağdaş yayınları, İstanbul, 1987, s. 233

hakkı vermekle, onların siyasî varlığını tanımış oldu. Bu ise, Balkanlar'da ve geniş anlamda imparatorluk içerisinde başlamış bulunan milliyetçilik akımının gelişmesine neden oldu. Bu da, özellikle Balkanlar'da yeni sorunların başlayacağını habercisiydi²⁴⁴.

Rusya'nın İstanbul elçisi Strogonof 1820'de Rumlara yapılan baskılar bahanesiyle, Bâb-ı Âli ile siyasal ilişkileri keserek gitmişti. Ruslar, Buğdan ve Eflak ile Sırbistan'da **Bükreş Antlaşması** kurallarının yerine getirilmesini istiyorlardı. Bu isteklerin bir bölümü İngiliz elçiliğinin aracılığıyla yerine getirilmişse de, Sırbistan ayrıcalıklarının durumunu görüşmek üzere İstanbul'a gelen Sırp ileri gelenlerinden beş prens, Rum ayrılıkçı hareketi dolayısıyla gözaltına alınmıştı.

Çar Nikola İstanbul Maslahatgüzarı aracılığıyla Bâb-ı Âli'ye bir nota vermişti. Bu ultimatomda:

1. Bükreş Antlaşması gereğince Sırp'ların sahip oldukları ayrıcalıkların uygulanması
2. İstanbul'da gözaltına alınmış bulunan Sırp prenslerinin serbest bırakılmaları
3. Eflak ve Buğdan'da bulunan "Beşlü" askerlerinin hepten kaldırılması
4. Bükreş Antlaşmasının uygulanması konusunda daha önce Osmanlı görevlileriyle elçi Strogonof arasında başlanıp sonradan bırakılan görüşmelerin tamamlanması için iki taraftan sınıra delegeler gönderilmesi konuları belirtiliyordu.

1827-1829 Rus savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nden ilk kez kendine bağlı bir ulusu ayrılıyordu: *Yunanistan*. 1830'a gelindiğinde ise Avrupa'da, Osmanlı'nın artık batmak üzere olduğu hükmüne varılıyor, Avusturya hükümetinin, Rusya'nın merkezi Petersburg'da Osmanlı ülkelerinin bölüşülmesi konusunda önerilerde bulunuluyordu. Ruslar Balkan yarımadası üzerinde etkinliklerinin pekiştirilmesi için birçok entrikaya başvuruyorlardı.

Başlangıçta Sırbistan, Bulgaristan yörelerinde çok büyük oranda yayılmamış ise de, 1851 olaylarında Bulgarların Vidin taraflarında, Bosnalıların da İzornik-Mostar bölgesinde ayaklandıkları görülmektedir. Bunlar, Rusların bir yandan Balkanlar'ı kendi

²⁴⁴ R. Uçarol, *Siyasî Tarih*, s. 67

nüfuzuna almak isterken; diğerk taraftan Osmanlı ölkelerinde Tanzimat'ın yayılmasına engel olmak için oluşturduğu karışıklıklardı. Her iki ayaklanmanın Osmanlı tarafından çabucak bastırılması, yatıştırılması ve Macar siyasî mültecilerinin geri verilmesi konusundaki direnme üzerine gerek Çar'a ve gerek Avusturya İmparatoru'na Sultan'ın vermiş olduğu red yanıtı, 1852 Mayısında Tanzimat'ın uygulanması ve yürürlüğe konulması konusunda Mısır Valisine özel buyruk verilmesi, Türklerin yeni reformlar konusunda gösterdikleri ciddiyet Çar'a dokunuyordu. Çar Nikola tahta geçtiğinden beri gerek Edirne Barış Antlaşması'nda olduğu gibi kuvvete dayanarak, gerekse Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndaki gibi politika yoluyla, kendisinin *hasta adam* adını koyduğu Osmanlı Devleti'nin mirasına konmak zamanını bekliyordu ²⁴⁵.

1848'lere gelindiğinde Avrupa'da yaşanan ihtilâllerin etkileri Osmanlı Avrupa'sında da görölmeye başlandı. Özellikle Eflâk-Buğdan'da milliyetçi hareketler başlamış; fakat başarıya ulaşamayan bu hareket, aynı zamanda Osmanlı-Rus ilişkilerinin bozulmasına da yol açmıştı. Bu da, Kırım Savaşı'nı hazırlayan nedenlerden biri oldu ²⁴⁶.

Kırım Harbi sonrasında yenilen ve 1856'da Paris Antlaşması'nı imzalayan Rusya, Osmanlı Devleti'ni tasfiye etmek arzusundan vazgeçmemişti. Ancak, bu antlaşmayı imzalayan büyük devletler, Osmanlı topraklarının bütünlüğünü korumayı taahhüt etmiş olduklarından, Rus politikası yukarıda belirttiğimiz kendisine tayin ettiği üç yoldan, birinci ve ikincisinden gitmek imkânını elden kaçırmıştı. Ancak üçüncü yol henüz açıktı. Bu sebeptendir ki, Ruslar 1856'dan sonra, Paris Antlaşması'nın dokuzuncu maddesine dayanarak, Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyan tebaanın avukatlığını tekrar üzerlerine aldılar

Paris Antlaşmasının yarattığı yeni şartlar, Rusya'nın çalışmalarını üç noktada toplamasına neden oldu. Buna göre:

1. Dahilde; ıslahat
2. Doğuda ve Güneyde; fetihler
3. Batıda; Panslavizm.

²⁴⁵Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, s.158-159, 163,243, 249

²⁴⁶Rifat Uçarol, *Siyasî Tarih*, s. 88

Kırım savaşı göstermişti ki, Rusya, toplumsal, ekonomik, bilimsel ve kültürel alanda kalkınmadan Avrupa ile başa çıkamayacaktı. Büyük Petro'nun ıslahatını tamamlamak için, her şeyden önce halkın ve memleketin, zamanın gerektirdiği şartlara göre teşkilatlanması lazımdı. Avrupa ile mesafeyi kapatmak isteyen Rusya derhal ıslahat hareketlerine geçti. Dahilde ıslahat, güneyde ve doğuda fetihler yapan Rusya, batıda ise özellikle Osmanlı Devleti'ne büyük zarar veren "Panslavizm" hareketini sistemleştirerek Doğu Avrupa hakkındaki tarihi ihtiraslarını gerçekleştirmek için zemin hazırlamaya başladı²⁴⁷.

Rusya belli aralıklarla Türkiye üzerinde bir menfaati olmadığını tekrar tekrar ilan etmiş ve aleyhine edilen iddialara hep karşı çıkmıştı. Bu hususta Prens Gorçakov 1860'da yazdığı bir notada açıkça şöyle söylemiştir: “ *Eğer Devlet-i Aliye'nin zamanı izmihlâli hulûl eder ise, Rusa Devleti'nin tevsi-i hududu memâlik etmek veya bir menfaat-ı menzure istihsal eylemek azim ve emelinde bulunmayacağı, şu kadar ki sair devletlerin dahi aynı niyetde bulduklarını isbat etmeleri lazım gelir*”²⁴⁸.

Rusya başta olmak üzere, 1856 Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler, Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak Osmanlı Devleti içindeki bütün Hristiyan unsurları ıslahat adı altında devletin bünyesinden koparmak yolunu tuttular. Gerçekten Rusya Kırım Savaşı'nda yediği darbeden sonra Paris Barış Antlaşması ile kendisine yüklenen ağır koşulları 1871'de Fransa'nın Prusya'ya yenilmesinden yararlanarak üzerinden silkip atmış ve Kırım Savaşı'ndan önceki Osmanlı Devleti'ni çökertmek siyasetine dönmüştür²⁴⁹.

Rusya'nın Osmanlı ülkesinde yapılmasını arzu ettikleri ıslahatlar hakkında hususi görüşleri vardı. Gülhane Hattında ve Islahat Fermanında cins ve mezhep farkı gözetilmeksizin, kanunlar önünde herkesin eşit tutulacağına dair konulan kararları beğenmiyorlardı. Çünkü böyle bir durum gerçekleşirse, Osmanlı Devleti güçlenebilir ve sonuçta da kendilerine her türlü müdahale kapılarını kapatabilir. Bu sebeple de, cemaatlerin mevcut imtiyaz ve muafiyetlerinin göz önünde tutulmak suretiyle ve milliyet esaslarına göre teşkilatlandırmalarını istiyorlardı.

²⁴⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 15; c. VII, s. 54-55

²⁴⁸ BOA, *Y.PRK.HR*, D.N: 17/ 63, s. 9

²⁴⁹ B. Sıtkı Baykal, “93 Harbi esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri”, s. 199

1856 Paris Antlaşması sonrasında Fransa ile Rusya arasındaki ihtilaflar çözülmüştü. Siyasî menfaatleri bu sıralarda İngiltere ile Asya’da, Avusturya ile de Balkanlar’da çarpışmakta idi. Fransa ile bu iki devlete karşı cephe almayı siyaset icabı görüyordu. Bu itibarla Fransa’nın Eflak ve Buğdan memleketlerinin bir idare altına getirilmesi yolundaki tezini desteklemekte idi. Zaten Rumen birliğinin kurulması, Balkanları istila etmek veya himayesi altına almak mümkün olmadığı takdirde küçük müstakil devletlere ayırmak yolundaki tarihi politikasına da uygun geliyordu²⁵⁰.

Bu sıralarda Osmanlı İmparatorluğu, devletlerin yayılma siyasetlerinin tekrar kurbanı olacak birtakım olayların yavaş yavaş ortaya çıktığını görüyordu. Nitekim Fransa’nın Doğu’daki rolü, 1870 savaşını takip eden “kendini toparlama” siyasetinden oldukça zarar görürken, hareketlerinde daha serbest kalan Çar II Alexandre, Kırım Savaşı’nın rövanşını almak için teşebbüse geçiyordu.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı savaş için Balkanlar’daki Slav unsurunun korunmasını ileri sürecekti²⁵¹.

Paris Antlaşmasıyla, Rusların Balkanlara inmek, Türkiye’de hâkim bir duruma gelmek emellerinin önü bir müddet için alınmıştı; fakat bu durum çok uzun sürmeyecekti. 1 Eylül 1870’de yapılan Sedan Savaşı’nda Fransa’nın Prusya’ya yenilmesi, Rusya’ya aradığı fırsatı verecekti. Bu savaş 1856 Paris Antlaşması ile kurulmuş bulunan Avrupa kuvvetler dengesini büyük ölçüde değiştirmişti. Değişen Avrupa siyasî ortamından yararlanmak isteyen Rusya, 31 Ekim 1870’de yani Sedan Savaşı’ndan sadece iki ay sonra, Paris Antlaşmasını imzalayan devletlere bir nota göndererek, bundan böyle antlaşmanın Karadeniz’in tarafsızlığını sağlayan şartlarını tanımayacağını bildirdi. Almanya ve Fransa arasındaki ihtilaftan faydalanan Rusya, 1870’de Karadeniz’de yeniden hâkim duruma gelmek için donanma hazırlığına girişti. Osmanlı Devleti’nin bütün direnmelerine karşın, Avrupa devletleri 13 Mart 1871’de Londra’da toplanan bir milletlerarası konferansta, Rusya’nın bu isteğini kabul ettiler. Böylece, Rusya yeniden Osmanlı toprakları üzerinden güneye inme politikasını gerçekleştirmek yoluna resmen dönmüş oldu. Bu durum ise, Rusya’nın dışındaki Slavlar ve özellikle Osmanlı uyruğunda olan Ortodokslar arasında heyecanla

²⁵⁰ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 15, 52

²⁵¹ R. Sagay, *Milletler Arası Önemli Meseleler*, s. 83

karşılandı²⁵². Panslavist hareket de yeniden alevlenerek büyük bir faaliyet göstermeye başladı. Rusya'nın teşvik ve tahrikleriyle, Balkanlar'da Hristiyan reaya arasında Türk hâkimiyetine karşı ayaklanmalar çoğaldı²⁵³.

1871'den itibaren Rusya'nın girişimleri ile Balkanlar'daki Slav ve Ortodoks topluluklar harekete geçerek, bölgeyi devamlı ve gittikçe şiddetlenen bir buhrana sürüklediler. 1875'de Hersek'te çıkan isyan hızla genişleyerek bölgeyi kana boyarken, Osmanlı İmparatorluğu'nun başına büyük bir sorun açtı. Balkanlar'da Rus nüfuzunun artması, Balkan buhranını bir Avrupa meselesi haline getirdi. Bu durum Osmanlı üzerinde özellikle Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya tarafından ağır baskılar yapılmasına sebep oldu. Bunun sonucunda Balkanlar'daki Slav topluluklarına birçok yeni tavizler verildi. Fakat buhranın önünü almak bir türlü mümkün olmadı. Aksine olaylar gün geçtikçe devleti daha da zor durumlara sokacak şekilde gelişti. Hatta Balkanlar'daki bu gelişmeler ve bölge üzerindeki Rus-Avusturya çekişmesi, bu devletleri bir noktada anlaşma durumuna getirdi ki iki devlet arasında *Peşte Antlaşması*'nin imzalanmasıyla neticelendi²⁵⁴.

XIX. yüzyılın ikinci yarısı artık Rusya tarafından Panslavizm politikasının kuvvetli bir şekilde Balkanlar'da uygulanmasının zamanı oldu. Önceleri Rusya'da benimsenmeyen Panslavizm Çar II. Alexandre zamanında güçlenerek, Rus dış siyasetine damgasını vuracak bir duruma geldi.

Rusya'nın Panslavist faaliyetlerinin gelişmesinde en büyük rolü oynayan hiç şüphesiz ki, 1864 yılında İstanbul'a elçi olarak gönderilen **General Nikolay Pavloviç İgnatiev** üstlendi. 1877-1878 Rus Harbi öncesindeki entrikaları ve nihayet San-Stefano (Ayastefanos) Antlaşması'nın baş tertipçisi olan bu zat hem asker hem de diplomattı. Ateşe militer olarak Balkanlar'da ve Yakın Şark'ta gezmişti. 1861'de bir vazife ile İstanbul'a gönderilen İgnatiev, Rus hariciyesinin en mühim şubesi olan "Yakın Şark Masası" başına getirilmiş ve 1864'kadar bu görevi üstlenmişti. Balkan meseleleri ile yakından meşgul olan İgnatiev, Rusya'nın bu meselelerde siyaset yapıcılarının başına geçmişti.

²⁵² R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, s.20

²⁵³ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'e kadar)*, s.353

²⁵⁴ R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, s.20-21

Bu görevde iken, artık tam bir Panslavist olan İgnatiev, Balkanlardaki Slavların, yani Karadağ, Sırp ve Bulgarların tamamıyla Rusya'nın nüfuzu altına alınmaları, kiminin müstakil bir devlet, kiminin ise Osmanlı'ya bağlı muhtar bir beylik haline getirilmesi için gayret sarf etmişti. Bu sıralarda Rusya'da alıp yürümekte olan Panslavizm hareketinde İgnatiev, Fadeev'den sonra başta gelen liderlerden biri sayılmaktaydı ve böyle bir kişi 1864'de İstanbul'a Rusya'nın elçisi olarak atanmıştı. Onun İstanbul'a gelişi Ortodoks tebaa tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Bu durum Türk makamlarınca hiç hoş karşılanmasa da sadece seyirci kalmışlardı. Nitekim İgnatiev, İstanbul'a ayak basar basmaz ilk işi Slav kardeşler olmak üzere bütün Ortodoks tebaanın hamisi rolünü üzerine almak oldu.

Bu tarihlerde her bakımdan müşkül durumda olan Osmanlı Devleti'nin mali durumu da günden güne kötüye gidiyor, Balkanlar'daki faaliyetler giderek artıyordu. Büyük Petro ve Katerina II zamanlarında başlayan ve I. Nikola zamanında artan Rus kışkırtmaları sonucunda Karadağ, Sırp ve Bulgarlar arasında, devlete karşı ayaklanma hareketleri almış yürümüştü. Milliyetçilikten ziyade, Ortodoksluk bayrağı altında yapılan Rus propagandaları, Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetine büyük bir darbe vurmuştu.

Özellikle Karadağ'ın dağlık saha olması ve denizden de silah alabilme imkânları burayı Rus kışkırtmalarının asıl ocağı haline getirmişti. Bosna-Hersek'te başlanan milli Sırp hareketi de, Osmanlı Devleti için tehlikeli bir gelişme gösterecek mahiyetteydi. Buranın Avusturya-Macaristan'a bitişik olmasının ayrıca bir önemi vardı. Osmanlı idaresi ise çoktan çökmüştü. Dolayısıyla İgnatiev Osmanlı Devleti'nin pek yakın zamanda yıkılıp gideceğine inanıyordu. İgnatiev, entrikaları ve Rus İmparatorluğu kudretine dayanmak suretiyle, bu çürümüş organizmayı bir an evvel yıkmak için gayret sarf etmek yolunda İstanbul'da çok müsait şartlar bulmuştu.

Daha Şark Masası Müdürü iken İgnatiev, bilhassa şu üç esasın gerçekleşmesi yolunda çalışmalar yapmıştı:

1. 1856 Paris Antlaşması'nın Rusya'yı ilgilendiren Karadeniz maddesinin kaldırılması,
2. İstanbul ve Boğazlara Rus nüfuzunun kurulması,

3. Balkanlar'daki bütün Slav kavimlerinin doğrudan doğruya Rusya'nın nüfuzu altına alınması.

İşte İstanbul'a elçi olunca bu maddelerin gerçekleşmesi için var gücüyle çalışmaya başladı. İlk madde bizzat onun halledebileceği bir husus değildi. Ancak 2. ve 3. Maddeyi tam manasıyla elde edebilirdi. İstanbul'a geldiğinde kendisini bütün heybeti ile gösterme şansını kaçırmayan İgnatiev, Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzun arttırmış adeta yarı sultan derecesine yükselmişti. Yahudi Abram aracılığıyla, sarayla ilişkiler kurmuş, Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'yı etkisi altına almıştı. O kadar ki Mahmud Nedim Paşa, Rus elçisinin onayını almadan harekete geçemez olmuştu.

İgnatiev'in tahrikleri ile Balkanlar'daki Slavlar arasında kaynaşmalar günden güne artıyordu. Balkanlar'daki Rus konsoloslukları tam manasıyla bir casus olarak çalışıyorlardı. Rusya'dan çokça Panslavist ajanlar akın ediyor, para ve silah yollanıyor, Rusya'nın muhtelif şehirlerinde Türklere karşı Sırp, Karadağlı ve Bulgar yetiştiriliyordu. Bu hareketin başında Rusya'nın İstanbul elçisi İgnatiev'in kendi bulunuyordu. Çok kurnaz ve hilekâr olan bu zat, bütün faaliyetlerini örtbas edebiliyor, bu nedenle Bâb-ı Âli ona karşı önlem alamıyordu²⁵⁵.

3.1.2.1. 93 Harbi Öncesi Balkanlar'da Yaşanan Buhranlar, Rusya'nın İzlediği Politika ve Avrupa Devletlerinin Konuya Yaklaşımları

Balkanlar'da yaşanan buhranlar zamanın Avrupa büyük devletleri tarafından müşterek bir dava olarak ele alınmaya başlamış ve yaşanan olaylar Türklerin aleyhine olarak Avrupa kamuoyuna yansıtılmaya çalışılmıştır. İlk olarak Bosna'da yaşanan sorunla başlayan Türkleri karalama kampanyası, Panslavistlerin teşvikiyle artarak devam etmiştir.

1875'de Bosna'da çıkan isyan suni bir şekilde büyütülerek, uluslararası bir sorun haline getirildi. Onu müteakiben Karadağ'da başlayan Rusya'nın teşvik ve tahrikleriyle Sırbistan'da ve Bulgaristan'da da dinmek bilmeyen isyanlar devam ediyordu. Bulgar milliyetçileri de diğer Balkan milletleri gibi özerklik yoluyla bağımsızlığa kavuşmak için yeniden isyan etmişlerdi (2 Mayıs 1876). Bunun üzerine, Rusya'daki Panslavistler ve Rus hükümeti Sırlara gönüllü asker ve para yardımında bulundular. Sırbistan'a

²⁵⁵ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.75-79

giden Rus kuvvetlerinin başında, 1865'te Taşkent'i alarak şöhret bulan, General Çernyayev'i tayin edildi. Fakat Türk ordusu Sırbı ve General Çernyayev'i bozguna uğrattı ve Sırbistan'ı işgale başladı. Rusya'nın resmen müdahalesi üzerine Sırbistan, Türkler tarafından baştanbaşa işgal edilmekten kurtuldu. Bu arada Bulgar isyanı 39 gün gibi kısa bir sürede başarıyla bastırıldı. İstanbul'daki Rus elçisi ve Rus casus teşkilatının şefi General İgnatyev Balkan Slavları ve Ortodoks reaya arasında yaptığı kışkırtıcı faaliyetleri ile Bâb-ı Âli'nin reaya arasında yatıştırıcı bir siyaset takibine mani oluyordu²⁵⁶.

Diğer taraftan da Avrupa kamuoyunda sürekli olarak Osmanlı aleyhinde yayınlar devam ediyordu. Tam bu sıralarda "**Selanik Vak'ası**"nın cereyan etmesi (Müslüman olmak isteyen bir Bulgar kızının Hristiyanlarca kaçırılması sonucunda iki konsolosun öldürülmesi olayı), Avrupa kamuoyunun büsbütün Türkiye aleyhine dönmesi, **Berlin Memorandumu'nun** yapılmasına yol açtı.

Bu memorandum, *Alman Başbakanı Bismarck, Rus Başbakanı Gorçakov ve Avusturya Başbakanı Kont Andrassy'nin* müşterek düşünceleri ve milli çıkarları doğrultusunda hazırlanmıştır. Hazırlanan memorandum İngiltere, Fransa ve İtalya'nın da tasvibine sunulduğunda, İngiltere'nin Şark politikasına uymadığından, bu devlet tarafından reddedilmiştir. Bir müdahale politikasını içeren bu memorandum, bu suretle uygulanma olanağını bulamadı. Osmanlı Devleti için dış siyasî durum bu şekilde olumsuz olarak geliştiği bir sırada baş gösteren Bosna-Hersek ve Bulgar ayaklanmaları sonunda, Sırbistan ve Karadağlılar da Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiler (2 Temmuz 1876).

Bu harbin askeri yönden alınan önlemler ve uygulanan harekât sonunda Türk ordusunun lehine gelişmesi, Rusya'yı endişelendirdi. 29 Ekim 1876'da Aleksinaç kalesine sığınan Sırp kuvvetleri üzerinde kazanılan nihai zafer, Sırbistan'ı kesin bir yenilgiye sürükledi. Bu sebepten bir Türk-Rus harbini arzu etmeyen İngiltere, araya girip mütareke yapılmasını istedi. Bu mütareke isteği Osmanlı tarafından biraz savsaklanınca, Aleksinaç mağlubiyetiyle Belgrat yolunun Türk ordusunca açılmasından endişe duyan Rusya, daha fazla dayanamadı ve Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek, harekâtın durdurulmasını ve iki aylık bir mütareke yapılmasını istedi.

²⁵⁶ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'e kadar)*, s.354

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın yardımından yoksun olduğu ve yalnız bırakıldığı için, kazandığı bu zafere rağmen, Rus isteğini kabul etmek zorunda kaldı. Avrupa kamuoyunun Türk aleyhine gelişmesinden yararlanan Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki tarihi emellerinin tahakkuku için zamanın gelmiş olduğuna artık iyice kanaat getirmişti. Bunun üzerine Ruslar, Besarabya ve Doğu Anadolu hududunda yığınak yaptı²⁵⁷.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan yararlanan Rusya, 1850'lerde Kutsal Yerler Sorunu adıyla yarattığı sorundan istediğini elde edemediğinden, yeniden harekete geçmek için fırsat kollamış ve nihayet bu fırsatı yakaladığını düşünerek harekete geçmek üzere düğmeye basmıştı. Yine de hedefine ulaşmak için savaş yapmadan evvel diplomasi yolunu tercih etti. Ayrıca İstanbul'u almak gibi bir kararları olmadığını da defalarca tekrarladı. Hatta nezdinde bulunan Avrupalı kefil devletlerin sefirleri bu durumu devletlerine: “*İmparator İstanbul'u zapt etmek fikirinde olmadığını ve eğer icab-ı hal Bulgaristan'ın bir kısmını işgale mecbur etse bile bu işgalin, müsalahanın akdiyle Hristiyan akvamının selametini temayüzden sonra devam etmeyip, muvakkat kalacağını pek ağır ve pek aleni ve resmi bir suretle namus üzerine verdiği söz ile temin ediyor. Ve de hezimetane ile dersaadeti zabt etmek emeli Rusya'ya tevcih olunuyor. Bundan ziyade abes bir fikir olunamaz. Birinci nokta mahali temenni etmektedir. İkinci nokta ise bunun hakkında bir gûne arzu ve mütâlaam olmadığını te'kîd yolunda şimdiye kadar verdiğim teminatı tekrardan başka bir şey yapamam dedi.*” şeklinde açıkça bildirmişlerdir.

Bir sene sonra Prens Gorçakov'un 18 Mayıs 1877 tarihiyle yazdığı bir telgrafta “*İstanbul'a gelince o şehrin havadisi istikbalisinin her halde hukuk ve menafi-i müşterikeye aid ve ondan tevellid edecek ittifak-ı umumî olmadıkça tavsiye olunamayacağını ve bu payitahtın düveli muazzamadan hiçbirine tâbi olamayacağını muhakkak bildiğimizden zaptı hakkında zatı imparatorinin bir gûna emel ve arzusu olmadığına dair şimdiye kadar irad eylediğimiz teminatı tekrar ederiz.*” diyerek beyan etmiştir.

O tarihten itibaren 1878'e kadar İstanbul'a taarruz etmeyen Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı hasmane bir tavır sergilemekten de vazgeçmemiştir. Ancak 1878'den

²⁵⁷ H. Süer, 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, Rumeli Cephesi, s. 10-11

sonra ise Osmanlı Devleti'nin dostu olduğunu göstermek gayretine düşmüş, Osmanlı topraklarının taksimi hususunda İngiltere'nin getirdiği teklifi dahi reddetmiştir²⁵⁸.

Osmanlı Devleti'ne saldırmadan evvel bazı diplomatik temaslara geçecek olan Rusya'ya göre Osmanlı Devleti'ne karşı Balkanlar'daki Slav unsur korunmalıydı. Bunun için de Avusturya'nın yandaşlığını elde etmesi gerekiyordu. Giriştiği diplomatik manevralar sonucunda istediğini elde eden Rusya Avusturya ile 15 Ocak 1877'de **Peşte Antlaşması**'nı imzaladı²⁵⁹. Balkanları aralarında bölüşmeyi esas alan bu antlaşmaya göre:

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i alacak, buna karşılık da Rusya'yı, tek ve büyük bir Slav devleti kurmamak kaydıyla, Balkanlar'da serbest bırakacaktı.

Artık Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşülmesi sorunu fiilen ortaya çıkmış oluyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu duruma düşmesinde şüphesiz ki, iç gelişmelerin de büyük etkisi olmaktadır. 1877 yılı başlarına gelindiğinde, Osmanlı Devleti içte ve dışta büyük zorluklar içerisinde bulunduğu gibi, Kırım savaşı sonrasında elde ettiği Avrupa devletlerinin desteğinden de mahrum kalmıştı. Dahası Balkan buhranının çözümlenmesi için 31 Mart 1877'de Londra'da yapılan uluslararası toplantıda, büyük devletler Rusya'nın yanında yer almış, böylece Rusya, uzun bir siyasetin sonucu olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu siyasî dayanaklardan yoksun ve yalnız bırakmayı başarmıştı. Nitekim geleneksel güneye inme siyasetini gerçekleştirmek üzere Rusya 24 Nisan 1877'de savaş ilan ederek yalnız başına kalmış bulunan Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak üzere harekete geçecekti²⁶⁰.

Aslında Rusya'nın ileri sürmüş olduğu savaş sebepleri zahiriydi. Gerçek sebeplerin farklı olduğu ve Çar hükümetinin samimi olmadığı Avrupalı devletler tarafından biliniyordu. Bunun içindir ki savaş sırasına takip ettikleri siyaset Ruslarınkinden farklı olmuştur. Rusya'nın savaş açmaktaki asıl gayesi ise şuydu:

²⁵⁸ BOA, Y.PRK.HR, D.N: 17/ 63, s. 10

²⁵⁹ Reşat Sagay, *Milletler Arası Önemli Meseleler*, s. 83

²⁶⁰ R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Antlaşması*, s.21

- Karadeniz'e kayıtsız ve şartsız hâkim olmak ve bu denizi bir iç deniz haline getirmek,
- İstanbul'un müdafaa hatlarını yani Tuna'yı ve mümkün olduğu takdirde Balkanları ortadan kaldırarak Rus nüfuzu ve himayesi altında zayıf ve iradesiz bir Türkiye'yi şimdilik yaşatmak,
- Bu suretle gelecek bir Avrupa ihtilafında istediği şekilde kolaylıkla İstanbul ve boğazları ele geçirmek için müsait bir zemin hazırlamak²⁶¹,

Oysa Ruslar Osmanlı tebaası olan Hristiyanları ve bunlardan özellikle Slavları korumayı amaçladığını söylese de bu bahaneden ibaretti ya da ikinci derecede ehemmiyet arz ediyordu. Asıl amaç Balkanlar'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopararak kendinden yana devletçikler oluşturmak vasıtasıyla Akdeniz'e uzanabilmektir. Tabii Rusya'nın Balkanlar'a ve Akdeniz'e doğru ilerlemesiyle menfaatleri en fazla zedelenen İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'du ki savaş boyunca da birbirlerine yakın bir siyaset izleyeceklerdi.

Durumun bu surette gelişmesi üzerine Rusya'nın Şark meselesinde tek başına hâkim olmasını istemeyen İngiltere, 1856 Paris Barış Antlaşması'nda imzası olan devletlere bir önerge vererek, bu işin halli için İstanbul'da bir konferansın yapılmasını istedi. Neticede Paris Antlaşması'na imza koyan devletler 1876'da Tarihe ***Tophane konferansı*** (İstanbul) diye geçen toplantıyı yapmak üzere İstanbul'da toplandılar. 29 gün süren bu konferansta Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Bulgaristan meseleleri için Bâb-ı Âli'ye ağır şartlar yüklemişlerdi. Bu konferansta alınan kararlar, devletlerce ileri sürülen öneriler devletin bağımsızlığı ve ülkenin bütünlüğü ilkeleriyle bağdaşmadığından dolayı Osmanlı Devleti tarafından reddedildi.

Konferanstan sonra büyük devletler siyasî yoldan bir çözüm arama yollarını sürdürdüler ve Londra'da ikinci bir konferans yaptılar. Konferans dağılmış ve kararları reddedilmiş olmasına rağmen barış ümitleri henüz tamamen kaybolmamıştı. Zira Rus Çarı II. Alexandre, o günün en kudretli devleti olan İngiltere'nin, bu husustaki kesin tavrını kestiremiyor ve ondan çekiniyordu. Bu maksatla fikir almak ve tepkilerini öğrenmek üzere, Çar II. Alexandre İstanbul Elçisi Prens General Ignatiev'i Avrupa'nın hükümet merkezlerine gönderdi. Bu müzakerelerin sonunda altı büyük devlet yetkilileri

²⁶¹ B. Sıtkı Baykal, "93 Harbi esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri", s. 352

Londra’da bir zirve toplantısında bulundu. 31 Mart 1877’de **Londra Protokolü** imza edildi. Burada alınan kararlar, İstanbul Konferansı’na nazaran daha hafifti. En önemli kısmı, Karadağ’a bir miktar toprak verilip barışın yapılması, Bosna-Hersek ve Bulgaristan’da ıslahatın yapılması, ordunun terhisıyla, ıslahatın yapılmaması halinde ise Hristiyanları himaye için alacakları bir takım önlemleri kapsıyordu. Londra Protokolü’nde ayrı olarak hazırlanan bir Rus bildirisinde Türk ordusundan sonra Rus ordusunun da terhisini müzakere etmek üzere Petersburg’a (Leningrad) bir elçi gönderilmesi istenmişti. Burada kararlaştırdıkları bir protokolü Bâb-ı Âli’ye gene teklif ettiler; fakat Bâb-ı Âli bunu da reddetti. Bunun gerekçelerini Avrupa’ya bildirdi.

Bütün bunlara rağmen Rus Çarı, muhtemelen İngiltere korkusuyla bir adım daha gerileyerek, yalnız Petersburg’a elçi gönderilmesinin hatta kısa sürede gönderilmesinin vaat edilmesinin bile yeterli olacağını bildirdi. Sulh yapmak için İstanbul’a gelmiş olan Karadağ delegeleri de toprak isteklerini yalnız bir ilçeyi (Nikşik) kapsayacak şekilde azaltmıştı. Fakat bu istekler de Osmanlı Hükümeti tarafından reddedildi. Bu arada Osmanlı-Rus harbi kaçınılmazlığını gören Romanya Prensi, Osmanlı Devleti’ne gizli olarak başvurarak çıkması muhtemel bir harpte, bağımsızlığının verilmesi şartıyla Romanya ordusunun bu harpte tarafsız kalabileceğini söyledi. Osmanlı Devleti nedense bu önemli başvuruya da gereken dikkati göstermedi. Bunun üzerine prens, aynı çağrıyı bu kez Rus Çar’ına yaptı. Rus Çarı bunu fırsat bilerek 16 Nisan 1877’de Romanya ile gizli bir anlaşma yaptı. Bu antlaşma 2 Mayıs 1877 günü Romen Parlamentosu’nda çoğunlukla kabul edildi. Bu suretle Rusya, ordusunu Romen topraklarından geçirilmesini ve Romanya demir yollarından istifadesini sağlamış oldu²⁶².

Bu gelişmelerden sonra Rusya, 24 Nisan 1877 günü öğle saatlerinde Bâb-ı Âli’ye verdiği harp ilan notasıyla, halk arasında “93 Seferi” diye anılan 1877-1878 Osmanlı-Rus harbini resmen açtı.

3.1.2.2. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)

XIX. yüzyılın dördüncü Osmanlı-Rus çatışması olan ve devletin Balkan topraklarını tam anlamıyla parçalayan bu savaşın en büyük nedeni 1870’lerden sonra Rusya’nın Panslavist bir politika izlemesiydi.

²⁶² H. Süer, *Milletler Arası Önemli Meseleler*, s. 10-13

Bir vergi sorunu nedeniyle, Hersek halkının 1875 yılında ayaklanması savaşın başlamasındaki ana etmen olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ağır bir yenilgiye uğramasının nedeni ise önceki Osmanlı-Rus çatışmalarının aksine, bu kez Rusya, Almanya ve Avusturya'nın birlikte hareket etmeleri, ortak bir politika izlemeleridir. Rusya'nın 1870'lerden sonra Panslavist bir politika izlemesinin bir nedeni, bu yolla içinde Sırp azınlığı olan Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmak, ikinci nedeni ise 1871'de Alman ulusal birliğinin kurulmuş olmasıdır. Şimdi Avrupa'nın ortasında ortaya çıkan ve Balkanlara doğru da genişleme eğiliminde olan bu Pancermen blokuna karşı bir Panslav bloku ile denge kurmak amaçlanıyordu. Bu üç devletin, Osmanlı Devleti'ne karşı ortak hareket etmelerinin nedeni ise, 1872'de *Birinci Üç İmparatorlar Birliği*'nin kurulmasıdır.

1875 yılına gelindiğinde, Osmanlı Avrupası büyük bir bunalım içine girmişti. Bu tarihte Hersek'te başlayan isyan kısa zamanda büyüyüp gelişerek, diğer Balkan uluslarına da sirayet edince, büyük sorunlara yol açtı. Bu gelişmeler üzerine Avrupa'nın büyük devletleri Balkanlarla ilgilenmeye ve Avrupa güçler dengesi çevrevesinde konuya müdahil olmaya başladılar ki bu durum 1877'de Osmanlı-Rus Harbi'nin başlamasında da etken oldu.

1875'de Hersek halkının vergi sorunundan dolayı ayaklanması üzerine, adı geçen üç devlet, Osmanlı Devleti'nin bu bölgede ıslahat yapması için baskı yaptılar. Baskının başarısız olması üzerine Rusya ile Avusturya Peşte'de 1877 yılında bir antlaşma yaptılar. Zaten bu antlaşmanın hemen ardından da Rusya savaş açmıştır²⁶³.

1876 yılının Ağustos ayında Rus Çarı II. Alexandre'ın Almanya hamamlarına gitmek üzere Berlin'e hareket edeceği ve orada Alman imparatoru ile Şark Meselelerine dair görüşmelerde bulunacağı ve Bosna-Hersek konusunun ele alınacağı; bu konuyla ilgili olarak Viyana ve Paris sefirlerinin de hazır bulunduğu yönünde gelen telgrafnameler Meclis-i Hâsı Meşveret 'de okunmuştu. Bu fezlekelere göre, bahsedilen Berlin toplantısına Kont Andrassy'nin de gideceği ve Rus Çarı'nın yanında Prens Gorçakov'un da bulunacağı yazılıyordu. Avrupa tarafından büyük ehemmiyet verilen Berlin toplantısında, *Düveli Selase* arasında Şark sulhuna dair bazı özel müzakerelerde bulunulacağı zan ve tahmin ediliyordu. Hatta İngiltere sefirinin Devleti Aliyye

²⁶³ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 313-314

tarafından ıslahatın tamamen icrasıyla asar-ı Müselmanın mümkün mertebe terbi hususunda mutabık kalınmasının tavsiye edildiği belirtiliyordu. Bununla beraber askeri şahanenin Nikşik'de kazandıkları zaferden Fransa'nın memnun olduğunu beyan ettiği ve Osmanlı Devleti'ne karşı hününiyet beslediği ekleniyordu. Bu telgraf gelmeden önce, yani evvelki gün bu havadisler üzerine Berlin Sefiri Edhem Paşa derhal Berlin'e gönderilmiş; acilen Dersaadet'ten ayrılan Edhem Paşa'nın Berlin'de imparatorlar arasında yapılacak mülakat sırasında orada olması istenmiştir. Konuyla ilgili olarak belge şöyle devam etmektedir: “ *Hariciye Nezareti Celilesi tarafından ifade olduğuna göre Viyana'daki İngiliz elçisinin bahs ve tavsiye ettiği ıslahat Bosna ve Hersek kıtaları için firargir olan müsâadatın tecili icraatına kinaye olub, bunların faaliyeti ise asatın terki silah etmeleriyle beraber Avusturyalular taraflarından mültecilerin takım takım iadelerine mütevakıf bulunmuş ve onlar dahi şu günlerde gelmeye başlamış olduğundan vesayei kararı kuvaye hazreti mülükânede tertibatı icra ile harâtı askeriyenin asata te'siri kuvvetlendirdiğinden mültecilerin tesri'i adeleri için Avusturyalulara icra kılınmakta olan telgrafnamenin tekid edilmesi, beynel huzzâr tezkîr olunmağla ol babda her ne vechle emrî fermanı hümayunu padişahiye müteallik şeefsudur veriliyor ise manzûr-ı celili infaz olunacağı ve mezkûr telgrafnameler manzûr-ı âli buyrulmak için leffen arz ve takdim kılındığı beyanıyla tezkire-i senaveri terkim olundu efendim* (Hicri 13 Receb 1293).²⁶⁴

1877 yılına gelip de Rusya savaş ilan ettiğinde İngiltere'den çok emindi. Çünkü İngiltere hükümetinin barış yanlısı tutumu ve bir savaşın başlaması halinde kendi yardımlarına güvenmemesini Babı-ı Âli'ye ihtar etmesi; İngiltere tarafından barışın sağlanması için bir müdahalede bulunulmayacağını söylemesi Rusya'yı rahat hareket etmeye sevk etmişti. Bundan başka İngiltere, harp ilan olunmaz tarafsızlığını ilan edecek ve muharebeye iştirakı reddecekti²⁶⁵.

1877 Savaşı daha başlamadan, Rusya'da, Türklere karşı şiddetli bir kampanya başlatılmıştır. *Katkov, Fadeev ve Chomyakov* gibi Panslavistlerden başka *Dostoyevski* gibi tanınmış yazar, Rus halkını Türklere karşı kışkırtmışlardır. *Danilevsky*'nin kaleme aldığı ve Panslavistlerin “İncili” sayılan *Rusya ve Avrupa* adlı eserde ortaya atılan görüşler, birçok Rus devlet adamı, askeri ve aydını tarafından benimsenmiştir. Bu

²⁶⁴ BOA, *Dosya Usulü İradeler Tasnifi (İ. DUİT)*, Dosya No: 138, Gömlek Sıra No: 34, 13.B 1293 (3 Ağustos 1876).

²⁶⁵ BOA, *Y.PRK.HR*, D. N: 17/63, s. 2

görüşler: Türklerin Avrupa'dan atılması, Slav-Hristiyan kardeşlerin barbar Türklerin boyunduruğundan kurtarılması, İstanbul'un Ruslar tarafından işgali, Ayasofya'ya haç konulması sloganları ile ifade edilmiştir. Bu yolla Rusya'nın haklı bir dava uğruna Türkiye'ye savaş açacağı Avrupa kamuoyuna kabul ettirilmeye çalışılmıştır. 1877 Nisan ayında Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya savaş ilan ettiğinde, kiliselerde çanlar çalınmış, ayinler tertiplenmiş, adeta bir Haçlı Seferi havası oluşmuştur.

Savaş başlamadan çok önce Balkanlar'a Rus ajanları gönderilerek, Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar ve Rumlar arasında ayaklanma yapımları yönünde kışkırtılmışlardır. Para yardımı yapılmıştır. Rus askerleri arasında Türklere karşı düşmanlığın artması için her türlü telkinler yapılmıştır²⁶⁶.

Yalnız bırakılan Osmanlı Devleti'nin ise *Rusya'ya karşı yalnızca Avrupa menfaatlerini vekaye edip edemeyeceğini görmeye intizar olduğu* anlaşılıyordu. Buna siyaset dilinde "*serbesti hareketle beraber bi taraflık*" adı verilip, siyaset erbabları en makul hareketin bu olduğunu ifade ediyorlardı. Bu savaş sırasında Avrupa ne kadar tereddüdkâr davranmışsa, Rusya ise o kadar cesaretli davranmıştı²⁶⁷.

Avrupa'nın desteğinden yoksun kalan Osmanlı Devleti'ne dört bir koldan saldıran Ruslar, devleti çok zor durumda bırakmıştı. Ne var ki Plevne önlerinde aciz bir duruma düşmüşlerdi. Rusçuk'tan uzaklaştırılan Ruslar, Şıpka'ya girdiklerinde yüzlerce çocuğu idam etmişler, burada da yenilgiye uğrayarak çekilmişdiler²⁶⁸.

Tuna nehri boylarındaki Rusçuk kendinden başlayıp Edirne'ye kadar uzanan Şıpka Geçidi 17-19 Temmuz 1877'de Ruslar tarafından ele geçirilmiş, Osmanlı Devleti burayı kurtarabilmek için iki kez taarruza geçmişse de Şıpka Geçidi kesin olarak 5-9 Ocak 1878'de Ruslar'ın eline geçmişti ki bu da Edirne'nin yolunun da Ruslara açılması demekti.

Plevne önlerinde zor durumda kalan Rusya Romanya'dan destek kuvvet aldı. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti çok da isabetli bir şekilde, Rusların, askeri şereflerini kurtarmak amacıyla ateşkes bahşedeceği sükûnet zamanından istifade etmek istediklerini düşünüyordu. Rusya'da savaş taraftarları büyük bir hayal kırıklığına

²⁶⁶ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 92-93.

²⁶⁷ BOA, *Y.PRK.HR*, 2/37, s. 2.

²⁶⁸ BOA, *Y.PRK.HR*, Dosya No: 1, Gömlek Sıra No:77, 17/N/1294(19 Eylül 1877)

uğrarken hemen hemen herkes General İgnatiev'in Türk kuvvetleri hakkında vermiş olduğu yanlış ve aldatıcı haberler üzerine Rusya'nın savaşa sürüklendiğinden hem fikir ve girişilen bu maceradan pişmanlardı. Çar Alexandre az bir zaman öncesine kadar güttüğü büyük Slavlık davalarından artık vazgeçmiş görünüyor, Rusya için kabul edilebilir şerefli bir sulh zemini hazırlayıp harbi 1877 yılı içerisinde nihayete erdirmek istiyordu. Üstelik Ruslar, hakkında büyük sempati besledikleri Almanya'nın barış için bir girişimde bulunmasını ümit ediyorlardı²⁶⁹.

3.1.2.2.1. Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları

Tarihe 93 Harbi diye geçen bu savaşta Osmanlı Devleti tam bir felakete uğradı. Ruslar, Balkanları yarıp da İstanbul önlerine gelince Osmanlı barış istemek zorunda kaldı. Aslında Sultan II. Abdülhamit, 93 Harbinin son safhasında Rusya'nın Türkiye için en büyük problem olduğunu anlamış, bu savaştan en az zararla kurtulabilmek için elinden geleni yapmıştı. Rusları yumuşatabilmek amacıyla Çar ile görüşmelere girişmiş, Ayastefanos Antlaşması görüşmeleri yapılırken Rus Grandükü ve erkânına Yıldız Sarayı'nda parlak bir resmî kabul düzenlemişti. Ayastefanos'daki müzakereler sırasında Rusların siyasî emelleri anlaşılmıştı. Bu barış imzalanırsa, Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyeti neredeyse tasfiye edilmiş olacaktı²⁷⁰.

Bir yanda Rus orduları İstanbul'a doğru ilerlerken, İngiltere'nin aracılığı ile başlatılan barış müzakereleri haftalarca uzadı. Ancak 30 Ocak 1878'de barış esasları sözleşmesiyle ateşkes sözleşmesi Edirne'de ve 3 Mart 1878'de de barış antlaşması İstanbul'un bir dış mahallesi olan bugünkü *Yeşilköy* o zamanki adıyla *Ayastefanos*'ta imzalandı. Şartları çok ağır olan bu antlaşma ile Büyük bir Bulgaristan kuruluyor, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın toprakları genişletilerek, bağımsızlıkları kabul ediliyordu. Böylece Balkanlar'daki Osmanlı topraklarının büyük bir kısmı elden çıkmış oluyordu. Geri kalan kısmı da Bulgaristan'ın Ege'ye kadar genişletilmesinin bir sonucu olarak ikiye bölünmüş bulunuyordu. Ruslar Osmanlı Devleti'ne yüklemiş oldukları koşulların çok ağır olduğunu ve bu haliyle büyük devletlerin bu antlaşmanın bu şekliyle uygulamaya konulamayacağını bilincindeydiler. Nitekim Rus kuvvetleri İstanbul yolunu tutunca İngiliz donanması Marmara'ya girerek İstanbul, önünde demirlendi.

²⁶⁹ B. Sıtkı, Baykal, "93 Harbi esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri", 359

²⁷⁰ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 97

Ayastefonos'un birçok maddesi 1856 Paris ve 1871 Londra Antlaşmalarına aykırı düşüyordu. Bu antlaşma ile çizilen yeni sınırlar, mevcut dengeyi alt üst ediyordu. Başta dengenin bozulmasından en çok etkilenen iki devlet **İngiltere** ve **Avusturya-Macaristan İmparatorluğu** idi. İngiltere, Rusların nüfuzları altına aldıkları Bulgaristan yoluyla Ege Denizi'ne inmelerine ve Doğu Anadolu yaylasını ele geçirerek Akdeniz'i ve Basra Körfezi'ni tehdit etmelerine müsaade etmeyeceklerini açıktan açığa sezmeye başladılar. Barış görüşmeleri sürdürülürken Rus askerinin İstanbul kapılarına kadar sokulması karşısında İngiltere'nin donanmasını Marmara'ya sokması da Osmanlı başkentinin bir el çabukluğu ile işgal edilip bir oldubitti yaratılmasını önlemek amacıyla girişilmiş bir önlem olarak yapılmıştı. Bütün hareketleriyle İngiliz hükümeti Rusya'ya karşı bir savaşı göze almış görünmekteydi²⁷¹.

Ayastefanos Antlaşması, Rusya'nın Panslavluluk politikasının büyük bir zaferiydi. Rusya bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'nu istediği gibi parçalamış ve Balkanlar'a yerleşmişti. Bulgaristan vasıtasıyla Ege Denizi'ne çıkmış, Deli Petro zamanından (1689-1725) beri izlediği "sıcak denizlere inme" politikasını büyük oranda gerçekleştirmiş oluyordu. Şüphesiz ki bundan sonraki hedef, Boğazlar ile Akdeniz ve çevresinin egemenliğini sağlamak olacaktı. Doğu Anadolu'da elde ettiği yerler onu Basra Körfezi'ne yakınlaştırırken aynı zamanda Ege ve Adriyatik denizleri vasıtasıyla Boğazları ve Akdeniz'i, diğer taratan da Basra yoluyla Hindistan ve Hint Okyanusunu tehdit eder bir hale getirmişti²⁷².

Rusya'nın toprak kazançları, Besarabya'dan ve Doğu Anadolu'daki dört şehirden ibaret gibi görünse de Balkanlar'daki Rus nüfuzu yerleşmiş ve kökleşmek imkânını sağlamıştı. Zaten Rusya'nın Paris Antlaşması'ndan sonraki genel siyaseti Balkanlar'da "ya anatomi ya otonomi" esası üzerine dayanıyordu. Antlaşma bu iki doğrultuda Rusya'nın idealini gerçekleştirmiştir. Muhtar olan Sırbistan, Romanya, Karadağ, eyaleti müstakil hale getirilirken, Bulgaristan, Bosna-Hersek ise muhtar hale getirilmiştir. Bundan Teselya, Girit ve Arnavutluk gibi eyaletlerin de yakın gelecekte muhtariyet esasları veya Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmalarına da zemin hazırlanmıştır.

²⁷¹ B. Sıtkı Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler"s. 199
200

²⁷² R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, s.26-27

Sözün kısası, Rus nüfuzu Balkanlar'da yerleşmişti. Fakat Balkanlıların ihtirasları ortadan kaldırılmamış, sükûnet sağlanamamıştı. Sırbistan, Romanya, Karadağ, Yunanistan, Arnavutluk bu anlaşma ile belirlenen sınırlardan memnun olmamışlardı. Fakat Balkanlar'da beliren memnuniyetsizlik ne olursa olsun, Rusya'nın Ayastefanos'ta belirlediği şartları değiştiremezdi. Rusya Balkanlar'da kuvvetli hale gelmişti. Bu ve diğer alanlarda kazandıkları; ancak büyük devletlerin müdahalesiyle değiştirilebilirdi. Nitekim öyle de olacaktı.

Avrupa'da Ayastefanos Antlaşması ile menfaati en fazla zedelenen iki devlet Avusturya ve İngiltere idi. Avusturya-Macaristan'ın bu antlaşmaya tepki göstermesinin nedeni açıktı. Çünkü Rusya, iki yıl önce Avusturya ile imzaladığı Peşte Antlaşması'na aykırı davranmış, Avusturya'nın çıkarlarını dikkate almamıştı. Üstelik Balkanlar'da Rus nüfuzunun bu kadar genişlemesini kendi varlığı ve ekonomisi için tehlikeli bulmaktaydı. Büyük bir Bulgaristan'ın meydana getirilmesi Sırbistan ve Karadağ prensliklerinin topraklarının genişletilmesi kendi sınırları içinde yaşayan Slavları etkileyeceğinden, onları da imparatorluktan kopmaya özendirilebilirdi. Üstelik Avusturya'nın Selânik istikametinde ve Adriyatik sahilleri üzerinde yayılma yolunu kesmiş bulunuyordu. Ayrıca Rus nüfuzuna geçecek bölgelerde ekonomik çıkarları zararı uğrayacaktı. Bu nedenle de antlaşmanın yürürlüğe girmesi önlenmeliydi²⁷³.

Bu tarihlerde Alman İmparatorluğu ise en parlak dönemini yaşıyordu. Alman birliği kurulmuş, Avusturya-Macaristan ve Rusya İmparatorlukları ile üç imparatorun bağlaşması meydana getirilmiş, Başbakan Bismarck'ın kuvvetli kişiliği ile dünya siyasetinin ağırlık noktası Berlin'e kaymıştı.

Ayastefanos Antlaşması yapılırken Bismarck Reichstag'da uzun bir nutuk çekmiş, bu nutkunda Doğu Avrupa'da olup bitenlerin, özellikle yeni kurulan siyasî teşekküllerin Avrupa siyaseti için bir tehlike teşkil ettiğini, bunun Avrupa'yı yakından ilgilendirdiğini ve bu nedenle uluslar arası bir toplantıda bu meselenin bir çözüme bağlanması zaruretinin ortaya çıktığını söylemişti.

Gerçekte Almanya, Ayastefanos Antlaşması ile güç bir duruma düşmüştü. Hele ondan sonra Avusturya ile İngiltere'nin Rusya'ya karşı çıkmalarından da endişe duymuştu. Çünkü Avusturya, Rusya ve Prusya arasında "Üç İmparator Antlaşması"

²⁷³ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII., s. 66-68

diye bir anlaşma vardı ve Bismarck bu antlaşmanın her ne pahasına olursa olsun çözülmesine, ortadan kalkmasına engel olmak istiyordu. Şimdi Rusların Balkanlara bu derece sarkmaları Bismarck'ı bu siyasî bağlantının bozulması korkusuna düşürüyor ve bu takdirde Avrupa siyasetinin hakemi durumuna gelmiş olan kendisinin mevkiini kaybedeceğinden korkuyordu. Avusturya ile Rusya kapışarlarsa bütün kurduğu siyasî bina birdenbire çökecekti. Yani *Üç İmparatorlar Bağlaşması* ve kendisi siyasî üstünlüğünü yitirecekti. Onun için ne Rusya'yı ne de Avusturya'yı darıltmak istememekteydi. Çünkü bu takdirde bina yıkılacaktı. Bu nedenlerle birbirlerine diş bilemekte olan Avusturya, İngiltere ve Rusya'yı birbirleriyle uzlaştırma yolundan başka çıkar yol görülmemekteydi. Bismarck yeni bir savaşın çıkmasını kesinlikle istemiyordu; çünkü bu takdirde elinde bulundurduğu siyasî hegemonyayı yitirmek tehlikesi mevcuttu. İngiltere ile Avusturya-Macaristan'ı Rusya ile kapıştırmaktan alıkoymak, aralarındaki sorunları barışçı yoldan çözmek için elinden geleni yapmaya karar verdi²⁷⁴.

Avusturya ve İngiltere'nin savaş hazırlıklarına girmesi, Rusya'yı endişeye düşürdü. Bu iki devletle yapılacak bir savaşta, Romanya'nın bu devletlere katılması, Osmanlı Devleti'nin onların yanında yer alması, Almanya'nın Avusturya'ya müzaheret etmesi muhakkaktı. Hâlbuki Rusya'nın yeni bir savaşa girmeye gücü yoktu. Bu şartlar altında Çarın, Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerini yeniden gözden geçirilmesi yolunda yapılan teklifi kabul etmesinden başka çaresi yoktu. Rus orduları yıpranmıştı ve başka bir savaşı yapmaya gücü yoktu. Bununla beraber Rusya, toplanacak kongrede, görüşme esası olarak Paris Antlaşması'nın esaslarının alınmasına, kesinlikle muhalefet edecekti. Nitekim Rusya'nın bu kararı toplanacak kongreden önce ilgili devletlerarasında gizli anlaşmaların yapılmasına sebep oldu. Gizli anlaşmanın hedefi; toplanacak kongrede görüşülecek konular hakkında Rusya ile İngiltere arasında bir görüş birliği sağlanmasıydı. Rusya ile İngiltere arasındaki gizli anlaşma 30 Mayıs 1878'de Londra'da yapıldı. Bu anlaşma Lorda Derby'nin yerine Hariciye Nezaretinden getirilen Salisbury ile Rusya'nın Londra Elçisi Şuvalof'un gayretleriyle gerçekleşti. Bu antlaşmada kısaca şu konular ele alındı.

- Büyük Bulgaristan ikiye bölünecek. Balkanlar'ın kuzeyindeki Bulgaristan bir prens tarafından Balkanlar'ın güneyindeki Bulgaristan da Osmanlı Devleti'ne ait olacak; fakat Hristiyan bir vali tarafından idare edilecek.

²⁷⁴ Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, Vatan Yayınları, 1989, İstanbul, s. 245-246

- Epir, Teselya vd. eyaletlerdeki ıslahatlar büyük devletlerin gözetiminde yapılacak.
- İngiltere, Rusya ile Romanya arasında Besarabya'nın Dobriçe karşılığında mübadelesini onaylamazsa da muhalefette bulunmayacak.
- Kars, Ardahan, Batum Ruslarda kalacak, buna mukabil Doğu Bayezid Türklere iade edilecek²⁷⁵.

Gizli anlaşmanın bu hükümleri Avusturya tarafından da kabul edildi. Neticede Avusturya ve İngiltere'nin, kendi menfaatlerini düşünerek Ayastefanos'un değiştirilmesi için Rusya'ya yaptıkları baskı sonuca ulaştı. **Berlin kongresi** 13 Temmuz 1878'de Almanya Başvekili Bismarck'ın başkanlığında toplandı ve bir ay devam eden görüşmelerin sonucunda Berlin'de yeni bir antlaşma imzalandı. Osmanlı Devleti bu kongrede Ayastefanos Antlaşması'nın hafifletileceğini ve hatta önemli değişiklikler yapılacağını umuyordu. Ne yazık ki kongre sırasında her Avrupalı devlet kendi çıkarlarını korumaya çalıştı.

Bir ay devam eden kongre sonunda imzalanan Berlin Antlaşması 64 maddeden oluşmaktaydı. Kısaca bu antlaşma ile Ayastefanos Bulgaristan'ın sınırları daraltılarak, Sırbistan ve Romanya'ya bağımsızlık veriliyor, Girit ise özerklik kazanıyordu²⁷⁶. Karadağ da bağımsızlık verilerek, topraklarının yüzölçümü % 87 artıyor, ulusal onuru bilenmiş bir ülke olarak ortaya çıkıyordu. Özellikle Karadağ'ın sınırlarına yeni kattığı topraklar, ülkenin orta kısımlarında yer alan dağlık bölgeye kıyasla çok daha bereketliydi ve nüfusun çoğunu da Müslümanlar oluşturuyordu. Bosna-Hersek'in yönetimi Avusturya'ya bırakılıyordu. Böylece Habsburg Hanedanı, uzun süredir göz koyduğu Bosna-Hersek üzerinde nihayet egemenlik hakkını elde ederek, kısa sürede yeni bir yönetim kurma şansını elde etmiş oluyordu.²⁷⁷

Osmanlı Devleti kongre sırasında kendisini müdafaa etme iddiasında bulunan devletler tarafından soyulduğunu ve kongrenin asıl amacının kendi menfaatlerini korumak için değil; bugün ve gelecekte Avrupa'nın selametini korumak için toplandığını müşahade etmişti. Rusya'nın durumu daha uygun şartlarda olmasına rağmen onun da maddî ve manevî menfaatleri oldukça sınırlandırılmıştı. Bu muharebe

²⁷⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 74.

²⁷⁶ Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 517

²⁷⁷ M. Palaret, *Balkan Ekonomileri 1800-1904*, s. 242

ve muahedeyi müteakip Rusya, Osmanlı Devleti ile beraber ve dostane hareket etmeyi tercih edecek, Sultan Mahmut Han ile Mehmet Ali paşa arasındaki muharebe esnasında yapmış olduğu gibi Dersaadetde iyi bir siyaset tesis etmeyi, padişah ile barış içinde olmayı menfaatleri icabı bir gereklilik olarak görmeye başlayacaktı. Ruslarla minettarları olan Bulgarlar arasında meydana gelen zıtlık ve soğukluk, Osmanlı Devleti ile kendisi arasındaki yakınlaşmayı kolaylaştıracak ve Rusya İngiltere'ye karşı Osmanlı Devleti'ne dostluğunu ilan edecekti.²⁷⁸

Berlin Kongresi, daha önce toplanmış olan Viyana ve Paris'ten sonra gelen üçüncü büyük kongredir. Bu kongrede alınan kararlar da göstermiştir ki büyük devletlerin maksadı sadece Ayastefanos'u tadil etmek değil, Paris Antlaşması'ndan önce sağladığı ve Osmanlı-Rus Savaşı ile ortadan kalkan devletler muvazenesi yerine, yeni bir muvazene kurmaktı. Bu muvazene de Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını taksim ile gerçekleşmiştir. Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı'nın Balkanlar'daki topraklarının sadece Rusya nüfuzu altında, Balkan devletleri arasında taksimi görülürken, Berlin Antlaşması bu husustaki neticeleri biraz onarmakla beraber, taksim keyfiyetini Osmanlı topraklarının bütününe teşmil etmiştir. Avusturya'nın Bosna-Hersek'e yerleşmesi, İngiltere'nin Kıbrıs'ı alması, bunu açıkça göstermektedir. Bundan başka Bismarck, Berlin Kongresi sırasında el boş dönmek durumunda kalmış olan Fransız baş delegesine: "Fransa'nın Tunus'u pek alâ işgal edebileceğini" gizli olarak ifade etmiştir.

Berlin Kongresi'nde Avrupalı büyük devletlerin niyet ve tutumunu M. De Blowitz, *Une Course a Constantinople* adlı kitabında şu şekilde izah etmiştir:

"Berlin kongresinde, Avrupa diplomasisinin en büyük doktorlarından yirmisi yeşil örtülü masanın etrafında oturmuşlar ve 30 gün "hasta adam" dedikleri Türkiye'nin durumu üzerinde görüşmüşlerdir.

Görüşmeleri sonunda yirmi doktor, başlarında büyük Hipokrat olduğu halde, ilkin hastanın sağ ayağını, sonra sol ayağını ve daha sonra sağ elini kesmeye karar verdiler. Ve bu dört ameliyat başarı ile sonuçlanınca hastaya: 'Artık rahatsızlığınız geçmiştir, hele biraz yürüyünüz de görelim' dediler.

²⁷⁸BOA., Y.PRK.HR, Dosya No: 17/ 63, s. 2

Çolak ve kötürüm hale getirilen hasta kımıldamamakta ısrar edince Alim doktor: ‘Şu halde geri kalan uzuvları Avrupa’nın anatomi müzelerine dağıtıp fizyolojik denemeler yapmaktan başka çare yok’ diye bağırdı.

İşte Avrupa, Türkiye’yi hastalığından kurtarmak için bu suretle hareket etti”²⁷⁹.

1878 Berlin Antlaşması Avrupa tarihi açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyıldaki parçalanma sürecinde çok önemli bir safhayı teşkil etmiştir. İngiltere ve Avusturya, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını bırakmış, bu tarihten başlayarak, bu iki devletten boşalan yeri Almanya almaya başlamıştır. Ayrıca, Berlin Antlaşması ile oluşturulan yeni düzenleme tarafların hiçbirisini memnun etmemiştir. Balkan Slavları aradıklarını bulamamış, Rusya istediği kadar güçlü bir Slav devleti kuramamıştır. Avusturya ise Bosna-Hersek’i tam anlamıyla sınırlarına katamamıştır. Bölgenin Avusturya yönetimine girmesi, Sırbistan’daki milliyetçi duyguları daha da körüklemiştir²⁸⁰. Yine de Balkan Slavları menfaatleri doğrultusunda büyük bir adım atmış oldular. Bunun için özellikle Bulgarlar ve Sırlar II. Alexandre’a “Kurtarıcı Çar” adını verdiler. Fakat Rus hükümetinin asıl amacı Slav kardeşleri kurtarmak değil, onları alet yapmak ve Rusya’nın peyki haline getirmektir. Rusların bu niyetleri meydana çıkınca Güney Slavlarının milliyetperver zümreleri, Çar hükümetinin bu siyasetine karşı ayaklandılar. Bulgaristan’da da “Rus düşmanlığı” kendini gösterdi. Bulgarlar memleketlerini bir “Rus eyaleti” haline getirilmesine mani olmak için 1885-1914’e kadar, daima Rus aleyhtarı bloka girmeyi politikalarının esası olarak aldılar.

Rusya açısından Berlin Antlaşması değerlendirilirse: Rus menfaatleri açısından büyük bir kayıp, büyük bir diplomatik mağlubiyetti. Rus kamuoyu bu durumdan, İngiliz Başbakanı Disraeli’den ziyade Alman Şansölyesi Bismarck’ı sorumlu tutmuştu. Almanya’dan beklenen yandaşlığın görülmediğinden ve adeta Rusya’nın 1870-1871 Alman-Fransız savaşında muhafaza ettiği tarafsızlık ile yapmış olduğu hizmetinin unutulduğu iddia edildi. Ayastefanos ile sağladığı kazançların değiştirilmesi, Rusya’da büyük bir hayal kırıklığına neden oldu. Rusya ile Avusturya-Macaristan ve Almanya arasında düşmanlık ve güvensizlik arttı. Bununla beraber Berlin Antlaşmasıyla Rusya yine de bazı menfaatler elde etmiştir. Besarabya ve Anadolu’daki elviye-i selâse de

²⁷⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 78-80

²⁸⁰ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 315

Rusya'ya bırakılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ne Rusya'ya ödenmesi için, harp tazminatı yükletilmiştir. Ermenilerin yaşadığı yerlerde ıslahatlar yapılması mecburiyeti ve buna nezaret edecek devletler arasında, Berlin Antlaşması'na imza koyan bir devlet olması dolayısıyla Rusya'nın da bulunması, daha sonraki bu bölgede yürütülecek Rus siyaseti açısından da önemli olmuştur. Bununla da Rusya'nın "Ermeni reformları" münasebetiyle Türkiye'nin iç işlerine karışmasına imkân tanınmış oluyordu. 1878 Berlin Kongresi, Rusya için büyük bir diplomatik mağlubiyet olmakla birlikte, Rusya'nın Türkiye üzerinde baskı yapmasının devamını asla önlemiş değildi²⁸¹.

8 Şubat 1879 tarihinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında, 1293 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde Ayastefanos Mütarekesini mütaakip barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın

- a. İkinci maddesinde, Ayastefanos Antlaşması'nın, Berlin Kongresi tarafından fesh veya tadil olunan maddeleri yerine kongreye katılan yedi devlet arasında kararlaştırılmış hükümlerin geçerli olacağı;
- b. Üçüncü Maddesinde ise Ayastefanos Antlaşması'nın Berlin Antlaşmasıyla fesh veya tadil olunmayan hükümlerinin iş bu antlaşmanın diğer maddeleriyle kesin olarak düzenleneceği belirtilerek on üç maddelik sulh antlaşması imzalandı²⁸².

Böylece Avrupa devletleri Berlin Kongresi ile kendi menfaatlerini güvence altına almış; diğer hususlar ise iki devlet arasındaki barış antlaşmasına kalmıştır.

Sonuç olarak, Berlin Antlaşmasıyla, 1856 Paris Antlaşması'nda yer alan Osmanlı topraklarının bütünlüğü prensibi ihlal edilmiş, konu ile hiç ilgisi olmadığı halde İran ve Yunanistan'a bile toprak verilmiştir. Berlin Kongresi devletlerarasında genel barışı sağlayacağı yerde, istenilen sonuçları vermediği için, daha sonra meydana gelecek Balkan savaşlarının ve hatta I. Dünya Savaşı'nın bile temelini oluşturmuştur²⁸³.

²⁸¹ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 90, 97; A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 356

²⁸² 1879 Antlaşması'nın bütün maddeleri için bakınız: *Yıldız Esas Evrakı*, (Y. EE.), Dosya No: 73, Gömlek Sıra No: 15, Varak: 2, 15 Safer 1296

²⁸³ A. İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", s. 517

3.1.2.3. Çar I. Nikola'nın Balkanlar'ı Paylaşma Politikası

I. Nikola, kendinden önceki tüm çarlar gibi, bir Türk düşmanı idi. “Türkiye’yi ortadan kaldırmak” siyaseti Rusya’nın dış siyasetindeki ana prensiplerinden biri haline gelmişti. I. Nikola tahta çıktığı sıralarda, Osmanlı Devleti içinde meydana gelen olaylar Çar’ın hırsını iyice arttırmıştı. Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçilik akımı az sonra Osmanlı Devleti’ne de sirayet etmiş; 1804’de Sırp isyan bayrağını açmış, Rusların müdahalesi ve 1812’de Bükreş Antlaşmasıyla Sırlara bazı imtiyazlar verileceği vaadi, Mora’daki Rumların da harekete geçmelerine neden olmuştu²⁸⁴. Kısa süre sonra da tüm Balkanlar Rusya’nın kışkırtmalarıyla art arda ayaklanmaya başlayacaktı.

I. Nikola’nın Türkiye politikası belli idi. Çar I. Nikola, Osmanlı Devleti’ni istila etmekten hiç vazgeçmemiş, hükümdarlık makamına geldiği günden beri, İstanbul’u zapt ederek, Ayasofya kubbesinde salıp görmek fikrine düşmüştü. Çar, İstanbul ve Çanakkale boğazlarına “evimizin kapıları” diyor, bunlara sahip olmak istiyordu.

Osmanlı Devleti’nin son Türk-Rus Harbi ve M. Ali Paşa isyanı karşısında gösterdiği büyük zaaf sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu’nun uzun süre yaşayamayacağına inanmıştı. Yıkılacağına kesin olarak inandığı Osmanlı İmparatorluğu’nu tek başına yutamayacağını anlayan I. Nikola, onu büyük devletlerle anlaşarak paylaşmak politikası takibe başladı. İlk önce Avusturya ve Prusya nezdinde teşebbüslerde bulundu. Bu devletleri, kendi açısından birinci derecede ilgili devletler olarak görüyordu. Eylül 1843’de Warsaw’da Avusturya’nın Petersburg Sefiri Kont Ficquelmout ile görüşmelerde bulunan I. Nikola, ona bir paylaşım planı teklif etti. Buna göre, Eflak ve Buğdan Rusya’ya ilhak edilecekti. İstanbul’un İngiltere ve Fransa tarafından işgaline razı olunamazdı. Çar, kendisi de burayı işgale karşıydı. İstanbul serbest şehir olmalıydı. Tuna ile Adriyatik arasındaki alanı Avusturya almalı, bu devlet aynı zamanda, Boğazların kıyısında Anadolu üzerinde bir köprübaşı elde etmeliydi. Eğer İngiltere Mısır’ı alırsa, Ege adaları Fransa ile Rusya arasında pay edilecek, Fransa buna itiraz edemeyecekti.

Avusturya Sefiri, bu paylaşım teklifini Metternich’e bildirdi. Metternich verdiği cevapta, Osmanlı’nın yakın zamanda yıkılacağına inanmadığından bahisle, I. Nikola’nın teklifini reddetti. Çar, Mart 1844’de Kont A.F. Orlov’u, Türkiye’nin paylaşılması

²⁸⁴ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917’ye Kadar)*, s.324-325

meselesini yeniden görüşmek için Viyana'ya gönderdi. Bu görüşmelerden de Rusya lehine müspet bir netice çıkmadı. Prusya da Rusya ile Avusturya arasındaki paylaşım görüşmelerini dikkatle takip ediyordu. Rusya, Prusya'yı tatmin için de ona Polonya'dan bir parça vermeyi teklif etmişti. Prusya Hariciye Nazırı Bülow, Rusya'ya verdiği cevapta, İngiltere ve Fransa'nın görüşü alınmadan paylaşım işinin gerçekleştirilemeyeceğini ileri sürerek olumsuz tavır takındı.

Avusturya ve Prusya ile anlaşmayan I. Nikola, bu sefer de İngiltere ve Fransa'ya yöneldi. Fransa'ya şüphe ile bakıyordu. Bu sırada Fransa, Güney Pasifik'de İngiltere ile rekabet halinde idi. Bundan faydalanmak isteyen Çar, İngiltere'ye yaklaşıp, Fransa'yı tecrit ederek, Osmanlı'yı paylaşmak istedi.²⁸⁵

İngiltere ile Rusya arasındaki yakınlık bu tarihlerde giderek artmaya başladı. İngiltere'de yaşanan kabine değişikliğinin bunda büyük rolü olmuştu. İktidara gelen muhafazakâr başvekil **Robert Peel** "Rus taraftarlığı" ile tanınmıştı. Palmerston yerine Hariciye Nazırı olan Lord Aberdeen de, İngiltere'nin birçok hususta Rusya ile yakınlaşabileceği kanaatindeydi. İngiltere'deki bu kabine değişikliği Çar I. Nikola'nın ümitlerini iyice arttırmış, Türkiye meselesinde İngiltere ile anlaşmasının kolay olabileceği fikrini kuvvetlendirmişti. Çar I. Nikola'nın şayet Kraliçe Victoria tarafından bir davet olursa, İngiltere'yi ziyaret edebileceği duyulunca, İngiliz hükümeti tarafından Çar'a resmi davet yapılmıştı.

Beklenen davet gelince Çar I. Nikola maiyeti ile birlikte 31 Mayıs 1844 tarihinde Britanya Adası'na geldi. Büyük bir merasim ve samimiyet ile karşılandı. Kraliçe, lordlar, devlet adamları, donanma ve ordu erkânı Rus Çar'ına büyük ihtimam gösterdiler. Böyle samimi karşılanmaktan çok memnun kalan Çar, İngiliz Hariciye Nazırı Lord Aberdeen ve Başbakan Robert Peel ile direk görüşmek fırsatını yakaladı. Çar, Lord Aberdeen ile Windsor Sarayı'ndaki bir resmî kabul esnasında karşılaşınca, Türkiye ile ilgili görüşlerini açıkladı. Haziran'ın ilk günlerinde gerçekleşen bu görüşmede Çar I. Nikola'nın Lord Aberdeen'e söyledikleri, Kraliçe Victoria ve Prens Albert'in yakınlarından olan, Baron Stockmar tarafından nakledilmiştir. Aberdeen'in kendisi tarafından Stockmar'a nakledilen Çar'ın yaptığı konuşma şöyle olmuştur:

²⁸⁵ S. Kocabaş, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, s.245-248

“Türkiye ölüm yatağındadır. Biz onun hayatını muhafaza için gayret sarf edebiliriz. Fakat bu işte muvaffak olamayacağız. O ölüme mahkûmdur. Ve muhakkak ölecektir. İşte böyle bir zaman kritik olacaktır. Ben o zaman ordularımı harekete geçirmek mecburiyetinde kalacağımı şimdiden görüyorum. O zaman Avusturya da böyle bir şey yapacaktır. Bu hareketi yaparken ben Fransa’dan başka hiçbir devletten çekinmem. Fransa ne isteyecektir? Korkarım ki, Fransa Afrika’da, Akdeniz’de ve şark’ta kendisinde çok şey isteyecektir. Her halde Ankona heyet-i seferiyesini hatırlarsınız? Neden Fransa da böyle bir heyeti askeriyeyi mesela Girit’e veya İzmir’e göndermesin? Yani bu suretle, Rus ordusu, Avusturya ordusu ve büyük bir İngiliz donanması o sahada toplanabilir. Ateşin yakınında bu kadar çok barut fıçısı olunca, kıvılcımların bu barut fıçılarını tutuşturmayacaklarını kim garanti edebilir?”

Çar I. Nikola, daha sonra Rus dostu olan Başbakan Robert Peel ile de bu konuyla ilgili olarak bir görüşme yapmıştır. Çar bu görüşmede ona *“Türkiye behemahal düşecektir. Nesselrode (Rus Hariciye Nazırı) bu fikirde değildir; ama ben buna katıyetle kaniyim. Sultan Abdülmecit bir dahi değildi, o alelâde bir insandır. O her hangi bir kazaya uğrarsa Türkiye’nin ne olacağını tasavvur edebilir misiniz? Bir çocuk ve niyabet. Ben Türkiye’den bir karış toprak dahi istemem; fakat başka birisinin de bir karış toprak almasına müsaade edemem”* demiştir.

Bu konuyla ilgili olarak Çar’a oldukça elastiki bir cevap veren Peel, İngiltere’nin Mısır’da kuvvetli bir hükümetin yerleşmesine izin vermeyeceğini; çünkü bu takdirde İngiltere’nin ticari menfaatlerinin tehlikeye düşeceğini izah etmişti. Yani Peel, Türkiye’nin muhtemel bir taksiminde İngiltere’nin Mısır üzerinde gözü olduğunu vurgulamak istemişti. Çar daha sonra konuşmaya devam ederek, Türkiye’nin mukadderatı hususunda Rusya ile İngiltere arasında bir anlaşmaya varılması gereğinden açıkça bahsetti.

Gerek Lord Aberden ve gerekse Robert Peel, Çar’a bağlayıcı her hangi bir ifade de bulunmadıysa da I. Nikola bu görüşmelerden fazlasıyla memnun kalmış, İngiltere ile Türkiye konusunda bir anlaşmaya varılabileceği düşüncesine kapılmıştı. İngiltere’den bu hava içerisinde dönen Çar’ın, daha sonra Londra’dan alınan haberler karşısında görüşü daha da kuvvetlendi. Çünkü aynı yılın Ağustos ayında Lord Aberdeen Londra’daki Rus elçisi Burnnow’e *“İngiltere ile Rusya arasında bir ittifakın akdinden bile”* (gerçi bir şaka kabilinden) bahsetmişti. Tabii böyle bir akit Fransa’ya karşı

olacaktı. Nitekim Fransa'da devlet idaresinin III. Napoleon geçmesi ile bir taraftan Fransa ile İngiltere'nin diğer taraftan Fransa ile Rusya'nın arası adamakıllı açılmıştı²⁸⁶.

I. Nikola, İngiltere'den net bir cevap almamasına rağmen, bu devletle görüşmeleri kesmedi. Müzakereleri yürütmek üzere usta diplomatı Baron Brunnow'u Londra'ya sefir olarak atadı. Ayrıca, Hariciye Nazırı Nesselroda, İngiltere'yi ziyaret ederek, 2 Aralık 1848'de paylaşım ile ilgili İngiliz hükümetine bir memorandum verdi. Ancak buna da olumlu bir cevap alamadı.

İstanbul ve Boğazları almak, öleceği muhakkak sayılan hasta adamın mirasına konmak arzusu Çar I. Nikola da bir fikri sabit halini almıştı. Bu arzusunun karşısında dikilen İngiltere ve Fransa karşısında güçlü olabilmek için 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan sonra var gücüyle Rus ordusunun güçlenmesine gayret etti. 1841'de, Boğazların yeni statüsü belirlendiği Londra Mukavelenamesi'ni de Rusya'nın askeri bakımdan henüz pek güçlü olmaması sebebiyle kabul etti.

1850'lerde Kutsal Yerler meselesini yaratan Rusya, Bâbîâli'ye bir ultiमतom vererek Ortodoksları himaye hakkının kendisine verilmesini isterken, Osmanlı Devleti'ni güç durumda bırakmak için Karadağ ve Yunanistan'ı Osmanlı aleyhine kışkırttı. Ayrıca, Fransa'ya karşı İngiltere'nin desteğini almak için harekete geçti. I. Nikola, Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşım teklifini yeniden gündeme getirdi.

Çar I. Nikola 1853 yılı başlarında Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasıyla ilgili olarak hatıra defterine şunları yazıyordu: *“Boğazların işgaline büyük devletler müdahale edecektir. İstanbul serbest şehir olabilir. Yalnız, burada bir Rus garnizonu bulunmalıdır. Çanakkale garnizonu Avusturya'ya ait olabilir. Türkiye'nin çökmesi halinde bir Bizans İmparatorluğu kurulabilir. Akdeniz adaları Yunanistan'a verilebilir. Bulgaristan ve Eflak ve Buğdan Rusya'nın hissesine düşmelidir. İngiltere Mısır, Kıbrıs ve Rodos'u alabilir. Girit Fransa'ya verilebilir. Türkler, Küçük Asya'ya atılmalıdır.”*²⁸⁷

Ama Çar I. Nikola, savaşa fiilen başlamadan önce Rusya'ya karşı cephe alabilecek devletleri en az sayıya indirmek için yeniden diplomatik faaliyetlere girmeyi lüzumlu gördü. Osmanlı Devleti'ne karşı açılacak bir savaşta Avusturya ve Prusya'nın Rusya'ya karşı olmayacaklarını muhakkak sayıyordu. Hem İngiltere ile arası açık

²⁸⁶ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 65-67

²⁸⁷ S. Kocabaş, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, s.247-254

olduğu için hem de tahtında pek de sağlam oturmadığından III. Napoleon'un da Rusya'ya karşı savaş açabileceğine ihtimal vermiyordu. Çar, 1844'de İngiltere'ye yaptığı ziyaretten memnun kalmıştı. Bu defa İngiltere'de iş başına Rus dostu olarak tanınan Lord Derby'nin gelmesi ve yine bir Rus dostu olarak bilinen Aberdeen'in tekrar Hariciye vekilliğine getirilmesi I. Nikola'da İngiltere ile anlaşma yapabileceği ümitlerini büsbütün kuvvetlendirdi. Çar I. Nikola, St. Petersburg'da, Düşes Elena Pavlovna Sarayı'nda 9 Ocak 1853 akşamı yapılan gayri resmi bir kabul esnasında, İngiliz elçisi Sir Hailton Seymour ile tarihi bir konuşma yaptı. Bu konuşma hattı zatında Çar'ın 1844'de Windsor Sarayı'nda Robert Peel ve Lord Aberdeen ile yaptığı; ama yarıda kalan görüşmelerin bir devamı niteliğinde idi.

Çar I. Nikola, İngiliz elçisine Türkiye meselesinin halledilmesi için Londra'ya şu teklifinin bildirilmesini söyledi: *“Eflak ve Buğdan daha şimdiden fiilen müstakil bir durumda olup, beni himayem altındadırlar. Bu durum bundan sonra da devam etmelidir. Aynı şey Sırbistan'a da caridir. Bulgaristan da yine Rusya himayesi altında olmalıdır”*. İşte bundan sonra Çar meselenin İngiltere için ne kadar önemli olduğunu bilerek şöyle devam etti: *“Mısır'a gelince, ben bu sahanın İngiltere için ne kadar ehemmiyetli olduğunu tamamıyla müdrikim. Bu hususta ancak şu kadarını söyleyebilirim: Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra mirası bölündüğü zaman İngiltere Mısır'ı işgal ederse, tarafımdan hiçbir itiraz vuku bulmayacaktır. Kandiye (yani Girit adası) hakkında da aynı şeyleri söyleyebilirim. Bu da size daha çok yakışacaktır ve niçin orası İngiliz ülkesi olmasın...”*.

Çar I. Nikola, Sir Hamilton Seymour ile vedalaşırken dedi ki: *“Evet, hükümetinizi bu mesele hakkında ve tafsilatlı bir şekilde görüşünü bana bildirmeye teşvik ediniz. Hükümetiniz bunu hiçbir tereddüde mahal kalmadan yapmalıdır. Ben İngiliz hükümetine itimat ediyorum. Ben onlardan ne bir taahhüt ve ne de bir anlaşma istemiyorum; bu sadece açık bir görüş mübadelesidir ve şayet lüzumu olursa bir centilmen sözü olacaktır. Bizim için bu yeter.”*

Aynı günlerde benzer bir teklif Fransa'ya yapıldıysa da oradan da olumlu bir cevap alınmadı. Bu olumsuz cevaplar Çarın İngiltere ve Fransa'ya düşmanca bir tavır takınmasına ve Türkiye meselesini hal için tek başına harekete geçmeye karar verdi. Böylece Çar I. Nikola'nın yalnız mağlubiyeti ile değil ölümü ile de biten büyük bir savaş başlamış oluyordu. Osmanlı Devleti için bundan böyle sıkça kullanılmış olan

“**hasta adam**” tabiri de işte Çar I. Nikola'nın koyduğu bir teşhis olarak tarihe geçmiştir²⁸⁸.

Ne yazık ki bu tabiri daha 1829 yılına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Yunanistan bile kullanır hale gelmişti. Berlin Sefirimiz Edhem Paşa'nın Hariciye Nazırı Saffet Paşa'ya yazdığı hususi mektupta “... *Alman İmparatoru'nun askerî manevralarla meşgul olduğu, Prens Bismarck'ın ise hasta olması nedeniyle, yerine vekil olarak Almanya'nın Atina sefiri Radoviç'i bıraktığı, Radoviç'le yapılan mülâkatta; 'Yunanistan'ın şimdi Devlet-i Aliyye'ye hastadır*”²⁸⁹ diyecek duruma geldiği yazıyordu.

Rusya'nın ultimatomları 4 Haziran 1853'de reddedilince, I. Nikola, Besarabya sınırında bulunan Rus birliklerini 2 Temmuz 1853'de Eflak ve Buğdan'a *rehin* iddiasıyla sokarak harbi başlattı. Çar'a göre Avusturya ve Prusya katiyen Rusya'ya karşı gelmeyecekti. İngiltere de asla ses çıkarmayacak ve Fransa da tek başına harbe girişmeyecekti. Çar, İngiltere ve Fransa'nın bir anlaşmaya varamayacakları kanaatindeydi. Ne var ki onun bu düşünceleri tamamıyla yanlış çıktı. Rusya'nın, İstanbul ve Boğazlarda yerleşmesinin sonuçlarını çok iyi tahmin eden İngiltere ve Fransa konuyla ilgili olarak görüş birliğine vardılar. Avusturya da, Balkanlar'da Rusya'nın üstünlük sağlamasının kendisi için ne kadar tehlikeli olabileceğini anlamakta gecikmedi. O da Rusya'ya karşı bir siyaset takip etmeye başladı. Neticede bu büyük kriz sonunda Rusya tek başına kaldığı gibi, karşısında Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa bloğunu buldu²⁹⁰.

İngiltere ve Fransa Rusya'ya karşı cephe oluştururken, Avusturya birlikleri de Türk ordusunun yükünü hafifletmek için Eflak ve Buğdan'ı işgale başladılar. Sivastopol askeri limanı, müttefiklerin çemberine alındı. Tam altı büyük muharebe oldu. Ruslar bu çemberi yaramadılar. Başkomutan prens Mencikof kahrından ölürlen, 2 Mart 1855'de Çar I. Nikola üzüntüsünden intihar etti²⁹¹. Kırım Harbi Rusya'nın mağlubiyeti ile sonlanmıştı.

Savaş sonunda imzalanan 1856 Paris Antlaşması ile Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün Avrupa devletlerinin müşterek kefaletine alınması, boş bir vaatten ileriye

²⁸⁸ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 69-73

²⁸⁹ Belgenin tamamı için bkz, BOA, *Yıldız Esas Evrakı*, (Y.EE.), Dosya No: 44, Gömlek Sıra No: 12, 02.B.1293, (24 Temmuz 1876).

²⁹⁰ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 70-73

²⁹¹ S. Kocabaş, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, s.254-263

gitmemiştir. İmzalanmasından kısa bir müddet sonra, III. Napoleon, Kuzey Afrika'nın paylaşılmasını İngiltere'ye teklif etmiş, 1860'da Suriye'yi işgale kalkışmış, Eflak ve Buğdan işlerine müdahale ederek bunların birleşmesine çalışmıştır. Rusya Paris Antlaşması ile Karadeniz'de donanma bulundurmaktan men edilmişti. Ayrıca Çar I. Nikola'nın İstanbul'u almak ve hasta adamın mirasına konmak hayalleri şimdilik sonlanmış oluyordu. Ama Rusya 31 Ekim 1870'de Bismarck'ın da desteğini alarak Paris Antlaşması'nın Karadeniz'de Rus donanması bulundurulmasını men eden maddesinin kaldırıldığını ilan etti. Hiçbir Avrupalı devlet buna karşı koymadığı gibi, 13 Mart 1871'de toplanan Londra konferansında imzalanan antlaşmayla Rusya'nın bu hareketi tasvip edildiği gibi "Boğazların barış zamanında bütün yabancı savaş gemilerine kapalı olduğu" teyit edildi. Bu suretle Rusya yeniden Karadeniz'de donanma bulundurma hakkını kazanmış oldu²⁹².

Bu hakkı elde eden Rusya çok geçmeden yeniden İstanbul'u ele geçirmek için harekete geçmiş oluyordu. Bu defa elindeki en büyük koz Panslavizm olacaktı.

3.2. Sultan II. Abdülhamit'in rusya hakkındaki fikirleri

II. Abdülhamit, Rusya ile Türkiye'nin dünyada en mükemmel dostlar gibi yaşamasının mümkün olmayacağını biliyordu. Bunun sebeplerini açıklamamakla birlikte, Rus İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasında mevcut genel ve özel benzerlikler diye bir takım benzerlikleri işaret ediyor, Rus halkı ile Osmanlı halkı arasında bir karakter benzerliğinin varlığını da belirtiyordu.

İki devletin, birbirlerini ırsî düşman saymalarını Rusya'nın yakın doğudaki siyasî ihtirasları ile ilgili görmekte, bu ihtirasların Çar I. Alexandre, tarafından program haline getirilip, ondan sonra gelen Rus Çarlarınca da inat ve ısrar ile takip edilmiş olduğunu belirtmektedir.

"Rusya'nın yakın doğuda siyasî programı" diye vasıflandırdığı bu programda, II. Abdülhamit şu amaçları görmektedir,

²⁹² A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 74-75

- ✓ Balkan devletlerine Rus sevgisini aşlamak,
- ✓ Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağı, Hırvatya ve Dalmaçya’da Slav halkı arasında birliği hedef tutan harpçi bir zihniyet yaratmak ve böylece bir Yugoslav krallığı meydana getirmek,
- ✓ Bundan sonra, Balkan devletleri, Rusya’nın müttefiki olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na doğu yolunu kapayacaklar ve Türkiye aleyhindeki hareketleriyle de Panslavlılığ Boğazlara kadar ulaştıracaklardır. Bu son hususta Bulgarlar öncü vazifesini görecektir.

II. Abdülhamit siyasî hatıratında bunları tespit ederken şöyle devam ediyor. *“İtiraf etmek lâzımdır ki, Rus siyaset adamları, bu talimatı bugüne kadar fevkalâde bir çalışmayla ve sebatla yerine getirmeye çalışmışlardır. Avusturya dahi huzursuzluğundan dolayı her zaman Rusya’ya yumuşak davranmaya mecbur olmuştur. Tuna eyaletleri, bir Rus prensliği haline gelmekten kurtarılabilmıştır.”*Avusturya-Macaristan, Türkiye gibi Slavcılığın tehdidi karşısında bulunmakla beraber bu tehdidi önlemek fırsatını kaçırmış bulunmaktadır²⁹³.

3.3. Rusya’nın Balkan İsyanlarındaki Rolü

3.3.1. Rusya’nın Bulgaristan Politikası

XVIII. yüzyılın sonlarına kadar dünyada Bulgar namıyla bir millet tanınmıyordu. Bu tarihlerde Balkanları dolaşan alim ve seyyahlar, Tuna nehri ile Ege denizi arasında yalnız Türk ve Rumlardan bahsediyorlardı. Ki Bulgarlar da Rum kültürünün etkisinde kendi milli kimliklerinin farkında bile değillerdi.

Kapodistiry (1816-1822 arasında Rusya hariciyesini idare etmiştir.), 1828’de Çar I. Nikola’ya gönderdiği bir projede, Balkanlar’da beş Hristiyan devlet tasavvur ediyor ve Bulgarlarla meskûn sahayı Sırbistan’a ilhak ediyordu. Fakat XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa, Bulgarları Balkanların en kalabalık milletlerinden biri olarak tanıyacak, siyasî dünyada gittikçe yükselen bir şekilde Bulgar halkının haklarından bahsedilecek, nihayetinde 1878 Berlin Antlaşması ile Bulgar milletine müstakil bir siyasî varlık tanınacaktır²⁹⁴.

²⁹³ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, s. 183-184; II. Abdülhamid, *Siyasî Hatıratım*, s. 140

²⁹⁴ H. İncılık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s. 17

XIX. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin yönetiminden şikâyetçi olmayan Bulgarların, 1789 Fransız İhtilâli'nin getirdiği milliyetçilik akımının, Rusların Panslavist politikasının etkisi ile Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgarları istismarı, isyan komitelerinin kurulmasına ve Bulgaristan'da ilk olayların başlamasına sebep olmuştur²⁹⁵.

Rusların desteği ile adım adım amaçlarına ulaşacak olan Bulgarlarla ilgili olarak II. Abdülhamit şöyle söylüyordu: “ *Bulgarlar, Rusya'nın şımarık çocuklarıydı. Bulgaristan Prensi Ferdinand'ı hususi yaverim yaparak okşuyordum. Görüştüklerim arasında Ferdinand kadar şeytani zekâyâ mâlik bir kimse tanımadım diyebilirim. İşte bu şımarık çocukların başında, şâyânı hayret bir zekâyâ mâlik olan bu prens bulunuyor. Rusya gibi bir kuvvete dayanıyordu. Harb gaillesinden daima sakındım. Allah millet ve devletime zevâl vermesin*”²⁹⁶.

II. Abdülhamit, Balkan ulusları içerisinde en çok Bulgarlardan çekiniyordu. O'na göre Bulgarlar masum kuzu postuna bürünmüş yırtıcı kurtlardır. Balkanlar'daki ve özellikle Makedonya'daki huzursuzluğun başlıca sebebi Bulgarlardır. Bulgarlar Avrupa'da kopardıkları gürültülerle İngiltere ve Rusya'yı yanına çekmeyi başarmıştır. Ve bu iki devlet de Bulgarlara kendi menfaatleri için destek vermekteydiler. Yine II. Abdülhamit'e göre, Rusya'nın Panslavizm düşüncesiyle Bulgarları, Boğazlara kadar yaymak istediğine inanmaktadır. İngiltere'nin Bulgaristan'a taraftar olmasının sebebi ise Rusya'nın nüfuzunu durdurmaktır. Bulgarlarla uğraşmanın hiç de kolay olmadığını gören II. Abdülhamit Bulgar milliyetçiliği nedeniyle Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında, bir gün harbin patlak vereceğini öngörmüştür. Bulgar milliyetçiliğinin başlangıcını, Sultan Abdülaziz'in 1870'de Rus elçisinin iltiması üzerine, milli bir Bulgar kilisesinin kurulmasına izin verilmesiyle ilgili görmekte ve bundan üzüntü duymaktadır. Balkanlar'da, Bulgarlara karşı, yalnız Yunan unsurunun karşı koyabileceğine inanmakta ve “*Çok şükür Bulgarlarla Yunanlılar, birbirlerinden ateş ile su gibi nefret eder*” demektedir²⁹⁷.

Bulgarlar, diğer Slav unsurlar gibi, Ruslar tarafından ele alınmış ve Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikanın önemli bir malzemesini oluşturmuştur.

²⁹⁵ Yusuf Halaçoğlu, “Bulgaristan”, *DİA*, c. VI, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İstanbul, 1992, s. 397.

²⁹⁶ A. Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, s.56

²⁹⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* c. VIII, s. 187-188

Başlangıçta, mezhepçiliğe dayanan Ortodoksluk, daha sonra milliyetçiliğe dayanan Panslavist bir “devlet politikası” ile işlenmiş ve uzun süren mücadeleler sonunda, beş yüz yıllık Osmanlı toprağı devletten koparılmıştır. Balkanlar’da nüfuz bölgeleri kurmak isteyen Rusya, daha II. Abdülhamit’in tahta çıkmasından önce, Bulgarları Osmanlılara karşı kıışkırtmış ve Balkanları Türk’ün pençesinden kurtarmak sloganıyla koyu bir panslavistlik propagandasına girişmişlerdi. Fakat özerkliğine kavuştuktan sonra Bulgar prensliği, Rus nüfuzundan kurtulmuş, Doğı Rumeli’yi ilhak etmişti. Büyük Bulgaristan hayalinin gerçekleşmesi için bir tek hamle kalmıştı o da Makedonya’yı işgal etmek. Bu nedenle Makedonya sorununun bir numaralı tahrikçileri olan Bulgarlar 1870’de Fener Rum Patrikhanesinden ayrılarak ulusal bir Bulgar kilisesi kurmuşlar ve Makedonya’daki Ortodoks mezhepdaşlarını kendilerine doğru çekmeye başlamışlardı. Bulgarlar, Makedonya’daki soydaşlarını Osmanlı’ya karşı isyana teşvik etmekten geri durmamışlar, bu durum karşısında da Rusya, Bulgarların ayrılmacı emellerinden kuşkulananlara karşı olarak Sırpı desteklemeye başlamışlardı²⁹⁸.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli’ye geçmeye başlayan Osmanlılar, bugünkü Türkiye sınırları dışına ilk adımını I. Murat zamanında atmıştır. Güzide bir vatan toprağı olarak adım attıkları Bulgaristan, Osmanlı fetih politikasına göre bir “*dârü’l-cihâd*” alanı olarak kabul görmüş, Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde, Rumeli eyaletinin önemli bir bölümü olarak yer almıştır. Anadolu, Selçuklular zamanında Türkleşmiş ve İslâmlaşmıştı. Şimdi sırada Rumeli vardı ve ilk adım Bulgaristan olacaktı. Bulgaristan çok önemliydi çünkü Rumeli’deydi ve Rumeli’nin İstanbul’a en yakın noktasındaydı.

Osmanlı İmparatorluğu, XVIII. yüzyıl boyunca Rusya ve Avusturya ile savaşmak zorunda kalınca, Bulgaristan büyük ölçüde bu savaşlara sahne oldu. Diğer yandan Fener Rum Patrikhanesi’nin Bulgarlar üzerinde uygulamaya çalıştığı asimilasyon politikası ve yerel yöneticilerin çeşitli yolsuzlukları Rumeli gibi, Bulgaristan’ı da olumsuz yönde etkiledi. Bu olumsuzluklar neticesinde Osmanlı otoritesinin zayıflamasıyla, huzur ve barış ortamı yerini kargaşalara ve kavgalara bıraktı. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan sonra Bulgaristan, diğer adıyla “*Tuna*

²⁹⁸ M. Kemal Öke, “Şark Meselesi” ve II. Abdülhamid’in Garp Politikaları, s. 255

Boyu” Osmanlı Devleti’nin Avrupa serhaddini meydana getirdi. Artık Bulgaristan, Rus orduları tarafından bir geçiş güzergâhı haline gelecekti²⁹⁹.

3.3.1.1. Bulgar Kavminin Uyanışı

Batı Avrupa’da ortaya çıkıp gelişen ve daha sonra Osmanlı topraklarına sızmaya başlayan milliyetçilik hareketleri sırasında dünyanın, Bulgar milletinin varlığından henüz haberleri bile yoktu. Üstelik Tuna ile Ege Denizi arasındaki topraklarda sadece Türkler ve Rumların yaşadığı zannediliyordu³⁰⁰.

Bunda Bulgarların dini bakımdan Rum kilisesinin, siyasî bakımdan Türklerin egemenliği altında bulunuşunun, öz kültürlerini arka plana iterken kilisenin de etkisiyle Rumlaşmış olmalarının etkisi vardı. Balkanlar’ın en kalabalık din grubunu Hristiyan Ortodokslar oluşturuyordu. **Yunanlılar, Sırp, Bulgarlar, Romenler, Makedonyalılar ve Karadağlılar** Ortodoks kilisesine bağlıydılar. Osmanlı idaresi zamanında bütün Ortodokslar İstanbul Fener Rum Patrikhanesi’ne bağlanmışlardı. Bir ara Sokollu Mehmed Paşa tarafından Ohri ve İpek’te Bulgar ve Sırp Ortodoks başkiliseleri açılmışsa da XVIII. yüzyılda Fenerli Rumların oyunları sonucu kapatıldı. Böylece Türk idaresinin himmetiyle İstanbul Rum kilisesinin hâkimiyeti ve bu arada Rumca’nın dil olarak Slavlar arasında yayılması kolaylaştı³⁰¹.

XIX. yüzyıla gelinde ise milliyetçilik akımının etkileri öncelikle din alanında görülmeye başlandı. Bağımsızlığını kazanan her Balkan ülkesi kendi milli Ortodoks kilisesini kurmak için harekete geçti. Üstelik herkes kendi dilinde ayin yapabilmeyi istiyorlardı. Örneğin Ulahların bir talebinde; Arabistan Otodokslarının Arapça, Türk olanlarının Türkçe ruhani ayinler yapabildikleri gibi, Balkanlar’daki Ulah papazlarının da Ulahça olarak ayin yapabilmeleri yönünde talepler de bulunuluyordu³⁰².

Bulgar kilisesi ise daha Bulgaristan bağımsızlığını kazanmadan önce istisnai olarak Osmanlı hükümeti tarafından 1870’de kurulmuştur. Bütün Balkan kiliseleri, bu arada Yunanistan’da kurulan milli Yunan Patrikhanesi, İstanbul Patrikhanesi’ne karşı

²⁹⁹ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 7-16

³⁰⁰ B. N. Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, s. XXXI

³⁰¹ K. Karpat, “Balkanlar”, s. 27

³⁰² BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî*, (DH. MKT), Dosya No: 1863, Gömlek Sıra No: 53, 22/M/1309 (28 Ağustos 1891)

istiklâllerini ilan ederek muhtar olmuşlardır. İstanbul Patrikhanesi ile olan ilişkileri ise tarihi ve duygusaldı

1830'lardan itibaren bağımsızlıklarını kazanmış oldukları zamana kadar geçen sürede yaşanan gelişmeler, Bulgar tarihçilerince ulusal "Rönesans"larının zirvede olduğu dönem olarak tanımlandı.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Bulgar milliyetçiliği uyanmaya başlamış; özellikle Kırım savaşıdan sonraki yıllarda, 1856-1876 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun başında artık ciddi bir "Bulgar Meselesi" var olmuştur. Bulgar milliyetçiliğinin uyanmasındaki etkenleri aşağıdaki şekilde maddeleyebiliriz:

- ✓ ***Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgarlar üzerinde takip ettikleri asimile politikası:*** Fener patrikhanesi Bulgarları kendi kültür potaları içerisinde eritmeye çalışmıştır. Balkanlar'daki Türk hâkimiyetinin zayıflamasıyla, Rum papazları bu durumu kendi lehlerinde kullanmaya başladılar. Sosyal doku içerisinde önemli bir konumda olan Rum papazlar, yalnız Bulgarları değil, diğer Balkanlı milletleri de asimile etmeye başladılar. Ayrıca patrikhane, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak hayaline kapılmıştı. Üstelik patrikhane sadece Bulgarları değil, Sırp, Karadağlı, Ulah ve diğer Balkan milletlerini Rumlaştırmak sevdasında idi. Balkanlar'daki Ortodoks kiliselerinin papazları, Fener Patrikhanesi tarafından atanıyor, bu durum patrikhanenin amaçları doğrultusunda çalışmasına olanak tanıyordu.
- ✓ ***Bulgarların ekonomik bakımdan belirli bir düzeye gelmiş olmaları:*** Bu gelişme başlangıçta ülke içindeki küçük sanayinin güçlenmesi ile başladı. Basit tüketim mallarının üretimi hızla artarken, üretici ve işçi kesimi ekonomik bakımdan gittikçe zenginleşti. Sanayi ve ticaretle uğraşan Bulgarların sayısı artarken, birçok iş adamı dış ticarete yerini aldı ve gerek doğrudan satıcı, gerekse aracı olarak ticari ilişkilerde rol aldılar. Rumların sahip oldukları ayrıcalıklardan yararlanma yoluna giden Bulgar tüccarlar, Rum tüccarlar ile birlikte hareket ederek ortaklık kurdular. Bu yakın işbirliği, Bulgar olmanın hiçbir avantaj taşımaması yanında, onları, adeta bir Rum gibi davranmaya ve Rum kimliği içerisine girmeye yöneltti. Öyle ki "Bulgar" kelimesi, "kaba köylü" anlamında kullanılmaya başlandı.

- ✓ *Osmanlı Devleti'nin eski gücünü yitirmesi ve Avusturya, Rusya savaşlarında Bulgaristan'ın sürekli savaş alanı haline gelmesi:* Osmanlı idaresinin zayıflamasıyla ortaya çıkan eşkıya hareketlerinin artması, yerel yöneticilerin başına buyruk davranmaları, genel bir hoşnutsuzluk havası ortaya çıkarmıştı. Bir yandan da devletin sürekli olarak Rusya ve Avusturya ile savaş halinde olması, Bulgar köylüsünün büyük zararlara uğramasına neden olmuştu.
- ✓ *Bulgaristan'da başlayan milli eğitim hareketi ve Rusya'nın destekleri:* Bulgaristan'daki eğitim kurumları daha çok dini bilgilerin öğrenildiği kilise ve manastırlara bağlı okullardı ki hepsi de Fener Patrikhanesi'nin kontrolündeydi. Bu okulların çoğunda Rumca okutulduğu gibi, patrikhane 1880'de metropolitlere gönderdiği bir yazı ile Bulgar kilise okullarının kapatılmasını istedi³⁰³.

Böylece Bulgar milliyetçiliği uyanırken kendilerine takip edebilecekleri üç hareket noktası çizmişlerdi:

1. Eğitim ve kültür hareketleri
2. Fener Rum Patrikhanesinden ayrı otonom bir Bulgar milli kilisesi yaratma hareketi ve
3. Osmanlı'dan ayrılma amacı güden silahlı ayaklanma hareketi³⁰⁴.

İlk zamanlarda Bulgar halkının desteklemediği bu isyan komitelerinin hareketleri zamanla Paisii, Sofroni, Neophytos gibi Bulgar papazlarının ve Jorge Venelin adlı Rus filologların çalışmaları ile genişledi ve Bulgarlar'da istiklâl düşüncesini uyandırdı. Bunun sonucu olarak bazı isyan teşebbüsleri olduysa da elebaşların bertaraf edilmesiyle büyük bir isyan çıkmadı. Daha ciddi girişimler daha sonraki yıllara kaldı.³⁰⁵

Bulgar kiliselerinde Rumca dua eden, günlük hayatlarında daha çok Türkçe konuşan, evlerinde ise sayısız Slav lehçelerinin karman-çorman karışımı kullanan Bulgarların işlenmiş bir Bulgar dili olmadığı gibi, bir Bulgar edebiyatı da yoktu. Rum

³⁰³ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 17-19

³⁰⁴ B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. XLVIII

³⁰⁵ Y. Halaçoğlu, "Bulgaristan", *DİA*, s. 397

papazları, eski Bulgar edebiyatı kalıntılarına her yerde dini bir gayret ile yok etmişlerdi. Yeryüzünde Bulgarca olarak yazılmış sadece üç kitap vardı, onlar da dini içerikli kitaplar olup, Roma ve Venedik'te basılmıştı. Kısacası ortalarda Bulgar kimliği diye bir şey yoktu³⁰⁶.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde artık Bulgarlar için yenilenen bir kimlik oluşturmanın zamanı gelmişti. XIX. yüzyıl başlarında Rumca bilmeyen Bulgar köylüleri -ölüm duyuruları dahi Rumca basıldığından- Slav alfabesi kullanılarak baskı yapılması isteklerinde bulunmuşlarsa da Rum topluluğu tarafından bu isteklerinin önüne geçilmişti. Din yoluyla Rum kilisesinin etkisinde kalan Bulgarlar, kendilerini “Bulgar” olarak anmaktan bile utanıyorlardı. Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Aton manastırında görev yapan Bulgar keşişi **Paisii Hilendarski**, 1762 yılında yazıp Bulgarlar arasında dağıtımını yaptığı “*İstoriya Slaveno-Bulgarskaya*” (Slav-Bulgar Tarihi) adlı kitabıyla bu Rumlaşma eğilimini engellemeye çalışarak Bulgar topluluğunun gelişmesine ve milli bilincin uyandırılmasında büyük rol oynadı. Böylece Bulgar milli kimliğinin oluşturulmasında ilk adımı atan **Paisii Hilendarski**, Bulgarların milli değerlerini anlatan ilk eser hazırlanmış oluyordu. Bulgar keşişleri bu el yazması kitabı el yazmasıyla aynen çoğaltarak Bulgar keşişleri ve aydınları arasında yayılmasını gerçekleştirmişlerdi³⁰⁷.

Eser oldukça romantik ve biraz da yönlendirici bir anlatımla Bulgarları kendi benliklerine çağırıyordu. Öncelikli adım Rum kimliğinden sıyrılmaktı. Çünkü Rumluk, Bulgarların önündeki hem en yakın örnek, hem de en büyük tehlike durumundaydı. İşte bu çağrı, Bulgar milliyetçiliğinin ilk kıvılcımı oldu ve Bulgarların milli uyanışı Paisii ile başlamış oldu. Bulgar tarihçileri bu hareketi “*yeniden doğuş*” (Vıvrajdeniye) olarak adlandırdılar. Paisii, kitabı yazmakla kalmayarak, kasaba kasaba, köy köy dolaşarak kitabını okutup, kopya ettirdi

Paisii'nin kitabını okuyup kopya edenlerden biri de, asıl adı Stoyko Vladislavov ve ruhani adı **Sofroniy Vraçanski** olan bir Bulgar papazı ve öğretmeni idi. 1765 yılında Paisii'nin kitabını kopya etmiş ve onun yolunda gidenlerin başını çekmişti. Sofroniy,

³⁰⁶ B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. XXXII

³⁰⁷ Ahmet Merdivenci, “Osmanlı Devleti Döneminde Bulgar Kitapçılığı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 51, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, Mart 1991, s. 25

Rum papazlarının da baskısıyla, çeşitli kasabalarda dolaştıktan sonra 1803'de Bükreş'e giderek orada "*Rusya'nın yardımı ile Bulgaristan'ın kuruluşu için çalışmıştı*".

Bulgar aydınlanmasının önderlerinden bir diğeri ise **Petar Baron** oldu. 1824'de, Avusturya'nın Braşovo şehrinde "*Riben Bukvar*" (Balıklı Kitap) adlı ilk Bulgar alfabetini bastırarak, Bulgaristan'da dağıttı. Petar Baron, Batı Avrupa'daki milliyetçilik hareketini özellikle Avusturya Slavları arasındaki hareketleri izleyerek, Panslavizm düşünceleri ile ilgilenmeye başladı. Petar Beron, Batı Avrupa'nın milliyetçilik akımlarıyla ve özellikle Avusturya Slavları arasında yeni yeni gelişmeye başlayan Slavlık ve Panslavizm fikirleriyle yakından ilişki kurmuştur. Nitekim Bulgar milliyetçiliğinin geniş bir hareket halini alması, batıdan ve Kuzeyden gelen Slavlık ve Panslavizm akımları sayesinde olmuştur. Bu tarihlerden sonra Bulgar milliyetçiliği Panslavizmin çekim gücünü kapılmıştır³⁰⁸.

XVIII. yüzyıl sonlarında Bulgaristan'da görülen değişiklikler, ülke papazlarını yeni bir kimlik ve yeni bir bilinç arayışına yöneltti. Fakat bu arayış yalnız bir düşünceden ibaretti. Bu düşüncenin geniş Bulgar kitlelerine mal olması ve daha sonra da uygulamaya konulması uzun yıllar alacaktı. Çünkü Bulgar halkının bu konuda aydınlatılması için, Rum Kilisesi'nin dini baskısından kurtulmak ve Türk yönetimine karşı birçok kez ayaklanmak gerekecekti. Bu konuda Rusların büyük ölçüde desteğini görmelerine rağmen, Bulgarlar sonuca ulaşmak için hayli uzun bir zaman bekleyeceklerdi.

1830'lardan itibaren özellikle ticaret ve eğitim birlikte gelişme göstermeye başladı. Ticaret-sanayi ile uğraşan kasabalarla çevrelerindeki köylerin çoğunda, Bulgarca dil eğitimi veren çok sayıda okul ve okuma odası açılmaya başlandı. Bunların çoğu, yerel iş çevrelerinden parasal destek alıyordu. Koprivshitsa'da, ondalık vergisi yükümlüsü olan çiftçilerin okuyup yazmayı ve sayı saymayı bilmesi zorunluydu. Bunların çoğu, okullara yaptıkları yardım ve katkılar dolayısıyla çevrenin beğenisini topluyordu. Örneğin 1858'de, eğitim kurumlarına parasal kaynak sağlanması için geniş otlak arazilerini eğitim kurumlarına bağışlamışlardı. Tüccar terziler de çocuklarının eğitimine büyük önem verenler arasındaydı ve bu amaçla İstanbul'da okullar açarak bunları destekliyorlardı. Bunun sonucunda, Koprivshitsa ve Kaloferliler, İstanbul'daki

³⁰⁸ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 20; B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. XXXII-XXXIV

Bulgar aydınlarının arasında çoğunluğu oluşturuyorlardı. Zaman içinde, hali vakti yerinde olanlar çocuklarını, zanaat öğrenmeleri için değil eğitimlerini tamamlamaları için İstanbul'a göndermeye başladılar³⁰⁹.

1834 yılında Batak köyü doğumlu olan dragan **Vasilev Mañov**, bir öğretmen, matbaacı ve kitapçı olarak Bulgar halkının aydınlanmasında çok önemli rol oynadı. 93 harbi sırasında General Gurko'nun kurmayında tercüman ve istihbaratçı olarak çalışan Mañov, Edirne'ye kadar gelmişti. Daha sonraları Filibe'de kendi matbaasını açtı. Osmanlı yönetimine karşı beş yıl boyunca çok önemli kitaplar hep bu matbaada basıldı. Yıkıcı faaliyetlerinden ötürü bu matbaa 31Ağustos 1885'de kapatıldı. Ancak Doğu Rumeli vilayeti bir ay sonra Avrupalı devletlerin etkisiyle Bulgar Prensiği ile birleştirilince bu matbaa yeniden açılmış ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı faaliyetlerini sürdürmüştür.

1835'de Modern Bulgar eğitimin temellerinin atılmasını sağlayan ve ekonomik bakımdan destek olan **Vasil E. Aprilov** adlı bir Bulgar tüccarı, 1835'de doğum yeri olan Gabrova'da 120 öğrencinin eğitim gördüğü *ilk modern Bulgar okulunu* açtı. Vasil Aprilov ile Nikola Palauzov bu okula bağlı olarak ayrıca Bulgarca ders kitapları basmak için de Bulgar-Slav alfabesiyle basım yapan bir matbaa da açmayı tasarladılarsa da maddî yetersizlikten dolayı bunu gerçekleştiremediler. 1838'de **Teodosiy Sinaitski** adında varlıklı bir Bulgar tüccar bu kentte ilk kez Bulgar-Slav alfabesiyle kitap basan ilk Bulgar matbaasını 1838 yılında kurdu. Zamanla bu matbaaların sayısı artmış, 1806-1878 yılları arasında yayımlanmış olan Bulgarca kitapların toplam sayısı: 1781'de 1442 adet değişik nitelikli Bulgarca kitap yayımlanmıştır. Ayrıca değişik yabancı dillerde – Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca- ve yabancı dil bilen Bulgarların bu dillerden Bulgarcaya tercüme ettikleri toplam 151 adet kitap yayımlanmıştır.

Balkanlar'da kendini gösteren Rus etkisinden ve Osmanlı devlet yönetiminin serbestliğinden istifade eden Bulgarlar XIX.yüzyılın ilk üç çeyreğinde Balkanlar'ın en önemli kentlerinde açtıkları matbaalarında basılan her türlü Bulgarca kitap, dergi ve gazeteler, kentlerde açılan kitapçılarda, kasaba ve köylerde dolaşan gezgin satıcılarla ve büyük panayırarda satışları yapılarak bunları her yana yayma çabası içine

³⁰⁹ M. Palaret, *Balkan Ekonomileri*, s. 184

girmişlerdir³¹⁰. Böylece Bulgar milliyetçiliği köyden kente tüm Bulgarlar arasında uyandırılmaya çalışılmıştır.

1855-1877 yılları arasında Bulgar okullarının sayısı 588'den 1505'e yükseldi. Bu büyük sıçrayışta Panslavizmin büyük rolü vardı. Bu yıllar içinde Balkanlar'daki Slavları, Panslavizm ideolojisine göre yetiştirmek ve Türkiye'den koparmak amacıyla, Balkanlar üzerindeki Panslavizm hareketinin adamakıllı yoğunlaştığı görülmektedir. Kırım Savaşı'ndan önce Rusya'nın ve Panslavistlerin Bulgar eğitime yardımları nispeten dar ve sistemsiz olduğu haledde bu savaştan sonra planlı ve yoğun bir şekil almıştır. Bu yardımlar çok yönlü olmuş ve Panslavistler, doğrudan doğruya Bulgar okulları açmak veya açtırmak şeklindeki yardım ve desteklerinden başka, Bulgar okullarını yaşatmak, geliştirmek için de para ve araç yardımları yapmışlardır³¹¹.

Bulgar milliyetçiliğinin uyanmasında milli eğitimin rolü büyük olmuş ve kısa zamanda birçok yerde milli okullar kurulmaya başlamıştı. Rumca eğitim veren okullar kapanırken, yeni okullar açılıyor ve milli eğitim hareketi büyük bir hızla ilerliyordu. Okullaşma hareketi milliyetçi bir Bulgar gençliği yetiştirmeyi hedeflerken, yeni bir millet yaratıyor, bir yandan da milli bilinci henüz gelişmemiş olan Bulgarları millet haline getirmeye çalışıyordu. Bu gelişmelerde Bulgar tüccarlarının ve öğretmenlerinin gösterdiği çabaların rolü büyüktü. Ancak bu yeterli değildi. Henüz yüksek öğrenim verebilecek düzeyde okul yoktu Bunun içinde Bulgar zenginleri tarafından maddî yönden desteklenen gençler, başta Rusya olmak üzere, Avusturya, Almanya ve Fransa'daki üniversitelerde okumaya başladı. Rusya'nın Moskova, Odesa ve Kiev gibi şehirlerinde, Güney Slavlarının çocukları ve daha çok Bulgarlar için yatılı okullar açıldı. Avrupa üniversitelerine bir "Bulgar milliyetçisi" olarak giden öğrenci, "Slav Dünyasının bir Ferdi" olarak, Bulgaristan'a geri dönmeye başladı.

Eğitim alanındaki bu reform hareketleri, yazın hayatında da kendini gösterdi ve 1836'da Bulgarca olarak kaleme alınmış kitapların sayısı 38 çıktı. Bu tarihten sonradır ki bir Bulgar Edebiyatı'ndan söz edilebilir. İlk Bulgarca yayın yapa ilk matbaa Selanik'te kurulurken, ardından Samakov, İstanbul, Bükreş, İbrail vd. şehirlerde de açıldı. Gazeteler, dergiler giderek arttı.

³¹⁰ A. Merdivenci, "Osmanlı DevletiDöneminde Bulgar Kitapçılığı", s. 27-29

³¹¹ B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. XLIX

Özetle 1856-1876 arasındaki yirmi yıllık bir reform sürecinde yeni bir Bulgar milleti yaratıldı. Bu bir milli uyanış veya Bulgar Rönesans'ı idi ve bu gelişmede tüccar, öğretmen ve din adamlarının rolü büyüktü.³¹²

Tabii ki Bulgarların amacı sadece kültürel kimliklerini bulmak değildi. Diğer Balkan ulusları gibi amaç bağımsızlığa kavuşmaktı. Bunun için ilk adım milli uyanışı ki bu gerçekleştirilmişti. Atılacak ikinci adım ise bir büyük devletten destek bulmaktı. Bu da Bulgarlar için hiç de zor olmadı. Çünkü karşısında kendisine kucak açmış, hamisi Rusya bekliyordu.

3.3.1.2. Rusya Bulgar Milliyetçilerini Kucaklıyor

Milli uyanışı ayakta tutmak ve hedefe ulaşmak için kadrolaşmak gerekiyordu. Böyle bir kadro ise; ancak Rus Panslavistlerinin yardımları ile gerçekleşebilirdi. Bu amaçla Rus okullarına, sistemli ve planlı bir şekilde burslu Bulgar öğrenciler alındı. Rus dini ve askeri eğitim kurumlarına yerleştirildi. Rusya'nın Bulgar gençliğini yetiştirme işini büyük bir ciddiyetle ele aldığını göstermesi bakımından Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye İşlerine bakan Asya İşleri Dairesi (Aziatskiy Departament) Müdürü, ünlü Panslavist General İgnatiev, yine Panslavist olan Rusya'nın Filibe Viskonsolosu Nayden Gerov'a gönderdiği 13 (25) Şubat 1863 tarihli talimatnamesi önemli bir örnek olacaktır. Bahsedilen talimatta şunlar yazmaktaydı:

“Dindaşlarımız Sırplar ve Bulgarlar, yurt dışındaki ajanlarımızın iltimasıyla, şimdiye kadar eğitim için Rus dini ve askeri eğitim kurularına yerleştiriliyorlardı; şimdi ise, imkân ölçüsünde, çeşitli üniversitelere yerleştirilmektedirler. Kendilerinin gimnazumlara ve üniversitelere yerleştirilmeleri büyük güçlükler doğurmakta ve ayrılan yerler gelen genç Slavların sayısını karşılamaktan uzak kalmaktadır. Bundan başka, tecrübeyle anlaşıldı ki, kuzey Rusya'daki eğitim kurumlarına yerleştirilenlerin çoğu iklimin sert olması yüzünden öğrenimlerini bitirememekte, Kiyev'de okuyanlar ise zararlı yabancı etkilere maruz kalmaktadırlar.

Bütün bu düşünceler, Milli Eğitim Bakanlığı ile Dışişleri Bakanlığını, Rusya'da eğitim görmeleri için Slavlara daha geniş imkân hazırlamak ve aynı zamanda gözetimi

³¹² M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 23-29

kolaylaştırmak ve daha sistemli eğitmek için onları bir arada toplamak hususunda harekete geçirdi.

Geçen yıl Odesa'da ve Nikolaev şehrinde onlar için özel yurt açılması kararlaştırıldı(...) Buraya sadece Bulgarlar ve Sırp lar yerleştirilecektir. (...)

Genç Slav adaylarını seçerken aşağıdaki hususları göz önünde tutmanız gerekir: 1) Adaylar Ortodoks mezhebenden olmalı 2) 10 yaşından küçük 15 yaşından büyük olmamalı, 3) Aritmetiğin ilk dört işlemini bilmeli ve Rusça okuyup yazabilmelidirler (...)

Teklif edeceğiniz aday listesini Daireye (Asya İşleri Dairesi) gönderirken, aynı zamanda adayların her biri ve aileleri hakkında derleyebileceğiniz bilgileri de göndermeniz mercudur”³¹³.

Panslavistler, yalnız erkek öğrencileri değil, Bulgar kız çocukları da beş yıl süre ile eğitime tabi tuttu. Gerek erkekler için ve gerekse kızlar için özel yurtlar açıldı ve birer Bulgar öğretmeni olarak yetiştirildi.

Rusya'da eğitim gören Bulgar çocukları, ülkelerine dönerek Bulgar okullarında öğretmen olarak görev yaptılar. Bulgarların aydınlanma dönemi, zor ve çok yönlü çalışmayı gerektiren bir hazırlık süresi oldu. Çünkü bir grup komiteci ile hedeflerine ulaşmak mümkün değildi. Bulgar halkının büyük çoğunluğunun desteği alınmalıydı. Bunun için de uzun bir zaman almasına rağmen, tek yol eğitimdi. Büyük bir ihtilâl girişmek her bakımdan zordu. Oysa misyonerlik yapacak öğretmen yetiştirmek ve onlara maaş bağlamak zor değildi.

İşte Panslavist Rusların ve milliyetçi Bulgarların en büyük ideali bir ihtilâl gençliği yetiştirmek oldu. Öyle ki, Bulgaristan'da görev yapan öğretmenlerin beşte dördü, Rusya'da eğitim görenlerden meydana geliyordu. Verilen eğitim çok basitti. Bu yol kutsal bir amaca hizmet için değil, siyasî hedeflerin bir aracı olarak kullanılıyordu³¹⁴.

Rusya'nın Balkanlar üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmesinde en etkili unsuru Bulgarlardı. Büyük bölümünü köylülerin oluşturduğu Bulgar halkı isyanlara

³¹³ B. N. Şimşir, *Rumeliden Türk Göçleri*, s. L-LI

³¹⁴ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 30-32

destek vermemiş, isyanlar başarıya ulaşmamıştı. Üstelik direk olarak ihtilal hazırlamak güç olduğu kadar maddî olarak da büyük zorluklar içeriyordu. Bir milleti uyandırmanın en etkili ve kalıcı yolu eğitimdi. Bunu da Rusya büyük bir gayretle ele alarak başarıya ulaşmıştır.

Balkanlar'da Rusya'nın Panslavist eğitim hareketini yerinde izleyen Rusçuk'taki Fransız konsolosu Eynaud, Hükûmetine gönderdiği 2 Kasım 1869 tarihli, 32 sayılı raporunda şunları yazmaktaydı:

“Rusya, Türk İmparatorluğu’ndaki Bulgarları kendi ileri karakolu durumuna getirmek için yalnız şiddet yollarına bel bağlıyor görünmemektedir. Bu yoldaki denemeler şimdiye kadar başarılı olmadı... Bulgar köylüsü sadece maddî menfaatleriyle meşguldür. Ama Rusya taraftarı gurup, bugünkü durumda Panslavizm davasının köylüler arasında az taraftar bulmasının gelecek kuşağın hararetli sempatisinin kazanılmasına ve şimdiden çocukların elde edilmesine engel olmadığını anlamaktadır. Rusya genel eğitimi yöneterek duruma hâkim olmayı ummaktadır. Kabul etmek gerekir ki, bu alanda daha şimdiden ciddi başarılar elde etmiştir. İhtilal hazırlamak güç, pahalı ve tehlike dolu bir iştir. Okulları ele geçirerek bütün bir kuşağın fikrini istenilen yönde değiştirmek ise kolaydır. Bunun için öğretmenleri yetiştirmek ve onlara maaş vermek yeter. Rusya işte bunu yapmaktadır... Bugün Bulgar öğretmenlerinin beşte dördü oradan gelmektedir...

Rus-Bulgar öğretmenler, kendilerine uygulanan sisteme göre çocukları yetiştirmekte, eğitimi siyasî bir alet yapmaktadırlar... Verdikleri eğitim basitin basitidir; ama Çar'ın iyilikleri, büyük Slav vatanının kaderi üzerine öğrencileri uzun uzun yetiştirmektedirler... Osmanlı Hükûmetini Bulgar milletinin zalimi, batılı devletleri de Bulgar milletinin kurtuluş gününü geciktirmeyi isteyen düşmanlar olarak göstermektedirler. Çar'a dua, dersin başında ve sonunda çocuklara tekrarlatılmaktadır. Sultan'ın adı ise resmi olarak; ancak mükâfat dağıtımı gibi bir Türk memurunun hazır bulunduğu törenlerde anılmaktadır.

Hükûmet bu durumu bilmiyor değildir; fakat fetih devrinden beri gösterdiği müsamaha zihniyetine bağlı kalarak Bulgar cemaatinin içişlerine karışmak istememektedir. Esasen büyük hoşnutsuzluk yaratmadan bu propagandaya doğrudan doğruya karşı gelmesi güç olacaktır. Eğitim ışığının yayılmasına engel olunduğunu ve

daha kolay baskı altında tutabilmek için Hristiyanları cahil bıraktığını söylemekten geri durulmayacaktır”.

Rusya'nın yanı sıra batı Avrupa devletleri de Bulgarlar üzerinde eğitim çalışmalarına girişmişti. Ancak onların çalışmaları pek köklü olamamıştır. Katolik ve Protestan misyoner okulları, sayıca az oldukları gibi Ortodoks Bulgar kitlelerini kendilerine çekememişlerdir. Üstelik Panslavistler, misyonerlerin çalışmalarını titizlikle inceleyerek Batı Avrupa'nın Bulgarlar arasındaki etkisinin genişlemesine müsaade etmemişlerdir.

1857'de Filibe'de açılan Fransız Viskonsololuğuna, Bulgarlık davasının ateşli savunucularından M. Champoiseau atandı. Champoiseau'nun hükûmetine gönderdiği ilk rapor, Bulgarlık davası üzerineydi. Raporda, Rusya'ya karşı Bulgarlık davasının batı devletlerince de ele alınması telkin olunmaktaydı: *“Bulgarlar, her devlete gözlerini çeviriyor... Bin defa bu devlet (Rusya), umut bağlayabilecekleri tek devlet olarak Bulgarlara tanıtıldı... Eğer Fransa, eğer İngiltere yüzyıllardan beri aynı dili kullanmış olsalardı, Bulgarların dilekleri onlara dönerdi... Bulgarlık davasını tatmin etmek gerekir”* denilerek rapora son verilmiştir.

Çarlık Rusya'nın ve Panslavistlerin Bulgarlar üzerindeki etkisi çok daha köklü olmuştur. Panslavistler en ücra Bulgar köylerine kadar uzanan bir eğitim ağı kurmuşlardır. Üstelik Ruslarla Bulgarlar aynı soydan, aynı dinden ve mezhepten olmalarından ve birbirlerine yakın bir dil konuşmalarından dolayı Bulgarlar üzerinde izledikleri siyasette başarılı olmuşlardır. Bundan başka bir Slav emperyalizmi olarak Panslavizm ideolojisi, büyük bir Slav Birliği kurma emeli de bu eğitim çalışmalarına dinamizm katmış, çalışmaları mayalandırmıştır. Ayrıca Rus Panslavistlerinin kullandığı metod da çok daha köklü ve etkiliydi. Bulgar çocukları çok küçük yaşlarda Rus eğitim kurumlarına alınıyordu. Sonra bu küçük çocuklar, nispeten kozmopolit olan büyük şehirlerden değil, daha saf halde kalmış küçük kasaba ve köy çocukları arasından seçiliyordu. Üstelik fakir ailelerin çocukları tercih ediliyor, bu küçük fakir çocukları, Rusya'da özel olarak açılmış yurtlarda, özel olarak eğitiliyorlardı. Öyle ki, Kiev gibi Panslavistlerin tam hâkim olmadıkları şehirlere bile gönderilmemekte, bu gibi yerlerde Slav çocuklarının “zararlı etkilerde kalacakları” hesaba katılmaktaydı. Yani bu küçük çocuklar, sistemli bir beyin yıkama ameliyesine tabi tutulmakta, yoğrulmakta, koyu birer Panslavist olarak yine doğdukları kasaba veya köylere öğretmen olarak

dönmekteydiler. Çocukların seçilmeleri sırasında, aynı kasaba veya köyden değil, çeşitli yerlerden seçilmelerine dikkat edilmiş de olduğu için, Panslavizmin Bulgarlar arasında gelişmesi belli çevrelere sınırlı kalmamaktaydı³¹⁵.

Rusya kucak açtığı Bulgar gençlerini Türk düşmanlığı ile yetiştirerek, Osmanlı Devleti aleyhinde kışkırtıyordu, onlar da ülkelerine döndüklerinde kendi dindaşlarını kışkırtacaklardı. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde işler değişti. Artık eşitlik yeterli değildi. Bulgarlar, bağımsız bir milli devlet istiyorlardı.

Tuna valisi Midhat Paşa durumun farkına varmıştı. Bulgar çocuklarının Rusya'ya gitmelerini engellemek istedi. Çünkü Rusya'da beyinleri yıkanan gençler döndüklerinde halk ile devlet yönetimi arasına ayrılık tohumları ekiyorlardı. Ne var ki çok geç kalınmıştı. Bulgar gençlerinin eğitimi artık Osmanlı'nın değil, Rusya'nın kontrolüne geçmişti. Bulgar gençleri Panslavist idealler doğrultusunda eğitilmekteydi. Bu haliyle Rusya Eğitim gibi çok önemli bir unsurunu ele geçirmiş, kaleyi içten fethetmişti. Artık Bulgar gençliğini, istediği amaç doğrultusunda kullanabilecek duruma gelmişti³¹⁶.

3.3.1.3. Bulgarlar'ın Silahlı Hareketlere Başlaması

Bulgar tarihçileri XV. yüzyıldan itibaren Bulgarların Türk yönetimine karşı silahlı hareketlerinin olduğunu ve bu faaliyetlerin XVIII. yüzyıla kadar belli aralıklarla devam ettiğini kaydederler.

Ondan sonra XIX. yüzyılın ilk yarısındaki **1841 Niş**, **1850 Vidin** gibi köylü ayaklanmalarına yer verirler. Bulgar tarihçileri, "Osmanlılara karşı silahlı mücadele" tarihi içinde Bulgar eşkiyalık hareketine (Hayduško dvijeniye) de genişçe yer verirler. Fakat Bulgar tarihçileri, milli kurutuluş amacı güden silahlı mücadele faaliyetlerini 1862 yılında başlatırlar. Bu tarihten itibaren "**Milli kurtuluş ihtilâl hareketi**" (Natsionalnoosvoboditelno revolütsionno dvijeniye)'nin başladığını yazarlar. Bu hareket de önceleri çetecilik hareketi şeklinde başlamıştır. O tarihten önceki çeteler "*eşkiya çeteleri*", o tarihten sonrakiler ise "*ihtilâlciler çeteleri*" olarak görülür³¹⁷.

³¹⁵ B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. LII-LVII

³¹⁶ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 33-34

³¹⁷ B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. LXVII

Uzun süredir başlatılmış ve Rusya'dan destek görmüş olan eğitim faaliyetleri amacına ulaşmıştır. Körelmiş olan Bulgarlık bilinci başarıya ulaşmış, yeni bir nesil kendi milliyetlerinin bilincinde olarak yetiştirilmiştir. Öyleyse artık Türk idaresine karşı silahlı eylemle geçmenin vaktidir ve Rusya da bunu maddî ve manevi anlamda destekleyecektir.

1841'e gelindiğinde fazla vergi alındığını ve kaldırılan vergilerin hala istendiğini, memurların Bulgarlar'a kötü muamelede bulunduğunu iddia eden bazı zengin Bulgarlar, köylüleri de yanlarına alarak **Niş**'te ve **Leskofça**'da bir ayaklanma çıkardılar³¹⁸. Kısa zamanda ayaklanma büyüdü. 25 Nisan 1841'de asilerin toplandıkları Kamanıçe ve Mütafça üzerine gidilerek, asiler dağıtıldıysa da başkanları ele geçirilemedi. Gelişmelerden korkan sınırdaki 28 köyün Bulgar halkı, Sırbistan'a sığındı. Zor durumda kalan Osmanlı Devleti, çevre illere gönderdiği emirlerle, dikkatli olunmasını, ayrıca Sırbistan halkının olaylara karışmamasını bildirdi. Niş valisi Sabri Paşa da görevinden alınarak, suçlularla birlikte, İstanbul'a getirildi. Niş isyanı kısa sürede bastırılmıştı ne var ki bu durum büyük devletlerin yine Osmanlı devleti'nin içişlerine karışmasına, olaylara müdahale etmelerine imkân tanımıştı.

Rusya bu olayı, Osmanlı aleyhine bir koz olarak kullanmakta gecikmedi. Niş halkının Türk yönetiminden memnun olmadığını ve yapılanları yerinde görmek için bir memur göndermek istediğini bildirdi. Ancak, bu istek asilerin cesaret alabileceği düşüncesiyle Osmanlı Devleti tarafından reddedildi.

Bu konuda Rusya ile birlikte hareket eden diğer bir devlet de Fransa oldu ve bir memurunu Niş'e gönderdi. Osmanlı Devleti de olayları yerinde incelemek amacıyla Ahmed Tefvik Beyi'ni Niş'e gönderdi. İstanbul'a dönen Ahmed Tefvik Bey, hazırladığı raporda ayaklanmanın vergi ile ilgili olmadığını ve tamamen Sırbistan'ın kışkırtmasından kaynaklandığını bildirdi. Alınan tedbirlerle Niş'in güvenliği sağlandı ve Sırbistan'a sığınan köylüler de geri dönünce, Temmuz ayında Niş olayları tamamen yatıştı.

Böylece, Bulgarların devlete karşı giriştikleri ilk ayaklanma hareketi, başarısızlıkla neticelendi. Osmanlı Devleti'nin resmi tutanaklarına göre, Niş

³¹⁸ Y. Halaçoğlu, "Bulgaristan", *DİA*, s. 397

ayaklanmasının arkasında Sırbistan vardı ve Bulgar topraklarının da ayrıcalıklı hale getirilmesini istiyorlardı. Ama bu eksik bir izahattı; çünkü Rusya faktörü unutulmuştu.

1849 Nisan'ında **Vidin Ayaklanması** başladı ve önceki ayaklanmadan daha geniş bir alana yayıldı ve tam iki yıl sürdü. Yine yerel güçlerin kullanılmasıyla bu isyan güçlükle bastırılabilirdi. Bu defa Avrupa'yı sarsan 1848 ihtilâlleri nedeniyle Vidin Ayaklanması, Rusya'dan başka bir devleti çok da fazla ilgilendirmedir. Özellikle Avusturya, bu ayaklanmaya karşı çıktı. Hatta Sırbistan Prensi Alexandre Karayorgeviç de bu ayaklanmaya arka çıkmadı. Ancak Karayorgeviç'in muhalifi Miloş Obrenoviç grubu tarafından desteklendi. Bu davranışı ile Karayorgeviç, Avusturya ve Osmanlı Devleti katındaki değerini arttırırken, içerde Obrenoviç'e karşı yerini sağlamlaştırdı³¹⁹.

Vidin isyanıyla doğrudan doğruya ilgilenen devlet yine Rusya oldu. Vidin isyanı başladığı sıralarda Tuna'nın hemen ötesinde, Eflâk'ta bir Rus ordusu bulunuyordu. Ruslar buradan, isyan üzerinde doğrudan doğruya tesirde bulundular. Avrupa'yı altüste den 1848 ihtilâllerini bastırmada önemli bir rol oynayan ve bu nedenle kendisine ihtilâllerin “düşman-i kavîsi” sıfatını veren Rus Çarı, artık Şark'ta rahatlıkla iş görebileceğini ve bütün Avrupa'yı nüfuz ve baskısı altına aldığını sanıyordu. Böylece Batılı devletlerin Şark'ta önleyici bir faaliyet göstermekten uzak olduğu bu dönemde, Rusya'nın baskısını Memleketeyn'den, Bulgaristan üzerine kaydırması gayet tabî idi.

Vidin isyanını çıkaran komitecilerin, Rusların Eflâk'a gelmiş olmalarından cesaret aldıkları hatta onlarla doğrudan doğruya temasa giriştikleri Osmanlı vesikalarında yer almaktadır. Bu vesikalarda Bulgarları tahrik eden ve kıskırtan Rusya'nın olduğu, Eflâk'tan Ruscuk yoluyla, kıyafet değiştirmiş bazı Rus zabıtlarının Niş, Sofya, Tırnova taraflarına hareket ettikleri tespit edilmiştir. Mahalli makamlar bunları bulmak için faaliyete geçmişler bir müddet sonra da Vidin'in tam karşısındaki Kalafat'tan bir Rus, yine Bulgar kıyafetinde Bulgaristan'a girerek ve çeşitli köylerden ikişer Bulgar alarak gizlice tekrar Eflâk'a dönmüştür.

Ruslar, isyanın genişlemesi maksadını güden bu gizli tahriklerle kalmamışlardır. Bir Rus generali bir süvari kuvveti ile tam Vidin karşısında bulunan Kalafat'a gelmiştir. Sözde Rumenleri Türklere karşı korumak bahanesiyle Bükreş'e giren Ruslar, aynı

³¹⁹ Y. Halaçoğlu, “Bulgaristan”, *DİA*, s.397; M.Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 34-45

şekilde Bulgaristan'a da geçmeyi düşünüyorlardı ki bunun işaretleri Bükreş'teki Rus işgal ordusunda görülmeye başlanmıştı. Burada bulunan Rus generallerinden biri, Halim Paşa'ya hitaben Türklerin reayaya haksız yere zulmettiklerini, artık reayanın buna dayanacak gücünün kalmadığını söyleyerek; *“bu hususun men'i çaresine bakılması, olamadığı takdirde reayanın terk-i evtan eyleyerek Eflâk canibine dahalet etmek arzu ve ricasında oldukları malûmunuz olsun”* tehditinde bulunmuştur. 1850 yılının temmuz ayında General Lüders'in yaveri Kalafat'a gelerek yerleşmiş ve Halim Paşa'nın istihbarına göre, Petersburg'dan iki alayın Rusya'ya dönmesi hakkında emir geldiği halde Bükreş'ten, Vidin hadisesi dolayısıyla bu alayların kalmasına lüzum görüldüğü söylenmiştir. Bütün bunlar Rusya'nın Bulgaristan'daki hadiselerle yakından ilgileri bulunduğunu gösteren önemli olaylardır³²⁰.

Rusya Panslavizmin, Osmanlı Devleti gibi bir imparatorluk olan Avusturya'ya yönelmesini istemiyordu. Çünkü bu konuda, Avusturya ile karşı karşıya gelmeyi, henüz erken buluyordu. Ayrıca Avrupa kamuoyunun Panslavizmin hakkındaki tepkilerini biliyordu. Tüm bunlar yaşanırken Osmanlı Devleti, neler olup bittiğinden habersizdi. Hal böyle olunca da, Bulgaristan, Panslavizm için biçilmiş bir kaftan oluyordu.

Rus Panslavistlerin Bulgaristan konusunda aldıkları en önemli karar, birçok yerleşme bölgesinde konsolosluklar açmak olmuştur. Daha önceden açılanlara da yine Panslavist olanlar atandı. Bunların başında, 1857'de açılan Filibe konsololuğu geliyordu. Bu önemli ileri karakola atanan Rus konsolos, **Nayden Gerov** adlı bir Bulgar oldu. Gerov 18/30 Mayıs 1862 günü İstanbul Rus Büyükelçisi İgnatiev'e şu şifreyi gönderiyordu: *“Bulgarların açık bir ayaklanması imkânsız olduğundan bazıları Türklere karşı çete savaşı yapmak fikrindedir ve şimdiden birkaç çete kurulmuştur. Filibe sancağında dolaşmakta olan Bulgar eşkıya çetelerine de bu fikir telkin edilmeye çalışılmaktadır. Bunun için benim manevi desteğim ve son derece zaruret halinde bir miktar para yardımı vaadi istenmektedir. Bu isteğe vermem gereken cevap hakkında Ekselanslarının emirlerini rica ediyorum”*. Bütün bunlara baktığımızda Bulgarların, çete harekâtında Panslavistlerin ve özellikle Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi ile Filibe

³²⁰ H. İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s. 69-72

Viskonsolusunun kesin rolleri olduğunu görüyoruz.³²¹ Filibe'den sonra, Ruscuk ve Varna gibi merkezlere de resmen Rus Panslavistler yerleştirildi.

Bu resmi Panslavist örgütten başka, bir de yer altı Panslavist şebekesi kuruldu. Amaçları ayaklanmalar hazırlamaktı. Büyük merkezlerden başlamak üzere, geniş bir örgütlenmeye gidildi ve Komiteci Bulgarların da katılımıyla, Bulgaristan'da bir köstebek gibi çalışmaya başladılar.

Öte taraftan, Rusya dışişleri bakanlığı Asya İşleri Dairesi'nin Panslavist Müdürü İgnatiev, 1864'de İstanbul'a büyük elçi olarak atandı. Bulgar komiteciler ondan o kadar büyük destek gördüler ki, Rusya Büyükelçiliği, Balkanlar'daki komite ve ayaklanma hareketlerinin kumanda merkezi haline geldi. İgnatiev, yalnız "*benim konsoloslarım*" diye övündüğü Rus konsolosları yönetmekle kalmadı, Türk yönetimi üzerinde kurduğu etkisi ile komitecilerin karşılaştığı engelleri ortadan kaldırdı.

Ruslar, Bulgarları Panslavizm düşüncesine göre yetiştirmek ve Osmanlı Devleti'nden koparmak için planlı ve yoğun bir faaliyet içerisine girdiler. Bu konuda danışmanlık yaptıkları gibi, her türlü ihtiyaçlarını da karşıladılar. Bağış adı altında büyük oranda parasal yardım da bulundular. 1827-1829 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Rusya Balkanlar'daki hedefine ulaşmakta ilk büyük yolunu kat etti ve 1829 Edirne Antlaşması ile Yunanistan bağımsızlığını kazandı. Yunanistan'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması, diğer Balkan uluslarını da harekete geçirdi; artık hepsi bağımsızlık istiyordu.

Şimdi Osmanlı Devleti'nin olayların önüne geçmesine imkân yoktu. Devlet her bakımdan zorluk içindeydi. Özellikle ekonomik sıkıntılar, 1875 yılında devlet hazinesini iflasa sürükledi. Rus büyükelçisi İgnatiev, Bâb-ı Âli ve hatta padişah üzerinde çok etkiliydi. Hal böyle olunca da Bulgaristan'daki Panslavistlerin veya Bulgar komitecilerinin çalışmalarını engellemek, yerel Türk yöneticiler için artık imkânsızdı. Çünkü komiteci yakalayan, toplantı basan veya ayaklanmalarını engelleyen bir devlet memuru, aleyhinde yapılan politik baskı yüzünden, soluğu ülkenin en uzak sürgün

³²¹ B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. LXII, LXVIII

yerinde aldı. Dolayısıyla Bulgaristan'da olanların, önemli bir kısmı Türk görevlilerin gözleri önünde cereyan etti³²².

Rusya, Panslavist politikayı uygulamaya başladıktan sonra daha da ateşli bir şekilde Bulgarları desteklemeye başladı. Dışarıdan yaptıkları yardımlar dışında, her şeyi göze alabilecek, gözü kara Panslavist Bulgar gençliği yetiştirmişler, onları önemli görevlere getirmişlerdi. Artık Bulgar komitecileri ortaya çıkmıştı. Bu komitecilerin hepsi de Rusya başta olmak üzere, ülkeleri dışında eğitim görmüşlerdi. 1866 ve 1867 yıllarında ayaklanma çıkarmak istediyseler de başarıya ulaşamadılar. Çünkü bazıları, bir ayaklanma için zamanın erken olduğu ve hazırlıkların yetersiz olduğunu düşünüyorlardı. Bazıları da öldürüldüğü ya da yakalandığı için başarılı olamadı.

Bulgarların bir türlü istedikleri sonuca ulaşamaması Rusya'yı kahrediyordu. Rusya'nın eli kolu bağıydı, çünkü 1856 Paris Antlaşması gereğince Osmanlı topraklarına karşı kuvvet kullanamayacaktı. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupalı devletleri tarafından garanti altına alınmıştı. Bu durumu Rusya, Panslavistlerin çalışmalarını desteklemekle dengelemeye çalıştı. Bulgarların baskı altında olduklarına dair Avrupa'da kamuoyu oluşturmaya çalıştı. Bir uluslar arası komisyon kurularak, Bulgarların durumunun denetlenmesini istedi. Avrupalı devletlerin kabul ettiği bu öneri, Osmanlı Devleti tarafından reddedildi. Osmanlı Devleti buna gerek olmadığını, bu işi kendisinin halledebileceğini bildirdi. Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın başkanlığındaki bir heyet, 31 Mayıs 1860'da Bulgaristan'a gitti. Varna Rusçuk, Niş, Priştine, Üsküp, Köprülü, Pirlepe, Manastır ve Selanik'te incelemeler yapıldı. Halka baskı ve yolsuzlukların yapıldığı görüldü. Ancak sadece Bulgarlara değil aynı şeyler Türklere karşı da yapılıyordu. Özellikle Rum papazların ahlaka aykırı davranışları, ayyuka çıkmıştı. Durum alınacak tedbirleri içeren bir raporla devlete bildirildi.

Diğer taraftan Sırbistan'ın, Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaları devam ediyor, Bulgarlar sürekli Sırbistan'a göç ediyordu. Rusya da kışkırtma yapmaktan geri durmuyordu. Bulgarlara Kırım'a göç etmelerini orada daha geniş arazi ve iyi bir hayat yaşayacaklarını vaadediliyordu. Fakat öyle olmadı. Oraya gidenler tam bir hayal kırıklığıyla karşılaştılar. Bu siyasî aldatmacadan iki yıl sonra, Osmanlı Devleti, yol paralarını da ödeyerek, Bulgar köylüleri tekrar Vidin'e yerleştirdi.

³²² M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.52-56

Türk ve Bulgar ahali arasındaki düşmanlık giderek artmış ve günlük işlerle ilgilenemeyen halk, vergisini bile ödeyemeyecek duruma gelmişti. 4 Şubat 1861’de Niş valiliğine atanan Mithat Paşa, aldığı önlemlerle Niş’te huzur ve güven ortamını yeniden sağladı. Fakat bu durum, Rusya’nın hiç hoşuna gitmedi. Yine çeşitli propagandalar ile Vidin ve Silistre’deki Bulgarların, baskı altında yaşadıkları iddiasını ileri sürdü. Buna karşılık Bâb-ı Âli, hem bu iddiayı geçersiz kılmak, hem de bir gereği yerine getirmek için “*vilayet sistemini*” uygulamaya koydu(1864’de çıkarılan bu sistem Osmanlı topraklarının geneli için düşünülmüştür). Niş Vilayetinin sınırları biraz daha genişletilerek, **Tuna Vilayeti** adını aldı. Vilayetin merkezi Rusçuk oldu. Bulgaristan’dan sadece Filibe ve İslimye, Edirne vilayetinde kaldı. Bunların dışındaki Bulgaristan’ın diğer kısmı, Tuna vilayetini meydana getirdi. 1864-1868 yılları arasında vilayette bir dizi reform yapıldı ve Sultan Abdülaziz’in ifadesi ile Avrupa şehirlerinden farksız bir hale geldi.

Fakat bu olumlu gelişmeler, Rusya’nın hiç hoşuna gitmedi. General İgnatiev, Midhat Paşa’nın aleyhinde çalışmaya başladı. Onun, Tuna Vilayeti’ni, Mısır gibi özerk bir hale getireceğini ileri sürüyor, Bâb-ı Âli üzerinde etki yapıyordu. Bununla yetinmeyen İgnatiev, Slav komiteleri aracılığıyla ona suikast düzenledi. Sonunda Bâb-ı Âli Midhat Paşa’yı Şura-yı Devlet Başkanlığı görevi ile İstanbul’a çağırdı. Midhat Paşa zamanında rahat hareket edemeyen komitacılar, onun İstanbul’a gitmesinden birkaç ay sonra Tuna Vilayeti’nde yeni bir ayaklanma girişiminde bulundular³²³.

Tuna Vilayeti, Bulgaristan’ın ilk yapılanmasını meydana getirmiştir. Bu durum bir yandan Bulgarları, Panslavistlerin elinde bir ayaklanma aracı olmaktan kurtarıırken diğer yandan Bulgarlara “vatan” bilincini vermiştir. Önceden, tek tek şehirler halinde değerlendirilen Bulgaristan, Tuna Vilayeti’nin sınırları içinde bütünlük kazandı. Bu coğrafi bütünlük, 1870’de kurulan Bulgar Kilisesi ile dini yönden de desteklenecek ve sonuçta, siyasî bir ünite haline gelecektir. Kırım Harbi, Rusya’nın müstakil Bulgaristan hayallerine büyük bir darbe indirmişti. Ama Rusya hiçbir zaman bu emelinden vazgeçmeyecekti, sadece mevcut durumdan dolayı bağımsızlık kararı ertelenmişti. Bütün bunlara rağmen Gülhane Hatt-ı Hümayun’dan da faydalanarak önce bir Bulgar papaz evi, 11 Mart 1870’de de müstakil Bulgar kilisesinin kurulması istiklâle gidecek

³²³ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.56-64

yolda en önemli adımın atılması demekti³²⁴. Bağımız bir kiliseye sahip olan Bulgarlar bundan sonra ilk iş olarak siyasî bağımsızlıklarını kazanmak için harekete geçeceklerdi.

1868’de de çete hareketinin tekrarlanması karşısında Türk makamları, Panslavist ajan olan Nayden Gerov’un Türkiye’den geri çekilmesini istemek için kesin deliller toplamaya karar vermişlerdi. Rusya’nın İstanbul Büyükelçisi İgnatiev 25 Ekim 1868 günü Filibe Viskonsolosunu uyarmayı gerekli görmüş ve kendisine şu talimatı vermiştir:

*“Bana gelen haberlere göre, sizi, Çaliki’yi ve bazı Bulgarları suça karıştırmak ve aynı zamanda son Bulgar hareketine Rus ajanlarının şahsen katılmalarıyla ilgili delil elde etmek arzusuyla, Türk hükümeti, en çevik ajanlarını, size yaklaşma ve mümkün olan bilgiyi toplama işiyle görevlendirmiştir. Sizin ve Çaliki’nin uyanık davranmanız için haber veriyorum”*³²⁵.

1868 yılı Bulgar komitacılık hareketinin sonu olmuştur. Çünkü dışarıda düzenlenen komiteler ile Bulgaristan’da bir ayaklanmanın çıkmayacağı anlaşılmıştır. Bu arada Bulgarlar, ayaklanmalar çıkarmak yerine yabancı bir devletin desteğini almanın daha kolay ve etkili olacağını görmüşlerdi. Elbette bu yabancı devletten kasıt Rusya idi. Slavların ağabeyi durumundaki Rusya, güçlü bir kılıç darbesiyle Bulgaristan’ı Osmanlı topraklarından ayırabilirdi³²⁶.

Eğitim ve kültürel bakımdan belirli bir gelişme gösteren Bulgarların, milli bilincinin artması, Bulgarların milletleşmesi için bağımsız bir kiliseye ihtiyaçları vardı. Fener Rum Patrikhanesi’nin yönetiminden ayrılmak için, 1839’lardan itibaren harekete geçtilerse de bir sonuç elde edemediler. 1847 yılında konu tekrar gündeme geldi. 1860’da İki bin kişiden oluşan bir Bulgar topluluğu, bir dilekçe ile İstanbul Katolik Ermeni Başpiskoposu Andon’a müracaat ederek, Katolik mezhebine geçtiler.

Bulgarların Katolik mezhebine geçme istekleri, problem için bir çözüm olmadı. Başlangıçtan beri Bulgarlara yardım eden Rusya, konuya, Ortodoks mezhebinin bir problemi olarak yaklaşmıştı. Bulgarların Katolik mezhebine geçmeleri ile durum değişmişti. Ayrıca Papa başta olmak üzere, Katolik olan Fransa ve Avusturya da işin

³²⁴ Y. Halaçoğlu, “Bulgaristan”, *DİA*, s. 397; M.Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.64

³²⁵ B. N. Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, s. LXXIII

³²⁶ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına* s.69-70

içine giriyordu. Hükümet ise, Rum Patrikhanesi'nin nüfuzunun kırılması bakımından, gizliden gizliye, Bulgar Kilise'sinin ayrılığını istiyordu. Konuyla ilgili girişimler uzun yıllar boyunca sürdü. Hükümetin ve Rus elçisinin 1865'deki girişimleri başarısızlığa uğradı. Neticede, konuya kesin bir çözüm getirmek isteyen hükümet, 11 Mart 1870'de Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığını ilan eden "**Eksarhlık Beratı**"nı yayınladı. Böylece, yıllardan beri devam eden bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kurma mücadelesi başarıyla sonuçlandı. Sonuçta Türk hükümeti, "**Osmanlı Slavizmini, Rus Panslavizmine tercih etmiş**" oldu³²⁷.

Bâb-ı Âli tarafından verilen **1870 Eksarhlık Fermanı**, *Bulgar milletinin ayrı bir mevcudiyete sahip olduğunu gösteren ilk resmi vesika* mahiyetindedir. Fermanın onuncu maddesi "Bulgar Eksarhyasının" hudutlarını çizirken hakikatte Bulgar milletinin hudutlarını çizmekteydi³²⁸.

Bulgarların Osmanlı yönetimine karşı giriştikleri son ayaklanma, 2 Mayıs 1876'da başlayan ayaklanmadır. Bu ayaklanmanın daha önceki ayaklanmalarından ayrılan en belirgin özelliği, arkasındaki çok yönlü bir Panslavist desteğin olmasıdır. Öyle ki bu ayaklanma, Bulgarlardan çok Rusları ilgilendirir hale gelmiştir. Bu nedenle bu ayaklanmaya "Panslavist Ayaklanma" adı vermek çok yerinde olur. Tuna ayaklanmasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, bu konudaki inisiyatifi, Rusya üstlenmiştir. Nitekim Bulgarlar merkezleri Petersburg'dan aldıkları emirler doğrultusunda hareket etmişlerdi.

Aslında Panslavistlerin amacı sadece Bulgaristan'da değil, bütün Balkanlar'ı kapsayan bir ayaklanma çıkarmaktı. Bu uğurda kullanacakları araçları da, Rusya'dan yapılan bağışlarla sağlayacaklardı. Bulgaristan'daki fakir çocuklara verileceği iddiasıyla Rusya'da toplanan paralar, ayaklanma hazırlıkları için kullanıldı. Bu konuda Rusya'nın Sofya Konsolosu Gosbodin Bahmetyef önemli bir rol oynadı. Rusya'daki zenginler, Bulgarlara yardım etmede yarışa girdikleri gibi aralarında komitacıların her türlü donanım paralarını üstlenenler bile oldu.

Yapılan hazırlıklar, Rusya'nın İstanbul elçisi General İgnatiev ve Filibe konsolosu Nayden Gerov tarafından kararlaştırıldı. Rusçuk konsolosu Maşnin de önemli

³²⁷ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.70-77

³²⁸ H. İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s. 17, dipnot 3

görevler aldı. Zaten Rusya, Bulgaristan'da çıkmasını arzu ettiği bir ayaklanmaya, Bulgarların değil kendilerinin bir davası olarak bakıyordu; çünkü bu Panslavizm konusuydu. Bu nedenle Bulgar kardeşleri de büyük Slav davasının içindeki yerini almalı, hiçbir özveriden çekinilmemeliydi. Rusların bu düşünceleri, Petersburg'dan Viyana'ya gönderilen 9 Ağustos 1872 tarihli şifreli bir telgrafta şöyle belirtilmekteydi: *“Rusya, her ne kadar barıştan yana ise de, ırkdaşlarını hiçbir zaman yalnız ve yardımsız bırakmayacaktır. Slavların güvenilir bir gelecek elde etmeleri yolunda, her türlü özveride bulunmaya hazırdır.”*

Komitacıların tek düşünceleri ayaklanma tarihini iyi belirleyebilmektir. Defalarca ayaklanma girişimlerinde bulunulmuşsa da başarıya ulaşılamamış, bu durum halkın ümitlerini kırmıştı. Rusya içindeki politik yerlerini koruyabilmeleri, Bulgaristan konusunda kazanacakları başarıya bağlıydı.

Ruslar gibi, Bulgarlar da, ülke içinde bir takım hazırlıklarda bulunuyorlardı. Bulgar merkezi İhtilal Komitesi'nin çalışmalarını, Bulgaristan içlerine taşırken, her kasaba ve köyde örgütlenmeye gittiler. Bu örgütler daha sonra birleştirildi ve 1872 belirli bölgelerde komiteler kuruldu. Böylece, büyük şehirlerden, küçük yerleşim bölgelerine kadar, birçok yerde komitenin şubeleri açıldı. Kurulan haberleşme ağı ile Türk yönetiminin aleyhine olabilecek en küçük olaylar bile değerlendirilerek Avrupa kamuoyuna duyuruldu.

12 Ağustos 1875'de yapılan bir toplantıda, Hersek ayaklanmasının henüz bastırılmamış olmasından yararlanarak bir ayaklanma çıkarılmasına karar verildi. Eskizagra, Çırpan, Hasköy'de çıkarılan ayaklanmalar, Filibe konsolosu Nayden Gerov, Rusçuk konsolosu Maşnin'in desteğiyle gerçekleşti ve 16/21 Eylül 1875 tarihleri arasında ortaya konuldu. *“Zagrallar Vak'ası”* olarak da anılan bu hareket, tam bir başarısızlıkla sonuçlandı.

Bunun üzerine bazı Bulgar komitecileri silahlı mücadeleden vazgeçtiler. Fakat Rusya'nın etkisiyle çalışmalara devam edildi. Hatta *Rakofça, İslimye, Otlukköy, İvraca, Batak, Niş, Yenipazar, Saraybosna, Debre, Dukakin* gibi merkezlerde, örgütlenmeye bile gidildi. Buna göre, her merkez onar gruptan meydana gelecek ve her grupta yüz kişi olacaktır. Başka bir deyişle bin kişilik bir grup, ayaklanma başladığında, ilk olarak

harekete geçecekti. 1876 Ayaklanması için Ruslar bu hazırlıkları yaparken, Bulgarlar da diğer tarafta hazırlanıyorlardı.³²⁹.

Bulgarların başarısızlıkları Rusya'yı kızdırıyordu. Çünkü yakalanan asilerin mahkemelerde anlattıklarından ve üzerlerinden çıkan belgelerden, bu girişimin planlı bir hareket olduğu ortaya çıkmıştı. Durumdan tedirgin olan İgnatiev, bir yandan suçsuz olduklarını göstermeye çalışırken, diğer taraftan da Sadrazam Mahmud Paşa üzerindeki etkisini kullanarak, bu olayda suçlu olan devlet memurlarının cezalandırılmaları konusunda baskı yapıyordu. Sonuçta, ayaklanmaya engel olan Edirne Valisi Hurşit Paşa başta olmak üzere, kaymakam ve mutasarrıflar, görevlerinden alınırken, 800 kadar komiteci ise serbest bırakıldı. Bu yetki kullanımı ile İgnatiev, Bulgaristan'daki devlet görevlilerine gözdağı vermişti. Artık isyancılar daha rahat çalışabiliyorlardı.

Ruslar ve Bulgarlar, bu ayaklanmada da başarısızlığa uğrayınca, 1875 Kasım'ında, Romanya'nın Yergöğü şehrinde bir toplantı yaparak 24 Nisan 1876'da bir kez daha ayaklanma yapma kararı aldılar. Buna göre, ayaklanmanın başlaması ile birlikte, Sırbistan'ın da Osmanlı Devleti'ne savaş açması kararlaştırıldı. Bu şekilde, Osmanlı kuvvetleri iki cephede savaşacak, böylece ayaklanmanın başarıya ulaşması kolaylaşacaktı. Ayrıca, Besarabya'da bulunan iki Rus taburu da yardıma gelecekti. Toplantıdan sonra derhal hazırlıklara başlandı. Türklerin Bulgarları öldüreceği yolunda haberler uydurarak, Bulgar halkı galeyana getirdiler. Hatta komitecilere Çerkez giysisi giydirilerek Bulgar köylerine baskınlar düzenlendi. Halkı yanlarına çeken komitacılar artık canla başla hep beraber ayaklanma hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyorlardı.

Rusya'nın İstanbul elçisi General İgnatiev, Rusçuk konsolosu Maşnin, Filibe konsalosu Gerov ve kardeşi Esbas'ın kontrolünde yapılan bütün bu hazırlıklar 24 Nisan 1876'ya kadar bitirilemeyince, ayaklanma tarihi 12 Mayıs'a ertelendi. Komitacılar yeni toplantılar yapmaya ve yeni kararlar almaya devam ederken Türk hükümeti herhangi bir önlem almadı. Çünkü bir yanda İgnatiev'in etkisinde kalan sadrazam, diğer yanda yerlerinden olmak istemeyen görevliler, her şeyi olurlarına bırakmıştı. Sadece Filibe mutasarrıfı Aziz Paşa sonuçsuz kalan bazı girişimlerde bulundu.

Bulgaristan'daki Türk ahali yakında bir ayaklanma çıkacağı haberini almışlardı. Kendi imkânlarına göre tedbirler almaya çalıştılar. Bulgar komitecileri rahat durmadılar.

³²⁹ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.78-86

Avratalan'da hükümet konağını basarak, nahiye müdürünü ve iki zaptiyeyi, vergi memuru Osman Efendi ile Müslüman Çingeneleri öldürdüler. Böylece Bulgar komitecileri, yeni bir ayaklanmayı, kararlaştırılan tarihten 10 gün önce, yani 2 Mayıs'ta, Edirne vilayetinin Filibe sancağına bağlı Tatarpazarcığı kazasının Avratalan köyünde başlattılar. Otlukköy'deki komitecilerin başkanı Yorgi Nikovski aldığı mektupla, ayaklanmanın başladığını köylülere haber verdi ve silahlanmalarını istedi. Hükümet konağını basan komiteciler, Nahiye Müdürü Hazım Ağa ile on Türk'ü öldürdüler. Avratalan ile Otlukköy arasındaki Strulça köyüne de yüz kişilik bir komiteci grubu gönderildi. Türk ve Bulgar ahalinin birlikte yaşadıkları bu köyde de ayaklanma çıkarıldı. Türkler, köyün camiine sığındılar. Böylece, daha ilk günde, *Avratalan'dan başlayarak, Otlukköy, Prasdım Derbend ve Strulca*, ayaklanma ateşinin başladığı birer merkez haline geldi. Bunlar içerisinde *Batak Köyü* ayaklanması üzerinde en fazla konuşulandır. Çünkü buradaki ayaklanmanın bastırılması ve verilen kayıplar, ileride abartılarak politik bir malzeme haline getirilmiştir.

1876 Ayaklanması, üç gün içerisinde, Filibe sancağına bağlı, elli kadar Bulgar köyüne ulaştı. Önüne gelen Türk ahaliyi, kadın-erkek, yaşlı-çocuk demeden öldürdüler. 6 Mayıs 1876'da Otlukköy'de toplanan komiteciler, bir askeri meclis kurarak, "Geçici Bulgar Hükümeti" kurdular. Olayları Filibe Mutasarrıfı Aziz Paşa'nın telgrafından öğrenen ve Rus elçisi İgnatiev'in etkisinde olan Osmanlı hükümeti bir süre seyirci kaldı. İgnatiev'e göre bu olaylar, bir ayaklanma değil, Tatarpazarcığı'ndaki demiryolu işçilerin gösterisiydi. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa bu aldatmacalara inandı. Daha önce devlet memurlarının önlem almasını engelleyen İgnatiev, şimdi de ayaklanmanın tutunması için zaman kazanmak istiyordu. Bu arada ayaklanma giderek daha geniş bir alana yayılmış, birkaç gün içerisinde 25 köy yanmış ve birçok Türk çeşitli işkencelerle öldürülmüştü. İsyancılar 5 Mayıs gecesi Filibe şehir merkezine gelerek yangın çıkardılar.

Sonunda ayaklanmanın ciddiyetini anlayan hükümet, Bulgaristan'a asker göndermeye karar verdi. Selami Paşa kumandasındaki altı tabur asker ve bir batarya Filibe'ye gönderildi (9 Mayıs 1876). Filibe Bölgesi Kumandanlığı'na getirilen Adil paşa da, 10 Mayıs'ta Filibe'ye vardı. Türk gönüllülerin de katılımıyla ayaklanma bölgeleri yavaş yavaş ele geçirildi.

Böylece bir Bulgar ayaklanması daha batırılmış oldu. Fakat Rusya hiç de işin peşini bırakma niyetinde değildi. Çalışmalara devam edilecekti³³⁰.

Neticede, 1876 Bulgar ayaklanması politik bir ayaklanmaydı. Ayaklanma sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı değil, Türkiye üzerinde ayrı bir Slav devleti kurmak, yani Bulgarları Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparmak için çıkartılmıştır. Ayaklanmanın arkasında Rusya ve Panslavizm vardı ve bu ayaklanma yurt dışında organize edilmişti. Filibe ve çevresindeki köyler Kırım savaşından beri Panslavistlerin yoğun çalışma alanlarıydı. Aslen Bulgar olan Filibe Rus Viskonsolosu Gerov, ayaklanmanın bu bölgede hazırlanmasında rol almıştı. Gerov'un arkasında Panslavizm'in bayraktarlarından olan İgnatiev bulunuyordu.

Filibe'nin Panslavistler açısından önemi büyüktü. Çünkü bu bölge milliyetler çatışması bakımından, stratejik bir öneme haizdi. Güneyden Helenizm, doğudan Türklük, kuzeyden uzanan Slavlık bu bölgede kesişiyordu. Burada bir Bulgar ayaklanması çıkarmak Panslavizimin Türklere ve Helenizme üstünlük sağlamak amacını gütmüştür. Ayrıca Bulgar ayaklanmasını Rodop dağları eteklerine kadar yaymakla Panslavistler, kurmayı düşündükleri Slav Bulgar devletini buralara kadar genişletmeyi istemişlerdir. Çünkü o tarihe kadar Bulgaristan denilince sadece Tuna ile Balkan sıradağları arasında kalan Tuna Vilayeti kastediliyordu. Görev çevresi Tuna Vilayeti olan Rusya'nın Rusçuk başkonsoloslğunun kapısında ve tabelasında da Rusya'nın Bulgaristan Başkonsoloslğu yazılıydı. 1876 ayaklanmasından sonra, İgnatiev'in emriyle, bu tabeladaki Bulgaristan kelimesi çıkarıldı. Panslavistlerin gözünde artık Bulgaristan, yalnız Tuna Vilayeti ile sınırlandırılmazdı. Rodoplar ve Makedonya'ya kadar uzanması gerekiyordu. Kısaca, Filibe bölgesindeki ayaklanma, "Büyük Bulgaristan" emeli için hazırlanmıştır³³¹.

Rusya, bir taraftan Bulgar ayaklanmasının başarılı olmasını sabırsızlıkla beklerken diğer yandan çeşitli girişimlerde bulunuyor, Osmanlı Devleti'ni diplomatik açıdan yalnız bırakmaya çalışıyordu. Bunlardan ilki **Saatli Cami Olayı**'dır. Bulgaristan'ın Avrathisarı nahiyesinden bir kızın Müslüman olmak isteyerek, Selanik'e gelmesi olayın başlangıcını hazırlar. Kız, Selanik'e vardığında Amerika'nın Rus asıllı Selanik Konsolosu Perikli Lazari, yanında 150 kişilik bir grup ile bahsedilen kız

³³⁰ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.87-107

³³¹ B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. CXV-CXVI

istasyona iner inmez onu kaçıır. Bu olayın Selanik'te duyulması üzerine, Müslüman halk galeyana gelerek 6 Mayıs 1876'da Saatli Cami'de toplanır ve kızın kendilerine iade edilmesini isterler. Tam bu sırada Alman ve Fransız konsolosları camiye gelirler. Fakat kalabalığın arasında faili meçhul bir şekilde öldürülürler. Her iki devlet, Selanik'e savaş gemileri göndererek, şehri işgal etmek isterler. Fakat hükümet erken davranarak suçluları cezalandırır ve olayın daha fazla büyümesine fırsat vermez.

Bu olayın, İgnatiev'in bir tertibi olduğuna dair iddialar ileri sürülür. Çünkü Rusya 1871 yılından sonra, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın desteğinden yoksun bırakmaya çalışmaktadır. Gelişen bu yeni olay, Almanya ve Fransa'yı Osmanlı Devleti'nin aleyhine çevirmiştir. İstanbul'da da çeşitli huzursuzluklar yaşanır ve ardından Bulgar öğrencilerinin başlattıkları olaylar gelir. Bulgaristan'daki olaylardan tedirgin olduklarını ve akrabalarının durumu hakkında bilgi istediklerini bir dilekçe ile hükümete bildirirler. Fakat bu konuda kendilerine bir açıklama yapılmaz Hükümetin politikasından memnun olmadıklarını, ilim erbabından bazı kişiler, sadrazam ve şeyhülislamın görevden alınmalarını istediler. Yeni olayların olmasından çekinen Sultan Abdülaziz, 12 Mayıs 1876'da Mahmud Nedim Paşa'yı görevinden aldığı gibi hükümetteki bazı üyeleri de değiştirdi.

Panslavistler, Bulgar ayaklanmasını mutlaka başarıya ulaştırmaya kararlıydılar. Bu amaçla 10 Mayıs'ta Odesa'da yayınlanan Rus gazeteleri, Bulgarların Türkler tarafından katliama uğradığını yazdı. Diğer Rus şehirlerinde de aynı propagandalara devam edilerek, Rus kamuoyu Türklerin aleyhine çevrildi. Artık Panslavistler, yirmi yıldır ettiklerini biçmeye başlıyorlardı. Bulgaristan'da kazanacakları büyük başarı, onların Rusya'daki yerini sağlamlaştıracaktı. Başarısızlığa asla tahammülleri yoktu; ama yine başarısız olmuşlardı. Öyleyse aynı sonuca, Rus orduları ile varılmalıydı. Durum böyle olunca da Panslavistler, artık Rusya için "*Ya İhtilal Ya savaş*" diyorlardı.

Ne var ki bu pek de kolay olmayacaktı. Rusya Kırım Savaşı'nda düştüğü hatayı tekrarlamak istemiyordu. Avrupa'yı dikkate almadan hareket edip Osmanlı üzerindeki emellerini gerçekleştirmek isteyince karşısında İngiltere ve Fransa'yı bulmuştu. O günden bu yana da Avrupa kamuoyunda, Türkiye hakkında olumlu bir hava vardı. Öyleyse yapılacak ilk iş Avrupa kamuoyunu Türkiye aleyhine çevirmektir. Fakat bu da öyle kolay görünmüyordu. Çünkü İngiltere, hala dış politikasını, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak üzerine şekillendirmişti. Öyleyse, Müslüman-Hristiyan

düşmanlığı körüklenmeli, Avrupa'nın dikkatini çekmek için en küçük olaylar bile abartılarak aktarılmalıydı. Diğer taraftan çeşitli politik girişimlerde bulunarak, ortam hazırlanılabilirdi.

Mahmud Nedim Paşa'nın görevden alınması, İgnatiev'in de etkisini azaltmıştı. Bu nedenle Rusya Saatli Cami Olayı'nın Almanya üzerindeki olumsuz etkisinden faydalanarak diplomatik bir girişimde bulunmak istedi. Bu amaçla Rusya Başbakanı Gorçakov, Alman başbakanı Bismarck ve Avusturya başbakanı Andrassy ile 11 Mayıs 1876'da Berlin'de buluştu. Bu görüşmede, Bulgaristan konusunu kendi aralarında tartıştılar. Yapılan değerlendirmelerden sonra, Osmanlı Devleti'ne bir memorandum verilmesini kararlaştırdılar. Aslında Gorçakov tarafından hazırlanan bu memorandum, daha önce Paris Antlaşması'na imzası bulunan devletlere sunuldu. Tamamen Bulgarların lehine alınan kararlar Fransa ve İtalya tarafından da kabul edildi. Zaten 1871'den itibaren Bismarck Almanya'sı Avrupa'da çok etkili olmaya başlamış, Fransa ikinci plana düşmüştü. İtalya da Almanya'nın nüfuzundan yararlanmak istiyordu. Bu nedenle hiç tereddütsüz bu kararlara onaylarını verdiler. Ama görünün bir gerçekte vardı ki o da Osmanlı Devleti'ne baskı yapabilmek için İngiltere'nin desteğini almalıydılar. Bu memorandumun uygulanabilmesi için muhakkak İngiltere'nin onayına ihtiyaç vardı. Fakat umduklarını bulamadılar; çünkü 15 Mayıs 1876'da İngiltere, Berlin Memorandumu'nda yer alan maddeleri kabul etmediğini açıkladı. Böylece İngiltere, Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırmak isteyen Rusya'nın oyununu bu defalık bozmuş oldu³³².

İngiltere'nin desteğini alamayan Rusya taktik değiştirerek, Avrupa kamuoyunda, Türk düşmanlığını işlemeye başladı. Zaten 1875'de yaşanan ekonomik iflas yüzünden Osmanlı Devleti'ne karşı bir kızgınlık mevcuttu. Bunun üzerine, Bulgar ayaklanmasını kullanarak, konuyu bir hilal-haç mücadelesi halinde yansıtmaya düşündü. Özellikle de İngiliz kamuoyu açısından. Çünkü Rusya'nın çekindiği tek devlet İngiltere'ydi.

Amerikan Koleji'nin Bulgarca öğretmenin, Bulgar ayaklanmasını acıklı bir şekilde kaleme aldığı biz yazı, Daily News Gazetesi'nde 23 Haziran'da abartılarak yayınlandı. Olaylar, asilerin meşru hükümete karşı giriştikleri bir ayaklanma olarak değil de, Müslümanların Hristiyanları öldürdüğü şeklinde yansıtıldı. Bunun gibi başka

³³² M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.107-112

yazılar da kaleme alınarak, İngiliz kamuoyu etkilenmek istendi, kısmen de muvaffak olundu. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Derby, İstanbul'dan ayrıntılı bir açıklama istedi. Bulgar ayaklanması, İngiliz muhalif partisine de iyi bir politik malzeme oldu. Liberal Parti başkanı Gladstone, bu konuyu abartarak, hükümeti yıpratmak istedi. Gladstone'un istismarı üzerine zor durumda kalan hükümet, İstanbul elçisini sıkıştırmaya başladı. Bu kadar önemli olaylar meydana gelirken hükümetin neden haberdar edilmediği sorulunca, elçi de böyle bir kırım olmadığını; fakat gereken araştırmaları yapacağını bildirdi.

Derhal harekete geçen İngiliz elçisi, Rusçuk Konsolosu Prophy'den bir araştırma yaparak, kendisine bildirilmesini istedi. 13 Temmuz 1876'da gelen raporda, olayların Rusya tarafından kışkırtıldığı, zulme uğrayanların Bulgarlar değil, Türkler olduğu anlatıldı. Fakat bu gerçekçi yaklaşım hiç de etki yaratmadı. Bu sonuca inanmayan İngiltere, İstanbul elçilik binasında görevli Walter Baring'i 19 Temmuz'da Bulgaristan'a gönderdi. Ayrıca, Amerikan elçiliğinden Eugeni Scayler, Rus elçiliğinden Knez Çertelef ve Mac Gahan da, Baring ile birlikte gitti. Ne var ki gurupta kimse Bulgarca bilmiyordu ve Bulgar bir tercüman kullanıldı. Tercüman ölenlerin Türkler değil, Bulgarlar olduğunu söyledi.

Böylece, başlangıçta yalnızca Panslavist Ruslar tarafından desteklenen Bulgaristan konusu, İngilizlerin de dikkatini çekti ve giderek geniş kitlelere mal oldu. İngiliz hükümeti, gerçekleri göz ardı ederek Bulgar kırımını kabul etti. Öyle ki, 6 Eylül 1876 tarihinde Gladstone'un yayınladığı "Bulgar Mezalimi ve Şark Meselesi" adlı bir broşür, daha ilk günde 200 bin sattı ki, bu durum İngilizlerin Türkler aleyhine nasıl döndüklerini ve Rusya'nın bu konuda nasıl yol kat ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bulgarların içi rahatlamıştı; çünkü sadece Rusya değil İngiltere de artık yanlarındaydı. İngiltere, ayaklanmanın bastırılmasında rolü olan, gönüllülerin cezalandırılmasını istedi. Ayrıca, Elliot'un baskıları sonucunda, Bulgar asiler af kapsamına alındı. Ayaklanmanın bastırılmasına katılan gönüllüler asıldı. Bulgar kırımının suçlusunu gösterilen Edirne Valisi Akif Paşa da, 16 Eylül'de görevinden alındı.

Neticede Bulgar ayaklanması, Avrupa kamuoyunda, Türkler aleyhine büyük bir kampanyaya dönüştü. Böylece Rusya'nın arzusu gerçekleşmiş oldu ve Osmanlı Devleti artık Avrupa diplomasisinde yalnız kaldı. Sadece Hindistan'daki Müslümanlar ile Macaristan'daki üniversite öğrencileri bu olumsuz propagandalara karşı çıktı. Türklerin lehine ve Rusya'nın aleyhine gösterilerde bulundular. Fakat bu hareketlere, Hristiyanlara yapılan zulümleri tasvip anlamı verildiğinden, kısa süre sonra yasaklandı.

Rusya durmak bilmiyordu. 1 Temmuz'da Sırbistan ve 2 Temmuz 1876'da Karadağ'ı savaşa itmişti. Kendi Panslavist subayları tarafından desteklenen bu ordular, bir süre sonra yenildi. Hatta Osmanlı ordusu Sırbistan'a kadar ilerledi. Bu gidişatı durdurmak isteyen Çar II. Alexandre, 31 Ekim'de Bâb-ı Âli'ye bir ultimatom verdi. Bu şekilde, Osmanlı Devleti'ne karşı bir baskı unsuru oluşturmak istediği Sırp ve Karadağ faktöründen yararlanmıştı. Aslında Rusya, Osmanlı Devleti ile yapacağı savaşın ön hazırlıklarını yapıyordu³³³.

8 Temmuz'da Rusya ile Avusturya, Balkanları paylaşmak için Reichstadt'ta anlaştılar. Türkiye ile Karadağ ve Sırbistan arasındaki savaşta Türkiye galip gelirse, statüko muhafaza edilecekti. Türkiye yenilirse Bosna-Hersek eyaleti, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya arasında paylaşılacaktı. Rusya Besarabya ile Batum'u alacaktı. Osmanlı Devleti yıkılırsa, Yunanistan'a toprak verilecek, bir de bağımsız Bulgaristan devleti kurulacaktı.

Panslavistler özellikle Bulgar meselesi üzerinde duruyorlardı. Çünkü Büyük Bulgaristan'ın kurulması demek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli kanadının tamamen koparılması dolayısıyla bu da imparatorluğun çökmesi demektir. Bu nedenle Bulgar ayaklanması azami derecede istismar edilmeli, Avrupa kamuoyu Türkiye aleyhine çevrilmeli ve bunun için derhal bir kampanya başlatılmalıydı. Bulgar Katliamı adıyla gazeteler sürekli yayınlar yapmaya başladı. Panslavist basın, Rus basınını büyük ölçüde arkasından sürüklemeye ve Rus yöneticileriyle kamuoyunu kuvvetle etkilemeye başladı. Rus basınına haberler, esas itibarıyla Türkiye'deki Rusya Büyükelçiliğinden ve konsolosluklarından geliyordu. Rusya Büyükelçisi İgnatiev, Çar II. Alexandre'a gönderdiği 9 Mayıs 1876 tarihli 170 sayılı raporunda “ *hareketin ilk anından itibaren memleketteki ahalinin Müslüman ve Hristiyan olarak iki düşman kampa ayrıldıklarını*”

³³³ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.112-117

yine 11 Mayıs 1876 tarihli 177 sayılı raporunda “*Bulgar ayaklanmasının başından itibaren bir din savaşı halini aldığını ve bir yok etme savaşı şekline girme tehlikesi gösterdiğini*” iddia etmekteydi. Panslavistler karalama ve düşmanlık boyutlarını öyle ileri dereceye götürmüşler ve etkili olmuşlardı ki Rusya Hükümeti savaşa gitmezse Panslavistlerce devrilecek diye korkulmaya başlanmıştı.

İngiltere’nin Petersburg Büyükelçisi Lord Loftus, “*Rus basının şiddetli yayınlar yaptığını, bütün memlekette harp için fanatik kışkırtmalar olduğunu, imparatorun ve Hükümetin güç bir durumda kaldıklarını*” belirtmekteydi.

Avrupa’da girişilen kampanyanın amacı Türklerin suçlu olduklarını kabul ettirebilmek, Avrupa’yı müştereken suçlu Türkiye’ye karşı harekete geçirebilmek, eğer bu olmazsa Rusya’nın tek başına Türkiye’yi cezalandırmasını sağlamaktı. Öyleyse Türkiye yalnız bırakılmalı dost ve müttefik bir devlet yanında bulunmamalıydı. Türkiye’yi yalnız bırakma hedefi bakımından öncelikle İngiltere kamuoyunun Türkiye aleyhine çevrilmesi önemliydi.

Almanya zaten Rusya’dan yanaydı. Fransa 1870-1871 savaşından yenik çıkmıştı ve yeni bir inisiyatif alamazdı. Esasen Selanik olayı yüzünden Fransız ve Alman kamuoyu büyük ölçüde Türkiye aleyhine dönmüştü. Avusturya’ya Bosna-Hersek vaat edilmişti ve bu devlet Türkiye lehine harekete geçip Rusya’yı durdurmaya kalkışmazdı. Türkiye’den yana olabilecek bir tek devlet vardı, o da İngiltere idi. Öyleyse İngiltere’de yoğun bir Türk düşmanlığı kampanyasına girilip bu ülkede de kamuoyunu ve hatta hükümeti Türkiye aleyhine çevirmek gerekiyordu.

Rusya’nın yapmış olduğu karalama kampanyası başarılı olmuş, Avrupa büyük devletlerinin fikirleri Türkiye ve Türkler aleyhine çevrilmişti. Panslavist komplo hareketi, Avrupa’da Hristiyanlık-Müslümanlık, Avrupalılık-Asyalılık şekline dönüşmüş, Türkiye, Hristiyan Avrupa karşısında yalnız bırakılmıştı. Rusya, öteki Avrupa büyük devletlerini de, büyük ölçüde peşinden sürüklemeyi başarmıştı. 20 yıl önce Kırım Savaşı sırasında yalnız olan Rusya iken bu defa Türkiye yalnızlığa itilmişti. Rusya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Baron Jomini; “*Hiçbir zaman böyle bir fırsat bulamayız*” demektedir. Böyle bir fırsatı Rusya kaçıramazdı ve kaçırmadı. Konferans toplanması fikri, 1876 Ağustos sonlarında ve Eylül başında, Rusya’dan geldi. Fakat Rusya, konferans fikrinin İngiltere tarafından ortaya atılmasını ve teşebbüsün İngiliz

Hükümeti'nden gelmesini istedi. Bunun üzerine İngiltere hemen harekete geçerek, İstanbul'da bir konferans yapılmasını teklif etti. İngiltere'nin en büyük endişesi, 1833'de olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında yalnız kalmasıydı. Neticede İngiltere'nin teklifi kabul gördü ve 23 Aralık 1876'da İstanbul Konferansı başladı³³⁴.

İstanbul Konferansının toplanma sebeplerini Rus Başvekili ve Hariciye Nazırı Prens Gorçakov, Avrupa büyük devletleri ve Bâb-ı Âli'ye göndermiş olduğu notada şöyle izah ediyordu:

“Rumeli kıtasını kana boyayan hadiseler, Avrupa'ya pek ziyade dokunmuştur. Kabineler, aralarında yaptıkları konuşmalar üzerine insaniyetin şerefi ve umumun rahatı için, şu hale bir nihayet verilmesi lüzumunu tasdik ederler. Savaş halinde bulunan iki tarafı mütarekeye zorlayarak, kan dökülmesinin önünü aldıkları gibi, Osmanlı idaresinin ıslahı kabil olamayan fenalıklarına ve Osmanlı memurlarının keyfi muamelelerine karşı, Hristiyan ahaliye kuvvetli teminat vermek ve bu suretle vakit baş gösteren bu gibi kanlı buhranlara meydan kalamayarak Avrupa'yı temin eylemek için musalâhanın kurulacağı temelleri tespit eylemeye karar vermişlerdir. Bu meselede politikaca menfaatlerine bakmayarak umumi menfaate hizmet etmek maksadıyla; Petersburg kabinesi, büyük devletlerarasında birlik husulüne var kuvvetiyle yardım etti.

Bu birliğin vereceği kararların umumi sulha yarayacak ve efkârı âmmeyi memnun edecek bir şekilde neticelenmesi için, elinde geleni yapmakta kusur etmeyecektir.

Fakat Avrupa'nın dilek ve arzusu ile hâsıl olan birlik, sulhun ve asayişin iade ve temini yolunda bir seneden beri konuşmalar yaparken, Bâb-ı Âli vakit kazanarak, Asya ve Afrika'dan İslâmların en nizamsız gürûhlarını topladı ve Müslümanların taassuplarını uyandırarak, varlıklarını muhafazaya çalışan Hristiyanları kalabalık sayesinde ezdi. Avrupa'nın hiddet ve nefretini mucip olan dehşetli katalin mütecasirleri hâlâ bir ceza görmediler. Bugünkü günde de, bunların verdikleri misaller, bütün Osmanlı ülkesinde ve Avrupa'nın gözü önünde zalimane hareketlerin şümül ve devamına sebep olmaktadır.

³³⁴ B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. CXXI-CXXXIX

Şu halde haşmetli İmparator Hazretleri, büyük devletlerin birliğiyle taayyün etmiş olan maksada varmak için, bütün vasıtalarını kullanmayı tasdim etmiş olduğundan, ordusunun bir kısmını tahrike karar vermiştir.

Kendileri savaş istemezler, vukuunu men için, mümkün olanı yapacaklardır. Fakat bütün Avrupa'ca muhik görülen ve Rusya da umumi efkâr tarafından şiddetle istenen, emniyet kaideleri tam manasıyla tatbik edilmedikçe, durmamaya da karar vermişlerdir”³³⁵.

Notanın ele alınış biçiminden de anlaşılacağı gibi Rusya Balkan meselesini artık genel bir Şark meselesi haline getirmiş ve bunun takipçisi durumuna gelmiştir.

Konferansta Bulgaristan için çeşitli kararlar alınırken, Sırbistan, Karadağ ve Bosna-Hersek konuları da ele alındı. Özellikle Fransız delegesi, Rusya'nın gözüne girebilmek için, devamlı olarak Osmanlı delegelerini suçladı.

Konferans sırasında Avrupa büyük devletleri Panslavist Rusya karşısında Türkleri yalnız bırakmışlardı. İstanbul Konferansında, ayaklanmada ölen Bulgarlara karşı tüm Rumeli Türklerinin toptan cezalandırılmasını istenmiş ve Türkiye buna razı olmayınca da bu cezalandırma görevi Rusya'ya verilmişti. Savaş sırasında Panslavistlerin planlı génocide (soykırım) hareketini yerinde inceleyen Fransız diplomatı Challet'nin dediği gibi, “ bir cinayetin intikamını almak için –masum olan kimse suçlunun eline teslim edilerek- suçlunun kendisinden faydalanılmıştır”³³⁶.

1876 Temmuzundan beri devam eden Türk-Sırp savaşının Türkiye lehine gelişmesi başta Rusya olmak üzere İngiltere'yi de endişelendirdi. İngiltere ve Rusya Bulgarların dışında Sırpıları da kurtarmak için birlikte harekete geçtiler. Rusya ve İngiltere Sırpılarla bir müzakere yapılmasını istiyordu. Rusya bununla ilgili olarak harekete geçerken İngiltere'den daha da ileri gitti. 26 Eylül 1876'da Rusya, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından, Bulgaristan'ın Rusya tarafından ve İstanbul boğazının da ortaklaşa işgal edilmesi teklifini gizlice İngiltere'ye sundu. 31 Ekim'de Rusya büyükelçisi İgnatiev, Türkiye'ye 48 saatlik bir ultimatom verdi ve mütareke kabul edilmediği takdirde Rusya Büyükelçiliğinin bütün personeli ile birlikte İstanbul'u terk edeceğini bildirdi. Türkiye 1 Kasım'da mütarekeyi kabul etmek zorunda kaldı, fakat bu

³³⁵ H. Sedes, *1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasî Olaylar*, s. 102

³³⁶ B. N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. CLXXXI

buhranın yatışması demek değildi. Tersine gelişmeler Türk-Rus savaşına doğru gidiyordu. 12 Kasım 1876 günü Rusya kısmi seferberlik ilan etti. İstanbul Konferansı bu hava içinde toplandı.

İngiliz delegesi Salisbury, Bâb-ı Âli'ye konferans kararlarının kabul edilmesini önerdi. Çünkü Osmanlı Devleti ile Rusya'nın politik durumu farklıydı ve Avrupa kamuoyu Türklerin aleyhine idi. 18 Ocak 1877'de toplanan bir genel meclis, Sadrazam Midhat Paşa'nın da etkisiyle, sunulan önerileri oy birliği ile reddetti ki bu bir savaş anlamına geliyordu. Avrupa Devletleri, bu olumsuz sonuç üzerine, Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir politika izleyeceklerini belirlemek üzere Londra'da toplandılar ve 31 Mart'ta bir protokol imzaladılar. Bu protokolün maddeleri de Bâb-ı Âli tarafından red edilince, Rusya, sonunda aradığı fırsatı buldu. Avrupa adına, Osmanlı Devleti'ni cezalandırmak üzere harekete geçerek, 24 Nisan 1877'de savaşı başlattı.

3.3.1.4. 1877–1878 Savaşı Sırasında ve Savaş Sonrasında Rusya'nın Bulgaristan Politikası

1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı, Panslavizm'in, amacına ulaşmak için Rus askerini emellerine alet ettiği bir savaştır. Yani Panslavizm'in, Rus askeri ile fiili olarak uygulamaya konulmasıdır. Genelde, Balkan Slavlarını ilgilendiren birkaç amaca hizmet etmekle birlikte, daha çok Bulgaristan ile ilgilidir. Yani amaç Balkanlar'da bir Slav devleti kurmaktır.

1878 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna vilayeti toprakları üzerinde kurulan ve daha sonra eski Edirne vilayeti topraklarının bir bölümünü de ilhak ederek bugünkü sınırlarına ulaşan Bulgar devletinin kurulduğu bu coğrafyanın demografik yapısına baktığımızda, 93 Harbi arifesinde Tuna vilayetinin yarısının Türkler, diğer yarısının ise Bulgarlar tarafından meydana geldiğini görürüz. Balkan sıradağları ile Tuna nehri arasında kalan Tuna vilayetinde Niş sancağı hariç olmak üzere 1876'da 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar olduğu görülmektedir. Doğu Rumeli adını alan Filibe ve İslimye sancaklarında ise, aynı tarihlerde 483 bin Bulgar'a karşılık 681 bin Türk yaşamaktaydı. Bu sayıları dikkate aldığımızda 1876 yılında sözü geçen bu coğrafyada yaşayan nüfusun % 52,7'sini Türkler oluşturuyordu. Böyle bir yapı içerisinde burada bir Bulgar milli devleti kurmak ilk bakışta imkânsız görünüyordu. Rusya'ya göre Türk-Müslüman nüfusu yerlerinde kalırsa, bu topraklarda Bulgarların

milli bir devlet kurması olanaksızdı. Kurulsa bile bu devletin ileride parçalanma veya iki milletli bir federasyona dönüşmesi tehlikesi vardı. Bunu önlemek ve kurulacak Bulgar devletini sağlam temellere oturtabilmek için Panslavistler yerli Türk-Müslüman halkını ya o topraklardan kovmak, ya da yok etmek zorundaydı³³⁷.

Panslavist Ruslar, daha 16 Kasım 1876'da Çar II. Alexandre'ın emri ile Bulgaristan için özel bir örgüt kurdular. **Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı** adlı bu örgüte, Bulgaristan için izlenecek politikayı belirleme görevi verildi. Örgütün amacı, savaşta Rus orduları Osmanlı ordusu ile çarpışırken, diğer taraftan yeni bir Slav devleti için zemin hazırlamaktı. Bu amaçla, Bulgaristan coğrafyası nüfus, din, mezhep ve emlak bakımından incelenerek *“Bulgaristan'ı Tanımak için Malzemeler”* adıyla savaştan önce bir rehber kitap olarak çıkartıldı. Nüfus konusunda ortaya çıkan sonuç, Bulgarların, Bulgar olmayanlardan daha az olduğu şeklindeydi. Durum böyle olunca, milli bir Slav devleti kurmak; ancak diğer nüfusun Bulgaristan'dan atılması ile mümkündü. Bu düşünce ile uygulamalar, *“Bulgaristan Bulgarlarıdır”* parolası üzerine temellendirildi.

Bu amaçlarla 1878'de başlayan savaş gerçek anlamda bir soykırım savaşına dönüştü. Birçok Türk mülkü yağmalandı, malları elinden alındı, çoğu yakılıp yıkıldı. Hersek ve Karadağ meselesinden çıkan ve Osmanlı tarihinde 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Bulgaristan için de son derece oneli neticeler doğurdu. Bu savaş sonunda İstanbul yakınlarına kadar gelen Rusların desteğinde Bulgarlar tarafından Müslüman-Türk halkı büyük zulüm gördü: öldürme ve yağma dışında başta cami ve mezarlıklar olmak üzere Türklerle ilgili her şey büyük çapta yok edildi. Tuna ve Edirne vilayetlerinden yaklaşık 600 binden fazla Türkü 500 yıllık yurtlarından söküp attılar ve yaklaşık 350 bin Türk'ü ise vahşice katlettiler. Sonunda Tuna ve Edirne Vilayetlerinin Türk-Müslüman halkı bir azınlık statüsüne düşürüldü.

1877-1878 harbinde Osmanlı Devleti tüm cephelerde yenildi³³⁸ ve bu harp devlet için tam bir mağlubiyet oldu; ancak arkasından imzalan antlaşma çok daha büyük bir darbe olarak geliyordu. Ayastefanos Antlaşması 3 Mart 1878'de imzalandı. Böylece

³³⁷ Hüseyin Memişoğlu, “Bulgaristan ve Bugaristan Türk Azınlık Sorunu”, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Enstitüsü, TTK Basımevi, Ankara, 1992, 115-116

³³⁸ Y. Halaçoğlu, “Bulgaristan”, *DİA*, s. 398; H. Memişoğlu, “Bulgaristan ve Bugaristan Türk Azınlık Sorunu”, s. 116

Bulgar papaz Paisiy'in yüz yıllık rüyası hayat buluyor ve Büyük Bulgaristan kuruluyordu. Antlaşmada Bulgaristan'a oldukça cömert davranıldı. Bulgarlar ile yerleşik ne kadar bölge varsa, sınırlar içine alındı. Sınırları, kuzeyde, Sırbistan'dan başlayıp, Tuna nehrini izleyerek Karadeniz'e ulaşıyordu. Güneyde ise, Ohri gölünden, Ege Denizi'ndeki Kavala limanı da dâhil olmak üzere Edirne'nin kuzeyinden, yine Karadeniz'e uzanıyordu. Fakat birer Bulgar toprağı olan Niş'i Sırbistan, Dobruca'yı Romanya alıyordu. Sınırların ince detayları, Osmanlı-Rus ortak komisyonu tarafından çizilecekti. Yeni yönetim kuruluncaya kadar prenslik, bir Rus komiseri tarafından idare edilecekti. Osmanlı askeri çekilecek; fakat en az elli bin Rus askeri, Bulgaristan'da görev yapacaktı. Bu asker de, yerli kuvvetler kurulduktan sonra, ülkesine dönecekti.³³⁹

Bu antlaşma Rusya'nın uzun süredir izlediğı Panslavizm politikasının bir zaferidir. Yalnız yeni bir Bulgar devleti kurulmadı. Sırbistan, Romanya ve Karadağ'a da bağımsızlık verildi. Böylece, Rumeli toprakları elden çıktı. Hatta Osmanlı'nın, Arnavutluk gibi, Balkanlarda kalan toprakları ile kara bağlantısı kesildi.

Sonuçta, Rusya, Bulgarları, Osmanlı yönetiminden ayırarak, bir devlet yapmayı başardı. Hem de, diğer Balkan devletlerine göre oldukça büyük bir coğrafya üzerinde. Üstelik Bulgaristan'ın Kavala limanı üzerinden Ege denizine açılabilmesi, Bulgarlara *sıcak denizlere kıyısı bulunan tek Slav milleti* konumunu da kazandırdı.

Tabii Rusya kendi çıkarlarını da unutmadı. Besarabya'yı Romanya'dan alırken, Bulgaristan'a ait Dobruca'yı Romanya'ya bıraktı. Ayrıca, Vidin ve Köstendil gibi bir kısım topraklar, Bulgaristan'ın dışında kaldı.

Ancak bu gelişmeler, İngiltere ve Avusturya'nın hiç hoşuna gitmedi. Rusya bir oldu-bittiyle Şark Meselesi'ni kendi lehine çözmüştü. Derhal harekete geçilmeliydi. İngiltere endişeliydi; çünkü Bulgaristan Ege denizine açılmıştı. Avusturya endişeliydi çünkü yeni kurulan Bulgar devleti çok geniş bir coğrafya üzerinde kurulmuştu.

Bunun üzerine Avrupa devletleri vakit kaybetmeden diplomatik görüşmeler başladı. Almanya'nın önerisi ile Ayastefanos Antlaşması, Berlin'de yeniden masaya yatırıldı. 1856 Paris Antlaşması'na imza atan devletlerin delegeleri, Berlin'de bir araya geldi. Kongre görüşmelerine, 13 Haziran 1878'de başlandı. Amaç, elden çıkan Osmanlı

³³⁹ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.117-125

topraklarını geri vermek değil, Rusya'nın Balkanlar'da kurduğu üstünlüğü elinden almaktı. 13 Temmuz'da antlaşma imzalandı. Rusya'nın kurmuş olduğu Büyük Bulgaristan üçe bölündü. Böylece 163.965 kilometrekarelik Ayastefanos Bulgaristan'ı, 63.972 kilometrekarelik bir alana sığdırılarak muhtar bir Bulgar Prenslığı kuruldu³⁴⁰. *Sofya, Niğbolu, Zıştovi, Rusçuk, Silistre, Varna, Şumnu, Lofça ve Turnova* gibi şehirleri içine alarak Tuna nehri ile Balkan dağları arasına sıkıştırıldı.

Böylece, Avusturya için itiraz konusu olan büyüklük ortadan kaldırılırken; Makedonya'nın iadesi ile de Bulgarların Ege denizi ile bağı kesilmiş, İngiltere rahat bir nefes alması sağlanmıştı. Büyük Bulgaristan'dan geriye kalan kısım, yani *Filibe, İslimye, Eski Zağra, Tatarpazarcığı, Burgaz ve Hasköy* sancaklarından müteşekkil bölüm, Doğu Rumeli Vilayeti adı ile siyasî bakımdan doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Yine Makedonya da Osmanlı Devleti'ne iade edildi³⁴¹.

Ayastefanos Bulgaristan'ının bu şekilde parçalanması Rusları çok üzdü. Fakat diğer Avrupa devletlerinin müdahalesi karşısında yapılabilecek fazla bir şey de yoktu. Rus Çarı, 11 Nisan 1879'da yayınladığı bir bildiri ile Bulgarlara şöyle seslendi: "*Berlin Antlaşması'nı maddelerini kabulden başka çare yoktur. Fakat gelecekte ümit kesmeyin. Amacınıza ulaşmak için daha çok çalışın.*"

Bulgaristan prensliği, 13 Temmuz 1878'den 16 Nisan 1879'a kadar Ruslar tarafından yönetildi. Önce Prens Çerkaski ve daha sonra Prens Dondukof Korsakoff, komiser olarak görev yaptı. Komiserin yanında, altı üyeden meydana gelen bir özel komisyon görev yaptı³⁴².

Bulgaristan gibi, Doğu Rumeli Vilayeti için de, bir anayasa hazırlandı. Berlin Antlaşması'nın 18. Maddesine göre bir araya gelen Avrupa Komisyonu, bu amaçla 14 Eylül 1878'e Filibe'de çalışmalarına başladı. 24 Eylül 1879'a kadar devam eden bu çalışmalar sonunda, 495 esas ve 637 ilave madde ile Doğu Rumeli Vilayetinin anayasası düzenlendi.

³⁴⁰ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.126-127

³⁴¹ Y.Halaçoğlu, "Bulgaristan", *DİA*, s. 398

³⁴² M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.128

3.3.1.5. Doğu Rumeli Meselesi Ve Bölge Üzerindeki Rus-Bulgar İhtirasları

1878 Berlin Antlaşması ile Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'dan alınarak Osmanlı Devleti'nin yönetiminde bırakılması Rusya'nın hiç hoşuna gitmedi. Çünkü bu suretle stratejik öneme sahip olan Balkan geçitleri Osmanlı'nın elinde kalıyor ve İstanbul'un yolu Rusya'ya kapanıyordu. Bu durumu derhal kendi lehine çevirmek isteyen Rusya, Bulgaristan ve Doğu Rumeli'de Bulgar halkını birleşme yönünde kışkırtmalara başladı. Rus komiseri Dondukof, Doğu Rumeli'de tesis edilen muhtariyet idaresinin bu vilayetin kısa zamanda Bulgaristan ile birleşmesine elverişli bulunduğunu Bulgarlara telkin etmeye başladı.

Bulgarlar da zaten Rus teşvik ve tahriki olmasa da Ayastefanos Antlaşması'nın ortaya koymuş olduğu büyük Bulgaristan'ı gerçekleştirmeyi ideal kabul etmişlerdi. Rusya ile Bulgaristan'ın böyle bir zihniyete sahip olmaları Doğu Rumeli buhranlarının meydana gelmesinde başlıca etken oldu.

İlk buhran hareketi 1879 yılının Mayıs ayında Osmanlı Devleti'nin bölgeye asker göndereceğinin duyulması nedeniyle ortaya çıktı. Doğu Rumeli halkı mukavemet edeceğini açıkladı. Osmanlı hükümeti, teşebbüse geçmeden önce ilgili devletlerin fikrini almak isteyince bu devletler adına İngiliz Hariciye Nazırı Salisbury, Bâb-ı Âli'nin hakları saklı tutulmak koşuluyla 15 bin kişilik karma bir Avrupa ordusu tarafından bölgenin belirli bir süre için işgal edilmesini teklif etti. Eğer Osmanlı Devleti isterse Burgaz bölgelerinde asker bulundurabilirdi. Bâb-ı Âli zor kullanmadan buhranın çözülmesinden yana olsa da İngiliz Başvekil, kuvvet kullanarak meselenin halledilmesini gizlice tavsiye etti. Ancak Osmanlı Devleti böyle bir uygulamada Rusya'nın düşmanlığını ve Sırbistan ile Yunanistan'ın hırslarını tahrik edebileceğini biliyordu ki bu da yeni bir Balkan savaşına sebep olurdu. Bu ise Osmanlı Devleti açısından hiç de iyi olmazdı. Çünkü yeni bir savaş kaldıracabilecek gücü yoktu.

Rusya, Bulgaristan Prensliği'ni kendi eseri olarak kabul ediyor, Doğu Rumeli'de çıkan buhranı da bir Bulgar meselesi olarak sayıyordu. Rus Çarı bu sebeple Doğu Rumeli'nin devletlerarası bir kuvvet tarafından geçici bir süre için işgal altında tutulmasını alçak gönüllülükle kabul etmişti. Buhranın Bâb-ı Âli ile Rusya arasında ve Rus menfaatlerine uygun bir şekilde çözülmesini istiyordu³⁴³. Bu amaçla Rus Çarı, II.

³⁴³ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 103-105

Alexandre, Abdülhamit'e Rumeli-i Şarkî meslesinde yardımcı olmak ve barışçı maksadını temin etmek için Yaveri General Obraçof'u İstanbul'a gönderecekti³⁴⁴. Rusya'nın bu teklifine göre General Obraçof, Doğu Rumeli'ye giderek halkın padişaha itaat etmesi için nasihatlerde bulunacak, Osmanlı Devleti de buna karşılık Doğu Rumeli'ye asker sevk etmeyecekti.

Osmanlı Devleti, Rusya'dan gelen bu teklifi kabul etti. Osmanlı'nın bölgeye asker göndermeyeceğini, Avrupa devletlerinin de bugünkü durumda Balkanların askeri bir maksatla işgal edilmesini faydasız gördüklerini söyledi. Rusya'nın bu müdahalesi ile Doğu Rumeli'de sükûnet yeniden sağlandı. Fakat Osmanlı, hukuki açıdan olmasa bile fiilen Balkan geçitlerinde asker bulundurmaktan vazgeçmekle güçsüzlüğünü bir kere daha ortaya koymuş oldu. İngiltere bu durum karşısında Balkanlar'da Osmanlı Devleti'ni tutmanın boşuna olduğu kanaatine vararak, Bulgarlardan yana bir tutum sergilemeye başladı.

3.3.1.5.1. Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan İle Birleşmesi

Rusya'nın bölgeyle ilgili girişimleri Bulgarların hiç de hoşuna gitmemişti. Önceleri Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesinden yana olan Rusya'nın şimdi bu birleşmeyi geciktirmesine bir türlü anlam verememişler, bu durum Bulgarların Rusya'ya karşı tavır almalarına neden olmuştu. Rusya ile Bulgarlar arasında soğuk rüzgârlar esmeye başlamış; Rusya'ya sırt çevirmeye başlayan Bulgar milliyetçileri İngiltere'den medet umar hale gelmişlerdi.

Bulgarların "*Güney Bulgaristan*" dedikleri Doğu Rumeli, 18 Eylül 1885'de Bulgaristan'a katıldı. Milis askerleri, kendilerine katılan köylülerle birlikte Filibe'de hükümet konağına girerek Vali Gavril Paşa'yı tutuklayarak vilayetten kovdular. Haberleşme ve ulaşım vasıtalarını da kontrol altına alarak Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştiğini ilan ettiler. Filibe'ye davet edilen Prens Alexandre'ı 21 Eylül'de Doğu Rumeli ve Bulgaristan'ın müşterek prensi ilan ettiler³⁴⁵. Bulgarlar bu durumu, zaten başlangıçtan beri istiyorlardı. Berlin Antlaşması ile gelen bu ayrılığı bir türlü kabul edememişlerdi. Değişen siyasî dengelerden faydalanan prenslik, bu ayrılığa son verdi. Özellikle Prens Alexandre'ın İngiltere'yi ziyaretinde bu konuda dolaylı bir destek

³⁴⁴ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı nâme-i Hümayûn*, (Y.PRK.NMH.), 1/56, 11/Ca/1296 (3 Mayıs 1879)

³⁴⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 103-106

alındı. İngiltere'nin maksadı, Rusya, Avusturya ve Almanya arasındaki Üç İmparatorlar Ligi'ni parçalamaktı. Böylece, Rusya Avusturya'dan, Avusturya da Rusya'dan şüphelenecek ve aralarındaki iyi ilişkiler bozulacaktı.

Bu birleşme, hem Osmanlı hem de Rusya açısından bir şok oldu. Her iki taraf da birbirinden şüphelendiler. Fakat Bulgarlar cesur davranarak, Rusya'ya rağmen, böyle bir girişimde bulundular. Rusya bu birleşmeyi istiyordu; fakat her şeyin kendi kontrolü altında olması şartıyla. Serbest hareket eden bir Bulgaristan, Rusya'nın çizdiği rotanın dışına çıkabilirdi³⁴⁶.

Bulgarların Şarkî Rumeli ile birleşmesi gerek Osmanlı Devleti'nin hukukunu ve gerekse Berlin Antlaşması'nı ihlâl etmeleri demektir. Şarkî Rumeli Vilayeti'ne tecavüz eden Bulgarlar, Müslümanların ırz ve namuslarına saldırıyorlardı. Bu durum üzerine Osmanlı Devleti, 18-50 yaş arasında eli silah tutan tüm Müslümanların Bulgarlara karşı silahaltına alınmalarını emrederken³⁴⁷; diğer taraftan Rus subayları Bulgaristan'ı terk ettiler. Üstelik Çar III. Alexandre, prensin şahsına karşı şiddetli bir muhalefet gösterdi.

Osmanlı ordusunun Doğu Rumeli'ye gireceğinden emin olan Sırbistan, 13 Kasım 1885'te Bulgaristan'a savaş açtıysa da Osmanlı'dan umduğu yardımı bulamadı. Bulgarlar Sırbistan'ın içlerine doğru ilerlemeye hazırlanırken, Avusturya devreye girdi ve biraz daha ileri giderlerse, karşılarında Avusturya askerini bulacaklarını belirtti. Bu gelişmeler üzerine 5 Kasım 1885'te İstanbul'da bir konferans toplayan, Avrupa devletleri, Bulgaristan'ın yeni durumunu ele aldılar.

3.3.1.5.2. İstanbul Konferansı (5 Kasım 1885)

Doğu Rumeli'deki yeni buhranlar, Osmanlı Devleti'nin yeniden büyük devletlere teklif götürmesine neden oldu. Bâb-ı Âli, padişahın hükümlerine haklarına uygun olarak ve Berlin Antlaşması'nın esas hükümleri çerçevesinde sorunların halledilmesini istiyordu. Konferans, 5 Kasım 1885 tarihinde Sait Paşa'nın başkanlığında toplandı.

³⁴⁶ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.135-137

³⁴⁷ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı, Mabeyn Başkitabeti*, (Y.PRK.BŞK), Dosya No:9, Gömlek Sıra No: 86, Belge: 2, Varak: 2, 29/Z/1302 (9 Ekim 1885)

Görüşmeler sırasında iki tez belirlendi. Buna göre: İngiliz ve Fransız delegeleri, Doğu Rumeli’de meydana gelen durumun, Berlin Antlaşması hükümlerine göre meşrulaştırılmasını yani eyaletten kovulan Gavril Paşa’nın yerine, Prens Alexandre’ın beş yıl için Doğu Rumeli valiliğine tayin edilmesini istedi. Bu şekilde eyalet padişahın hâkimiyetinde kalmaya devam edecekti. Böylece Bulgarlar da memnun edilmiş olacaktı.

Rusya, Almanya, Avusturya ise statükonun iadesini istiyordu. Bâb-ı Âli ise statükonun iadesi olmakla birlikte II. Abdülhamit konferansta ittifakla bir karara varılmasından yanaydı. Aksi takdirde Bulgar Prensinin, İngiltere ve Fransa’dan destek alacağını ümit ederek kararın tatbikine silah ile mukavemet göstermesi mümkündü. Böyle bir durumda ise diğer Balkan devletlerinin de arazi koparmak amacıyla harekete geçmesi muhtemeldi.

Konferans çalışmalarına devam ederken beklenmeyen bir olay meydana geldi. Sırp Prensi Milan 14 Kasım 1885’de Bulgaristan’a savaş açtı. Milan Rusya’nın, Bulgaristan’a karşı yüz çevirdiğini görünce Doğu Rumeli’nin Bulgaristan ile birleşmesi sonucunda bozulmuş olan Balkan Yarımadası’ndaki dengeyi bahane ederek Vidin, Berkofça ve daha bazı yerleri Bulgaristan’dan istemiş ve alamayınca da silahlı kuvvete başvurmuştu. Kamuoyu, Sırp’ların galip geleceğine inanıyordu. Çünkü Sırp ordusu her yönüyle Bulgar kuvvetlerinden daha iyi durumdaydı. Bulgar ordusu ise henüz çok yeniydi. Üstelik Çarın, Rus subaylarını geri çekmesiyle son derece zayıflamış olduğu sanılıyordu.

Bulgar Prensi Alexandre, Sırp taarruzu karşısından Bâb-ı Âli’den yardım istedi. Bâb-ı Âli Doğu Rumeli’nin tahliyesini şart koştu. Bulgar kuvvetleri, Doğu Rumeli’yi terk ettilerse de Bâb-ı Âli konferans bir neticeye varıncaya kadar asker göndermemekte direndi. Konferans, beklenen kararı 25 Kasım 1885 tarihinde tespit etti. Buna göre:

Padişah Doğu Rumeli’ye olağanüstü yetkilerle bir komiser gönderecekti. Komiser, valiye ait yetkilere sahip olacaktı. Komiserin yanında büyük devletler tarafından tayin edilen özel memurlar bulunacak ve bunlar istişari mahiyette düşünceleriyle kendisine yardımda bulunacaklardı.

Osmanlı, Doğu Rumeli halkının komiseri nasıl karşılayacağını tetkik ettirdi. Ancak sonuç hiç iç açıcı değildi. Bulgar ordusu, Sırp ordusunu bozarak 27 Kasım’da

Pirot'u işgal ederek Belgrat yolunu ele geçirdi. Bunun üzerine konferans, Doğu Rumeli sınırında askeri bir nümayiş yapılarak komiserin Filibe'ye gönderilmesini istedi. Ancak II. Abdülhamit bu fikri reddetti. Sadrazam Kâmil Paşa, elçilikleri dolaşarak başka tedbirler araştırmaya başladı. Almanya elçisi, İngiltere ile Rusya arasında yapılacak anlaşmaya göre hareket edilmesini önerdi. Rusya, Sırbistan ile Bulgaristan arasında barışın kurulmasını beklemek gerektiğini söyledi. İngiltere, Bâb-ı Âli ile Bulgar Prensi arasında vasıtasız bir anlaşmaya varılmasının doğru olacağını beyan etti.

Neticede İngiliz elçisinin teklifine uyan Bâb-ı Âli Bulgaristan üzerinde yabancı nüfuzunu önlemek amacıyla bazı fedakârlıklar yapmayı göze aldı. Ahalisi Müslüman olan Rodop Balkanı'nın Doğu Rumeli'den ayrılarak Osmanlı idaresine bırakılması şartıyla Bulgar Prensi'nin tekliflerini kabul etti. Rusya'nın da onayı alındıktan sonra, bu teklifler konferans tarafından 5 Nisan 1886'da şu şekilde bir kararnameye dönüştürüldü:

- I. Doğu Rumeli eyaleti valiliği Berlin Antlaşması'nın 17. Maddesi gereğince Bulgaristan Prensi'ne verilecektir. Doğu Rumeli ile Bulgaristan Prensi'nin idaresi bir tek şahsın üzerinde bulundukça, Kırcaali nahiyesi İslâm karyeleriyle Rodop cihetinde bulunup şimdiye kadar Doğu Rumeli eyaleti idaresine geçmemiş bulunan İslâm karyeleri sözü geçen eyaletten ayrılarak doğrudan doğruya Osmanlı Devleti tarafından idare olunacaktır.
- II. Doğu Rumeli eyaletinin güvenliğini ve halkın refah ve saadetini sağlamak için eyaletin nizamnamesi Bâb-ı Âli ile Bulgaristan Prensi tarafından tayin kılınacak memurlardan kurulan bir komisyonda gözden geçirilerek mahalli hal ve icaplara göre tadil edilecek ve hazinenin bütün menfaatleri dikkate alınacaktır. Bu komisyonun teklifleri İstanbul konferansının tasdikine sunulacaktır.
- III. Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan ile Doğu Rumeli hakkında olan diğer bütün hükümleri eskisi gibi yürütülecektir.

Prens Alexandre'nin, bu hükümleri kabul ettiğine dair yazılı muvafakati alınması üzerine Doğu Rumeli valiliğine tayini yapıldı. Böylece Bulgaristan ile Doğu Rumeli fiili bir şekilde birleşmiş oldu ve bu başarı Prens Alexandre'nin Bulgarlar nezdindeki şöhretini arttırdı³⁴⁸.

³⁴⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 107-110

La Patrie ismindeki Fransız Gazetesi'nin 3 Temmuz 1876 tarihli nüshasında Bulgaristan'ın durumu ve Şark Meselesine dair münderic bir makalede şunlar yazılıyordu:

“Sekiz sene mukaddem Prens Alexandre Dubanbendağ, Bulgaristan hükümeti tayin olunduğu esnada bir gün kulüpte Avrupa her sabah kemal-i ıstırapla acaba Sofya’da ne oluyor? diye merak edeceğini kim zannederdi?

Bulgar ismi o vakit birçok kişinin kulağına aksederdi. Ve zat-ı Hazret-i Padişahînin eski tebaaları üzerine muahedeler ile mensup yeni hükümdar büsbütün meçhul idi. Yalnız kendinin, Çar'ın yeğeni ve güya bütün münhal tahtlara namzet yetiştirmiş memuriyet-i mahsusasına havi gibi görünen Alman prensleri familyalarından birine mensup olduğu belirtildi. Yedi sene işbu hükümetin etrafında sükkân ber devam oldu. Kalbi vakayı birdenbire patlak verdiği zamanda Avrupa Prensi Alexandre'ı ve hatta Bulgaristan'ı bile kendini unutmuş idi. Bî-gayr-i hak milel-i muhtelifenin şeraite riayet etmeksizin bu harisâne emirciğiniz Osmanlı zîr-i idaresinde kalınmış olan Rumilini memalike alaka ederek ittihadını ilan etmiş idi.

Şu hükümetin zaptı yeniden Şark Meselesi'ni açtı. Avrupa diplomasisi bağdeten işten haberdar oldukça müteredit göründü. Bu hususta Devlet-i Aliyye'ye vazifesini ifâya müsaade edildiğinden, Prens Alexandre'ın vazifesini tanımak Avrupa'ya pek kolay idi.

Asla adavetlerini gizlemeyen Rusya, Sırbıya ve Yunan taraflarından, genç hükümdarın bu hareketini takbih olursa olundu. Düvel-i muazzama meyanında cüz'î bir ittifakla birkaç gün içinde hepsi hitam bulur biter idi.

İngiltere ise bu işte haritaları karıştırıp bozmağa daima hazır idi. Görmüş olduğu tahkir ve geçen mevsim baharda kendine edilmiş olan tehdidin intikamını alma fırsatını asla fevtetmeğe meydan bırakmadı. Bulgar ittihadı hususî en evvel (Seneti cismine) kabinesi tarafından izhar-ı muhabbet olundu. Daima desas ve tebdili olan İngiltere politikası Berlin Muahedesi ahkâmına mugayir bir hareketi, birdenbire tasvip etmese de olan bitmiş ahval üzerine tekrar beyan-ı mütalaa etmek müşkülâtın bahsedip Bulgaristan Prensi tarafından Fransa ile İtalya'yı celbetmeğe say ve gayret etti. İngiltere bir defa Dersaadet'te açılacak konferanslarda kendi reyinde yalnız görünmeyeceğinden emin olunca hilesini gizlemeğe artık lüzum görmeyip, Bulgaristan

Prensi'ne hamiliğini alenen ilan etti. Sofya'da İngiltere memuru Mösyö Lasiles'i, Prense her türlü seyahatinde refakat edip, mumaileyh prensin müsteşar-ı hususisi ve rehberi oldu.

Kendi askerinin Sırp ordusuna galebe çalmış olmasından bî-heves galebe olmuş olan Prens Alexandre İngiliz memur-u mahsusunun muaveneti ve Kraliçe Victoria'nın temayülü münasebetleriyle kendini kuvvetli his ve fevkalade muktedir zannederek Avrupa'yı istihzaya kalkmıştı.

Mamaafih birkaç hafta evvel Şark Meselesi hitam bulunmuş gibi görünüyordu. Böyle ağır fesadattan kurtulmuş olan Avrupa akvamı da husuli huzuru kalbe delalet eder surette nefes aldı. Maa't-teessüf İngiltere'nin Rusya aleyhinde olan kin ve garazı baki olduğundan Prens Alexandre, Londra'da varid olan emre imtisalen nutuklarında Rusya'ya karşı kullandığı lisanda derece-i müfridata göründü.

Malum olduğu vecihle Rusya devleti sulhun bir devamı olmasını görmek arzusuna dair müteaddit misaller ibra etmiş bulunmakla beraber İngiltere'nin Şark'taki hilelerine Bulgaristan prensini alet etmiş müsaade etmeğe asla meyil etmemiş bâdi-i taaccüp olmaz.

Slav ve Ortodoks milletlerinin reisi olan Rusya devleti Balkan Yarımadasındaki Slav ve Ortodoks ahalinin hami-i manevisi olduğu zannıda bulunuyor. Avusturya devleti Rusya devleti ile bir rekabet davasında bulunuyorsa da İngiltere'nin o hususta hiçbir menfaat-ı zatiyesi olmadığına Saint Petersburg kabinesinin poilitikasına müşkülât ihdas ede geldiğine mebni Rusya bu hali kabul edemiyor ve edemeyecektir.

Binaenaleyh Prens Alexandre tarafından husule getirilen harekâtı hasmane tekrar Şark Meselesi'ni açıyor. Çar diplomasi tarikiyle Dersaadet vasıtasıyla Kraliçe Victoria'nın harisi muhammiyesine ihtaratta bulundu. Bu hal şimdilik bir miktar rahatsızlık tevlidine kifâyet etti. Fakat tedabiri salihdârane netice bahşolursa Rusya'nın Besarabya'da asker tehşidi gibi diğer çareler istimal etmesi mümkündür.

Daire-i ufukta kara bir nokta bulunduğu asla hatırdan çıkarılmamalıdır. Hariciye nazırımızın prenslerin tart ve teb'îdiyle meşgul olduğu esnada harbiye nazırımızın keyfema nâtkıyardanlık etmeğe generallerimizin üzerine zulüm ve teâdisini tahmil ettiği esnada Şark'ta mühim vakayı hazırlanır.

Böyle bir fiilin vukua gelmesi melhuz olan musademeleri müşkülâtı şedide zuhuruna bâdî olacaktır. Muhafaza-i selamette memur olanlar, İstanbul karışıklıklarıyla meşgul olurlarsa ve sırf zatiyata ait iştiğalat ile setr-i ebsâr ederek bizi haricen tehdit eden tehlikeleri görmezlerse Fransa nasıl hareket edebilir?”³⁴⁹.

Prens Alexandre’ın kendi başına hareket ederek Rus Çarının fikrini almaması, Rus nüfuzuna aleyhtar bulunan parti ile işbirliği yapması Rus Çarını oldukça kızdırdı. 21 Ağustos’ta Rusya’nın tahrikleriyle Bulgar generallerinden birkaçı bir hükümet darbesi yaptı. Fakat Doğu Rumeli halkı ve garnizonu, hatta Sobranya kendisine bağlı kaldı. Prens karşı karşıya bulunduğu sorunu halletmek üzere öncelikle Çar’a bir telgraf çekti. “Rusya’nın bana vermiş olduğu tacı, onun hükümdarının ellerine geri vermeye hazırım”. Çarın itimatsızlığını bildiren bir cevap alması üzerine Prens Alexandre 7 Eylül 1886’da kesin olarak Bulgaristan prensliğinden feragat etti.³⁵⁰.

Konferansta Doğu Rumeli Valiliği Bulgaristan Prensi’ne verilirken Kırcaali nahiyesinin Türk köyleri, Osmanlı idaresine bırakılmıştı. Böylece Bulgaristan Berlin’de kaybettiği önemli bir kısmını geri almayı başarmıştı. Doğu Rumeli’yi aldıktan sonra Bulgarlar için yalnız bir hedef kalmıştı, bağımsızlık.

Bulgaristan bu haliyle Balkanlar’da kuvvetli bir hale geldi ki bu durum Yunanistan’ı harekete geçirdi. Amaçları, Makedonya’nın güney kısmını kendi topraklarına katmaktı. Nitekim bu gaye ile savaş hazırlıklarına girişti. Fakat Avrupa devletleri, Bulgaristan sorununu halletmeye çalışırken, Yunanistan’ın problem çıkarmasını istemeyerek, Yunanistan’a birkaç kez nota gönderdiler. Buna karşılık Yunanistan’dan olumlu bir sonuç alamadılar. Atina’nın bu olumsuz yaklaşımları Avrupa devletlerinin hazırladığı bir donanma ile Yunanistan’ı kuşatmalarına neden oldu. Yunanistan Osmanlı topraklarına saldırdıysa da daha fazla bir şey yapamayacağını anlayarak saldırgan tutumundan vazgeçti.

Doğu Rumeli’nin Bulgaristan ile birleşmesinden sonra, sıra Makedonya’ya gelmişti. Berlin Antlaşması’nın 23. maddesiyle Makedonya ıslahat yapılmak koşuluyla Osmanlı Devleti’ne bırakıldı. Buna rağmen Bulgarlar, Ayastefanos Antlaşması’yla

³⁴⁹ BOA, *Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği*, (Y. PRK. TKM.), Dosya No: 9, Gömlek Sıra No: 34, 13. L. 1303, (15 Temmuz 1886). Aynı belgede Times Gazetesi’nin 7 Temmuz 1886 tarihli nüshasından alınan Rusya’nın Batum’un artık serbest liman olmadığına dair makale de yer almaktadır.

³⁵⁰ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 110

Makedonya'nın bir ara kendilerine bırakıldığını unutmadı ve bölgeyi topraklarına katmak hayalinden asla vazgeçemediler. Ancak kozmopolit yapısı Makedonya'nın kolayca Bulgaristan'a bağlanması için elverişli değildi. Buna rağmen pes etmeyen Bulgarlar, amaçlarını gerçekleştirmek için birçok komite kurdular. Makedonya için çalışan Bulgar komiteleri, maddî ve manevî Bulgaristan'ın yakın desteğini gördüler. Bir taraftan bölge halkını etkilemeye çalışıyorlar diğer taraftan da çeşitli faaliyetlerde bulunarak, halkı Osmanlı yönetimine karşı kışkırtırlarken, bu arada Avrupalı devletlere şikâyet etmekten de geri kalmıyorlardı. Tek çare Makedonya'nın Bulgaristan'a bağlanmasıydı. Bu amaçla Avrupa basınında yazılar yazmaktan geri durmadılar³⁵¹.

3.3.1.5.3. Saxe-Couburg'lu Ferdinand'ın Prens Seçilmesi

Rusya, Bulgaristan'ın birleşmesini kabul etmekle birlikte, Prens Alexandre'a karşı olan kızgınlığını bir türlü dindiremedi. Prens'in izlediği Rusya aleyhtarı siyaset canını sıkıyordu. Bu bakımdan, onu Bulgaristan'dan uzaklaştırma kararı aldı. 8 Ağustos 1886 gecesini bir grup subay tarafından prensin sarayı kuşatıldı. Prens tehdit edilerek, istifa etmesi istendi. İstifa etmemekte direnen prens, *“imza için masa yoktur”* diye mazeret gösterince, Binbaşı Radko Dimitriyev, Prens'in önünde eğilerek sırtında imzalamasını istedi. Kan dökülmesini istemeyen prens, *“Benim gidişimle, Rusya ve Bulgaristan ilişkilerinin iyi olacağını ümit ederim”* diyerek istifa etti.

Prens'in istifası üzerine, Bulgaristan'da üç kişilik bir niyabet meclisi kuruldu. Stamboulof bu meclisin en gözde üyesiydi. Kurulan geçici hükümet, Rusya muhalifi olanlar tarafından kabul tanınmadı. Prens Alexandre'ın gidişinden sonra birçok karışıklıklar yaşandı. Meclis başkanı Stefan Stamboulof, pek çok sıkıntı çekti. Fakat prene karşı darbe yapanları Bulgaristan'dan uzaklaştırmayı başardı.

Bu arada Rus Çarı, Bulgaristan'da silinmekte olan nüfuzunu tekrar kurmak amacıyla General Kolbars'ı olağanüstü komiser olarak Bulgaristan'a gönderdi. Kolbars Bulgarları, Rus Mujikleri farzederek hükümetin her işine müdahale etmeye başladı. Rus Çarı, Rusya muhaliflerine karşı yapılan mücadelenin başına geçmesini istedi. Kolbars, Rusya taraftarlarının serbest bırakılması ve hükümetin çekilmesini istedi. Fakat hükümet bu istekleri kabul etmedi. Yapılan seçimlerden sonra Millet Meclisi'nde Rusya muhalifleri çoğunluğu elde ettiler. Fakat bu durum pek uzun sürmedi. 27 Kasım

³⁵¹ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.142-152

1886'da yüce Sobronya toplanarak Rusya İmparatoriçesinin kardeşi Danimarkalı Valdemar Daneçki'yi Bulgar Prensi olarak seçti³⁵².

1878 Berlin Antlaşmasına göre: Bulgaristan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik haline getirilmişti. Yine antlaşmaya göre Bulgaristan prensi ahalisi tarafından serbestçe seçilecek; ancak Düvel-i muazzama ve Bâb-ı Âli tarafından tasdik edildikten sonra yönetimi ele alabilecekti. Ayrıca, Avrupa büyük devletlerinin hanedan-ı hükümdariyeleri arasından hiçbiri Bulgaristan prenlğine intihab edilmeyecekti³⁵³.

Avusturya tarafından buna karşı çıkıldı. Osmanlı Devleti ve Rus Hükümeti'nin kabul ettiği teklifin Avusturya sefiri tarafından yapılan itirazda kaim-makam olarak gösterilen prensin Berlin muahedesine muhalif olduğu bildirildi³⁵⁴.

Rusya İmparatoru tarafından Bulgaristan'a gönderilen General Kolbars ise Bulgaristan ile Rusya arasında bir uzlaşma ortamı hazırlamaya çalışıyordu. Fakat başaramadığı gibi, aradaki ilişkinin daha da kötüleşmesine sebep oldu. Sonuçta Prens Valdemar, Bulgaristan prensliğini kabul etmedi.

Bu arada Rusya taraftarları, hükümeti devirmek için bir darbe düzenlediyse de başarılı olamadılar. Kolbars'ın isteğiyle iki Rus gemisi Varna'ya geldi. O sıralar Rusya'nın, Bulgaristan'ı işgalinden bile söz edilmeye başlandı. Fakat Stamboulof'un kararlı tutumu, Rusya'ya geri adım attırdı. Bulgaristan'da Rus taraftarları ile muhalifleri arasındaki mücadeleler devam etti. Rusya taraftarları, Romanya'ya kaçmak zorunda kaldılar. Bundan sonra Rusya-Bulgaristan diplomatik ilişkileri kesildi ve on yıl boyunca en alt düzeyde kaldı³⁵⁵.

Roma, Londra, Viyana ve Petersburg sefaretlerinden Düveli muazzamanın, Bulgaristan Meselesi'nin Berlin Antlaşması gereğince halledilmesini ve umumi sulhun korunmasını istediğini bildiren, telgraflar geliyordu. Petersburg Sefareti Seniyyesinden alınan 25 Mayıs 1887 tarihli ve 117 telgrafta, Bulgaristan'da yaşanan müşkülâtın Berlin Antlaşması gereğince halledilmesinin devletin menfaatleri açısından gerekli olduğu tüm

³⁵² M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 152-154

³⁵³ N. Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih*, c. I, 404, 407

³⁵⁴ BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı*, (Y.A.HUS.), Dosya No:202, Gömlek Sıra No: 70, Belge:1, Varak: 1, 24/Ş/1304 (18 Mayıs1887).

³⁵⁵ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 152-154

düvel-i muazzama süferasına da bu şekilde lisan kullanılmasının gerekli olduğu Sadarettin Hariciye Nezareti'ne tebliğ ediliyordu³⁵⁶.

Bulgaristan'da Yüce Sobranya tarafından 25 Haziran 1887'de Fransız asıllı Saxe Couburg Gotha hanedanından Ferdinand, Bulgaristan Prensi olarak seçildi. Viyana'da doğmuş bu zat Alman ırkındandı. Avusturya ve İngiltere tarafından adaylığı desteklenmişti. Seçimin muteber olması için Berlin Antlaşması'na katılan devletlerin muvafakati ve Padişahın tasvibi gerekiyordu. Fransa hükümeti bu duruma büyük tepki gösterdi. Hariciye Nezareti'ne Paris Seferareti Seniyyesi'nden gelen 15 Ağustos 1887 tarihli ve 162 nolu telgrafın tercümesinde: Fransa'nın Prens Ferdinand'ın iktidara gelmesinin Berlin Antlaşması'na aykırı olduğunu; Ferdinand Dükaburg'un Bulgaristan'dan uzaklaştırılarak yerine niyabet tesis edilmesini teklif ettiği bildiriliyordu³⁵⁷.

Berlin Antlaşması kaidelerine uymayan, Osmanlı Devleti ve büyük devletlerin muvafakatini almadan evvel, Bulgaristan'a gelerek prensliği ele almış olan Ferdinand'ın bu sıfatının Berlin Antlaşması'na imza koyan devletlerce tanınmadığı bizzat Prens Bismarck tarafından yazılı olarak bildirilmiş olsa da Prens Ferdinand Bulgaristan'a gelmiş ve Sofya'da ikamet eden memurlarına talimatlar vermeye başlamıştı bile. Bu durum 16 Ağustos 1887'de Roma Sefaretinden gelen yazı ile Osmanlı Devleti'ne de bildirildi³⁵⁸.

Rusya ve Osmanlı Devleti bu durumu kabul etmediler. Rus kamuoyunda Avusturya'ya karşı büyük tepkiler uyandı. Sen-Petersburg hükümeti, bir ara Ferdinand'ı Bulgaristan'dan attırmayı düşündü. Bunun üzerine Bismarck 1879'da Avusturya ile Almanya arasında imzalanmış olan gizli ittifakı Şubat 1888'de ilan ederek, Rusya'nın Avusturya'ya saldırması halinde Almanya'nın, Avusturya'nın yanında yer alacağını ilan etti. Rusya bu durum karşısında Ferdinand'ı kendi haline bıraktı. Stamboulof, Bulgaristan'ı diktatörce usullerle idareye devam etti. Bir taraftan da Bâb-ı Âli ile anlaşmaya çalıştı. 1895'de katledildikten sonra Rusya tekrar Bulgaristan ile dostluk

³⁵⁶ BOA, (Y.A.HUS.), 203/15.

³⁵⁷ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı, Hariciye Nezareti, (Y.PRK.HR)*, Dosya No:10, Gömlek Sıra No: 38, Belge: 1, Varak: 1, Paris Sefareti'nden, 25/Za/1304 (16 Ağustos 1887)

³⁵⁸ BOA, *Yıldız Perakende Evrakı, Elçilik ve Şehre Benderlikler Tahriratu, (Y.PRK.E.Ş.A)*, Dosya No:6, Gömlek Sıra No: 87, Belge: 1, Varak: 2, Roma Sefareti'nden, 26/Za/1304 (16 Ağustos 1887)

münasebeti kurma faaliyetine geçti ve 1896'da Ferdinand'ı Bulgaristan Prensi olarak tanıdı³⁵⁹.

Görünürde Osmanlı Devleti'ne bağlı olan bu prenslik, bağımsızlığa giden yolda, Osmanlı ile yollarını daha fazla ayırmaya çalıştı. Diğer devletlerden borç para alması, savaş gemisi siparişleri vermesi, Osmanlı parasını ve Türkçeyi resmîyetten kaldırması gibi faaliyetleri bunun en büyük göstergeleriydi. Başka bir sorun da yabancı devlet temsilcileriydi. Onlar, diplomatik usule göre, Sofya'ya; ancak konsolos gönderebilirlerdi. Çünkü elçileri, İstanbul'da bulunuyordu. Bu atamalarda, Osmanlı Devleti'nden izin almak usuldendi. 1896'dan itibaren, Fransa'dan Belçika'ya Rusya'dan Sırbistan'a kadar, hiçbir devlet, konsolosunu gönderirken Osmanlı hükümetini dikkate almadı. Bu konudaki tek muhattapları, Bulgar hükümeti idi. Bu uygulamayı başlatanlar ise Rusya ve Fransa oldu. Sözde hepsi de Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu kabul ediyordu. Ama uygulamaya gelince, Bulgaristan'a bağımsız bir devlet muamelesi gösteriyorlardı. Çünkü onların nazarında Bulgaristan'ın, Sırbistan veya Romanya'dan herhangi bir farkı yoktu, Bulgaristan da onlar gibi bağımsız olabilirdi. Ancak tek bir sorun vardı o da, Bulgaristan'ın bağımsızlığı halinde siyasî dengelerin nasıl kurulacağıydı. Çünkü Makedonya, siyasî sınırlar çerçevesinde olmasa bile, dini bakımdan Bulgar Eksarhlığı'na bağlıydı. Üstelik Bulgarlar Makedonya üzerindeki emellerinden bir türlü vazgeçemiyorlardı. Buna razı olmak, Yunanistan ve Sırbistan'ın da katıldığı bir Balkan savaşını peşinen kabul etmek demektir. Diğer taraftan Avusturya, Balkanlar'a doğru etkili olmak istiyor, Rusya buna karşı çıkıyordu. Kısacası bu politik sorunlar bir türlü çözülemiyordu. Öyleyse, bu sorunun çözümünü Berlin Antlaşması gibi zamana bırakmak en iyisiydi.

Nitekim otuz yıl sonra çok şey değişecek, 1878'lerde Rusya'yı yalnız bırakmak isteyen İngiltere, İtilaf grubu içerisinde, Rusya ile aynı safta yer alacaktı. Dolayısıyla, Rusya'ya karşı bir Avrupa Cephesi de kalmayacaktı. Hal böyle olunca da Berlin Antlaşması'nın hiçbir önemi kalmıyordu.

Stamboulof hükümeti düştükten sonra, Stoylov iktidara geçti ve eski Sobranya'yı dağıttı. Rusya ile Bulgaristan'ı yeniden barıştıracak bir politika izledi.

³⁵⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 111

Ferdinand, ise bir Bulgar'dan daha fazla Bulgar gibi çalışarak, Bulgaristan için fazlaca gayret gösterdi.

Doğu Rumeli ile birleşerek güçlenen Bulgaristan kendisini bağımsız bir devlet gibi görerek, Osmanlı Devleti ile olan bağlarını olabildiğince koparmaya çalıştı. İç politikada bir baskı rejimi uygulayan, bir takım kısıtlamalar getiren Bulgaristan, dış politikada da kuvvetli bir devlete dayanma gerekliliğini tercih etti. Tabii ki ona bu desteği verecek devlet Rusya idi. Ancak o sıralar da Rusya'dan beklediği ilgiyi pek de göremedi. Panslavist maskeyi çıkarmış olan ve kendi menfaatlerini ön plana alan Rusya Burgaz veya Çingene İskelesi gibi bir limanı, Bulgaristan'dan istemeye başladı. Eğer adı geçen limanlar kendisine verilmezse, bu limanların karşısında bulunan bir adanın kendisine verilmesine de razıydı. Böyle bir hediye, bağımsızlıklarının bir diyeti de olsa, Bulgarlar tarafından hoş karşılanmadı³⁶⁰.

Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'nın hükümlerini uygulamak için kuvvet kullanmak yerine diplomatik yolu tercih etmişti. Fakat bu yol Doğu Rumeli buhranı ile meydana gelen oldu-bitti olayını onaylamak zorunda kalmıştı. Rusya, Bulgaristan üzerinde kurmayı düşündüğü nüfuzu kuramamıştı. Aksine İngiltere ve Avusturya, Balkan geçitlerini ele geçiren Bulgaristan'ı, Rus nüfuzundan kurtarmak için faaliyet geçmişler ve bunda da muvaffak olmuşlardı. Bu suretle büyük devletlerin Balkan siyasetlerinde yeni prensiplerin kabul edildiği bir süreç başlamış oldu. Bu da Rusya'nın Balkanlar'daki ilerleyişine mani olmak için Osmanlı Devleti yerine Rus müdahaleleri ile kurulmuş olan Balkan devletlerine dayanmak. Bu ise Osmanlı Devleti'nin zayıf ve küçük düşmesinde önemli bir etken olmuştu³⁶¹.

Bulgarlar, Rusya'nın Bulgar emellerini tam olarak yerine getirmeyeceği düşüncesindeydiler. Çünkü o tarihlerde Rusya, Uzakdoğu ile meşguldü. Bu yüzden Bulgaristan, yeni bir hamî aradı ve çok geçmeden de buldu. Bundan sonra Avusturya ile dirsek temasına başladı. Prens Ferdinand, 1893'de Avusturya'ya gitti. Bulgaristan'ın yakınlaşması Avusturya'nın da hoşuna gitti. Çünkü bir süredir Sırbistan, Avusturya'ya karşı bir politika izliyordu.

³⁶⁰ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 162-170

³⁶¹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 111-112.

1905'lere gelindiğinde Bulgaristan, Avusturya yakınlaşması daha da arttı. 1908'de Avusturya ve Rusya dışişleri bakanları Bulgaristan'ın bağımsız olması kararını aldılar. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal ettiği gün yani 5 Ekim 1908'de Bulgarlar da bağımsızlıklarını ilan ettiler. Avusturya, Bulgaristan'ın bağımsızlığıyla ilgisi olmadığını Rusya'ya bildirdi. Ama Rusya durumdan hiç hoşnut değildi; çünkü olaylar kendi kontrolünün dışında gelişmişti³⁶².

3.3.2. Rusya'nın Yunanistan Politikası

3.3.2.1. Yunan İsyanı'nın Başlaması

Yunan isyanının başlamasındaki en büyük etken Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıydı. Ancak bu isyanın arkasında yer alan devletlerin kışkırtmaları isyanların şiddetlerini giderek arttırmıştır. Bu isyanların ardında yer alan başlıca devletler ise **Rusya** ve **Avusturya** idi. Daha sonraları Yunanlıları sahiplenecek ve ardında her zamanyer alacak devlet **İngiltere** olmuştur. Rusya ve Avusturya gerek ayrı ayrı gerek zaman zaman birleşerek Osmanlı İmparatorluğu'nun içten çökmesini hızlandırmak için çalışmışlardı. Rusya ile Yunanlılar arasında milli bir bağ yoktu. Bu noktada Osmanlı Devleti'ne karşı Yunanlıları kullanmak isteyen Rusya tarafından, din kardeşliği ve mezhep birliği yani **Ortodoksluk** itici bir güç olarak kullanılacaktı.

Aslında XVII. yüzyılın başlarında sorunsuz ve mutlu bir şekilde yaşayan Yunanlılar arasında yavaş yavaş dış tahriklerin de etkisiyle milliyetçi kırıpdanmalar başlamıştır. Yunanlıların, içlerinde yaşayarak onları yakından tanımış olan ve 1855-1857 yıllarında görev yapmış olan Fransa'nın Atina elçisi **La Gorce**, yazmış olduğu "**Çağlar Boyu Yunanlılar**" adlı eserinin önsözünde onları şöyle anlatmıştır:

"...Yüceltmediği rezillik kalmayan bu millet özellikle üç kötülüğü doruğuna çıkarmıştır: Kendini beğenmişlik, yalancılık ve lüks. Bunları öyle iyi kullanmayı, sergilemeyi bilmiş ki, sayesinde iki bin yıl süreyle tarihin ön planında kalmış..."

Yunanlıların Türk yönetimi altında nasıl refah ve mutluluk içinde yaşamış olduklarını belirten La Gorce onların hürriyet için değil Rus altınları için Osmanlı yönetimine karşı isyan ettiklerini belirtiyor ve görüşlerine şöyle devam ediyordu:

³⁶² M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 172--1744

“... Gerçekte Yunanlı diye bir milletin varolduğu tam unutulmak üzereyken, her yerde aptal ve suç ortağı arayan Rusya, dini uyuşma bahanesiyle Yunanlılar’a himayesini teklif etti. Bir kıpırdanma başladı; kendilerini zavallı filan hissettiklerinden değil, yağma ve paylaşılacak büyük servetler söz konusu olduğundan, Rus altını, Yunanlılar’ın uyutulmuş olan haydutluk içgüdülerini uyardı. Yunanistan da böylece çok geçmeden klasik geleneklerine döndü.”³⁶³. La Gorce’nin bu görüşleri bir batılının ağzından Yunan halkının karakterinin yansıtılması ve onların isyanlarının arkasındaki Rus desteğinin gösterilmesi bakımından önemlidir.

Kutsal İttifak hükümlerine göre, Avrupa büyük devletleri, her ne kadar meşru hükümdarlarına isyan eden Rumlara resmen yardımda bulunmadıysa da, Avrupa’daki klasik okullardaki öğretimin etkisiyle “Pihil-Hellenizm” (Yunan dostluğu) cereyanı almış yürümüş olduğu için Yunanlılara her taraftan yardım akmaya başlamıştı. Rusya’da ise “Yunan dostluğu”, Türk düşmanlığı ve Rus fütihat arzusunun bir neticesi olarak ortaya çıktı. I. Alexandre, Kutsal İttifak’ın kurucusu ve koruyucusu olmasına bakmaksızın, Osmanlı padişahına karşı isyan eden Yunanlıları el altından teşvik ederek, yardımlarını esirgemedi³⁶⁴.

Aslında Yunan ihtilâlinin tohumları daha II. Katherina zamanında 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı sırasında atılmıştı. Ruslar bu savaş sırasında Mora ve adaları işgal edince, buralardaki Rumları Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtmaya başladılar. Savaşın sonrasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması’na ise bu faaliyetlerini sürdürebilecek maddeler koymayı başaran Rusya, istedikleri yerlerde konsolosluklar açmak, İstanbul’da bir Rus kilisesi kurmak ve Ortodoks tebaa lehine Osmanlı hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmak gibi kazançlar elde etmek suretiyle, milliyetçilik propagandasına devam edebilmek için zemin hazırladılar.

Rusya’nın 1787’de Osmanlı İmparatorluğu’na açtığı savaşın esasını da eski Bizans İmparatorluğu’nu yeniden canlandırmak amacını taşıyan “Grek Projesi” teşkil etmekteydi. Napoleon’un Yedi-Yunan adasına yerleştikten sonra Rumlar arasında yaptığı kışkırtmalar, 1799-1805 yılları arasında bu adalarda Fransızların yerine geçen Rusların aynı manada yaptıkları telkinler, Rumluların Osmanlı Devleti aleyhine ayaklanmaları için çok tesir yapmış ve egemenlik fikri Rum aydınları tarafından

³⁶³ Cevat Ülkekel, “Yunan Kimliği ve Pangalos’a Hatırlatmalar”, *Tarih ve Medeniyet*, S. 44, s. 36, s.38

³⁶⁴ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917’e Kadar)*, s. 324

işlenmeye başlamıştır. Nitekim imparatorluk içindeki nüfuzlu durumlarından faydalanan Rum aydınları Avrupa ile sürekli temas halindeydiler ve Yunan problemlerinden, Avrupa aydınlarının hürriyet ve egemenlik düşüncelerinden haberdar olmuşlardı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rum şair, yazar ve tarihçileri Yunanistan'ın bağımsızlığından ve hatta eski Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasından dem vuran yazılar yazmaya başlamışlardı. Yazar Korayis, Şair Rigas, bir taraftan Yunanlıları egemenlik düşüncesine hazırlarken, diğer taraftan Avrupalı aydınları Yunanlıların yardımına davet ediyorlardı. Yunan muhiplerinin de içine girdiği cemiyetler yer yer kurulmaya, okullar açılmaya ve Yunan davasına yer veren gazetelerle mecmualar yayınlanmaya başladı.³⁶⁵

Mora ihtilâlinin, Muhsinzade Mehmet Paşa tarafından hızla ve kesin bir şekilde bastırılması Çariçe'nin çabalarını boşa çıkardı. Ancak Yunanlılar, özellikle Rusların himayesinde birtakım ilmi, edebi ve siyasî cemiyetler kurarak faaliyetlerine devam ettiler.

Bu siyasî cemiyetlerden en önemlisi 1814 yılında Odesa'da kurulan **“Ethniki Hetairia”** (Etniki Eteryas) adlı gizli bir örgüttü. Örgüt ikisi Rum, biri Bulgar olmak üzere, üç kişilik bir tüccar grubu tarafından kuruldu. Cemiyetin amacı, sözde eğitim ve öğretimi Osmanlıların Hristiyan tebaası arasında yaymaktı. Fakat gerçek amacı, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması, İstanbul'un Türklerden alınması, Türklerin Avrupa'dan Asya'ya geri gönderilmesiydi. Böyle bir cemiyetin kurulduğundan Çar'ın haberi vardı. Kendisine Etniki Eteryas yüksek başkanlığı da teklif edilmişti. Gerçekte cemiyetin yönetimi Çar'ın harp yaveri Alexandre İpsilanti tarafından yapılmaktaydı. Fransız İhtilali'nden sonra uyanan milliyetçi fikirler, Yunanlılara büyük cesaret vermişti. Aynı dilin yeni bir lehçesini konuşmaktan başka eski Yunanlılarla ciddi bir bağlantıları olmamakla birlikte Yunanlılar, antik medeniyetlerini canlandırmak ve bunun propagandasını yapmak yoluyla, Avrupa'da aydın tabakayı etkilemeyi başarmışlardı³⁶⁶.

Bu tarihten itibaren Rumların bağımsızlık düşüncesi giderek artmış ve bu da isyanların başlamasını hızlandırmıştır. Rumların isyan ve bağımsızlık konusundaki

³⁶⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 108-109.

³⁶⁶ Y. Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, c.VI, s. 440, E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 110.

ısrarlı tutumları ve kararlılığı, biraz da Osmanlı devlet adamlarının stratejik hataları ve en önemlisi Avrupa kamuoyunun kesin desteği ile ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Tabii ki Rumları isyana teşvik eden ve arkasında yer alanların başında diğer Balkan uluslarının isyanında olduğu gibi Rusya yer almıştır. Üstelik Avrupalı aydınları da Antik Yunan hayranlığının etkisiyle, Yunanlıların yanında yer almış, onların savunucusu olmuşlardır.

1814 yılında kurulan Etnik-i Eterya'nın kurucuları Rus Çarı'nın özel yaveri *Alexandre İpsilanti* ile kardeşi, *Diyamendis İpsilanti* ve *Manuel Fatotiyadis*'tir. Bunlar Osmanlı sınırları içerisindeki Rum ve Slav asıllı Ortodoks mezhebinden, bütün unsurların yücelmesini, bir ülkü etrafında toplanmasını amaçlamışlardır. Bu nedenle de cemiyetlerine Etnik-i Eterya, yani "**Milli Ortaklık**" adını vermişlerdir. Cemiyetin amacını ortaya koyan **Megalo İdea** fikri, Rusya gibi büyük bir gücü arkasına alan Yunanlıların bu ülküye daha da sıkı sarılmalarına neden olmuştur. Yunanlıların büyük ülküsü "*Gelecekte bir gün Yunanlılar birleşecek ve Büyük Yunanistan Krallığı, Batı Anadolu'dan Trakya'ya, Küçük Asya sahillerini ve İstanbul'u da içine almak üzere Karadeniz'e kadar uzanacaktır veya Yunanistan'dan başka hiçbir devlet İstanbul'un varisi olduğunu iddia edemez*" fikrini Yunan yayılcılığının esası haline getirmiştir³⁶⁷. İstanbullu Rumlardan olan İpsilanti, Rum asıllı olan Rusya Hariciye Nazırı Capo d'Istria'dan da büyük yardım görüyordu. Fener'deki Ortodoks Cihan Patriği Grigorios ile İstanbul'un "**Fener beyleri**" denen Rum asilleri, cemiyetle işbirliği halindeydiler³⁶⁸. Kısa sürede imparatorluğun her yanında cemiyetin şubeleri kurulmaya başladı. Tüccarlar³⁶⁹, gemiciler, eşkıyalar, cemiyetin programını kabul ederek elden gelen yardımı yapmaya başladılar. Etniki Eterya idarecileri, kolayca haberleşebilmek için özel bir lügat dahi hazırladılar. Lügatta **bigaraz** kelimesi padişahı, **muhıbb-i insaniyet** Rusya İmparatoru'nu, **ziyade meşgul** sadrazamı, **kaynana** Yanya valisi Tepedelenli Ali Paşa'yı anlatıyordu. Etniki Eterya bu esaslı düzenlemeler sayesinde Rumları ayaklanacak duruma getirmeyi başardı. Fakat önlerinde onları korkutan bir engel vardı: Tepedelenli Ali Paşa³⁷⁰.

³⁶⁷ İ. Yılmaz Çelik, A. Aksın, *Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi*, s. 52

³⁶⁸ Y. Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, c.VI, s. 441

³⁶⁹ Örneğin Giritli tüccar Nardaki'nin Atina'daki Etnik-Eterya'ya Rusya'dan yapmış olduğu silah ve cephane yardımları için bkz., BOA, *Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrakı*, (A. MKT. MHM.), 344/ 86, 09/ C/ 1282 (30 Ekim 1865) tarihli belge.

³⁷⁰ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 110

1821 yılında başlayan ilk isyan hareketleri gelişim seyri bakımından iki safhada değerlendirilebilir. Birincisi, Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi şeklinde gelişme gösterirken, ikincisi uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Mora'da ilk isyan hareketinin başladığı 1821'den, Rus Çarı I. Nikola'nın tahta geçtiği 1825 yılına kadar olan dönemi farklı, bundan sonrası gelişmeleri farklı değerlendirmek gerekmektedir.

Yunanistan'ın bağımsızlığı için çaba gösteren ilk iki devlet **Fransa** ve **Rusya** olmuştur. 1815 Viyana Kongresi'nden güçlü çıkan Rusya Grek ülkesindeki milliyetçi duyguları alabildiğince kıskırtmış 1821 yılında Mora'da çıkan ayaklanmada başrolü oynamıştır³⁷¹.

Uzun zamandır bir ayaklanma çıkarmayı planlayan Osmanlı Rumlarını harekete geçmekten alıkoyan en büyük engel Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa'nın bölgede kurmuş olduğu otoriteydi. Ancak Sultan II. Mahmud'un, mühürdarlığı hizmetinde bulunan Halet Efendi'nin etkisiyle, Tepedelenli'nin görev alanlarını daraltması ardından da paşanın vezirliğinin elinden alınması 23 Mart 1820'de paşanın isyan bayrağını açmasına neden oldu.

Tepedelenli Ali Paşa'nın fermanlı oluşu, Mora'da dengeleri tamamen Rumların lehine değiştirdi. Kendileri açısından büyük bir tehdit unsuru olan Osmanlı askerinin Tepedelenli üzerine gönderilmesi Rumların rahat bir nefes almasını sağladı. Bu sıralarda Tepedelenli Ali Paşa'nın kendini kurtarmak ve zaman kazanmak için Mora, Yanya ve adalara adamlarını gönderip Rumları ayaklanmaya davet etmesi, Eterya üyelerinin uzun zamandır planladıkları ihtilâli başlatma imkânını verdi. Ancak Rumlar, stratejik bir hata yaparak isyan etmek için Mora yerine Eflak-Buğdan'ı seçtiler. Bu yanlış tercih onlara ilk başarısızlıklarını getirmiş oldu³⁷².

Nisan 1820'de Rum isyanının liderliğine Fenerli ailelere mensup ve Rus Çarı'nın Yaveri olan Alexandre Ypsilanti (Aleksandr İpsilanti) getirildi. Eterya örgütünün diğer üyelerinin ilk isyanın Mora'da başlatılması taleplerine karşı çıkan İpsilanti, Rus yardımını sağlamak amacıyla, Eflak-Buğdan halkını ve hatta Ortodoks toplumları yanına çekerek Balkanlar'da genel bir ayaklanma çıkarabilmek amacıyla, hareket noktası olarak Eflak-Buğdan'ı seçti. Kendisi, isyanın hemen öncesinde maddî

³⁷¹ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 298-299

³⁷² Ali Fuat Öreç, *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2008, s.27-29

giderleri karşılamak amacıyla Fransa'da para toplamakla meşguldü. Paris sarraflarından borç aldı. İpsilanti, Rusya'dan başka Fransa'nın da desteğine güveniyordu.

Etnik-i Eterya'nın çalışmaları sonuç vermiş, Eflak-Buğdan'daki Rumlar hemen hemen ayaklandırılabilir duruma getirilmişti. İsyandan önce 23 maddelik geniş bir ihtilâl programı hazırlanmıştı. Tartışmalar sonucu İpsilanti'nin isyanı Eflak-Buğdan'da başlaması teklifi kabul edildi. İpsilanti 22 Şubat 1821'de Prut Nehri'ni geçip Buğdan'a geldi. İlk olarak İbrail kalesine saldırı düzenlendi. İpsilanti denetimindeki asiler, Mart ayı başında 3 bin kişilik kuvvet ile Yaş üzerine yürüdüler. Burada Türk ve Müslümanlara yapmış oldukları korkunç işkencelerden sonra, 12 Mart'ta Eflâk'a, 9 Nisan'da Bükreş'e vardılar. İpsilanti her uğradıkları yerde halka bildiriler dağıtıyor, bağımsız Yunanistan ideallerinden bahsediyor ve Rusya'nın yardım göndereceğinden bahsediyordu.

Ne var ki isyancıların bu ilk başarılı harekâtının arkası gelmedi. Çünkü İpsilanti'nin beklediği ve çok güvendiği Rusya, yardım göndermedi. Ayrıca, isyanda bel bağlanan Sırlar da herhangi bir destekte bulunmadılar. Bir de Eflak-Buğdan'da Fenerli yöneticilerden bıkmış olan ve idarecileri öldürülen yerli Romen halkı da destek olmayınca, isyancılar, üzerlerine sevk edilen az sayıdaki Osmanlı kuvvetleri karşısında tutunamadılar. İpsilanti kaçarak, Avusturya'ya sığındı. Burada yakın adamlarıyla birlikte tutuklandı (26 Haziran 1821). Buna rağmen isyancıların önemli bir kısmı Mora'ya geçmeyi başardı. İpsilanti, 3 bin kişilik bir kuvvet ile Yaş üzerine yürüyerek buraya girdi. Etniki Eterya'nın başkanı Avusturya'ya sığınmak zorunda kaldı. Çar, yaverinin isyan hareketini kınadı. Eflak ve Buğdan isyanının tam bastırıldığı sıralarda Mora'da Rumlar başkaldırdılar.

İsyan sonrasında Osmanlı Devleti bazı idari düzenlemelere giriştiyse de Rusya bu düzenlemelere karşı çıktı. İki devlet arasındaki durum gerginleşince Osmanlı Devleti, bölgeyle yakından ilgilenen Avusturya ile durumu görüşerek Rum isyanındaki tavrından dolayı Rusya'yı eleştirdi.

Eflak-Buğdan isyanının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Rumlar, hiç vakit kaybetmeden isyanı Mora Yarımadası'na yaymaya karar verdiler. Tepedenlenli hadisesi nedeniyle bölgede Osmanlı askeri gücü oldukça zayıftı ve durum onların lehine gelişebilirdi. Mora isyanının lideri İpsilanti'nin kardeşi Dimitrios seçilmişti. Daha

önceden yapılan plana göre, Alexandre İpsilanti Buğdan'a girerken kardeşi Dimitri ile Prens Kantekuzen Mora'ya çıkarılacaktı³⁷³.

İsyancı Rumlar dört bir koldan hazırlanırken, Serasker Hurşid paşa Eterya örgütünün Mora'da görevlendirdiği birkaç kişiyi yakalayıp, isyan hakkında bilgi edindi. Ne var ki Paşa, öğrendiklerini pek de ciddiye almadı. Paşa'nın aksine Rumların hareketliliğinden şüphe eden Tripoliçe Vali Kaymakamı Salih Ağa, bütün kazalar Kocabaşı, Metropolit ve Piskoposlarını, isyanla ilgili dedikodulara açıklık getirmek amacıyla huzuruna çağırdı kaymakamın bu iş için yola çıkardığı habercilerinden birinin öldürülmesi, dikkatleri Rumların üzerine çekti. Tam bu sırada Kalavrita kazası Rumlarının ayaklanma haberi geldi. Bu hadise Rumların gerçek niyetlerinin anlaşılması bakımından önemliydi ve İstanbul'da büyük yankı uyandırdı.

Tripoliçe ve etraftaki kalelerde yaşanan gelişmeler sonrası Balyabadra Piskoposu Germanos önderliğindeki Rumlar, 6 Nisan 1821'de Kalavrita Kalesi'nde bağımsızlık bayrağını dikerek isyana başladılar. Bölgedeki Türk evleri basılarak 200'den fazla erkek katledilirken, kadınları da esir aldılar. Triyeste'den Çamlıca Adası'na gelen Dimitrios İpsilanti büyük bir coşku ile karşılandı. Hazırlıklarını tamamlayan Mora Rumları, çok kısa sürede hemen hemen Türklerin bulunduğu bütün kaleleri kuşattılar. O sıralarda İngiltere'nin denetiminde olan Yedi Ada Cumhuriyeti ve diğer bölgelerdeki Rumlar Mora'ya akın ederek isyan ateşini bir anda alevlendirdiler.

Mora'da isyancılar, ilk zamanlarda gerilla taktiği ile hareket ediyorlardı ve karşılarına asker çıkarılmadığı için kısa sürede ilerliyorlardı. Kısa bir zamanda Mora'nın merkezi Tripoliçe'ye kadar yayılan Rumlar, 7 Mayıs'ta Atina'yı da kuşatarak, Selanik'e kadar ulaştılar. Tripoliçe kuşatmasından kısa bir süre sonra kaleye yardıma gelen Bayram Paşa, Rum isyancılar karşısında yenilgiye uğrayarak 7 Eylül 1821'de geri çekildi. Bölgenin Müslüman halkı ordu gönderilmesini istediye de zamanında tedbir alınmadı. Ahmed Cevdet Paşa, bu konuda Vali Hurşid Paşa'yı hatalı buluyor, düşmanı küçük görmekle onu suçluyordu. Ahmed Cevdet Paşa, *'Hurşid Paşa'nın Mora Rumlarını sille tokatla yola getirilebilecek eski reaya zannettiğini, hâlbuki onların Avrupa'dan aldıkları destekle bir büyük isyana hazırlandıklarını ve vakit kazanmak için çeşitli hamleler yaptıklarını* ifade ediyordu.

³⁷³ A. Fuat Öreç, *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, s. 29-32

Osmanlı Devleti, isyanın yayıldığı haberi sonrasında eldeki kuvvetlerden bir kısmını asilerin üzerine sevk etti, hatta ilk zamanlar kısmi başarılar da sağladı. Ancak isyan tamamen söndürülemedi. Bütün Mora isyan halindeydi ve 100 bin Rum'un bulunduğu tahmin ediliyordu. Üstelik Avrupa ve Amerika'dan bölgeye ulaşabilen gönüllü savaşçılar bu sayıya dahil değildi. Hükümet, isyancılarla baş edemeyen görevlileri hemen görevinden alıyor, yerine yenileri atıyordu. Ama isyan bir türlü bastırılmadığı gibi hızla yayılıyordu.

Rumların ve onların destekçisi olan Avrupalı gönüllülerin çok önem verdikleri Atina 7 Mayıs'tan beri kuşatma altındaydı. Kaledeki Türkler, bilhassa susuzluğa daha fazla dayanamadılar. Yaklaşık 2 bin Türk vardı. Rumlar teslim olurlarsa kendilerine dokunulmayacağını söyledilerse de sözlerinde durmadılar. Atina'da öyle vahşet dolu olaylar yaşandı ki isyana katılan Avrupalı gönüllüler bile bu duruma katlanamadılar. Atina'daki Türklerden; ancak 270 kadarı bir Fransız gemisi ile İzmir'e sevk edilebildiler³⁷⁴.

Tarih 1823'ü gösterirken Osmanlı Devleti hala isyancılara karşı kalıcı bir başarı elde edememişti. Ümitler ertesi seneye denizden ve karadan kapsamlı bir harekâta bağlandı. Ancak Mora'daki Osmanlı askeri ne 1823'de ne de 1824'de düzenlediği saldırılarda istenilen başarıyı elde edemedi.

Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istendi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın emrindeki disiplinli Cihadiye kara ve deniz kuvvetlerinin bölgeye gelmesi, isyanda yepyeni bir safhaya girilmesine neden oldu. Çünkü Mora isyanı, *Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olmaktan çıkarak, uluslararası bir mahiyet kazandı*. Artık gelişmeler Osmanlı Devleti'nin kontrolünden çıkacaktı.

Fener Rum Patriği, Rusya'nın isyanı kınadığını görünce kendi taraftarlarını sükûnet halinde tutmak için, İpsilanti ile beraber bütün asileri aforoz ederek, Rum isyancıların devlete karşı savaşa devam etmeleri durumunda lanet altında kalacaklarını ilan etti. Ancak bu Mora'daki isyancılar üzerinde hiç etki etmedi. Osmanlı Devleti şüpheli gördüklerini zindana attılar. Bunlar arasında asi Kalliachi'nin kardeşi Efes Piskoposu, eski Bahriye tercümanı Michael Mano, Skanavi ailesine mensup birkaç kişi,

³⁷⁴ A. Fuat Öreñç, *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, s. 33-43

Logothetis, Rhizo, vardı. Ay sonu gelmeden İstanbul'daki Rumlar arasında bazı kimselerin idamına başlandı. Aslında Fener'in Rum halkı ve Rum ruhban sınıfı devlet içindeki durumlarından dolayı Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmak için ortaya çıkan Alexandre İpsilanti için asla ayaklanmak niyetinde değillerdi.

Aynı günlerde Mora'daki ayaklanma haberi İstanbul'a ulaşmış, Rumlara karşı tepkiler artmıştı. Sadrazam hapiste olan on iki metropolit ve piskopos için idam emrini verdi. İpsilanti'nin gönderdiği mektuplar yüzünden lekelenmiş olan IV. Gregorios'un azlolundu. Bunun üzerine Pisidye Metropoliti Eugenios (Oyenos) yeni Patrik olarak göreve atandıktan sonra, bizzat Sadrazam Benderli Ali Paşa'nın yaptığı sorgulama sonrasında Patrik Gregorios, büyük paskalya pazarı günü Fener Patrikhanesi'nin orta kapısı önünde asıldı(22 Nisan 1821). Göğsüne ihanetini anlatan bir yafta yapıştırılan Patrik'in cesedi, 3 gün İstanbullular'a teşhir edildikten sonra, Yahudiler tarafından denize atıldı. Yeni Patrik'in emriyle bu orta kapı, o tarihten itibaren kapatılıp iptal edildi ve bir Türk devlet veya hükümet başkanı aynı yerde asılıncaya kadar açılmamasına karar verildi. Aynı şekilde Tercüman Kostaki Murusi'nin de, İpsilanti tarafından kendisine gönderilmiş olan bir mektup nedeniyle başı kesildi. Patriğin idamı üzerine Rus elçisi Strogono durumu kınadığını Bâb-ı Âli''ye bildirdi. Hapse atılmış olan Rumların bir kısmı serbest bırakıldı ve korkulduğu şekilde İstanbul Hristiyanları katliama uğramadılar. Edirne'de eski Patrik Kyrillos ve Selanik'te Kytrai Piskoposu öldürüldüler³⁷⁵.

Bu zaman zarfında henüz büyük devletler isyan karşısında kesin bir tarafsızlık gösteriyorlardı. Meternich'in büyük devletlerarasında var olmasını arzuladığı, kutsal birlik zihniyeti devam ediyordu. Bu görünüşte birliğe rağmen büyük devletlerarasında, Yunan isyanları karşısında, görüş ayrılığı yaşanmıyordu.

Patrik'in idamı durumu daha da bulandırdı. Avrupalı devletler daha sonra isyana müdahalelerini meşru göstermek için bu durumu kullandılar. Rusya, yüzyıllık emellerini gerçekleştirmek için zamanı uygun buluyordu. İdama en şiddetli tepkiyi Rusya gösterdi. Rusya, Bâb-ı Âli'ye 18 Haziran'da 8 gün süreli bir ultimatom gönderdi. Rus Elçisi Strogonof, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 7. Maddesine dayanarak, Ortodoks

³⁷⁵ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, (1774-1912), (Çev: Bekir Sıtkı Baykal), Ankara Üniversitesi Yayınları, Güney Matbaacılık, Ankara, 1948, s. 257-259; Y. Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. VI, s. 442

tebaanın hamisi sıfatıyla tahrip olan kiliselerin yeniden yapılmasına izin verilmesini; isyana karışmamış Rumların güvenliğinin sağlanması; Eflak-Buğdan'daki durumun anlaşmalara uygun hale getirilmesini istedi. Elçi, en kısa sürede kendisine bir cevap verilmesini, aksi takdirde ülkesine döneceğini bildirdi. Ancak, cevabı beklemeden 8 Ağustos'ta İstanbul'u terk etti. Osmanlı Devleti kaleme aldığı cevap yazısında: Rumlara karşı alınan tedbirlerin devletlerarası anlaşmalara uygun olduğunun gerek Rus elçisine ve gerek diğer devlet elçilerine bildirildiğini, bugüne kadar Rumların hiçbir işine karışılmadığını, ibadet serbestliklerinin olduğu, yapılan araştırmalar sonucunda patriğin de işin içinde bulunduğu belirlendiği vurgulandı. Ayrıca Bâb-ı Âli, vaktiyle çok daha hafif bir nedenden ötürü, Çar I. Petro'nun Rus Ortodoks patriğini cezalandırdığı hatırlatarak; meselenin bir din meselesi değil asayiş sorunu olarak algılanılmasını istedi³⁷⁶.

Bundan sonra Rusya, Türkiye ile kendi arasında bir harp çıktığı takdirde büyük devletlerin nasıl bir durum takınacaklarını sordu (4 Temmuz 1821). İngiltere ve Avusturya Yunan asilerine yardım etmenin ihtilâl prensiplerini tanımak demek olacağını Rusya'ya ihtar ettiler. Kaldı ki Rumlar da bu sırada tam bir bağımsızlık istediklerini ilan etmeye başlamışlardı. Hâlbuki Rusya; ancak Rusya'nın himayesinde bir Yunanistan'a taraftardı. Bu itibarla Çar, Yunanlı asilerden yüz çevirerek Bâb-ı Âli ile anlaşma yolunu tuttu. Büyük devletlerin **Verona Kongresi**'nde de (Ekim 1822) Yunanlıların lehinde herhangi bir karar alınmadı. Rum isyancı liderleri, görünürde de olsa Rusya'nın desteğini çekmesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı siyasî bir yalnızlık içine düştüler. Ama boş durmayarak Avrupa'nın dikkatini çekmek ve desteğini alabilmek için bağımsız devlet olma yönündeki önemli adımlarından birini atarak teşkilatlanmalarına hız verdiler. Avrupa devletlerinin isyan karşısında tarafsız bir tutum takınmalarına rağmen, Avrupa kamuoyu kesin olarak Yunanlıların lehine idi. Mora'da savaş, Hristiyanlığın İslâm'la çarpışması olarak algılanıyor, bu nedenle Avrupa'nın çeşitli kentlerinde türlü isimlerle cemiyetler kurularak Yunanlılara her türlü yardımlarda bulunmaya başlanıyordu. Her rütbeden subaylar Yunanistan'a sözde Avrupa'yı savunmak için gönüllü yazılıyorlardı. Rumlar, Türklere karşı siyasî bakımdan yalnız buldukları bu devirde teşkilatlanmaya da çalıştılar.

³⁷⁶ Y. Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. VI, s. 442-443

Rusya'dan destek gördüğü düşünölen Dimitri İpsilatnti otorite sağlamakta yetersiz kalınca, Fenerli bir Rum olan Alexandre Mavrokardatos, 10 Temmuz 1821'de Marsilya'dan Mora'ya gelerek bir meclis topladı. Rumlara ve Avrupalılara hitaben ayrı ayrı beyannameler kaleme alındı. 15 Aralık 1821 tarihli Avrupalılara hitaben yazılan beyannamede; dirayet, merhamet ve şefkatiyle meşhur Yunan milletinin kendi işlerini görecekt kanunlarını hazırladıkları haberi veriliyordu³⁷⁷.

13 Ocak 1822'de ihtilâlciler, Mora, Kiklad adaları, Ağrıboz ve Attika'yı içine alan bir Yunanistan kurulduğunu, diğer Yunan ölkelerinin de kurtulacağını ilan ettiler. Prens Mavrokordato, başkanlığa seçildi. İhtilalciler, Ege adalarının çoğuna hâkim oldular. Sisam adasını ele geçirerek kuzeybatıda, Çeşme'nin karşısındaki Sakız adasına çıktılar. Adada isyanın başlamasından 19 gün sonra, 11 Nisan 1822'de Kaptan-ı Derya Nasuh-zade Ali Paşa, adanın Çeşme'ye bakan Sakız limanına girerek, ayaklanmayı kontrol altına alması Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı. *Lord Byron* ve *Victor Hugo* gibi şairler, *Beethoven* gibi bestekârlar, ressamalar, gazeteciler, acıklı eserlerle Sakız isyanının bastırılmasını anlattılar. Avrupa'da Türklerin barbarlığı üzerine epeyce sözler söylendi³⁷⁸.

Rodos ve Girit'e uğradıktan ve burada Türk donanması ile birleştikten sonra 26 Şubat 1825'de Mora'ya giren Mehmet Ali Paşa kuvvetleri derhal mücadeleye başladılar. Asilerin eline geçen yerleri geri alarak, 1827'de Misolongi ve Atina'yı teslim alarak isyanı bastırdı. Böylece devlet otoritesi yeniden sağlanmış oldu. Buraya kadar Rum isyanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir iç meselesi olarak gelişmişti. Ancak bu noktadan itibaren, Avrupa büyük devletleri işe karışmaya başladılar. Bu da Yunan isyanını devletlerarası büyük bir konu haline getirdi³⁷⁹.

3.3.2.2. Rusya'nın Yunan İsyanı'na Müdahalesi

Yunan isyanının başından itibaren tarafsız kalan Avrupa devletleri, Rusya'da meydana gelen hükümdar değişikliğinden sonra, bu devletin doğrudan soruna karışmaya başlamasıyla harekete geçmişlerdir. Her biri, soruna kendi çıkarları açısından müdahil olmuşlardır. Yani Yunan isyanlarına karışma düşüncesinin öncüsü yine Rusya olmuştur.

³⁷⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 114

³⁷⁸ Y. Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. VI, s. 442-443

³⁷⁹ R. Uçarol, *Siyasî Tarih*, s. 99

Rus Çarı Alexandre 1 Aralık 1825'te ölünce yerine I. Nikola (1825-1855) geçmişti. Yeni Çar, askerlikten hoşlanan, Viyana'da kurulmuş olan Kutsal İttifak'a ve Türklere düşman biriydi. Onun için ortak bir Avrupa çıkarı değil sadece Rusya'nın çıkarı önemliydi. Yunan asilerine de sempati duyuyordu. Mehmet Ali Paşa gibi güçlü bir valinin Mora ve Girit'e yerleşmesi, Doğu Akdeniz'de hâkim olması, asırlardır sıcak denizlere inmeye çalışan Rusya'nın menfaatlerine darbe indiriyordu.

Avusturya'yı, Yunanlılar için değil; icap ederse Rusya'nın çıkarları için Türklere harp yapacağı konusunda ikna ettikten sonra Prut boylarına asker yığmaya başladı. Ardından da 17 Mart 1826'da Osmanlı Devleti'ne bir ultimatom göndererek 1812 Bükreş Antlaşmasının uygulanmasındaki bazı hususlara itiraz ederek, bunların düzeltilmesi için altı hafta içerisinde iki devlet arasında görüşmelerin başlatılmasını istedi³⁸⁰. Yunan isyanının yatışmak üzere olduğu bir sırada Avrupalı devletlerin müdahalesine izin vermek istemeyen Bâb-ı Âli, itiraz konusu üzerinde görüşmeler yapılmasını kabul ederek, 7 Ekim 1826'da **Akkerman Antlaşması**'nı imzaladı. Antlaşmaya göre:

- Sırbistan'ın muhtariyeti onaylanacak ve bir anayasa verilecek,
- Eflak-Buğdan'a Rum beyleri yerine Çar'ın muvafakatiyle Rumen beyleri tayin edilecek,
- Rumeli ve Kafkasya sınırlarında Rusya lehine bazı düzeltmeler yapılacak,
- Rus ticaret gemilerine bazı ticari haklar tanınacak,
- Bükreş Antlaşması aynen uygulanacaktı.

Antlaşmaya dikkat edilirse verilen maddelerin hiçbiri Yunan isyanına dair bir hüküm içermiyordu. Ne var ki, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu zor durumdan faydalanarak, özellikle Balkanlar'da bazı avantajlar sağlamış oluyordu. Daha önemlisi ise Ruslar, bu yolla Osmanlılara karşı diplomatik bir zafer elde etmiş oluyorlardı. Bu da, Osmanlı'nın güçsüzlüğünü ve savaşa gerek kalmadan, ona bazı isteklerin kabul ettirebileceğini göstermiştir. Diğer taraftan Çar, Yunan isyanı için İngiltere ile görüşmelere başlamış bulunuyordu³⁸¹.

³⁸⁰ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1948, s. 323-324; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* c. V, s. 116.

³⁸¹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 116; O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 100-101

Haziran 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılmış, yeni askeri teşkilat henüz kurulma aşamasında olduğundan Osmanlı Devleti adeta ordusuz kalmıştı. Bu fırsatı kaçırmayan I. Nikola bu durumdan faydalanarak, Osmanlı Devleti'nin tamamıyla ortadan kaldırmak ve Balkanlar'daki topraklarını, Boğazları, Anadolu'yu Rusya'ya ilhak etmenin sırası geldiğine hükmederek harp hazırlıklarına başlamıştı. Harbin başlaması için bahane hazırdı "*Rum Meselesi*"³⁸².

3.3.2.2.1. 1829 Edirne Antlaşması

1826 cereyan eden Yunan isyanını Osmanlı Devleti Mısır Valisi'nin yardımıyla bastırmayı başardıysa da gerek İngiltere'nin 1825 yılında taraflar arasında ateşin kesilmesi için verdiği ultimatom ve gerekse 1827'de bir İngiliz-Rus-Fransız ortak donanmasının, Osmanlı donanmasını Navarin'de yakması, bu devletin asilere karşı sürdürdüğü savaşın hızını kesmiştir.

İngiltere ve Fransa, Rusya'nın bitmek bilmeyen hırsı karşısında endişeye kapılmışlardı. Aslında onların da tek korkusu Rusya'nın bundan sonra rahatlıkla Akdeniz'e inebilmesi olasılığıydı. Yeni bir Osmanlı-Rus savaşına engel olmalıydılar. Bu nedenle Mora'daki Mehmet Ali Paşa kuvvetlerini Mısır'a taşımaya çalışırken bile, Rusya tüm meydana gelen olaylardan oldukça memnundu. Nitekim İngiltere ve Fransa'nın korktukları başına gelmiş, 14 Nisan 1828'de Rusya savaş ilan etmişti.

Çar Nikola, daha önce Avusturya'nın Petersburg'daki elçisi Kont Zichy'ye selefi ile aynı fikirde olduğunu, Türkiye'ye karşı savaş açmaktan kendisini hiçbir şeyin alıkoyamayacağını, hatta "*Osmanlı Devleti çökse*" bile bundan vazgeçmeyeceğini bildirmişti. Çarın kendi söylediklerine göre amacı, Eflâk-Buğdan'da kendi nüfuzunu kurmak, bağımsız bir Sırbistan yaratmak ve özellikle İstanbul'daki dar kanalı gemilerine açtırmaktı. Çar Nikola, Rumları asi ve menfûr bir millet olarak vasıflandırıyor, bunlar için bir şey istemek şöyle dursun bir şey elde etmek niyetinde olmadığını da söylüyordu. "*Ben sadece bir tuğgeneralim ve siyasetten, siyasî müzakerelerden hiçbir şey anlamam*" diye ilave ediyordu. Bununla beraber Yunan meselesinde diğer Avrupalı devletlerin görüşüne katıldığını, sorunun kesin çözümünün bir Helen Devleti'nin kurulmasında olduğunu çok iyi bildiğini söylüyordu. Bundan sonra da Çar, "*Rus adının şerefini, Rus Devleti'nin haysiyetini, haklarının*

³⁸² A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'e Kadar)*, s. 324

dokunulmazlığını ve milli şerefi” müdafaa etmek bahanesiyle, Osmanlı Devleti’ne harp ilan ettiğini söylüyordu³⁸³.

Osmanlı Devleti zor durumdaydı ve Rusya bu fırsatı kaçırmayacaktı. Osmanlı’nın bir donanması kalmamıştı, Yeniçeri ocağı kaldırılalı henüz iki yıl olmuştu ve yerine yeni ve düzenli bir ordunun kurulması için yapılan hazırlıklar yetersizdi. Üstelik İngiltere ve Fransa ile diplomatik ilişkilerini de kesen Osmanlı siyaseten de yalnız kalmıştı. İşte Osmanlı’nın bu çaresizlikleri içinde Ruslar, Balkanlar’da ve Kafkaslarda başarılar kazanarak ilerlediler. Balkanlar’da ve Kafkaslarda saldırıya geçen Ruslar, Tuna’yı aşarak İbrâil’i almışlardı. Öte yandan tam bağımsız bir Yunan devleti kurulması için üçlü yeni bir protokol imzalayan Rusya yeniden harekâta girişmiş, Silistre’yi ele geçiren General Diebitch Edirne’ye doğru ilerlemeyi başlamıştı. Doğuda da Rus birlikleri Bayburt önlerine kadar gelmişlerdi. 22 Ağustos 1829 tarihinde Ruslar hiçbir mukavemet ile karşılaşmadan Edirne’ye girmiş, Kırklareli ile Lüleburgaz’ı işgal etmişlerdi.³⁸⁴.

Oysa çok daha önce Çar Nikola, İngiltere, Fransa ve Avusturya’ya yaptığı açıklamalarda fetih politikası gütmeyeceğini; tek amacının Yunan meselesinin çözülmesi için, Londra’da imzaladıkları protokolün Osmanlı Devleti’ne kabul ettirmek olduğunu söyleyerek onların tarafsızlığını da sağlamıştı. Üstelik İran ile yapmakta olduğu savaşı da zaferle bitirerek güneydoğu sınırlarının da güvenliğini sağlamıştı(Şubat 1828). Rus halkı ise Türklere karşı yapılan her savaşı kutsal bir ödev gibi kabul ediyor, Çarlarının teşebbüslerini yürekten destekliyorlardı.

Savaş Rusya’nın lehine gelişince endişeye düşen Avrupalı devletler, savaşın sonunu beklemeden Londra’da bir konferans topladılar. Bunun neticesinde 22 Mart 1829’da bir protokol imzalandı. Protokolü göre:

- Mora ve çevresi ile Kiklat adalarından meydana gelecek, bağımsız bir Yunanistan devleti kurulacak;
- Bu devlet Avrupa devletlerince seçilecek bir Hristiyan prens tarafından yönetilecek
- Her yıl Osmanlı Devleti’ne belirli miktarda vergi verecekti.

³⁸³ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 339-340

³⁸⁴ Şerafettin Turan, “Edirne Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. X, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 442-443

Çar Nikola'nın tüm başarılarına rağmen, Rusya'da hiç beklenilmeyen bir anda kargaşalıklar çıktı. İngiltere ve Avusturya, Rus ilerleyişinden çekindikleri için Rusya aleyhine seslerini yükseltmeye başladılar³⁸⁵. Diğer taraftan 20 Ağustos 1829 günü Edirne'nin düşmesi üzerine Osmanlı Devleti, Rusya'dan barış istedi. İngiltere ve Avusturya'nın artan baskılarından dolayı Rusya barış önerisini kabul etti. Bunun üzerine Osmanlı delegeleri, yanlarında ara bulucu Prusya'nın bir temsilcisi olduğu halde 28 Ağustos'ta Edirne'ye gittiler. Uzun süren görüşmeler neticesinde imzalanacak olan antlaşmanın son şekli 14 Eylül 1829'da ortaya çıktı. Osmanlı hükümeti antlaşmanın imzalandığını Prusya elçisinin barış müjdesinden öğrenmişti. Bayburt önlerindeki Rus karargâhında 101 pare top atılmıştı.

1827-1829 Osmanlı-Rus Harbi, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında önemli bir unsur oldu.

Edirne Antlaşması, asıl antlaşma metniyle ona ekli bir “sözleşme” ve bir “senet”ten oluşmakta, 16 maddeden meydana gelmekteydi. Antlaşmanın Balkanlar'ı ilgilendiren önemli maddeleri şunlardı: ³⁸⁶:

- a. Ruslar, Rumeli yakasında, Tuna nehrinin ağzındaki adalar hariç, Osmanlılar'dan almış oldukları toprakları geri verecekler. Prut nehri, harpten önce olduğu gibi, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sınır olacak.
- b. Eflâk-Buğdan'a yeni haklar tanınacak; Eflâk-Buğdan beyleri kaydı hayat şartıyla atanacak, Eflâk-Buğdan'daki kaleler yıktırılacak, Türk askerleri bundan böyle bu iki eyalette bulunmayacak.
- c. Akkerman Antlaşması ile Sırbistan'a tanınmış olan imtiyazlar bu antlaşma ile kabul edilecek. Ayrıca Sırbistan'dan ayrılmış olan altı nahiyeyi de geri verecekti.
- d. Osmanlı Devleti, 4 Nisan 1826'da Yunanistan probleminin çözülmesi hususunda İngiltere ile Rusya arasında imzalanmış olan Sen-Petersburg Protokolü'nü tanımayı kabul edecek.
- e. Tuna hattını bir sıhhi kordon yani Rus subaylarının teşkil ve komuta edecekleri küçük bir ordu muhafaza edecekti.

³⁸⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 119-120; R. Uçarol, *Siyasî Tarih*, s. 105

³⁸⁶ Ş. Turan, “Edirne Antlaşması”, s. 442-443

- f. Ruslar, ticaret tazminatının ilk taksiti olan 100 bin altın ödendikten, Eflâk'a katılacak Yerköy Kalesi teslim edildikten ve antlaşmanın tasdikli nüshaları değiştirildikten bir ay sonra Edirne, Kırklareli ve Lüleburgaz'dan çekileceklerdi. Eflak-Buğdan dışındaki yerlerden çekilmeleri işi ticaret tazminatı ödendiğinde tamamlanacaktı. Eflak-Buğdan ile Silistre, savaş tazminatı ödemeleri bitinceye kadar rehin olarak Ruslarda kalacaktı. Antlaşmanın onaylı nüshalarının en geç altı hafta içinde değiştirilmesi de öngörülmüştü³⁸⁷.

Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra imzaladığı şartları en ağır antlaşmadır. 14 Eylül'de imzalanan aynı ayın 26'sında tasdik olunan antlaşmanın içindeki hükümleri değerlendiren Avusturya elçisi, bu antlaşma için "*muzaffer bir devletin zayıf bir düşmana şimdiye kadar kabul ettirmiş olduğu antlaşmalardan hepsinin en ağırıdır*", "*Bâb-ı Âli'nin artık bağımsız devletlerarasında sayılmadığına bir alamettir*"³⁸⁸ demiştir.

Rusya Balkanlar'daki nüfuzunu arttırmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı hâkimiyetini sağlamlaştırmıştı. Bu antlaşma ile Rusya, Türkiye'deki Ortodoks tebaanın himayesi bahanesiyle, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmak hakkı ve imkânını da ele geçirmişti³⁸⁹. Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden ilk ayrılan Balkan toprağı Yunanistan olmuş, Sırbistan'a özerklik verilmiş, bu durum diğer uluslara örnek olmuş ardı arkası kesilmeyecek isyanların yolunu açmıştır. Rusya'nın kışkırtmaları, tahrikleri, yardımları devam etmiş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında ise Sırbistan, Romanya ve Karadağ'a bağımsızlık sağlayan Rusya, Bosna-Hersek'in de elimizden çıkmasına zemin hazırlamıştı. Hasta Adam olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ni parçalama yolunda çok büyük bir adım atmıştı.

Yine şartları çok ağır olan Edirne Antlaşması ile Rusya, aldığı bazı yerleri geri vermekle beraber, Tuna kıyılarında ve Kafkasya'da bazı stratejik mevzileri ele geçirerek güneye inme idealinin bir kısmını gerçekleştirebilmiştir. Üstelik bağımsız bir Yunanistan'ın ortaya çıkması ve bu durumu Osmanlı Devleti'nin de kabul etmek zorunda kalması, Osmanlı'nın Balkan topraklarını arka arkaya yitirilişinin de başlangıcı

³⁸⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 121; N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V. s. 352-354; Ş. Turan, "Edirne Antlaşması", s. 443

³⁸⁸ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V. s.354

³⁸⁹ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'e Kadar)*, s. 325

olmuştur. Bundan sonra tüm bağılı uluslar Yunanistan'ı örnek olarak Osmanlı'ya karşı teker teker ayaklanacak ve her defasında da Avrupalı devletlerden bir hamî bulacaklardır. Daha da sonraki dönemlerde, Osmanlı Devleti ekonomik ve askeri açıdan daha da gücünü yitirmiş ve toprakları Avrupalı devletlerin menfaat çatışması alanı haline gelmiştir. Varlığını devam ettirebilmek için de devlet; ancak takip ettiği denge politikası ile bunu sağlayabilmiştir.

Edirne ve Londra antlaşmalarının sonunda Osmanlı topraklarında Mora'da egemen bir Yunan devletinin kurulması, Avrupa kamuoyunda Haçlı seferleri sırasında Kudüs'ün Hristiyanlar tarafından alınması üzerine görülmüş olan büyük sevince benzer bir heyecan yarattı. Bağımsız Yunanistan'ın kuruluşunda, muhafazakârlar Hristiyanlığın İslamlaşma galebesini, liberaller milliyet ve hürriyet fikirlerinin mutlakiyet düşüncesine üstünlüğünü, aydınlar antik Yunan düşüncesinin yakın sandıkları rönesansını, alkışladılar.

Kısacası Avrupa kamuoyu küçük Yunanistan'dan büyük mucizeler umdular. Hâlbuki Yunanistan'ın durumu mucize yaratmaya hiç de elverişli değildi³⁹⁰.

1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunan meselesi görünüşte sona ermişti. Çünkü bundan sonra büyük devletleri arkasına alarak, bir taraftan topraklarını genişletmeyi diğer taraftan da Türk-Müslüman halka karşı cinayetlerine devam etmeyi adet haline getirecekti. Bu tarihlerde 18350 kilometrekarelik bir toprağa sahip olan Yunanistan, 1947'lere gelindiğinde topraklarını 132 bin kilometrekareye çıkaracaktır.

Megalo İdea, artık safha safha tüm Yunan hükümetlerinin ve Yunan halkının gündemindedir. İlk olarak *Cezair-i Seb'a* denilen Yedi Adalar Yunan topraklarına katılacaktı (1864). Bu adalar Osmanlı Devleti'nin iken 1809'da İngiltere tarafından işgal edilmiş ve geçici olarak İngiltere'nin himayesine bırakılmıştı. Ancak Osmanlı Devleti, söz konusu adaların kendisine verileceğini düşünürken sözünde durmayan İngiltere tarafından Yunanistan'a bırakıldı.

93 Harbi sonrasında yapılan barış görüşmeleri sırasında büyük devletler, Osmanlı Devleti'ne yeni bir darbe vurmak için Yunanistan'ı da görüşmelere çağırdılar. Görüşmeler sonucu, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti

³⁹⁰ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 76.

açısından tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Fransa, Kalamas-Salamuriyas ırmaklarına kadar olan toprakların Yunanistan'a verilmesini önerdi. Yunanistan bir kez daha topraklarını önemli oranda genişletmiş oluyordu.

Yunanistan'ın gözü bir türlü doymak bilmiyordu ve sırada Girit vardı. 1897 yılında başlayan büyük Girit isyanını başlatan Yunanlılar Müslümanları katletince 18 Nisan 1897'de harekete geçen Osmanlı orduları Yunan ordularını farklı yerlerde mağlub ettiler. 17-19 Mayıs'ta Dömeke'de uğradıkları büyük bozgun üzerine şımarık bir çocuk olan Yunanlılar her zamanki koruyucuları olan Avrupa devletlerine başvurdular. Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti üzerinde yaptıkları baskılar sonucunda 4 Aralık 1897'de *İstanbul Antlaşması* imzalandı. Ancak bu antlaşma ile Berlin Antlaşması ile savaşı kaybettüğümüz ve bu savaşla geri aldığımız Teselya yeniden Yunanistan'a verildi. Girit adası sözde Osmanlı Devleti'nin toprağı olmakla birlikte, gerçekte fiilen Yunanistanla birleşmiş özerk bir devlet haline getirildi. Böylelikle savaşı kazanmamızı rağmen, daima Avrupa devletlerini arkasında bulan Yunanistan yine onların himayesi ile barış masasında aleyhimize toprak kazanmıştır.

Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor şartlardan istifade etmeyi fırsat bilen Yunanistan Megalo İdea'yı gerçekleştirmeyi sürdürmüş, bu olaydan sonraki en büyük genişlemesi ise Balkan Savaşları sonunda olmuştur. II. Meşrutiyet'in getirdiği iç karışıklıklardan istifade eden Yunanistan Girit'i işgal etmiş; I. Balkan Savaşı sonrasında imzalanan Londra Antlaşması ile Selanik, Güney Makedonya'yı aldığı gibi, Girit'in hukuken Yunanistanla birleşmesini kabul ettirmişti. II. Balkan Savaşı sonrasında imzalanan Atina Antlaşması ile yine hem karada hem de Ege denizinde topraklarını iki misline yakın büyütüştür³⁹¹.

Her zaman Avrupa'yı arkasına alarak tarihte görülmemiş bir hızda büyüyen Yunanistan, I. Dünya Savaşı'nda bizimle savaşmadığı halde yine İngiltere'nin desteğiyle, ellerini Anadolu'ya kadar uzatmış, Balkanlar'da bir türlü doyamadığı cinayetlerine daha İzmir'e ilk adımını atar atmaz devam etmiştir.

³⁹¹ Cevat Ülkekel, "Daha Nereye kadar?..", *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, Rehber Matbaacılık, S. 37, İstanbul, Nisan 1997, s. 49-50

3.3.2.3. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın Yunanistan Yönetimine Müdahaleleri

1828'den beri Yunanistan'ın başında, Yunan davasının ateşli taraftarlarından biri olan Corfoulu Capo d'Ystria bulunuyordu. 1815 Viyana Kongresi'nde, Rus Çarını Yunanlılarla ilgilendirmek istemiş, birkaç yıl sonra Yunan isyanları başladığı zaman, Rusya'nın dışişleri bakanlığına getirilmişti. Verona kongresinde Yunan tezini hararetle savunmuş ve Çar'ın itibarını kazanmıştı. 1828 yılında Fransız ve İngiliz elçilerinin muvaffakati ile Yunanistan'a gelmiş ve Trezene'de toplanan meclis tarafından Yunanistan'ın Cumhurbaşkanlığına seçilmişti. Ancak, Yunanistan'ı istibdat ile idare etti. Korsanlık ve haydutlukla mücadele etti. O bu işlerle uğraştığı sıralarda, Yunanlılarla arası açıldı. Capo d'Ystria, zaten Yunanlıların karakterini beğenmiyor, hepsini yalancı ve haydut tabiatlı buluyordu. Onun bu düşünceleri kendisine karşı kin uyandırdı. Hidra halkı isyan ederek, Yunan gemilerini yaktı. Bazı büyük aileler de ayaklandılar. Neticede Yunanistan halkı ikiye bölündü. Asiler, Yunanistan'ı hürriyet kavuşturacak bir millet meclisinin kurulmasını ve Capo d'Ystria'nın temsil etmekte olduğu Rus nüfuzuna son verilmesini istiyorlardı. Capo d'Ystria bu durum karşısında Yunan devletinin kuruluşu için çalışmış olan Fransa, İngiltere ve Rusya'dan yardım istedi.

Bu üç devlet, Yunanistan'ın kuruluşu için hiç de karşılıksız çalışmamışlardı. Fransa zaten Akdeniz ülkesiydi. İngiltere Akdeniz'e hâkimdi. Rusya'ya gelince onun ezeli hayali Akdeniz'e inmekti. Bu sebeple üç devletten her biri, Akdeniz'de kurulan Yunanistan'ın, kendi çıkarına olarak teşkilatlanmasını ve gelişmesini istiyorlardı.

Fransa'nın toprakları Akdeniz'e uzanmaktaydı ve Napoleon Bonaparte devrinden beri, Akdeniz'de bir sömürge imparatorluğu kurmak üzere bir siyaset takip ediyordu. Hatta bir aralık Yedi Yunan adalarına bile sahip olmuşlardı. Bu sebeple küçük Yunanistan üzerinde nüfuz sahibi olmayı, milli coğrafyalarının ve tarihlerinin kendilerine verdiği tabii bir hak sayıyorlardı.

Rusya'ya gelince, dini, tarihi ve siyasî sebeplerle Yunanistan'a bağlı bulunuyordu. Ortodoks Rusya, Ortodoks Yunanlıları kendi himayesi altına almak için yıllardan beri çalışmıştı. Yunan istiklâli bile Rusların Bâb-ı Âli'ye karşı yapmış olduğu 1827-1829 Osmanlı-Rus harbinin sonunda Edirne Antlaşması ile gerçekleşmişti. Bu

sebeplerdir ki Ruslar, Yunanistan üzerinde vasilik rolünü kendilerine yakıştırmaktaydılar.

Fransa, İngiltere ve Rusya, Yunanistan üzerindeki bu farklı görüşlere rağmen Edirne Antlaşması'nın ardından yapılmış olan Londra Konferansı'nda Yunanistan'ın bir kral tarafından yönetilmesine karar vererek, Cobourg'lu Leopold'u kral olarak seçmişlerdi. Fakat üç devlet ne bu antlaşmalarında ne de yapmış oldukları seçimlerinde samimi değillerdi. Rusya, Yunanistan'da Capo d'ystria'nın veya başka bir Yunanlı'nın hükümdar olmasını yabancı bir hanedana tercih etmekteydi. Çünkü bu takdirde Yunanistan'ı nüfuzu altında bulundurmak kolay; fakat yabancı hanedanın İngiltere ve Fransa nüfuzu altında bulunmasına engel olmak zordu. Bu nedenle Capo d'ystria üzerinde ısrar ederek, Londra Konferansı'nda adı geçen kralın Yunan tahtından feragat ettirilmesi için çalışmış ve bunda da muvaffak olmuştu³⁹².

Büyük devletlerin İstanbul'daki elçileri Londra'da alınan kararları, 8 Nisan 1830'da Bâb-ı Âli'ye bildirerek, Yunanistan'ın bağımsızlığının Osmanlı Devleti tarafından onaylanmasını istediler. Avrupalı devletlerin baskıları karşısında Osmanlı Devleti 24 Nisan 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını onaylamak zorunda kaldı. Böylece Yunanistan devleti resmen kurulmuş oluyordu³⁹³.

İngiltere ile Fransa Capo d'ystria'nın idaresinden memnun değillerdi. Nitekim Yunanistan'da Capo d'Ystria idaresine karşı hoşnutsuzluk çıkınca, onun yardım isteği İngiltere ve Fransa tarafından reddedilmişti. Fakat Rusya deniz kuvvetleri ile asilere karşı hükümet tarafını tuttu. Bu suretle gelişmek istidatını gösteren iç savaş kısa sürdü. 9 Ekim 1831'de Capo d'ystria bir kilisede öldürüldü. Bu hükümet darbesini bir kargaşa devri takip etti. İngiltere, Fransa ve Rusya bir defa daha Yunanistan'ın mukadderatını ele aldılar. Avrupa'da Yunan dostu olarak bilinen Bavyera kralının oğlu Otto'yu Yunan kralı seçtirdiler.

Kral Otto merkezîyetçi ve bürokratik bir idare sistemi kurdu. Bakanlar kurulunu Bavyeralılar'dan teşkil etti. Önemli memurluklara Bavyeralılar getirildi. Hatta Bavyeralılardan bir gönüllü ordu bile kuruldu. Böylece Yunanistan, Bavyeralılar tarafından işgal edilmiş oldu. Kral, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın kefilliği ile 60

³⁹² E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 77

³⁹³ R. Uçarol, *SiyasîTarih*, s. 107

milyonluk bir istikraz yaparak Yunanistan'ı teşkilatlandırmaya girişti. Başkenti Nopli'den Atina'ya nakletti. Yunan kilisesini müstakil hale getirdi. Yunanistan'ı Fransız tarzında sancaklara, kazalara ve nahiyelere böldü.

Bu esaslı başarılarla rağmen Bavyera hanedanı daha Yunanistan'a geldiği ilk günlerden itibaren tenkit ve tarizlere uğradı. Muhalifler, krala karşı birleşmelerine rağmen aralarında derin anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bu sebeple Yunanistan'ın türlü taraflarında partiler kuruldu. Yunanistan'ın bu durumu Fransa, İngiltere ve Rusya'nın işine geliyordu. Üç devletten her biri partilerden birisinin arkasında yer alıyordu³⁹⁴.

Fransızlar, orta Yunanistan'da Celetti partisini, Ruslar Mora'da halk ve rahipler arasında taraftarları bulunan ve Capo'Ystria'nın eski taraftarlarını içine alan Napiste'leri; İngiltere ise, adalar halkından mürekkep Mavrokordato partisini tutuyorlardı. Rusların taraftar olduğu parti, kralı memleketten gitmeye mecbur ederek yerine bir Ortodoks getirmek, diğer iki parti de krala bir anayasa kabul ettirmek istiyorlardı.

Bundan sonra yaşanan, Yunanistan ile ilgili her sorunda, Yunanistan'ın kurucusu ve koruyucusu rolünü her zaman İngiltere, Fransa ve Rusya üstlendi. Bu üç devlet, Yunanistan adına, Osmanlı Devleti ile İstanbul'da son anlaşmaları doğrultusunda yeniden görüşmeye başladılar. Sonuçta 21 Temmuz 1832 yılında taraflar arasında bir protokol imzalandı. Bu protokolle İstanbul Hükümeti yeni Yunan sınırını ve statüsünü kabul etti. Buna karşılık, yeni Yunan Devleti, topraklarındaki Türk mallarının bedeli olarak 30-40 milyonluk bir meblağı, Osmanlı Devleti'ne bir tazminat ödemeyi yükledi. Yunanistan'ın İstanbul'a ödeyeceği tazminatın bir kısmını Rusya Osmanlı Devleti'nin kendisine ödeyeceği harp tazminatına mahsuben kabul etmişti.

Bundan sonrada sınır ve bir de Yunanistan'da kalmış Yunanlı Osmanlı tebaasının durumları –ki bunlar Osmanlı Devleti'ndeki eski durumlarını da muhafaza etmek istiyorlardı- meseleleri üzerinde anlaşmazlıklar 1836 yılına kadar ve bundan sonra da devam etti. Yunanlılara, kendi işlerini düzene koyacak bir mühlet tayin etmek üzere yeniden bir Londra konferansının toplanması zarureti ortaya çıktı³⁹⁵.

³⁹⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 77-78

³⁹⁵ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 357

Yani Osmanlı için henüz Yunan meselesi tam anlamıyla hal olmuş sayılamazdı. Bundan sonra çıkacak sorunlar da Avrupa devletlerinin desteğiyle hep Yunanistan lehine gelişecekti.

3.3.3. Rusya'nın Sırbistan Politikası

3.3.3.1. Sırp İsyanı'nın Başlaması

Napoleon ile Rus Çarı, Osmanlı topraklarını paylaşmak için anlaşmaya çalıştıkları sıralarda, Osmanlı İmparatorluğu, zamanla kendiliğinden parçalanmaya elverişli bir sürece girmişti. Parçalanmanın ilk büyük ve önemli hareketi, III. Selim devrinde başlayan ve II. Mahmud zamanında gelişerek muhtar prenslik kurulmasıyla son bulan Sırp isyanlarıdır. 1804'de ilk kez Osmanlı'ya bağlı bir ulus olarak Sırplar isyan etmiş ve diğer Balkan ülkelerine de bu yolu açmıştır.

Fatih Sultan Mehmet zamanında, imparatorluğa bir eyalet olarak bağlanan Sırbistan, din, dil, gelenek-göreneklerinde imtiyazlara sahip olmuşlardır. Türk idaresinden memnun olan Sırpların bu memnuniyetleri XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiş ve Osmanlı için önemli denebilecek bir sorun yaratmamışlardır. Ancak bu tarihlerden sonra:

- a. Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda, Sırp topraklarının sürekli olarak el değiştirmesi,
- b. Avusturya ve Rusya ajanlarının Sırplar arasında Fransız İhtilali'nin getirdiği, milliyetçilik ve istiklâl fikirlerini yayması,
- c. Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıflaması (Rumeli'de yer yer türeyen ve "âyân" denilen kimselerin, Padişah fermanlarını dahi dinlememeleriyle asayiş giderek bozuluyordu.)
- d. Yeniçerilerin Sırbistan'da çıkardıkları olaylar ve halka yaptığı baskılar gibi

Nedenlerle 4 Şubat 1804 yılında Sırplar, Kara Yorgi adındaki bir domuz tüccarının başkanlığında ilk isyanlarını başlattılar³⁹⁶. Kara Yorgi Alman efendilerine ihanet ederek, mezhep birliği ve ırk yakınlığı dolayısıyla Rusya'yı tercih etmiş biriydi. Ruslar, Kara Yorgi'ye her türlü para, insan ve silah yardımında bulundular. 13 Aralık 1806'da Belgrat'ı alan ve şehirdeki Türkleri kılıçtan geçiren Kara Yorgi, devlete bir

³⁹⁶ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 102-104; Y. Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. VI, s. 400- 401

takım şartlar ileri sürmüştü; Eski vergiler istenmeyecek, kiliseler tamir edilerek, çan çalınmasına ve mabetlerde haç takılmasına müsaade edilecek gibi. Tüm bu istekler, Macaristan'daki Sırp büyük papazlarının telkinleri üzerine yapılmıştı. Bu papazlar, muhtar ve hatta bağımsız bir Sırp devleti için zamanının geldiğine kani idiler. Ancak Osmanlı Devleti bu şartların hiçbirisini kabul etmedi³⁹⁷.

Bu sıralarda Sırp'ların destekçisi Rusya da gerek Romanya prenslikleri ile Besarabya ve Güney Podolya'yı Türklerden almak için harekete geçmişler ve Eflak-Buğdan'a girmişlerdi. Yani yeni bir Osmanlı-Rus savaşı başlıyordu. 8 Aralık 1806'a Bender'i, 16 Aralık'ta Hotin'i alan Ruslar, Türklerin Bucak dedikleri Besarabya'nın Karadeniz sahillerine inerek Kili ve Akkerman'ı almayı başardı. Bunun üzerine Bâb-ı Âli 22 Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilan etti. 14 Kasım 1806'da Nizam-ı Cedid düşmanı Sadrazam Hafız İsmail Paşa azledildi. Yeniçeri Ağası İbrahim Hilmi Paşa, sadrazam ve Rusya savaşı üzerine Serdar-ı Ekrem tayin edildi. Bu arada Silistre Valisi Vezir Alemdar Mustafa Paşa, Bükreş yakınlarında Rusları yenince, Rus taarruzu kırılabilirdi. Müttefiki Rusya'yı desteklemek isteyen İngiltere, harekete geçerek 16 parçadan oluşan Koramiral John Dukwort kumandasındaki İngiliz donanması Çanakkale'yi geçerek 20 Şubat 1807'de İstanbul önlerine kadar geldi. Böylece 1396 Niğbolu zaferinden sonra yani 411 yıldan beri ilk kez Türkiye ile İngiltere savaş haline geldi. Hiçbir şey elde edemeyen amiral, bu defa şansını Mısır'da denemeye karar verdi. 20 Mart 1807'de İngilizler, İskenderiye'yi işgal ettiler. Birkaç ay sonra Mehmed Ali Paşa tarafından Mısır'dan çıkartıldılar. Bu durum Osmanlı Valisine Avrupa çapında bir şöhret kazandırdı.

Sadrazam 24 Mayıs'ta Tuna üzerinde Güney Dobruca'da Silistre'ye vardığında Ne yazık ki yeniçeriler, Nizam-ı Cedid ordusu ile beraber sefere çıkmak istemediğinden, modern asker İstanbul'da alıkonulmuştu. Yeniçeriler Rusların karşısına kendileri çıkmak istiyor, devlet askerine söz geçiremiyor. Nitekim yeniçeriler, Silistre'den öteye gitmek istemediler. Ruslar da Napoleon'dan korkularında Türklerin üzerine büyük kuvvetler sevk edemediler. Bu suretle cephede büyük bir sükûnet ve denge hâsıl oldu. Aslında Nizam-ı Cedid ordusunun Ruslara karşı tam bir başarı kazanması ihtimali son derece kuvvetliydi. Bozcaada'ya kadar gelen Rus donanması da

³⁹⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 105.

Kaptanıderya Cezayirli Seydi Ali Paşa tarafından kovuldu. Tiflis'i işgal eden Ruslar buradan Türklere taarruza hazırlanıyordu.

Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya gibi, Napoleon Fransa'sından sonra dünyanın en kudretli iki devletiyle savaş halindeyken ve içerideki durumu perişanken neticeleri bakımından çok vahim bir isyanla baş başa kalıyordu. Kabakçı Mustafa İsyanı³⁹⁸.

3.3.3.2. Rusya'nın Sırp İsyanları'na Karışması (1806-1829)

Rusya'nın Sırp isyancılarına yardım etmesiyle isyanların yeni bir safhası başlamış oluyordu. Skupçina, Rusların her türlü yardımını görürken, bir Rus temsilcisi, beraberinde subay ve memurlarla Belgrat'a yerleşerek, Sırbistan'ın ordusunu ve idaresini düzenlemeye başladı.

Çar'ın yardımları ve himayesi bütün Sırp'ların bir idare altında birleştirilmesi ümitlerini artırdı. Karadağ da Sırp'lara katıldı. Avusturya'daki bütün Sırp'ları isyana teşvik eden Kara Yorgi bir yandan da Napoleon ile mektuplaşıyordu. Bu durum Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu büyük endişeye sevk ediyor; Rusya'nın nüfuzunda kurulacak bir Sırp devletine karşı kesin olarak muhalefet ediyordu.

Yine Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi Avrupalı devletlerin konusu haline geliyordu. Artık Sırbistan meselesi, Rusya ve Avusturya arasında bir anlaşmazlık konusu olmuştu. Aralık 1808'de kendisini bütün Sırp'ların başkanı ilan eden Kara Yorgi, verasete dayanan Sırp monarşisini kurdu. Avusturya Başbakanı Metternich doğmakta olan bağımsız Sırbistan için şunları söylüyordu: “*Doğmakta olan Sırbistan, Rusya ile Avusturya arasında bir oyuncaktan başka bir şey değildir. Böyle olmaktansa Sırbistan'ın Türklere kalması daha hayırlıdır*”.

Belgrat'taki Rus mümessilinin düşüncesine göre de: “*Büyük devletler yanında Sırbistan ummanda bir katre*” idi. Ruslar 1812 Bükreş Antlaşması'na kadar Sırp'larla işbirliği yapmaya devam ettiler³⁹⁹.

1812 yılında Rusya ile imzalanan Bükreş Antlaşması'na Sırp'larla ilgili madde koymayı başaran Rusya Sırbistan'a tanıdığı imtiyazlarla, buranın muhtar olmasının

³⁹⁸ Y. Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. VI, s. 401-402

³⁹⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 105-106

yolunu da açtı. Kara Yorgi'ye, Bükreş Antlaşması'nın Sırbistan ile ilgili hükümlerinin mahiyeti açıklanıp, bu hükümlerin ancak Osmanlı Devleti ile Rusya tarafından tefsir edilebileceği anlatıldığında: *“Biz Rusya ile imzalanan antlaşmayı tanımıyoruz. Başlı başımıza bir hükümet olmak istiyoruz”* cevabı ile karşılaştı. Bu sıralarda Rusya, Fransa ile harp halinde olduğundan Sırp lehinde herhangi bir müdahalede bulunabilecek bir durumda değildi. Kara Yorgi Bükreş Antlaşması'nda yer alan maddenin uygulanması sırasında bağımsızlığa denk gelecek yeni imtiyazlar istedi. Bunun üzerine Rusya'nın da meşgul olmasını fırsat bilen Osmanlı Devleti Sırp meselesini kökünden halletmeye karar vererek 7 Kasım 1813'de Belgrat'ı almaya muvaffak oldu. Sırbistan eyaleti tamamen itaat altına alınmıştı. Kara Yorgi, Avusturya'ya sığınmak zorunda kaldı. 1817'de Sırbistan'a geri dönen Kara Yorgi katledildi.

Viyana Kongresi'ne bir heyet gönderen Sırp, Avrupa devletlerinin kendi lehlerine müdahale etmesini istediler. Fakat kongre, Metternich'in etkisi altındaydı. Avusturya Başbakanı bağımsız ve muhtar bir Sırbistan'ın kurulmasına karşıydı. Bunun üzerine Sırp Temmuz 1813'de **Miloş Obrenoviç** adındaki zengin bir domuz tüccarını baş Knez yaparak, tekrar isyan hareketlerine başladılar. Osmanlı hükümetine karşı değil, zulüm yapan paşalara karşı isyan ettiklerini söylüyorlardı. Bu sıralarda Napoleon tehlikesini tamamen bertaraf etmiş olan Rusya, Sırp'ların lehine müdahale etmeye başladı ve Bükreş Antlaşması'nın 8. Maddesinin şartlarına uyulmasını istedi. Böyle bir müdahaleyi önlemek isteyen Osmanlı Devleti, Miloş Obrenoviç'i Baş Knez olarak tanıdı. Kaleler Osmanlı askerinin muhafazasında olmak üzere Kuzey Sırbistan'a şu imtiyazlar verildi: Halk tarafından seçilen 12 knez, diğer knezleri seçecekler, adaleti sağlayacaklar, vergi toplayacaklar. Sırp, kilise ve mektepleri için de geniş ölçüde haklar elde ediyorlardı.

Böylece Sırbistan imtiyazlı bir prenslik durumuna geliyor ve Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez Hristiyan reyanın bir isyanı sonucunda baş eğmiş oluyordu (1816). Sırbistan isyanları ve bu isyanlar sonucunda Sırbistan eyaletine imtiyazlar verilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik düşüncesinin etkili olmaya başladığının en büyük göstergesi idi.

Çar I. Nikola, 1820'de Mora'da başlayan Rum isyanlarından istifadeyle, Bükreş Antlaşmasının yürütülmesi şekli hakkında Bâb-ı Âli'yi **Akkerman Mukavelenamesi**'ni

imzalamaya zorladı. Bu mukaveleyle: Sırlar için eklenen bir senette din ve mezhep işleriyle iç idarelerinde müstakil oldukları, Bâb-ı Âli'ye ödedikleri vergileri bir tek vergi halinde toplamaya yetkili buldukları; Müslümanlara ait mal ve mülkleri idare etmeye salâhiyetleri olduğu, imar faaliyetlerinde bulanabilecekleri, kalelerin savunmasına yarayan yerlerin dışında kalan bölgelerden Müslümanların çekileceği açıklanmıştı (1826). Aynı senetle Osmanlı Devleti, Bükreş Antlaşması'nın sekizinci maddesinin uygulanmasında Rusya'yı haberdar etmeyi ve ona Sırlara tanıyacağı imtiyazları ihtiva eden fermanın bir örneğini göndermeyi de kabul ediyordu.

Akkerman Mukavelesi ile Osmanlı Devleti, Sırbistan'ı hem muhtar bir beylik, hem de Rusya'nın himayesinde olduğunu kabul etmiş oluyordu. Fakat bu mukavele yürürlüğe konulmadan önce Osmanlı-Rus harbi başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta bulunduğu zor durumdan yararlanan Rusya 1828'de Osmanlı Devleti'ne yeni bir savaş hazırlıkları içine girişmişti. Savaştan önce Çar Nikola, İngiltere, Fransa ve Avusturya'ya fetih politikası gütmeyeceğini, Yunan probleminin çözülmesi için Londra'da imzalanmış olan protokolü Türklere kabul ettirmekten başka harp amacı bulunmadığını teminat vererek, yapılacak Osmanlı-Rus savaşında bu devletlerin tarafsızlıklarını sağladı. Yapılan savaş, Rusların saldırışı ile başladı ve onların lehine gelişti. Batıda Edirne'ye kadar ulaşan Ruslar, doğuda Kars, Ahıska, Anapa ve Erzurum'u da ele geçirince Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kaldı. 14 Eylül 1829'da imzalanan **Edirne Antlaşması**'nda Yunanistan tam bağımsız olurken, Akkerman Antlaşması ile Sırbistan'a tanınmış olan imtiyazlar bu antlaşma ile onaylanmış oldu. Ayrıca Eflâk-Buğdan'a da bir takım ayrıcalıklar verildi Bâb-ı Âli, Sırbistan'ın muhtariyetine ait hükümleri bir ferman ile yürürlüğe koyarken, Miloş, bu fermanın okunmasından ve kendisine tesliminden sonra kendisiyle konuşan Türk ağasına yaptığı konuşmada, Sırp isyanının ve muhtariyetinin kazanılmasında başlıca sebep olarak, Türk idaresinin bozulmasını göstermiştir⁴⁰⁰.

Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Eflâk-Buğdan ve Sırbistan'a tanıdığı haklarla, bu yerlerin geniş ölçüde muhtarlıklarını tanıırken, tarihinde ilk kez kendine bağlı bir Balkan ulusuna da tam bağımsızlık veriyordu.

⁴⁰⁰ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 106, 120-121; c. VI. S. 64-66.

Yunanistan'ın kuruluşu Osmanlı'nın dağılmasının bir başlangıcı oluyor, diğer Balkan uluslarına da bu konuda yol açmış oluyordu. Rusya ise bu antlaşma ile elde ettikleri ile Balkanlar'daki emellerini gerçekleştirmede büyük bir adım atacaktı, bundan sonraki her savaşında Osmanlı'nın herhangi bir Balkan toprağının koparmaya çalışacaktı. Rusya'nın Balkanlar'a sızması, Kırım Harbi sırasında engellense de, Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonrasında büyük oranda imparatorluktan koparılacaktı.

3.3.3.3. 1856-1861 Sırbistan Olayları

Miloş Obrenoviç, sert ve zalim idaresiyle kısa zamanda Sırları usandırmayı başarmış, bu durum Rusya'yı endişelendirmişti. Bâb-ı Âli de kendisinden memnun değildi. 1835'de Miloş'a karşı bir ayaklanma oldu. İsyancılar, onun yetkilerini bir anayasa ile sınırlandırmak istediler. Rusya, kendisinin ve Osmanlı Devleti'nin onayı olmadan Sırların böyle önlemler alamayacağını ileri sürdü. Bunun üzerine Bâb-ı Âli bir hattı hümayunla baş knezin yetkilerini sınırlandıracak ve kontrol edecek meclisler kurulmasını sağladı. Bu meclislerde Miloş'un düşmanları da temsil edilmişti. Muhalifleri ile başa çıkamayan Miloş, istifa ederek Eflâk'a çekilmek zorunda kaldı (1839). Yerine geçen Mihail de babasının muhalifleriyle anlaşamayınca memleketi terk etti ve yerine Alexandre Kara Yorgi baş Knez seçildi (1842).

1848 ihtilâlleri ile Avusturya'nın hâkimiyetinde olan Sırp topraklarında Macar idarecilerine karşı ayaklanmalar oldu. Muhtar Sırp eyaletinden pek çok kimse gönüllü olarak Sırp kardeşlerine yardım etmek üzere Avusturya'ya geçti. Böylece Sırların dikkatleri Osmanlı İmparatorluğu'nun dışarısındaki olaylara çekilmiş oldu⁴⁰¹.

Sırbistan muhtar eyaleti, Kırım savaşı sırasında, Rusların yaptıkları propagandalara rağmen tarafsız kaldı. Savaş sonrasında toplanan Paris Kongresi'nde, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyanların durumu görüşülürken, Sırlarınki de gözden geçirildi. 1856 Paris Antlaşması'nın 28. ve 29. Maddesi ise Sırlara ayrılmıştı. Maddeler şöyleydi:

Sırp beyliği bundan sonra anlaşmada imzası olan devletlerin ortak garantisi altındadır ve Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindedir. Adı geçen beylik, milli ve müstakil

⁴⁰¹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 66-67.

idaresiyle din, iç idare, ticaret ve seyri sefain serbestliğini muhafaza edecektir (Madde 28). Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'da garnizon bulundurma hakkı, bundan önceki nizamnamelerde mevcut şartlar çerçevesinde olacaktır. Ancak Osmanlı Devleti, Antlaşma devletlerinin rızası olmadan Sırbistan'da hiçbir askeri müdahale yapılamayacaktır (Madde 29).

Kongreye katılan devletlerin bu maddeleri koymalarındaki maksat şuydu: Daha önceden Sırbistan'a verilen imtiyazlar Rusya'nın sayesinde gerçekleşmişti. Şimdi anlaşmaya konulan bu iki maddeyle Sırbistan, Rusya'nın nüfuzundan kurtarılarak anlaşmada imzası bulunan Avrupalı büyük devletlerin ortak koruyuculuğu altına sokulmuştu. Ayrıca, daha önce Sırlara verilen imtiyazların antlaşma devletleri tarafından garanti altına alması, Bâb-ı Âli'nin hükümrانlık haklarını kayıt altına alırken, Sırp muhtariyet idaresinin güvenliğini de arttırmıştır. Antlaşma devletlerinin muvafakati olmaksızın Sırbistan'da askeri müdahale yapılamayacağı için de orada mevcut kalelerde bulunan Türk kuvvetleri de tecrit edilmiş bir duruma düşürülmüştür. Ki bu durum Sırlara cesaret vermiş, yeni hareketlere girişmelerinde önemli bir unsur olmuştur.⁴⁰²

Paris Antlaşması'ndan sonra Sırlar imtiyazlarını genişletmek ve Osmanlı'dan tamamen ayrılmak için faaliyetlerine devam etmişlerdir. XIX. yy'ın 2. yarısında Avrupa'da baş gösteren milliyetçilik hareketleri ve Rusya'nın Balkanlar'da izlediği Panslavizm politikası, Sırlarda milliyet şuurunun uyanmasını geniş ölçüde etkiledi. Ayrıca bağımsız Yunanistan'ın kurulması, Eflâk-Buğdan'ın imtiyazlarının genişletilmesi de Sırlar arasında bağımsızlık duygularını kamçıladı.

1858 yılı sonunda Miloş Obrenoviç, tekrar iktidarı ele geçirdi. Alexandre Kara Yorgi ise bir daha dönmemek üzere Avusturya topraklarına sığınmıştı. Osmanlı Devleti ise Miloş'un oğlu Mihael'i 26 Eylül 1860'da Sırp Prensi olarak tanıdı. Mihael zamanında Türkler önce, Uşice, Sokol, Kladovo'yu (1862) sonra da Sabac, Semendria ve Belgrat'ı boşalttılar (1867). Türkler, Sırp topraklarından çıkıp gitmişlerdi. Gerek Belgrat kalesi ve Battal Camisi, gerekse fakir Türk mahalleleri tamamıyla tahrip edildi. Mihael bağımsız bir hükümdar gibi davranıyor, Sırbistan'ın hükümdarlığını kendi ailesine sağlayabilmek için ordusuna dayanıyordu.

⁴⁰² N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V., s. 515-518; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 67-68

1866'da Bâb-ı Âli, Mihael'in bu ordusunu lağvetmek ve vergisini arttırmak istedi. Fakat Avrupa devletleri her zaman olduğu gibi Sırların lehine karar verdiler. Mihael Obrenoviç'in amacı, bağımsız olmak, Bosna-Hersek ile Karadağ'ı Sırbistan'a katmak, Ortodoks Sırların oturdukları bölgelerde büyük bir Sırbistan kurmak, yani eski Stefan Duşan Krallığı'nı yeniden canlandırmaktı.⁴⁰³ Mihael bir yandan da Sırbistan ile komşu Slavlarla iyi geçinerek, Hersek Slavlarını Bâb-ı Âli'ye karşı kışkırtırken, yabancı devletlerin Sırp davasına yardımlarını sağlamaya çalıştı.

Rusya zaten yıllardan beri Sırlara her türlü yardımı yapıyordu. Daha 1858'de Moskova'da kurulan "Slav yardım komitesi", Sırlara para yardımında bulunmaya başlamıştı. Bu yardım 1876 Kasım ayına kadar devam edecek ve Sırlara gönderilen yardımın meblağı 1,5 milyon rubleyi bulacaktı⁴⁰⁴. Rus yardımını sağlayan Mihael, Fransızların da Sırlara destek vermesini sağlamaya çalıştı. Sırlar, Rusların ve Fransızların temayüllerini bildikleri için, Osmanlı Devleti'ne karşı girişecekleri hareketlerde yalnız kalmayacaklarını ve bu devletler tarafından destekleneceklerini zaten biliyorlardı ve Sırlar, kazandıkları imtiyazlarla yavaş yavaş bir millet oldukları şuuruna varmaya başlamışlardı⁴⁰⁵. Artık Osmanlı Devleti'ne bağlı kalamazlardı ve mücadelelerine devam edeceklerdi. Üstelik Rusya gibi bir hamileri varken bu durum çok da uzun sürmeyecekti.

1862'den itibaren Sırların Türklere karşı harekete geçmesi üzerine ilgili devletlerarasında durumu görüşmek için bir konferans yapıldı. Yapılan konferans sonucunda 8 Eylül 1862'de İngiltere Fransa, Rusya, Prusya, Piemonte ile Osmanlı Devleti arasında **İstanbul Antlaşması** imzalandı. Bu antlaşmaya göre:

Osmanlı, Sokod ve Oujtza kalelerini Sırlara terk edecek; fakat Belgrat kalesini muhafaza edecekti. Hatta Belgrat'ın Türk Mahallesi istikametinde genişletmek hakkına da sahip olacaktı. Kaleler dışında bulunan Türklerin Sırbistan'dan çıkarılması için mal ve mülklerine karşılık alacakları tazminat hususunda Bâb-ı Âli ile Sırbistan arasında bir anlaşmaya varmaları esası kabul edildi.

Bu antlaşma maddeleri Sırbistan'ın muhtariyetinde büyük değişiklik yapmıyordu; ama yine de Sırbistan'ın lehineydi. Belgrat'ın Türklerin elinde

⁴⁰³ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 517

⁴⁰⁴ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 93

⁴⁰⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 68-69

kalmasından hiç memnun olmadılar. Mihael, Bâb-ı Âli'den bu kalelerin kendisine terkini ısrarla istemeye başladı.

Bu tarihlerde Avrupa'nın politik ortamı da Sırp'ların lehineydi. İngiltere, iç işleri ile ve Amerika ile meşguldü. Kendisini direkt olarak ilgilendirmeyen olaylara karışmıyordu. Bu nedenle Belgrat kalesi yüzünden çıkan ihtilaflarda Osmanlı Devleti'ni desteklemeye niyetli görünmüyordu.

Avusturya'ya gelince; Prusya ile yaptığı savaşta yenilmiş olduğu için(1866) Avrupa'da nüfuzu hayli sarsılmıştı. Savaşın türlü yönlerden doğurduğu güçlükler arasında sıkışmıştı. Osmanlı Devleti bu durumda onun desteğine hiç bir şekilde güvenemezdi.

Prusya ve İtalya ise Avusturya'nın politikasına elvermeyeceği düşüncesiyle Sırp isteklerini sempati ile karşılıyordu.

Rusya, iç işlerinde türlü güçlüklerle uğraşmasına rağmen Leh ve Çerkez gailerini, çıkarına uygun olarak çözmeyi başarmıştı.

Fransa, Sırp'ları hem Osmanlı Devleti nezdinde teşebbüsler yapmaya tahrik ediyor hem de Türklere Sırbistan kalelerinden çıkmayı tavsiye ediyordu. Fransız devlet adamları, yaptıkları bu tavsiyenin Paris Antlaşması hükümlerine uymadığını kabul etmekle beraber:

“ Osmanlı Devleti'nin büyük bir fırtınaya tutulmuş bir gemi durumunda olduğundan emin bir liman bulmak için direk kesmek ve yük atmak gibi bazı fedakârlıklara katlanmak zorunda olduğunu ve Sırp'ların ikrarlarına bakılıp da dilekleri kabul olunursa Yunanlılarla birlikte hareketlerinin önüne geçilmiş olacağı gibi Rusların tahriklerinin de semeresiz bırakılacağı” yolunda düşünceler ileri sürüyorlardı.

Diğer devletler de, Fransız tezine yakın görüşleriyle Bâb-ı Âli'ye Sırp istekleri karşısında yalnız bıraktılar.

Yalnız kalan Osmanlı Devleti 20 Mart 1867'de Sırbistan'daki bütün kalelerden çekilme kararı verdi. Sadece, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan üzerindeki egemenliğinin

devam ettiğini göstermek üzere Belgrat'ta Sırp bayrağı yanında Türk bayrağının da bulunması kabul edildi⁴⁰⁶.

3.3.3.4. 1876–1878 Sırbistan Olayları ve Avrupa Devletlerinin Destekleri

1875'de Bosna'da çıkan isyan, onun ardından Karadağ, Bulgaristan ve Sırbistan'daki isyan hareketleri, Sırbistan'ın oraya toplanmış olan ve Taşkent fatihi General Çernyayev'in kumandasındaki Rus gönüllülerinin teşvikleriyle Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa başlamasında doğrudan doğruya İgnatiev'in büyük rolü vardı. Rus gönüllüleri ve Sırp ordusunun Osmanlı kuvvetleri tarafından büyük bir darbe yemesinden sonra Sırpırları tamamıyla mahvolmaktan kurtaran Rusya olmuştu. Bu defa Rusya tarafından yeni kışkırtmalar ve Slavlarla meskûn mahallerde reformlar yapılması talep edilmeye başlandı. Buna Avusturya ve Prusya da müdahil olmaya başladı. Mesele büyütülerek bir "Avrupa meselesi" haline getirildi.

Aynı tarihlerde Bulgaristan'da devam eden ayaklanmaların bastırılması, Rus ajanları tarafından çok abartılı bir şekilde Avrupa kamuoyuna taşındı. Türk düşmanı olan Gladstone, Türkiye aleyhine büyük bir kampanya başlattı. Hâlbuki İngiltere'de iktidarda bulunan Disraeli (sonradan Lord Becaonsfield) Osmanlı İmparatorluğu'nu Rus kışkırtmalarına karşı desteklemek siyasetini benimsemişti.

Bir müddet önce görevinden alınan Mahmud Nedim Paşa, İgnatiev'in entrikaları ve tesiriyle Ağustos 1875'de yeniden göreve getirildi. Çünkü Mahmud Nedim Paşa, Bosna-Hersek'te talep ettiği reformları yapacağına dair İgnatiev'e söz vermişti. Fakat Balkanlar'daki olayların daha da şiddetlenmesi üzerine İstanbul'da Rusya'ya karşı bir hareket belirdi. Bunun neticesinde Mahmud Nedim Paşa 19 Mayıs 1876'da çekilerek yerine Mehmed Rüştü Paşa getirildi. İgnatiev, Midhat Paşa'nın başında bulunduğu bir grubun padişahı hal edeceği haberini alınca durumu padişaha bildirerek, onun şiddet tedbirleri alması yolunda teşvik etti; ancak buna muvaffak olamadı. Abdülaziz'in hal edilmesinden sonra 29 Mayıs 1876'da V. Murad tahta geçirildi.

Balkanlar'da başlayan ve İgnatiev'in muhakkak ki dahil olduğu karışıklıklar, bu suretle Osmanlı Devleti içinde büyük buhranlara neden oldu. Sırpırların muhakkak yeni

⁴⁰⁶ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, s.14-17

bir hezimetleri ve kati olarak harp dışı edilmeleri; ancak Rusya'nın müdahalesi ile mümkün olabilirdi.

1876'lı yıllara gelindiğinde Avrupa politikasının ağırlık merkezi, Balkanlar'a kaymıştı. Bir yandan Bosna-Hersek meselesi, bir yandan Sırbistan ile mütareke yapılması, bir yandan Bulgaristan'daki karışıklıkların önünün alınması gibi halledilecek çok çetin konular duruyordu Osmanlı Devleti'nin karşısında. Ve Rusya başta olmak üzere bütün Avrupalı büyük devletler kendi menfaatleri açısından konuya müdahil oluyorlardı⁴⁰⁷.

Avrupalı büyük devletlerin bu isyanlar sırasında isyancılar lehindeki tavırlarını gören Sırlar ve Karadağlılar, bağımsızlıklarını kazanmak hiç değilse mevcut imtiyazlarını genişletmek için harekete geçtiler. Sırp ve Karadağlılar, Hersek isyanının başından itibaren isyancılara destek vermeye, Osmanlı Devleti ile yaptıkları mücadeleye gönüllü olarak katılmaya başladılar. Belgrat'da ise basın, açıkça Yugoslav birliği için propaganda yaparak, Sırların, Hırvatların, Slovenlerin ve Bulgarların müstakil bir hâkimiyet altında toplanmasını istediler. Bu görüşler Rusya ve Avusturya tarafından destek görmekte ve devamı için teşvik edilmekteydi.

Rusya zaten bu sıralarda Balkanlar'da yoğun bir şekilde Panslavist faaliyetlerine devam ediyordu. Hedefi Balkanlar'daki Slavları Türk hâkimiyetinden kurtarmaktı. Tabii bu görünürdeki amacıydı. Aslında Rusya'nın tek derdi, milliyetçilikle körüklediği bu ulusların önce bağımsızlığını kazandırmak daha sonra da onları kendisine bağlı bir piyon devletçikler haline getirmektir.

Avusturya, orta ve güney Avrupa'da, Almanlara ve İtalyanlara mağlup olmuş, topraklarının yanı sıra prestijini de kaybetmişti. Eski itibarını yeniden kazanmak isteyen Avusturya bu amaçla, Balkanlar'daki siyasetini yeni bir esasa dayandırmaya karar verdi. Bu esas Bosna ve Hersek'i hâkimiyetine aldıktan sonra Arnavutluk ve Makedonya'ya el uzatarak Selânik'e kadar inmekten ibaretti.

Almanya'nın Balkanlar'da herhangi bir menfaati yoktu. Bununla beraber Fransa'nın Avusturya ve Rusya ile anlaşarak kendisine karşı bir intikam harbi politikası

⁴⁰⁷ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 79-81

tutturmasına engel olmak düşüncesi ile bu iki devletin Balkanlar'da meşgul olmalarını ve hatta bu bölgede çatışmalarını lüzumlu ve faydalı görüyordu.

İngiltere'ye gelince, söz konusu devletlerin, Balkan statükosunu değiştirmelerine muhalif olmakla beraber, tek başına bu statükoyu olduğu gibi savunmayı imkânsız gördüğünden Balkan olaylarında teşebbüsü ele alarak Osmanlı hükümetini bazı tavizlerde bulunmaya zorlamak suretiyle nispi de olsa, bir sükûn sağlamayı arzuluyordu⁴⁰⁸.

Osmanlı Devleti Avrupalı devletlerin tutumlarını zaten kavramıştı. Bu nedenle asilerle anlaşma cihetine gitti; fakat Rusların ve Avusturyalıların el altından isyanı körüklemeleri bu girişimlerini neticesiz bıraktı. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle başa geçen Sultan V. Murat genel bir af ilan ettiyse de Rusya'nın Panslavizm propagandası bu girişimi de sonuçsuz bıraktı. Üstelik sadece Sırlar değil, Karadağ da bu propaganda nedeniyle devlete karşı düşmanca hareketlerini arttırıyordu.

Sırbistan bir harp hazırlığına başlamış, Panslavizm'in elebaşlarından Çernayef adlı Rus Generali de Sırp ordusunun başına getirilmiş ve Sırp askerleri sınırlarda olaylar çıkarmaya başlamıştı. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti 9 Haziran 1876'da Sırbistan'dan bu hareketlerini izah etmelerini istedi. Sırp Beyi Milan verdiği cevapta; başıbozuk kuvvetlerin sınırı geçip yağma ve katliamda bulduklarını, Bosna ve Hersek'teki isyanın Sırbistan'ın ticaretine zarar verdiğini ileri sürüyordu. Bosna ve Hersek isyanlarının sona ermesi için, bölgedeki asayişin Sırp askeri tarafından temin edilmesine imkân verilmesini teklif ediyordu. Ve bunun mantıklı açıklamasını şöyle yapıyordu: Sırlar, Bosna ve Hersek ile aynı ırktandır. Sırp askerini iyi bir şekilde karşılayacaklar ve onlara karşı isyan etmeyeceklerdir. Böylece, Osmanlı hükümetinin hâkimiyeti sağlam bir şekilde devam edecekti.

Osmanlı Devleti bu teklifi ve dayandığı sebepleri kabule değer görmedi. Ancak daha cevap bile vermeden 1 Temmuz 1876'da Sırbistan savaş hazırlıklarına başladı. 2 Temmuz'da da müttefiki Karadağ'ı Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa soktu. Böylece Osmanlı Devleti ile kendine bağlı eyaletleri olan Sırbistan ve Karadağ arasında savaş başlamış oldu. Fakat muharebeler Osmanlı ordularının kesin galibiyetiyle sonuçlandı. Osmanlı Devleti zor durumdaydı. Bir yandan Bulgar olayları ve Hersek isyanları devam

⁴⁰⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 14-15

ediyor, Avrupalı devletler de bu olaylara müdahale ediyordu. Karadağ ve Sırbistan gibi iki Slav memleketin Osmanlı Devleti'ne karşı savaşı onları destekleyen Rusya da büyük sevinç uyandırmıştı. Rusya'dan Sırbistan'a gönüllüler ve para gönderilmeye başlanmıştı. Avusturya'nın idaresi altındaki Slavlar da bunlara katılmışlardı. Dünya kamuoyunda da Osmanlıların yenileceği düşünce ortaya çıkmıştı.

Osmanlı Devleti Sırp hükümetine Paris Antlaşması ile tespit edilen hükümleri ihlâl ettiğini bildirerek, yabancı devletlerin müdahalesini engellemek için de onla birer genelge gönderdi. Bu genelgede Osmanlı Devleti'nin, Sırp ve Karadağ beyliklerinin başlattıkları savaş karşısında, kendisini savunmak zorunda kaldığını, ancak bu sebeple savaş hazırlıklarına girişmiş olduğunu açıklıyordu⁴⁰⁹.

Ancak bu gibi tedbirlerle Osmanlı Devleti yabancı devletlerin müdahalesini önleyemezdi. Nitekim harbin ilanından bir hafta sonra, Balkanlar'da kendilerini sorumlu gören Rusya ve Avusturya durumu gözden geçirmek için harekete geçtiler. 8 Temmuz 1876'da Rusya ve Avusturya imparatorları ve başvekilleri Reichstadt'a toplanarak bir antlaşma yaptılar. **Reichstadt Antlaşması**'nda: iki devlet harbin neticelerine göre müdahale edeceklerdi. Ve müdahale şekilleri şöyle olacaktı: Osmanlı Devleti'nin savaşı kazanması halinde, Rusya ve Avusturya, statükonun devamını temin etmek için birlikte çalışacaklardı. Osmanlı Devleti'nin yenilmesi halinde: Sırbistan, Karadağ ve Avusturya Bosna ve Hersek'i paylaşacaklardı. Rusya, Besarabya'yı ve Anadolu'nun kuzeydoğusundaki Batum'u alacaktı. Osmanlı Devleti'nin felâketini neticelendirecek şekilde mağlûp olması halinde ise: Balkanlar'da üç yeni devlet kurulacaktı. Bunlar, Arnavutluk, Bulgaristan ve Rumeli, ayrıca Yunanistan da Tesalya ve Epir'i alacaktır.

Antlaşmada Balkanlar'da büyük bir Slav devletinin kurulmayacağı da tespit edilmişti. Antlaşmanın bu hükümlerine göre, Osmanlı Devleti'nin savaşta galip gelmesi halinde bile savaştan bir kazanç sağlaması mümkün değildi. Böyle bir galibiyet ancak bazı topraklarının taksimini önleyebilecekti.

Savaş, Sırbistan ve Karadağ'ın saldırıları ile başladı. Ne var ki Sırbistan yapılan savaşlarda başarılı olamadı. Karadağ'da savaşlarda da kesin bir sonuç alamadı. Prens Milan 24 Ağustos'ta büyük devletlerin Belgrat'taki temsilcilerine müracaat ederek,

⁴⁰⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 16-17

mütareke yapılması için arabuluculuk yapılmasını istedi. Bu sıralarda Bulgar olaylarından dolayı Rusya kamuoyu Osmanlı Devleti aleyhine idi. İngiltere’de de Bulgar olaylarından ötürü muhalefet partisi ve kamuoyu Osmanlı Devleti’nin aleyhine idi. Gladstone 6 Eylül’de yayınladığı broşürde Türklerin Avrupa’dan kovulması gerektiğini savunuyordu.

İngiltere hükümeti, bu durum karşısında, hem kamuoyunu yatıştırmak hem de Rusya’ya, diplomatik hareket teşebbüsünü kaptırmamak için büyük devletlerin de muvafakatini sağlayarak Osmanlı hükümetine mütareke akdetmesini tavsiye etti.

Ancak mütareke ve barış şartlarının tespiti ile uğraşıldığı sırada Sırbistan, ordularının eksiklerini tamamlamakla uğraşıyordu. Rusya’dan, subay, silah ve harp malzemesi getirtmiş, savaş mevzilerini tahkim etmişti. Başta İngiltere olmak üzere büyük devletlerin Osmanlı Devleti’ne döndüğünü gören Sırlar 25 Eylül 1876’da tekrar savaş hazırlıklarına başladılar. Bu safhadaki savaşlarda tarih 29 Ekim gösterirken Sırp ordusunun elindeki tüm mevziler Osmanlı kuvvetlerinin eline geçti. Aylardan beri mukavemet eden Alesinatz teslim olmuş, Belgrat yolu açılmış Sırbistan’ın işgali kolaylaşmıştı. Belgrat’da Sırlar, eli silah tutan herkesi savaşa çağırıyordu.

Prens Milan Rusya’ya bir telgraf çekerek “*Sırbistan’ı kurtarmak için Allah’tan sonra size güveniyorum*” diyerek Rusya’nın müdahalesini istedi. Zaten Rus Çarı, Sırbistan’ın mağlûp olmasıyla Balkanlar’da Rus nüfuzunun da silineceğini görmüş ve gerekli tedbirleri almaya karar vermişti⁴¹⁰.

Bu arada Osmanlı Devleti’nde taht değişikliği olmuş, II. Abdülhamit başa geçmişti. Onun başa geçişi Osmanlı Devleti’nin çok buhranlı bir devrine rastlamıştı. Bosna-Hersek’te reformlar yapılması, Sırbistan ile bir mütareke yapılması, Bulgaristan’daki karışıklıkların önünün alınması gibi birbirinden çetin meseleler çözülmeyi bekliyordu. Üstelik başta Rusya olmak üzere Avrupa büyük devletleri her olayda Osmanlı Devleti’nin işlerine müdahale ediyorlardı. Bu olaylar gelişirken sesi en çok duyulan kişi de şüphesiz ki Rus General İgnatiev idi.

1876 yılı Ekim ayının ortalarına doğru kendisinden yardım bekleyen Sırbistan’ın imdadına koşan Rusya Sırları korumak ve Rus isteklerini kabul ettirebilmek için 31

⁴¹⁰ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 18-24

Ekim'de Rus Elçisi İgnatiev aracılığıyla Osmanlı hükümetine 48 saatlik kesin uyarı verdi⁴¹¹. Ultimatom'da, Sırbistan ve Karadağ ile iki aylık bir mütareke yapılmadığı takdirde, İstanbul'u bütün elçilik memurları ile birlikte terk edeceğini ve bu hareketin sorumluluğunun da Bâb-ı Âli'ye ait olduğu bildiriliyordu. Bâb-ı Âli ya harbi kabul etmek ya da Rusya ile bir savaşı göze almak zorundaydı.

Osmanlı Devleti büyük devletlerin hiç birinden yardım göremeyeceğini biliyordu. Rusya ile bir savaşa girişecek gücü yoktu. Bu sebeple Rusya'nın ultimatomunu kabul ederek Sırbistan ve Karadağ ile mütareke yapmayı kabul etti. Ancak bu ultimatom Balkanlar'da Rus-İngiliz İhtilafını başlatacaktı⁴¹².

3.3.4. Rusya'nın Romanya Politikası

Rumlar ve Sırp'lar'dan sonra, Eflâk-Buğdan'daki Romenler de bağımsızlıklarını talep etmeye başladılar. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, Rusya'yı, bunların doğrudan doğruya hamisi olarak gösteriyordu. Rus orduları, Osmanlı Devleti ile yaptıkları savaşlar dolayısıyla bu toprakların sık, sık geçtikleri için, bu bölgede geniş bir sempati ve sürekli bir idare kurmuşlardı. Bu idare hükmüne göre; vali ile meclis, Hristiyan halkını temsil etmekteydi.

Rusya öyle görünüyor ki, Romanya'da müstakil bir Rumen hükümetinin kurulmasına gayret sarf ediyordu. Eğer Rusya, bir Romen hükümeti kurmaya muvaffak olursa, Osmanlı Devleti'ne karşı cepheler ikiye çıkacak ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun taksimi daha da kolaylaşacaktı. Rusya'nın Romanya'da böyle bir hükümet kuramamasının sebebi ise, Çar I. Nikola'nın Avrupa'nın ileri fikirlerinden nefret etmesi, dolayısıyla Romen Milli Partisi'nin Avrupa'nın bu ilerilik fikirlerini Romanya'da tatbik etmek istemesinden meydana gelmiştir.

Rus Çarı I. Nikola'nın bu fikridir ki, Romenleri Rusya'dan ayrılmak noktasına itmiş ve Avrupalı fikirler etrafından, bir devletin temellerini atmışlardı. Böylece Romenler, 1848 yılından itibaren Ruslardan ayrılmayı başarmışlardı. Romanya'nın Rus nüfuz sahası dışına çıkması ve Avrupa'ya kayması, Rus çarının açıktan açığa Romen aleyhtarı bir siyaset takip etmesine zemin hazırlamıştı.

⁴¹¹ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 81

⁴¹² E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 24

Paris Konferansı kararları sonrasında gerçekleşen durum Romen milliyetçiliğini de yok etmişti. Romanya Milli Partisi ise, bu duruma isyan ederek, Avrupa'ya yönelen siyasetinin rotasını yeniden Rusya'ya doğru çevirdi. Bu parti, Romen milliyetçiliğinin menfaatlerini Rusya'nın yanında mütalaa etmiş ve Çar II. Alexandre ile milliyetçiliğe sadık kalınmak suretiyle bir anlaşma yapmıştı.

Romen Milli Partisini, Çar Alexandre'in kucağına atan ise, Fransa İmparatoru III. Napoleon'du. Fakat Napoleon'un teşviki ile başlayan bu temaslar hiçbir netice vermemiş ve böylece sönüp gitmişti. Romanya iki kısma ayrılmıştı. Bu andan itibaren de Rusya bir çare aramış ve Prens Alexandre Koçayı, bu birliğe tahakkuk ettirecek kişi olarak, Romanya'nın başına getirilmişti. Artık Romanya 1862 yılından itibaren birliğini sağlamıştı ve bu birlik, zamanında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı alınmıştı⁴¹³.

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ni takip imzalanan Ayastefanos Antlaşması ve bu antlaşmanın iptaliyle ardından imzalanan Berlin Antlaşması ile Romanya, Sırbistan ve Karadağ ile birlikte bağımsızlığına kavuşuyordu.

3.4. Balkanlar'da Rus-İngiliz İhtilâfı

Rusya, Osmanlı Devleti'ne verdiği ultimatomuyla Sırbistan'ın ezilmesine mani olmuştu. Bundan başka, aynı hareketiyle Balkanlar'daki anlaşmazlıkların çözülmesinde de teşebbüsü İngiltere'nin elinden almış, Osmanlı hükümeti karşısında başlıca muhatap durumuna gelmişti. Rusya bu ultimatom ile hedeflerinden; ancak birisine varmıştı. Geriye Bosna ve Hersek'in muhtariyetini sağlamak ve Bulgaristan'da hâkimiyet kurmak kalıyordu. Bu hususta daha söz konusu ultimatomu vermeden önce, Avrupa büyük devletleri ile diplomatik ilişkilere başlamıştı. Kendisinin Bulgaristan'ı işgal etmesine mukabil Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i işgal etmesini teklif etmişti.

İngiltere'nin böyle bir harekete karşı muhalefetini önlemek için de İstanbul'a bir donanma gönderip Bâb-ı Âli'yi söz konusu muhtariyet ve ıslahat meselelerine ikna ettiği taktirde bu işgallere lüzum kalmayacağını belirtmişti. İngiltere Balkan buhranının bu yoldan gidilmek suretiyle halledilmesine, Paris Antlaşması hükümlerinin müsait bulunmadığının öne sürerek ret cevabı verdiği için Rusya, faaliyetlerini mütareke konusunda toplamıştı.

⁴¹³ R. Karadağ, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri*, s. 130-136

Mütarekenin imzalanmasını müteakip 2 Kasım 1876'da Çar II. Alexandre, İngiltere elçisi ile yaptığı bir mülâkatta Balkan buhranı konusuna temasla maksadını şu suretle açıkladı: *“Avrupa, Osmanlı hükümetinin devamlı hakaretlerine katlanmaya hazır ise Rusya böyle bir hale katılamaz. Böyle bir davranış Rusya'nın şeref ve haysiyeti ile olduğu gibi menfaatleri ile de telif edilemez. Durum devam ettirilemez. Eğer Avrupa cesaret ile hareket etmeye hazır değilse, Rusya tek başına hareket etmek zorunda kalacaktır.”*

Rusya'nın tek başına Balkan buhranını çözmeye kalkışması, Balkanları istila etmesi ya da tamamen nüfuzu altına alması demektir. Böyle bir durumda Hindistan yolu tehlikeye girecekti. İngiltere, Rusya'nın tek başına Balkan buhranını halletmeye çalışmasını önlemek için 5 Kasım'da muhtariyet ve ıslahat meselelerinin devletlerarası bir konferansta görüşülmesine teklif etti. Bu arada İngiliz Başvekili'nin bir ziyafet sırasında yaptığı tehditkâr konuşmaları, Rus kamuoyu ve Çar Alexandre üzerinde tahrik edici bir tepki yarattı. 12 Kasım'da Moskova Belediyesi'nde yaptığı bir konuşmayla Çar, İngiltere Başvekiline cevap verdi. Cevabi konuşmasında Çar şöyle diyordu:

Benim ile beraber bütün Rusya ahalisinin aynı dinden ve aynı ırktan olan kardeşlerimizin ıstırap ve meşakkatlerine ortak oldukları malumdur. Ancak indimde Rusya'nın gerçek menfaatleri her şeyden aziz olduğundan son raddeye kadar Rus kanununun dökülmesini menetmek arzusundayım. Binaenaleyh Balkan yarımadasındaki bütün Hristiyan kavimlerinin, barışçı vasıtalarla, hallerinin ıslahını elde etmek için çalışmaktayım.

Bugünlerde barış şartlarını tespit için İstanbul'da altı büyük devletin sefirlerinden mürekkep bir konferans kurulacaktır.

Ben genel bir anlaşmaya varılmasını pek ziyade arzu ederim. Şayet bu anlaşma hâsıl olmayıp da Osmanlı hükümetinden haklı olarak istediğimiz şeylerin yapılacağına dair sıhhatli teminat elde edemeyeceğimizi göreceğ olursam tek başıma hareket etmek kesin azimdir”.

Bu nutuk, geleceğe dair bir ultimatomdu ve İngiliz başvekilinin tehditkâr konuşmasına karşılık olarak yapılmıştı. Çar konferans teklifini kabul etmekle beraber varılacak kararlar ne olursa olsun bunların uygulanması için teminata lüzum görüyordu. Fakat bu teminatın neden ibaret olacağı henüz bilinmiyordu. Çar'ın nutkundan bir gün

sonra, Rus Başvekili, Prens Gorçakov ilgili devletlere gönderdiği bir tahriratla söz konusu teminatın istihsalı için Rusya'nın kısmi seferberlik yapacağını resmen bildirdi. Bu suretle İngiliz tehdidi Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı takınmış olduğu davranışı yumuşatacak yerde sertleştirdi.⁴¹⁴

İstanbul Konferansı'na Paris Antlaşmasını imzalayan devletler (Osmanlı, Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya, Almanya, İtalya) katıldılar. Konferans 23 Aralık 1876'da Kasımpaşa'da Bahriye Nezareti binasında resmen başladı. Bâb-ı Âli'ye Bosna-Herek'te ve Slavlarla meskûn mahallerde bir takım reformların yapılmasına dair taslak sunuldu. İgnatiev, yine bu münasebetle konferansta en büyük rolü oynamaya hazırlanıyordu. Fakat tam bu sırada büyük devletlerin hiç beklemedikleri bir hadise oldu. Konferansta alınacak kararların asla Türkiye'nin lehine olmayacağı ve Osmanlı Devleti'ni içten yıkmak maksadıyla bir takım reformların Bâb-ı Âli'ye zorla kabul ettirilmek isteneceği bilindiğinden, önleyici bir tedbir olarak meşrutiyetin ilanı kararı alınmıştı⁴¹⁵.

Konferansta görüşülecek maddeler gündemi ele alınırken dışarıdan top gürültüleri gelmeye başladı. Hariciye Nazırı Saffet Paşa, "*Devlet-i Aliyye'de yeni idare usulünün ilanı olduğundan ve işbu meşrutiyet idaresi muhtelif Osmanlı kavimlerinin bütünüün şahsi hürriyetlerini kefalet altına aldığından bu inklâp karışında toplantımız zait kalır*" dedi. General İgnatiev, Hariciye Nazırının bu konuşmasından sonra söz alarak. "*Böyle nümayişlere ehemmiyet verilmeyip bugün için ortaya konulan maddenin müzakeresiyle işe başlamak lâzımdır*" dedi. Bu teklifi kabul edilince Osmanlı delegeleri konferanstan çıktılar.

Konferansın toplandığı gün ve saatte Meşrutiyetin ilanı, psikolojik açıdan hatalı bir karardı. Bâb-ı Âli, bu hareketi ile Avrupa'ya bir sürpriz hazırlayarak, konferansın gereksiz olduğunu anlatmak istemişti. Hâlbuki meşrutiyetin ilanı gibi bir olay için Avrupalı devletleri hazırlamak, hatta törene İstanbul'daki elçileri ve diğer konferans delegelerini davet etmek daha yerinde bir hareket olacaktı. Bu nedenle, konferans delegeleri meşrutiyetin ilanını, çalışmalarını önlemeye yönelik bir hareket olarak kabul edip, pek ciddiye almadılar.

⁴¹⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 25-27

⁴¹⁵ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 81

Bu durum karşısında Osmanlı delegelerinin konferanstaki durumu oldukça güçleşti. Kendilerine İngiliz ve Fransız baş delegeleri yardım edebilirdi; ama İngiliz baş delegesi Salisbury, Balkan ihtilafının halledilmesi hakkında Başvekili ile aynı düşüncede değildi. Geçici bir zaman için de olsa Rusya'ya yakınlaşmayı daha uygun görüyordu.

Fransız baş delegesine gelince üzerine çöken Alman baskısını hafifletmek hususunda Rusya'ya yakınlaşmayı uygun görüyordu. Bu nedenle Rus baş delegesi General İgnatiev İstanbul Konferansı'nda başlıca teşebbüs sahibiydi. Nitekim Rus elçiliğinde Osmanlı delegeleri bulunmaksızın diğer delegelerin iştirakiyle yapılan bir toplantıda konferans görüşmelerine dayanak olacak maddeler tespit edilmiş ve bunların savunulmasına oy birliği ile karar verilmişti⁴¹⁶.

Konferans'ta Bosna-Hersek, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ olayları üzerinde duruldu Sırbistan ve Karadağ ile savaştan önceki satütüko esasları dairesinde ve bu iki memleket lehinde bazı sınır düzeltmeleri yapılarak barış yapılması yönünde kararlar alındı. Konferansta tamamen Osmanlı'nın Balkan eyaletlerinin lehine kararlar alındı. Osmanlı Devleti'ne ise bir haftalık süre tanındı. Eğer bu teklifler reddedilirse elçilerin ve delegelerin İstanbul'u terk edecekleri belirtildi. İngiltere ve Fransa delegeleri böyle bir durumdan savaş çıkması halinde, hükümetlerinin Osmanlı Devleti'nin yanında savaşmayacaklarını söyledi.

Konferans kararları kabul edilmeyince de elçiler ve delegeler, önceden kararlaştırdıkları gibi İstanbul'u terk ettiler.

Rusya, konferanstan önce, konferansın Balkan Hristiyanları hakkında isteyeceği ıslahat ve teminat Bâb-ı Âli tarafından kabul edilmezse tek başına harekete geçeceğini, Çarın beyanatı ile belirtmişti. Ancak yine de Rusya harekete geçmek için tereddüt ediyordu. Çarın kardeşi Grandük Nicola savaş taraftarıydı. *“İşler buraya geldikten sonra dönmek namussuzluktur”* diyordu. Çarın diğer kardeşi Constantin harp aleyhtarıydı. *“Rusya'nın hiç görmediği bilmediği Bulgarlarla Sırplar için kan dökmek, Rus köylerinin fakir ahalisinden zor ile toplanan parayı birtakım yabancı milletler uğrunda sarf etmek bence cinayettir”* diyordu. Maliye Nazırı da savaş karşıtı bir tutumdaydı.

⁴¹⁶ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 28-30

Prens Gorçakov ise Avrupa devletleriyle bir anlaşmaya varılmadan savaşa girilmesini uygun bulmuyordu. Çar'a gelince o savaş taraftarıydı ve Sırp'lar ile Bulgarları kurtarmak için bahanesiydi. Kanun-i Esasisinin ilanı Rusya'da istihza ile karşılanmıştı ve Çarın istibdadına karşı propagandalar başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nda parlamento rejiminin kökleşmesi, Rusya için bir tehditti. Çünkü Rusya'nın Balkanlar'da Hristiyan tebaa lehinde çalışmaları önlenmiş olacaktı. Bununla birlikte Çar, Avrupa büyük devletlerinin muvafakatini veya tarafsızlığını elde etmek için harp ilanını geciktirmeyi uygun gördü⁴¹⁷.

Prens Gorçakov Rusya'nın harp hazırlıklarının ve ordusunun bir kısmının hareketini Avrupa nazarında haklı göstermeye çalışmış, bu durum Bâb-ı Âli tarafından büyük teessürle karşılanmıştı. Osmanlı Devleti sulh ve salaha olan emelinin açık olduğunu ve yine sulhu muhafaza için elinden geleni yapmaya hazır olduğunu Avrupa devletleri hariciye nazırlarına tebliğ etmişti. Hariciye Nezareti'nden 30 Kasım 1876 tarihiyle sefaretini seniyeye gelen resmi yazının tercümesinde durum şöyle izah ediliyordu:

“ Prens Gorçakov'un üç şehrin durumuyla ilgili yazısını General İgnatiev'in kendisine okudu ve bir sureti de verildi ki bu suret bilindiği üzere bir zarfın içerisinde taraf-ı âlilerine gönderildi.

Bu tahriratın Bâb-ı Âli'ce ne derece elim bir tesire sebep olduğunu söylemeye gerek yoktur. Prens Gorçakov'un Rusya'nın harp hazırlıklarını ve Rusya ordusundan bir kısmının hareketini Avrupa nazarında haklı göstermek ihtiyacında bulunmuş olduğunun farkında ve idrakindeyiz. Fakat Prens'in bütün mesuliyeti bizim üzerimize atmaya çalışmasına bir anlam veremiyoruz. Kendilerinin ifadelerini bir bir reddetmek suretiyle münakaşaya girmek niyetinde değilim. Yalnız şurasını anlatmak isterim ki eğer Osmanlı Devleti'nin idaresi inandırılmaya çalışıldığı kadar ıslahı gayri kabil bir idare olsaydı, daima ihtilâllerle uğraşması lazım gelirdi. Hâlbuki Paris Antlaşması'ndan beri geçen yirmi senelik süreye bakılırsa toplamı bir kaç geçmeyecek isyandan başka gösterilecek bir şey bulunamaz.

Bu isyanları gerektiren sebepleri ve özelliklerini ise cümle âlem bildiğinden, zikredilen yazıda yer almış ifadeleri, doğrulamaya yararlı olmayacaklarını ispat için

⁴¹⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 30-36

burada ayrıntıya girmeye gerek yoktur. Bunca gözyaşı döktüren ve Prens Gorçakov tarafından bahsolunan muharebenin nasıl başladığını herkes bilir. O vakitten beri cereyan eden ve bu mahalde hatırlatılmaya lüzum görünmeyen olaylar daha kimsenin hatırından çıkmamıştır.

Devlet-i Âliye, bozgunculuk yapan suçluların faaliyetleriyle tamamen bozulan asayiş iade etmek ve canlarına mallarına saldırılan tebaasını himaye etmek ve hiçbir sebep yokken vukû bulan tecavüzleri kovmak ve yok etmek ile Osmanlı memleketini fesatçıların fesadından korumak için elindeki meşru müdafaa vasıtalarına müracaat etmiştir.

Bir takım fesatçıların daha başlangıçta dini ve milli muharebe rengini vermeye çalıştıkları şu ihtilâli def ve teskin etmek üzere fazla elem verici fedakârlıklarda bulunuldu. Bununla beraber düzen ve güvenlik maddeten hâsıl olmuş olduğu gibi devletin birinci işi bu vukuatların acelelen tamir ve ümitsizliklerini dile getirmek şikâyet etmek için sefil bırakılan ahalinin ihtiyaçlarını tamamıyla karşılamak ve doğru yolda ve itaatten dönen tebaasına genel af ihsan etmek velhasıl ki lüzum olan adaleti merhameti icra etmek maddeleri oldu.

Şimdi bizim görevimizi tamamıyla icra etmeye kesin bir kararda bulunduğumuzdan dökülen kanların mesuliyetini kesinlikle reddediyoruz. Her durumda ve mahalde son tedbir olarak eleme müracaat etmeden önce, tüm anlaşma yollarını kullanmaya çalıştık. Sulh ve asayişin yeniden kurulmasını samimi bir kalp ile istediğimizi açık delillerle Avrupa'ya gösterdik ki bu hususta kimse bizi tekzip edemez. Ve daha geçen de kayıtsız şartsız iki aylık bir mütarekeyi imza etmeyi ve konferans teklifini kabul ederek, meydana gelen müşkülâtın barış yoluyla düzeltilmesi için elimizden geleni ispat ettik.

Bu durum o derece malûmdur ki devlet müdafaasına mecbur olmak üzere emanet edilmiş hükümet, nüfuzunu asilerin eline hemen ve bütünüyle vazifelerini icradan kaçınarak teslim edilmediği için itham edilemez.

Rusya, doğuda Hristiyanların salahını görmekten başka maksadı olmadığını Avrupa'ya söyleyerek temin ediyor. Böyle ise Prens Gorçakov'un yazısında haklı gösterilen fevkalade harp tedbirlerinin lüzumsuzluğu tamamıyla görünüyor. Çünkü Bâb-ı Âli Prens Gorçakov'un namına beyan eylediğini, her devletten daha ziyade arzu

ediyor. Ve tamamıyla gayret ve mesaisini bu emrin husulüne sarf etmeyi canına minnet biliyor. Fakat Devlet-i Ali'ye mesaisinin neticesine ulaşmadan ve bu yolda ilerlerken her adım başına tesadüf ettiği gün be gün engelleri bertaraf etmeden evvel, geçirdiği zaman ardi arası kesilmez olaylar ve teessüf hallerle meşhurdur ki bunun doğal olarak kötü tesirleri görülmekte.

Bununla beraber hükümet-i seniyye kendisini işinden alıkoymak için el ele vererek gelen sebeplere ve engellere karşı yine ve Avrupa'nın en büyük milletlerinin tarihin sayfalarını kanla lekelenmiş olan büyük sarsıntulara neden olan politikalarından hiçbirine çaresiz olmaksızın bir gürültü vâsil olmuştur ki ondan sonra düzenini değiştirmek ve yeni bir idare kurmak zorunluluğu doğmuştur.

Paris Antlaşması imzalandığı zaman kast olunan imtiyazlar ve muafiyetin dairesini pek çok genişletmek ile umumun efkârını tamamıyla icra eylemek Bâb- Âli için uzak bir arzudur. Va'd ettiğimiz islahatı bütüin Osmanlı ülkesinde geciktirmeksizin icraya koyacağız. Bu babda elimizden geleni yapmaya hazırız. Padişahımızın hükümdarlık haklarını devletler tarafından imzalanan antlaşmalar ile tasdik olunan Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını müdâfaa için sarf edilen bunca mesaî ve aralık vermeksizin devam eden çalışmalar ve Osmanlı Devleti'nin dost devletlerin kendisinden bihakkın bekledikleri şeyi icrada gösterdiği girişimlerin dayanmış olduğu bunca resmî delileri tasdik etmeyeceklerini veya kötü surette yorumlayacaklarını beklemek bizce mümkün değildir.

İş bu yazıyı Hariciye Nazırı'na okuyarak, bir suretini de vermeleri temenni edilmektedir”⁴¹⁸.

Rusya'nın savaş açmakta tereddüt etmesine rağmen, Osmanlı Devleti kendisine savaş açılacağından endişe duyuyordu. Sadrazam Mithat Paşa, meşrutiyetin kurulması hususunda samimi çalışmalarda bulunuyor, Sırbistan ve Karadağ ile barış yapılması için bu iki devletle, doğrudan doğruya müzakerelere girişmiş bulunuyordu. II. Abdülhamit bazı fedakârlıklar yapılarak büyük devletlerle anlaşılmasından yanaydı. Mithat Paşa büyük devletler tarafından konferans kararlarının kabul edilmemesinde sorumlu görülüyordu. Hele Rusya, Mithat Paşa'yı başlıca engel sayıyordu. Mithat Paşa sadarete

⁴¹⁸ BOA, *Yıldız Esas Evrakı*, (Y.EE.), Dosya No:42, Gömlek Sıra No: 77, Belge: 2, Varak: 2, 13/Za/1293 (30 Kasım 1876)

kaldığı sürece büyük devletlerin yumuşamayacağını düşünen II. Abdülhamit, onu sadrazamlıktan azlederek yerine Ethem Paşa'yı sadrazam tayin etti. Sadaret değişikliğini takip eden ayda, 1 Mart 1877'de Sırbistan ile harpten önceki statüko esasları çerçevesinde barış imzalanması; 29 Mart'ta Meclis-i Mebus an'ın açılması durumun düzeleceğine dair ümitleri arttırdı. Hâlbuki Rusya, Avrupa devletlerini Osmanlı aleyhinde tutmak için faaliyetlere girişmişti. Yine de Rusya Osmanlı Devleti ile tek başına savaşa girmeyi göze alamıyordu. Daha konferans teklifleri reddedildiği gün (15 Ocak 1876) diplomatik çalışmalarını kuvvetlendirmeyi gerekli görmüştü⁴¹⁹.

İstanbul Konferansı'nın bir fiyasko ile bitmesi, daha doğrusu kendiliğinden dağılması üzerine, General İgnatiev yeni bir takım entrikalar peşinde, Viyana, Paris, Berlin ve Londra'ya giderek, yeni tertipler hazırlamaya başladı⁴²⁰.

Balkanlar'da kendisinden sonra en ilgili devlet olan Avusturya olduğu için onunla kesin bir antlaşmaya vardı. Bu antlaşma, daha önceden iki devletin Reichstad'ta mutabık kaldıkları esasları bir antlaşma haline gerilerek yapıldı. Böylece Rusya savaş halinde, Avusturya'nın tarafsızlığın temin ettikten başka ordusunun ikmal işleri için Galiçya'dan da faydalanabilecekti. Savaş sonunda Bosna (Hersek, Yenipazar hariç) Avusturya'nın olacak, Rusya da Besarabya'yı alacaktı. Bu antlaşmanın meydana gelmesinde Almanya'nın da büyük rolü olmuştu.

Ancak Rusya için Almanya'nın olurunun almak yetersizdi. Türkiye'ye karşı yapılacak savaşta, Avrupa büyük devletleri adına savaşmayı sağlamak istiyordu. Bunun için de altı büyük devletin, Bâb-ı Âli'ye karşı birliğini sağlamak ve Avusturya ile Almanya dışında kalan devletleri de ikna etmeyi elzem görüyordu. Bu nedenle Prens Gorçakov 31 Ocak 1877'de büyük devletlerin elçilerine birer tahrirat göndererek Avrupa devletlerince kabul edilen İstanbul Konferansı kararlarının Bâb-ı Âli'ye tatbik ettirilmesi hususunda ilgili devletlerin faaliyet geçmelerini istedi. İngiltere, bu teşebbüse karşı, Osmanlı Devleti ile mevcut ihtilafın halli için kuvvet kullanılmasına muhalif olduğunu; ancak barışçı tedbirleri incelemeye hazır bulunduğunu bildirdi. Bu arada Rusya, Osmanlı Devleti ile de doğrudan doğruya bir anlaşma yapma teşebbüsünden de vazgeçmemişti.

⁴¹⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 36-38

⁴²⁰ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 82

Nitekim İgnatiev Berlin’de bir yandan Bismarck ile görüşürken diğer taraftan Osmanlı elçiliği ile görüşerek “ *Devletiniz pek sade bir hareket ile savaşın önüne geçebilir. O hareket dahi Karadağ ile barış yapmak ve taahhüt ettiği ıslahatı uygulamak ve bir de iki devlet arasındaki eski münasebetleri iade için Petersburg’a ehliyetli bir elçi göndermekten ibarettir. Ve ihtimal ki Avrupa bunu sizden isteyecektir. Talep olunmazdan önce kendiliğinden bunu yerine getirmeniz muvafıktır. Yoksa muharebe muhakkaktır*” demişti. Londra’da Rus Elçisi Şuvaloff da Osmanlı Elçisi Musurus Paşa’ya aynı şekilde telkinde bulundu. Osmanlı elçileri bu telkinleri şüphe ile karşıladılar. Zaten İngiltere’ye danışmadan hiçbir hususta Rusya ile direkt münasebette bulunulmuyordu. İngiliz Başvekili ise Rus telkinleri karşısında düşüncesini soran Musurus paşa’ya şüpheli cevaplar vermişti. Bu suretle Rusya ile vasıtasız bir anlaşma imkânı ortadan kalkmış bulunuyordu.

İgnatiev ve Şuvaloff bunun üzerine, Bâb-ı Âli’yi, vaat ettiği ıslahatı tatbika zorlamak için altı büyük devlet arasında bir protokol hazırlanması için çalıştılar. İngiltere buna mukavemet gösterdiyse de neticede diğer devletlerin kabul etmiş olduğu hususlara muvafakat verdi.

31 Mart 1877’de yapılan Londra Protokolü ile Osmanlı Devleti’nden, Hristiyan halk için vaat etmiş olduğu ıslahatı yerine getirerek, bu suretle Avrupa barışının korunması istenmişti. İngiltere bu protokolü Rusya ve Osmanlı Devleti’nin askerlerini dağıtmaları şartıyla imzaladı. Aksi takdirde protokolü geçersiz sayacaktı. Rusya ise askerini dağıtmak için Petersburg’a bir Osmanlı elçisinin gönderilmesini şart koştu. Ayrıca Balkanlar’da Bulgar ihtilâline benzer hareketler meydana geldiği takdirde askerini dağıtmayı geciktireceğini bir beyanname ile belirtti.

Osmanlı Devleti Londra Protokolünü Paris Antlaşmasına aykırı olduğu gerekçesiyle 12 Nisan 1877 tarihinde ilgili devletlere gönderdiği bir nota ile bildirince, yeni bir Osmanlı-Rus savaşının son sinyali verilmiş oldu. 19 Nisan 1877’de Rusya’nın Bâb-ı Âli’ye karşı harp kararını bir beyanname ile Avrupa’ya bildirdi⁴²¹.

Savaş kararını almadan önce Bismarck’ın tarafsızlığını teminat altına almış olan Rusya, bu şekilde Rusya’nın 1870-1871 Alman-Fransız harbinde muhafaza ettiği tarafsızlığın borcunu ödemiş oluyordu. Büyük reformları ile tanınan Çar II. Alexandre,

⁴²¹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 38-40

Rusya’da bu sıralarda hızla gelişen Panslavist yani şövenist-milliyetçilerin etkisine kapılmış, sözde Slav kardeşlerini kurtarmak için Türklere karşı harbe başlamıştı. Fakat bu görünüşteki amaçtı⁴²². Gerçek amaç ise Balkanlar’da, Slavları Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmak, onlar üzerinde kuracağı nüfuz ile İstanbul ve Boğazlara yaklaşmaktı. Diğer taraftan da Anadolu’nun kuzeydoğusunu ele geçirerek, Karadeniz’de kuvvetlenmek diğer taraftan da İskenderun yönünde bir yayılma imkânı sağlamaktı. Bu büyük planın gerçekleşmesi için Rusya, bir saldırma savaşı yapmak zorundaydı. Böyle bir savaşta da Balkan Slavlarının kendisine etkili yardımlarda bulunacağına büyük ihtimal veriyordu⁴²³. Rusya rahattı çünkü Avusturya’nın da bu harpte tarafsızlığını muhafaza edeceğini tahmin ediyordu.

İngiltere’ye gelince, Türkiye’deki “Bulgar mezaliminden” sonra Gladstone’ın açtığı Türk düşmanlığı kampanyası İngiltere’de epey taraftar toplamıştı. Rus hükümetince, İngiltere’nin barbar Türkleri himaye etmeyeceği, yani harbe girmeyeceği kesindi. Rus ordusu hem sayı hem malzeme hem de eğitim ve kumanda heyeti bakımından Osmanlı ordusundan çok üstündü. Rusya’nın ekonomik ve mali durumu asla Osmanlı ile mukayese edilemezdi. Rusya, bu nedenlerle Osmanlı Devleti’nin kısa bir zamanda mağlup olacağını düşünüyordu. Rusya’nın tahmin ettiği gibi oldu ve Osmanlı Devleti gerek Balkanlar ve gerekse Kafkas cephelerinde büyük darbeler aldı. Plevne düştükten sonra ise artık savaşın kaderi belli olmuş, Rusya’nın galibiyeti ortaya çıkmıştı⁴²⁴.

Osmanlı Devleti’nin büyük hezimete uğradığı bu savaşta, Rusya’nın yanında yer alan Romanya’nın dışında Karadağ ve Sırbistan’da savaşa girdi. Hatta Yunanistan bile savaş hazırlıkları yaptı. Almanya, Avusturya, İngiltere, İtalya, Fransa tarafsız olduklarını bildirdiler. Böylece Rusya, Balkan Slav devletlerini müttefik haline getirerek, devamlı zaferler kazanmak suretiyle Edirne ve İstanbul üzerine yürümeyi başardı. Ancak onun bu ilerlemeleri Avrupalı devletleri telaşlandırdı⁴²⁵. Rusya ise savaşın galibi olarak Bâb-ı Âli’ye kendi şartlarını dikte ettirmek yoluna gitti. Bu işle İstanbul’daki elçisi General İgnatiev görevlendirildi. Barış görüşmeleri Ayastefanos’ta yapılacaktı.

⁴²² A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 83

⁴²³ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 45

⁴²⁴ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 83-84

⁴²⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 58

Bariş görüşmelerine 31 Ocak tarihinde başlandı. 19 Şubat/3 Mart 1878 tarihinde sona erdi. Osmanlı Devleti'nin için şartları çok ağır olan **Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması 3 Mart 1878** imzalandı. Bu barış tamamıyla İgnatiev'in eseri idi ve Türkiye'ye çok ağır şartlar yükletilmişti⁴²⁶. 29 maddeden ibaret olan bu antlaşmanın Sırbistan ile ilgili kısmı şöyleydi:

Sırbistan müstakildir. Hudutları genişletilmiş ve bu arada Niş sancağı Sırbistan'a bırakılmıştır. Sırbistan'a bırakılan arazide toprağı olan Müslümanlar, memleketlerini terk etmek istedikleri takdirde arazileri hakkındaki ihtilaflar, içinde bir Rus komiserinin de bulunduğu bir komisyon tarafından kesin şekilde karara bağlanacaktır.

Böylece Sırbistan Ayastefanos Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak mutlu değildir. Sırbistan Türklere karşı, Rusya'dan önce ve Rusya ile savaşmış olduğu halde, payına düşeni yeterli bulmamaktadır. Bosna ve Hersek'i almayı ümit etmiş; ama bu ümidi boşa çıkmıştı. Makedonya topraklarından bir kısmına sahip olacağını hayal etmişti. Hâlbuki bu topraklar da Bulgaristan'a verilmişti. Sırbistan gibi diğer Balkan ulusları da payına düşenden memnun değillerdi⁴²⁷.

Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki hâkimiyeti hemen hemen tasfiye edilmiş, Ege Denizi'ne çıkan Bulgaristan vasıtasıyla, Rusya da bir Akdeniz devleti olabilme ihtimali belirlemiştir. Büyük bir Bulgaristan'ın meydana getirilmesi ile Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzu da birdenbire artmış oluyordu⁴²⁸.

Ayastefanos Antlaşması, Rusya'nın Panslavizm siyasetinin zaferiydi. Rusya'nın Balkanlar'da ve Osmanlı Devleti üzerinde bu kadar nüfuz kurması, mevcut siyasî dengeyi tek taraflı olarak bozması, başta İngiltere olmak üzere diğer devletlerin büyük muhalefetiyle karşılandı. Bu nedenle Ayastefanos Antlaşması'ndaki maddeler 13 Haziran 1878 tarihinde toplanan Berlin Kongresi'nde yeniden ele alındı. Kongre sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'nda Sırbistan ile ilgili şu kararlar alındı:

Sırbistan'ın istiklâli tanınmıştır. Kendisine Niş vilayetinden başka Bulgaristan'ın güneydoğusunda bazı topraklar verilmiştir. Bunlar, harpten önceki toprakların dörtte biri kadar tutmaktadır. Sırbistan, Yenipazar sancağının, Ayastefanos Antlaşmasında

⁴²⁶ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 86

⁴²⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 58, 65; A. İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", s. 225

⁴²⁸ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 87

olduğu gibi kendisi ile Karadağ arasında taksim edilmeyerek, Bosna ve Hersek ile birlikte Avusturya'ya verilmiş olmasından müteessir olmuştur⁴²⁹.

Bu suretle Osmanlı Devleti'ne karşı ilk ayaklanan Balkanlı ulus olan Sırp lar 1804'de başlattıkları bağımsızlık mücadelelerini önce Rusya ve Avusturya'nın kışkırtmaları, sonuçta da tüm Avrupa büyük devletlerinin desteği ile 1878'de kazanmış oluyor, Fatih Sultan Mehmet devrinde tamamıyla ele geçirilen bu toprağımıza veda etmek zorunda kalıyorduk. Ayastefanos Antlaşması ile sadece Rusya Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışırken, Berlin görüşmeleri sırasında kendi menfaatlerini ön planda tutan Avrupalı devletler hep beraber hisselerine düşeni almışlardı. Üstelik bununla da sona ermeyen Osmanlı Devleti'ni tasfiye etme planları Kurtuluş Savaşı'na değin devam etmiş, nihayetinde Anadolu da dahil olmak üzere tüm Türk yurdu işgal edilmeye başlanmıştı.

3.5. Panslavizm Politikası

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Rusya'nın sıcak denizlere inmek için Balkanlar'da kendinden yana devletler oluşturmak üzere harekete geçerek tüm Slavları Rus çatısı altında toplama politikasına *Panslavizm* denir.

II. Alexandre zamanında, Rus fikir ve politik hayatında en mühim rol oynayan cereyanların biri haline gelen Panslavizm (Slavyanofil görüş), başta felsefi ve edebi bir akım olarak ortaya çıkmış iken daha sonraları, özellikle Çek ve Güney Slavları arasında Avusturya-Alman tahakkümüne karşı siyasî bir çehre alarak Rusya'da taraftar bulmaya başlamış daha sonraları ise çok önemli bir siyasî cereyan haline gelmiştir⁴³⁰.

Panslavizm düşüncesi, XIX. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın dışında, Alman ülkelerinde yaşayan ve Slav kökenli topluluklar arasında gelişmeye başlamıştı. Bu fikrin kaynaklarından biri Alman filozoflarından *Herder* ile *Fichte*'nin ve öğrencilerinin, ırk ve milliyet konusundaki çalışmaları oldu. Kaynaklardan diğerini de romantik edebiyatın geçmişe sevgi ve saygı telkin etmesi; milli değerlere dönülmesi için yarattığı heyecan teşkil etti. Fichte, insanlık tarihinin felsefesinde Slavların büyük bir geleceğe aday olduklarını açıkladı. Siyasî bakımdan parçalanmış bir halde yaşayan Almanlar, bu kaynaklardan faydalanırken, Alman hâkimiyetindeki Slav toplulukları da kendileri için

⁴²⁹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 58, 65; A. İhsan Gencer, "Ayastefanos Antlaşması", s. 225.

⁴³⁰ A. Nîmet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'e Kadar)*, s. 343

müşterek temeller aramak hususunda aynı kaynaklardan istifade ettiler. Bu suretle, Panslavizm fikri başlangıçta ilmi bir karakter taşıdı ve aydınlardan kurulan bir azınlığın malı oldu.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Prag'da *Michael Douriché* ve *Dobrovski*, eski Slav âlemi hakkında incelemelere giriştiler. Alman aydınlarının kullandıkları usullerle eski Slav diyalektlerini tetkik etmek suretiyle mevcut akrabılığı ortaya koymaya çalıştılar. Dobrovski tam manasıyla bir bilim adamıydı ve çalışmalarından siyasî neticeler çıkarmak yoluna gitmedi. Yani başlangıçta amaç, Alman ülkelerinde yaşayan Slavların kültürel birliğini oluşturmaktı. Bu düşünce doğrultusunda, Slav tarihi, edebiyatı, dili ve diğer kültürel değerleri araştırılacaktı.

Rusların, Napoleon üzerine zaferleri de Slav etütleriyle meşgul olan bilim adamları üzerinde büyük etkiler yaptı. Milliyet fikrinin ve romantizmin hayranı olan *Bohemyalı Jungman Şatobriyan*'in, Milton'unu ve Coethe'nin eserlerini Çek diline çevirerek Çek bilincinin uyanması için zemin hazırladı. Bundan başka, altı ciltlik bir Çek-Alman sözlüğü hazırladı. 1818-1825 yılları arasında Kolovrat ve Strenberg'in gayretleriyle Prag müzesi kuruldu. İşte bundan sonra Slav araştırmaları hız kazandı. Çek edebiyatı tarihi, Slav ırkının kutsal ilahileri, Slav dinin tarihi gibi kitaplar yayımlandı. Bu yayımlar, Almanların kendi örflerini incelemek için yarattıkları örnekten faydalanarak yapıldı ve Slav dünyasında büyük etki yaptı.

Slav araştırmaları, 1830 ihtilâllerinden sonra, Avrupa'da meyvelerini vererek, gelişmeye başlayan milliyetçilik hareketlerinin ışığında yeni bir safhaya girdi.

Panslavizm, başlangıçta masum bir kültürel hareket niteliğini taşıırken, zamanla "*bütün Slavları birleştirmek*" anlayışına dönüşerek, siyasî bir hüviyet kazanmıştır. *Collar* ve *Pavel Joseph Chafarik* Panslavizm'in ilk iki öncüsü oldular.

Collar şair, Chafarik ise teorisyendi. Bir müddet Almanya'da ikamet eden Collar, 1824'da Budapeşte'ye yerleşerek burada Lutherci Slovak kilisesinin papazı oldu. Tüm ırkdaşlarının aynı ülkü etrafında birleşmeleri halinde büyük bir zaferin Slavları beklediğini söyledi. Bu düşünce ile 1824 yayınladığı şiir kitabına "*Zafer Kızı-Slav Kızı(Slavy Dcera)*" adını verdi. Adı geçen kitapta Collar, Slavların tarihi görevlerinin ve kuvvetlerinin şuuruna ermeleri için adeta yalvarıp yakarmış; kitaptaki

şiiirler bütün Slav dünyasının ondan bahsetmesine sebep olmuştur. Neticede *Zafer Kızı*, yeni doğan Panslavizm'in milli incili haline gelmiştir.

Bir şair olan Jan Collar'ın tek temennisi bütün Slavların edebi ve kültür bütünleşmesi içinde sağlam bir birliğe kavuşmalarını görmektir. Üstadı Herder'in derin tesirinde kalmış, hiç tanımadığı Rusya'ya büyük hayranlık duymuş, şiirlerinde “*büyük bir Slav imparatorluğu*” ülküsünü dile getirmişti. Collar bunu yalnız şiirleri ile değil, aynı zamanda Slav milletinin farklı lehçelerinin ve farklı halklarının edebiyatının dayanışması üzerine eser vererek yaptı. “*Über die literarische Wechelseitigkeit zwischem den verschiedenen Stammen und Mudarten der Slavischen Nation*”⁴³¹.

Pavel Joseph Chafarik ise bir teorisyendi ve Panslavizm'in teorisini kurarak Collar'ı tamamladı. 1837'de Slav antikitesini yazdıktan sonra, 1842'de Slav etnografyasını vücuda getirdi. Bunda, Avrupa'da yaşayan Slavların 78 milyon olduğu ve bunlardan 16 milyonun Avusturya hâkimiyetinde yaşadığı açıklanmaktaydı. Bu kitap Rusça ve Lehçe'ye çevrildi. Panslavizm konusunda teoriler geliştirdi ve bu düşünceler Batı Slavları arasında hızla yayıldı. Avusturya Slavlarından Türkiye Slavlarına bulaştı. Sloven, Hırvatlar, Rutenler, Karadağlılar, Sırp lar ve Bulgarlar arasında Collar'ın “Slavya” dediği edebi ve kültürel konular üzerinde çalışmalar başladı. Bundan sonra bu konuyla ilgili bütün çalışmalar Panslavizm olarak adlandırıldı. Aynı tarihte Collar, “*La Réciprocité Littéraire*” adlı bir kitap yayımlayarak, Slav topluluklarının dilleri arasındaki mevcut akrabalığa işaret ederek, onların çok eski zamanlarda bir bütün teşkil ettiğini ve sonradan parçalandıklarını belirtti. Ayrıca “*kaybolmuş bir vatan kolaylıkla kazanılır, kaybolmuş bir dil ise asla kazanılmaz*” formülü ile bütün Slavları milli bir edebiyat etrafında toplanmaya çağırdı. Bu çağrı bütün Slav dünyasında büyük yankılar uyandırdı.

Rusya Slavları için henüz vakit erkendi. Ancak Avusturya ve Osmanlı Slavlarını oluşturan Slovenler, Sırp lar, Hırvatlar, Rutenler, Karadağlılar, Çekler ve Bulgarlar, arasında “Slavya” dediği edebi ve kültürel konu üzerinde çalışmalar başladı ve hızlandı. Bu sıralarda, bütün bu çalışmalara Panslavizm denilmeye başlandı. Hatta 2 Haziran 1848'de Prag'da ilk Milletlerarası Panslavistler Kongresi toplandı. Çoğunluğunu Avusturya Slavlarının oluşturduğu 341 delegeden birkaçı Prusya Polonya'sından, ikisi de Rusya'dandı. Panslavizm hareketi Rusya'nın dışında başlamıştı; ancak geliştikten

⁴³¹ Hans Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, (çev: Ağâh Oktay Güner), İgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 33-40; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VII, s. 40, 55-56.

sonra nihayet oraya da tesir etti⁴³². Ve bundan sonraki süreçte Rusya, Panslavizmin en ateşli savunucusu haline gelecek, tarihi amaçlarına ulaşmakta en büyük silahı olacaktır. Rusya'nın eline geçirdiği bu tehlikeli silah, Osmanlı'nın parçalanma sürecini başlatacak Balkan uluslarının isyan bayraklarını çekmelerine start verecekti.

İlk kez batıda başlayan merkezi Prag olan bu akım, bir süre sonra Rusya'da etkisini göstermiş ve Panslavist hareketin merkezi Prag'dan Moskova'ya kaymıştı. İşte bundan itibaren siyasî bir cereyan şeklini alacaktı. Böylece Panslavizm, amaç ve içerik bakımından bir **Rusizm** hedefine yöneldi.

Slavların Rusya etrafında birliğini esas alan Panslavizm adı siyasal anlamda henüz konulmadığı halde Rusya'da kendisini daha I. Petro ve II. Katerina zamanında göstermişti. Bu iki çar, Ortodoks Rum ve Slavları yabancı devletlerin idaresinden çekip almayı idealleri haline getirmişler, özellikle bu uğurda Osmanlı Devleti ile savaşmayı siyasal planlarının hedefi yapmışlardır⁴³³.

XIX. yüzyıl ortalarına doğru Rusya'da süratle gelişen Panslavizm cereyanı, *Türklerin zulmü altında inleyen Slav kardeşlerini kurtarma* maskesi altında hareketine yön verdi. Panslavistlerin asıl gayesi Rusya'nın hâkimiyeti altında bütün Slavları birleştirmek ve İstanbul'u ele geçirmektir. Chomyakov, Kiriyeovski, Katkov ve Aksakov kardeşler (İvan Aksakov, Konstantin Aksakov) ile **Danilevski** tarafından bir ideoloji haline getirilerek, Rusya Panslavizm, Rus Ortodoksluğu, Çarlık mutlakiyeti ve Rus milliyetçiliği prensiplerine dayanıyor, git gide mutaassıp "Rusçuluk" şekline girerek, mistik ve mürteci bir akide halini alıyordu. Panslavistler İstanbul'u ele geçirmek amacıyla "**Ayasofya'ya haç koymak**" sloganını ortaya atmışlardı. Başlangıçta Rus hükümeti tarafından destek görmeyen bu hareket, Çar II. Alexandre zamanında gittikçe kuvvetlendi ve Rus siyasetine tesir etmeye başladı. Siyasî alandaki Panslavistlerin en önemli ismi 1864'de İstanbul'a elçi olarak gönderilen General Nikolay Pavloviç İgnatiev oldu⁴³⁴.

⁴³² E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VII, s. 56-57

⁴³³ H. Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, s. 40; M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 50-51

⁴³⁴ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 75; A.Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 343

Panslavist tarihçi **Pogodin**, Büyük Slav İmparatorluğu için şöyle diyordu: “Yalnız Türkiye Slavları 200 binden daha fazla asker verebilir. Yeter ki, onlara 400 yıldan beri inledikleri yabancı boyunduruğundan kurtuluş amacını gösterin”.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Çekler, Slovaklar, Slovenler ve Hırvatlar arasında, Pancermenizm’e karşı tepki olarak kendisini gösteren Panslavizm, 1830’lu yıllardan itibaren Rusya aydınlarının düşüncesine romantik bir akım olarak girmeye başladı. Kırım Harbi’ne kadar Rusya’da az taraftar topladı. Fakat bu harbi müteakip birden bire güç kazandı. Rusların Kırım harbini kaybettikten sonra, Paris Antlaşması’nı imzalamaları, Fransa’nın bu anlaşmadan sonra milliyetçilik hareketini tutması, Alman ve İtalyan milli birliklerinin kurulması yolunda büyük gelişmeler kaydedilmesi ve özellikle Rusya’da yapılan ıslahatın uyandırdığı şevk ve heyecan, Panslavizm hareketinin, ilmi ve edebi kimlikten sıyrılarak, siyasî bir doktrin halini almasına sebep oldu. Rus Slavcılarının birçoğu bu doktrine kendilerini adadılar. Doktrinın parolası, **otokratçılık**, **milliyetçilik** ve **Ortodoksluk** idi. **Katkoff**, bu doktrinın en hararetili temsilcilerindendi. Daha önceleri liberal ve hürriyetçi olan Katkoff, daha sonradan Panslavist olmuştu. Rusya’nın temsil etmekte olduğu büyük Slav ırkçılığı için hürriyetin feda edilebileceğine bile kanaat getirmişti. Bu suretle Panslavist doktrinini, birden bire, Rusya için ikinci bir din haline geldi. Panslavistler yeni dinin yardımıyla da Rusya’yı ideallerinde yaşayan hale getirmek için üç yönden çalışmasını gerekli buluyorlardı. Bunlar:

1. Doğuda yeni fetih hareketleri ile Rus emperyalizmini geliştirmek,
2. Rusya’nın hâkimiyeti altındaki türlü ırkları Ruslaştırmak,
3. Rusya’nın dışında kalan Slav topluluklarını, Rus hâkimiyetine bağlamak,

Panslavistler, bu üçüncü noktada, Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan Slavları kurtarmak suretiyle işe başlamayı uygun görüyorlardı. Hâlbuki Rusya, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’nda beri **mezhep politikası** izliyordu. Antlaşmaya göre Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoksların hamisi Rusya idi. Bu konumda ona herhangi bir bahane ile Osmanlı Devleti’nin içişlerine karışma imkânını veriyordu. Nitekim bu düşünce ile 1821 Rum isyanını desteklemişti. Onun destekleri sayesinde bağımsız bir Yunanistan ortaya çıktı. Fakat kurulan bu devlet, kendi Helenist politikasını izlemeye başlayarak Rusya’ya dirsek çevirmeye başladı.

Ortodoksları koruma bahanesi Rusya'nın emperyalist ideallerini gerçekleştirmede kullandığı bir taktikti. Rusya'ya göre "Boğazların Hasta Adamı" can çekişiyordu ve Rusya'nın hakkına düşen mirası da almak gerekiyordu. Büyük Petro'dan beri Rusya Ortodoksluğa dayanarak Osmanlı Ortodokslarını tahrik ve himaye etmişti. Bundan böyle, ırkçılığa dayanarak aynı işi devam ettirecekti. 1859'da Moskova'da kurulan bir *Slav yardım komitesi*, 1869'da Kiev'de 1870'de Odesa'da şubeler açmış ve Osmanlı Devleti'ndeki Slav Ortodoks topluluklarına her türlü yardımlarda bulunmaya başlamıştı. Rus hükümeti, bu topluluklara muhtariyet verilmesi tezini savunuyordu. Bu, işaret edilen toplulukların Rusya'ya ilhakı yolunda ilk adım olacaktı. Bundan başka yine Panslavist hareketin etkisiyle Ruslar, Paris Antlaşması'nın anlamsızlığı ve gereksizliğini de öne sürmeye başlayacaklardı⁴³⁵.

Panslavizm'in önemli isimlerinden kabul edilen *Yakubovsky*, Moskova'da çıkarmış olduğu ve Moskvityanın adını taşıyan dergisinde Panslavizm'i, merkezi İstanbul olmak üzere Adriyatik'ten başlayarak bütün Balkanlar'ı, Moskova'ya kadar bütün doğu Avrupa'yı, Karadeniz'i ve Ege'yi içine alan büyük bir devlet olarak hayal etmekteydi. Rusya bu suretle gerçekten Balkanlar'da büyük bir nüfuz elde etmiş; Bulgar, Sırp, Romen ve diğer Ortodoksların hamisi durumuna gelmişti. Tabii ki Rusya'nın Balkanlar'da bu denli güçlenmesi İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirmiş Fransa da Balkan halklarına mesela Yunanlılara sahip çıkmıştı⁴³⁶.

Daha sonraları Rusya, İngiltere'ye yaptığı ve Hasta Adam olarak kabul ettiği Osmanlı'yı paylaşım tasarıları reddedilince tek başına harekete geçmeye karar verdi. Fakat Rusya'nın güneye doğru genişlemesini önlemek isteyen İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldı. 1853-1856 Kırım Harbi'nde İngiltere, Fransa, Türk orduları karşısında ağır bir darbe aldı. İmzalanan Paris Antlaşması elini kolunu bağlanınca Rusya, saldırgan siyasetine on beş yıl kadar ara verdi.

Askeri yönden eli kolu bağlanan Rusya, elbette boş durmadı. Artık dört elle sarıldığı daha etkili bir silahı vardı; *Panslavizm*. Öyle ki 1859'dan sonra Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği değişmez bir politika oldu. Artık Balkan toprakları Panslavist komitecilerin cirit attıkları bir alan haline geldi.

⁴³⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VII, s. 58

⁴³⁶ M. Öztürk, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Balkanlar", s. 180

Hâlbuki Osmanlı Devleti gibi, Avusturya sınırları içerisinde de Slavlar yaşıyordu. Ama Rusya, Panslavizm'in Avusturya'ya yönelmesini istemedi. Çünkü henüz Avusturya ile karşı karşıya gelmeye hazır değildi. Üstelik Avrupa kamuoyu Panslavizm'in ne anlama geldiğini biliyordu. Oysa Türkiye neler olup bittiğinden habersizdi. Bulgaristan ise Panslavizm için biçilmiş bir kaftandı⁴³⁷. Nitekim Ahmet Cevdet Paşa Avrupa da cereyan eden bu olayların ehemmiyetinin henüz Osmanlı Devleti'nin farkına varmadığını ifade ediyordu.

Rus Panslavistçiler, Panslavizm'in hedeflerini 1867'de yapılan Moskova Kongresi'nde belirlemişti. Bu kongrede Avrupa'dan üstün bir Rusya tablosu çizmişler, bütün Slavların Ortodoksların içinde, bilhassa Rusya'daki Slavların içinde erimeleri gerektiğine kanaat getirmişlerdi. Yedi yıl sonraki bu ikinci Panslav kongresi Moskova'da toplandığı zaman şu hususlar anlaşmaya varıldı: Slav birliği din birliği ister, alfabe ve dil birliğini elzem kılar. Bu sebeple bütün Slavların Ortodoks mezhebinde olmaları, Rus dilini ve Slav alfabesini kabul etmeleri gerekir. Kamuoyunun büyük bir bölümü, bu Panslavizm içinde Rus emperyalizmine hizmet edecek formülü görüyordu. Yani kongreye katılanlar da görmüştü ki, Panslavizm gerçekte Panrusçuluktan başka bir şey değildi. Panrusçuluk bütün Slavlara Rus dilini ve Ortodoks dinini kabul etmeyi zorluyor ve gerek Balkanlar'da ve gerekse Avusturya-Macaristan'da bir "**Ruslaştırmayı**" öngörüyordu.

En iyi Fransız müşahitlerinden birisi, II. Alexandre hükümdar olduğu zaman Rusya'da idi 1868 yılında şöyle yazıyordu: "*Kırım Savaşı Rusya'da 1815 geleneklerini süpürdü ve Polonya ayaklanması Avrupa diplomasisinde karışıklıklar çıkardı. Rusya politikasına ihtilâlcî unsurların girmesine vesile oldu. Yeni Rusya, halkı tahrik edenler tarafından yönetiliyordu. Rusya, artık kamuoyunun önemini anlamıştı. Ve bundan böyle ona hitap edecekti, bazen de yabancı propagandaların kurbanı oluyordu. Propagandanın mümkün olan bütün şekilleriyle karşılık verme gayretine girdi. Milliyetler prensibi, halkların hukuku konuları, kontrol altına alındı. Rusya bunların bayrağını kendi eline aldı ve bu silahı Bizans entrikacılığı ile ve büyük gücünün verdiği gururla kullanmaya başladı.*" 1867 Kongresini takip eden on yıl süresince Rus yazarları ve askerleri Panslav nazariyesini geliştirme gayreti içine girdiler. Almanya'nın yeni tavrı düşüncede değişmeyi getiriyordu. Bismarck zafer kazanmıştı. Almanya Slavlar

⁴³⁷ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s. 52-53

için çok ciddi bir tehdit haline gelmişti. Almanların birliğine karşı, Slav birliği gerekiyordu. Tioutchev 1870’de kaleme aldığı “İki Millet” şiirinde, Slavların Bismarck gibi kılıç çekerek kan dökerek değil fakat kendine has bir üslupla birleşebileceklerini gösteriyordu.⁴³⁸

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da milliyetçilik cereyanları da güç kazanmıştı. Almanların birliğini esas alan Pancermenizm, İtalyanların birliğini esas alan Panitalyanizm cereyanları doğmuştu. Panslavizm, bilhassa Pancermenizm’e paralel olarak geliyordu. Pancermenizm, Alman emperyalizminin gelişmesine hizmet ederken, Panslavizm de Rus milliyetçiliği ve emperyalizminin gelişmesine yardımcı oluyordu. Rusya hükümeti de, Prusya’nın Alman birliğini kurmasının tesirinde kalan Prusya’nın Alman birliğini meydana getirdiği gibi Şark’ta Akdeniz’e kadar uzanan büyük bir Slav imparatorluğu tesisi hevesine düştü. Başbakan Gorçakov, Bismarck’ın başarılarından daha parlak bir başarı hayal ediyordu. İşte, Panslavizm’in Prusya ile ahenkli gelişmesinin gerçek sebebi buydu. Panslavizm, Rusya’da önce entelektüeller arasında kendisini gösterdi. 1857’de Moskova’da Slav Yardım Cemiyeti kuruldu ve bu cemiyet 26 Ocak 1858’de devlet tarafından resmen tanındı. Birçok şubesi açıldı. Bu şubelerden Bulgar, Sırp, Bosna-Hersek ve Karadağ isyancılarına yardım yağmaya başladı. Cemiyet, Slav dünyasında Rus nüfuzu için bir dayanaktı.

1856-1866 yılları arasında, Slavların kültürel birliği üzerinde duran Rusya’daki Panslavizm, Avusturya’nın Prusya’ya yenilmesi sonucu Alman birliğinin temellerinin atılması üzerine, siyasal bir karakter kazanmaya başladı. 1870’li yıllarda Alman ve İtalyan birliklerinin kurulması, siyasal Panslavizm’i büsbütün kamçıladı. Panslavizm’in hedefi İstanbul merkezli büyük bir Rus imparatorluğunun kurulmasıydı.

Aynı tarihlerde Rusya’da *Nikolay Yakoleviç Danilevsky* ve General *Rostislav Fadayef*, siyasal Panslavizm uğrunda en ateşli yazılarını yazıyorlardı. Bunlar, Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları yıkıldıktan sonra, Rusya’nın himayesinde bir Panslavist devlet kurulmasını istiyordu.

Danilevsky’nin 1869’da kurulan “*Zarya*” (Şafak) adlı dergide yazmış olduğu on makale ile 1871’de yayınladığı “*Rusya ve Avrupa*” isimli kitabında düşüncelerini açıklamış ve büyük yankılar uyandırmıştı. Panslavizm’in anayasası sayılan bu kitaba

⁴³⁸ H. Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, s. 174-180

göre, Rusya'nın liderliğinde kurulması istenen Federatif Panslavist Devlet'e şu ülkelerin dâhil olması isteniliyordu: *Rusya İmparatorluğu (Galiçya, Besarabya ve Dobruca dahil), Sırp, Hırvat, Sloven, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Macaristan krallıkları ve İstanbul*. İstanbul bu büyük devletin başkenti olacaktı. Kısacası, Danilevskiy'e göre Rus-Slav Birliği, Adriyatik Denizi'nden Büyük Okyanus'a Kuzey Buz Denizi'nden Ege Denizi'ne kadar uzanan alanı içine almaktaydı⁴³⁹. Büyük yazar **Dostoyevski** dahi bu görüşlerin en hararetli savunucusu ve yayanlarındandı. Moskova Üniversitesi profesörlerinden olup, mürteci fikirleriyle tanınan Katkov ise, Panslavistlerin resmi sözcüsü idi. II. Alexandre ve resmi Rus hükümeti, ilk önce, Panslavist cereyanını iyi karşılamamış gibi görünseler de, daha sonra bu cereyanı teşvik ettiler. Hatta Rus fütihat politikasında Panslavistlerin emellerini gerçekleştirmeye çalıştılar. Fakat başta Lev Tolstoy olmak üzere, bazı Rus edebiyatçıları bu hareketi tasvip etmediler⁴⁴⁰.

1870'li yıllara gelindiğinde, Rus devlet adamları da kendilerini siyasal Panslavizm'in ideallerine tamamen kaptırmışlardı. Bunların başında Çar II. Alexandre ve Başbakan Gorçakov, Rusya'nın İstanbul sefiri General İgnatiev geliyordu. Bu zamanda Panslavizm, küçük kardeşleri, Slavları kutsal Rusya'nın misyonu etrafında "Müslümanların zulmünden kurtarma" devrine girmişti. Panslavizm, Rusya'da dışa karşı bu politikayı takip ederken içte de Rus olmayan milletleri Ruslaştırma faaliyetine başladı.

Panslavizm politikası doğrultusunda Balkanlar'da çıkarılacak isyanlarla, Osmanlı Devleti zayıf düşürülüp, askeri varlığı sarsılacak, Avrupa devletlerinin müşterek müdahalesi Osmanlı devleti üzerine çekilecek, bu devlet, çıkması için çalışılan bir Türk-Rus harbi arifesinde Rusya'nın kesin zaferini temin için Avrupa'dan tecrit edilecekti. Bu planı yürürlüğe koymaya bir başlangıç olarak *ilk isyan Hersek*'te başlatıldı.

Hersek'te ihtilâl ve isyan hareketi, Panslavist amaçlar doğrultusunda 1866'da kurulan *United Serbian Youth* (OMLADİNA) teşkilatı tarafından daha 1869'da çıkarılmak istenmiş; fakat birkaç ihtilâlcı liderin Türkler tarafından yakalanması sonucu isyan akim bırakılmıştı. 1875'de isyan yeniden çıkartıldı. Bosna Hristiyanlarının da

⁴³⁹ M. Öztürk, "Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları" s. 362

⁴⁴⁰ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 344

isyani işin vahametini arttırdı. 1821-1829 Yunan isyanı sırasında Etniki Eteryâ'nın Avrupa'da uyguladığı tetkikler, bu sefer de aynen Panslavist komitelerince uygulamaya başlandı. Neticede ıslahat vaatlerinin Osmanlı tarafından kabulüyle isyan durduruldu. Rusya Osmanlı İmparatorluğu'na oynadığı bu oyunun ardından, onu iyiden iyiye bunaltmak için Bulgar isyanını başlattı.

Rusya, isyanları sürekli kışkırtma ve yayma, ardından da büyük devletlerin müşterek müdahalelerini davet edecek, sürekli ve gittikçe ağırlaşan şartlar altında Avrupalı büyük devletlerin de onayıyla, ıslahat isteme faaliyetleriyle Türkiye'yi Avrupa'dan tecrit etmeyi kendisine taktik hedef seçmişti. 1876 yılına gelindiğinde, Rusya'nın Panslavist planı gerçekleştirmek ve Paris Antlaşması'nı tümüyle bozmak uğrunda tek çekindiği devlet İngiltere kalmıştı. Onu da devre dışı bırakacak oyunu yine İstanbul'da General İgnatiev oynadı.

İngiltere, Hersek isyanı sonucu Rusya'nın liderliğinde Avrupa'da oluşan Türkiye'ye karşı müşterek diplomatik müdahale ittifakına alınmış; fakat Türkiye'den tam anlamıyla da elini çekmemişti. Onun bu tecrit işi, çıkarılan Bulgar isyanıyla gerçekleştirildi. Bulgarlar, Ruslar tarafından daha I. Petro zamanında güneye doğru yayılmacı politikaları uğrunda Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılmaya başlanılmıştı. Bu durum 1877-1878 arifesine gelindiğinde zirveye ulaştı. Bulgarları Bulgaristan'da bulunan Rus konsolosları da tahrik ediyorlardı. İngiltere, Bulgaristan olayları ve Tenzil-i Faiz Meselesi sebepleriyle Türkiye'den o derece tecrit olmuştu ki, bu durum, iktidarda bulunan Muhafazakâr Parti'yi de etkiliyordu. Hariciye Nazırı Lord Derby, Rusya Osmanlı Devleti'ne harp ilan ederse, İngiltere'nin müdahalede bulunmayacağını açıklamak zorunda kalıyordu⁴⁴¹.

Panslavistler, Balkanlar'da Bosna-Hersek ve Bulgaristan isyanlarını çıkarmakla kalmadılar. Sırbistan ve Karadağ da Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandı. Çetin topografyası ve ilkel kabile yapısı nedeniyle her zaman Osmanlı karşısında az çok başına buyruk olabilmiş olan Karadağ, Rusların Slavcı kışkırtmalarına her zaman açık olmuştur. Buna 1858'de Fransız desteği ve Osmanlı kuvvetlerine karşı kazanılan askeri bir başarı eklenince, Karadağ cesaretini iyice arttırmıştır. Ortamı elverişli bulunarak isyan eden Hersek Hristiyanlarını açıktan açığa desteklemeye başladı. Bâb-ı Âli hersek

⁴⁴¹ S. Kocabaş, *Tarihte Türk Rus Mücadelesi*, s. 281, 287-296

ve Karadağ'a karşı birlikte bir askeri harekât yapmaya karar verdi. Avrupa'ya asayiş iade için harekete geçtiğini, Karadağ statüsünü değiştirmek niyetinde olmadığını bildirdi. Avusturya ve İngiltere Osmanlı'yı desteklediler. Fransa ile Rusya pek itiraz edemediler. Yalnız papalık Karadağ'a arka çıktı. Osmanlı ordusu karşısında başarı kazanamadılar ve büyük devletlerin aracılığı ile İşkodra barışı yapıldı (Ağustos 1862) Karadağ Osmanlı aleyhinde davranışlarda bulunmamayı vaat ediyordu⁴⁴².

1812 Bükreş Antlaşması ile ilk imtiyazlarını koparan Sırbistan, 1829 Edirne Antlaşması ile özerklik, 1878 Berlin Antlaşması ile de bağımsızlığını kazandı. Yine 1878 Berlin Antlaşması ile Romanya ve Karadağ da Osmanlı'dan koparıldı.

Balkanlar'daki ayaklanmalarda Rusya'nın Panslavizm siyasetinin tesiri büyük olmuştur. Diplomasi dilinde **Panslavizm**, Rus önderliği altında bir Slav birliği anlamına geliyordu, yoksa bu ideoloji tamamen akademik olup Slavlar arasında bir kültür birliği kurmak amacını gütmekteydi. Aslında Rus politikası Panslavizm'i daima kendi menfaatlerine hizmet eden faydalı bir silah olarak kullanmak istemiştir. Çar I. Nikola (1825-1855) Kırım Harbi patlayacağı anda bütün Slavları Osmanlı'ya karşı birleşmeye ve cephe almaya davet etmişti.

Rusya'nın Kırım harbindeki mağlubiyeti umumiyetle prestijinin kırılması ile son bulmuştu. Fakat bu kırılan prestij tamir edilmesini Avrupa'nın 1870-1871 yıllarındaki durumu hazırlamış ve Rusya Bâb-ı Âli'ye karşı takip ettiği mütecaviz siyasetine geri dönebilmek fırsatını elinden kaçırmamıştı. İlk adım Karadeniz'de Rus donanması bulundurulmasını yasak eden 1856 Paris Antlaşması'nın 11-14. Maddelerinin kaldırılması ile atılmış ve hukuki formalite 1871 Londra konferansında tamamlanmıştı. Rusya'nın bu tek taraflı teşebbüslerine; ancak İngiltere karşı koyabilirdi. Fakat Paris antlaşmasını imzalayan diğer Avrupa devletlerinin durumu, İngiltere'yi yalnız olduğu kadar da çaresiz bırakıyordu. Avusturya hala 1866'da Prusya'ya karşı uğradığı mağlubiyetten kendisini toparlamaya çalışıyordu. 1866'dan sonra artık Almanya adını benimseyen Prusya ile harp halinde olan Fransa'nın milletlerarası konulara ayıracak zamanı hemen hemen hiç yok gibiydi. İtalyan birliğinin önderi Sardinya ise bütünlüğünü tamamlayacak Roma arazisini ele geçirmek davasına düşmüştü.

⁴⁴² S. Akşin, "Siyasal Tarih", s. 140

Bu gelişmelere paralel olarak Ruslar Balkanlar'da Panslavizm politikasını vasıta olarak kullanmaya başlamışlardı. Nitekim 1870 yılında Panslavizm Rusya'nın askeri gücü ile Slav siyasî birliğinin en büyük iki engeli Osmanlı ve Habsburg imparatorluklarının yıkılması anlamına geliyordu. Yani Panslavizm demek Panrusizm demek oluyordu.

Rus siyasetinde böyle bir zihniyetinin uyanmasında iki kişinin büyük rolü olmuştu. General Fedaiiev ve yazar Danilevski. Fedaiiev 1869'da basılan "*Şark Meselesi Üzerinde Düşünceler*" adlı kitabında, bu konunun artık bir Panslavizm davası haline geldiğini belirtmişti. Rusya'nın baş düşmanlarının Kırım harbinde olduğu gibi Fransa ve İngiltere değil, Habsburg İmparatorluğu olduğunu iddia etmekteydi. Bulgar hududundan harekete geçecek Rus ordusunun altı hafta içinde İstanbul'a varabileceğini ileri sürüyor; fakat bütün ulaştırma hatlarının Avusturya-Macaristan kontrolü altında bulunduğunu görmesi, Habsburg İmparatorluğu'nu bir numaralı düşman mertebesine çıkarıyordu. İstanbul yolu Viyana'dan geçtiğinden Avusturya-Macaristan yenilmedikçe Slav birliği projesi hayalden ibaret kalırdı. Bunun için Rusya'nın Avusturya'dan *Galiçya*'yı ve Romanya'dan *Besarabya*'yı alması şarttı. Çünkü bu iki bölgedeki Slav toprakları Rusya'yı güneydeki Slavlarla birleştirecekti. Böylece Rus liderliği altında büyük bir Slav Konfederasyonu kurulacak, İstanbul ve boğazlar bu konfederasyonun serbest bölgesini teşkil edeceklerdi.

1871'de Danilevski'nin "*Rusya ve Avrupa*" adlı ve Panslavizm'in incili sayılan kitabı basılmıştı. Danilevski politikaya klasik kültür meselesinden girmiş ve Rusya'nın zayıf Slav topluluklarının başına geçerek, sözde doğu Avrupa'yı ezen batı medeniyetine karşı mücadele etmesini tesviye etmiştir. Böyle bir mücadelede çizilen palan İstanbul'un ele geçirilmesi, Habsburg ve Osmanlı'ya hücum edilmesiydi. Ancak bundan sonra Balkanlar'da ve merkezi Avrupa'da Slav Konfederasyonunun haritasını çizmek mümkün olabilecekti. Panslavizm, bu iki kitaptan çok daha önce, Rusya'nın İstanbul elçisi İgnatiev gibi müfrit Panslavist bir diplomatı Bâb-ı Âli'deki vazifesine başlamıştı.

93 Harbi diye anılan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Rusya'nın büyük avantajlar ve Bâb-ı Âli'nin de büyük sıkıntılar içinde çarpıştıkları bir muharebedir. Bu harbin bir özelliği de XIX. yüzyıl boyunca Orta Doğu'da temin edilmeye çalışılan dengenin, diğer bir deyişle "Şark Meselesi" siyasetinin bir an için bile olsa Rusya lehine gelişmiş olmasıdır.

Kırım savaşından beri mağlubiyet acısıyla kıvranan Rusya, Akdeniz'in bekçisi İngiltere'yi tarafsız kalmaya mecbur kılan sebeplerden faydalanmış, Balkanlar'daki amansız rakibi Avusturya-Macaristan ile de gizli bir antlaşma yaparak Bulgaristan üzerinden İstanbul'a yürümeye kalkışmıştır. Bir müddetten beri gaflet uykusuna yatmış batılı devletler, Rusya'nın Bulgaristan ıslahatı için değil, kendi amaçları için savaştığını anlayınca çok geçmeden harekete geçeceklerdi⁴⁴³.

Savaşın başlangıcında Avrupalılar Bâb-ı Âli'yi yalnız bırakırken, Rusların Slavlar lehine münferiden hareket etmesinin de yolunu açmışlardı. Rus Çarı ilk olarak Slav efkârını destekleyip, yüceltirken Rusya taraftarları ile Alman matbuatı fevkalade memnun olmuşlardı. Ancak Panslavizm tehlikesinin vehameti görölmeye başlandığı 93 Harbi sırasında, Rusya'nın Şark'ı istila etmesi tehlikesi ortaya çıkınca oldukça müteessir olmaya başladılar⁴⁴⁴.

1877-1878 Rus Savaşı'nı Osmanlı Devleti büyük bir mağlubiyet alarak bitirdi ve Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Ancak bu antlaşma Osmanlı Devleti için olduğu kadar, Avrupa devletleri için de ağır bir antlaşma özelliği taşıyordu. Ayastefanos Antlaşması ile Panslavizm tam bir başarıya ulaşmış, İstanbul'un kapısı ve Akdeniz'e giden yol Rusya'ya açılmıştı. Bu antlaşmaya, başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere bütün Avrupa devletleri aktif ve pasif olmak üzere tepkilerini gösterdiler. İngiltere'nin tepkisi en sert olanıydı.

Büyük Bulgaristan'ın kurulmasına İngiltere cephe aldı. Büyük Bulgaristan'ın bütünüyle Rusya nüfuzu altına gireceğinden ve burasının İstanbul'a doğru bir atlama tahtası olacağından korktular. Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzuna engel olunmalı, Balkanların kuzeyine atılmış bir muhtar Bulgaristan kurulmalıydı. İngiltere Asya cihetinde ise, Ermeniler üzerinde kurulacak Rus nüfuzundan çekiniyordu. Hariciye Nazırı Lord Salsibury, başta İngiltere olmak üzere, bütün Avrupa devletlerinin ticaretine zarar vereceği için Ermeniler üzerinde Rus nüfuzunun kurulmasına asla müsaade etmeyeceklerini açıklıyordu.

İngiltere'den sonra bu antlaşmaya en sert tepkiyi Avusturya gösterdi. Çünkü Rusya'nın Balkanlar'daki tehlikeli ilerleyişinden tedirgin olmuştu. Ocak 1877'de

⁴⁴³ Y. Tekin Kurat, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri", s. 567-572

⁴⁴⁴ BOA, Y.PRK. HR., 2/37, s. 1

İngiltere'ye askeri işbirliği teklifinde bulunmuş, hele Reichstadt Antlaşması'na göre, Rusya Bosna-Hersek'i Avusturya'ya vermesi gerekirken bu vaadinde durmamış, onun büsbütün Rusya'ya cephe almasına sebep olmuştu. Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ üzerinde Rus nüfuzunun kurulmasını da menfaatlerine aykırı buluyordu.

1870'de siyasal birliğini tamamlayan İtalya'nın durumu Almanya'dan pek farklı değildi. Avrupa kuvvetler dengesinde kendisine önemli bir yer sağlamak isteyen İtalya'nın kendisini kabul ettirmenin dışında o anda istediği bir şey yoktu. Büyük devletler arasında yer almak ve onlarla boy ölçüşecek bir duruma gelmek isteyen İtalya da Fransa gibi sömürgecilik yarışına katılmak istiyordu. Yeni doğan İtalya bile endi yarımadasının güneyindeki Osmanlı Afrika'sındaki bazı topraklar ile Dalmaçya kıyılarına göz dikmiş bulunuyordu. Artık Osmanlı Devleti'nden pay almak isteyen Avrupalı devletlere bir yenisi daha eklenmişti.

Almanya ise, büyük devletler Almanya dışında bir alanda meşgul olacaklarından, Ayastefanos Antlaşması'ndan doğan buhrandan memnundu. Fakat bunun bir Avrupa harbine sebep olmasından da korkuyordu. Bismarck, meseleyi diplomatik yollardan hal için büyük devletlerarasında bir konferans toplanmasını teklif etti. İngiltere ve Avusturya bu teklifi destekledi.

Rusya ise cephe aldı. Rusya'nın bu tepkisi, İngiltere'de harp hazırlıklarını hızlandırdı. Rusya; İngiltere'nin bu hazırlıklarından korktu çünkü harpten yeni çıkmıştı ve yorgundu. İngiltere Avusturya'yı kendi tarafına çekmiş, Rusya'yı destekleyen hiçbir devlet kalmamıştı. Yunanistan bile Rusya'ya cephe almıştı. Çünkü Arnavutluk sahilinde iki liman Karadağ'a verilmiş, Bulgaristan Ege'ye ulaşmıştı⁴⁴⁵.

Balkan devletlerine gelince, Sırbistan ve Karadağ sınırlarının genişletilmesini istiyorlardı. Yunanistan Girit isyanından beri Osmanlı sınırlarını zaten zorlamaktaydı. Ayastefanos'ta Bulgar ve diğer Slav isteklerinin gerçekleşmesi üzerine, Rusya'nın kendisine daha önce verdiği sözü antlaşmada yerine getirmemesinden dolayı, bu defa toplanacak kongrede Selanik, Yanya ve Yenişehir taraflarını elde edebilmek için

⁴⁴⁵ S. Kocabaş, *Tarihte Türk Rus Mücadelesi*, s. 342-343.

harekete geçmişti. Bu sebepten hedeflerine ulaşabilmek üzere, bütün dikkatini kongreye çevirmiş ve ön çalışmalara girişmişti⁴⁴⁶.

Neticede 13 Temmuz 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nı tadil eden Berlin Antlaşması imzalandı. 64 maddeden ibaret antlaşma ile Ayastefanos Bulgaristan'ı küçük Bulgar prensliğine dönüştürüldü. Bosna-Hersek'in yönetimi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakıldı. Sırbistan, Romanya, Karadağ'a bağımsızlık verildi. Antlaşmayı müteakip yapılacak görüşmelerle Yunanistan lehine sınır tadilatı yapılacaktı. Ermenilerle ilgili ıslahat maddesi bu antlaşmada yerini aldı. Rumeli'yi tekrar birleştirmesi, Anadolu'da toprak kazanması sebepleriyle Berlin Antlaşması, nispeten Osmanlı Devleti'nin lehine, Rusya'nın aleyhine gibi görünüyordu. Rusya, Ayastefanos Antlaşması ile elde ettiği kazançların büyük bir kısmını kaybetmişti. Döktükleri kanın karşılığını alamayan Panslavistciler büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardı. Bosna-Hersek Slavları Avusturya'nın eline verilerek, bu devletin Selanik'e doğru politikasına yardımcı olunmuştu. Kurulan muhtar küçük Bulgaristan da Rusya'ya yar olmamış, burada İngiliz nüfuzu tesis edilmişti. Yine, Rusya'nın başlattığı Ermeni Meselesi'ne de İngiltere sahip çıkarak, Rusya'nın güneye inmesini engellemişti. Bundan sonra Rusya, güney yolunu zorlamaya devam edecek, Türk-Rus mücadelesi, Boğazlar ve Doğu Anadolu üzerinde yoğunluk kazanacaktı.⁴⁴⁷

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonraki süreçte Rusya geçmişteki uygulamalarına rağmen, sahip olduğu tarihi siyasetini değiştirmek ve Osmanlı Devleti'ni silahla tehdit etmek fikrini terk ederek değiştirmek istediğini gösteriyor gibiydi. Süveyş kanalı ile ilgilenen İngiltere ve Selânîk'i dikkate alan Avusturya'ya göre boğazların eskisi kadar ehemmiyeti pek de kalmamışsa da Rusya için bu ehemmiyet hala devam ediyordu. Boğazlar, Rusya topraklarının anahtarıydı ve bu anahtarın Osmanlı Devleti'nden başka yabancı bir devletin elinde bulunmasını istemiyordu. Rusya elli seneden beri sahip olduğu Osmanlı Devleti'ni istilâ etmek emelinden vazgeçmiş gibi görünüyordu. Bu değişikliğin temelinde birçok sebep vardı. Bu sebeplerden biri Panslavizm hareketinin Balkan Yarımadası'nda sükût bulması diğeri ise Avrupa devletlerinin Uzak Doğu'dan dolayı Rusya'ya karşı izlediği tutumdur. Gerçi Slavlar türlü fırkalara ayrılmış olsalar da, aynı ailenin üyeleri olmak ve geçmişte bir arada yaşadıkları ve milli birliklerini

⁴⁴⁶ R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, s. 30

⁴⁴⁷ S. Kocabaş, *Tarihte Türk Rus Mücadelesi*, s. 341-344

korumaları gerektiği fikrine sahiptiler. Bunlardan Katolik olanlarından başkası, hala bir medeniyet ve diyanet altında bir araya gelerek milli birlik teşkil etmekteydiler. Rusya'nın düşünür ve diplomatları, Slav ırkının meziyetlerini takdir ederek, bağımsız bir siyaset olmadan yüksek birlik altında birleşmişlerini istemekteydiler. Daha sonraki teşebbüsler ile Panslavistler Rusya nazarında zan altına girdiler. Rusya hükümeti nazarında suçlu görülmeye başladıklarından Moskova'da "Cemiyet-i Hayriye" adı altında kurulan Panslavist cemiyetin merkezi Berlin Antlaşması'ndan sonra Rus hükümeti tarafından lağv olundu. Daha sonraları yeniden teşkiline teşebbüs edildiyse de bu konudaki girişimler tam bir kararlılıkla hükümet tarafından reddolundu.

Bununla birlikte milliyetçilik fikri artık Osmanlı Devleti aleyhine düşmanca bir politika kabul etmek üzere Rusya hükümetini Şark cihetine sevk edemezdi. Osmanlı Devleti'nin enkazından zorla alınarak tesis olunan küçük hükümetler, Rus politikasını takip etmeyince Rusya hükümeti Balkan Yarımadası işlerine müdahale etmekten vazgeçmiştir⁴⁴⁸.

⁴⁴⁸ BOA, *Y.PRK.HR*, 17, / 63, 1/12, s. 7-8

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. XIX. YÜZYILDA AVUSTURYA'NIN BALKAN POLİTİKASI

4.1. Balkanlar'ın Paylaşılmasında Avusturya – Rusya Ortaklığı

XVI. ve XVII. yüzyıllardan itibaren Şark Meselesi'nin en önemli amilleri Habsburg hanedanına mensup hükümdarları, Kutsal Roma-Germen İmparatorluk tacını elinde bulunduran Avusturya devleti ile Fransa Krallığı idi. Bu iki devlet ve kraliyet ailesinin arkasından XVIII. yüzyılda Rusya ve İngiltere, Şark meselesi konusunda hırsla ve sinsice sahneye çıkmışlardır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Hohenzollern hanedanının başkanlığında birliğini kurmuş olan Almanya, bu birlikten sonra güçlenmiş ve Şark Meselesi konusunda dünyanın başlıca devletlerine ciddi bir rakip olmuştur. Kendisi gibi, milli birliğini yeni tamamlamış olan İtalya ile dostluk kuran Almanya, bu devlet ile beraber, üzerinde pek ehemmiyetle durduğu Şark siyasetinde yeni bir kapı açmıştır. Almanya ile İtalya birlik olduktan sonra açtığı bu yeni siyasî kapıya Akdeniz siyaseti adını vermiştir.

XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarını beraberce parçalamak üzere Rusya ve Avusturya müşterek hareket etmişler ve Osmanlı Devleti'ne karşı isyana geçmeleri hususunda teşvik ettikleri Sırpların, Yunanlıların; Yunanistan, Makedonya ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti aleyhine kıyamlarda bulunmalarına neden olmuşlardır.

Avusturya Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını almak hususunda ya Rusya ile bir harbi göze alacak, ya da Rusya ile anlaşarak, kendi aralarında Türkiye topraklarını paylaşacaklardı. XVII. yüzyılın başlarında ve sonlarında Avusturya ile Rusya, Osmanlı aleyhine tam bir ittifak içine girmişlerdi. Karlofça ve Belgrat Anlaşmalarına tekaddüm eden savaşlarda da, Rusya ve Avusturya birlikte Türkiye aleyhine hareket etmişlerdir.

4.1.1. Grek ve Dakya (Daçya) Projeleri

XVIII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise Avusturya-Macaristan İmparatoru II. Jozef, hem Venedik'i ele geçirmek, hem de Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir hayli toprak kazanmak maksadıyla, Rus Çariçesi Katerina'nın hırs ve emellerine uygun bir proje hazırlamış ve bu projeyi Katerina'ya bildirmişti.

Doğu Sisteminin Büyük Planı adıyla anılan bu proje Osmanlı Devleti'ni yıkma projesiydi. Grek Projesiyle Türkler Avrupa'dan atılarak Grek Devleti kurulacak; Dakya Projesi ile de Rusya ve Avusturya arasında Osmanlı toprakları paylaşılacaktı⁴⁴⁹.

Tarihe “**Grek Projesi**” adıyla geçen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Rusya'ya verdiği bu proje, Avusturya İmparatoru II. Joseph tarafından 12 Kasım 1783 tarihli bir mektup ile Rus Çariçesi'ne gönderilmiştir. Grek Projesi'nin ruhunu teşkil eden esas maddeleri ise şunlardır:

- a. Eflak, Buğdan ve Besarabya birleştirilerek, Dinyester ile Tuna nehirleri arasında Rusya Çarlığı'na tâbi büyük bir Hristiyan devleti kurulacak. Ve bu devletin adı **Dakka (Daçya) İmparatorluğu** olacaktır.
- b. İstanbul'da Grek İmparatorluğu ihya edilecek, bu suretle bu eski-yeni imparatorluk tahtına Büyük Katerina'nın küçük varisi (esasen bu prence bilhassa ve kasti olarak bu isim takılmış, bir gün tahtın varisi olacağı kendisine ilham ve telkin edilmiştir.) iclas olunacaktır. Bu ikinci imparatorluk da fiilen Rusya'ya tâbi olacak demektir. Nihayet bu iki imparatorluğa nezaret ve icabı halde yardım için Buğ ve Dinyester nehirleri arasındaki arazi ile Adalar denizinde (Ege Denizi) bulunan adalar Rusya'ya verilecekti. Grek Projesi'nde Avusturya-Macaristan İmparatoru II. Jozef'in Rusya'ya verdiği bu tavizler karşılığında kendi devleti için yaptığı plan ise şuydu:
- c. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Eflâk'ın Alota nehrine kadar devam eden batı kısmı ile Sırbistan, Bosna-Hersek, İstirya ve Dalmaçya'yı, velhasıl Vidin'den Drina Körfezi'ne kadar çekilecek düz bir hattın kuzeybatısında kalan bütün Osmanlı topraklarını alıyordu. Doğu'da, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bu yağmaya, diğer Avrupa devletlerinin seyirci kalmaları ve bu yağmayı uzaktan seyretmeleri ihtimal haricinde bulunduğundan, onlara da bir hisse çıkarılacak, Fransa'ya Mısır ve Suriye, Rusya'ya da ayrıca Lehistan arazisinden Torn ile Danzig verilecekti⁴⁵⁰. Diğer Avrupa devletlerini böyle bir paylaşmaya razı edebilmek için de Cezayir İspanya'ya; Libya ve Tunus İngiltere'ye; Mısır, Suriye, Filistin ve

⁴⁴⁹ Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl siyasi Tarihi (1789- 1914), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 17-18

⁴⁵⁰ Raif Karadağ, *Şark Meslesi*, Nidâ Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 57-63

Lübnan ise Fransa'ya bırakılıyordu. Kurulacak Bizans İmparatorluğu'nun başına geçecek ve II. Katerina'nın torunu olan Grandük Constantin'e mükemmel bir Rumca öğretildi. Rusya'nın himayesinde kurulacak Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyet bölgesi, İstanbul, Bulgaristan, Dobruca, Trakya, Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk ve Karadağ olacaktı. Anadolu, Irak, Ürdün ve Arabistan bölgeleri Osmanlı İmparatorluğu'na bırakılacaktı.

Projenin adı Grek'ti; ama bu projede aslan payı Rusya'ya düşüyordu. Romenlere bir krallık verilmesi düşünülürken, Yunan bağımsızlığı için ilk defa Ruslarla birlikte silaha sarılan Monyalara bağımsızlık verilmiyordu. Bu projeye göre, şayet Bizans yeniden kurulabilirse bu tamamen Rusların hâkimiyetinde olacaktı. Yani sonuçta Bizans da Rusların olacaktı. Seksen yedi yıllık kışkırtma çaba ve gayretlerinin Rumlar için değil, Ruslar için olduğu böylece ortaya çıkıyordu.

1787'de Kırım'a gelen Çariçe Katerina, Dinyeper nehrinin ağzındaki Kherson limanında karşılandı. Burada kendisini ziyarete gelen Avusturya İmparatoru II. Joseph ile birlikte üzerinde Rusça ve Rumca olarak "Bizans yolu" yazılı zafer takının altından merasimle geçtiler. Bu sırada iki ülkenin İstanbul büyükelçileri burada söz konusu paylaşımın detaylarını görüşüyorlardı. Avusturya ve Rusya'nın büyük ümitlerle hazırladıkları bu plan, Avusturya'nın Belçika bölgesinde başlayan ayaklanma ve Rusya'nın da Avrupa'dan istediği miktarda borç para bulamaması nedeniyle gerçekleşemedi.⁴⁵¹

Özellikle İngiltere ve Prusya, Rusya'nın çok güçlenmesi ile sonuçlanacak bu projeye büyük tepki gösterdiler. *Grek Projesi* İngiltere'de, onun *Hindistan yolu güvenliğini tehdit eden bir proje* olarak algılandı. Rusya ve Avusturya, adı geçen projeyi gerçekleştirmek için 1787'de Osmanlı Devleti'ne harp ilan ettiler⁴⁵².

1790 yılında Panos Kiri, Khrizos Lazotsi ve Nikolaos Pangalos isimli üç Rum, II. Katerina'dan "barbar Müslümanlara karşı gasp edilmiş imparatorluklarının patrikhanelerinin ve kutsal dinlerinin korunması" için yardım istediler. "Hristiyanlığın düşmanına karşı silahlanmış halklarının hayatları ve kaderleri adına, çariçenin ayaklarına kapanma cesareti gösterdiklerini" söyleyerek, başlarına kral olarak II.

⁴⁵¹ Ö. Turan, "Balkan Milliyetçiliğinde Rusların Rolü, Günümüze Yansımaları", s. 265-266

⁴⁵² O.Sander, *Siyasi Tarih*, s. 224-225

Katerina'nın torunu Constantin'in getirilmesini talep ettiler. Az veya çok, doğrudan veya dolaylı olarak 1700'lü yıllardan Yunan bağımsızlığına kadar süren bu karşılıklı ilgi, imaj ve irtibat hemen hemen hiç kopmadı⁴⁵³.

Osmanlı Devleti de Kırımı geri almak için harbe hazırlandığı sıralarda II. Joseph'in büyük hayallerle hazırladığı bu proje sadece kâğıt üzerinde kaldı ve gerçekleşmedi. Fransız ihtilâlinin yaydığı milliyetçilik akımının kendi imparatorluğuna sızmasından korkan Avusturya iç politikasına yönelmek üzere savaştan çekildi. Rusya ve Avusturya'nın birlikteliği bu savaşla sona erdiği gibi I. Dünya Savaşı yıllarında Avusturya Osmanlı'nın yanında bir müttefik olarak yer aldı.

4.2. Avusturya'nın Balkanlar'da Genişleme Arzusu

XIX. yüzyılda Fransa ve Avusturya, Prusya'ya yenilgilerinden ve güçlü bir Almanya'nın doğmasından sonra güç ve etkinliklerini büyük ölçüde yitirmişlerdi. Prusya'ya yenilerek Orta Avrupa'da iddiası kalmayan Avusturya, sırtını Almanya'ya dayayarak, gözlerini doğal yayılma alanı olarak gördüğü Balkanlar'a çevirmiştir. Bu dönemden itibaren Avusturya, 1871'de Almanya'ya karşı Fransa'nın yenilgisini ve kendisinin zayıflamasını fırsat bilen ve yürürlüğe koyduğu Panslavizm'i bayrak yaparak Balkanlar'da genişleme siyaseti izleyen Rusya ile I. Dünya Savaşı'na kadar Balkanlar'da sürekli çatışmaya girmiştir. Böylece, Balkanlar'da I. Dünya Savaşı'na kadar sürecek olan büyük devletler çatışması başlamıştır.⁴⁵⁴

XIX. yüzyıl başlarına gelindiğinde, başta milliyetçilik hareketleri olmak üzere çeşitli sebeplerle eski gücünü yitiren Avusturya, *Orta Avrupa'daki tarihi ve siyasî mevkiini muhafaza etmek* ve *Balkanlar'da Osmanlı Devleti aleyhinde genişlemek* üzere iki ana siyaset takip etme yolunu seçmişti. Ancak ikinci siyasette teşebbüs sahibi olmaktan çok, siyasî ihtilâflardan yararlanma yolunu tutmuştu. Osmanlı Devleti'nin, Rusya tarafından tasfiye edilmesi veya Rusya ile başka devletlerarasında taksim edilmesini istemiyor; Osmanlı Devleti'nin varlığını devam ettirmesinin, kendi menfaatleri açısından en uygun durum olacağını düşünüyordu.

⁴⁵³ Ö. Turan, "Balkan Milliyetçiliğinde Rusların Rolü, Günümüze Yansımaları", s. 266

⁴⁵⁴ O. Sander, *Siyasî Tarih*, s. 225

Osmanlı Devleti'nde girişilen ıslahat hareketlerine taraftar olmakla birlikte bu ıslahatların batılı müesseselerin alınmasıyla değil; mevcut Osmanlı müesseselerinde tadilât yapılması suretiyle olmasını tercih ediyordu.

1856'dan sonra, Avusturya Avrupa siyasetinde, gittikçe silik ve pasif bir duruma geçmiş, özellikle Piyemonte ve Fransa'ya karşı yaptığı savaşı kaybetmesiyle ikinci derecede bir devlet durumuna düşmeye başlamıştı. Bu sebeple Avusturya'nın, Osmanlı Devleti ile ilgili meselelere ilgisi de azalmıştı.

Avusturya, çok uluslu bir imparatorluktu. Bünyesinde türlü ırklardan ve mezheplerden topluluklar bulunduğu için, milliyet fikirlerine ve milli devletlerin kurulmasına karşı daima cephe almıştı.

1830'larda kritik bir döneme giren Avusturya, Fransa'da ortaya çıkan ihtilâlin kendi idaresinde bulunan Macar, Slav ve İtalyan halkı arasında tepkiler yaratmasından kuşkulandı. Bu kuşku sebebiyle Rusya'ya yakınlaştı. Rusya da Avusturya gibi liberal düşüncelerin düşmanı idi. Bu itibarla Avusturya'nın kuşkusunu yerinde görüyordu. Prusya bu sıralarda henüz bağımsız bir siyaset izlememekteydi. Genel olarak, Avusturya'nın dış siyaset görüşlerini paylaşmakta idi⁴⁵⁵.

Avusturya, 1856 Paris kongresinden sonra Eflak Buğdan'ın tek bir idareye kavuşmasını ve bağımsız olmasını istemiyordu; çünkü kendi idaresinde de Rumenler mevcut olduğunu unutmuyordu. Osmanlı idaresindeki Rumenler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, Avusturya'daki Rumenleri de kendilerine katmak için çalışacaklardı. Bu ise Avusturya devletindeki bütün milli gruplar için örnek vazifesini görebilirdi. Böyle bir durum Avusturya ve Macaristan İmparatorluğunun parçalanmasına kadar gedebilirdi.

Daha 1853'te toplanan Viyana konferansında, Fransa'nın temsilcisi, III. Napoleon'un emirleri üzerine Eflak ve Buğdanlıların aynı ırktan olduklarını, aynı dil ile konuştuklarını, aynı siyasî ve içtimai bünyeye sahip olduklarını ileri sürerek birleşmeleri fikrini ortaya atınca, Osmanlı ve Avusturya temsilcilerinin itirazları üzerine fikir olduğu yerde kaldı. III. Napoleon, Latin ırkına karşı sempati beslemesi sebebiyle ve Latinliler için muhakkak bir şeyler yapmak düşüncesiyle Eflak ve Buğdan'ı ilhak

⁴⁵⁵ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 19-20; c. VIII, s. 132

etmesini Avusturya'ya teklif etmişti. Buna karşılık da Avusturya'nın Lombardiya'yı, Piyemonte krallığına bırakmasını istedi. Bu takas muamelesi ile İtalya birliği için kuvvetli bir adım atılmış olacaktı. Avusturya bunu reddetti. III. Napoleon ümitsizliğe düşmedi. Paris Kongresi sıralarında yeni bir hal şekli bulduysa da kongrede Avusturya tarafından da reddedildi. Bunun üzerine Paris Kongresi, Eflak ve Buğdan için bazı maddeleri antlaşma metnine koydu. Bu maddelerde Eflak ve Buğdan'ın ne bir idare altında birleştirilmesi ne de müstakil hale getirilmesi konusunda bir mana yoktu. Bununla beraber, maddelerin yürütülmesi yolunda, ilgili devletlerarasında çıkan ihtilaflar Eflak ve Buğdan'ı birliğe ve istiklale sürükledi.⁴⁵⁶

1866 tarihinden itibaren Avusturya ile Almanya arasında bir yakınlaşma başlamıştı. Aslında Bismarck Avusturya ile yakın ilişkiler kurmaya dikkat etmişti. 1871'lere gelindiğinde Almanya-Avusturya ilişkileri daha derinleşmişti. Çünkü daha 1866'da Bismarck, Avusturya'nın kendisine lazım olacağını biliyordu. Avusturya'ya gelince, o da Almanya'nın kendisine yaklaşma çabalarını cevapsız bırakmamıştı. Çünkü Avusturya 1815'ten beri harcadığı tüm çabalara rağmen batısında Alman ve güneyinde İtalyan birliklerinin kurulmasına engel olamamıştı. Yani Avusturya diplomasisinin batıda ve güneyde işi kalmamıştı. Bu durum karşısında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu diplomatik faaliyetlerini Balkanlara yöneltti. Artık sınırlarını Balkanlar'da genişletecekti. Bu yeni genişleme politikasının iki temel doğrultusu, doğuda Selanik ve Ege Denizi, güneyde de Adriyatik denizi olmuştur. 1870'lerden itibaren Avusturya bu iki denize açılmaya çalışmıştır.

1876 yılına gelindiğinde Avusturya da dış politikasının merkezi Balkanlardı. Orta ve Güney Avrupa'da, Almanlara ve İtalyanlara mağlup olan Avusturya kaybettiği prestiji yeniden kazanmak ümidiyle Balkanlar'daki siyasetini yeni bir esasa dayandırdı. Bu esas, Bosna ve Hersek'i hâkimiyetine aldıktan sonra Arnavutluk ve Makedonya'ya el uzatarak Selânîk'e kadar inmekti⁴⁵⁷.

Osmanlı Devleti'ne karşı isyanların yoğunlaştığı bu dönemde 18 Mayıs 1876 tarihiyle Viyana Sefareti'nden gelen telgrafta İmparatorun Peşte'deki Mebusan Meclisinde çektiği nutukta; Almanya, Rusya ve Avusturya arasında Şark olaylarına değindiği belirtiliyordu. İmparator mecliste yaptığı bu konuşmada, Avusturya, Rusya ve

⁴⁵⁶ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 52-53

⁴⁵⁷ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VIII, s.15

Almanya imparatorları arasında Şark vukuatlarında dolayı aralarındaki dostluk münasebetinin bir kat daha güçlendiği ve bu suretle düveli muazzamanın Avrupa'ya sulhu yeniden el birliği ile getireceklerini söylüyordu. Bunun yanı sıra Bâb- Âli'ye karşı isyan eden eyaletlere de asayiş yeniden iade edeceklerdi⁴⁵⁸.

Fakat Avusturya bu yeni Balkan politikasını şekillendirirken, Rusya da, Osmanlı İmparatorluğunu Balkanlar'dan atmak ve Balkan Slavlarını kendi etrafında birleştirmek amacıyla Panslavizm politikasına girişmişti. Böylece, kuzey-güney doğrultusunda Balkanlara inmeye çalışan Rusya ile batı-doğu doğrultusunda Balkanlarda yayılmaya çalışan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bir çatışma durumuna girmiş oluyorlardı. İkinci olarak Avusturya-Macaristan'ın Adriyatik Denizi'ne çıkma çabaları, daha sonraları kendisini, 1878'de bağımsızlığını alan Sırbistan ile de bir çatışma içine sokacaktır. Sırbistan da bir Slav devletiydi. Böyle olunca, Avusturya-Macaristan'ın Rusya karşısında Almanya'ya dayanması ve Panslavizm karşısında bir Pan-Cermen Bloğu meydana getirmesi zorunluydu.

1879 yılının Ekiminde Avusturya ve Almanya; özellikle Rusya'ya karşı bir ittifak antlaşması yaptılar. Bu bir savunma ittifakıydı. Yani, taraflardan birine, herhangi bir devlet (Rusya veya Fransa) saldıracak olursa birbirlerine bütün güçleriyle yardım edeceklerdi. Almanya tercihini Avusturya'dan yana kullanmakla beraber Rusya'yı da tamamen terk edemedi. Yalnız kalmış olan Rusya ise 1881'de Avusturya, Almanya ile tarihe **Üç İmparatorlar Ligi** olarak geçen bir anlaşma imzaladı. Fakat bu da çok uzun sürmedi. Balkanlar mücadelesi Avusturya ile Rusya'nın münasebetlerini yine bozdu. 1878 Berlin Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin muhtar bir eyaleti haline getirilen Bulgaristan'da 1885-1886 da bazı olayların çıkması ve Avusturya ile Rusya'dan her birinin Bulgaristan'ı kendi kontrolleri altına almak istemeleri, bu iki devleti yine bir çatışma durumuna soktu ve münasebetler tekrar kötüleşti⁴⁵⁹.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ruslar, Almanya'nın arabuluculuk yapmasına dair beklenti içine girerken ne Almanya ne de müttefiki Avusturya-Macaristan, Türkiye'nin lehine bir hareket demek olacağını düşündükleri bir arabuluculuk teşebbüsüne girişmediler. En azından Petersburg'un böyle bir teklifi

⁴⁵⁸ BOA, *Dosya Usulü İradeler Tasnifi*, (DUİT), D.N: 138, G.S.N: 40, Belge: 3/3, 27.R. 1293 (22 Mayıs 1876)

⁴⁵⁹ F. Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 21-25

bulunmadıkça bir arabuluculuk girişiminde bulunmayacaklardı. Hatta Gastein'den Berlin'e dönmekte olan Bismarck ile Avusturya Hariciye Nazırı Graf Julius Andrassy 18 Eylül 1877'de Salzburg'da bir araya geldiler. Devam eden savaştan mağlup çıkarak Rusya'nın *Büyük Devlet* olmak mevkiini kaybetmesini özellikle Avusturya'ya karşı arzu etmeyen Bismarck, Çar'ı içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak için ona her hangi bir şekilde yardım edilmesi zaruretini Avusturya Hariciye Nazırı'na belirtti. Bunun üzerine Kont Andrassy, Şansölye'nin Avusturya'ya güvenmesini ve savaştan devletlere karşı kesinlikle tarafsız kalınacağını kesin bir şekilde söyledi. Hatta iki devlet adamı şu hususlarda mutabık kaldılar: 1. Ne Avusturya-Macaristan ne de Almanya savaş sahnesinde durum katî bir şekilde değişmediği ve iki muhasım ordu savaşımaya daimi olarak bir son vermeyecek surette karşı karşıya bulunduğu sürece aracılık teşebbüsünde bulunmayacaklar. 2. Zamanı geldiğinde aracılık girişimleri münferiden değil, bütün tarafsız devletler tarafından yapılacak ve Avrupaî bir karaktere sahip olacaktı.

Resmi makamlarda henüz net bir karar tespit edilmezken Avrupa'daki gazeteler, daha da ileri giderek devletlerarasında aşağıdaki esaslar dâhilinde muhtemel bir arabuluculuk için müzakereler yapıldığını, İngiltere ile mutabık kalarak ve Avusturya'nın müzaheretini ümit ederek, Almanya'nın yardımı ile İtalyan hükümetinin bu aracılığa ön ayak olacağı haberini yayımlıyordu. Haberlere göre:

- a. Karadağ'ın halen işgal etmekte olduğu toprakların Karadağ'a terk edilmesi,
- b. Bosna-Hersek'in ve Bulgaristan'ın otonomisi;
- c. Tuna ağzının uluslararası bir komisyonun kontrolü altında kalması şartıyla,
- d. Dobruca'nın Tuna'ya kadar uzanan kıtasının Rusya'ya terk edilmesi;
- e. Müttehit prenslikleri ve Sırbistan'ın bağımsızlığı; Dobruca'nın Tuna,
- f. Karadeniz ve Trajan sûru arasında kalan bölümünün müttehit prenslikle ilhakı;
- g. Harp tazminatının kararlaştırılması

Bu haberler pek sıhhatli değildi ve Bâb-ı Âli'de dahi bu haberlerin hiçbir sağlıklı esasa dayanmadığı biliniyordu. Haberin menşei olan Berlin'de gerek devlet adamları ve gerekse kordiplomatikler hali hazırdaki durum ile ilgili hiçbir surette aracılık girişimine imkân olmadığı kanaatindeydiler.

Savaş süresince Rusların Balkanlar'da ilerlemesi Avusturya'da büyük bir endişe uyandırdı. Menfaatlerinin zedelenmesinde korkan Avusturya çoktan beridir araya girmek temayülündeydi. Avusturya'nın kuvvetle tahmin ettiği gibi, başka bir devletin nihayetinde araya girme temayülünde bulunacağı fikrini Bismarck kesinlikle kabul etmiyordu. Çünkü böyle bir girişim Rusya'yı tazyik demek olacağından, Rusların mukavemetlerini daha ziyade arttırmış olacaktı. Bismarck, Türkiye ile Rusya arasında Avusturya'nın menfaatlerine dokunacak mahiyette doğrudan doğruya bir barış akdedilebilmesini aynı şekilde fiilen ihtimal dışında tutuyordu. Zira muharip iki devletin nokta-i nazarları neticede birbirlerinden çok farklı olacaktı. Osmanlı Devleti ise Rusların ağır şartlarına boyun eğmeden önce diğer devletlere durumu bildirecek ve müzakerelere katılmalarını isteyecekti. Eğer Rus talepleri, Türkiye'nin kimseye sormaksızın hemen kabul edebileceği bir mahiyette olursa, bunların Avusturya'nın menfaatlerine zarar verecek mahiyette olamayacağını kabul etmek icap ederdi ki bu takdirde hiçbir mesele zaten kalmamış olacaktı.

Esas itibariyle Alman siyasetine tâbi olan Avusturya'nın resmi bakış açıları hemen hemen Almanya'nın aynısıydı. Rusların Balkanlar'da kazandıkları başarılar, Avusturya'yı takip ettiği tarafsızlık politikasından ayıramıyor, bilhassa Macaristan'da kamuoyu ve parlamentoda milletvekilleri, ya savaşa müdahale edilmesi ya da araya girmek suretiyle Rusların ileri harekâtının durdurulması için hükümetin harekete geçmesi gerektiğini söylüyordu. Hükümet, Sırbistan'ın da Türkiye aleyhinde savaşa girmesi ile daha ziyade vahamet arz eden Balkanlar'daki durumu, henüz Avusturya-Macaristan için siyasetini değiştirecek derecede tehlikeli olarak görmüyordu⁴⁶⁰.

Avusturya-Macaristan'ın bu savaş karşısındaki durumu ve tutumu için gazeteler çeşitli yorumlarda bulunuyordu. Bu gazetelerden Post Loyd (لويد) Gazetesi'nin 10 Nisan tarihli nüshasında yayınlanan bir bendinin tercümesinde özetle şunlar söylenmekteydi:

Rus ilerleyişi karşısında İngiltere gibi Avusturya-Macaristan da Rusya'nın istilacı politikasına tahammül edemeyip Rusya'ya karşı muhalefet ederek İngiltere ile ittifaka mecbur olabilir. Rusların zapt ve istila hareketinin devamı halinde Rusya ile arasında mevcut olan barış durumu değişerek husumet ve rekabetin başlaması halinde Rusya ile savaşa girilmesi gerekecektir. Prusya ile beraber Alman politikasının kabulü

⁴⁶⁰ BAYKAL, Bekir Sıtkı, "93 Harbi esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri", *Bellekten*, c. V, S. 19, s. 359-364

bizce mümkün olmadığı gibi Rusya ile Şark'ta bir "Slav Politikası"nı kabul etmemiz de mümkün değildir. Rusya'nın Osmanlı topraklarında bulunması, Asya ile rabitası bulunan İngiltere için ne kadar tehlikeli ise bu tehlike bizim için ziyadesiyle mevcuttur deniliyordu.

Yine Avusturya'nın iç politikası da gazetede eleştirilerek özetle şöyle ifade ediliyordu: Bizi İngiltere'ye doğru sevk ve Devlet-i Aliyye'nin bir Slav eyaletinin mülkümüze iltihakını men eden diğer önemli bir mütalaa daha vardır. Bu mütallayı bir milyon Slavın ziyade olması nedeniyle olamaz diyerek; böyle bir iltihakı daima arzu ve tervec eden Avusturyalılara hitaben ileri sürüyoruz. Bu katılımı arzu edenler, mülkümüzde bulunan Slavlara ilaveten bir milyon Slav'ın daha eklenmesi, devletimizin müteşekkil olduğu her iki idareyi tahrip edeceğini akla getirmemektedirler.

İngiltere'nin Rusya aleyhinde harekete geçebileceği ihtimali düşünülürse Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da Rus istilasına karşı kendi bekasını müdafaaya şimdiden ve süratle başlamalıdır.

Aynı gazetenin 17 Nisan tarihli nüshasında ise Avrupa'nın tutumu ile ilgili şu yorumlar yapılıyordu: Avrupa devletleri, Avrupa muvazenesinin ihlaline neden olacak olaylar karşısında müteessir olmayarak kayıtsız ve ittifaksız bir halde bulunmaktadır. Öyle olmasaydı, bundan yirmi sene öncesine şahit olan siyaset erbabları, Rusyanın pençesinden kurtaran ittifakı yenilemek isterlerdi. Halbûki çarın hareket emrini vermek üzere olduğu şu günlerde aksi bir hareket yani aleyhinde bir ittifak ve ittihad alameti görünmüyor⁴⁶¹.

Neue Freie Presse Gazetesi'nin 6 Temmuz 1886 Tarihli ve 7851 numaralı nüshasından alınan ve Berlin'den mürsel bir mektubun tercümesinde;

Rusya'nın Şark Politikası: Küniche Zeitung isimindeki gazetede Rusya'nın Besarabya'da asker topladığı ve meydana gelen olayların sona erdirilmesi için Çar'ın bu sene garp eyaletlerini ziyaret edeceği; Bu sırada Avusturya İmparatoru Fransuva ile bir mülakatta bulunacağı, Viyana'dan gayrı resmi olarak aldığı havadisi neşrettiği yazılıyordu.

⁴⁶¹ BOA, Y. PRK. HR., 2/37, s. 1-2

Zikredilen gazetenin neşrettiği havadis doğru olduğu, iki imparatorun yapacağı mülakattan burada çok bahsedildiği söyleniyordu. Mezkûr mülakattan maksat “iki devletin de *Şark Meselesi*’nde hem fikir oldukları” belirtiliyordu. “*Rus politikasının Karadeniz’de sağladığı faydaların Avusturya’nın tasdikiyle icra olunduğu gibi sonradan da Avusturya’nın tasdiki olmaksızın hiçbir şey icra olunamayacağı beyan ve temin etmektedir*” deniliyordu. Ayrıca Rusya’nın gayri resmi gazetelerinin Devlet-i Aliyye’ye karşı kullandıkları tehditkâr bir lisanın ve Besarabya’da bulunan askerini tahkim ve takviye etmesinin doğru olduğu ve bu maksatlarını da icraya muvaffak olduğu; “*Çaresiz durumda kalan Bâb-ı Âli Rusya’nın yavaş yavaş boğaza yaklaşmasını müdafaa etmeksiz görüyor. Kısmet*”⁴⁶² denilerek, mektup sona eriyordu.

4.2.1. 93 Harbi Sonrasında Avusturya’nın Balkan Politikası

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması’nın tadili için harekete geçen devletlerin başında Avusturya gelmişti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, özellikle 1866 yılında Sadowa Savaşı’nda Prusya’ya yenildikten ve 1871 yılında Alman İmparatorluğu kurulduktan sonra, bütün dikkatini doğuda Osmanlı topraklarında toplamıştı. Avusturya’nın amacı, bir yandan Tuna nehrinin akışı yönünde Karadeniz’e ulaşmak, diğer yandan Dalmaçya kıyılarını ele geçirmek ve hatta mümkün olursa Selanik’e kadar ulaşmaktı. Bu noktada Rusya ve Avusturya’nın hedefleri aynı alanda yani Osmanlı’ya ait topraklar üzerinde çatışıyordu. Rusya, bir taraftan Avusturya’nın hedefleri üzerinde Slavcılığı hâkim kılarken, diğer taraftan doğrudan doğruya Avusturya’nın kendisini de tehdit eder bir hale gelmişti. İşte bu iki yönlü Rus tehlikesi Avusturya’yı büyük endişeye düşürdü. Bu nedenle Avusturya, Rusya’yı Balkanlar’dan mümkün olduğu kadar uzaklaştırabilmek için bir formül aramaya girişti. Bunun içinde bir yandan İngiltere ve Almanya nezdinde diplomatik girişimlerde bulunurken diğer yandan Tuna boylarında askeri yığınaklar yapmaya başladı⁴⁶³.

Ayastefanos Barışı olduğu gibi uygulandığı takdirde Rusya’nın bu kadar kazançları neticesinde Avusturya’nın Balkanlar’daki menfaati zedelenecekti. Avusturya’da Ayastefanos Antlaşması’na karşı sesler yükselmeye başlamıştı. Viyana’da Rusya’nın bu kadar yüksek menfaatler elde etmesine karşılık ne gibi tedbirler

⁴⁶² BOA, YPRK. TKM, 9/34

⁴⁶³ R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, s. 28

alınacağına dair düşünölmeye başlanmıştı. Nitekim Hariciye Nazırı Andrássey (Andrassy), Rusya'nın zaferi belirdikten hemen sonra, yani 1878 yılı Ocak ayı ortalarında yeni durumu müzakere edebilmek için ilgili devletlerin bir toplantı yapmaları fikrini ortaya attı. Bu görüş İngiltere tarafından derhal benimsendi⁴⁶⁴.

4.3. Avusturya'nın Bosna-Hersek Politikası

4.3.1. XIX. Yüzyıl'ın İkinci Yarısına Kadar Bosna ve Hersek

1463 yılında Osmanlı tarafından ele geçirilen Bosna önceleri bir sancak beyliği iken 1580'den itibaren bir Beylerbeyilik olarak devam etti. 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Bosna Eyaleti'nin sınırları kuzeyde Sava nehri, batıda Una nehri, güneyde aşağı yukarı bugünkü Bosna ve Dalmaçya boyu, doğuda ise Yenipazar sancağı sınırlarına çekildi. Böylece beş sancaktan “*Bosna, Hersek, Klis, İzvornik, Bihke*” ibaret bir eyalet durumuna geldi. Bu sınırlar, Yenipazar sancağının ayrılması gibi bazı ufak tefek değişiklikler haricinde Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun idaresine girinceye kadar aynı kaldı.

1639'de Banaluka'dan Saraybosna'ya taşınan eyalet merkezi Travnik'e nakledildi ve 1851'e kadar Bosna valileri burada ikamet ettiler. Bu tarihten itibaren Bosna altı kaymakamlığa, Hersek ise üç kaymakamlığa ayrılarak yeni bir idari düzenlemeye gidildi. 1865'te yeniden idari düzenlemeye gidilerek, *vilayet, kaza, cemaat, yafta ve köyler* şeklinde bir idari taksimat yapıldı. 1866'dan itibaren vilayet olarak adlandırılan Bosna yedi sancağa ayrılarak; bunların ikisi mutasarrıflık, beşi kaymakamlık olarak idare edildi. Daha sonra bu yedi sancak mutasarrıflık olarak anıldı ve Hersek, Bosna'dan ayrılacak iki mutasarrıflık bir vilayet oldu⁴⁶⁵.

Türkler'le aynı dinden oldukları için Bosna-Hersek'in yerli Müslüman halkı kendilerine **Türk** (Turci) dedikleri gibi bazen Türkler'den ayırt edilmek maksadıyla **Boşnak** (Bosnalı, Bosnyak) ismini de kullanmışlardır. Özellikle Boşnak tabiri XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren giderek yaygınlık kazanmıştır⁴⁶⁶.

⁴⁶⁴ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 88

⁴⁶⁵ Feridun Emecen, “Bosna Eyaleti”, *DİA*, c. VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 296

⁴⁶⁶ Branislav Djurdjev, “Bosna - Hersek”, *DİA*, c. VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 297

Bosnalı Müslümanlar olan Boşnaklar, aynı dili konuşmakla beraber çevrelerindeki Hristiyan Slav unsurlardan dinsel ve kültürel olarak ayrılırlar. Bu ayrılık sadece dinsel etkenlere bağlı değildir. Bosna'nın farklı oluşunda biraz da coğrafyasının etkisi vardır. Etrafına göre oldukça yüksek ve dağlık bir ülke olan Bosna, bu özelliği ile kesin hatlarla kuzey ve doğusundaki geniş orta Avrupa düzlüklerinden ayrılır. Bu coğrafi özelliğinin Bosna'yı çoğunlukla Orta Avrupa üzerinden gelen istilalara karşı korumuştur.

Ortaçağ'da küçük siyasi devletçikler olan *Banlık* ve *Jupanlıklara* ayrılmış; daha sonra Avar Hakanlığı döneminde tek yönetim altında birleşmiştir. Bütün coğrafi avantajına rağmen Bosna yavaş yavaş da olsa, Slavlaşmaktan kurtulamamıştır. Slavlaşma süreci, Avar gücünün VIII. yüzyıl sonunda yıkılmasıyla başlamış olduğu söylenmektedir. Avar hâkimiyetinin son bulmasından sonra küçük krallıklara bölünen Bosna, Ortaçağ'da Sırp, Bulgar ve Bizans'ın çekişme sahalarından biri olmuştur. Daha sonra da Macar etkisi görülür.

Bosna, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1463 yılında fethedilmiş ve 1878 yılında Avusturya tarafından işgal edilmesine kadar aralıksız olarak tam 415 yıl Osmanlı yönetiminde kalmıştır. Bogomil mezhebinde olan Bosnalılar'ın Katolik ve Ortodokslarla araları iyi olmadığından hızla İslamiyet Bosna halkı arasında yayılmaya başlamıştır⁴⁶⁷.

XVIII. yüzyılda kapudanlar, devlet gelirlerini kiralamak ve çiftlikleri devralmak suretiyle mülk edinmeye başlamış, ayrıca vergilerin vadesi gelmeden peşin olarak talep edilme uygulanmış bu da bu yüzyılın ortalarından itibaren on yıllık bir dönem boyunca fakir halkın ve Müslüman köylülerin bir dizi isyan çıkarmalarına neden olmuştu. Sırbistan'da çeşitli nedenlerle çıkan ayaklanmaların ardından Bosna'da sırp köylüleri isyanı patlak vermiş; ancak bunlar kolaylıkla bastırılabilmişti. Ayrıca Bosna Müslümanlarının 1813'te Sırbistan'da çıkan ayaklanmaların bastırılmasında önemli rolü olmuştu.

Napoleon'un Avrupa'da kıta ablukası siyaseti, bosna'nın transit ticaretinde gelişmeye yol açmış ve Bosna'dan geçen yollar oldukça yoğun olarak kullanılmaya başlamıştı. Şehirlerdeki Müslüman tüccar yanında Sırp ve Yahudi tüccar da pamuk,

⁴⁶⁷ Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı*, Ekim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 49-50

nakliyatı ile gittikçe zenginleşmişlerdi. Ancak Bosna'nın en önemli şehri olan Saraybosna'da halkla idareciler arasında silahlı direnişe varan ciddi anlaşmazlıklar bu dönemde arttı. 1820'de Celâleddin Paşa düzeni zorla sağlayabildi. Yençeri Ocağı'nın kaldırılması isyanların en önemli sebebiydi.

1831 yılında bazı yeniliklerin uygulanması teşebbüsleri Hüseyin Kapudan Gradascovic'in liderliğinde, Bosnalı Müslüman âyının başı çektiği bir ayaklanmay dönüştü. Asiler, Bosna-Herset için tam bir otonomi, kendi vezirlerini seçme hakkı istediler. Buna karşılık merkezi hükümete yıllık haraç vermeyi de teklif ettiler. Neticede isyanlar bastırıldı ve 1835'de **“kapudanlık”** müessesesi kaldırılarak yerine **“müsellimlikler”** kuruldu⁴⁶⁸.

Bosna, Osmanlı Devleti'nin önemli kültür merkezlerinden biri olmuş; Osmanlı'ya Batı'da en sadık tebaa olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında çıkan isyanlar, Müslümanların devleti ve sistemi koruma endişesinden kaynaklanan isyanlardı. Batılıların baskısıyla yapılan ıslahatların kendi çıkarlarına zarar verdiğini gören Bosna halkının tepkisiydi bu isyanlar. Ancak çok geçmeden bu isyanların rengi değişmeye başladı. 1860'lardan sonra, Hristiyanlar tarafından çıkartılan ayrılıkçı milliyetçi isyanlarla Boşnaklar, aslında kendi kendilerine zarar verdiklerinin farkına vardılar. Ama ne yazık ki çok geçti. 1856 Islahat Fermanı Hristiyanların önünü açmış, bağımsızlık arzularını kamçılamişti. Başta İngiltere ve Rusya olmak üzere emperyaliste devletlerin tahrikleri sonucu 1861, 1875 yıllarında çıkartılan isyanlar tehlikenin habercisi niteliğindediydi. XIX. yüzyılın ikinci yarısında çıkan bir dizi köylü isyanları giderek artmaya başladı ve 1875'de çıkan isyanlar siyasî bir nitelik kazanarak büyük devletlerin müdahalesine zemin hazırladı.

Bu konuda devletin duyduğu endişeler hiç de yersiz değildi. Çünkü 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi' sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'nın 25. Maddesi ile Bosna sözde hukukien Osmanlı Devleti'ne bağlı olmak kaydıyla, yönetimi Avusturya'ya bırakıldı. Böylece Bosna-Hersek'te Osmanlı hâkimiyeti dönemi kapanmış oluyordu. II.

⁴⁶⁸ B. Djurdjev, “Bosna - Hersek”, c. VI, s. 301

Meşrutiyet dönemindeki iç karışıklıklardan istifade eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu 5 Ekim 1908’de Bosna-Hersek’i ilhak etti⁴⁶⁹.

4.3.2. XIX. Yüzyıl’ın İkinci Yarısından Sonra Avusturya’nın Bosna ve Hersek Politikası

1856 Paris Antlaşması’ndan sonra Osmanlı Avrupası’nda kurulan denge ve statüko, 1870’lerden sonra Osmanlı aleyhine bozulmaya başlamış; Rusya’nın tahrik ve teşvikleriyle başlayan ulusçuluk hareketi Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki varlığını büyük bir tehdit altına almaya başlamıştı. Özellikle buradaki Rus varlığının artması Balkan uluslarına Osmanlı Devleti’nden ayrılmak için harekete geçmelerine cesaret vermiş; arka arkaya başlayacak olan bu ayaklanmalara Hersek isyanı start vermişti.

Hersek isyanı, görünüşte Nevesin kazası Hristiyanlarından bazılarının vergi vermemek için harekete geçmesiyle 24 Temmuz 1875’de başladı. Osmanlı devleti, Avrupa büyük devletlerinin olaya müdahale etmesini önlemek maksadıyla sorunu zor kullanarak değil de nasihat yoluyla, telkinlerle çözmeye kalktı. Ama Osmanlı Devleti’nin iyi niyetli bu yaklaşımı bölgede devletin zayıflığının bir göstergesi olarak algılandı ve isyan giderek büyüdü. Bunun üzerine Bâb-ı Âli tarafından Hersek’e asker gönderildi. Ancak Hersek Ayaklanması, Bosna, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan’da da heyecanla karşılanmış; özellikle Karadağ ve Sırbistan’dan Hersek’e her türlü yardım gönderilerek, gönüllüler buraya gelmeye başladı. Bu durum isyanın hemen bastırılmasını zorlaştırdığı gibi daha geniş alana yayılmasına ve bütün Balkanları tehdit eder bir hal almasına neden oldu⁴⁷⁰. Üstelik Hersek isyanına menfaatleri oranında büyük devletler de dahil olmaya başladılar. Konuyla en fazla ilgilenen iki devlet Rusya ve Avusturya oldu ve Avusturya Rusya’dan önce harekete geçti.

1866 ‘da Sadowa Savaşı’nda uğradığı yenilgiyle eski gücünü ve prestijini kaybetmeye başlayan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, bütün dikkatini Doğu’ya çevirmişti. Sırbistan ve Karadağı himayesi altına alarak, Bosna-Hersek’i almayı ilk hedefi haline getirdi. Ancak bunun kolay olması mümkün değildi. Çünkü Balkanlar’da Avusturya’nın en büyük rakibi Rusya karşısında duracaktı. Çünkü Rusya’nın da menfaat bölgesi Balkanlar’dı ve o da bölgeyi kendi himayesi altına almak suretiyle

⁴⁶⁹ Orhan Sakin, *Osmanlı’da Etnik Yapı*, s. 51-52; B. Djurdjev, “Bosna - Hersek”, c. VI, s. 301.

⁴⁷⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir’at-ı Hakikat*, c. I, İstanbul 1326, s. 43-45.

Akdenize ulaşmak istiyordu. Bu nedenle iki devletin menfaatleri Balkanlar'da çatışyordu. Bunu bilen Avusturya Balkanlar'a yerleşen güçlü bir Rusya yerine zayıf bir Osmanlı Devleti'nin devamı ve toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir tavır sergilemeyi uygun gördü. Bu nedenle de Hersek İsyanı'nın bastırılması ve statükonun devamından yana oldu. Bir yandan bunu isteyen Avusturya bir yandan da el altından isyancıları desteklemekten kendini alamıyordu. Daha önce aralarında yaptıkları ittifak gereği Almanya, Rusya ve Avusturya Şark Meselesi'nde birlikte hareket etmeye söz vermişlerdi. Yani Avusturya, Rusya ile birlikte hareket etmek zorundaydı. Bu nedenle Kont Andrassy, aktif rol oynadığı Hersek sorunu üç devlet arasında Berlin'de yapılacak bir toplantıda görüşülerek ele alında. Kont Andrassy, Bismarck ve Prens Gorçakov arasında yapılan görüşmeler sonucunda, bu üç devlet, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Bosna-Hersek için bitakım imtiyazlar istemeyi ve Kont Andrassy tarafından bir tasarı hazırlanmasına karar verdiler.

Osmanlı Devleti bu üç devletin Hersek İsyanı'na son vermek bahanesiyle müdahalede bulunup içişlerine karışacaklarını anlayınca 12 Aralık 1875'te bütün ülkeyi kapsayan yeni bir ıslahat programı hazırladı. Fakat bu da sorunun bitmesi için bir çare olmadı. Bunun üzerine Kont Andrassy, Berlin'de alınan kararlar doğrultusunda Hersek İsyanı'nı sona erdirmek için Osmanlı Devleti'ne verilmek üzere bir nota hazırladı. Hazırladığı notayı Paris Antlaşması'na imza koyan devletlerin onayını almak üzere gönderdi. İtalya, İngiltere ve Fransa onayladı. Bunun üzerine 31 Ocak 1876'da Andrassy Notası büyük devletlerin İstanbul elçileri vasıtasıyla Bâb-ı Âli'ye verildi. Bu notada: Hrisitiyan halk için din ve mezhep özgürlüğünün verilmesi; İltizam usulünün kaldırılması, İslahatların yapılmasını kontrol etmek üzere Müslüman ve Hıristiyan temsilcilerden oluşan bir komisyonun kurulması; vergilerin burada kalması gibi konular yer alıyordu. Osmanlı Devleti bu isteklerin bir kısmını zaten daha önce ilan ettiği ıslahat programında vermiş olduğundan bu notayı prensipte kabul etti⁴⁷¹. Ancak Rusya, Karadağ ve Sırbistan'ın kışkırtmaları sonucunda asiler bu notada verilen hakları da yetersiz görerek isyanlarına devam ettiler. Bundan sonraki süreçte artık Avusturya'nın yerini Rusya alacaktı. Bulgar isyanının şiddetle bastırılması, selânik hadisesinin vukuu bulması, softaların isyanı neticesinde, sadrazam Mahmut nedim Paşa görevden alındı.

⁴⁷¹ Edouard Driault, *Şark Mes'elesi*, (çev. Nafiz), İstanbul 1329, s. 278-280; Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, c. I, s. 68-73; İbrahim Halil, *Şark Muharebatı, Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilâli*, c. I. İstanbul 1328. S. 112-113

Bu da Rusya'nın İstanbul'daki siyasi nüfuzunu azalttı. Bunun üzerine rus Başvekili Gorçakov bir diplomasi hareketiyle durumu telafi üzere harekete geçti.

Tam bu sıralarda Selânik'te cereyan eden olaylar sırasında Fransız ve Alman konsoloslarının öldürülmesi durumun vehametini arttırdı. Bu da büyük devletlerin harekete geçmesine neden oldu. Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devleti aleyhine propagandalar büyüdü. Olaylar büyüyünce Bâb-ı Âli Selânik'teki olaylarda suçlu görülenleri şiddetle cezalandırdı. Olaylar bu şekilde cereyan ederken 12 Mayıs 1876'da Çar, Alman İmparatoru'nu ziyaret maksadıyla Berlin'e geldi. Gorçakov, Bismarck ve Andrassy'nin de katıldığı bir toplantıda Osmanlı İmparatorluğu'nda cereyan eden olayları gözden geçirdiler.

4.3.2.1. Berlin Memorandumu

Berlin'de Prens Gorçakov tarafından Balkan sorunlarıyla ilgili olarak hazırlanan proje gözden geçirilerek bir memorandum haline getirildi. Bu memorandum 12 Mayıs 1876'da Avusturya ve Alman Başbakanı Bismarck tarafından kabul edildi.

Berlin Memorandumu'nun hazırlanmasındaki gaye şöyle açıklandı: Osmanlı İmparatorluğu'nda, yabancı devlet tebaası ile Hristiyan tebaanın emniyetlerinin tehlikede olduğu; Selânik vakası ile anlaşılmıştı. Bu gibi vakaların tekrarına engel olmak için büyük devletlerin tehlike hali olan bölgelere deniz kuvvetleri göndermeleri ve orada asayiş sağlayacak tedbirler almaları mümkündür. Bosna ve Hersek isyanının bir an önce teskini için de asilerle iki aylık bir mütareke yapılması ve derhal ıslahata girişilmesi gerekmektedir. Berlin Memorandumu'nun esasları şöyledir:

- a. Güvenliğin tehlikede bulunduğu mahallerde yabancı devletler tarafından savaş gemileri gönderilmesi
- b. Osmanlı Devleti ile asiler arasında iki aylık bir ateşkes yapılması ve vasıtasız olarak görüşmesi
- c. Hristiyanların da Müslümanlar gibi silah taşımaya izin verilmesi
- d. Yabancı devlet temsilcilerinin ıslahatın yürütülmesine ve asilerin geri dönmelerine gözlemcilik yapabilmelerinin sağlanması

Bu hükümleri içeren memorandumun özelliği Bosna ve Hersek'te, Avusturya ile Rusya'nın himayesi altında bir ıslahat programı uygulanmasını sağlamaktır.

Konsolosların kontrolü altında yapılacak bu ıslahat hareketlerinde başarısızlık halinde etkili tedbirler almak konusunda ilgili devletler müdahale edebileceklerdi.

Berlin Memorandumu, muhteviyatı Bâb-ı Âli'ye gönderilmeden önce Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletlerin onayına sunuldu. İtalya ve Fransa bunu kabul ederken; İngiltere 19 Mayıs 1876'da sözkonusu memoranduma red cevabı verdi. İngiltere'nin red cevabı vermesindeki nedenler ise; bu memorandum hazırlanırken çağırılmaması, memorandumun bir ultimatom şeklinde tebliğ edilmesi, Paris Antlaşması'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda aski bir müdahale yapılacağı hususunda bir kayıt bulunmamasıydı. Üstelik ileride Rusya'nın liderliğinde bu üç devletin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama ihtimali ortaya çıkıyordu. Daha genel bir ifadeyle İngiltere'nin Doğu'daki menfaatleri tehlike altına giriyordu.

İngiltere'nin red kararı İtalya ve Fransa'yı da etkiledi ve onlar da muvafakatlerini geri çekince, Osmanlı Devleti biraz da olsa rahatladı. Böylece İngiltere'nin red cevabı ile İtalya ve Fransa'nın da muvafakatini çekmesi Berlin Memorandumunun önemini yitirmesine ve Osmanlı Devleti'ne bildirilmesine dahi gerek kalmamasına neden oldu.

Buna rağmen İngiltere, her ihtimale karşı Akdeniz filosunu, Çanakkale'nin Beşiğe Koyu önlerine gönderdi. İngiltere'nin bu davranışı, İstanbul'da Türklerin, İngilizler tarafından korunduğu hususundaki intibayı da kuvvetlendirirken Rus düşmanlığının şiddetlenmesine neden oldu⁴⁷².

4.3.3. Ayastefanos Antlaşması'ndan Sonra Avusturya Macaristan'ın Bosna-Hersek Politikası

Osmanlı Devleti Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun girişimleri, Osmanlı Devleti'nin ümitlendirmiş, Berlin Kongresi'nde Avusturya'nın kendisine yardım edeceği fikrine kapılmasına neden olmuştu. Ancak Osmanlı Devleti bu ümide kapılmakla büyük bir hata yapmıştı. Çünkü Avusturya'nın hesapları bambaşkaydı. Balkanlar'daki Rus nüfuzunu azaltmak ve bir denge kurabilmek için, Avusturya ve İngiltere, Rusya'dan gizli tutulmak kaydıyla, Ayastefanos Antlaşması'nın tadili için sarf

⁴⁷² Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, c. I, s. 87-90; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, s. 99-101; Ahmed Selâhaddin, *Hukuk ve Siyaset-Berlin Kongresi*, c. I, İstanbul, 1327, s. 169-175

edecekleri çabalar karşılığında Osmanlı Devleti'nden bazı topraklar isteyeceklerdi⁴⁷³.

Osmanlı Devleti'nin bulunduğu zor durumdan istifade etmeye çalışan Avusturya bunu elçisi aracılığıyla açıkça ifade etmekten çekinmeyecek, Bosna-Hersek'i Avusturya'ya açmaması durumunda başına gelecekleri açıkça söyleyecekti. Nitekim bu hususta, İstanbul'daki Avusturya elçisi Hariciye Nazırı Saffet Paşa'ya şöyle konuşacaktı:

“ Avusturya, Osmanlı hükümetinin Avrupa'da devamını istemektedir. Fakat Ayastefanos Antlaşması'nın Balkanlar'da yarattığı durumda, Sırbistan ile Karadağ'ın, Bosna-Hersek'e İtalya'nın da Arnavutluk sahillerine göz dikmiş olmaları Osmanlı mevcudiyeti için büyük bir tehlikedir. Bu tehlikeyi önlemek için hükümetim icap ederse harbe bile girecektir. Ancak bu durumu ve tehlikeyi hafifletmek için Bosna ve Hersek eyaletlerinin kendisine terk edilmesini talep etmektedir. Osmanlı hükümeti, zaten Bosna ve Hersek'ten iki yıl için vergi almamayı ve bu yerlerden göç etmiş olanların avdetlerinde kendilerine tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Hâlbuki mali durumu bu şartları yerine getirmesine elverişli değildir. Bundan başka Sırbistan ile Karadağ'ın, Bosna-Hersek'te çıkarmaya teşebbüs edecekleri kargaşalıkları da bastırmaya, muahede ile üzerine almış olduğu taahhütler de imkân bırakmaz. Şu halde Bosna-Hersek zaten Bâb-ı Âli için bir külfettir. Mamaafih teklifimiz kabul edilmediği takdirde, Bosna ve Hersek'te Sırp ve Karadağ'ın yapacakları tahrikleri Hırvatistan ve Dalmaçya taraflarına bulaştırmamak için Avusturya, söz konusu eyaletlere asker sevk edecektir.”

Bu teklifi yapmadan önce Avusturya, İngiltere, Almanya ve hatta Rusya'nın bile muvafakatini almıştı. Avusturya, Balkanlar'da Rus nüfuzunu azaltmak için Balkanlar'a inmeyi kesin olarak kararlaştırmıştı. Bunu yapmadığı takdirde, Bosna ve Hersek, günün birinde, Sırbistan ile Karadağ tarafından paylaşılacak ve Slav nüfuzu, Avusturya'ya Selânik yolunu kapatacaktı. Tüm bunlara rağmen Osmanlı Devleti bu teklifi kabul etmedi. Çünkü bu teklifi kabul etmesi halinde memleketin paylaşılması yolunda bir kapı açılacağını kestirebiliyordu. Bununla beraber, İstanbul'da Bosna ve Hersek'in elden çıkacağı kanaati uyanmıştı.

Berlin görüşmeleri sırasında İngiliz baş delegesinin teklifiyle Bosna ve Hersek eyaletlerinin Avusturya'ya verilmesi konusu da görüşme esasları içerisine alındı. Çünkü

⁴⁷³ R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, s.29

Bulgaristan Prensiği'nin kurulması ile Rus nüfuzu; Bosna-Hersek'e yerleşmesiyle de Avusturya nüfuzu artmış olacaktı. Böylece bozulan dengeyi sağlamak için kendisi de Yunanistan üzerinde nüfuz sahibi olmak istiyordu.

Sonuçta Berlin Antlaşması imzalandığında Bosna-Hersek ile ilgili şu karar alındı: Bosna ve Hersek, Avusturya tarafından işgal edilecek. Fakat Osmanlı hâkimiyetinin buradan kalktığı manasını taşımayacak. Ayrıca Avusturya, Yenipazar sancağında da askeri kuvvet bulundurabilecekti⁴⁷⁴.

XIX. yüzyılda Avusturya'nın izlediği politika, Osmanlı Devleti'ni paylaşmak esası üzerine oturmuştu. Bosna-Hersek olaylarını desteklerken 1878 Berlin Antlaşması ile buranın sözde idaresine ele geçirmiş, Yeni pazarı ve Selanik sahilinde Akdeniz'e ulaşmak için İngilizlerin aldatma ve oyalama politikasını uygulamaya başlamıştır.

II. Abdülhamit, Avusturya'nın izlediği siyaseti muhtırasında şöyle dile getirmiştir: “ *Bu aldatıcı ve oyalayıcı politikasının gereği Avusturya, Rumeli'nde Müslümanlar ile Bulgarlar arasında meydana gelen çatışmalar çabucak iyi bir sonuca bağlanırsa, kendisinin de Yenipazar'ın işgalinden vazgeçeceğini ve Bulgarların silahlanmasının nefis müdafaasından ileri geldiğini; bizim taraftan İslamların hareketleri men edilirse, Bulgarların da her hangi bir uygunsuz harekette bulunmayacaklarını beyan eylemiştir. Devlet-i Aliyye'nin bu işteki çalışmalarının memnurluklarını gerektireceğine dair ifade ve tebliğlerinin de aldatma ve kandırma olduğunu beyana gerek yoktur. Bulgarlar, kimlerin vasıta ve ısrarlarıyla silahlanmış iseler, Müslümanlar aleyhine de o vasıtalarla tahrik ve teşvik olunmaktadırlar. Buna göre bu tebligat da birleşik devletlerin hile düzenlerinden ibarettir. Oralardaki Müslümanların aciz durumlarına ve felaketlerine kimlerin sebep olduğu da meydana bulunduğu halde, faraza denildiği gibi İslamlar hiçbir karşılıklı bulunmasalar ve şikâyetler yapmasalar bile, yine Yenipazar'ın işgalinden ve kararlaştırılmış diğer teşebbüslerden Avusturya'nın vazgeçmeyeceği aşikârdır*”⁴⁷⁵.

Berlin Antlaşması ile sözde sadece yönetim bakımından Bosna-Hersek Avusturya'ya bırakılmış; ancak bu hüküm daha sonra Avusturya'nın burayı resmen ilhak etmesine zemin hazırlamıştı.

⁴⁷⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 70-71,77

⁴⁷⁵ M. Hocaoglu, *II. Abdülhamit'in Muhtıraları*, s. 88-89

Antlaşmanın imzalanmasının ardından, İtalya birinci murahhası, Kont Andrassy'nin Bosna ve Hersek'in ahvali ve bununla ilgili olan menfaatlere dair bir varakı okuduğunu ihtar etmiştir. Bosna-Hersek'le ilgili müşkülâtın giderilmesi için Lord Salisbury, Bosna ve Hersek'e asker gönderilmesi ve emri idaresinin Avusturya'ya havale edilmesi teklif etmiş ve bu teklif, Almanya namına Prens Bismarck tarafından kabul edilmiştir. İtalya'nın da bu durumu takdir etmesi Kont Andrassy tarafından ümide edilmiştir⁴⁷⁶.

Berlin Muahedesi'nin imzalanmasından sonra Prens Bismarck, antlaşmanın uygulanmasında Osmanlı Devleti'nin ağır davrandığını düşünüyor; Avusturyalılar'ın Bosna-Hersek'i işgalde güçlük çektiklerinden yana şikâyetle bulunarak; Berlin antlaşmasına imza koyan büyük devletlerin müştereken teşebbüste bulunmaları için büyük devletler teklifte bulunuyordu. Nitekim bu talep İtalya tarafından derhal kabul edilmişti⁴⁷⁷.

30 Mayıs 1879'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sefiriyle Bosna-Hersek hususunda yapılan bir görüşmede sefir, Bosna-Hersek'deki Müslüman ahalinin, Avusturya yönetimine karşı meyl ve muhabbetinden başka bir şey beklemediklerini ve bunun da Osmanlı Devleti tarafından tayin ve idare olunabileceğini söylemişti. Bu görüşmede, Osmanlı Devleti ile Avusturya'nın müşterek düşmanının "Slavlar" olduğu belirtilmiş bunun için bir ittifak antlaşması yapılabileceğinden söz açılmıştı. Avusturya Sefiri "*Eğer Osmanlı Devleti tarafından böyle bir teklif gelirse devletin bu teklife iştirak edeceğini*" ifade etmişti.

Devlet-i Aliyye'nin İngiltere ile arasında –Anadolu- için akd olunan mukavele gibi, Avusturya Devletiyle de bir mukavele akdinin görüşmelerine hazır olduğu bunun için de herhangi bir talepte bulunulmayacağı belirtilince, Sefir de cevaben Böyle bir ittifaka devletin hazır olduğunu böyle bir talebin gelmesi *halinde* "*Zikredilen görüşmeyi devletim görüşmeye hazırdır. Ve itifaka mukabil Devlet-i Aliyye'den hiçbir talebi olmayıb, yalnız Berlin Muahedenamesinde kendisine aid olan ahkâmın icrasında kanaat eyleyecektir*" demişti⁴⁷⁸.

⁴⁷⁶ BOA, Y. EE., 103/60, 01/ Ş/ 1295 (31 Temmuz 1878)

⁴⁷⁷ BOA, Y.A.HUS., 159/55, 12/ N/ 1295 (9 Eylül 1878)

⁴⁷⁸ BOA, *Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Teşrifat-ı Umuûmiye Dairesi, (Y. PRK. TŞF)*, DN: 1, GSN: 14, Belge: 1/1, 8. Ca. 1296 (30 Mayıs 1879)

1878 Berlin antlaşması yeni kurulan devletlerin de çarçabuk bir hırs ve arzuya kapılmalarına ve her şeyden kolaylıkla ümit eder duruma gelmelerine neden olmuştu. Bunlardan bir de İtalya idi.

Almanya gibi İtalya'nın da 1878 senesinden önce Şark Meselesi'nde esaslı bir menfaati yoktu. Kongre sırasında da çekimser davranarak sadece devletlerarasında bütünlüğü sağlamaktan başka bir şey yapmamıştı. Kongre sırasındaki yardımlarına karşılık mükâfat olarak Avrupa'dan Trieste ile İtalya'da bulunan "Tirol" eyaletinin bir kısmını ve Dalmaçya topraklarını elde edeceklerini düşünüyorlardı. Hatta o dönemdeki bazı gazeteciler Arnavutluk'tan ve Tuna'dan bile bahsediyorlardı. Zaten hayalden öte gitmeyen bu ümitlerin hiç birisi gerçekleşmemiş aksine İspiça Limanı'nın Avusturya'ya terki ve Bosna-Hersek'in ilhakıyla zarara uğramış bulunuyordu. İtalya gibi Fransa da Tunus'u arzu ediyordu ve Tunus İngiltere tarafından Fransa'ya verildi. Bu duruma iyice gücenen İtalya zaten Almanya ve Avusturya ile olan münasebetlerini bir kat daha sağlamlaştırdı ve adı geçen devletlerle "Üçlü İttifak" a girdi⁴⁷⁹.

Bosna-Hersek'in Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun eline geçmesi Balkanlar'da bir ortak istemeyen Rusya'yı rahatsız ediyordu. Bosna-Hersek'de meydana gelen olaylar Rusya'da umumi bir heyecana neden oluyor, General Skobelev'in nutkuyla Slav taraftarı olan Aksakof Gazetesi, Slavları Avusturya'ya karşı tahrik ediyordu⁴⁸⁰.

General Skobelev, Daily News Gazetesi'nin Paris'te bulunan bir muhabiri ile yaptığı görüşmede; Fransız matbuatının söyledikleri sözleri gülünç bir derecede mübalağa ettiğini söylüyor ve *"Ben bir fırtına koparmak için gelmedim, fırtına zuhuruna meydan vermemek için geldim. Bu da ancak açıktan açığa ve merdane hareketle mümkün olur. Hoş görünmeyen vakanın mevcut olduğunu göstermekliğim böyle bir halde vücudundan dolayı mes'ul olmaklığı iceb etmez."* diyerek sözlerine Avusturya'nın, Bosna ve Hersek'deki Slavlara yaptığı zulümden bahisle devam etti. General Skobelev, Avusturya'nın Slavlara yaptığı zulümün devam etmesi halinde büyük bir muharebenin meydana gelmesine kimsenin engel olamayacağını, aslında bir harbi istemediklerini çünkü muharebenin ne kadar nefret edilecek bir hal olduğunu kendi tecrübeleriyle sabit olduğunu gözlerinin önünde yirmi bin canın telef olduğuna şahit

⁴⁷⁹ BOA, Y.PRK.HR, 17/63, s. 5-6

⁴⁸⁰ BOA, Y.A.HUS., 169/99, 06/R/299 (25 Şubat 1882)

olduğunu söyledi. Muhabir Rusya'nın maksadının ne olduğunu sorduğunda ise: “Kendimiz için bir şey istemediğimiz olduğumuz gibi fedakârlık yapmayı da severiz; Hâlbuki Balkanlar'daki Slavların cümlesini tahtı hâkimiyetine almak üzere Bosna'da hâkimiyet-i istidayisene başlamış olan Avusturyalılar karındaşlarımıza zulmetmektedirler” demiştir. Bu iki eyaletin Slav eyaleti olduğunu belirten general, Berlin Antlaşması ile buranın Avusturyalılar'a sadece emanet edildiğini; ahalinin aleyhinde davranmaya asla hakkı olmadığını da ilave etmiştir⁴⁸¹.

Neue Freie Presse Gazetesi'nin 6 Temmuz 1886 tarihli ve 7851 numaları nüshasından münderiç ve Berlin'den mürsel bir mektubun tercümesinde Rusya'nın Şark Politikası ve Avusturya ile olan münasebi hakkında şu bilgilere yer veriliyordu:

“ *Künişe Zaytung* namındaki gazete Rusya'nın Besarabya'da birçok asker tahşidinden neş'et olan korkuların def'i ve Çar'ın bu sene dahi garp eyaletlerini ziyaretle bu esnada Avusturya İmparatoru Fransuva ile dahi bir mülâkatı vuku bulacağıın ilânı zımnında, Viyana'dan gayr-ı resmî olarak aldığı havadisi neşrediyor. Mezkûr gazetenin neşir ettiği havadis tasdik olunabilir. İki imparatorun salifu'z-zikir mülâkatından burada çok bahis olunuyor.

Mezkûr mülâkattan maksat iki kabinenin Şark Meselesi'nede hem efkâr bulduklarını ve maksudu gidince mâ'lûm bulunan Rus politikasının Karadeniz'de ettiği büyük istifadeler, Avusturya'nın tasdikiyle icra olunduğu gibi, sonradan dahi Avusturya'nın tasdiki olmaksızın hiçbir şey ira olunmayacağını beyan ve temin etmektir. Rusya'nın gayr-ı resmî gazetelerinin Devlet-i Aliyye'ye karşı kullandıkları tehdit amiz bir lisanın ve Besarabya'da bulunan askerini tahkim ve takviye etmesinin esası vardır ve bu maksudunu da icraya muvaffak olmuştur. Duçar-ı havf olan Bâb-ı Âli Rusya'nın yavaş yavaş boğaza yaklaşmasını müdafaa etmeksiz görüyor. Kısmet!”⁴⁸².

4.4. Avusturya İle Bulgaristan Arasındaki Yakınlaşma

1893'lerden itibaren Avusturya ile Bulgaristan arasında bir yakınlaşma başladı. Çünkü Avusturya, Sırbistan'a karşı Bulgaristan ile iyi ilişkiler içerisinde olmak istiyordu. Hâlbuki uzun bir süredir, Rusya Bulgaristan, Avusturya da Sırbistan'a yakın

⁴⁸¹ BOA, Y.A.HUS., 169/99, 06/R/299 (25 Şubat 1882).

⁴⁸² BOA, *Yıldaz Tasnifi Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller*, (Y. PRK. AZJ), Dosyan No: 6, Gömlek Sıra No: 13, Belge: 1, Varak. 4, 29/Z/1299, (11 Kasım 1882), s. 1-3

bir politika izliyordu. Fakat Şimdi Sırbistan, Avusturya'ya karşı bir politika izlemektedir. Rusya'nın 1905'de Japonya'ya yenilmesi, Bulgaristan'ı Avusturya'ya daha da yakınlaŐtırdı. Prens Ferdinand, Avusturya'dan sonra, İngiltere'ye de gitti. 1905'de yaşanan bu ziyarette, prens, bağımsız bir hükümdar gibi karşılandı. Bu ziyaret, yalnız prensin Şahsına gösterilen bir ilgi değıldi. Aynı zamanda, devletlerarası siyasette Bulgaristan'ın giderek daha önem kazandığının bir göstergesiydi.

16 Eylül 1908'de Avusturya ve Rusya dıŐıŐleri bakanları bir görüşmede bulunmak üzere bir araya geldiler. Burada yapılan görüşmede, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı karar verilirken, Bulgaristan'ın da bağımsızlığına karşı çıkılmaması kararına vardılar. Alınan kararlar, Almanya'ya da bildirildi.

Bu görüşmenin ardından 23-25 Eylül'de Peşte'ye giden Prens Ferdinand, adeta bağımsız bir hükümdarmıŐ gibi karşılandı. Oradan Viyana'ya geçerek, Avusturya dıŐıŐleri bakanı ile görüştü. Böylece Bulgaristan, bağımsızlığını ilan etmesi üzerine, Osmanlı Devleti ile çıkabilecek olası bir savaşa karşı, Avusturya'nın desteğini elde etmiş oluyordu.

Alınan karar uygulamaya konuldu. Avusturya, zaten 1878 Berlin Antlaşması'ndan beri işgali altında bulundurduğu Bosna-Hersek'i 5 Ekim 1908'de ilhak etti. Aynı gün Bulgar Prensi Ferdinand, Bulgaristan Prensiği'nin, artık Bulgar Çarlığı şeklinde bağımsız olduğunu ilan ederek, bu kararını Bâb-ı Âli'ye bir telgraf ile bildirdi. Bu arada Girit de kendisini Yunanistan'a kattı. Osmanlı Devleti, bu bağımsızlık kararını protesto ederek, Berlin Antlaşması'nda imzası olan devletlere bir nota gönderdi.

Bu arada Bulgaristan, Fransa'nın aracılığını istediye de Fransa iki tarafın uzlaŐmasını uygun buldu. İngiltere ise Osmanlı Devleti'ne verdiği cevapta, bazı tavizler karşılığında, bu bağımsızlığı tanınmasını önerdi.

Diğer taraftan Avusturya, Rusya'ya, Bulgarların bağımsızlığına ait gelişmelerden haberi ve ilgisi olmadığını bildirerek; Bulgaristan'ı diğer devletlere kabul ettirmek için ortak hareket etmeyi önerdiyse de bu öneri Rusya tarafından reddedildi. Aslında Rusya bu bağımsızlığa karşı değıldi; ancak son gelişmeler onun kontrolünün dışında cereyan etmişti.

Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımaktan başka bir çare bulamamıştı. En azından bunun karşılığında alabileceği tavizleri koparmaya çalıştı. Bu da, Bulgaristan'ın 1878'den beri ödediği yıllık vergi, bu ülkedeki Türk mal varlığı ve 310 kilometrelik demiryolu bedeli idi. Bu konuda Osmanlı Devleti 28 milyon lira istediye de Bulgarlar 4 milyon lira önerdi. Hal böyle olunca da görüşmeler kesildi. Durum iyice gerginleşerek bir savaş ihtimali ortaya çıktı. Bulgarlar için Rusya nasıl önemliyse, Rusya için de Bulgaristan o derece önemliydi. Bu açıdan Rusya daha fazla konunun dışında kalmak istemeyerek araya girdi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin, Rusya'ya 1877-1878 harbinden kalan 125 milyon franklık borcu vardı.

Sonuçta, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 16 Mart 1909'da Petersburg'da bir antlaşma imzalanarak, Bulgaristan'ın tazminat olarak 12 milyon frank ödemesi kararlaştırıldı. Fakat bir o kadar, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya borcu olduğundan, bu para, diğerine karşı tutuldu. Böylece Osmanlı Devleti hiçbir şey alamadan durumu kabullendi. Böylece Bulgarlar 1878'den beri hayal ettikleri bağımsızlıklarına kavuşmuş, artık Üçüncü Bulgar Çarlığı olarak devletlerarası arenada yerini almıştı.⁴⁸³

4.5. Makedonya Üzerinde Avusturya-Rusya Ortaklığı

Makedonya Komitesi 1890 yılında Sofya'da kurulmuş olup, başlangıçtaki amacı Bulgaristan'a göç eden Bulgarlara yardım etmektir. Fakat zamanla genişleyen komite siyasî amaçlar gütmeye başladı.

Komite birinci aşamada Makedonya'nın muhtariyetini ikinci aşamada da Bulgaristan'a ilhakını sağlayacaktı. Yunanlılar ve Sırlar da Bulgarları taklit ederek, benzer komiteler kurmaya başladılar. Bunlardan en faal olanı Makedonya komitesiydi. Bu komite, resmi makamlar tarafından da destek görüyor, çalışmalarını gizlilik içerisinde yürütüyordu. Kabul ettiği başlıca yöntem ise bölgenin asayiş ve huzurunu bozmaktı. Bu nedenle de münferit cinayetler işliyorlardı. Böylece Avrupalı devletlerin dikkati çekilerek Osmanlı Devleti ıslahat yapmaya mecbur edilecekti. Makedonya Komitesi, 1895'de ufak çapta bir isyan hareketi başlatmıştı. Fakat Bulgaristan Prensi'nin müdahalesi asayişin yeniden kurulmasını sağladı. Çünkü Bulgar Prensi Osmanlı Devleti ile iyi geçinmek istiyordu. Nitekim 1896'da resmen Bulgaristan Prensi olarak tanınan Ferdinand aynı yılın 22 Nisanında Rumeli vilayetlerinde ıslahata dair bir

⁴⁸³ M. Aydın, Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına, s. 170-177

kararname neşretti. Bu kararnamenin tatbikine ilkin Edirne vilayetinde teşebbüs edilecekti⁴⁸⁴.

Zamanla Makedonya Meselesi Balkan meselesi haline geldi. Tabii ki yine Avusturya ve Rusya devreye girecekti. 1 Ağustos 1889 tarihinde Viyana’da yayımlanan *Freie Press Gazetesi*, Bazı Rus generallerinin görüşlerine yer vermişti. Gazete, Rus generallerinin Karadeniz donanması mükemmel bir hale getirilinceye kadar muhtemel bir savaşı ertelemek fikrinde olduklarını; Balkanların ancak Rusya’nın himayesinde istiklallerine kavuşabileceğine dair nutuklarını yayınlamıştı. Yine aynı gazetede Balkan halkları ile ilgili şu görüşlere yer veriliyordu: “ *Bulgarlar, Sırplar, Buğdanlılar, Karadağlılar ve Arnavutlar yalnız başlarına bekalarını sağlamaları mümkün olmayacaklarını bildiklerinden asırlarca din, mezhep ve aynı temayüllerle kendileriyle müttefik olan Ruslara el açıp imdat istemişlerdir*” diyordu. Nitekim Frelle Press Gazetesi’nde yayımlanan bu yazı önemli görülerek dikkate alınmış ve Sadrazam Kamil Paşa tarafından Padişaha takdim edilmişti⁴⁸⁵.

Balkanlar yeniden karışmıştı. Osmanlı Devleti’nin dikkati Balkanlar’da meydana gelen huzursuzluklar, Mayıs 1897’de Rusya ve Avusturya arasında Makedonya için yeni bir antlaşmanın yapılmasına neden oldu. Bu antlaşmaya göre iki devlet, esas itibarıyla Balkanlar’daki statükonun devamını istediklerini teyit ettiler.

Bununla beraber olaylar, Balkanlar’da yeni bir düzenin kurulmasını gerekirse, güneyde Yanya ve kuzeyde İşkodra görü arasında müstakil bir Arnavutluk Prenslığı’nin kurulmasına ve Osmanlı topraklarının (yani Makedonya) küçük Balkan devletleri arasında eşit bir şekilde paylaşılmasına karar verildi. Fakat Bulgaristan Makedonya’nın taksimine taraftar değildi; çünkü bütününe kendisi sahip olmak istiyordu. Bulgar hükümeti, Bâb-ı Âli’ye Makedonya’da muhtariyet kurulmasını istedi. Selanik başkent olmak ve bir Hristiyan umumi vali tarafından idare edilmek üzere Makedonya’da muhtariyet idaresinin kurulmasını teklif etti. Bâb-ı Âli’nin böyle bir teklifi kabul etmesi mümkün değildi. Çünkü bu, Berlin Antlaşması’nın yenilenmesine yol açacaktı.

⁴⁸⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 151-152

⁴⁸⁵ Belgenin tamamı için bakınız: BOA, *Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı*, (Y.A.HUS.), Dosya No:228, Gömlek Sıra No: 11, Belge: 2, Varak: 2, 04/Z/1306 (1 Ağustos 1889).

Bulgaristan'ın dışında kalan Balkan devletleri muhtar bir Makedonya'nın uzun zaman yaşayamayacağını düşünüyorlardı. Günün birinde Doğu Rumeli gibi Bulgaristan'a ilhak edilebilirdi. Rusya ve Avusturya da Bulgar ihtiraslarından endişe ediyorlardı. Rusya, Bulgaristan'ın kendisine danışmadan hareketlerde bulunmasını vefasızlık ve serkeşlik olarak kabul ediyordu.

Avusturya ya gelince, günün birinde Selanik'e kadar uzanmayı tasarlıyordu. Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu'nda kaldığı sürece bu tasarıya sahip olmak mümkündü. Makedonya'nın, Bulgaristan'a ilhak edilmesi veya idari ve siyasî bir birlik halinde kuvvetlenmesi halinde bu tasarıları suya düşecekti. İşte bu sebeple Rusya ve Avusturya, Balkanlar'da asayişin korunması ve Makedonya üzerinde Bulgar ihtiraslarına set çekilmesi için Bâb-ı Âli'ye bir defa daha ıslahat yapmasını tavsiye ettiler.

Bulgar hükümeti, Makedonya'da muhtar bir idarenin kurulması hususundaki teklifinin reddedilmesi üzerine, Makedonya komitesini faaliyetlerinde daha kuvvetli bir şekilde desteklemeye ve Osmanlı Devletine gaileler çıkartmaya devam etti.

Makedonya meselesi zamanla Balkan devletleri meselesi halini aldı. Ne Bulgaristan ne de diğer Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nin ıslahat tasarısından memnun kalmadılar. Çünkü Osmanlı idaresinin Makedonya'da kuvvetlenmesi işlerine gelmiyordu. Avusturya ve Rusya da, Makedonya'da Balkan devletleri ile Bâb-ı Âli'yi karşı karşıya bırakmak istemiyordu. Çünkü iki taraf arasında çıkacak bir anlaşmazlık Balkan savaşına sebep olabilir ve bu durum Avrupa barışını bozabilirdi. Bu nedenle Bâb-ı Âli tarafından tespit edilen ıslahata da müdahale ettiler.

Ocak 1903 yılı başlarında, Viyana'da Rus ve Avusturya diplomatları asında düzenlenen ıslahat esasları, Berlin Antlaşmasına imza koyan devletlerce de tasvip edildikten sonra bir memorandum şeklinde 21 Şubat 1903'de Bâb-ı Âli'ye sunuldu. Memorandumda geçen esaslar Osmanlı ıslahatını bazı hususlarda tadil ediyordu. Şöyle ki: Genel müfettişin üç yıldan önce vazifesinden alınmaması; alındığı taktirde büyük devletlere danışılması; Genel müfettişin lüzum görmesi halinde İstanbul'dan izin beklemeden, askeri kuvvetleri kullanması; valilerin tam manasıyla emri altında bulunması; polis ve jandarmanın yabancı uzmanlar tarafından ıslah edilmesi; böyle asayiş kuvvetlerinin ve kır bekçilerinin nüfus nispetine göre Müslümanlardan ve

Hristiyanlardan teşkil olunması; üç vilayetten her biri için bir gelir-gider bütçesi hazırlanarak gelirin bir kısmının vilayet ihtiyaçlarına sarf edilmesi.

Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarına müdahale anlamına gelen bu kararlara karşı herhangi bir girişimde bulunulmadı. II. Abdülhamit bu tekliflerde ıslahatın devletlerarası bir kontrole tabi tutulması hususunda bir madde bulunmadığı için memnundu. Bundan başka, Çar, Makedonya komitesinin lağvedilmesi için Bulgaristan nezdinde teşebbüste bulunacağını da temin etmişti. Bu sebeplerle mevcut teklifler aynen kabul edildi.

Bu yeni teklifler Makedonya'daki durumu sakinleştirmedeği gibi, ırklar arasındaki kin ve ihtirası son derece körükledi. Makedonya ıslahatı Müslüman halk arasında tepkiyle karşılandı. Hristiyanlara karşı bir takım münferit cinayetler işlendi. Hristiyanların, jandarma ve kır bekçisi tayin edilmesi Kosova'da Arnavutlar arasında ayaklanmalara neden oldu. Üsküp'te Rus konsolosunun bir Arnavut tarafından öldürülmesi, Rusya'nın, Bâb-ı Âli nezdinde sert protestoda bulunmasına neden oldu. Sırp ve Bulgar komitacıları bu olayları fırsat bilerek tekrar dağlık bölgelere çekilip baskınlarına devam ettiler.

Temmuz ayında Makedonya komitesinin yeni teşkilatının adı olan "Merkezi Hükümet" bir beyanname ile Makedonya'nın Hristiyan halkını genel bir ihtilâl hareketine katılmaya çağırdı. 1903 yazında Makedonya yeni ve kanlı bir ihtilâl devrine girdi. Balkan devletleri de savaş yanlısı bir tutum sergilediler. Bir Balkan harbinin patlak vermesinden korkuluyordu⁴⁸⁶.

4.5.1. Mürzsteg Programı

1902'ye kadar müzmin olarak faaliyetlerine devam eden Bulgarlar, 21 Eylül 1902'de, 1876'da kendilerinin Bulgaristan'da, Ermenilerinse daha sonra Anadolu'da yer yer ve İstanbul'da denedikleri üzere, genel bir ayaklanmaya dönüştürmek istediler. Bir ay kadar süren ayaklanma bastırıldı; ama Avrupa kamuoyunun dikkati yeterince çekilmiş olduğundan, zaten Berlin Antlaşması'nın öngördüğü Avrupa denetiminde Girit'e benzer ıslahat, gündeme girdi. Aralık 1902'de Abdülhamit üç vilayete Genel Müfettiş olarak Hüseyin Hilmi Paşa'yı atadı ve bir dizi ıslahat tedbirini yürürlüğe

⁴⁸⁶ E.Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 151-159

koydu. Ne var ki 1897 Rus-Avusturya anlaşması gereğince Balkan siyasetleri eş güdülmüş bulunan bu iki devlet, işe el koyarak daha kapsamlı bir program geliştirdiler. Makedonya'daki yoğun faaliyet, biraz da 1897 anlaşmasının bir Arnavut prensliği dışında, bölgenin Balkan devletleri arasında paylaşılmasını ön görmesinin sonucuydu.

1902-1908 zaman diliminde Balkan Komitacıları'nın şiddet olayları iyice artmış, Avrupa devletlerinin dikkatlerini çeker hale gelmişti. Zaten istenen de bu idi. İlk önce İngiltere'nin harekete geçtiği görüldü. İngiltere Dışişleri Bakanlığı 29 Kasım 1903'de Bâb-ı Âli'ye bir ıslahat notası vererek, Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesinin uygulanmasını istiyor, ıslahat şartlarını bildiriyor, şartlar, Ermeni Islahatı şartlarına benziyordu. Makedonya'ya bir Hristiyan vali atanacak, yardımcısı Türk olacak, Hristiyan subayların idaresinde jandarma teşkilatı kurulacak, düzensiz Türk kuvvetleri çekilecekti⁴⁸⁷.

Makedonya ıslahatı sadece Osmanlı Devleti ile büyük devletlerarasındaki bir sorun değildi ve zamanla Balkan devletlerini yakından ilgilendiren bir konu haline geldi. Ne Bulgaristan ne de diğer Balkan devletleri, Bâb-ı Âli'nin ıslahat tasarısından memnun olmuşlardı. Onlar Osmanlı yönetimin hiçbir şekilde Makedonya'da kuvvetlenmesini istemiyorlardı. Rusya ve Avusturya'nın ise Balkan kuvvetleri ile Osmanlı'yı karşı karşıya bırakmak işlerine gelmiyordu. Çünkü iki taraf arasında çıkacak bir anlaşmazlık kendilerinin de süratle içine çekileceği bir Balkan savaşına neden olabilir ve sonunda Avrupa barışını bozabilirdi.

Bu düşünce ile Rusya ve Avusturya, İngiltere'nin tek müdahalesine karşı çıkmak amacıyla Osmanlı Devletine müdahale ederek 21 Şubat 1903'de muhtıra şeklinde bir ıslahat projesi sundular. **Viyana Islahat Programı'**nda Makedonya genel müfettişinin görevinden alınırken Büyük Güçlere danışılması, polis ve jandarmanın yabancı uzmanlar tarafından denetlenmesi ve asayiş kuvvetlerinin nüfus nispetine göre Müslüman ve Hristiyanlardan oluşması gibi maddeler vardı. Islahat tasarısının Bâb-ı Âli'de incelendiğini duyan Makedonya komiteleri baskınlarını arttırmaya başladılar. Bulgarların Makedonya'nın tümünde gözleri vardı. Bölgeyi ne ıslahatla Osmanlı yönetiminde bırakmayı ne de Rusya ile Avusturya tarafından paylaşılmasını görmek

⁴⁸⁷ S. Akşin, "Siyasal Tarih", s. 50; M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.151

niyetindeydiler. Böylece, terörün artmasıyla birlikte Makedonya yaşanılmaz bir yer haline gelmişti⁴⁸⁸.

2 Ağustos'ta Bulgar çetecileri, "Aziz eli" adını almış olan ve 3 ay süren genel ayaklanmayı başlatarak, ıslahatın kökten biçimler almasını istediler. 1903 yılının Eylül ayı sonlarında Rus Çarı II. Nikola ile Avusturya-Macaristan İmparatoru Francis Joseph, sonlarında bir araya gelerek İmparator Joseph'in Viyana yakınlarında bulunan Mürzsteg'deki av köşkünde yaptıkları görüşme sonucu, İngilizlerin ıslahat şartlarını hafifleterek Balkanlar'da barışın ve statükonun devamını sağlamak iddiasıyla yeni bir ıslahat programı hazırladılar. Bu programda Hristiyan vali yerine Türk vali isteniyor, jandarma için farklı yerleşim bölgelerine farklı milliyetlerden subaylar talep ediliyordu. Adına "**Mürzsteg Programı**" denilen, ıslahat programını hazırlayarak, büyük devletlerin onayına sundular ve 3 Ekim 1903'te Bâb-ı Âli'ye verdiler. Dokuz maddeden oluşan programın hükümleri şöyleydi:

- Makedonya'da uygulanmakta olan reformların kontrolü için Osmanlı Genel Müfettişi Hilmi Paşa'nın yanında bulunmak üzere denetçi ve müfettiş durumunda bir Rus ve bir Avusturyalı memurun verilmesiydi. (Bu memurların görevi, genel müfettişin dikkatini Hristiyan halkın ihtiyaçları üzerine çekmek; İstanbul'daki elçilerin önerilerini genel müfettişe bildirmek ve hükümetlerini Makedonya'da olup bitenlerden haberdar etmek olacaktı.)
- Bölge jandarmasının başına bir yabancı general gelecek, Avrupa devletlerine ait 25 subay bu amaçla görevlendirilecekti. General bir İtalyan'dı ve Makedonya 5 bölgeye ayrılmıştı.
- Asayiş sağlandıktan sonra, milli esasa dayalı bir mülki teşkilatlanma oluşturulacaktı.
- Yönetim şekli, yerel özelliklere göre düzenlenecek.
- Ayaklanmaya katılanları cezalandırmak üzere, karma komisyonlar kurulacak.
- Göç eden veya zarar gören Hristiyanlar ile bunlara ait ev, okul ve kiliseler, tazmin edilecek.
- Zarara uğrayan yörelerin Hristiyan halkından bir yıl boyunca vergi alınmayacak.

⁴⁸⁸ M. Kemal Öke "*Şark Meselesi*" ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları, s. 261-262

- Bâb-ı Âli, gereken her türlü reforma kefil olacak.
- Asayişî sağlamak için düzensiz asker kullanılmayacak

Almanya bu işe girmeyi kabul etmedi. Makedonya ıslahatları konusunda Osmanlı Devleti'ni destekledi. İngiltere'nin önerisi ise daha ziyade parasal konularla ilgiliydi. 16 Ocak 1905'de Bâb-ı Âli'ye gönderdiği bir proje ile İngiltere, üç vilayetin mali idaresinin Osmanlı Bankası'na devredilmesini ve bu bankanın Selanik, Manastır, Kosova ve bu vilayetlerin sancak ve kazalarının bütçelerinin hazırlanmasını, denetlemesini ve geliştirmesini istiyordu⁴⁸⁹.

Uygulandığı takdirde bu projenin bölgedeki Osmanlı egemenliğini zedeleyeceğinden korkan Bâb-ı Âli, bu projelere düşmanca bir tavır almıştı. Osmanlı Devleti, gerek kendi yönetiminin aşağılanması, gerek egemenlik haklarının hiçe sayılması ve gerek içişlerini bir müdahale ifadesi taşıdığından Münzsteg Programı'nı kabul etmesi olanaksızdı. Üstelik bu program Makedonya'nın elimizden çıkacağıının habercisiydi. Üstelik bu program, ileride bölgeyi, Bulgar, Yunan ve Sırp ulusal bölgelerine ayırmaya yönelik bir amaç da taşıyordu. Sultan II. Abdülhamit ve etrafındakiler bu durumdan çok rahatsızdılar. Nitekim programdan duyduğu rahatsızlığı ve ileride Makedonya'nın elimizden çıkacağıının habercisi olduğunu Alman büyükelçisi ile yaptığı görüşmede açıkça ifade eden II. Abdülhamit şöyle diyordu:

*“ Benim için, Avusturya ve Rusya teklifini prensip itibariyle kabul etmek imkânsızdır. Zira gayr-ı kabili kabulden yabancılara idare ve orduya iştiraklerini tazammun ediyor. Halife olarak yabancılardan içişlerime müdahalesini kabul edemem. Padişah ve Osmanlı olarak seleflerimin Türk kanıyla zaptettikleri yerleri bırakamam. Bu prensip benim için hayat-memat meselesidir”*⁴⁹⁰. Makedonya'nın Osmanlı Devleti açısından önemi çok büyüktü. Eğer Makedonya Osmanlı Devleti'nin elinden çıkarsa bölgedeki güçler dengesi Osmanlı'nın aleyhine değişecek, stratejik avantajını kaybedecekti. Üstelik bölgede kalan Müslümanların ileri de büyük sorunlar yaşayacağı da aşîkârdı. Bölgedeki sorunlar Avrupa devletlerin önerdiği reformlarla çözülemezdi⁴⁹¹.

⁴⁸⁹ S. Akşin, “Siyasal Tarih”, s. 50; M. Aydın, *Osmanlı Eyaleti'nden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s.151; M. Kemal Öke, “Şark Meselesi” ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları, s. 262-263

⁴⁹⁰ Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarih*, c. I, , s. 175.

⁴⁹¹ Gül A. Tokay, “Makedonya Sorununa Tarihsel Bakış: 1878-1900”, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, (Derleyen: Kemali Saybasılı-Gence Özcan), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 26

Almanya ise, Doğu'daki siyasal ve ekonomik yatırımları için II. Abdülhamit'i kızdırmamaya özen gösteriyordu. Padişahın Ermeni ve Makedonya ıslahatlarına ne kadar karşı olduğunu bilen Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Prens Von Radolin, var olan yasa ve kurumların tam ve dürüst bir şekilde işletilebildiği takdirde ülkenin ihtiyaçlarına yeterli olduğunu savunuyordu. İmparatorluk içindeki karışıklıklara ve düzensizliklere engel olmanın en sağlam yolunu devlet memurlarının seçimine azami dikkat göstermek olacağını anlatan Alman büyükelçisi, vilayetlere devlete sadık, adil ve dirayetli yöneticiler yerleştirildiği takdirde Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının önlenebileceği belirtmişti.

Büyük güçler arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle Osmanlı uyuğundaki azınlıklar lehine olan ıslahatlar, II. Abdülhamit'in saltanatı süresince bir türlü gerçekleşemedi. İngiltere, Ermeni sorununu ileri sürerek diğer Avrupa devletlerinin Osmanlı hükümetine baskı yapmasında ısrar etmiş; fakat diğerlerinin pasifliği karşısında yalnız başına donanmasını Çanakkale Boğazı'na kadar getirmişti. II. Abdülhamit, İngiltere'nin blöfünü anlamış ve 3 Haziran 1895'de bir nota ile reformları kesinlikle reddettiğini bildirmişti. Bunun üzerine İngiltere tehdidini tek başına sürdüremeyeceğini anlamış ve donanmasını geri çekmişti.

Fransa ise Makedonya ıslahatı konusunda İngiltere'den daha baskın çıkmıştı. 2 Aralık 1905'te Fransız filosu Midilli adasını işgal ederek; gümrük, posta ve telgraf merkezlerine el koydu. Bu hareketi ile Fransa, Makedonya ıslahatının baş destekleyici Rusya'ya yanaşmak, bu jesti ile ona yaranmak istiyordu. İşte bu yüzden II. Abdülhamit'den Makedonya'da bir mali komisyonun kurulması güvencesini aldıktan sonra kuşatmayı derhal kaldırmıştı⁴⁹².

Fransa'dan başka, Metroviçe ve Manastır konsolosları öldürülen Rusya, donanmasını İğneada'ya göndererek bazı ödünler elde ederken, Avusturya ve İtalya donanmaları Selanik'te gövde gösterisi yaptılar. 1905'te Rusya ve Avusturya'nın girişimiyle, üç vilayette mali yönetimin Osmanlı Bankası'ndan başka, mali işleri de denetlemek üzere öbür 4 büyük devletin de murahhaslar ataması önerildi. Osmanlı hükümetinin bunu kabul etmemesi üzerine, Almanya dışındaki 5 devlet donanma gönderip Midilli ve Limni adalarının gümrük ve postahanelerini işgal ettiler. Bunun

⁴⁹² M. Kemal Öke, "Şark Meselesi" ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları, s. 263-264

üzerine, Büyüklerin istekleri kabul edildi. Dış müdahalelerin bu düzeye varması, Ermeni sorununa göre işlerin daha da çatallaşmış olduğunu gösterir⁴⁹³.

Sultan II. Abdülhamit, 24 Aralık 1902’de programı kabul etti. Sultan, programı uygulamak için Hüseyin Hilmi Paşa’yı Makedonya’ya *Genel Vali* olarak atadı. Paşa, faydalı hizmetler vererek huzur ve sükûnu sağlamaya çalıştı. Ama komitacıların emeli bu değil, Makedonya’yı adlarına savaştıkları devletlere ilhaktı. Nihai emelleri bu olunca, ıslahatlar ne derece iyi olursa olsun onları tatmin etmek mümkün değildi.

Mürzsteg programının tatbikatı ile müspet bazı neticeler sağlandı. Nispi bir sükûnet kuruldu. Jandarma kuvvetleri daha disiplinli hareket etmeye başlarken, memurlar daha dikkatli çalıştılar. Bununla birlikte komitecilik, tamamıyla kaldırılamadı. Bâb-ı Âli’nin müsamahası ile Bulgar komitelerine karşı savaşmak için Yunan komiteleri ve Ulah komiteleri kuruldu. Arnavutluk’ta zaten eşkıyalık mahalli bir sanat halini almıştı. Bu sebeplerle yabancı kontrol ve murakabeye, yabancı jandarma uzmanlarına rağmen devam etti.

Bu başarısızlık üzerine 16 Ocak 1905’de İstanbul’daki İngiltere, Avusturya ve Rusya elçileri Bâb-ı Âli’ye bir mal, ıslahat projesi teklif ettiler. Nihayet büyük devletler 26 Ekim 1905’de devletlerarası bir mali komisyon teşkil edilmesi üzerinde mutabık kaldılar. Osmanlı Devleti bunu kabul etmeyince Almanya’nın dışındaki beş büyük devlet aşırı bir gösteri ile baskı yapmaya karar verdiler. Akdeniz filoları 2 Aralık 1905’de Midilli adasını işgal ederek, gümrük, posta ve telgraf merkezlerine el koydular. Bunun üzerine II. Abdülhamit, mali komisyon marifetiyle mali murakabeyi de kabul etmeye mecbur oldu.

Buna rağmen Makedonya’nın hali ıslah edilemedi. Din ve ırk farkları yüzünden topluluklar arasında husumet artarak devam etti. Mali kontrol ve murakabe yüzünden de büyük devletlerarasında hasıl olan ihtilaf gittikçe genişledi. Bu arada, faaliyetin Makedonya’ya nakleden “Genç Türkler Cemiyeti” Makedonya’yı Türkleştirmeye kalkışınca Makedonya meselesi daha da müzmin bir hale geldi. Bu hal, değişik şekillerde Balkan harbine kadar sürdü ve bu harbin de sebeplerinden birini teşkil etti⁴⁹⁴.

⁴⁹³ S. Akşin, “Siyasal Tarih”, s. 50

⁴⁹⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 160-161

Balkan Komitacıları, faaliyetlerini 1912 Balkan Harbi'ne kadar artarak sürdürdüler ve bölge üzerinde devam eden bu kavga Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti yenilip, Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a pay edilince nihayete erdi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. XIX. YÜZYILDA FRANSA'NIN BALKAN POLİTİKASI

5.1. Fransa'nın Osmanlı Ülkesindeki Menfaatleri

1536 yılından itibaren resmen kurulmaya başlayan Osmanlı Fransız siyasî ilişkileri, 1543'te Nice şehrine karşı ortak bir deniz harekâtı ile geliştiği gibi ünlü Fransız elçisi Gabriel d'Aramon'un faaliyetleriyle daha da güçlenmiştir.1 Şubat 1553 yılında Fransa Habsburglar'a karşı Osmanlı Devleti ile yeni bir ittifak yaptı. 1571'de Kıbrıs'ın Türkler'in eline geçmesi üzerine toplanan ve İnebahtı'da Osmanlı donanmasının yanmasına neden olan Haçlı donanmasına Fransa katılmadı.

Breues Senyörü François Savary'nin elçiliği sırasında (1597-1604) kapitülasyonlar yenilenerek, Fransa'ya Kudüs ve Katolik tebaa üzerinde yeni imtiyazlar verildi.⁴⁹⁵

XVI. yüzyıldan itibaren kilise koruyuculuğunu üstlenen Fransa, Katolik misyonerlere ve Lübnan'ın Marunileri gibi Osmanlı Hristiyan cemaatlere diplomatik destek veriyordu. Misyoner tarikatlar, bu koruyucu gücün yardımıyla kalabalık bir cemaate sahip olmuş, geniş bir okul ve hastane ağı yaratmışlardı. Bunun karşılığında dini görevliler Fransız dilinin yaygınlaşmasına önemli bir katkıda bulunmuş ve Osmanlı imparatorluğunun Asya'daki topraklarında sayıları 750 bine varan Katolik bir cemaat sağlamıştı.⁴⁹⁶

Fransa, Osmanlı ülkesinde daha çok *Suriye, İstanbul ve Boğazlar* bölgesini önemsiyordu. İstanbul hem Osmanlı hem de imparatorluğun iş merkeziydi. Suriye ise Fransız çıkarlarının belirgin bir yoğunlaşması vardı. Boğazlarda siyaset olarak Fransızlar, boğazların kapalı tutulmasından ve Akdeniz'deki mevcut deniz gücü dağılımının muhafazasından yanaydı⁴⁹⁷.

XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti eski gücünü kaybetmeye başlarken, Fransa'nın gücü ise doruğa ulaşmıştı. XIV. Louis devrinde Avrupa'da Fransa Çağı

⁴⁹⁵ İsmail Soysal, "Türk Fransız İlişkileri, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XIII, İstanbul, 1992, s. 182-183

⁴⁹⁶ Reşat Sagay, *Milletlerarası Önemli Meseleler*, s.21

⁴⁹⁷ Marian Kent, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Göçler*, (çev. Ahmet Fethi), T.T.Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 82

başlamış, bu yüzyılda Türk-Fransız ilişkileri Venedik Savaşı'ndaki soğukluk dışında dostça kalmaya devam etti. 1679'da Fransa'ya verilen imtiyazlar genişletildi. İngiltere, Venedik, Felemenk gibi devletlerin kendi bayraklarıyla Türk limanlarında gemi işletme imtiyazları kaldırılırken; Fransa kralı Doğu Hristiyanlarının tek hâmisisi olarak tanındı.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Gümrük resmi % 5'ten % 3'e indirildi. 1716'da Fransız elçisi Marquis de Bonnac, Kudüs'teki Saint Sepulcre Kilisesi'nin tamiri imtiyazını elde etti. Hristiyan dünyasında çok önemli olan bu imtiyazı, Fransa'ya resmen bildirmek üzere 1720'de Yirmisekiz Mehmed Çelebi siyasî bir görevle Fransa'ya gönderilen ilk elçi olarak Paris'e gitti. 1721'de XV. Louis ile görüşen Mehmed Çelebi Fransa'nın askeri desteğini sağlayamadı. Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa zamanında Türk devlet adamları Fransa'dan "*kadîm dost*" diye söz etmeye başladılar. 1739 yılında Avusturya ve Rusya ile Belgrat Antlaşması'nın yapılmasında arabuluculuk yapması nedeniyle, Sultan I. Mahmud tarafından Fransa'ya verilen kapitülasyonlar yenilendi (1740). Bu bir dönüm noktası oldu ve bundan sonra *kapitülasyonlar sürekli* hale geldi. Fransa'ya verilen bu kapitülasyonlarda Katolikler daha önce yasak olan Kudüs'teki kutsal yerlere girebilecek ve dinlerinin gereğini serbestçe yapabileceklerdi. Bunun dışında ticari, hukuki birçok ayrıcalıkta verilmişti.

Fransızlar emlak ve gümrük vergisi dışında, tüm vergilerden muaftı. Ayrıca Osmanlı sularında serbestçe avlanma, diledikleri yerde okul, kilise, hastane ama ve bu kurumlar için vergiden muaf olma durumlarına da haizlerdi. Daha da önemlisi, Fransa, Osmanlı ülkesindeki Katolik azınlıkları himaye etme, Katoliklerin davalarına bakma hakkına sahiplerdi ki bu Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik haklarının ihlâli açısından oldukça önemliydi. Fransa elde ettiği bu himaye hakkıyla, daha sonraları Rusya'nın Ortodokslar ve İngilizler'in Protestanlar üzerinde aynı hakları talep etmelerine de zemin hazırlamış oluyordu.

III. Selim zamanına kadar Osmanlı Fransa'ya muvakkat elçiler gönderirken, Fransa İstanbul'da daimi elçi bulundurduğu gibi siyasî ve ticari alandaki uzmanları Osmanlı ülkesine gönderiyordu. Bu arada Paris'te ünlü siyasetçi Colbert'in Doğu dilleri öğretimi için Ecole des Jeunes de Langgue açıldı. Osmanlı Devleti'ndeki elçilikle konsolosluklara gönderilen tercümanlar bu okuldan yetişmeye başladı.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti Fransız teknik adamalarından faydalanmaya başladı. **Kont de Bonneval**, askeri bir uzman olarak I. Mahmud zamanında İstanbul'a geldi ve daha sonra İslâmiyet'i kabul ederek **Humbaracı Ahmed Paşa** adını aldı. Yine Rus donanmasına karşı Çanakkale Boğazı'nı tahkim ettiren, Mühendishâne-i Berr-î Hümayun'un kurulmasında katkısı olan ve Süveyş Kanalı hakkında bir proje hazırlayıp Sultan'a sunan **Baron de Tott**, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasına göre ülkesine döndükten sonra da Türk tarihi üzerine önemli bir kaynak teşkil eden hatıralarını kaleme aldı.⁴⁹⁸

XIX. yüzyıla gelindiğinde Fransa yakın doğudan çok, *Kuzey Afrika ve Uzak Doğu*'yla ilgileniyordu. Hem basın, hem de parlamentoda Osmanlı ile ilgili çok az konu konuşuluyordu. Bu dönemde Osmanlı Fransız ilişkileri, artan Alman nüfuzuna göre şekillendi. Özellikle de “ Bağdat demir yolu projesi” ve yapım aşaması Fransa'nın bu dönemdeki başat politikasını oluşturdu. Delcassé'nin (1898'den sonraki Fransız dış işleri bakanı) dinsel ve kültürel yayılmaya ilgisinin devam etmesine rağmen, Bağdat demir yolu projesi şekillendikçe dikkati giderek ekonomik sorunlara yöneldi.

1899 başlarında, Almanlar, ekonomik, siyasal ve stratejik önemini Fransızların tanımakta gecikmediği bir imtiyazı elde etmeye hazırdılar. Önerilen hat, Almanya'nın demiryolu ağını Anadolu'nun kalbinden geçirerek İstanbul- Bağdat yolunu 23 günden ikiye indirecek ve yaklaşık 600 milyon franka mal olacaktı. Çok az komşu demiryolu, bunun ticari rekabetine dayanabilecekti⁴⁹⁹.

5.2. Fransa'nın Akdeniz Hâkimiyetini Ele Geçirme Arzusu

5.2.1. Akdeniz Hâkimiyeti İçin Körüklenen Milliyetçilik Akımı

1789 Fransız İhtilâli'nin mahiyeti, o tarihlerde Avusturya ve Rusya ile savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti'ni uzun süre ilgilendirmede. Hatta ihtilâlin en önemli sebebi sınıf farklılığıydı ve bu da Türkiye'de bilinen bir şey değildi. Bu sebeple ihtilâl Avrupa devletlerinin aksine Osmanlılar'da memnuniyetle karşılandı. Osmanlı Devleti sadece Fransa'nın zayıf düşmesinden endişe duymuştu.

⁴⁹⁸ İ. Soysal, “Türk Fransız İlişkileri”, *DİA*, c. XIII, s. 182

⁴⁹⁹ Coşkun Üçok, *Siyasî Tarih (1789-1960)*, Ankara, 1975, s.55

Fransız İhtilâli'nin yaydığı ve imparatorlukları derinden etkileyecek en önemli akım “*milletlerin kendi kaderini belirlemesi*” prensibiydi ki Osmanlı Devleti bu prensibin önemini; ancak Fransa'nın Yediadalar'a el koyup, Yunanlılar'ı kendisine karşı kışkırtmaya başlaması sırasında kavrayabildi. Napoleon Bonaparte'ın Mısır'ı işgaline kadar barış dönemi devam etti ve Fransa ile işbirliği içinde önemli ıslahatlar yapıldı.⁵⁰⁰

XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren gelişen milliyetçilik ve bağımsızlık hareketleri, Osmanlı Devleti içerisinde hızla yayılarak, XIX. yüzyılın başlarından itibaren birçok isyanın çıkmasına ve devletlerarası büyük olayların yaşanmasına neden oldu

Fransız devriminin ortaya koyduğu milliyetçilik fikirleri devamlı olarak Nizam-ı Cedid devrinde Osmanlı Devleti'nde yayılmaya başladı. Milliyetçilik önce Osmanlı Devleti üzerinde emelleri olan bazı devletlerin propagandasıyla ve siyasî amaçlarla Hristiyan toplumlara aşılarmaya başlandı.

Napoleon Bonaparte'ın, 17 Ekim 1797'de Avusturya ile yaptığı ***Campo Formio Antlaşması***'nı yaptıktan ve Osmanlı-Fransa ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu antlaşma ile Fransa, Yedi Ada ve Dalmaçya'yı ele geçirmiş ve tarihinde ilk kez Osmanlı Devleti ile karadan komşu olmuştu. İşte bundan sonra Osmanlı topraklarında milliyetçilik akımını yaymaya başlamıştır. Çünkü amacı, Mısır'ı ele geçirmek, Doğu Akdeniz'i bir Fransız gölü haline getirmektir. Bu hayalini gerçekleştirmek isteyen Napoleon, Yedi Ada'ya (İyoniyen) yerleştikten sonra Osmanlı Devleti üzerindeki faaliyetlerine başlamışlar, 1798 Temmuzunda Mısır'a asker çıkarmışlardı. Bu durum karşısında telaşlanan Rusya ile İngiltere, Fransa'yı durdurabilmek için Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmaya yönelmişlerdir⁵⁰¹.

Napoleon Bonaparte'ın yükselişi ve askeri başarılarıyla birlikte Fransa doğuda emperyalist bir politika izlemeye başlamıştı ki bunda, Şarkiyatçı Volney'in etkisi vardı. Volney'in, Mısır'a hakim olmak için Napoleon'a ilham ve bilgi kaynağı olan

⁵⁰⁰ İ. Soysal, “Türk Fransız İlişkileri”, c. XIII, s. 182

⁵⁰¹ C. Üçok, *Siyasî Tarih (1789-1960)*, s.55.

Considérations sur la guerre actuelle des Turcs (Londres 1788) adlı eserinin önemli bir rolü vardı⁵⁰².

Fransa'nın, İngiltere'yi sömürge yolları üzerinde vurmak için Mısır'a asker çıkarması ve 1 Temmuz 1798'de Mısır'ı işgal etmesi üzerine, Osmanlı-Rusya-İngiltere arasında işbirliği meydana geldi. Osmanlı Devleti her iki devletle de birer ittifak antlaşması imzaladı. Bu durum Osmanlı-Rus ilişkileri açısından oldukça ilginçtir. Çünkü Rusya, tarihinde ilk kez Boğazlardan geçiyor ve Akdeniz'e iniyordu⁵⁰³.

İyoniyen adalarına yerleşmesinden faydalanarak, buradaki Rumları Osmanlı Devleti'nin aleyhine kışkırtmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ni içeriden meşgul edebilmek üzere Balkanlar'da, Mora'da isyanlar çıkartmak istemiştir. Bunu gerçekleştirmek üzere de, özellikle bağımsızlık akımının Hristiyan toplumlara yayılmasını istemiştir. Nitekim Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmak için Yedi Ada'da bulunan komutanlarına şu emri vermiştir: *“Halkı kazanmak için elinizden geleni yapınız. Eğer halkın bağımsızlığa eğilimi varsa bağımsızlık duygusunu körükleyiniz”*. Komutanlarının bu direktifleri doğrusunda hareket edip başarıya ulaştıklarına dair raporlar alınca da *“Yunanistan'da kabarmaya başlayan milliyet taassubu, din taassubundan daha kuvvetli olacaktır”* demiştir. Bundan sonra da Rumlara silah ve cephane yüklü gemiler göndermiştir. Mısır'ı işgali sırasında da aynı felsefeyi güden Napoleon Mısır milliyetçiliğini de yaratmaya çalışmış *“Mısır Mısırlılarıdır”* prensibini ortaya atmıştır. Mısır'ı almaya muvaffak olamazsa da Mısır'ı boşalttıktan sonra da Kölemen beylerinin çoğuna *“Mısır Mısırlılarıdır”* düsturunu miras olarak bırakmıştır⁵⁰⁴.

Mora isyanları sırasında Fransa Yunanlılar'ın yanında yer aldığı gibi, 1827 yılında İngiltere ve Rusya ile birlikte burada cerayan eden olaylara müdahale ederek Yunanistan'a bağımsızlık verilmesi yönündeki Londra Antlaşması'nı imzaladı. Aynı yıl Navarin'de savaş halinde olmayan Osmanlı donanmasını yakan müttefik donanmasında Fransız filosu da yer aldı. Navarin Olayı, Rusya ve Mora dışında Fransa'da da sevinçle karşılandı. Müttefik devletler Londra'da imzaladıkları yeni bir protokolle bağımsız

⁵⁰² İ. Soysal, “Türk Fransız İlişkileri”, s. 183

⁵⁰³ R. Salim Burçak, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri*, s. 15

⁵⁰⁴ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 101-102

Yunanistan'ın sınırlarını belirlediler ve Bu karar 24 Nisan 1829'da Bâb-ı Âli'ye zorla kabul ettirildi⁵⁰⁵.

Yunan isyanı sırasında Türklerin uğradıkları haksızlıkları belirten ve eserinde Yunanlıları ve Hristiyan âlemini eleştiren İngiliz Amiral Sir Adolphus Lade, Fransa'nın Mısır'da yaptıklarını anlatan görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“ Sakız işinde Rumlar, Yunanlılar Avrupa'ya kendi hikâyelerini istedikleri şekilde anlattılar... Bundan dolayı Türklere, kolayca birçok barbarlıklar isnat olundu. Bereket versin ki; Türkler bu isnatlara cevap verecek gazetelerden, matbuattan muhrum bulunuyorlar da Hristiyanlık âleminin namus ve şerefi lekelenmekten kurtuluyor... Eğer Türklerin gazeteleri olsaydı onlar da zulüm ve vahşet numunesi olarak hiç olmazsa Fransızların Mısır'da ve Suriye'de yaptıkları işleri ortaya atarlardı. Napoleon'un 'Mısır Paşası' olarak geçirdiği günler, askeri zulümler ve vahşetler tarihini hayli zenginleştirmiştir. Onun Yafa'da yaptığı işin Tarihte eşini bulmak güçtür.

Napoleon, yafa'da dört bir Arnavut ve Rumeli askeri esirlerini soğukkanlılıkla, sebep olmaksızın öldürttü; bunun yüksek hikmeti de (!) şu idi: Bu esirler bırakılacak olurlarsa Fransız ordusuna karşı hareket etmeleri ihtimali varmış!.. İngiltere Kralı Henry'nin Agincourt Muharebesi'nde aldığı esirlere gösterdiği muameleyi faziletkâr feryatlarla tenkit eden Fransız tarihçileri, Napoleon'un bu işini de not ederlese iyi olur!”

1855-1857 yılları arasında Yunanistan'da elçilik görevinde bulunan Fransız La Gorce de Yunan halkının isyanı sırasında yaşananlarla büyük hayak kırıklığına uğramış ve daha sonraları bu yaşananları kaleme almıştır. O dönemlerde hemen hemen tüm Avrupalılar gibi o da, yapılan propagandalar sonucu Yunanistan'a karşı büyük bir hayranlık beslemiş ve onların haklı davalarına destek vermek için büyük bir coşkuyla Yunanistan'a gitmiştir. Fakat orada yaşanan Yunan gerçeği ile karşılaşınca büyük bir hayal kırıklığı ile Yunanistan'dan dönmüştür. Yunanistan'da bulunduğu sıralarada yaşadığı, gözlemlediği tüm olayları, sahtekârlıkları, yalanları yaptığı incelemelerle pekiştirip bir araya getirerek çeşitli notlar halinde yazmıştır. Bu notlar *“Paris, Libraire de Societe de Gens de La Lettres”* yayınevinin editörü E. Dentü tarafından toplanarak,

⁵⁰⁵ İ. Soysal, “Türk Fransız İlişkileri”, s. 183

bir araya getirilmiş ve “*Les Grecs a Toutes Les Epoques*” adıyla, 1870’de Paris’te yayınlanmıştır.

Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki Mısır buhranının çözümünden sonra da Osmanlı halkı arasında milliyetçilik propagandası devam etmiştir. 1802’den 1806’ya kadar Paris elçiliğinde bulunan Halet Efendi bu konuyla ilgili yapılan faaliyetleri raporlarında Bâb-ı Âli’ye bildirerek uyarıya çalışmıştır. Zaten daha Halet Efendi’nin Paris’e gönderilmesinden önce Osmanlı hükümeti reayayı ayaklandırmak amacıyla Mora’da beyannamelerin dağıtıldığını görmüş ve Rum patriği vasıtasıyla Mora ile Adalar Rumlarına gereken tembihleri yapmıştı. Ne var ki bu tembihler sözde kalmış, Hristiyan tebaa arasında yapılan milliyetçilik propagandaları zamanla artmıştır.

Fransa’nın Yedi Ada’dan çekilmesinden sonra, bu bölgeye Rusya yerleşmiştir. Bu defa Rusya, Rumları kışkırtmaya başladı. Diğer taraftan da, Rumlar arasında olduğu gibi, Balkanlar’da da milliyetçilik duygusunu yayarak, kışkırtma faaliyetlerine devam etti⁵⁰⁶.

Fransa’nın, Osmanlı’dan aldığı kapitülasyonlar yeterli gelmiyordu. Artık Osmanlı Devleti’nden toprak koparma sevdasında olan Fransa bu defada Kuzey Afrika’ya göz dikti. 14 Haziran 1830’da, Akdeniz’deki rakibi İngiltere’nin Hindistan ile uğraşmasını fırsat bilerek öteden beri ele geçirmek için fırsat kolladığı Cezayir’i işgal etti. Böylece Rusya ile savaş durumunda olan, Navarin Olayı ile donanmasını yitiren, Mora’yı kaybeden Osmanlı Devleti’nin yardım edemediği Cezayir’de Fransa hâkimiyeti başlamış oldu⁵⁰⁷.

Fransa’nın Osmanlı Devleti’ne karşı takındığı düşmanca tutum Cezayir’in işgaliyle de kalmadı. Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı’nı destekleyerek, Akdeniz hâkimiyetini İngiltere’nin elinden alabilmek için her türlü fırsatı değerlendirdi. Bu durum karşısında II. Mahmud “*denize düşen yılanı sarılır*” misali Rusya ile **Hünkâr İskelesi Antlaşması**’nı imzaladı (1833). Ki bu da Osmanlı Devleti’nin başına yeni bir sorunu daha getirecekti. Osmanlı Devleti’nin Rusya ile antlaşma yapması İngiltere ve Fransa’yı telaşlandırdı. Mısır meselesini çözmek üzere 15 Temmuz 1840’ta Fransa dışındaki Avrupa devletleri Londra Antlaşması’nı imzaladılar.

⁵⁰⁶ C. Ülkekel, “Yunan Kimliği ve Pangalos’a Hatırlatmalar”, s. 37-38

⁵⁰⁷ İ. Soysal, “Türk Fransız İlişkileri”, s. 183

Türk dostu gibi görünmesine rağmen, III. Napoleon da milliyet fikirlerinin tesiriyle Türklerin Avrupa'dan kovulmasını isteyecek kadar Türk düşmanı kesilmişti. İmparator, *Balkanlar'da milliyet fikirlerinin yayılmasını*, milliyet isyanlarının çıkmasını ve *milli devletlerin kurulmasını* Rusya'nın ve Avusturya'nın bu bölgelerdeki nüfuzlarını baltalamak için de faydalı buluyordu. Bundan başka Slavların isyanı yanında Macarların, Latinlerin ve Lehlilerin yer alacaklarını umuyor ve bu suretle Fransa'nın Avrupa'da prestijini arttırmayı düşünüyordu⁵⁰⁸.

III. Napoleon'un girişimleriyle Eflak-Buğdan birleşerek, Romanya adı altında bağımsız bir devlet olmuş, Yunanistan ayrılmış ve Cezayir Osmanlı Devleti'nden koparılmıştı. 1867'de Fransa, Bâb-ı Âli'ye reform politikalarının geliştirilmesini isteyen ve ayrıntılı tavsiyelerde bulunan bir nota verdi. Osmanlı bu nota gereğince yeni kurumlar ve konular oluşturulması yönünde çalışmalar başlattı. Sultan Abdülaziz aynı yılın sonlarında III. Napoleon'un daveti üzerine Avrupa'ya seyahata çıkan ilk Osmanlı padişahı oldu. Bu dönemde her eğitim, kültür, hukuk vd. alanlarda Fransa hep örnek alındı⁵⁰⁹.

1870 Sedan Savaşı'nda Almanya karşısında mağlup olan Fransa, Avrupa kuvvetler dengesindeki yerini büyük ölçüde kaybetti. Almanlar tarafından büyük bir darbe yemiş olan Fransa, Avrupa'daki nüfuzunu büyük oranda kaybetmişti.

Hala kendisini toparlayamamış olan Fransa 93 Harbi öncesinde kendi iç işleriyle meşguldü. Ancak yine de Şark Meselesi ve Yakın Şark'ta meydana gelen olayların uzaktan da olsa işlerine karışmaktan kendisini alıkoyamıyordu. Yakın Şark'ta statükonun değişmesine ya da her hangi bir şekilde Mısır'ın, İngilizlerin eline geçmesine razı değildi. Ve 1876 yılında cereyan eden Balkan bunalımının bir an önce bitmesi için belirgin bir şekilde olmasa da faal bir gayret sarf etmekteydi.

5.3. 1878'den Sonra Fransa'nın Sömürgecilik Politikası

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Hint yarımadaını da içine alan Fransız sömürgeciliğinin İslâm dünyası üzerinde ciddi bir şekilde etkili olması, XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren başlamıştır.

⁵⁰⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s.102; c. VI, s. 68

⁵⁰⁹ İ. Soysal, "Türk Fransız İlişkileri", s. 184

Osmanlı Devleti'nin özellikle kadim dost saydığı Fransa, 1830'da Cezayir'i işgal etmiş ve burada çok katı bir şekilde sömürgecilik uygulamıştır. Maddî ve manevî anlamda ağır baskı uygulayan Fransa, Cezayir halkını yoğun bir kültür emperyalizmine yani Fransızlaştırmaya da tâbi tutmuştur.

XIX. yüzyıldan ortalarında Senegal'den iç bölgelere doğru ilerleyen Fransa bölge halkı tarafından durdurulduysa da Senegal'i ilhak ederek, bölgedeki zenci kabile reislerini denetim altına alarak kendi devlet himayesine zorla kabul ettirdi⁵¹⁰.

1877 yılında İstanbul'daki siyasî camia, diğer devletlerin, bir bilgisi olmaksızın Fransa'nın, Bâb-ı Âli ile Rusya'yı doğrudan doğruya uzlaştırmak için müzakerelerde bulunduğu konuşuluyordu. Oysaki ne İngiltere ne de Avusturya-Macaristan, Fransa'nın tek başına böyle bir rol oynamasına razı olmazlardı. Üstelik bizzat Fransa da, barışı diğer bütün devletler gibi arzu etmekle beraber, onlardan ayrılıp tek başına kalmak niyetinde de değildi. Bunu da kesin ve resmi bir dille izah etmişti.⁵¹¹

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi bitip sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması Fransa'yı pek de ilgilendirmedir. Çünkü Fransa Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğinden çok, kendi geleceği ve problemleriyle uğraşıyordu. Kendi kamuoyunu tatmin edebilmek ve dünya siyasetindeki eski yerini kazanmak çabasına giren Fransa, sömürgecilik peşindeydi. Çünkü o günlerdeki gücü Avrupa'da bir fetih hareketine girişmeye elverişli değildi. Bu sebepten Alman Başbakanı Bismarck'ın da teşvikiyle daha kolay bir yol olarak görünen, Osmanlı Afrika'sından Tunus'u ele geçirmek istiyordu⁵¹².

Nitekim 1878 Berlin Antlaşması ile İngiltere, Tunus'un Fransa tarafından sömürge edilmesine ses çıkarmayacağını ima edince, Fransa daha sonra Tunus'u işgal etti. Ancak Fransa, Mısır'ın İngiltere tarafından işgalini bir türlü kabullenememiş, bu nedenle de Osmanlı Devleti, Rusya ve Almanya ile birlikte İngiltere'yi ihtar etmişti. Osmanlı Devleti, bir zamanlar dost gözüyle baktığı İngiltere tarafından artık büyük düşmanlık görüyordu ve bu muameleyi protesto etmenin dışında artık elinden hiçbir şey gelmiyordu.

⁵¹⁰ Şit Tufan Buzpınar, "Fransız Sömürgeciliği", *DİA*, C. XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 185

⁵¹¹ B. Sıtkı Baykal, "93 Harbi esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri", s. 354, 359

⁵¹² R. Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*, s.29

Oysa Fransa ve Rusya aynı durumda değildi. Çünkü ellerinde İngiltere'ye karşı daha tesirli vasıtalar mevcuttu ve bunu İngiltere'ye karşı kullanmaya muktedirlerdi. İngiltere'nin işgaline kadar Mısır'da büyük bir nüfuz sahibi olan Fransa, bu işgalden sonra siyasî, ticari ve mali olarak büyük zararlara uğramıştı. Daha sonra ortaya çıkan durumda İngiltere Akdeniz'de üstün bir güç haline gelmiş; icap eden durumlarda Uzak Doğu, Avustralya ve Afrika'daki müstemlekelerinin kapılarını set çekebilme durumuna getirerek; Mısır ticaretgâhlarının Fransa sanayi ürünlerine karşı kapanmasına; bu da Mısır'da borçları olan Fransız sermayedarlarının haklarının İngiltere'nin keyfiyetine maruz kalmalarına neden olmuştu. Bu nedenle Mısır'ın tahliyesi Fransa'nın dış siyasetinin belli başlı konusu olmuştu⁵¹³.

1880'lerde yeniden hız kazanan Fransız sömürgeciliği Senegal'den iç kesimlere doğru uzanmış, yüzyılın sonunda bugünkü Mali, Nijer, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti topraklarını ele geçirerek Sudan'a ulaşmıştır. 1895 yılında bu sömürgeler "*Fransız Batı Afrikası*" adıyla bir federasyon halinde birleştirildi. Bölgede Fransız sömürge toprakları dışında kalan tek ülke Fas'tı. Burayı da ele geçirip Kuzey Afrika'daki hâkimiyetini kuvvetlendirmek isteyen Fransa'nın bu konudaki gecikmesinin en önemli sebebi İngiltere, İspanya ve Almanya'nın takındıkları tavidir. I. Dünya Savaşı'nda ise Fransız sömürgeciliği doruk noktasına ulaştı⁵¹⁴.

1891-1892 yılları arasında Rusya'da çıkan büyük kıtlık, zaten bozuk olan Rus ekonomisini büsbütün sarsmıştı. Siyasî arenada yalnız kalan Rusya, İngiltere karşısında tek başına kalmamak için Fransa'ya yakınlaşmaya başladı. Fransa'nın Rusya'ya büyük mali yardımda bulunabileceği anlaşılınca Rus Çarlığı ile Cumhuriyet Fransa'sı, Alman düşmanlığı karşısında birbirlerine yakınlaştılar. Fransa, Rusya'ya geniş ölçüde borç para verince Fransız sermayesi Rusya'da muhtelif müesseselere yatırıldı. Artık Rusya giderek Fransa'nın tesiri altına girmeye başladı.

Neticede, 1891-1893 yıllarında imzalanan bir antlaşma ile "Fransız-Rus İttifakı" meydana geldi. Anlaşma gereğince: Fransa ile Almanya arasında bir harp olursa, Rusya, Almanya'ya karşı 800 bin asker harekete geçirmeyi taahhüt ediyordu. Rusya ile Fransa

⁵¹³ BOA, *Y.PRK.HR*, D.N: 17/63, s. 6, 13-14

⁵¹⁴ Ş. Tufan Buzpınar, "Fransız Sömürgeciliği", s. 185

arasında imzalanan bu antlaşma ile Rusya yalnız kalmaktan kurtuluyor, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı düşmanca bir politika başlamış oluyordu⁵¹⁵.

5.4. Sultan II. Abdülhamit'in Fransa Hakkındaki Fikirleri

Fransızların çalışkan insanlar olduğunu kabul eden II. Abdülhamit, onların siyasetle uğraşmalarını anlamsız bulmakta ve Fransa'nın cumhuriyet idaresine geçmesini beğenmemekteydi. Çünkü ona göre cumhuriyet idaresi devamlı ve istikrarlı bir idarenin varlığı için engeldi.

Fransa'nın, Osmanlı Devleti'ne daha az sempatik görünmelerinin başında Tunus'u işgal etmeleri ve Mısır'da, Osmanlı'yı destekleyeceklerine, İngiltere'yi desteklemiş olmalarını göstermektedir. II. Abdülhamit, Osmanlı denge siyasetinde Fransızların bıraktığı boşluğu, Alman dostluğu ile doldurmaya çalıştığını; fakat bundan da Fransa'nın Yakın Doğu'daki kültürel ve ekonomik menfaatleri bakımından endişe etmeye başladığını ilave etmektedir⁵¹⁶.

II. Abdülhamit siyasî hatıratında Fransa ile ilgili olarak şu yorumlarda bulunmuştur: Fransa'nın bir zamandan beri görünürde sakîm hareketlerde bulanmama sebebini ise İngiltere'nin Kıbrıs Adasını alarak, Akdeniz'deki etkinliğini arttırmasına bağlamaktadır. Kıbrıs'ı alan İngiltere'nin, Akdeniz'deki gemilerinin savaş seyrini kolaylaştırmaya muvaffak olması ve bu denizdeki ticaret yollarının İngiltere'nin kontrolüne geçmesini Fransa hazmedememiştir. Hal böyle olunca da görünürde Osmanlı Devleti'nin aleyhine değilmiş gibi davranarak bu suretle Akdeniz'de Fransa'nın rahatlıkla hareket etmesini temin etmeye çalışmıştır. Ancak, Panslavizm'e karşı Elenizm adıyla bir kuvvet sağlayarak isteklerini yaptırmak için Yunanlıları desteklemiş ve kendi tarafına çekmek için Yanya vilayeti ve çevresinden Yunanlılara verilmesi teklif olunan yerlerin süratle Yunanistan'a terki için özel teşebbüslerde bulunmuştur⁵¹⁷. Nitekim Fransız elçisi Sultan II. Abdülhamit ile yaptığı bir görüşmesinde, "*Kongrenin Avusturya Devleti'ne Hersek ve Bosna'ya girmek hakkını vermesi ve Yunanistan'a dahi bazı arazi terkini tarafı Devlet-i Aliyyeleri'ne tavsiye olunur*" demişti. Sefir, Yunanistan'ın hudutlarının genişletme arzularına müsbet

⁵¹⁵ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 362-363

⁵¹⁶ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 187.

⁵¹⁷ M. Hocaoglu, *II. Abdülhamid'in Muhtıraları*, s. 90

bakılırsa, Slavlara karşı Devlet-i Aliyye'yi destekleyeceklerini de sözlerine eklemiştir⁵¹⁸.

Fransa'nın tutumu ile ilgili olarak Padişah, Yunanlıların savaş gemilerini çoğaltarak ve Akdeniz'de büyükçe bir kuvvet bulundurarak memleketimizin parçalarından biri olan Cezayir'i vaktiyle ele geçirdiği gibi bazı yerleri bir oldu -bitti ile istilâ sebepleri hazırlamak niyetinde bulunmuştur, şeklinde görüşlerini ifade etmiştir⁵¹⁹.

5.5. Eflâk-Buğdan Meselesinde Fransa'nın Rolü

Eflâk-Buğdan ile en fazla ilgilenen devlet Fransa olmuştur. *Trafalgar Deniz Savaşı*'nda İngiltere karşısında yenilgiye uğrayan Fransa doğuya yöneldi. *Friedland Savaşları*'nda Ruslar'ı yenerek *1807'de Tilsit Antlaşması*'nı yaptı. Bu antlaşmaya göre: Rusya Avrupa'daki savaşlarda Fransa'yı destekleyecek, buna karşılık Fransa da Osmanlı-Rus savaşı'nda ateşkes için arabuluculuk yapacaktı. Antlaşmanın gizli maddelerine göre ise Osmanlı Devleti bunu kabul etmediği takdirde Fransa, Rusya ile beraber hareket ederek, Rumeli ve İstanbul dışındaki Osmanlı'nın Avrupa topraklarını paylaşacaktı.

Sonuçta, Fransa'nın arabuluculuğuyla Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Slozbia'da ateşkes antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre her iki devlet Eflak-Buğdan'ı boşaltacaktı. Fakat 1808 yılının Ekim ayında bir araya gelen Çar Alexandre ile Napoleon bu defa Eflak-Buğdan'ı Rusya'ya bırakan yeni bir antlaşma yaptı. Bu antlaşma Osmanlı-Fransız ilişkilerinin daha da bozulmasına neden oldu. Böylece Bâb-ı Âli İngiltere'ye yakınlaştı⁵²⁰.

Fransa, Eflâk-Buğdan'ın Osmanlı Devleti'nden kopararak tek bir idare altında birleşmesinden yanaydı. Bunda 1848 ihtilâlinde sonra Fransa'ya sığınan Romanya göçmenlerinin propagandası, Fransız kamuoyunun Romanya davasına beslediği sempati, Latinlik duygusu ve her milletin kendi milli devletini kurmak hakkına sahip olduğu gibi büyük Fransız İhtilali'nden bu yana devam ettirdikleri akımın etkileri vardı. Ve bu durum III. Napoleon'un Eflak-Buğdan'ın birleştirilmesi yönünde çalışmasına neden oluyordu⁵²¹.

⁵¹⁸ BOA, *Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Teşrifat-ı Umûmiye Dairesi, (Y. PRK. TŞF), DN: 1, G. No: 20, Belge: 1, Varak: 1, 1296 (1878)*

⁵¹⁹ M. Hocaoğlu, *II. Abdülhamid'in Muhtraları*, s. 90

⁵²⁰ İ. Soysal, "Türk Fransız İlişkileri, c. XIII, s. 183.

⁵²¹ N. İorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 494; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 51

III. Napoleon, Avrupa'nın dışında olduğu gibi Avrupa'da da, Fransa'nın nüfuzunu güçlendirmeyi siyasî programının başlıca amaçları arasına koymuştu. Bunun içinde Katolik kamuoyuna ve milliyetçilik fikirlerine taraftar olan aydınlardan yararlanmayı uygun bulmuştur. Fransa'nın ve Avrupa'nın başka ülkelerindeki Katolik kamuoyu, İslami esaslara dayanan Osmanlı İmparatorluğu'na ve Ortodoks olan Rusya'ya düşmandı. Fransa'nın ve diğer Avrupa ülkelerinin milliyet prensibine taraftar olan aydınları milli bünye üzerine kurulmuş olmayan aynı devletlere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na sempati duymuyorlardı. III. Napoleon, Yakın Doğu'da, kutsal yerler probleminde Rusya'ya karşı Hristiyanlık perdesi altında Katoliklik menfaatlerini savunurken, Avrupa'nın Katolik kamuoyu kendisine taraftadı. Avrupa'da milliyet fikirlerini müdafaa ederken de aynı kıtanın milliyet fikirlerini tutan kimseleri kendisine yardımcı idiler. İmparator, Paris Antlaşması'ndan sonra milliyet fikirlerinin hamisi olmakla, hem Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu zayıflatmayı, hem de Rusya'nın batı istikametindeki inkişaf yolları üzerinde milli bünyeli devletler yaratmak suretiyle Rusya'ya Doğu Avrupa yolunu kapatmayı düşünüyordu.

Daha 1853'de toplanan Viyana Konferansı sırasında Fransa temsilcisi, III. Napoleon'un emirleriyle Eflâk-Buğdanlıların aynı ırktan oldukları ve aynı dil ile konuştuklarını, aynı siyasî ve toplumsal bünyeye sahip olduklarını ileri sürerek birleşmeleri fikrini ortaya atmıştı. Osmanlı ve Avusturya temsilcilerinin itirazları üzerine bu fikir üzerinde durulmadı. Ancak Latinler için mutlaka bir şeyler yapmayı düşünen III. Napoleon, Eflâk-Buğdan'ı ilhak etmek için Avusturya'ya teklif götürdü. Buna karşılık da Avusturya'dan Lombardiya ve Piyemonte Krallığı'nı bırakmasını istedi. Bu takas ile İtalya birliği için mühim bir adım atılmış olacaktı. Ancak Avusturya bu teklifi kabul etmedi. Ancak ümitsizliğe düşmeyen III. Napoleon, Paris Kongresi yapılırken duruma bir hal çaresi bulduğunu düşündü. Buna göre: Eflâk-Buğdan'ın yabancı ve Hristiyan bir prensin idaresinde birleştirilmesi fikrini ileri sürdü. Üstelik bu şanslı prens de Parma Dukası olacaktı. Piyemonte temsilcisi Kavur, Rus temsilcisi Manteuffel bu teklifi alkışladılar. Ancak Türk temsilcisi Âli Paşa, Osmanlı topraklarını bölüşmek için bu kongreye gelmemiş olduğunu söyledi. Avusturya temsilcisi de onu destekledi. Böylece III. Napoleon'un bu fikri de neticesiz kaldı. Paris Antlaşması'nda

Eflâk-Buğdan'ın ne bir idare altında birleştirilmesi ve ne de müstakil olmasıyla ilgili bir karar çıkmadı⁵²².

Fakat Fransa'nın bundan sonraki icraatları ve büyük devletlerarasında çıkan ihtilaflar Eflâk-Buğdan'ı birleşmeye ve bağımsızlığını kazanmaya sürükledi.

Kırım savaşı sırasında Rusya'nın Eflâk-Buğdan'daki emellerine son vermek isteyen Avusturya, burayı geçici olarak işgal etmiştir. Kırım Savaşı'ndan sonra Eflâk-Buğdan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması yönündeki eğilimler artmıştır. Osmanlı Devleti bu durumu tabii olarak kendisi açısından çok kötü görmüştür. Yunanistan'ın bağımsız olmasından sonra bir de Memleketeyn'de çıkan bu durum tüm Balkan uluslarına sirayet edebilirdi. Rus entrikaları yeniden canlanıp, durum Sırbistan'a da sirayet edebilirdi. Bu da imparatorluğun çözülmesi demektir.

Kırım Harbi sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile Rusya'nın buraya yerleşmesine veya himayesine almasına engel olmak için bazı maddeler konulurken ayrıca onların lehlerine de bazı maddeler yerleştirildi: Avrupa devletleri, Eflak-Buğdan'da bir Rus himayesi tesis edilmesine izin vermeyecek, bölge antlaşmayı imzalayan devletlerin kefaletinde olacaktır (Madde 122). Osmanlı Devleti bu memleketlere müstakil ve milli bir iç idare ile din ve ticaret serbestliği sağlayacaktır. Buradaki kanun ve nizamlar gözden geçirilecek, bunun içinde antlaşma devletleri tarafından özel bir komisyon kurulacaktır. Komisyonun görevi, iki memleketin bugünkü durumunu incelemek ve gelecekte teşkilatının esaslarını tesbit edip bildirmekten ibarettir (Madde 23). İki memlekete iç güvenlik ve sınırların korunması hususunda milli bir ordu kurulacaktır (Madde 25)⁵²³.

Böylece Paris Antlaşmasının bu maddeleri ile Eflâk-Buğdan'da iç yönetim bağımsız bırakılırken, bölge Rus himayesinden antlaşma devletlerinin himayesine alınıyordu. Ne var ki bu gelişmeler iki memleketin birleşerek, bağımsızlığa gidecek yola girmelerine de zemin hazırlıyordu.

Fransa'nın uzun zamandan beri yaptığı baskılar neticesinden sonra Eflâk-Buğdan ile ilgili gelişmeler başka bir mecraya kaydı. Paris diplomasisinin teklifi üzerine 6 Ocak 1857'de yeni bir Avrupa konferansı toplandı. Bu konferans Besarabya sınırını

⁵²² E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 51, 54

⁵²³ N. İorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 494-499; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 49-50

tespit ederek, Tuna deltasını Buğdan'dan ayırdı. Burayı doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'nin yönetimine bıraktı. Yılan Adası da bu bölge ile birleştirildi. Prut nehrinin ötesinde kazanılan topraklar hiç vakit geçirilmeden Buğdan Prenslığı memurları tarafından işgal edildi. Paris konferansının kararlarına göre Avusturya 24 Marta kadar Eflâk-Buğdan'ı boşaltmalarına dair kesin emirler aldılar. Aynı zamanda III. Napoleon, resmi gazetede Memleketeyn prensliklerinin birleşmesi hakkındaki fikirlerinin değişmemiş olduğu beyanatını verdi.

Mart ayı ortalarına doğru Avrupa komisyonu üyeleri, seçimleri düzenlemek üzere Bükreş'e gittiler. Çok geçmeden seçimler için canlı bir faaliyet başladı. Haziran 1857'de Antlaşmada imzası bulunan devletlerin gözetiminde, Eflâk-Buğdan'da yerel meclis seçimleri yapıldı. Seçimi, Eflâk-Buğdan'ın birleşmesinden yana olmayanlar kazandı. Fakat Fransa, Rusya ve Piomente seçimlere hile karıştığını ileri sürdü. Osmanlı Devleti ise bu iddiayı kabul etmedi. Eflâk-Buğdan'ın koruyucusu olarak ortaya çıkan III. Napoleon, yapılan seçimi iptal ettirmek ve yeniden tamamıyla serbest bir seçim yaptırmak amacıyla harekete geçti. Hemen Thouvenel'i, İstanbul'a gönderdi. Fransız elçisi, 6 Ağustos'ta, seçimler yenilenmez ise Prusya, Rusya ve Sardunya temsilcileri ile anlaşarak, Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerini keseceğini bildirdi. Fakat iki prensliği tam anlamıyla tek bir devlet haline getirmek, İngiltere'nin genel olarak takındığı tavır karşısında imkânsız görünüyordu. Üstelik Lord Clarendon basında konuyla ilgili düşüncesini açıklamış ve *“Prensliklerin sadece yönetim bakımından birleştirilecekleri, daha ziyade birbirine benzetilecekleri”* fikrini ileri sürmüştü. Böylece Fransa ile İngiltere arasında ileride yapılacak görüşmelerin esası da teşkil edilmiş oluyordu.

Daha çok kısa bir süre geçmişti ki İngiliz elçisi Stratford, hükümetinden hiç beklenmedik bir talimat aldı. Bu talimata göre, o zamana kadarki şahsi düşmanı olup İstanbul'da kalmak emrini almış bulunan Fransız elçisi ile Buğdan seçimlerini iptal ettirmek için işbirliği yapacaktı. III. Napoleon, ancak bu meselede “barışsever” bir tutum takınacağını vaat ettikten sonra, sırf idari bakımdan bir birlik meydana getirilmesi esasına dayanan Londra tasarısını kabul ettirmek suretiyle, İngiltere'nin Memleketeyn konusundaki siyasetinin değişmesini sağlayabilmişti.

Bunun üzerine Eylül 1857'de seçimler yenilendi. Bu defa seçimleri “Birlikçiler” (Unionist) kazandı. 8 Ekim 1857'de toplanan Eflâk-Buğdan meclisleri, “Romanya” adı

ile iki toprağın birleştirilmesine ve Avrupalı yabancı bir prensin ortak hükümdar olarak başa getirilmesine karar verdiler. Aynı tarihlerde Fransız Hükümeti de “tam bir birleşme olmayacak” fakat mümkün olduğu kadar bu amaca yaklaşmak için hazırlık yapacak diye açıklamalar yapıyordu.⁵²⁴

Eflâk-Buğdan'ın, Romanya adı altında birleştirilmesi Paris hükümlerine aykırıydı. Paris Antlaşması gereğince Memleketyn'de toplanacak divanların amacı memleketlerin idari ihtiyaçlarını tetkik etmek ve tedbirler almaktı. Oysa bu divanlar yukarıdaki istekleri ile bu görevlerinin sınırlarını aşmışlardı ve siyasî bir amaç etrafında birleştiklerini gösteriyorlardı. Osmanlı Devleti, bu isteklere itiraz ederek bir müddet sonra divanları kapattı. Paris Antlaşması'na imza atan devletler yeniden konuyu tartışmaya başladılar. Fransa İmparatorunun, İngiltere kraliçesi ile Osborne'da görüşmesinden sonra, Çar Alexandre ile de buluşmuş ve Balkanlar'da Fransa ile Rusya'nın daha sıkı işbirliği yapmalarını sağlamıştı. Prusya ile Piyomente Fransa tarafında, Avusturya ile İngiltere de Osmanlı Devleti yanında bulunuyordu. Neticede konunun yeniden ele alınması kararlaştırıldı. Bu sırada 7 Ocak 1858 günü Mustafa Reşit Paşa vefat edince, Sadrazamlığa Fuat Paşa getirildi. Fransa bu duruma çok sevindi; Çünkü Mustafa Reşit Paşa İngiliz yanlısı iken, Fuat Paşa Fransa yanlısı bir tutum sergiliyordu⁵²⁵.

Bu sıralarda İngiltere, Hindistan'daki “Sipahi İsyanı” ile meşgul olduğundan, ayrıca Türkistan'da güç sahibi olan Rusya ile bir çatışmaya girmek istemediğinden, Romanya sorununa doğrudan taraf olmak istemiyordu. Hatta sorunun çözümlenmesi için Osmanlı Devleti katından arabuluculuk yapmayı bile teklif etti⁵²⁶.

Neticede, Avrupa komisyonu, 3 Nisanda son raporunu hazırlayarak Paris konferansı oturumlarına hazır hale geldi. Mayıs başlarında Fuat Paşa, Türkiye temsilcisi olarak Paris'e geldi. 22 Mayıs 1858'de başlayan görüşmeler 19 Ağustos'a kadar devam etti. Görüşmelerde iki tez ortaya çıktı. Fransız delegesi Walewski ile Kiselew, birlik ve yabancı prensler tarafından yönetilmesi fikrindeydiler. Osmanlı Temsilcisi, Fuat Paşa, Eflâk-Buğdan'ın ayrı ayrı idare edilmesini istiyordu. Avusturya temsilcisi baron von Hübner, meselenin Fransa tarafından istenen şeklin tersine olarak çözülmesini, İngiliz

⁵²⁴ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 494-499

⁵²⁵ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 509-511; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 56-59

⁵²⁶ R. Uçarol, *Siyasî Tarih*, s. 166

temsilcisi Cowley ise “yönetim kurullarının birbirine benzetilmesini” istiyorlardı. Rusya, Prusya ve Piyemonte Fransa’nın tezini, İngiltere ile Avusturya ise Türk tezini tuttular. Uzun süren tartışmalar sonucunda Fransa’nın geri adım atmasıyla 19 Ağustos’ta şu kararlar alındı:

- Eflâk-Buğdan, Osmanlı Devleti’nin egemenliği altında kalmak şartıyla, **“Eflâk-Buğdan Birleşik Prenslikleri”** adını alacak.
- Her iki beyliğin ayrı ayrı beyleri ve meclisleri bulunacak. Bu voyvodalar, hayat boyunca olmak şartıyla divan tarafından seçilecek. Seçimler padişah tarafından onaylanacak.
- Her memleketin özel işleriyle ilgili kanunlar voyvodalar tarafından hazırlanıp, divanlar tarafından tasdik edilecek.
- Osmanlı Devleti’ne Eflâk 2 milyon, Buğdan 1.5 milyon senelik vergi verecek.
- Her iki memleketi ilgilendiren konularda karar vermek için müşterek bir komisyon kurulacak. Yine her iki memleketin ortak bir yargıtayı da bulunacaktır.

Bu hükümlere bakıldığında Eflâk-Buğdan’ın bir isim altında birleştirilirken, iki ayrı eyalet olarak bırakıldığını; hukuki açıdan Osmanlı Devleti’ne bağlı olduğunu görürüz. Ancak Eflâk-Buğdan’ın amacı tam manasıyla bir birlik kurmaktır. Nitekim bu anlaşmadaki açıklardan yararlanacak olan voyvodalar, iki memleketin idarisini tek bir beyin idaresi altında birleştirmeyi başaracaklardı.

Nitekim 17 Ocak 1859’da Buğdan Meclisi, aslen Buğdanlı olan ve 1848 olaylarına karıştığı için, bir süreden beri Fransa’ya sığınmış bulunan Albay Alexandre Cuza’yı “Birleşik Prensliklerin” yegâne hükümdarı olarak ilan etti. Eflâk Meclisi de 5 Şubat 1859’da bunu kabul etti. Avusturya istisna olmak üzere diğer devletler de bunu kabul ettiler. Böylece şekil yönünden de olsa Eflâk-Buğdan’ın birliği sağlanmış oldu. Bu sıralarda Avrupa’nın siyasî durumu Eflak ve Buğdanlılar için istismara elverişliydi. İtalya’nın birliği için çalışmadığı iddiasıyla İtalyan milliyetçi Orsini, III. Napoleon’u hayatına kastetmişti. Bu olaydan sonra III. Napoleon Piyemonte başvekili Kavur ilere bir görüşme yaparak İtalyan birliği için Piyemonte ile birlikte Avusturya’ya karşı harekete geçmeyi kabul etti. Bu suretle Fransa’nın, Eflâk-Buğdan birliğini meydana

getirmesi konusunda; Bâb-ı Âli'yi en kuvvetli bir surette desteklemek suretiyle mani olmaya çalışan Avusturya'yı iyi niyetle kollamasına sebep kalmamıştı. Fransız Dışişleri Bakanı, Eflâk seçimlerinden 5 gün sonra Albay Couza'yı imparator adına Eflâk ve Buğdan'ın müşterek voyvodası olarak tanıdı. Ancak Osmanlı Devleti bunun mevcut anlaşmalara aykırı olduğunu ileri sürdü.

Osmanlı Devleti'nin itirazlarını dikkate almak durumu incelemek için Nisan 1859'da Avrupalı büyük devletler yeniden toplandılar. Avusturya delegesi Osmanlı delegesini desteklediyse de, Fransa, İngiltere, Rusya ve Prusya yeni karışıklıklara meydan vermemek için, Eflâk-Buğdan'da yapılan bu seçimi bir oldubitti olarak kabul ettiler. Sonuçta Osmanlı Devleti, büyük devletlerin baskısına boyun eğerek, 24 Eylül 1859'da Couza'yı Eflâk-Buğdan'ın ortak prensi olarak resmen tanıdı. Ancak bu birliktelik tamamen mantıksızdı. Çünkü Eflâk-Buğdan hem ayrı ayrı idare edilecekti ve hem de bir voyvodanın başkanlığında milli bir birlik kuracaktı. Nitekim Couza daha ilk zamanlardan itibaren büyük zorluklarla uğraşmak zorunda kaldı. Bu arada Osmanlı Devleti Eflâk-Buğdan yönetimi ile ilgili bazı görüşlerini Avrupalı devletlere bildirdi. Fransa ve İngiltere bu defa ileri sürülen isteğin kabul edilmesini tavsiye ettiler. Avusturya, İtalya'da Piyomente ile Fransa'ya yenilmiş olduğu için Avrupa'da prestiji kırılmış bulunuyordu. Muavenetine güvenilemezdi. Rusya, Fransa'nın izindeydi. Osmanlı Devleti yine çok güç durumda kalmıştı. Sonunda Eflâk-Buğdan'ı tamamıyla kaybetmemek için ileri sürülen isteği şu şartlarda kabul ediyordu: "Couza'nın voyvodalığı süresince yani kaydı hayat şartıyla kabul edecek. Fokşan'da toplantılarını yapan merkez meclisi dağıtılacak, Couza'nın istifası veya ölümü halinde eski idare 1858 Paris Antlaşmasının hükümleri üzerine kurulacaktı." Üstelik bundan önce bir komiser göndererek Romanya halkının bu durum hakkındaki düşüncesini öğrenecekti. Haziran 1861'de yabancı devletlerin elçileri ile bir görüşme yapılarak fikir birliğine varıldı. 2 Kasım 1861 tarihli bir fermanla padişah, bahis konusu olan istekleri kabul ve tasdik etti. Böylece Eflâk-Buğdan tek bir voyvodanın idaresi altında birleşmiş oldu. 5 Şubat 1862'de birleşmiş memleketlerin ilk müşterek meclisi toplandı. Artık Romanya Birliği fiilen gerçekleşmiş oluyordu⁵²⁷.

Şubat 1862'de askeri bir suikast neticesinde iktidardan çekilmek zorunda kalan Couza'nın yerine Hohenzollern hanedanından Prens seçildi. Osmanlı Devleti bu

⁵²⁷ N. Iorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 511-517; E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 60-63

oldubittiyi de kabul etmek zorunda kaldı. Sözde Osmanlı Devleti'ne 1878'e kadar şeklen bağlı olan Romanya, yine büyük devletlerin arka çıkmasıyla tam istiklâline doğru yürüyecekti.

Berlin Kongresi sırasında büyük devletler türlü formüllerle Osmanlı İmparatorluğu'nu taksim ederken Fransa kendisine hisse verilmediğini görünce durumu protesto etti. Bismarck, Fransa'ya Alsas-Loren'in acısını unutturmak, onu sömürge teşebbüslerine sürükleyerek Avrupa dışlarında oyalamak için İtalya ile ihtilafa düşürmek için Fransız baş delegesine, "Fransa'nın Tunus'a yerleştiği takdirde, bu harekete karşı Almanya'nın bir itirazda bulunmayacağını" gizlice bildirdi. İngiliz Hariciye Nazırı Salisbury de aynı teminatı İngiltere adına verdi. Bu suretle Osmanlı delegeleri Karadağ'da bir limanın Osmanlı ülkesinde kalmasını sağlamak için ter döktükleri sırada koca Tunus eyaletinin ihalesi Fransa'ya yapılmış oldu.

Berlin Anlaşması'nın tatbikine geçilmesi üzerine Rusya, İngiltere, Avusturya ve Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nin savaşla veya bağışlamak suretiyle kaybettiği yerlere yerleşmeye başlayınca, İtalya ve Fransa'nın da iştahı kabardı. 4 Nisan 1881'da 20 bin kişilik bir kuvvetle Tunus'a çıkan Fransa'nın himayesini 12 Mayıs'ta Tunus beyi kabul etmek zorunda kaldı. Zaten aynı dönemde İngiltere de Mısır'a yerleşmek için harekete geçmişti⁵²⁸.

5.6. Jön Türkler Döneminde Osmanlı-Fransız İlişkisi

Osmanlı Devleti tarafından, Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy'e Osmanlı eğitim kurumlarının sistemleştirilmesi için bir proje hazırlattırıldı. Bu çerçevede 1868 yılında kurulan Galatasaray Lisesi, zamanla Edirne, İzmir, Beyrut, Şam, Tarsus, Kayseri ve Selânik'te açılan miyoner okullarıyla beraber Fransız kültürünün yerleşmesine ve batıcı aydın kesimin oluşmasına yol açtı.

Mustafa Reşid Paşa'nın himayesiyle Paris'e giden Şinasi, Renan ve Lamartine gibi ünlü Fransız edebiyatçılarıyla tanıştı ve Soci  t   Asiatique'e üye oldu. Bu gelenek Namık kemal, Ziya Paşa, Midhat Paşa gibi aydınlar tarafından sürdür  ld  . Fransı edebiyatının etkisi altında bir edebiyat ortamı oldu. Yönetimle ters düşen aydınlar

⁵²⁸ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, s. 85-86

Paris'e kaçmaya başladılar ve *Jön Türkler* adıyla faaliyetlerine orada devam ettiler. Zamanla siyasi bir karakter kazanan bu hareket, İttihat ve Terakkî Partisine dönüştü⁵²⁹.

Jöntürk yönetiminin ilk yıllarında, Fransız- Osmanlı ilişkileri sürekli olarak kötüye gitmiştir. İttihat ve Terakki iktidara geldiğinde, saray entrikalarına ve eski rejimin mali dalaverelerine bulaşmış olan Osmanlı Bankası ve Fransa İstanbul Büyük Elçisi Contansa hiç yakınlık duymuyordu. Dahası Jöntürklerin yurtseverliği, kendi politikalarıyla çelişiyordu. Fransa Jöntürklerin gözde gücü olmayı açıkça başaramamış ve 1909'dan sonra hızla artan Alman nüfuzu bu boşluğu doldurmuştu.

Bağdat demiryolu projesinden umduğunu bulamayan Fransa, bu yüzden 1911-14 yıllarında Kuzey Anadolu'da bir demir yolu şebekesi ele geçirmeye, Suriye'deki Fransız demiryolu şebekelerini güçlendirmeye, Karadeniz ve Suriye kıyılarında limanlar inşa etmeye karar verdiler. Fransız Alman hükümetleriyle eninde sonunda, kendi kazançlarını onaylayacak ve Fransız Alman kapitalistler arasında rekabeti önleyen sanayi nüfuz alanlarının yaratılmasına yol açacak bir antlaşma istiyordu.

Bu bağlamda Fransız büyük elçisi Bompard, Karadenizin iç kesimlerine uzanacak ve Ermenilerin yaşadığı vilayetlere yayacak geniş bir demiryolu şebekesi inşa etmeyi düşünüyordu.

1911-1922'de Fransa, Bompard'ın tezini olumlu buldu ve Karadeniz demiryolu şebekesi oluşturma politikasını ele aldı. Fakat Balkan savaşları Osmanlı İmparatorluğunu Avrupa'daki topraklarının çoğundan yoksun bırakınca Bompard'ın düşüncesi yeniden sorgulandı. Osmanlı Devletinin bütünlüğüne böylesi yıkıcı bir darbe hem resmi hem gayri resmi Fransız kamuoyunu epeyce etkiledi. İmparatorluğun ayakta kalıp kalmayacağı kuşkuları, Fransız politikacılar arasında yeni tartışmalara yol açtı. Tartışmaya katılanlardan çok azı, Osmanlı imparatorluğunun bölüşümünü istiyordu. Akdeniz deki yeni bir güç dağılımı ister Almanya'nın ister Rusya'nın avantajına olsun Fransa'nın hoşuna gitmeyecekti. Toprak bölüşümü, Fransa'nın ticari faaliyetlerinin dağınık niteliğine ve Osmanlı bankasının özel statüsüne uygun olamazdı. Ayrıca böyle bir durumda Fransız alacaklarının garantisi yoktu. Ve Kuzey Afrika Müslüman sömürgeleri böyle bir durumda huzursuzluk çıkarabilirlerdi⁵³⁰.

⁵²⁹ İ. Soysal, "Türk Fransız İlişkileri, c. XIII, s. 184.

⁵³⁰ M. Kent, *Osmanlı imparatorluğunun Sonu ve ve Büyük Güçler*, 82-87

SONUÇ

Balkan Yarımadası'nın coğrafi yapısını incelediğimizde bu durumun, etnik yapısına da yansımış olduğunu görürüz. Coğrafi şartlar, etnik çeşitlilik, farklı din ve dillerin var oluşu bölgede daima bir çatışma konusu olmuş ve küçük bir bölgede yerleşmiş olan Balkan ülkelerini karışıklara itmiştir.

Balkanlar'ın etnik yapısı Balkan siyasî coğrafyasına yansımış ve her ülkeninin içinde yer alan bir azınlık tarih boyunca sorun oluşturmuştur. Üstelik her etnik grubun arkasında aynı din ya da aynı soydan gelen bir devletin varoluşu bu coğrafyada kavgaların, çekişmelerin ve müdahalelerin nihayet bulamamasında büyük bir etken olmuştur.

Balkan Yarımadası'nın Osmanlı Devleti'nden kopuş sürecinde bağımsız küçük devletler oluşturulurken bunların siyasî sınırları gayr-i tabii bir özellik arzemiş bu husus ise Avrupa'nın büyük devletleri tarafından bilhassa oluşturulmuştur. Çünkü bu şekliyle Balkanlar, sürekli olarak “*müdahaleye açık bir alan*” olarak kalacak; büyük devletler menfaatleri tehlikeye düştüğü zamanlarda bölgenin işlerine karışma şansını her daim ellerinde bulunduracaklardı.

Tarih boyunca, Türk, Slav ve Germen kültürleri ve hâkimiyetleri arasında mücadele sahası olarak varlığını devam ettiren Balkan ulusları aslında en rahat olarak yaşadıkları Osmanlı Devleti'nden koparak bağımsızlıklarını kazanırken yeni kaos dönemlerini açtıklarının belki de farkında değillerdi. O tarihlerden itibaren yaşanan kavgalar, katliamlar, göçler, savaşlar bitmek bilmeyen çekişmeler günümüze kadar var olmaya devam etti. Balkan ülkeleri, Avrupa devletlerinin destekleriyle bağımsızlıklarını kazanırken millî sınırlar dahi dikkate alınmadan çizilmiş ve bu da azınlık sorunlarını ile sınır çekişmelerini günümüze kadar getirmiştir.

1789 Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik hareketleri sonucunda Balkan milletleri teker teker ayaklanmaya başlamışlar ve bağımsızlıklarını almışlardır. İlk isyan eden ulus Sırp olurken, bağımsızlığını ilk ulus ise Rumlar olmuştur. 1829 yılında yine bir Rus savaşı sonrasında imzalanan Edirne Antlaşması'yla bağımsız bir Yunanistan Devleti kurulmuştur. Yunanistan'ın bağımsızlığını alması diğer Balkan milletlerine de örnek teşkil etmiş ve Karadağ, Romanya, Sırbistan 1878 yılına kadar sık sık ayaklanmalar çıkarıp, Osmanlı Devletini zor durumda bırakmışlardır. Önce özerklik

şeklinde başlatılan bu bağımsızlık hareketleri, Avrupa büyük devletlerinin müdahale etmeleri sonucunda daima uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Gerçek olan bir şey vardı ki, XIX'uncu yüzyılda "Hasta adam" olarak adlandırılan Osmanlı Devleti çöküyordu ve bundan pay almak hemen hemen Avrupa'daki tün etkin devletler için vazgeçilmez bir amaç olmuştu.

Osmanlı Devleti'nin yarı sömürge durumuna gelmesinde en önemli dönüm noktasını 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması oluşturmuştur. Bu antlaşma ile Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız olmuşlar, Bulgaristan ise Osmanlı'ya bağlı bir Prenslik haline gelmiştir. Bulgaristan'ın tam bağımsızlığını alması için 1908 yılını beklemesi gerekmiştir. II. Meşrutiyetin ilanını fırsat bilen Bulgarlar, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı ile birlikte bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağımsızlığını ilan eden ve Osmanlı'dan kopan en son millet Arnavutlardır. Balkan Savaşları sırasında Avusturya ve İtalya'nın desteği ile Arnavutluk da bağımsızlığını kazanarak bizden koparılmıştır.

Ancak Balkanlardaki gelişmeler bununla kalmamıştır. 1918 Ekiminde Zagreb'te Yugo-Slav Milli Konseyi kurulmuş ve sonradan adı Yugoslavya olacak olan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuştur. Devamını sürdüremeyen bu krallık, İkinci Dünya Savaşından sonra Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Slovenya, Karadağ ve Sırbistan Cumhuriyetlerinden oluşan Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne dönüşmüştür. En son 1980'li yılların ortalarından itibaren Sovyetler Birliğinin ve Doğu Blokunun dağılması Yugoslavya'yı kanlı bir iç savaşın içine sokmuş ve cumhuriyetler uluslararası arenaya bağımsız birer devlet olarak çıkmışlardır. Sonuç itibariyle Balkanların görünümü bir kez daha değişmiştir ve bölgedeki gelişmeler bu değişimin devam edeceğine işaret etmektedir.

XIX. yüzyılda Balkanlar üzerinde Rusya, İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya adeta yarışa girmişler, politik oyunlarla birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmışlardır. Avrupa devletlerinin emperyalist amaçları için kullanılan Balkan ulusları onların desteği ve tahrikleri altında birer birer ayaklanırken; bu ayaklanmalarında takip edecekleri strateji de onlar tarafından tespit edilmiştir. Bu ayaklanmalardaki rota bellidir: *Islahat, imtiyaz, özerklik ve bağımsızlık*. Çok ilginçtir XVI. yüzyıldan itibaren kendini toparlayarak, dünyaya yön vermeye başlayan küçük kıta Avrupa'nın siyasal oyunları

mahiyeti aynı olmak koşuluyla farklı isimlerle; ancak aynı seneryo ve aynı sahnelerle günümüzde de devam etmektedir.

Dün Ortadoğu ve Balkanlar'a umumi sulhü getirmek üzere harekete geçen Avrupa büyük devletleri bugün de aynı bölgeler üzerinde nüfuzunu devam ettirmekte yine Ortadoğu ve Balkanlar'a müdahale hakkını elinde bulundurmaktadırlar. Yalnız senaryoları aynı kalırken, kullandıkları lisanlarında ufak değişiklikler yapmışlar ve adı geçen bölgelere, *demokrasi, insan hakları, fedaratif bir yapı* getirmek yönünde amaçları olduğu iddiasıyla hareket ederek, XIX. yüzyılda yaptıklarını XX. ve XXI. yüzyılda da aratmamışlardır.

Balkanlar için, Osmanlı Devleti'nden kopuş süreci ne kadar buhranlı geçmişse, bundan sonraki dönem Balkan Yarımadası için dahada büyük buhranları içine alan bir zaman dilimini açmıştır. Kendi aralarında ittifak yaparak Osmanlı'yı tamamen Rumeli'den atmak arzusunda birleşen Balkan devletleri, kısa bir süre sonra kendi aralarında anlaşmazlığa düşerek Osmanlı'yı bırakıp birbirlerine saldırmışlardır. Tarihe Balkan Savaşları olarak geçen bu savaş sonrasında Osmanlı Devleti sadece Edirne ve Kırklareli'yi kurtararak büyük toprak kayıplarına uğramış; bu zor durumundan istifade eden Avrupalılar, Osmanlı'nın Balkanlar'daki kendisine bağlı ve büyük bir bölümü dindaşı olan Arnavutluk'u koparmayı da unutmamışlardır.

XIX. yüzyıl içerisinde Osmanlı'dan koparılan Balkanlar, daha refah dönemine girmeden, XX. yüzyılın başlarında iki büyük savaşın başlangıç noktasını oluşturmuştur. İnsanlığın o döneme kadar karşılaşmış olduğu en büyük ve en kanlı savaş olan I. Dünya Savaşı da yine burada yaşanan olaylar neticesinde patlak vermiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahtının Saraybosna'yı ziyareti sırasında Sırp bir milliyetçi tarafından öldürülmesi bahanesiyle emperyalist devletler menfaatleri için yeni ve tarihin en büyük savaşlarından birini başlatmakta hiçbir sakınca görmemişlerdir.

1933'lerde itibaren ise hızla silahlanan ve I. Dünya Savaşı'nda istediklerini elde edemeyen Hitler Almanya'sı ile Mussolini İtalya'sı elele vermişler. Ve eski Roma-Germen İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak isteyen Almanya ile büyük Akdeniz imparatorluğunu yeniden kurmak isteyen İtalya'nın hareket alanı yine Balkanlar olmuş; bölgede giriştikleri harekât İkinci Dünya Savaşı'nın fitilini de yine burada yakmıştır.

Neticede eskiçağlardan bu yana siyasal çekişmeler ve fetih alanı olan Balkanlar önemini hiçbir zaman kaybetmediği gibi; Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra kaybettiği huzuru da hiç bulamadı. Şark Meselesi kapsamında görülün Balkan meseleleri, aslında Türklüğü Balkanlar'dan atmak ve Anadolu'dan kovarak geldikleri yer olan Orta Asya'ya sürmek şeklinde hep var oldu. Türklüğün Balkanlar'da varoluşu Osmanlı'dan çok daha öncesinden, IV. yüzyıldan itibaren hep varolmuştur ve bu varlık oynanan siyasal oyunlara rağmen devam edecektir.

“Balkanlar” dünyanın en büyük imparatorluklarından biri olan Osmanlı Devleti tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Devlet dünyaya adını duyuran bir imparatorluk olarak ortaya çıkarken Balkanlar yönündeki ilerleyiş bunda çok büyük bir paya sahiptir. Ne gariptir ki devletin çalkantılar, buhranlar, siyasal oyunlar içerisinde çöküş süreci ve sonu da yine aynı yerden başlamıştır.

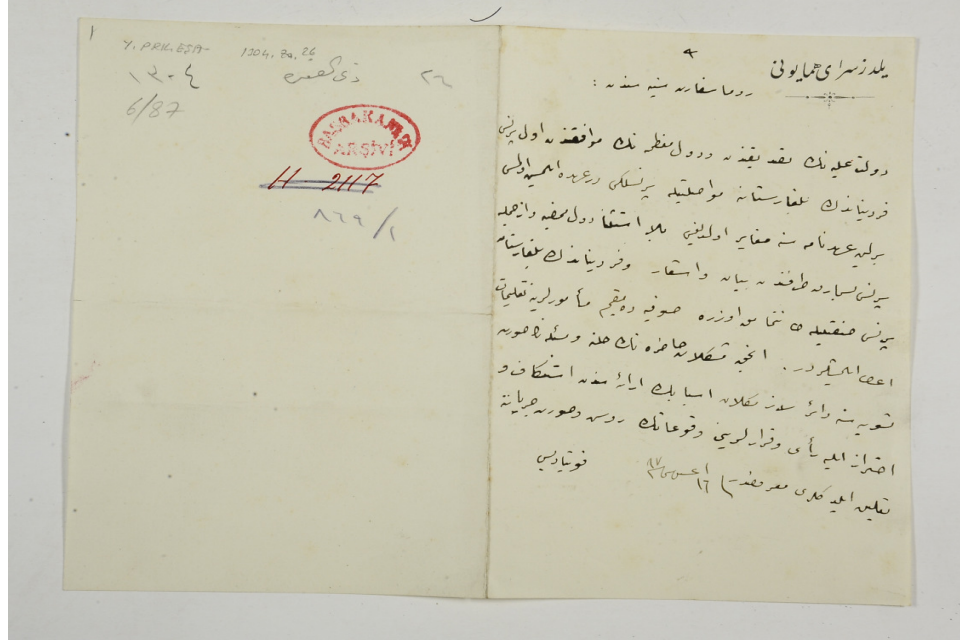
Araştırmam sürecinde Balkanlar ile ilgili çok güzel kaynakların mevcut olduğu; ancak bunların eyalet, sancak, liva tarihi ya da Bulgar, Sırp, Bosna, Hersek olayları vb. olarak tek tek ele alındığı; Rusya'nın Panslavizm propagandası ve Akdeniz'e inme politikası, Avusturya'nın bölge politikası, İngiltere'nin varolan dengeyi koruma mücadelesi yönünden alındığı tespit edilmiştir.

Osmanlı arşivinde okunmayı bekleyen konuyla ilgili binlerce belge mevcuttur. Osmanlı Devleti'nin beş yüzyıllık hâkimiyet sahası olan “*Osmanlı Devleti Dönemi'nde Balkanlar Tarihi*” eksiktir ve bu yönde bir çalışma yapılmalıdır. Araştırmadaki temel maksadım çok kapsamlı olmasa da XIX. yüzyıl Balkanlar'da yaşanan olayları bir araya getirmek olmuştur.

EKLERİN LİSTESİ

- EK 1.** Y. PRK., Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği 9/34 Nolu Belge
- EK 2.** Y. PRK., Elçilik ve Şhrebenderlikler Tahriratı 6/87 Nolu Belge
- EK 3.** Y. PRK., Mabeyn Başkitabeti (Y.PRK.BŞK) 11/89 Nolu Belge
- EK 4.** Y. PRK., Mabeyn Başkitabeti (Y.PRK.BŞK) 9/86 Nolu Belge
- EK 5.** Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı 202/70 Nolu Belge
- EK 6.** Yıldız Esas Evrakı 73/15 Nolu Belge
- EK 7.** Yıldız Esas Evrakı 73/15 Nolu Belge'nin Devamı
- EK 8.** Dosya Usulü İradeler Tasnifi 138/34 Nolu Belge
- EK 9.** Balkanlar Etnografik Harita
- EK 10.** Balkan Yarımadası Fizikî Harita
- EK 11.** 1877 Türkiye Avrupası
- EK 12.** 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Şıpka Çarpışması
- EK 13.** 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı Sırasında Türk Atlı Askerleri ve Generali
- EK 14.** 1877 Bulgaristan'da Yaz Kıyafetleri İçinde Rus Piyadesi
- EK. 15** Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa

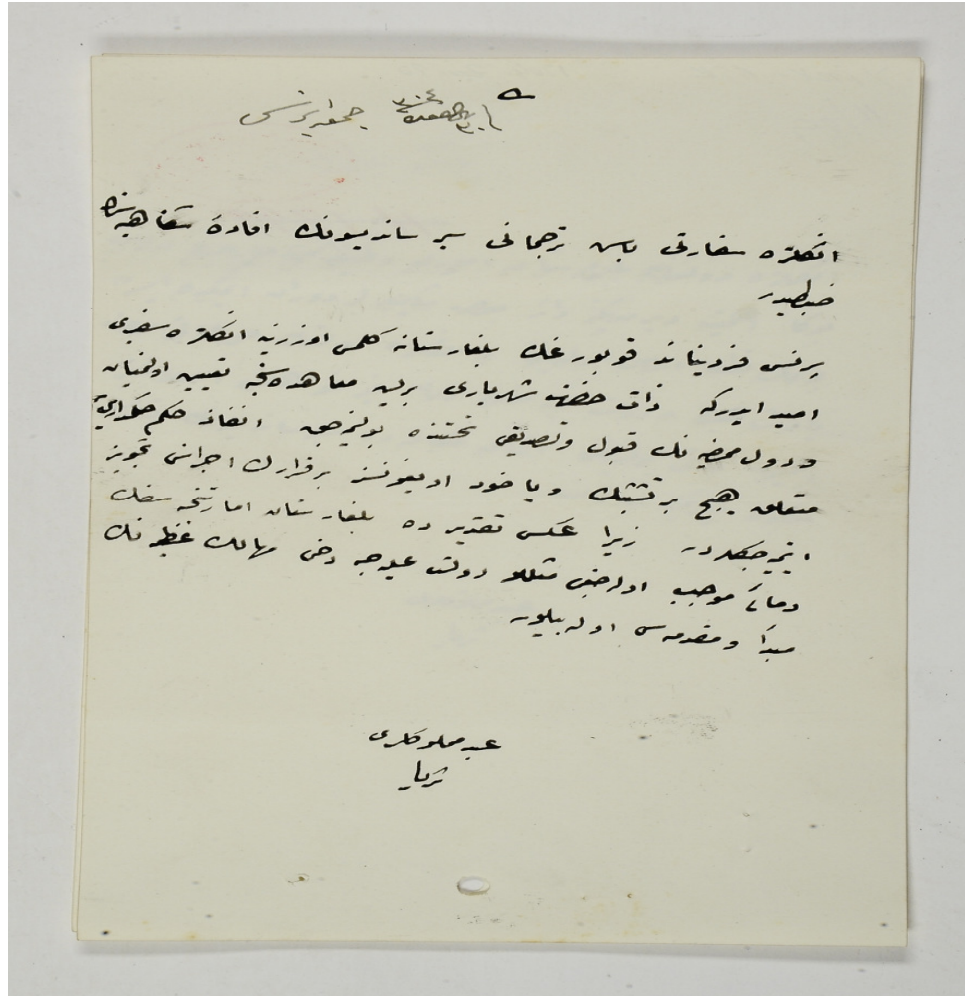
EK-2

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik ve Şehrebenderlikler Tahriratı (Y.P.R.K.

E.Ş.A) 6/87

EK-3

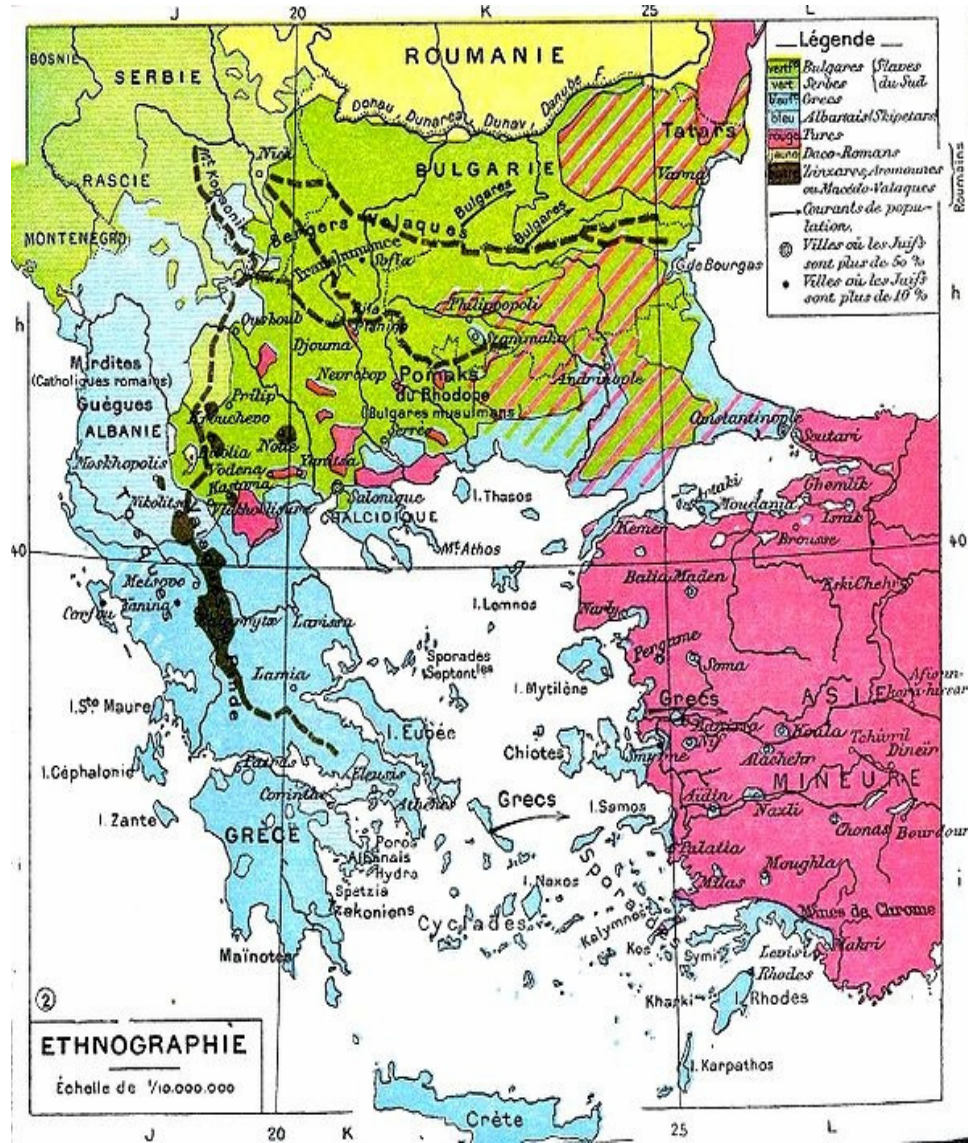

Yıldız Perakende Evrakı, Mabeyn Başkitabeti (Y.PRK.BŞK)

11/89

EK- 9

Bu bölümdeki resim ve haritalar www.fmtr.com sitesinden alınmıştır.

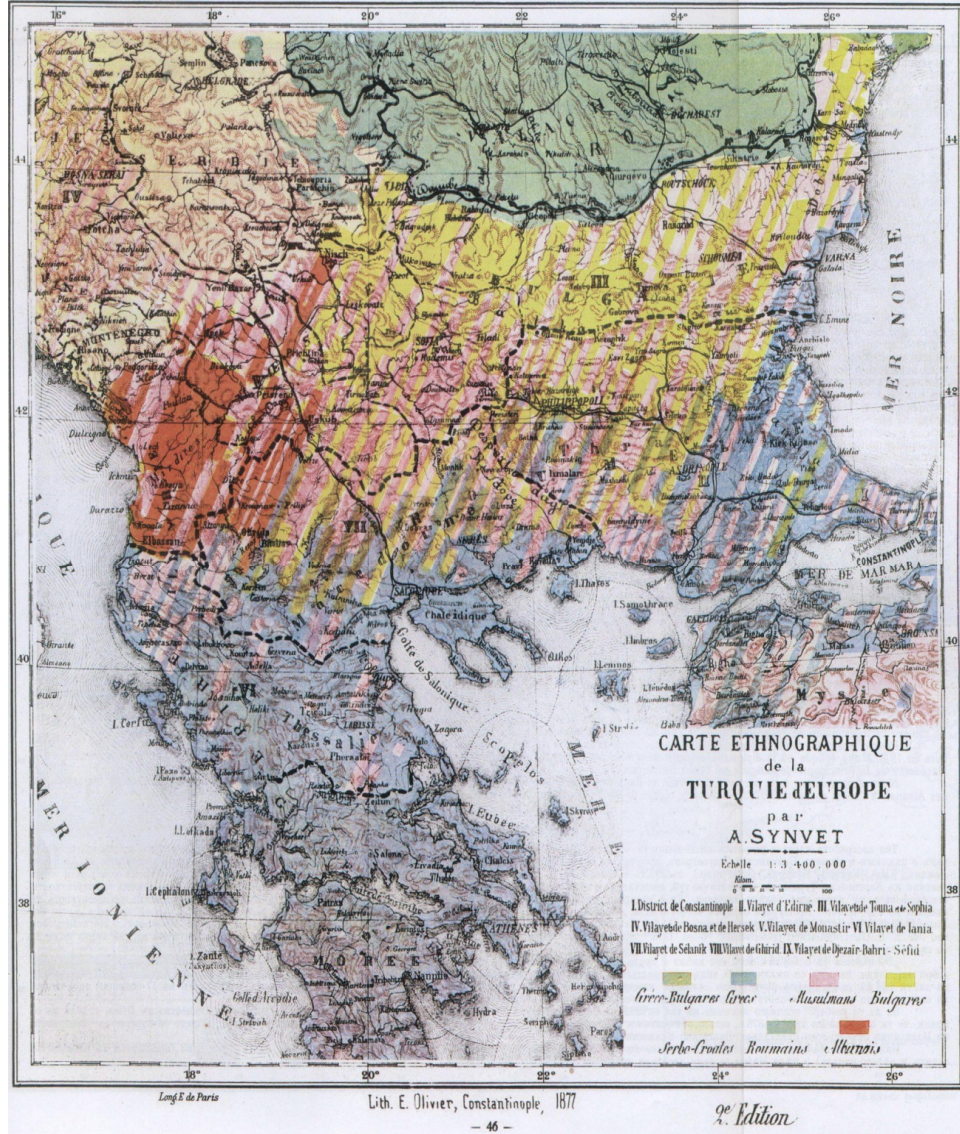

EK- 10

BALKAN YARIMADASI FİZİKİ HARİTA

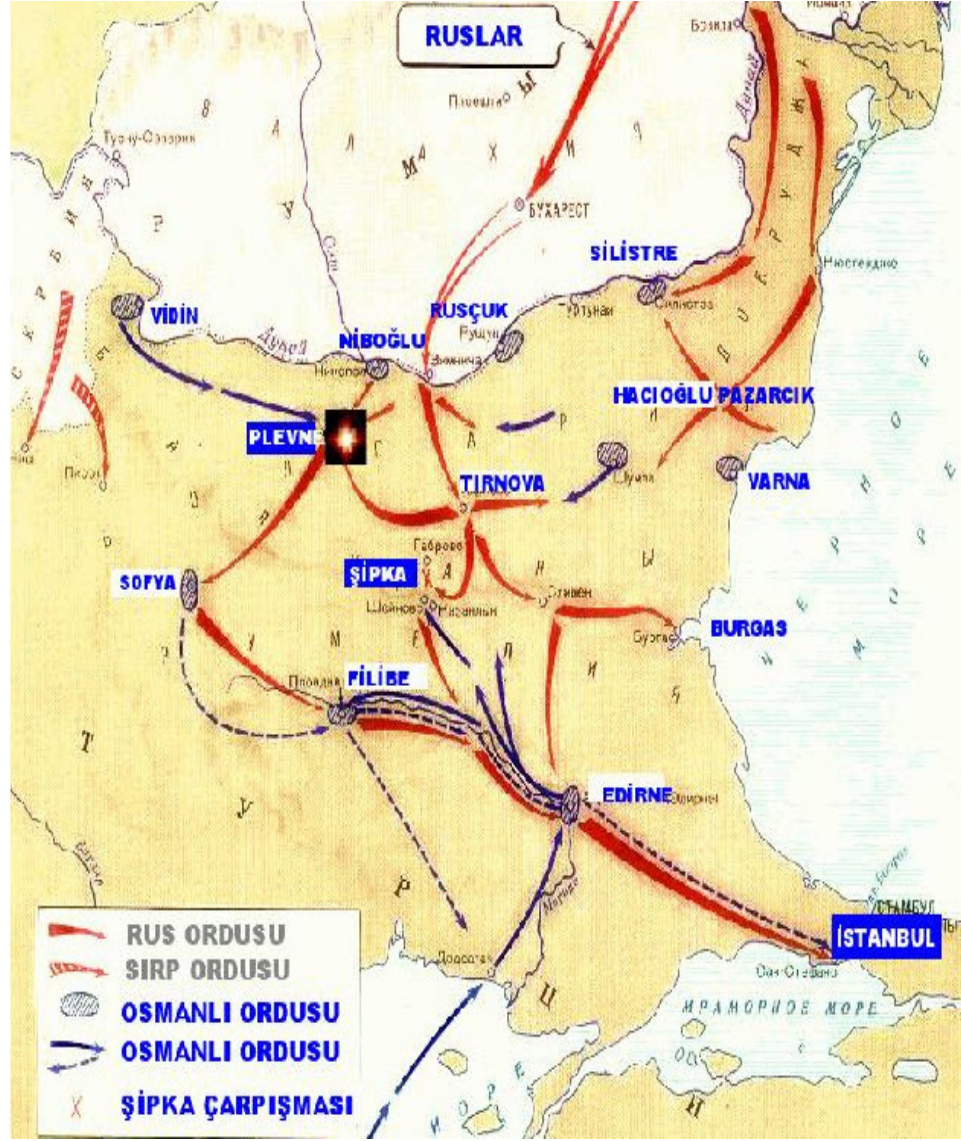
EK- 11

1877 TÜRKİYE AVRUPASI

ETNOGRAFIK HARİTA

EK- 12

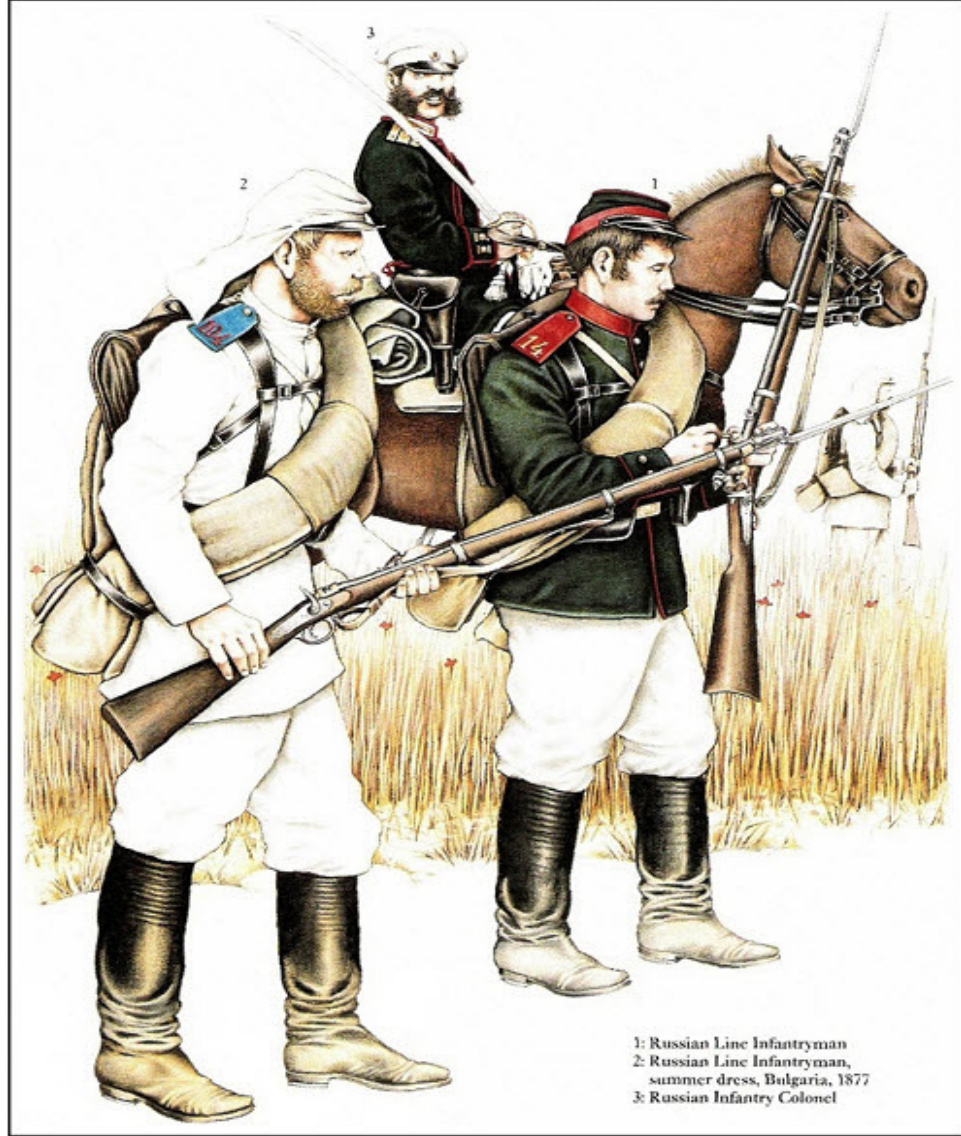
1877-1878 OSMANLI-RUS HARBİ ŞİPKA ÇARPIŞMASI

EK-13

1877-1878 OSMANLI RUS SAVAŞI SIRASINDA TÜRK ATLI ASKERLERİ VE GENERALİ

EK-14

1877 BULGARİSTAN'DA YAZ KIYAFETLERİ İÇİNDE RUS PİYADESİ

EK-15

PLEVNE KAHRAMANI GAZİ OSMAN PAŞA

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (B.O.A)

Bâb-ıÂli Evrak Odası (B.E.O)

187/ 13968

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y. PRK. TKM.) 9/34

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR)

1/ 77, 2/ 37, 5/15, 10/38, 17/ 63

Cevdet Hariciye (C. HR.)

106/ 5278

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Arzuhal ve Journaller, (Y. PRK. AZJ)

6/13

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı, Teşrifat-ı Umûmiye Dairesi (Y.PRK. TŞF)

1/14, 1/20

Yıldız Perakende Evrakı Elçilik ve Şehrebenderlikler Tahriratı (Y.PRK. E.Ş.A) 6/87

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE.)

42/77, 44/12, 73/15, 103/60, 147/96

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS)

159/55, 169/99, 174/79, 202/70, 203/15

Yıldız Perakende Evrakı, Mabeyn Başkitabeti (Y.PRK.BŞK)

3/63, 9/86, 11/89

Yıldız Perakende Evrakı nâme-i Hümayûn (Y.PRK.NMH.)

1/56

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi, (DH. MKT)

1863/53

Dosya Usulü İradeler Tasnifi, (DUİT)

77/2, 138/7, 138/34, 138/36, 138/40

Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrakı, A. MKT. MHM.,

344/86

II. SÜRELİ YAYINLAR

A) Gazeteler

Milliyet

B) Dergiler

Belleten

Tarih ve Medeniyet Dergisi

Türk Dünyası Tarih Dergisi

III. BASILI KAYNAKLAR

A. Kitaplar

- Abdülhamid II., *Siyasî Hatıratım*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010
- ADANIR, Fikret, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Olusması ve Gelişmesi, Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik, 1876-1923*, İstanbul 1995
- Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. II, Dersaadet 1321
- Ahmet Rasim, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, (Hazırlayan H.V. Velidedeoğlu), İstanbul, 1987
- Ahmed Selâhaddin, *Hukuk ve Siyaset-Berlin Kongresi*, c. I, İstanbul, 1327
- AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1987
- AKŞİN, Sina “Siyasal Tarih (1789-1908)”, *Türkiye Tarihi*, C. III, Osmanlı Devleti 1600-1908, İstanbul 1995
- ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu-Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul, 2005
- ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1990*, c. I (1914-1980), Ankara, 1993
- ARMAOĞLU, Fahir, *XIX. yüzyıl Siyasî Tarihi (1789- 1914)*, Ankara, 1997
- ARMAOĞLU, Fahir, *XIX. yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Ankara, 1999
- AYDIN, Mahir, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul, 1996
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c.I, c. II, K.I, Ankara, 1991
- BİSMARCK, O. Von, *Düşünceler ve Hatıralar II*, (çev. Nijad Akipek), 1991
- BLAISDELL, Donald C. *Düyyûn-ı Umûmiyye Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Denetimi*, (çev. Ali İhsan Dalgıç), İstanbul, 1991
- BRAUDEL, Fernand, *Tarih üzerine Yazılar*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara, 1992

- BURÇAK, R. Salim, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri*, İstanbul, 1946
- CANNING, Lord Stratford, *Türkiye Anıları*, (çev. Can Yücel), Ankara, 1999
- CASTELLAN, Georges, *Balkanların Tarihi (14-20. Yüzyıl)*, (çev. Ayşegül Y.Başbuğu), I. B, İstanbul, 1993
- COQUIN, François-Xavier, *1917 Rus Devrimi*, (çev. Attila Tokatlı) İstanbul, 1966
- ÇELİK, İbrahim Yılmaz, AKSIN, Ahmet, *Tarihi Gerçeklerle Osmanlı Yunan Harbi*, İstanbul, 2007
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Kronolijisi*, c. IV, İstanbul, 1972
- DRİAULT, Edouard, *Şark Mes'elesi*, (çev. Nafiz), İstanbul 1329
- ERCAN Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, Ankara, 2002
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, c. I, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları), Ankara, 1953
- HALAÇOĞLU, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri, (1912-1913)*, Ankara 1994
- HENTCH, Thierry, *Hayali Doğu Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, (çev. Aysel Bora), İstanbul 1996
- HOCAOĞLU, Mehmet, *II. Abdülhamit'in Muhtıraları (Belgeler)*, İstanbul 1998
- IORGA, N., *Osmanlı Tarihi*, c.V, (1774-1912), Çev: B.Sıtkı Baykal, Ankara, 1948
- İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Le Tanzimat et la Question Bulgare)*, Ankara, 1943
- İbrahim Halil, *Şark Muharebatı, Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilâli*, c. I. İstanbul 1328
- İPEK, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara, 1994
- KARADAĞ, Raif, *Şark Meselesi*, İstanbul, 1971

- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. V, c. VI, c. VII, c. VIII, Ankara, 1988
- KENT, Marian, *Osmanlı imparatorluğunun Sonu ve ve Büyük Güçler*, (çev. A. Fethi), İstanbul, 1999
- KOCABAŞ, Süleyman, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, 1989, İstanbul.
- KOCABAŞ, Süleyman, *İngiliz Tuzağı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü 1783-1923*, İstanbul 2003
- KÖSE, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*, Ankara, 2006
- KRAYBLİS Nikerled, *Rusya'nın Şark Siyaseti*, (çev. Habil Adem), Erzurum, 2001
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara 1948
- KURAT, Akdes Nimet, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1952)*, Ankara, 1952
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, Ankara, 1952
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, Ankara, 1999
- Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, c. I, İstanbul, 1326
- MANİSALI, Erol, *Dünden Bugüne Kıbrıs*, Ankara, 2003
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, 2006
- OSMANOĞLU, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, İstanbul, 2007
- ÖKE Mim Kemal, *Osmanlı Araştırmaları III, "Şark Meselesi" ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları (1876-1909)*, İstanbul, 1982
- ÖRENÇ, Ali Fuat, *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, İstanbul, 2008
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza kadar Büyük Türkiye Tarihi*, C. VI, İstanbul, 1978
- PALAIRET, Michael, *Balkan Ekonomileri 1800-1904, Kalkınmasız Evrim*, (çev. Ayşe Edirne), İstanbul, 2000

- PAMUK, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Ankara, 1984
- PİNNOW, Hermann, *Almanya Tarihi*, c. II, (çev. F. Baldaş), İstanbul 1940
- SAGAY, Reşat, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, İstanbul, 1972
- SAKİN, Orhan, DEMİRBAŞ Uğurhan, *Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*, Ankara, 1996
- SAKİN, Orhan, *Osmanlı'da Etnik Yapı, Ekim Yayınları*, İstanbul, 2008
- SANDER, Oral, *Ana'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara, 2006
- SANDER, Oral, *Siyasî Tarih, İlkçağlardan 1918'e*, Ankara, 2009
- SEDES, Halil, *1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasî Olaylar*, Başlangıç II. Kısım, İstanbul 1946
- SEİGNOBOS, Charles, *Tarih-i Siyasî*, c. II, (çev. Ali Reşad), İstanbul, 1995
- SOY, H. Bayram, *Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere ile Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)*, Ankara, 2004
- SÜER, H. Hikmet, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, Rumeli Cephesi*, Ankara, 1993
- ŞİMŞİR, Bilâl N., *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler*, c. II, *Bir Geçiş Yılı-1879*, Ankara, 1970
- TOKAY, Gül, *Makedonya Sorunu*, İstanbul, 1995
- UÇAROL, Rifat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul, 1978
- UÇAROL, Rifat, *Siyasî Tarih*, Ankara, 1979
- ÜLMAN, Haluk, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1972
- ÜÇOK, Coşkun, *Siyasî Tarih (1789-1960)*, Ankara, 1975

B. Makaleler

- ARMAOĞLU, Fahir , “Türkiye ve Batı Dünyasına Genel Bir Bakış (Dün-Bugün-Yarın)”,*Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, 1992, s. 215-228
- BARKAN, Ömer Lütfi, " Osmanlı'dan Bugüne İktisadî Bunalım ve Fiyat Artışları ",
Milliyet Gazetesi, 23 Ekim 1977, Sayı 10776, s. 13
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, “100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında Bazı Düşünceler”, *Bellekten*, c. LII, Nisan, 1988, s. 195-208
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, “93 Harbi esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri”, *Bellekten*, c. V, S. 19 (Temmuz 1941), Ankara, 1995, 351-395
- BEYDİLLİ, Kemal, “Sultan II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesine Dair”,
Osmanlı Araştırmaları, c. IX, İstanbul, 1989, s. 80-96
- BUZPINAR,Ş. Tufan, “Fransız Sömürgeciliği”, *DİA*, c. XIII, İstanbul 1992, s.184-187
- DJURDJEV, Branislav, “Bosna - Hersek”, *DİA*, c. VI, İstanbul, 1992, 297-305
- EMECEN, Feridun, “Bosna Eyaleti”, *DİA*, c. VI, İstanbul, 1992, s. 296-297
- GENCER, Ali İhsan, “Ayastefanos Antlaşması”, *DİA*, c. IV, İstanbul, 1992, s. 225-238
- GENCER, Ali İhsan, “Berlin Antlaşması”, *DİA*, c. V, İstanbul, 1992, s. 516-517
- GÜREL, Şükrü S., “Tarihsel Boyutuyla Türk-Yunan İlişkileri”,*Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, 1992, s. 128
- HALAÇOĞLU, Yusuf, “Bulgaristan”, *DİA*, c. VI, İstanbul, 1992, 396-398
- HAMZA, Yusuf, “II.Abdülhamid ve Makedonya Meselesi”, *Sultan II. Abdülhamit Dönemi Paneli*, (II), s. 85-110
- KARPAT, Kemal H., “Balkanlar”, *DİA*, c. V, İstanbul, 1992, s. 25-32
- KURAT, Yuluğ Tekin, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, *Bellekten*, c. 26, S.103, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 568-569

- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, “Bulgaristan ve Bulgaristan Türk Azınlık Sorunu”, *Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın)*, Hacettepe Üniv. Atatürk İlk.ve İnkılâp Enstitüsü, Ankara, 1992, 115-126
- MERDİVENÇİ, Ahmet, “Osmanlı Devleti Döneminde Bulgar Kitapçılığı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, S. 51, İstanbul, Mart 1991, s. 25-30
- ORTAYLI, İlber “Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçilik”, *13. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler II*, TTK, Ankara, 2002, 23-39
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Osmanlı Devleti'nden Günümüze Balkanlar”, *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara, 2005, s. 173-184
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları ve Bunun Osmanlı Dış Politikasına Etkisi (XIX. yüzyıl)”, *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi-2*, (Editör: Mustafa Bıyıklı), İstanbul 2008
- SOYSAL, İsmail, “Türk Fransız İlişkileri, *DİA*, c. XIII, İstanbul, 1992, s. 181-184
- TEKİN, Emrah, “Ecnebi Kolejlerin Tarihi Misyonu”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 36, İstanbul, Mart 1997, s. 48-50
- TOKAY, Gül A., “Makedonya Sorununa Tarihsel Bakış: 1878-1908”, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, I.B., (Derleyen: Kemali Saybaşı-Gencer Özcan), İstanbul, 1997, s. 23-52
- TURAN Ömer, “Balkan Milliyetçiliğinde Rusların Rolü, Günümüze Yansımaları” *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Ankara, 2005, s. 255-285
- UÇAR, Ahmed, “Siyonizm'in Kıbrıs Projesi”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 41, Ağustos 1997, İstanbul, s. 12-14
- ÜLKEKUL, Cevat “Yunan Kimliği ve Pangalos'a Hatırlatmalar”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 44, İstanbul, Kasım 1997, s. 36-40
- ÜLKEKUL, Cevat “Daha Nereye kadar?..”, *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, S. 37, İstanbul, Nisan 1997, s. 47-52

ÖZGEÇMİŞ

01.01.1972'de Elazığ'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladı. İstanbul Eyüp Otakçılar Lisesi'ni bitirdi. 1996 yılında Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu. Öğretmenlik hayatına Çanakkale'nin Yenice ilçesindeki Yenice Endüstri Meslek Lisesi'nde başladı. Daha sonra İstanbul'daki çeşitli ilköğretmi okulları ve liselerde Tarih öğretmenliği yaptı. Bakırköy Anadolu Lisesi'nde uzman öğretmen olarak görev yaparken, eşinin görevi dolayısıyla Elazığ iline tayin oldu. Hala Elazığ Karakaya Güzel Sanatlar ve Spor Lisesi'nde Tarih öğretmenliği görevine devam etmektedir.